Statist. O.
997/85

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

BUDAPEST SZEREPE MAGYARORSZÁG GAZDASÁGI ÉLETÉBEN

1925—1934

ÍRTA

v. SURÁNYI-UNGER TIVADAR

85
IV.

MÁSODIK KÖTET

85. KÖTET 4. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ára 5 pengő

III/85

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

BUDAPEST SZEREPE MAGYARORSZÁG GAZDASÁGI ÉLETÉBEN

1925—1934

ÍRTA

v. SURÁNYI-UNGER TIVADAR

MÁSODIK KÖTET

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS HÁZINYOMDÁJA

300353

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
Növedéknapló
1938 sz. 890 sz.

Budapest székesfőváros házinyomdája 1936 — 9965 — Felelős nyomdavezető: Kurfürst István vezérigazgató.

TARTALOMJEGYZÉK.

MÁSODIK KÖTET.

Harmadik rész: Hitel.

I. Fejezet: Hitelintézetek.

Oldal

1. *Fővárosi hiteléletünk nemzetgazdasági jelentősége* 9
2. *Fővárosi és vidéki hitelintézeteink* 11
   A) Hatóságilag nyilvántartott hitelintézeteink 11
   B) Működésben levő hitelintézeteink 17
3. *Hitelintézeti alkalmazottaink* 20

II. Fejezet: Szenvedő hitelügyletek.

1. *Hitelügylet és hitelintézeti mérleg* 22
2. *Hitelintézeteink mérlegszerű terhei* 26
3. *Hitelintézeteink saját tőkéi* 35
4. *Hitelintézeteink idegen tőkéi* 39
   A) Viszontleszámitolt váltók 39
   B) Folyószámlás tartozások és betétek 46
   C) Hosszúlejáratú tartozások 49
   D) Alapok és adótartozások 53
5. *Hitelintézeteink vegyes tehertételei* 55

III. Fejezet: Cselekvő hitelügyletek.

1. *Rövidlejáratú követelések* 61
2. *Hosszúlejáratú követelések* 73
3. *Hitelintézeteink ingatlanai és ingói* 74
4. *Vegyes vagyontételek* 77
5. *Hitelforgalmunk egynéhány részletkérdése* 82

IV. Fejezet: Különleges hitelintézeteink.

1. *Különleges hitelintézeteink üzletköre* 87
2. *A Magyar Nemzeti Bank* 89
3. *A M. Kir. Postatakarékpénztár* 99

V. Fejezet: Magánbiztosítás.

Oldal

1. *Biztosító vállalataink megoszlása* 101
2. *Biztosító vállalataink mérlegszerű terhei* 104
3. *Biztosító vállalataink mérlegszerű vagyona* 111

VI. Fejezet: Hitelbiztonság.

1. *Alaki és anyagi hitelbiztonság* 116
2. *Fizetésképtelenségeink* 118

Negyedik rész: Fogyasztás és jövedelemeloszlás.

Első fejezet: Fogyasztás.

1. *Városi és vidéki fogyasztás* 125
2. *Húsfogyasztás* 129
3. *Szeszes italok fogyasztása* 135
4. *Gépkocsihasználat* 142
5. *Ujságolvasás* 149
6. *Rádióhasználat* 152
7. *Lakáshasználat* 156
8. *Szórakozás* 160

Második fejezet: Jövedelemeloszlás.

1. *Társadalomgazdasági rétegződés* 164

A) Jövedelemeloszlás és osztályalakulás 164
B) Jövedelmek 168
C) Vagyonok 175
D) Föld- és háztulajdon 181
a) Földtulajdon 181
b) Háztulajdon 185

E) Keresetek 191
a) Egyéni keresetek 191
b) Társulati nyereségek 194

2. *Munkanélküliség* 197

A) Munkanélküliségi statisztikánk módszeres nehézségei 197
B) Szakszervezeteink munkanélküli tagjai 201
a) Szociáldemokrata és keresztényszocialista szakszervezeteink havi kimutatásai 201
b) Hazai és külföldi munkanélküliség 203
c) Kereső népesség és munkanélküliség 205
d) Szakszervezeteink taglétszáma és munkanélkülijeik 207
e) Munkanélküliségünk idényszerű változásai 210
f) Munkanélküliségünk foglalkozások szerinti megoszlása 213

Oldal

C) Munkaközvetítésünk 219

3. *Munkaviszályok* 229

A) Munkaviszályaink és jövedelemeloszlásunk 229
B) Munkaviszályaink terjedelme 231
C) Munkaviszályaink kárai 238
D) Munkaviszályaink időtartama 245
E) Munkaviszályaink eredménye 246
F) Budapest környékének munkaviszályai 248

4. *Társadalmi politika* 249

A) Gazdaságpolitika, jövedelemeloszlás és társadalmi politika 249
B) Társadalmi biztosításunk 251
C) Közegészségügyi intézményeink 256
a) Kórházaink 256
b) Tüdőbeteggondozó intézeteink 261
c) Gyógypedagógiai intézeteink és mentőegyesületeink 265
D) Egyéb társadalompolitikai intézményeink 267

Ötödik rész: Közületi háztartás.

I. Fejezet: Közületi kiadások.

1. *Egyéni és közületi szükségleteink* 277
2. *Közületi kiadásaink területi megoszlása* 281
A) Névleges közületi kiadásaink 281
B) Tényleges közületi kiadásaink 288
3. *Közületi kiadásaink alaki és anyagi megoszlása* 295
A) Alaki megoszlás 295
a) Közigazgatási és közüzemi kiadásaink 295
b) Személyi és dologi kiadásaink 298
B) Anyagi megoszlás 299
a) Közületi tevékenységeink csoportosítása 299
b) Közületi kiadásaink anyagi eltolódásai 303
4. *Hatalompolitikai kiadásaink* 309
A) Külső és belső hatalmi politikánk 309
B) Katonai és külügyi kiadásaink 314
C) Általános igazgatási, közbiztonsági és pénzügyi kiadásaink 315
5. *Jólétpolitikai kiadásaink* 321
A) Jóléti politikánk tevékenységei 321
B) Művelődéspolitikai és társadalompolitikai kiadásaink 324
a) Általános eltolódások 324
b) A vallási élet és a művészetek ápolására fordított kiadásaink 330
C) Tudománypolitikai kiadásaink 332
D) Közegészségügyi és köztisztaságügyi kiadásaink 336
E) Szorosabb értelemben vett társadalompolitikai kiadásaink 338

Oldal

6. *Termeléspolitikai kiadásaink* 342
A) Termelési politikánk igazgatási és közüzemi feladatai..... 342
B) A magyar állam termeléspolitikai kiadásai 348
C) Budapest termeléspolitikai kiadásai 353

II. Fejezet: Közületi bevételek.

1. *Közteher és közületi bevétel* 356
2. *Állami és fővárosi bevételeink* 359
3. *Pénzügyi mérlegeink* 362

III. Fejezet: Közületi adósságok és közületi vagyon.

1. *Közületi adósságaink* 364
A) Közületi szükséglet és közületi kölcsön 364
B) Állami és fővárosi adósságaink 366
2. *Közületi vagyonunk* 369
A) Nemzeti vagyon és közületi vagyon 369
B) Székesfővárosunk vagyona 372

Összefoglalás.

1. *Eredményeink történeti távlatai* 376
2. *Eredményeink számszerű áttekintése* 378
A) Irányvonalak 378
B) Korrelációk 383
3. *Budapest országos gazdasági szerepének jelene és jövője* 387

Függelék 393

HARMADIK RÉSZ:

HITEL.

I. FEJEZET:

Hitelintézetek.

1. Fővárosi hiteléletünk nemzetgazdasági jelentősége.

Az eddigiekben fővárosunknak a magyar *termelésben* tapasztalható jelentőségéről szóltunk. Egyaránt vettük tekintetbe a termelésnek mindhárom főágát: a mezőgazdaságot, az ipart és a kereskedelmet. Most fővárosunk országos *forgalmi* jelentősége felé irányítjuk figyelmünket.

A *forgalom* helyes közgazdasági megítélésben sem a termelésnek, sem pedig a fogyasztásnak nem része. Részben kettőjük között áll; részben pedig mindkettőnek területén külön-külön is mint serkentő intézmény szerepel. Serkentő szerepe azt jelenti, hogy lehetőleg síma pergésében egyrészt a termelést, másrészt pedig a fogyasztást is közvetlenül elősegíti. Jogi szemszögből nézve forgalmunk csupán adás-vételi ügyletek sorozata. Oly adás-vételi ügyleteké, amelyekben a gazdaságunk egészének szempontjából kiemelkedően fontos csere és az áralakulás lebonyolódik. Azt pedig már a legalapvetőbb közgazdasági gondolatmenetek alapján is tudjuk, hogy a piaci áralakulásnak mennyire döntő szerepe van mind a termelésben, mind a fogyasztásban, mind pedig a jövedelemeloszlásban. Különösen ez az utóbbi folyamat tekinthető minden ízében csupán áralakulási folyamatok eredményének. Hiszen jövedelmeink mai gazdasági rendszerünkben általában csak a piacon állhatnak elő: abból a különbözetből, amely egyrészt a termelési javaknak, másrészt pedig a fogyasztási javaknak piacán elfoglalt szerepünkből adódik. A piac egésze pedig csupán forgalmi ügyletek láncolata.

Már ebből az egynéhány rövid megjegyzésből is kitűnik, hogy a forgalomnak mennyire messze szerteágazó és mennyire bensőséges *kölcsönhatásai* vannak gazdasági életünk valamennyi egyéb területével, különösen pedig az eddig fejtegetett termelési összefüggésekkel. Ez utóbbiakkal való kapcsolata két tételben foglalható össze. Először abban, hogy a forgalom önmagában ugyan *nem termel*. Másodszor pedig abban, hogy a termelést mégis jelentékeny mértékben *elősegíti*.

Forgalmunknak két fontos eszközét különböztethetjük meg: a *pénzt* és a *hitelt*. Újabb gazdasági fejlődésünk az elsőről erősen a második felé tolja el a súlyt. Egyre jobban ismerjük fel azt a tényt, hogy a hitel pénzünk-

nek is legfontosabb éltető eleme. A hitelpénz pénzünk egész intézményében manapság már mindenképen fontosabb szerepet játszik, mint a készpénz. Amíg forgalmunkat merőben csak készpénz bonyolítja le és amíg csak ily értelemben beszélhetünk pénzgazdaságról, addig a közgazdasági fejlődésnek viszonylag csak alacsony fokán állunk. Elég rövid pillantást vetnünk mai gazdasági életünk összetételére, hogy ennek az állításnak helyességéről meggyőződjünk. Hiszen forgalmi ügyleteinknek sokkalta nagyobb és sokkalta fontosabb része bonyolódik le manapság különböző pénzhelyettesítőkben, azaz hitelpénzben, mint készpénz útján. A bankjegyek, a váltók, a csekkek, a hitelintézeti átutalások és a jóváírások, a különböző kötelezvények, valamint a pénzhelyettesítőkben, azaz a hitelpénzben való fizetés egyéb módjainak egyre nagyobb jelentőségük van. Más szóval: a pénz lényegében is egyre inkább a hitel jelentősége emelkedik ki. Ily értelemben a hitelgazdaság fejlődésünknek magasabb fokát jelenti, mint a hitelnélküli pénzgazdaság. A hitel mint forgalmi eszköz különösen akkor tölti be a pénz gazdasági szerepkörének javarészét, amikor területközi összehasonlításokról van szó. Amidőn a fentiekben már ismételten utaltunk a pénzbőség fogalmára és amidőn megállapítottuk, hogy fővárosunkban általában nagyobb a pénzbőség mint vidéken, akkor is nyilvánvalóan főleg a *hitelpénz* jelentőségére céloztunk. Kétségtelenül csak másodrendű fontosságú szempont, hogy a forgalomban lévő *készpénzből* mennyi kering Budapesten és mennyi vidéken. Ily készpénzen jelenleg magyar viszonyaink között részben a Nemzeti Banktól közvetlen beváltási kényszer nélkül kibocsátott és törvényes fizetési erővel felruházott bankjegyeket, részben pedig különböző váltópénzeinket értjük. Annak fejtegetése, hogy bankjegyeinket mennyire helyesebben nevezhetnénk papírpénznek, nem tartozik ide. Csupán annyi bizonyos, hogy pénzbőségünk szempontjából is elsősorban a hitel révén létrejött fizetési eszközöknek van nagy fontossága. Készpénzhiányunktól nem fő fejünk, ha váltónkat, csekkünket, vagy egyéb hitelpénzünket nehézség nélkül fogadják el fizetésként. Ahol hitel van, ott a hitelpénz is akadálytalanul terem. Az pedig, hogy mily mértékben terem, a mindenkori hitelkeret egészséges terjedelmén múlik.

A *hitelkeret* szempontjából most még egyszer szemügyre kell vennünk a termelés és a hitel közötti összefüggések természetét. Eddig csak annyit mondtunk, hogy a hitel elősegíti a termelést. Nyilvánvaló azonban, hogy ezt az összefüggést akár meg is fordíthatjuk. Ott ugyanis, ahol a termelés pang, mert jövedelmezősége gyatra, hitelezni is nehezen fogunk. A hitelkeret tehát összezsugorodik, és megfelelően kevés a hitelpénz. Ahol viszont kedvező jövedelmezőség alapján lendületes termelést látunk, ott a hitelezés is szívesebben történik. Ott tehát az alanyi értelemben vett hitel, azaz az általános hitelezési megbízhatóság emelkedni fog. Nyomán növekedik, megerősödik a tárgyi értelemben vett hitel, azaz a létrejött hitelügyeletek sorozata. A hitelkeret pedig tágul, és megfelelően szaporodik a hitelpénz is

Általában kezdetleges felfogás az, amely a gazdasági helyzet hullámzásait egységes és egyöntetű folyamatnak képzeli el. Ahány területe van gazdasági életünknek a valóságban, annyira különbözőképen nyilvánulnak meg a *konjunkturális hullámok* is. Eddig a fellendülésről és a hanyatlásról csupán termelési értelmükben szóltunk. Kézenfekvő azonban, hogy a termelés és a hitel közötti sokirányú kölcsönhatás révén a termelési hullámok átnyúlnak a hitel területére is. A termelés fellendülésével együtt lendül fel hitelünk. Vele együtt tágul hitelkeretünk és növekedik hitelpénzünk mennyisége is. A termelés hanyatlásával viszont együtt hanyatlik a hitel. Vele együtt zsugorodik hitelkeretünk és csökken hitelpénzünk mennyisége. Ilyenkor a hitelpénz rovására a készpénz jelentősége emelkedik. Azért, mert viszonylag kevés hitelpénz van forgalomban. Midőn pedig sok forog belőle, akkor a készpénz fontossága csekélyebb. Általános termelési fellendülésben tehát ott van nagyobb pénzbőség, ahol több a hitel. A termelés hanyatlásának idején viszont a készpénz esik súlyosabban latba pénzbőségünk szempontjából is.

Már ennyiből is kiviláglik, hogy *fővárosunknak* országos termelési jelentőségével többé-kevésbbé karöltve jár hitelünk terén elfoglalt szerepköre is. Ha az eddigiekben azt láttuk, hogy Budapest Magyarországnak kiemelkedően fontos termelési gócpontja, úgy ebből mármost logikusan következtethetjük, hogy Magyarország hitelében hasonlóan kiemelkedő gócpont szerepét játssza. Legfeljebb annyit bocsáthatunk már itt is előre, hogy a fővárosi ember általában mozgékonyabb és optimisztikusabb, azaz bizakodóbb, mint a vidéki. Nagyobb bizakodásnak alapjául tágabb érvényesülési és mozgási lehetőségei szolgálnak. A *mozgékonyság* és a *bizakodás* pedig a hitelnek mindenképen éltető eleme. Ezen a réven már eleve is valószínűnek látszik, hogy fővárosunknak hitelünk terén még nagyobb súlya van, mint termelésünk terén.

A hitel vagy *alkalomszerű*, vagy pedig intézményes lehet. Előbbinek jelentőségét nem kell ugyan alábecsülnünk. Hiszen alkalomszerűen hitelt valamennyien nyujtunk és igénybe is veszünk. Többé-kevésbbé egyaránt tesszük ezt, bármely társadalmi réteghez vagy foglalkozási csoporthoz tartozunk. Még közönséges hétköznapi életünknek sincsen oly vonatkozása, amelyben a hitel valamilyen formában úton-útfélen fel ne ütné fejét.

2. Fővárosi és vidéki hitelintézeteink.

A) *Hatóságilag nyilvántartott hitelintézeteink.*

Az így értelmezett alkalomszerű hitelnél azonban általában mégis sokkalta fontosabb az a hitel, amelyet *intézményesnek* nevezünk. Rajta azt a hitelt értjük, amelyet egyenesen ebből a célból létesült vállalatok bonyolí-

tanak le. Ezek a vállalatok pedig *hitelintézeteink*. Tevékenységük egyaránt irányul mind a hitel létrehívására, mind pedig közvetítésére. Hitelgazdaságunkban különösen az utóbbi évek folyamán tettek szert egyre nagyobb hatalomra. Egyre inkább az ő kezükben fut össze egész hitelgazdasági szervezetünk irányítása. Egyik kezükkel hitelnyujtást eszközölnek és az így nyujtott hiteleket összeszedik, azaz egyesítik. A másik kezükkel pedig a hitel igénybevételét serkentik elő és egyúttal mindjárt ki is elégítik az ilyképen támadt hiteligényeket. Hitelintézeteinknek önmagukból sarjadzó fejlesztő erői egyre nagyobb gazdasági hatalom felé hajtják őket. Így különösen nagyobb hitelintézeteink egyre inkább válnak irányítóivá mind a termelésnek, mind pedig a fogyasztásnak és a jövedelemeloszlásnak. Ahol tehát több és jelentékenyebb hitelintézet működik, onnan megfelelően nagyobb gazdasági erő sugárzik szerte. Közelfekvő tehát, hogy ily alapon először hitelintézeteinknek fővárosi és vidéki megoszlását tekintsük át:

70. Hitelintézeteink száma.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Abszolút számokban.*									
Budapest	464	437	421	389	282	236	215	204	199	191
Vidék	2.069	1.994	1.929	1.794	1.659	1.608	1.586	1.572	1.545	1.524
Magyarország összesen...	**2.533**	**2.431**	**2.350**	**2.183**	**1.941**	**1.844**	**1.801**	**1.776**	**1.744**	**1.715**
	B) *Jelzőszámokban.*									
Budapest	100	94	91	84	61	51	46	44	43	41
Vidék	100	96	93	87	80	78	77	76	75	74
Magyarország összesen...	**100**	**96**	**93**	**86**	**77**	**73**	**71**	**70**	**69**	**68**
	C) *Százalékokban.*									
Budapest	18·32	17·98	17·92	17·82	14·53	12·80	11·94	11·49	11·41	11·14
Vidék	81·68	82·02	82·08	82·18	85·47	87·20	88·06	88·51	88·59	88·86
Magyarország összesen...	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**

Táblánk a Magyar Statisztikai Évkönyv alapján — a m. kir. törvényszékek cégjegyzései szerint — az év kezdetének állományát tünteti fel. Itt egyelőre tehát *minden nyilvántartott* hitelintézetet tekintetbe vettünk akkor is, ha működésen kívül, felszámolás, csőd vagy kényszeregyesség alatt álltak.

Már eleve is hangsúlyoznunk kell ugyan, hogy hitelintézeteink száma önmagában keveset mond. Jelentőségüket és üzemi méreteiket is tekintetbe kell venni. Ennek ellenére bizonyos nyers, nagy vonalak már így is kialakul-

nak. Az ország egészében azt látjuk, hogy hitelintézeteink száma évtizedünk folyamán szakadatlan csökkenést mutat. Hosszabblejáratú *irányvonaluk* itt tehát erősen hanyatló.

Ami viszont a rövidebb lejáratú *konjunktúrahullámot* illeti, összes hitelintézeteink száma évtizedünk folyamán várakozásunkkal ellentétes ütemben alakult. Még hanyatló irányvonaluk ellenére is azt gondolhatnánk, hogy csökkenésük üteme a huszas évek második felének fellendülésében jóval lassúbb volt, mint a harmincas évek első felének hanyatlásában. A valóságos helyzet azonban éppen ellenkezőleg alakult. Hitelintézeteink fogyása első évötödünkben sokkal gyorsabb ütemű volt, mint a másodikban. Itt tehát két feltűnő jelenséget kell megmagyaráznunk. Először a hanyatlást mutató irányvonal okát, másodszor pedig a konjunkturális alakulás rendkívüli képét.

Ami első szempontunkat illeti, már korábbi összefüggésben is hangsúlyoztuk, hogy bankszervezetünk a háborúelőtti évtizedekben Nagy-Magyarország hitelszükségletei alapján épült fel. Azt is mondtuk már, hogy ennek a nagyszabású hitelszervezetnek központja Budapest volt és hogy az itteni központi hitelintézetek egyelőre a *trianoni békeszerződés* után is megmaradtak. Korábbi tevékenységük részben még Nagy-Magyarország határain túlra, különösen pedig a Balkánra is kiterjeszkedett. Ezt főleg annak a nagy gazdasági hatalomnak alapján tehette, amellyel a monarchia a Balkánon rendelkezett. A békekötéssel egyszeriben megszakadt ezeknek a kapcsolatoknak javarésze is. Budapesti hitelszervezetünk rövidebb-hosszabb ideig még ellenállást mutatott. Előbb-utóbb azonban belátni kényszerültünk, hogy a korábbi sokkal nagyobb gazdasági testre szabott hitelszervezetnek az ország feldarabolása folytán szükségszerűen zsugorodnia kellett. Ennek a zsugorodási folyamatnak jelentékeny része még a figyelmünk előterében álló évtizedre is átnyúlt. Ez az *első* oka az idevágó irányvonal süllyedésének.

Második oka pedig az, hogy bankszervezetünk tökéletesedésével a koncentráció és a racionalizálás, azaz az *összpontosítás* és az *észszerűsítés* évtizedünk folyamán is további haladást mutatott. Egyre fokozottabb mértékben ébredtünk tudatára annak, hogy a munkaegyesítés és a munkamegosztás előnyeit sokkalta jobban tudjuk hitelközvetítésünkben is kihasználni, ha több apróbb hitelintézeti üzem helyett kevesebb, de nagyobb üzemmel dolgozunk. Második helyen ezzel a folyamattal magyarázhatjuk süllyedő irányvonalunkat.

Nézzük most a rendkívüli képet mutató konjunkturális alakulás okait. Ezek közül az első az, hogy hitelintézeteink számának részben az ország csonkításából, részben pedig az üzemi észszerűsítési törekvésekből eredő fogyása javarészt már *első évötödünkben* lepergett. Ez a folyamat akkor még sokkalta erősebbnek bizonyult, mint általános gazdasági életünk át-

meneti fellendülése. *Második évtödünkben* viszont, főleg pedig a válság éveiben, társadalompolitikai szempontok sugallatára bevezetett adósvédelmi intézkedéseinknek tudható be, hogy hitelintézeteink száma lassabban fogyott. A gazdasági élet pangása a harmincas évek első felében kétségtelenül nagyarányú bankbukásokhoz vezetett volna, ha ilynemű intézkedésekkel meg nem akadályozzuk. Erélyes adósvédelmi rendszabályaink azonban a harmincas évek első felében kétségtelenül még sok oly hitelintézetet is mesterségesen életben tartottak, amelyeknek — gyenge voltuknál fogva — a dolgok természetes és szabad rendjében meg kellett volna szűnniök.

Megállapíthatjuk tehát, hogy mindenképen *gazdaságon kívüli*, azaz metaökonómiai tényezők okozták idevágó konjunkturális képünk rendkívüliségét. A huszas évek második felének fellendülése idején hitelintézeteink számának alakulásában még a trianoni hatalompolitikai leszámolás éreztette hatását. Ugyancsak gazdaságon kívüli tényezőnek tekinthetjük üzemi észszerűsítési törekvéseinket is. Hiszen elsősorban nem gazdasági, hanem technikai, azaz műszaki megfontolásokon múlnak. A harmincas évek első felében viszont társadalompolitikai, tehát ugyancsak metaökonomiai megfontolások akadályozták hitelintézeteink számának további erős ütemű fogyását. Ime igen jó példája annak, hogy gazdaságon kívüli, azaz idegen területről átvett, tehát heteronóm célkitűzések mennyire változtathatják meg még a konjunkturális hullámzásnak képét is. Ha a szóbanforgó hatalompolitikai, társadalompolitikai és műszaki tényezők nem játszottak volna közre, hitelintézeteink számának alakulása kétségtelenül híven követte volna a konjunkturális hullámot. A huszas évek második felében tehát jóval magasabb átlagos színvonalat mutatott volna, mint a harmincas évek első felében.

Érvelésünk alapján nem meglepő, hogy a *budapesti hitelintézetek* még évtizedünk folyamán is nagyobb arányban fogytak, mint a többé-kevésbbé csak helyi hitelszükségleteket néző vidékiek. Igaz ugyan, hogy Nagy-Magyarország feldarabolása korábbi vidéki hitelszervezetünk jelentékeny részét is megcsonkította vagy legalább is erősen megzavarta. Évtizedünk folyamán azonban inkább már csak összpontosítási és észszerűsítési törekvések indokolják vidéki hitelintézeteink számának csökkenését. A budapesti hitelintézeteknél viszont mindkét okcsoport összetalálkozott és egyesülve apasztotta számukat. Innen van, hogy míg vidéki hitelintézeteink száma évtizedünk egész folyamán csak alig ¼ részével csökkent, addig a budapestieké csaknem $^3/_5$-nyi hanyatlást mutatott. Míg évtizedünk elején Budapestre összes hitelintézeteink számából még több mint 18% jutott, addig évtizedünk végén már csak 11%. Ez az utóbbi színvonal tehát körülbelül megfelel annak az aránynak, amelyben Budapest az egész ország lakosságában részesedik.

Sietve kell azonban visszatérnünk arra a fenti állításunkra, hogy a hitelintézetek számának alakulása önmagában keveset mond. Különösen keveset akkor, ha megoszlásukat fővárosi és vidéki viszonylatban nézzük. Állításunk igazolására egyelőre csak általában tekintsük át, hogy 70. táblánkban tulajdonképen *milyen hitelintézetekről* is van szó.

Mindenekelőtt hangsúlyoznunk kell, hogy mind ebből a táblánkból, mind pedig alábbi, hitelintézeteink ügymenetét egybefoglalóan tárgyaló tábláinkból *hiányoznak* a Magyar Nemzeti Bank és a Magyar Kir. Postatakarékpénztár, valamint összes biztosítóvállalataink. A *Nemzeti Bank* azért, mert mint egyetlen jegybankunk hiteléletünkben egészen különleges helyzetet foglal el. A *Postatakarékpénztár* azért, mert mint közüzem lényegesen más általános gazdasági megítélés alá esik, mint a magán- vagy vegyesüzemű hitelintézetek. A *biztosítóvállalatok* pedig azért, mert működési körük sajátosságainál fogva csak nehezen lennének egy kalap alá foghatók a többi hitelintézetekkel. Ennek a hiánynak pótlására alább külön foglalkozunk majd még mind Nemzeti Bankunkkal és Postatakarékpénztárunkkal, mind pedig biztosítóvállalatainkkkal.

Rajtuk kívül 70. táblánk azonban magában foglalja az összes többi hitelintézetet. *Hat csoportra* oszthatjuk őket. Az egyes csoportok között mind számbeli nagyságuk, mind pedig fontosságuk szempontjából igen nagy különbségek vannak.

Az első és egyúttal kiemelkedően a legfontosabb csoport a *részvénytársasági bankok és takarékpénztárak* csoportja. Azért foghatjuk őket egybe, mert — amint ismeretes — bankok és takarékpénztárak között magyar hitelszervezetünkben lényeges különbség nincsen. Hiszen egyrészt a bankok nálunk akadálytalanul fogadhatnak el takarékbetéteket, másrészt pedig takarékpénztáraink akadálytalanul foglalkozhatnak mindennemű bankügylettel. A köztük lévő különbség tehát merőben elnevezésükre szorítkozik. Ez a csoport azért a legfontosabb, mert hitelközvetítésünk zöme az egész országban reá jut. Összes számuk 1934 elején 583 volt, ebből pedig nem kevesebb mint 127, tehát több mint ¼ részük jutott a fővárosra. Itt tehát már látjuk, hogy fővárosunknak még hitelintézeteink számában való részesedése is egészen más színben tűnik fel, amint a részletekbe hatolunk. Hangsúlyoznunk kell, hogy az egyes csoportok számát is az összes nyilvántartott intézetek szerint vesszük tekintetbe.

A második csoportot három *földhitelintézetünk* teszi. Ezek: a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete, a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége és a Magyar Földhitelintézet, amelyek egyesüléseként új Országos Földhitelintézetünk 1936-ban jött létre. Évtizedünk folyamán azonban még mint három különálló intézet álltak fenn. Önmagában véve ez a csoport is meglehetősen fontos volt. A mi szempontunkból pedig igen lényeges, hogy mindhárom földhitelintézetünk Budapesten működött.

A harmadik csoportba 13 vidéki *községi takarékpénztárunk* tartozik. A tőlük közvetített hitel egészen jelentéktelen összegű.

A negyedik csoport már megint sokkal fontosabb. Ebben *11 különleges működési körű hitelintézetünket* foglaljuk egybe. Névszerint a Földbirtokrendezés Pénzügyi Lebonyolítására Alakult Szövetkezetről (LEBOSz), a Hitelintézetek Szövetkezetéről, az Ipari Munkaszervező Intézetről (IMI), az Iparosok Országos Központi Szövetkezetéről (IOKSz), a Magyar Jelzálogintézetek Szövetkezetéről, a Magyar Pénzintézetek Záloglevélkibocsátó Szövetkezetéről, a Magyar Pénzügyi Szindikátusról, a Magyar Szavatossági Bankról, az Országos Központi Hitelszövetkezetről (OKH), az Országos Lakásépítő Szövetkezetről, az Országos Magyar Ipari Jelzálog Intézet Részvénytársaságról és a Pénzintézeti Központról (PK) van szó. Különleges gazdasági szakismeretek nélkül is tudjuk, hogy valamennyien Budapesten működnek. Ez a tény pedig, minthogy valamennyiöknél az ország egész területére szerteágazó és többé-kevésbbé igen fontos, különleges hitelintézeti tevékenységről van szó, még jobban növeli Budapestnek hiteléletünkben elfoglalt súlyát.

Az ötödik csoportba az *Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe tartozó* nem kevesebb mint 1013 *hitelszövetkezetet* soroljuk. Zömük egészen kicsiny üzemű. Valamilyen nagyobbszabású üzemi koncentráció végrehajtása reájuk vonatkozólag már mindenképen megérett és a közeljövőben már előreláthatólag végrehajtásra is kerül. Ezek az apró hitelszövetkezetek főleg a vidék mezőgazdasági hitelszükségleteinek kielégítésére irányulnak. Az a tény, hogy belőlük mindössze csak 25 működik Budapesten, korántsem gyengíti fővárosunknak mint hitelgócpontnak jelentőségét. Ehhez a csoporthoz sorolhatjuk nevezetesen még az *Iparosok Országos Központi Szövetkezetének kötelékébe tartozó* és vidéken működő két *hitelszövetkezetünket* is.

A hatodik, tehát az utolsó csoport végül *köteléken kívül álló hitelszövetkezeteinket* foglalja magában. Üzemük javarészt kicsiny és számuk is egyre fogy. Azért, mert az Országos Központi Hitelszövetkezet egyre többet csatol közülük a maga kötelékébe. 1934 elején kir. törvényszékeink cégjegyzékei szerint számuk már csak 90-re rúgott. Közülük 25-en működtek Budapesten.

Ennek a csoportosításnak síkján már egészen más képet nyerünk még hitelintézeteink számának megoszlásáról is. *Budapest* idevágó jelentőségét ennek a csoportosításnak alapján egyszeriben nagyobbnak látjuk. Ha most tekintetbe vesszük még azt is, hogy Magyar Nemzeti Bankunk és M. Kir. Postatakarékpénztárunk, amelyek 70. táblánkban nem szerepelnek, szintén Budapesti központtal működnek, megállapíthatjuk, hogy Budapest országos hitelszervezeti jelentősége már ebben a vonatkozásban is igen kimagasló.

B) *Működésben lévő hitelintézeteink.*

Igyekezzünk most egy lépéssel pontosabbak lenni. Ne elégedjünk meg a nyilvántartott hitelintézetek számának szemléletével, hanem nézzük meg azt, hogy ezen hitelintézetek közül *tényleg hányan működtek.* (L. a 71. számú táblázatot.)

Működésben lévő hitelintézeteink országos száma évtizedünk folyamán általában egyre inkább közeledik nyilvántartott összes hitelintézeteink számához. Azért, mert a szünetelő hitelintézetek száma évtizedünk folyamán általában is erős csökkenést mutat. Itt csak a harmincas évek második fele változtatta meg valamelyest a helyzetet. Évtizedünk egészében azonban azt kapjuk eredményül, hogy míg nyilvántartott hitelintézeteink száma 32%-kal csökkent, addig a működő hitelintézeteké csak 30%-kal hanyatlott. Az eltérés ugyan nem lényeges. Oka azonban mégis fontos. Azt mondja, hogy évtizedünk egészének irányvonala hitelintézeteink alaki helyzetének valamelyes javulása felé mutat. Később bővebben lesz még alkalmunk annak a kérdésnek vizsgálatára, hogy az alaki javulást vajjon megfelelő anyagi javulás is nyomon kísérte-e. Már eleve is valószínű, hogy ebben az utóbbi vonatkozásban messzemenő aggályaink lesznek.

Erősen szembeötlő, hogy *Budapesten* a működő hitelintézetek száma évtizedünk folyamán sokkal nagyobb arányban hanyatlott, mint vidéken. Míg sorukban Budapesten 61%-os hanyatlást látunk, addig a megfelelő vidéki csökkenés csupán 24%. Ebből pedig az derül ki, hogy budapesti működő hitelintézeteink száma évtizedünk folyamán még nyilvántartott fővárosi hitelintézeteink számánál is gyorsabb arányban fogyott. Vidéken viszont fordított értelmű helyzet uralkodott. Más szóval: budapesti bankjaink közül évtizedünk átlagában aránylag több szünetelt, mint a vidékiek közül. Ezt a működő hitelintézetek százalékos megoszlása jól mutatja. Fővárosunkra a tényleg működő hitelintézetekből egész évtizedünk folyamán tetemesen kisebb részesedés jutott, mint az összes nyilvántartott hitelintézetekből. Így volt ez már évtizedünk elején is és hasonló helyzet mutatkozott évtizedünk végén. Különösen ekkor volt erősen feltűnő, hogy míg az ország lakosságából és a nyilvántartott hitelintézetek számából egyaránt 11%-nál több jutott fővárosunkra, addig a tényleg működő hitelintézetekéből csak 8%-nál kevesebb. Ez a kép tehát önmagában fővárosi hitelintézeteinknek a vidékiekénél szomorúbb helyzetét mutatja.

Ha tekintetünket mármost a *szünetelő hitelintézetek* felé fordítjuk, akkor mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy önkéntes felszámolás következtében évtizedünk egész folyamán jóval több hitelintézetünk szünetelt, mint csőd vagy kényszerfelszámolás következtében. Jellegzetes azonban, hogy a konjunkturális hullámnak ebben a vonatkozásban mennyire kirívó hatásai mutatkoznak. Azt látjuk ugyanis, hogy míg azon hitelintézeteink

száma, amelyek önkéntes felszámolás alatt álltak, évtizedünk egészében több mint felével süllyedt, addig a csőd vagy kényszerfelszámolás alatt állóké csaknem kétszeresére emelkedett.

Magyarázatul az a körülmény szolgál, hogy évtizedünk folyamán már csak egyre kevesebb oly hitelintézetünk akadt, amely az országcsonkítás előidézte új körülmények folytán *magától* látta be felszámolásának szükségét. Másrészt pedig hitelviszonyaink fokozódó feszültsége okozta, hogy *csődjeink*, illetve *kényszerfelszámolásaink* száma hitelszervezetünk terén erősen emelkedő irányvonalat mutatott. Eredményül az a helyzet adódott, hogy míg 1925-ben még 13-szor annyi hitelintézetünk állt önkéntes felszámolás alatt, mint amennyi csődben vagy kényszerfelszámolásban volt, addig 1934-ben az önkéntes felszámolások idevágó száma már csak 3½-szer multa felül a csődökét és a kényszerfelszámolásokét. Ez az eltolódás hitelbiztonságunk szempontjából korántsem örvendetes. Azért nem, mert a hitelezőnek többékevésbbé jelentékeny károsodásával járó bukások arányának gyors emelkedését mutatja. Nyilvántartott, de szünetelő hitelintézeteink száma évtizedünk egész folyamán ugyan tetemesen jelentékenyen csökkent. Egyúttal azonban erősen emelkedett keretükön belül a gazdasági életünket erősebben zavaró és ezért fájdalmasabb lebonyolítások száma.

Fővárosi és *vidéki* összehasonlításban itt azt látjuk, hogy Budapesten az önkéntes hitelintézeti felszámolások évtizedünk folyamán jóval gyorsabb ütemben fogytak, mint a vidéken. Fogyásuk üteme már a huszas évek második felének *fellendülésében* is gyorsabb volt. Nyilvánvalóan azért, mert ugyanakkor a budapesti hitelintézeti csődök és kényszerfelszámolások száma gyorsabban emelkedett. A fellendülés lüktető ütemében fővárosunkban is több volt még a váratlan és fájdalmas lebonyolítás. Vidéken viszont azt láttuk akkor, hogy hasonló feszültség csakis a fellendülés első éveiben uralkodott. Hatását a hitelintézeti csődök és kényszerfelszámolások számának erős emelkedésében mutatta. A fellendülés tetőpontján viszont vidéki hitelintézeteink bizonyultak általában szilárdabbaknak. A magas mezőgazdasági árak és a mezőgazdaságnak általában kedvező helyzete akkoriban a mezőgazdaságot fizetőképessé és a vidéki hitelintézetek zömét így mobillá, azaz mozgékonnyá tette.

A harmincas évek első felének *hanyatlása* a helyzetet gyökeresen változtatta meg. Most gazdaságpolitikánk adósvédelmi és bankfenntartó rendszabályaival mindent elkövetett, hogy legalább a fontosabb fővárosi hitelintézeteket támogassa. Ilyképen különösen fővárosi nagybankjaink egyszeriben üvegházi légkörbe kerültek : mesterséges eszközökkel óvtuk meg őket a pangás viszontagságaitól. Erősen vitatható, — és alább még vitatni is fogjuk — hogy idevágó gazdaságpolitikai védő rendszabályaink nemzetgazdasági termelékenységünk messzibb távlatainak szemszögéből is vajjon helyeseknek bizonyultak-e? Eredményük mindenesetre az volt, hogy az önkéntes hitelintézeti felszámolások száma Budapesten a harmincas évek

71. Hitelintézeteinknek üzleti helyzetük szerinti megoszlása.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
A nyilvántartott intézetek közül az év kezdetén				a) *Abszolút számokban.*						
1. Működött:										
Budapest	339	311	304	269	215	185	172	161	157	153
Vidék	1.829	1.733	1.690	1.569	1.510	1.498	1.491	1.463	1.413	1.361
Magyarország ...	**2.168**	**2.044**	**1.994**	**1.838**	**1.725**	**1.683**	**1.663**	**1.624**	**1.570**	**1.514**
2. Felszámolás alatt állt:										
Budapest	110	112	101	98	45	33	26	29	29	26
Vidék	229	244	223	212	139	102	86	96	108	129
Magyarország ...	**339**	**356**	**324**	**310**	**184**	**135**	**112**	**125**	**137**	**155**
3. Csőd vagy kényszerfelsz. alatt állt:										
Budapest	15	14	16	22	22	18	17	14	13	12
Vidék	11	17	16	13	10	8	9	13	24	34
Magyarország ...	**26**	**31**	**32**	**35**	**32**	**26**	**26**	**27**	**37**	**46**
A nyilvántartott intézetek közül az év kezdetén				b) *Jelzőszámokban.*						
1. Működött:										
Budapest	100	92	90	79	63	55	51	47	46	45
Vidék	100	95	92	86	83	82	82	80	77	74
Magyarország ...	**100**	**94**	**92**	**85**	**80**	**78**	**77**	**75**	**72**	**70**
2. Felszámolás alatt állt:										
Budapest	100	102	92	89	41	30	24	26	26	24
Vidék	100	107	97	93	61	45	38	42	47	56
Magyarország ...	**100**	**105**	**96**	**91**	**54**	**40**	**33**	**37**	**40**	**46**
3. Csőd vagy kényszerfelsz. alatt állt:										
Budapest	100	93	107	147	147	120	113	93	87	80
Vidék	100	155	146	118	91	73	82	118	218	309
Magyarország ...	**100**	**119**	**123**	**135**	**123**	**100**	**100**	**104**	**142**	**177**
A nyilvántartott intézetek közül az év kezdetén				c) *Százalékokban.*						
1. Működött:										
Budapest	15·64	15·22	15·25	14·64	12·46	10·99	10·34	9·66	9·41	10·11
Vidék	84·36	84·78	84·75	85·36	87·54	89·01	89·66	90·34	90·59	89·89
Magyarország ...	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
2. Felszámolás alatt állt:										
Budapest	32·45	31·46	31·17	31·61	24·46	24·45	23·22	23·20	21·17	16·78
Vidék	67·55	68·54	68·83	68·39	75·54	75·55	76·78	76·80	78·83	83·22
Magyarország ...	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
3. Csőd vagy kényszerfelsz. alatt állt:										
Budapest	57·70	45·16	50·00	62·86	68·75	69·23	65·39	51·85	35·14	26·09
Vidék	42·30	54·84	50·00	37·14	31·25	30·77	34·61	48·15	64·86	73·91
Magyarország ...	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**

egész első felének folyamán alacsony színvonalon állapodott meg, a csődök vagy kényszerfelszámolások pedig erős ütemben csökkentek.

Már eleve is valószínűnek látszik, hogy említett gazdaságpolitikai rendszabályaink oly fővárosi hitelintézeteket is életben tartottak, amelyek igen *gyenge lábon* állnak, hitelbiztonságunkat állandóan veszélyeztetik és amelyeknek felszámolása nemzetgazdaságunk egészét csak tisztította, azaz egészségesebbé tette volna. A kisebb vidéki hitelintézeteket korántsem védtük hasonló eréllyel. Pedig ezek a harmincas évek első felének mezőgazdasági árollója következtében mindenképen ínséges helyzetbe kerültek. Hitelintézeteink összpontosulási és észszerűsítési folyamatai is ellentmondtak volna azonban annak, hogy apró-cseprő és amúgy is erősen aláásott vidéki intézeteinket nagyobb gazdaságpolitikai áldozatok árán igyekezzünk megmenteni. Így adódott, hogy 1931-től kezdve vidéken az önkéntes hitelintézeti felszámolások megint emelkedtek, a csődök és kényszerfelszámolások pedig egyenesen ugrásszerűen szöktek magasba. Hiszen 1934-ben több mint háromszor annyi vidéki hitelintézetünk állt csőd vagy kényszerfelszámolás alatt, mint 1925-ben és csaknem négyszer annyi, mint 1931-ben. Ha összehasonlítási alapul itt 1931-et vennők, még nagyobb különbséget kapnánk, mert vidéki hitelintézeti csődjeink és kényszerfelszámolásaink ebben az évben érték el legalacsonyabb színvonalukat.

A százalékos megoszlás síkján mármost ahhoz az eredményhez jutunk, hogy míg évtizedünk elején az önkéntes felszámolás alatt álló hitelintézetekből 32%, a csőd vagy kényszerfelszámolás alatt állókéból pedig még 58% jutott a fővárosra, addig évtizedünk végén már csak 17%, illetve 26%. Ha tehát eltekintünk a konjunkturális hullámzásoktól és ha a hosszabb lejáratú *trendvonalat* nézzük, azt látjuk, hogy évtizedünk egész folyamán a budapesti hitelintézetek átlagosan már újra jobban állták meg helyüket, mint a vidékiek. Ennek főoka megint csak az volt, hogy a harmincas évek első felének pangása a vidéket keményebben sujtotta, mint fővárosunkat. Hiszen 1929-ben és 1930-ban, azaz a huszas évek második felében bekövetkezett gazdasági fellendülésnek végén, összes hitelintézeti csődjeinknek és kényszerfelszámolásainknak már több mint $^2/_3$-a jutott volt Budapestre. A vidék ebben a szomorú statisztikában csak a harmincas évek első felének hanyatlása folyamán nyomult előtérbe.

3. Hitelintézeti alkalmazottaink.

Fentebb már ismételten is hangsúlyoztuk, hogy hitelintézeteink száma önmagában keveset mond, ha egyúttal nem vagyunk tekintettel méreteikre is. Folytassuk mármost ezt a gondolatot. Célirányos, ha itt figyelmünket *hitelintézeti alkalmazottaink* számának alakulására irányítjuk. (L. a 72. számú táblázatot.)

72. Hitelintézeti alkalmazottaink száma.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Abszolút számokban.*									
Budapest	9.367	8.780	8.754	9.135	9.057	8.935	8.379	7.904	7.638	7.521
Vidék	4.016	6.236	6.244	6.384	6.574	6.419	6.147	6.008	5.787	5.788
Magyarország	**13.383**	**15.016**	**14.998**	**15.519**	**15.631**	**15.354**	**14.526**	**13.912**	**13.425**	**13.309**
	b) *Jelzőszámokban.*									
Budapest	100	94	93	98	97	95	89	84	82	80
Vidék	100	155	155	159	164	160	153	150	144	144
Magyarország	**100**	**112**	**112**	**116**	**117**	**115**	**109**	**104**	**100**	**99**
	c) *Százalékokban.*									
Budapest	69·99	58·47	58·37	58·86	57·94	58·19	57·68	56·81	56·89	56·51
Vidék	30·01	41·53	41·63	41·14	42·06	41·81	42·32	43·19	43·11	43·49
Magyarország	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**

Adataink helyes megértéséhez hangsúlyoznunk kell, hogy a hitelintézeti tisztviselők és egyéb alkalmazottak évvégi együttes számát tüntetik fel. Egyaránt veszik tekintetbe őket a hitelintézetek *központi* és *fióküzleteiben.* Budapest rovatában tehát nemcsak a fővárosi bankok központi és budapesti fiókintézeteinek, hanem vidéki fiókintézeteiknek személyzetét is beszámítjuk. Kétségtelen, hogy ezzel az eljárással szemben nyomós érvek hozhatók fel. A fővárosi hitelintézetek vidéki fiókjai ugyanis elsősorban a vidék érdekeit szolgálják és így részben a vidéki hitelintézetekhez lennének sorolandók. A vállalati egység szempontjai azonban statisztikai felvételünkben mégis súlyosabbaknak bizonyultak. Mi is nyugodtan támaszkodhatunk erre a felvételi módszerre, mert hátrányai a gondolatmenetünk síkján keresett általános következtetéseket csak kevésbbé gyengítik.

Hitelintézeti alkalmazottaink *országos* száma évtizedünk folyamán általában vízszintes irányvonalat mutat. Ez annál is inkább szembeötlő, mert hitelintézeteink számának tetemes hanyatlását láttuk. Az a fentebbi állításunk tehát, hogy évtizedünk a hitelintézeti koncentráció, azaz összpontosítás évtizede volt, itt egyszeriben megerősítést nyer. Míg évtizedünk elején az egész országban egy-egy hitelintézetre átlagosan még csak valamivel több mint 5 alkalmazott jutott, addig évtizedünk végén már több mint 7. A vízszintes irányvonal ellenére hitelintézeti alkalmazottaink száma meglehetősen nagy konjunktúraérzékenységet árul el. Hiszen a huszas évek közepével szemben 1929, azaz a huszas évek második felének fellendülési tetőpontja csaknem $^1/_5$-nyi emelkedést mutat. A harmincas évek első felének általános gazdasági hanyatlása pedig hitelintézeti alkalmazottaink számát megint a huszas évek közepéhez hasonló színvonalra szállította le.

A *budapesti* hitelintézetek nagy országos jelentősége itt világosan domborodik ki. A huszas évek közepén összes hitelintézeti alkalmazottainknak még több mint $^2/_3$-a jutott rájuk, noha számuk az ország összes hitelintézetei számának még csak $^1/_5$-ét sem tette. Ez azt jelenti, hogy akkor még budapesti hitelintézeteink átlagában csaknem négyszer annyi alkalmazott dolgozott, mint a vidékiekében.

A huszas évek második felének folyamán, amint fentebb is láttuk, erősen érvényesült a budapesti hitelintézetek gyorsabb ütemű zsugorodása. Alkalmazottaik számát tehát még az erős általános gazdasági *fellendülés* ellenére is csökkenteniök kellett. A vidéki hitelintézetek viszont sokkal inkább használhatták ki az általános gazdasági fellendülést és a huszas évek második felének folyamán alkalmazottaik számát jóval több mint felével emelni tudták. Ez az eltolódás okozta, hogy a fellendülés tetőpontján, azaz 1929-ben Budapestre összes hitelintézeti alkalmazottainknak már csak kevesebb mint $^3/_5$-e jutott. A harmincas évek első felének *hanyatlásában* azután mind fővárosi, mind pedig vidéki hitelintézeteink megközelítőleg egyenlő arányban kényszerültek alkalmazottaik számának csökkentésére. Lényegesebb újabb eltolódás ennek az évtödnek folyamán ilyképen többé be sem következett.

Ha mármost megfontoljuk, hogy az ország összes hitelintézeti alkalmazottainak 1931-ben is sokkal több mint fele egyedül fővárosi hitelintézeteinkre jutott, akkor országos jelentőségük még mindig igen *kimagaslónak* látszik. Ez azonban egyelőre még csak ízelítő volt azokból a vonatkozásokból, amelyek a budapesti hitelintézetek ténylegesen igen nagy országos súlyát mutatják.

II. FEJEZET:

Szenvedő hitelügyletek.

1. Hitelügylet és hitelintézeti mérleg.

A hitel fővárosi és vidéki megoszlását is sokkal jobban látjuk, ha a hitelintézeteket nemcsak számuk és alkalmazottaik szerint, hanem *tevékenységeik* síkján is megfigyeljük. Itt hasonlóképen fogunk eljárni, mint pl. az iparnál vagy a közlekedésnél, amidőn a gyárak és a közlekedési eszközök egybevetése mellett termelési és forgalmi adataikat is tekintetbe vettünk. Milyen szempontból figyelhetjük meg azonban egységesen hitelintézeteink tevékenységét? Fentebb már mondtuk, hogy a hitelintézetek tevékenységének középpontjában a hitelezők és adósók közötti közvetítés áll. Nézzük meg ezt a tevékenységet most egy kissé közelebbről.

A szóbanforgó közvetítést hitelintézeteink általában nem úgy bonyolítják le, hogy adós és hitelező közötti közvetlen hitelügyleteket köt-

nek, hanem úgy, hogy önmagukat ékelik az adós és a hitelező közé. Egyrészt azokkal kötnek hitelügyleteket, akik hitelt szándékoznak nyujtani, másrészt pedig azokkal, akik hitelt vesznek igénybe. A hitelintézet tehát egyrészt *magához szívja* a pénztőkét annak keletkezési helyeiről; másrészt pedig oda *szivattyúzza ki*, ahol rá szükség van. Ezt a hitelintézet jogilag úgy bonyolítja le, hogy a pénztőke eredeti tulajdonosaitól hitelt vesz igénybe és ezt a hitelt azután a maga nevében nyujtja azoknak, akik igénybe veszik. A hitelintézet tehát az egyik oldalon adóssá, a másik oldalon pedig hitelezővé válik.

Mindazon ügyleteket mármost, amelyeknek révén a hitelintézetek pénztőkét szívnak magukhoz, tehát amelyeknek révén adósokká válnak, passzív vagy *szenvedő* hitelügyleteknek nevezzük. A másik oldalon aktív vagy *cselekvő* hitelügyleteknek azokat mondjuk, amelyek segítségével a hitelintézet hiteleket nyujt, azaz hitelezővé válik. Ha pedig általánosítani óhajtunk, akkor ezt az összefüggést — még sokkal egyszerűbben — így is megfogalmazhatjuk: minden hitelügylet az adós részéről szenvedő, a hitelező részéről pedig cselekvő hitelügylet. A hitelintézetek tevékenysége ilyképen részben szenvedő, részben pedig cselekvő hitelügyletek lebonyolításából áll.

Nyilvánvaló, hogy minden hitelintézetnek elsősorban arra kell törekednie, hogy szenvedő és cselekvő hitelügyletei között *egyensúly* uralkodjék. Ha ugyanis a bank többet hitelez ki, mint amennyi hitelt önmaga igénybe vehet és amennyi saját tőkéje van, akkor egyensúlya megbomlik. Ez pedig könnyen bukásához vezethet. A hitelintézetek ilynemű egyensúlyának nemcsak mennyiségi, hanem minőségi szempontból is szilárdnak kell lennie.

Nemcsak *mennyiségileg* kell tehát arra ügyelniök, hogy cselekvő hitelügyleteik útján több hitelt ne nyujtsanak, mint amennyit szenvedő hitelügyleteik révén sajátmaguk élveznek, hanem egyúttal *minőségi* szempontból is vigyázniok kell arra, hogy cselekvő hitelügyleteik ne legyenek hosszabb lejáratúak, mint a nekik megfelelő szenvedő hitelügyletek. Ha erre nem vigyáznak és ha hitelezőik rövidebb lejáratú követeléseik alapján nagyobb tömegekben egyszerre követelik vissza pénztőkéiket, a hitelintézetek a maguk követeléseiből nem jól elégíthetik ki őket. Azért nem, mert a szóbanforgó esetben ezek a követelések hosszabb lejáratúak.

Ha a hitelintézeteknek hiányzik is minőségi vagy mennyiségű egyensúlyuk, ideig-óráig jól állhatják meg helyüket. Hiszen nem valószínű, hogy hitelezőik — amíg erre különösebb okuk nincsen — nagyobb tömegekben egyszerre mondanák fel velük szemben fennálló követeléseiket. Amidőn azonban — bármily esemény következtében — meginog az általános *hitelezési bizalom* és amidőn általános gazdasági válság jelei mutatkoznak, a hitelintézetek run-je, azaz megrohanása hirtelen szokott bekövetkezni.

Ilyenkor azok a hitelintézetek, amelyek a fellendülés napjaiban nem ügyeltek eléggé mennyiségi és minőségi egyensúlyukra, kártyavárként omlanak össze. A hitelintézeti egyensúly ilyképen az a legfontosabb nemzetgazdasági szempont, amelyet egész hitelszervezetünkkel kapcsolatosan figyelnünk kell. Minél nagyobb a válság idején összeomló hitelintézet, a nemzetgazdaságnak annál nagyobb részét rántja magával a válságba. A válság hullámai ilyenkor már feltartóztathatatlanul gyűrűznek tovább.

Mint szorosan idetartozó összefüggést zárójelek között említjük meg, hogy a hitelintézet szempontjából az sem lehet kedvező állapot, ha sokkal több hitelt vesz igénybe, mint amennyit a maga részéről kihitelez. Köztudomású ugyanis, hogy a hitelintézeteknek általában egyik alapvető bevételi forrásuk éppen bizonyos kamatkülönbözetekből ered. Cselekvő hitelügyleteik után valamivel magasabb kamatot számítanak, mint amennyit szenvedő hitelügyleteikkel kapcsolatosan maguk kifizetnek. Ha mármost sokkal több szenvedő, mint cselekvő hitelügyletük van, akkor nyilvánvaló, hogy *kamatjövedelmük* kedvezőtlenül alakul. A hitelintézeti egyensúly tehát egyúttal azt is jelenti, hogy a bankok szenvedő hitelügyletei sem állhatnak feltűnő túlsúlyban cselekvő hitelügyleteikkel szemben.

Mindennemű hitelszervezet helyes nemzetgazdasági szempontokból kiinduló vizsgálata tehát a hitelintézeti egyensúly gondolatát állítja középpontjába. Azt nézi, hogy a hitelintézetek szenvedő ügyletei miképen viszonylanak cselekvő ügyleteikhez. Kettőjüknek egybevetéséből állapítja meg azután a mindenkori *hitelbiztonság* fokát. Ahol pedig a hitelbiztonság viszonylag szilárd alapon nyugszik, ott további hitelek jól és akadálytalanul jönnek létre; a hitelkeret megfelelően tág és a termelés, valamint vele kapcsolatosan az egész gazdasági élet jól pereg.

Ehhez képest itt következő vizsgálódásainkban mi is elsősorban hitelintézeteink szenvedő hitelügyleteinek fővárosi és vidéki megoszlását nézzük. Azért kezdjük a szenvedő hitelügyleteken, mert a dolgoknak ez a logikus sorrendje. Hiszen ahhoz, hogy a hitelintézet cselekvő hitelügyletet bonyolíthasson le, elsősorban önmagának kell pénztőkével rendelkeznie. Ezt a pénztőkét pedig szenvedő hitelügyletek révén teremti elő. *Összefüggéseink sorrendjében* tehát a szenvedő hitelügyletek előbb vannak, mint a cselekvők. Szenvedő hitelügyleteink áttekintése után cselekvő hitelügyleteink állását fogjuk nézni. Szenvedő és cselekvő hitelügyleteink egyikmásik csoportjával behatóan is foglalkozni fogunk. Utóbb pedig hitelbiztonságunk síkján fogjuk vizsgálgatni fővárosunk országos gazdasági jelentőségét.

Ha ilyképen mármost először is *szenvedő* hitelügyleteink kérdését vetjük fel, legott tekintélyes *módszeres nehézségekbe* ütközünk. Hitelintézeteink ugyanis azt, hogy mennyi és milyen szenvedő hitelügyleteket bonyolítanak le, ilymódon nem teszik közzé. Ez a vonatkozás statisztikailag egyébként is csak igen nehezen lenne megfigyelhető. Idevágó közvetlen

statisztikai adataink tehát nincsenek. Így azt kell keresnünk, hogy többékevésbbé közvetett úton mégis miképen közelíthetjük meg viszonylag még legjobban problémánkat.

Figyelmünk itt önkéntelenül is a hitelintézeteknek évente közzétett *mérlegei* felé irányul. A mérlegek célja korántsem az, hogy hitelszervezetünk iránti tudományos érdeklődésünket elégítsék ki. Céljuk mindenképen gyakorlati. Egyrészt az, hogy a bank ügyfeleivel és a nagyközönséggel szemben egyensúlyát, azaz szilárd állását bizonyítsa. Ezzel ügyfeleit megnyugtatni igyekszik. A nagyközönséget pedig arra szándékozik bírni, hogy minél számosabban lépjen ügyfeleinek sorába. Másrészt azonban egyúttal gazdaságpolitikai kényszert is gyakorolunk a hitelintézetekre abban az irányban, hogy mérlegeiket évente közzétegyék. Ezzel nyilvános számadásra kötelezzük őket. Ilyképen is szilárdítjuk általános hitelbiztonságunkat. Az, hogy a nyilvános számadásra való kötelezettség mennyiben és miképen vonatkozik különböző hitelintézeteinkre mint kereskedelemjogi kérdés, már nem tartozik ide.

Évente közzétett hitelintézeti mérlegeinknek *két főrésze* van. Minden hitelintézeti mérleg egyrészt a hitelintézeti vagyont állítja össze, másrészt pedig az intézeti terheket. A két rész végösszegeinek egybevetéséből adódik azután a mérlegszerű nyereség vagy veszteség. Szempontunkból itt kedvező, hogy a mérlegszerűen kimutatott vagyon javarészt követelésekből, tehát cselekvő hitelügyletekből, a mérlegszerűen kimutatott teher pedig tartozásokból, tehát szenvedő hitelügyletekből áll. Ilyképen szóbanforgó megfigyeléseinket a hitelintézeti mérlegek alapulvételével is megejthetjük.

Egyre azonban nagy nyomatékkal kell ügyelnünk. A hitelintézetek mérlegeinek felépítése körül elsősorban mérlegtechnikai, tehát általánosabban *könyveléstechnikai* szempontok érvényesülnek. Minden hitelintézeti mérleg tehát több, sőt esetleg számos oly tételt tartalmaz, amelynek elsősorban csupán könyveléstechnikai jelentősége van. Vigyáznunk kell arra, hogy ezeket a tételeket jól tudjuk megkülönböztetni a bennünket itt elsősorban érdeklő, tényleges szenvedő és cselekvő hitelügyletekre visszavezethető tartozásoktól és követelésektől.

Másodsorban pedig ismételten kell hangsúlyoznunk a mérleg közzétételéhez fűződő *hitelintézeti szándékot*. A hitelintézeteknek mérlegük közzétételével nem az a céljuk, hogy szenvedő és cselekvő hitelügyleteikről tájékoztassanak bennünket, hanem általában csupán az, hogy — a lehetőséghez képest — egész ügymenetük kedvező pergéséről győzzék meg a mérleg olvasóját. Ha mi hitelintézeti mérlegeinket az alábbiakban — jobb megoldás híján — mégis arra igyekszünk felhasználni, hogy belőlük a szenvedő és a cselekvő hitelügyletekről szerezzünk általános benyomást, minden lépésünknél nagy óvatosságra van szükségünk. Csakis ily óvatosság mellett kerülhetjük el a lényegbevágó tévedések egész sorozatát, amely bennünket itt fenyeget.

2. Hitelintézeteink mériegszerű terhei.

Ezeknek a módszeres szempontoknak előrebocsátása után nézzük mármost először azt a legáltalánosabb képet, amelyet hitelintézeteink mérlegeinek *teheroldala* nyujt. (Lásd a 73. számú táblázatot.)

Adataink mindazon hitelintézeteink mérlegeinek összesítéséből származnak, amelyeket fentebb *hat csoportban* bemutattunk. Nem szerepelnek tehát bennük sem a Magyar Nemzeti Bank, sem a M. Kir. Postatakarékpénztár, sem pedig a biztosítóvállalatok adatai. Ideszámítjuk viszont még az egyes hitelintézeti nyugdíjpénztárak adatait is.

Figyelmünket először az ilyképen körülírt *összes hitelintézeti tőke* alakulása ragadja meg. Ez a tőke mindazon pénztőkék összege, amelyek a hitelintézeteknek rendelkezésére állnak. Hitelintézeteink végeredményben csak úgy juthatnak hozzájuk, ha megfelelő szenvedő hitelügyleteket bonyolítanak le.[1]) Gyakorlatilag és könyveléstechnikai szempontból úgy mondhatjuk, hogy összes tőkéjükkel a hitelintézetek tartoznak. Az összes tőke tehát mérlegszerűen megközelítőleg a hitelintézetek összes terheit jelenti, amelyekkel a másik oldalon összes vagyonuk áll szemben. A mi szempontunkból pedig az összes tőke az a pénzösszeg, amelyet hitelintézeteink a közgazdaságból magukhoz tudnak szívni. Minél nagyobb ez az összes tőke, annál tágabb körű a hitelintézetek mozgási szabadsága, annál több cselekvő hitelügylet lebonyolítására képesek és annál nagyobb befolyást tudnak gyakorolni a nemzetgazdaság egészére.

Hitelkeretünk a huszas évek második felének általános gazdasági *fellendülésében* erős ütemben tágult. Legalább is ezt mutatja az a tény, hogy összes hitelintézeti tőkénk az országban 1925 és 1930 között több mint 3½-szeresére emelkedett. Ez ugyan nyilvánvalóan csupán névleges és nem tényleges emelkedést jelent, mert időközben a pengő vásárlóereje is változott. A bennünket itt érdeklő összefüggések szempontjából azonban

[1]) Ezt itt egyelőre csak nagy vonalakban és a nélkül mondjuk, hogy a kifejezés fogalmi pontosságára különösebb súlyt vetnénk. A nagyobb áttekinthetőség kedvéért hitelintézeti összes tőkéinkhez itt egyelőre hozzászámítjuk az óvadékok és letétek, a kezességek, a különféle tételek, az előre befolyt és a hátralékos kamatok összegeit, valamint a mérlegszerűen kimutatott nyereségeket is. Nyilvánvaló azonban, hogy ezek a tételek ha közelebbről vesszük őket bonckés alá, csupán a hitelintézetek mérlegszerű terheinek, de nem tőkéinek teszik részét. Alább erre még közelebbről is rá fogunk mutatni. Itt azonban egyelőre azon pénzösszegek áttekintése áll figyelmünk előterében, amelyeket hitelintézeteink forgalmaznak. Ezért folyamodunk egyelőre ahhoz a módszeres fogáshoz, hogy hitelintézeteink összes mérlegszerű terheit összes tőkéikkel vesszük egyértelműeknek. Táblánk megítélésénél különös nyomatékkal ügyeljünk arra a körülményre, hogy az összes hitelintézeti tehertételek rovatánál tekintetbevettük az itt említett vegyes tételeket is. Ez a rovat tehát nem csupán a szorosabb értelemben vett saját és idegen tőkéket tartalmazza, hanem kettőjük összegénél nagyobb számokat mutat. Annyival nagyobbakat, amennyire az említett vegyes tehertételek összege rúg.

73. Hitelintézeteink összes mérlegszerű terhei.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					a) *1000 pengőben.*					
Saját tőke:										
Budapest	292.999	335.397	394.882	452.522	509.524	532.803	579.223	626.724	640.670	658.274
Vidék	81.015	91.215	115.159	140.327	157.717	166.607	165.583	168.951	164.994	162.640
Magyarország összesen ...	**374.014**	**426.612**	**510.041**	**592.849**	**667.241**	**699.410**	**744.806**	**795.675**	**805.664**	**820.914**
Idegen tőke:										
Budapest	1,055.840	1,432.083	2,175.696	2,944.519	3,247.010	3,435.458	3,388.012	3,369.083	3,319.846	3,288.724
Vidék	350.512	511.215	751.201	979.522	1,047.296	1,117.783	997.983	953.980	910.368	902.069
Magyarország összesen ...	**1,406.352**	**1,943.298**	**2,926.897**	**3,924.041**	**4,294.306**	**4,553.241**	**4,385.995**	**4,323.063**	**4,230.214**	**4,190.793**
Vegyes tehertételek:										
Budapest	64.450	91.130	153.975	314.545	993.563	1,339.546	1,324.601	1,135.548	1,343.657	1,334.649
Vidék	25.643	38.728	70.091	92.925	108.500	111.296	103.468	101.470	98.195	94.773
Magyarország összesen ...	**90.093**	**129.858**	**224.066**	**407.470**	**1,102.063**	**1,450.842**	**1,428.069**	**1,237.018**	**1,441.852**	**1,429.422**
Összesen:										
Budapest	1,413.289	1,858.610	2,724.553	3,711.586	4,750.097	5,307.807	5,291.836	5,131.355	5,304.173	5,281.647
Vidék	457.170	641.158	936.451	1,212.774	1,313.513	1,395.686	1,267.034	1,224.401	1,173.557	1,159.482
Magyarország .	**1,870.459**	**2,499.768**	**3,661.004**	**4,924.360**	**6,063.610**	**6,703.493**	**6,558.870**	**6,355.756**	**6,477.730**	**6,441.129**
					b) *Jelzőszámokban.*					
Saját tőke:										
Budapest	100	115	135	155	174	182	198	214	219	225
Vidék	100	113	143	173	195	206	204	209	204	201
Magyarország összesen ...	**100**	**114**	**136**	**159**	**178**	**187**	**199**	**213**	**215**	**219**
Idegen tőke:										
Budapest	100	136	206	279	308	325	321	319	314	311
Vidék	100	146	214	279	298	319	285	272	260	257
Magyarország összesen ...	**100**	**138**	**208**	**279**	**305**	**324**	**312**	**307**	**301**	**298**
Vegyes tehertételek:										
Budapest	100	141	239	488	1.542	2.078	2.055	1.762	2.085	2.071
Vidék	100	151	273	362	423	434	404	396	383	331
Magyarország összesen ...	**100**	**144**	**249**	**452**	**1.223**	**1.610**	**1.585**	**1.373**	**1.600**	**1.587**
Összesen:										
Budapest	100	132	193	263	336	376	374	363	375	37
Vidék	100	140	205	265	287	305	277	268	257	25
Magyarország .	**100**	**134**	**196**	**263**	**324**	**358**	**351**	**340**	**346**	**34**
					c) *Százalékokban.*					
Saját tőke:										
Budapest	78·4	78·6	77·3	76·4	76·4	76·2	77·8	78·8	79·6	80·2
Vidék	21·6	21·4	22·7	23·6	23·6	23·8	22·2	21·2	20·4	19·8
Magyarország összesen ...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Idegen tőke:										
Budapest	75·1	73·7	74·3	75·0	75·6	75·5	77·3	78·0	78·5	78·5
Vidék	24·9	26·3	25·7	25·0	24·4	24·5	22·7	22·0	21·5	21·5
Magyarország összesen ...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Vegyes tehertételek:										
Budapest	71·5	70·2	68·7	77·2	90·1	92·3	92·8	91·8	93·2	94·1
Vidék	28·5	29·8	31·3	22·8	9·9	7·7	7·2	8·2	6·8	5·9
Magyarország összesen ...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Összesen:										
Budapest	75·6	74·4	74·4	75·4	78·3	79·2	80·7	80·8	81·9	82·0
Vidék	24·4	25·6	25·6	24·6	21·7	20·8	19·3	19·2	18·1	18·0
Magyarország .	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

nem is szükséges, hogy a tényleges emelkedés kérdését felvessük. Tökéletesen elegendő, ha figyelmünket a névleges emelkedés mértékére irányítjuk.

A hozzáértő előtt most egyszeriben érthetővé válik, hogy a harmincas évek elején bekövetkezett válság aránylag nálunk is miért volt oly súlyos. Általában tudjuk, hogy minél szélesebbre tágul hitelkeretünk a fellendülés idején, annál mélyebb szokott lenni a fellendülés után bekövetkező hanyatlás. Hitelkeretünk azon tágulásának pedig, amelyet a szóbanforgó több mint 3½-szeres emelkedés mutat, a hozzáértők előtt már akkoriban is mindenképen *aggályosnak* kellett feltűnnie. Termelésünknek a huszas évek második felében bekövetkezett kiterjeszkedésével alakilag ugyan jól tudjuk indokolni hitelkeretünk bővülését. Tartalmilag azonban ez az ütem nem kevésbbé túlgyorsnak bizonyult.

A harmincas évek első felének *hanyatlásában* mármost azt várnók, hogy hitelintézeteink összes tőkéi megfelelően gyors ütemben fogytak. Azt tehát, hogy hitelkeretünk a pangás mélységének megfelelően zsugorodott össze. A tényleges helyzet mégis azt mutatja, hogy ilynemű zsugorodásról szó sem volt. Hitelintézeteink összes tőkéjének valamelyes árnyalati csökkenése ugyan bekövetkezett. Nagyjában azonban mégis meg tudta őrizni azt a színvonalát, amelyet a fellendülés tetőpontján elért.

Ez megint nemcsak meglepő, hanem kétségtelenül egészségtelen állapot. Hiszen még a hétköznapi életnek legaprólékosabb vonásaiban is úton-útfélen tapasztaltuk, hogy a tényleges hitel a harmincas évek első felének pangásában mennyire nehezebbé vált. Ezen az alapon már eleve is egészen természetellenesnek tűnik fel, hogy hitelintézeteink összes tőkéje nagyjában mégis változatlan maradt. Kétségtelen, hogy ez a helyzet csupán erélyes gazdaságpolitikai beavatkozások eredménye. Oly beavatkozásoké, amelyek mindenképen arra törekedtek, hogy hitelkeretünk zsugorodását meggátolják és hogy ilyképen a fájdalmasabb hitelintézeti bukásokat elhárítsák. A *moratoriumok* és a *hitelrögzítő* (Stillhalte) *megállapodásoknak* legkülönbözőbb bel- és külföldi változataival elértük, hogy hitelintézeteink a pangás éveiben legalább névlegesen és kifelé továbbra is nagyjában ugyanoly színvonalú összes tőkét mutathattak ki, mint a fellendülés tetőpontján.

Tagadhatatlan azonban, hogy ezeknek a tőkéknek jelentékeny része a pangás éveiben már inkább csak papiron volt meg, mint a valóságban. Egészséges és a gazdasági életet salakjától jól megtisztító folyamat az lett volna, ha hitelkeretünk a pangás éveiben is hasonló változékonyságot mutat, mint amilyent a fellendülés idején tanúsított. *Merevségén*, amelynek segítségével megmaradt a fellendülési tetőpont színvonalán, csak a laikus örvendezhet. A valóságban ez a merevség komoly veszélyt rejteget. Előbb-utóbb ugyanis kétségtelenül el kell következnie annak a tisztulási folyamatnak, amelynek a gyönge hitelintézeti poziciók, azaz állások feladásához

kell vezetnie. Minél inkább halogatjuk ezt a lebonyolítást, annál zavaróbb a hosszannyúló bizonytalanság és annál fájdalmasabb lesz a végleges kibontakozás is.

A helyett azonban, hogy ennek az összefüggésnek behatóbb boncolgatásába bocsátkoznánk, nézzük inkább *Budapest* szerepét az összes hitelintézeti tőkék megoszlásában. A huszas évek második felének *fellendülése*, amint termelési vonatkozásaink kapcsán fentebb már ismételten mondtuk, országos viszonylatban főleg Budapestről indult ki. Lüktető erejét elsősorban fővárosi nagybankjaink jelentették. Érthető tehát, hogy a huszas évek második felének folyamán fővárosi hitelintézeteink összes tőkéi jóval gyorsabb ütemben emelkedtek, mint a vidéki hitelintézetekéi. Budapesten emelkedésük 1925 és 1930 között csaknem négyszeres volt, míg a vidéken alig háromszoros.

A harmincas évek első felének *pangása* pedig, amint már ugyancsak tudjuk, a vidéket keményebben sujtotta, mint fővárosunkat. Itt nyomatékkal kell megint figyelembe vennünk, hogy gazdaságpolitikánk mentő tevékenysége elsősorban a budapesti nagybankok hóna alá nyúlt. Azért, mert az ő ingadozásuk az egész ország gazdasági életére nagy veszélyt hozhatott volna. A vidéki apróbb hitelintézeteknek önkéntes vagy kényszerű felszámolása kevésbbé oly veszélyes. Gazdaságpolitikánknak is tehát csak kisebb gondot okozott. Nem volt érdemes nagy áldozatokat hoznunk elhárítása érdekében. Így adódott, hogy míg budapesti hitelintézeteink összes tőkéje a harmincas évek egész első felének folyamán korábbi fellendülési színvonalán mereven megmaradt, addig a vidékieké eléggé érezhető, mintegy $^1/_6$ résznyi csökkenést mutatott: 1934-ben már csak 2½-szeresén állt 1925-ben elért színvonalának.

Ezekből az összefüggésekből jól érthető mármost, hogy fővárosunknak a hitelintézeti összes tőkékben való részesedése évtizedünk egészének folyamán miért *emelkedett* még oly gyors ütemben. Már az is aránylag igen nagy részesedést jelentett, hogy évtizedünk elején összes hitelintézeti tőkénknek több mint $^3/_4$ része jutott a fővárosra. Ez már akkor is sokkalta nagyobb részesedés volt, mint amilyent a hitelintézetekre vonatkozó eddigi adataink alapján elvárhattunk volna. Az évtizedünk folyamán beköszöntött eltolódások eredményeként azonban 1934-ben az összes hitelintézeti tőkéknek már több mint $^4/_5$-e esett Budapestre. Fontoljuk meg, hogy ugyanakkor a ténylegesen működő hitelintézeteknek csak 8%-a, az összes nyilvántartott hitelintézeteknek 11%-a és az összes hitelintézeti alkalmazottaknak is csupán 57%-a jutott a fővárosra.

Fontoljuk meg továbbá és gondoljuk végig még egyszer azokat a fővárosi részesedési adatokat, amelyeket fentebb, mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi összefüggéseinkben boncolgattunk. Itt már egyszeriben teljes jelentőségével domborodik ki fővárosunknak hitelszervezetünkben elfog-

lalt kimagasló szerepe. Most értjük meg jól, hogy miért jelenti Budapest az *ország hiteléletének kimagasló gócpontját.* És fűzzük megint hozzá, hogy két, itt figyelmen kívül hagyott nagy hitelintézetünk, azaz a Magyar Nemzeti Bank és a M. Kir. Postatakarékpénztár is budapesti központtal működik. Ezen az alapon már eleve is megállapíthatjuk tehát, hogy Budapestnek az ország hiteléletében viszonylag még nagyobb jelentősége van, mint termelésében.

Most nevezetesen egyszeriben számszerű alapot kap az a fenti állításunk is, hogy a harmincas évek első felének pangásában a vidék egyre nagyobb mértékben igyekezett fővárosunkra támaszkodni. Általános indokolásul már fentebb is azt hangoztattuk, hogy a pangásban való felemelését Budapest *nagyobb tőkeerejétől* várta. Itteni adataink számszerűen is megmutatják fővárosi hitelintézeteinknek ezt a nagyobb tőkeerejét.

Ha viszont összefüggéseinket a *hitelbiztonság* síkján nézzük, akkor részben más következtetésekhez kell jutnunk. Nem vitatható, hogy fővárosi hitelintézeteinknek aránylag gyors ütemben emelkedő tőkeereje részben csupán csalóka látszat. Azért csalóka, mert részben csak erőszakos gazdaságpolitikai védelemmel és hatóságilag is megtűrt mérlegtechnikai fogásokkal tudják fenntartani összes tőkéjük színvonalát. Nagyon is kérdéses tehát, hogy vajjon még fővárosunk fejlődésének legőszintébb barátai is örvendezhetnek-e idevágó jelentőségének emelkedésén. Kérdésünkre végleges választ csupán akkor fogunk kapni, amidőn a hiteléletünket megkötő mai gazdaságpolitikai rendszabályok fokozatosan megszűnnek és amidőn megint a szabad hitelélet összefüggései érvényesülnek. Igaz, hogy a hitelszabadság hamaros visszatérése mai gazdaságpolitikai hangulatunkban korántsem valószínű. Még akkor is azonban, ha hiteléletünket a kötött gazdálkodás rendszerében igyekszünk majd az átmeneti megoldások útvesztőiből kiemelni, kétségtelenül nagy áldozatokat leszünk kénytelenek hozni azoknak a sebeknek gyógyításáért, amelyeket fővárosi hitelintézeti statisztikánk csillogó adatai ma még eltakarnak. Esetleg éppen ezeknek az áldozatoknak nagysága fogja megmutatni a jövőben, hogy mennyire indokolatlan lenne ma Budapest idevágó hatalmas részesedésén örvendeznünk.

Nemkevésbbé érdekesek azok az összefüggések, amelyeket hitelintézeti saját- és idegen tőkéink egymásközti arányának alakulása mutat. A *saját tőke* nagy vonalakban a hitelintézeteknek azt a tőkéjét jelenti, amelynek keretén belül megfelelő szenvedő hitelügyletek nélkül is lebonyolíthatnak cselekvő hitelügyleteket. Leegyszerűsítve úgy is mondhatnók, hogy saját tőkéikből hitelintézeteink a nélkül is nyujthatnak hiteleket, hogy ők maguk megfelelő mértékben adósokká válnánk.

Minél nagyobb a hitelintézeti saját tőke, hitelintézeteink annál függetlenebbeknek látszanak. Annál inkább járhatják a *tőkével való önellátás* (Selbstfinanzierung) útjait. Egyúttal annál inkább térnek le azokról az

utakról, amelyek a tulajdonképeni hitelközvetítést jelentik. Akkor ugyanis, amidőn a hitelintézet saját tőkéiből nyujt hitelt, nem végez hitelközvetítő tevékenységet. Kétségtelen tehát, hogy minél nagyobb a hitelintézeti saját tőkék aránya, annál inkább térnek el hitelintézeteink eredeti hivatásuktól. Gyakorlatilag és elméletileg egyaránt nehéz és bonyolult kérdés az, hogy a hitelintézeti saját- és idegentőkék egymásközt mikor vannak helyesnek nevezhető arányban. Kétségtelen ugyan, hogy hitelintézeteink biztonsága annál nagyobb, minél magasabb saját tőkéik aránya. Egyúttal azonban az is kétségtelen, hogy a gazdasági élet zavartalan menetének idején hitelintézeteink annál nagyobbszabású tevékenységet bonyolíthatnak le, minél több idegen tőkét vesznek igénybe. Minél nagyobb mármost az általános gazdasági bizalom, annál akadálytalanabbul fognak hitelintézeteink is idegen tőkéhez jutni.

A tulajdonképeni szenvedő hitelügyletek hitelintézeteinknek *idegen tőkéi* mögött rejlenek. A hitelkeret szempontjából hitelintézeti idegen tőkéinknek általában kétszer oly nagy jelentőségük van, mint saját tőkéjüknek. Azért kétszer oly nagy, mert az idegen tőkékhez, amelyeket cselekvő hitelügyleteikben értékesítenek, először általában megfelelő terjedelmű szenvedő hitelügyletek révén jutottak. Saját tőkéik viszont — nyers vonalakban — csak egyszerűen szerepelnek hitelkeretünkben. Ez pedig nemzetgazdaságilag igen nagy horderejű különbséget jelent. Valóban nagyszabású termelési lendület csak a hitelintézeti idegen tőkékből szokott sarjadzani. Túlságos igénybevételük azonban annál nagyobb veszélyt jelenthet. Nem vitatható, hogy a hitelintézeti saját tőkékből való kihitelezés a hitelintézet szempontjából biztosabb művelet, mint az idegen tőkék közvetítése. Egyúttal azonban az sem vitás, hogy amennyiben a hitelintézetek saját tőkéikre támaszkodnak, tevékenységük köre már eleve is korlátolt. Idegen tőkék segítségével nemcsak nagyobb nyereségekre tehetnek szert, hanem a nemzetgazdaság egészének is jóval nagyobb szolgálatokat tehetnek. Természetesen csak jóval nagyobb kockázatok árán. Oly kockázatok árán, amelyek egyúttal mind magukat a hitelintézeteket, mind pedig a nemzetgazdaság egészét is veszélyeztetik. Ne feledjük azonban, hogy bizonyos mérvű kockázat elvállalása nélkül a gazdasági életben sincsen haladás. Mindezeket a megfontolásokat nagyon jól és különböző oldalaikról megvilágítva kell lemérnünk, amidőn a hitelintézeti saját- és idegen tőkék egymásközti arányát nézzük.

Megfontolásaink lényeges tartalma jól tükröződik vissza már az *ország* összes idegen és saját hitelintézeti tőkéinek évtizedünk folyamán tapasztalt alakulásában is. A huszas évek második felének *fellendülésében* összes hitelintézeti idegen tőkéink emelkedése csaknem kétszer oly gyors volt, mint a saját tőkéinké. 1925 és 1930 között összes hitelintézeti idegen tőkéink ugyanis jóval több mint háromszorosukra emelkedtek; hitelintézeti saját

tőkéink viszont még csak kétszeresükre sem növekedtek. Ez a különbség tökéletesen megfelel azoknak az általános vonásoknak, amelyeket fentebb az idegen tőkék mögött rejlő tulajdonképeni szenvedő hitelügyletekkel kapcsolatosan kifejtettünk. A fellendülés bizakodó hangulatában hitelintézeteink kétszerte nagyobb mértékben támaszkodhattak kívülről felvett hitelekre, mint saját tőkeerejükre, amidőn a termelés kiterjeszkedésével párhuzamosan üzemüket bővítették.

Külső hitel akkoriban, a hitelinfláció, azaz a hitelduzzasztás éveiben bőven akadt. Az infláció veszélyes vonásai éppen abban a 324-et mutató 1930. évi jelzőszámban találhatók meg leginkább, amelyet 73. táblánknak Magyarországra vonatkozó hitelintézeti idegen tőkéje mutat.

A gazdasági *válság* kitörésekor azután gyökeresen változott meg a helyzet itt is. Hitelintézeti összes idegen tőkéink, bármennyire is erélyes ellenkező irányú gazdaságpolitikai rendszabályokat hoztunk, most már fokozatosan morzsolódtak le.

A harmincas évek első felében bekövetkezett egész lemorzsolódás közel tizedrésznyi volt. Ha ezt a hanyatlást külföldi országok megfelelő viszonyaival hasonlítjuk össze, magyar viszonyainkat aránylag még kedvezőknek kell mondanunk. Hiszen akkoriban a legtöbb nyugati ország hitelkerete ugrásszerűen csökkent. A különbség okait azonban már ismerjük. Az 1929 vége felé kitört világgazdasági válság hullámai a továbbgyűrűzés folyamán hozzánk már csak némileg letompítva érkeztek el. Mire pedig 1931-ben a mi fájdalmas pénzügyi nehézségeink is kitörtek, addigra már aránylag jól felkészültünk és egyszeriben erélyes gazdaságpolitikai rendszabályokkal vetettünk gátat hitelkeretünk fájdalmasabb zsugorodásának.

Abban a pillanatban azonban, amidőn hitelintézeteink a növekedő általános bizalmatlanság folytán szűkíteni voltak kénytelenek idegen tőkéik keretét, *saját tőkéik* növelését kezdték erélyesebben hangsúlyozni. Ezt mutatja a *harmincas évek első felének* képe. Hitelintézeteink most egyszeriben tudatára ébredtek helyzetük bizonytalanságának és mindent elkövettek, hogy legalább saját tőkéik növelésével tegyék jóvá azokat a károkat, amelyeket idegen tőkéik zsugorodása révén szenvedtek. 1930-tól 1934-ig eleinte gyorsabban, később pedig már lassabban, de kemény következetességgel évről-évre emelkedett hitelintézeti saját tőkéink összege annak ellenére, hogy — amint tudjuk — hitelintézeteink száma akkoriban, különösen a vidéken, még gyorsan tovább fogyott. Míg hitelintézeti idegen tőkéink országos összege 1930 és 1934 között közel egytizednyivel csökkent, addig hitelintézeti saját tőkéink országos összege ugyanebben az időben közel egyötödnyivel növekedett. Évtizedünk egészében ugyan még mindig azt látjuk, hogy hitelintézeti idegen tőkéink jóval nagyobb arányú emelkedést mutatnak, mint saját tőkéink. Ez a különbség azonban már sokkalta csekélyebb volt, mint a huszas évek második felének fellendülésében. A harmincas évek

első felének hanyatlása hitelintézeteinket erélyesen terelte abba az irányba, amelyben most már nagyobb óvatossággal és nagyobb biztonsággal igyekeznek dolgozni. Egyre nagyobb mértékben igyekeznek saját tőkéikre támaszkodni és az így elért nagyobbfokú biztonság kedvéért szívesen mondanak le azokról a nagyobb nyereségi kilátásokról is, amelyek az idegen tőkék alkalmazásának fokozott hangsúlyozásával járhatnának.

Ebben az óvatosságban évtizedünk egész folyamán *fővárosi* hitelintézeteink jártak elől. Már a huszas évek közepén is eléggé tetemesen nagyobb rész esett reájuk az ország összes hitelintézeti saját tőkéjeiből, mint hitelintézeti idegen tőkéikből. Míg ezen az utóbbi téren Budapest részesedése $^3/_4$-nyi volt, addig amott csaknem $^4/_5$-re rúgott. Igaz viszont, hogy ez a különbség már akkor is érthető volt. Elsősorban azért, mert a nagyobb hitelintézetek messze szerteágazó ügymenetük nehezebb áttekinthetősége révén már önmagukban is fokozottabb óvatosságra szorulnak. Másodsorban pedig azért, mert vidéki hitelintézeteink figyelmüket többé-kevésbbé helyi hitelügyletek lebonyolítására összpontosítják. Helyi viszonylatban pedig sokkalta jobban ismerik ügyfeleik hitelképességét. Ehhez képest árnyalatilag kisebb óvatossággal érik be, mint a távolsági hitelügyleteket is nagyobb arányban lebonyolító fővárosi hitelintézetek.

Évtizedünk folyamán az idevágó viszonylatokban azután eléggé érezhető eltolódások következtek be. A huszas évek második felének *lendülete* fővárosi nagybankjaink hitelkeretét jóval nagyobb mértékben tágította, mint a vidékiekét. Ez idegen tőkéik duzzadásában is visszatükröződik. Az ország összes hitelintézeti idegen tőkéiből a huszas évek végén árnyalatilag több jutott Budapestre, mint a huszas évek közepén.

A *hanyatlás* első lökése azután, amint azt már annyi más vonatkozásban megfigyelhettük, Budapestet ezen a téren is keményebben érintette. Míg fővárosunk része itt 1929-ről 1930-ra árnyalati csökkenést mutatott, addig a vidék részesedése megfelelően emelkedett. Ebből is igen jól láthatjuk megint a huszas évek elején bekövetkezett gazdasági pangásunk igazi képét. Bajaink korántsem a vidéki mezőgazdaságból, hanem sokkal inkább a fővárosi ipari és kereskedelmi összefüggésekből, valamint a Budapesten összpontosuló hitelintézeteinkből indultak ki. 1930-tól kezdve azután már a vidék kezdte fájdalmasabban érezni a hosszan elnyúló pangás hátrányait. Ezek voltak azok az évek, amelyekben vidéki gazdaságunk fokozatos gyengülését állapíthattuk meg. Ezekben az években fordult a vidék egyre nagyobb mértékben Budapesthez tőkebeli támogatásért. A budapesti nagybankok pedig, bármily súlyos áldozataikba került is, nem zárkózhattak el a vidéknek ilyetén való támogatásától. Ezzel magyarázhatjuk, hogy fővárosi nagybankjaink az ország összes hitelintézeti idegen tőkéjében való részesedésüket 1930-tól megint fokozatosan növelni voltak kénytelenek, bármennyire is ellenkezett ez egyrészt hitelbiztonsági meggyőződéseikkel, másrészt pedig

a pangás általános hangulatával. Helyzetükön csupán az segített, hogy ugyanakkor az ország összes hitelintézeti saját tőkéjében való részesedésüket valamivel még gyorsabb ütemben tudták növelni.

Eltolódásaink eredményeként egész évtizedünk azt mutatta, hogy fővárosi hitelintézeteink árnyalatilag vesztettek abból a *biztonságukból*, amely saját tőkéik kimagasló erejében rejlik. Azért vesztettek, mert az ország hitelintézeti saját tőkéiben évtizedünk elején még lényegesen kedvezőbb arányban részesedtek, mint évtizedünk végén. Abból a tényből viszont, hogy az idegen tőkékben való részesedésük aránya gyorsabban emelkedett, általános üzleti lendületüknek árnyalati emelkedésére következtethetünk.

A harmincas évek első felének pangása tehát — nagy vonalakban — arra kényszerítette fővárosi hitelintézeteinket, hogy biztonságuk némi gyengítése árán is nagyobb mértékben vegyék ki részüket az országos hitelkeret méreteinek megőrzéséből. Ez az eltolódás egyúttal igen élénken mutatja nemcsak fővárosi hitelintézeteink *áldozatkészségét*, hanem azt az egészséges nemzetgazdasági öntudatot is, amellyel egyaránt veszik ki részüket az ország gazdasági öröméből és bánatából. A harmincas évek első felének pangása bebizonyította, hogy fővárosi nagybankjaink, ha kell, készen vállalják el az egész ország nemzetgazdasági bajainak őket megillető részét. Igaz, hogy a háttérben többé-kevésbbé kényszerítő erejű állami hitelpolitikai rendszabályok húzódnak meg. Nemkevésbbé igaz azonban egyúttal az is, hogy ezek a hitelpolitikai rendszabályok sikerre aligha vezetnek, ha fővárosi nagybankjaink velök szemben messzemenő megértéssel nem viseltettek volna.

Mielőtt összefüggéseinkben tovább mennénk, vessünk most még rövid pillantást arra is, hogy fentebb bemutatott *hat különböző hitelintézeti csoportunk* miképen részesedik hitelintézeti összes tőkéinkben. Ezáltal ugyanis élénkebb színekben kapjuk az ország hiteléletében elfoglalt viszonylagos jelentőségük képét. Összehasonlításainkat vonatkoztassuk itt a harmincas évek közepének állapotaira, azaz az 1934. évi mérlegekből kivilágló viszonyokra.

Ebben az évben kereken 6·4 milliárd pengőnyi összes hitelintézeti tőkéinkből egyedül *részvénytársasági bankjainkra és takarékpénztárainkra* nem kevesebb mint 3·8 milliárd pengő, tehát felénél jóval több jutott. Ha visszaemlékezünk arra, hogy részvénytársasági bankjaink és takarékpénztáraink száma összes hitelintézeteink számának csak mintegy $^1/_3$ részére rúgott, akkor viszonylagos jelentőségüket jól látjuk. Igazolást nyer tehát azon fentebbi állításunk, hogy összes hitelintézeteink között részvénytársasági bankjaink és takarékpénztáraink a legfontosabbak.

A földhitelintézetekre 1·0 milliárd, a községi takarékpénztárakra 0·01 milliárd, a különleges működési körű hiteintézetekre 1·4 milliárd, az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe tartozó hitel-

szövetkezetekre 0·2 milliárd és végül a köteléken kívül álló hitelszövetkezetekre 0·02 milliárd pengőnyi összes tőke jutott. Ebből ugyancsak világosan látjuk, hogy a részvénytársasági bankok és takarékpénztárak mellett másik két fontosabb hitelintézeti csoportunk a *földhitelintézetek* és a *különleges működési körű hitelintézetek* voltak. Megmaradó három hitelintézeti csoportunknak, azaz községi takarékpénztárainknak, az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe tartozó hitelszövetkezeteinknek és köteléken kívül álló hitelszövetkezeteinknek viszonylag csak igen csekély súlyuk van. Noha erre a csoportra számszerűen összes hitelintézeteinknek több mint $^2/_3$ része jut, hitelintézeteink összes tőkéjéből mindössze alig 4% esik rájuk.

Most már azt is látjuk, hogy miért nem gyengíti *fővárosunk* országos hitelszervezeti jelentőségét az a tény, hogy területén ebből a háromfajta hitelintézetből aránylag oly kevés működik. Budapestnek az ország összes hitelintézeti tőkéjében való magas részesedését úgyszólván tökéletesen magyarázza meg az a nagy arány, amely reá részvénytársasági bankjainkból és takarékpénztárainkból, földhitelintézeteinkből, valamint különleges működési körű hitelintézeteinkből jut. 1936 óta 3 földhitelintézetünk helyett itt is az egyesített Országos Földhitelintézetről kell szólnunk.

Ami a *saját* és az *idegen* tőkék közötti megoszlást illeti, nem lehet érdektelen még megjegyeznünk azt is, hogy összes tőkéikből saját tőkéikre a részvénytársasági bankoknál és takarékpénztáraknál 15%, a földhitelintézeteknél 6·5%, a községi takarékpénztáraknál 9·2%, a különleges működési körű hitelintézeteknél 10·9%, az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe tartozó hitelintézeteknél 13·7% és a köteléken kívül álló hitelszövetkezeteknél 39·0% jutott. Ezeknek a részesedéseknek mérlegelt átlaga 12·8%. Azt látjuk tehát, hogy a fontosabb hitelintézetek körében a részvénytársasági bankok és takarékpénztárak voltak azok, amelyek — saját tőkéik növelésével — különleges figyelmet szenteltek biztonságuk gyarapításának. A földhitelintézetek és a különleges működési körű intézetek egyrészt szervezetüknél, másrészt pedig különleges hitelügyleteiknél fogva már kevésbbé szorultak rá az ilynemű alaki biztonságra. Azt a tényt, hogy Budapest hitelintézeteinek is viszonylag még több saját, mint idegen tőkéjük van, a szóbanforgó három fontos hitelintézeti csoportban való országos részesedésük megint jól indokolja.

3. Hitelintézeteink saját tőkéi.

Következő lépésünk most szükségszerűen az, hogy egyenként vizsgálgassuk egyrészt hitelintézeteink saját tőkéinek, másrészt pedig idegen tőkéinek összetételét. Tekintetünket ilyképen fordítsuk először *saját tőkéik* felé. (L. a 74. számú táblázatot.)

74. Hitelintézeteink saját tőkéi.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Alapszabályokban megállapított részvény-, részjegy-, törzsbetét-, alap- és üzleti tőke:	a) *1000 pengőben.*									
Budapest	177.236	210.818	258.867	303.791	336.826	340.982	354.838	396.366	414.909	424.883
Vidék	57.350	64.872	86.904	105.666	116.563	120.265	117.158	118.046	113.776	111.060
Magyarország	234.586	275.690	345.771	409.457	453.389	461.247	471.996	514.412	528.685	535.943
Tőketartalék:										
Budapest	103.970	106.295	105.452	104.372	100.318	104.459	102.440	102.772	99.154	95.638
Vidék	21.562	22.545	21.842	22.122	22.514	21.632	19.858	19.239	18.516	17.577
Magyarország	125.532	128.840	127.294	126.494	122.832	126.091	122.298	122.011	117.670	113.215
Rendes, értékcsökkenési és egyéb tartalékalap										
Budapest	3.137	15.435	27.456	40.244	67.633	80.996	118.077	123.133	122.003	133.297
Vidék	1.794	3.434	5.931	11.884	17.970	23.362	26.908	29.785	30.626	32.090
Magyarország	4.931	18.869	33.387	52.128	85.603	104.358	144.985	152.918	152.629	165.387
Nyugdíjtartalék:										
Budapest	8.656	2.849	3.107	4.115	4.747	6.366	3.868	4.453	4.604	4.456
Vidék	309	364	482	655	670	1.348	1.659	1.881	2.076	1.913
Magyarország	8.965	3.213	3.589	4.770	5.417	7.714	5.527	6.334	6.680	6.369
Alapszabályokban megállapított részvény-, részjegy-, törzsbetét-, alap- és üzleti tőke:	b) *Százalékban.*									
Budapest	75·6	76·5	74·9	74·2	74·3	74·0	75·2	77·1	78·5	79·3
Vidék	24·4	23·5	25·1	25·8	25·7	26·0	24·8	22·9	21·5	20·7
Magyarország	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Tőketartalék:										
Budapest	82·9	82·6	82·9	82·6	81·7	82·9	83·8	84·3	84·3	84·5
Vidék	17·1	17·4	17·1	17·4	18·3	17·1	16·2	15·7	15·7	15·5
Magyarország	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Rendes, értékcsökkenési és egyéb tartalékalap										
Budapest	63·7	81·9	82·3	77·3	79·1	77·7	81·5	80·6	80·0	80·6
Vidék	36·3	18·1	17·7	22·7	20·9	22·3	18·5	19·4	20·0	19·4
Magyarország	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Nyugdíjtartalék:										
Budapest	96·6	88·7	86·6	86·3	87·6	82·5	70·0	70·4	69·0	70·0
Vidék	3·4	11·3	13·4	13·7	12·4	17·5	30·0	29·6	31·0	30·0
Magyarország	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Itt megint mindenekelőtt azokra a szempontokra kell figyelnünk, amelyeket a mérlegszerkesztés könyveléstechnikai értelmére vonatkozólag fentebb már hangsúlyoztunk. Hitelintézeteink szempontjából nem jelent nagy különbséget, hogy saját tőkéiket milyen néven könyvelik el. Inkább csupán hagyományos szokásról van szó, amidőn a hitelintézeti saját tőkéket *két nagy csoportra* osztjuk: egyrészt az alapszabályokban megállapított részvény-, részjegy-, törzsbetét-, alap- és üzleti tőkékre, másrészt pedig a tágabb értelemben vett tartaléktőkékre. Mindenekelőtt tehát már annak sem kell túlnagy jelentőséget tulajdonítanunk, hogy hitelintézeteink saját tőkéiknek egyes tételeit ezen két nagy csoport közül melyikbe sorozzák. Annak pedig szintén nincsen nagyobb fontossága, hogy

a saját tőke egyes tételeinek elkönyvelése a két főcsoporton belül milyen alcsoportok szerint történik. Nyilvánvaló, hogy egyes hitelintézeteink a szóbanforgó szempontokból nem is járnak el teljesen egységesen és hogy eljárásuknak módszerét időnként változtatják. Ezért kell arra szorítkoznunk, hogy jelen gondolatmenetünk síkján csak az idevágó *legáltalánosabb összefüggéseket* ragadjuk meg. Nagy vonalaikat is csak azzal a fenntartással mutatjuk be, hogy módszeres gerincük éppen a szóbanforgó könyveléstechnikai és mérlegszerkesztési megfontolások alapján nem egészen szilárd.

Maradjunk meg egyelőre a legáltalánosabb idevágó csoportosításnál, azaz egyrészt a részvény-, részjegy-, törzsbetét-, alap- és üzleti tőkéknek, másrészt pedig a tágabb értelemben vett tartaléktőkéknek kettéválasztásánál. Az első csoportot *alaptőkék* néven foglaljuk egybe. A két csoportnak egymásközti aránya évtizedünk folyamán lényeges változást nem mutat. Hiszen az alaptőkékre összes hitelintézeti saját tőkéinkből évtizedünk elején 63% és évtizedünk végén is csak 65% jutott. Hitelintézeteink tehát országos viszonylatban saját tőkéiknek egész évtizedünk folyamán csaknem változatlanul $^1/_3$ részét tartalékolták. Amennyiben hajlandók vagyunk feltételezni, hogy a tartaléktőkék nagyobb aránya hitelintézeteinknek nagyobb biztonságát jelenti, akkor ilynemű biztonságuk inkább még évtizedünk elején volt árnyalatilag nagyobb, mint évtizedünk végén. Indokul pedig ezen a síkon azt hozhatjuk fel, hogy évtizedünk viszontagságos hitelszervezeti fejlődése valamelyest mégis a nagyobb kockázatosság felé szorította hitelintézeteinket. Fűzzük azonban mindjárt hozzá, hogy ilynemű következtetésekbe csak igen óvatosan bocsátkozhatunk. Azért, mert — ismételjük — gyakorta csupán könyveléstechnikai és mérlegszerkesztési megfontolásokon múlik, hogy hitelintézeteink saját tőkéiknek mily részeit tüntetik fel egyrészt alaptőkéknek, másrészt pedig tágabb értelemben vett tartaléktőkéknek.

Nézzük röviden hitelintézeteink tágabb értelemben vett *tartaléktőkéinek* összetételét is. A legfeltűnőbb idevágó eltolódás évtizedünk folyamán az, hogy míg az ország összes hitelintézeti tőketartalékai csökkentek, addig rendes, értékcsökkenési és egyéb tartalékalapjaik hatalmas emelkedést mutatnak. A tartalékalapok a huszas évek közepén igen kezdetleges állapotban voltak; lendületesebben csak azóta fejlesztettük ki őket. Ezt részben az 1925. évi aranymérlegrendeletben körülírt különleges rendeltetésű tőketartalékok rovására tettük. Míg évtizedünk elején hitelintézeti rendes, értékcsökkenési és egyéb tartalékalapjaink a tőketartalékoknak még $^1/_{25}$ részét sem tették, addig évtizedünk végére már majdnem felükkel felülmulták őket.

A tőketartalékok és a különböző elnevezésű tartalékalapok közötti lényegbeli *különbségekkel* foglalkoznunk itt felesleges. Hiszen nyilvánvaló,

hogy nem általános nemzetgazdasági megfontolásokon múlik az, hogy hitelintézeteink saját tőkéiknek mily részét sorozzák az egyik vagy pedig a másik csoportba.

Erősen hasonló az a helyzet, amely összes hitelintézeti *nyugdíjtartalékjainkra* vonatkozólag érvényesül. A felületesség vádját nem kerülhetnénk el, ha csupán azt állítanók, hogy az ország összes hitelintézeteinek nyugdíjtartalékjai évtizedünk folyamán csökkenést mutattak. Azért nem, mert az úgynevezett nyugdíjtartalékok rovatát mindenképen egy kalap alá kell vonnunk alábbi, 75. táblánknak azon megfelelő rovatával, amelynek felírása: »nyugdíjalap, különböző idegen alapok és alapítványok«. Ezek az alapok már évtizedünk elején is sokkalta nagyobb összeget mutattak s évtizedünk folyamán azután még mintegy nyolcszorosukra emelkedtek. Itt is nyilvánvalóan inkább csak könyvelési módszerkérdés az, hogy hitelintézeteink a nyugdíjaik biztosítására szánt összegeknek mily részeit utalják egyrészt nyugdíjtartalékukba, másrészt pedig nyugdíjalapjukba. Épen ezen megfontolások révén azokkal a kilengésekkel sem kell bővebben foglalkoznunk, amelyeket az ország összes hitelintézeti nyugdíjtartalékjai évtizedünk folyamán mutatnak.

Tekintetünket fordítsuk inkább itt is a *fővárosi* és *vidéki* megoszlás szempontja felé. Kiindulópontul meg kell állapítanunk, hogy évtizedünk elején budapesti hitelintézeteink összes hitelintézeti alaptőkéinkben jóval kisebb arányban részesedtek, mint a tágabb értelembe vett tartaléktőkékben. Ez már első ránézésre is a budapesti hitelintézeteknek magasabb biztonsági koefficiense mellett tanúskodik. Magyarázatul ugyanazokra a szempontokra kell hivatkoznunk, amelyeket már fentebb hangoztattunk, amidőn budapesti hitelintézeteink saját tőkéinek viszonylagos magasságát indokoltuk. Fővárosi hitelintézeteink üzletköre a távolsági hitelközvetítést is nyomatékkal emeli ki. Ebben pedig nyilvánvalóan nagyobb kockázati elem szokott rejleni, mint a vidéki hitelintézetektől elsősorban kedvelt helyi hitelközvetítésben. Ezért jártak el fővárosi hitelintézeteink helyesen, amidőn tágabb értelemben vett tartaléktőkéiket már évtizedünk elején is aránylag igen magas színvonalon tartották.

Budapesti hitelintézeteink azonban évtizedünk folyamán gyorsabb ütemben emelték *alaptőkéiket*, mint tágabb értelembe vett tartaléktőkéiket. Ez megint igazolja azt a fenti állításunkat, hogy budapesti hitelintézeteink — különösen a harmincas évek első felének pangásában — áldozatok árán is alátámasztani igyekeztek hiteléletünk pergését. Ennek eredménye pedig helyzetük biztonságának némi lazítása volt. Hiszen a budapesti hitelintézeteknek az összes hitelintézeti alaptőkékben való részesedése 1925-től 1930-ig valamelyest csökkent. Csak innen kezdve, azaz a harmincas évek első felének pangásában voltak kénytelenek az összes hitelintézeti alaptőkékben való részesedésüket aránylag gyors ütemben emelni. Eredményül

ez a részesedésük évtizedünk elején csak alig $^3/_4$-nyi volt még, évtizedünk végére azonban már csaknem $^4/_5$-nyire emelkedett.

A hitelintézeti *tőketartalékokból* évtizedünk egész folyamán tetemesen több mint $^4/_5$ rész jutott a fővárosi hitelintézetekre. Évtizedünk végén még valamivel több, mint évtizedünk elején. Vidéki hitelintézeteink viszont 1925-ben rendes, értékcsökkenési és egyéb tartalékalapjaikat aránylag még elég magas színvonalon tartották. Budapesti hitelintézeteink idevágó részesedésüket csak 1926-ban fejlesztették magasra és azóta ezt is megközelítően a $^4/_5$-nyi színvonal magasságában tartották.

Mindenképen feltűnő azonban az a csökkenés, amelyet budapesti hitelintézeteinknek az ország összes hitelintézeti *nyugdíjtartalékaiban* való részesedése mutat. Míg évtizedünk elején még kereken 97% esett belőlük Budapestre, addig évtizedünk végén már csak 70%. Különösen az a csökkenés bizonyult ugrásszerűnek, amely ezen a téren 1930 és 1931 között bekövetkezett. Az akkori nagy hanyatlás annál is inkább figyelemreméltó, mert alábbi, 75. táblánknak a nyugdíjalapokra vonatkozó rovatában Budapest százalékos részesedése akkoriban úgyszólván egyáltalában nem mutatott változást.

Szóbanforgó ugrásszerű változásunk magyarázatát főleg abban leli, hogy akkoriban valósítottuk meg fővárosi hitelintézeti alkalmazottaink tekintélyes részének *kötelező társadalombiztosítását.* Jelentékeny részüket a Magántisztviselők Biztosító Intézetébe (MABI-ba) kapcsoltuk be és ezzel hitelintézeti nyugdíjpénztárainkat megfelelő terheik alól felszabadítottuk. Nyilvánvaló, hogy most fővárosi hitelintézeteink már egyszerre sokkal kisebb nyugdíjtartalékokkal is beérhették.

Annak is könnyen magyarázatát leljük, hogy Budapestnek évtizedünk első felében miért volt oly kivételesen magas részesedése összes hitelintézeti nyugdíjtartalékjainkban. Hiszen ez a részesedés akkoriban állandóan a $^9/_{10}$-es színvonal közelében mozgott. Fővárosi hitelintézeteink általában sokkal nagyobbak, mint a vidékiek. Üzletkörük is sokkal tágabb és bonyolultabb. Érthető tehát, hogy különösen vezető állásban lévő tisztviselőik sokkalta *nagyobb illetményeket* élveznek, mint vidéki kartársaik. E nagyobb illetményeknek *nagyobb nyugdíjak* és egyúttal megfelelően nagyobb nyugdíjtartalékok felelnek meg. Mindezt még valamivel jobban fogjuk látni, amidőn alább hitelintézeteink nyugdíjalapjairól is szólni fogunk.

4. Hitelintézeteink idegen tőkéi.

A) *Viszontleszámitolt váltók.*

Fordítsuk most tekintetünket a hitelintézetek mérlegszerűen kimutatott *idegen tőkéi* felé. Fentebbi fejtegetéseink értelmében ezek teszik a szenvedő hitelintézeti ügyletek magvát. Elsősorban ugyanis náluk domborodik ki

hitelintézeteink hitelközvetítő tevékenysége, amellyel tőkét szívnak magukhoz, hogy ezt a tőkét azután megint kibocsátás útján gyümölcsöztessék. Az idegen tőkék összetételében a szóbanforgó tőkefelszívás folyamata jut kifejezésre. Mérlegszerű összetételükben ugyanoly tételek is szerepelnek, amelyeknek szenvedő hitelügyleti jellege legfeljebb csak könyvelésszerűen értelmezhető. Ilyenek pl. a hitelintézeti nyugdíjalapok és egyéb különböző idegen alapok és alapítványok javára fennálló tartozások vagy pedig az adótartozások. Az idegen tőkék túlnyomó részénél azonban mégis másoktól gyümölcsöztetés céljából igénybevett és a hitelintézetektől üzletszerűen forgatott pénztőkékről van szó. Ezeknek évtizedünk folyamán lepergett alakulásából élénk szinekben tárulnak elénk hitelintézeti fejlődésünk legfontosabb mozzanatai. (L. a 75. számú táblázatot.)

Az ilyképen alakuló hitelintézeti idegen tőkéknek ugyan csupán második legnagyobb, de azért kétségtelenül legszembeötlőbb és újabb hitelhelyzetünk szempontjából legfontosabb tételeit a *viszontleszámitolt váltók* adatai teszik. Itt azokról a váltókról van szó, amelyeket hitelintézeteink más hitelintézeteknél, javarészt a Magyar Nemzeti Banknál, visszleszámitoltatnak és amelyeknek váltóösszegével ilyképen — a váltóadóssal egyetemlegesen — tartoznak. A visszleszámitoló hitelintézet ugyanis tőlük követelheti a váltóösszeg kiegyenlítését, ha a váltóadós a váltó esedékességekor nem fizet. Ezzel az eshetőséggel hitelintézeteinknek állandóan számolniok kell és ezért kénytelenek visszleszámitolásba adott váltóik összegeit idegen tőkéik, azaz mérlegszerű terheik sorában elszámolni.

Alább még majd látni fogjuk az éremnek azt a másik oldalát, amelyen a mérlegszerű vagyontételek között a hitelintézetektől leszámitolásba vagy visszleszámitolásba vett váltóösszegeket követelésekként számoljuk el. Egyelőre csupán annak megállapítása fontos, hogy modern hiteléletünkben a *hitelkeret duzzasztásának* a váltó egyik legfontosabb eszköze. Hogy a váltók gazdaságilag alaptalan kiállításának, tehát az úgynevezett váltólovaglásnak (Wechselreiterei) és a pinceváltóknak milyen nagy közgazdasági veszélyei vannak, az köztudomású. A tőlük indokolatlanul felduzzasztott hitelkeret állandóan Damokles-kardként csüng hitelbiztonságunk és így egész hitelgazdaságunk feje fölött. Ha a kardot tartó vékony zsineg, azaz a gazdaságilag alaptalanul forgalmazott váltókat alátámasztó túlzottan optimista általános bizalom megszakad, a hitelválság feltartóztathatatlanul tör ki.

Azt mármost mindenkor igen nehéz elbírálnunk, hogy a forgalomban lévő váltók közül melyek jók és melyek rosszak. Váratlanul kitört általános hitelválság idején a legjobbnak látszó váltó is sokat veszíthet értékéből. Helyesen akkor ítélünk, ha a forgalomban lévő összes váltók bonitását, azaz megbízhatóságát egymás függvényeinek tekintjük. Általános gazdasági *fellendülés* idején, tehát amikor a hitelviszonyok könnyűek és a hitelkeret akadálytalanul tágul, még az önmagukban gyengéknek látszó váltók is

75. Hitelintézeteink idegen tőkéi.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Ezer pengőben.*									
Nyugdíjalap, különböző idegen alapok és alapítványok:										
Budapest	8,900	18,853	28.380	39.767	41.482	65.961	65.002	68.842	72.202	76.592
Vidék	1.797	2.653	3.673	5.138	6.079	7.846	9.107	9.929	10.025	10.481
Magyarország összesen	**10.697**	**21.506**	**32.053**	**44.905**	**47.561**	**73.807**	**74.109**	**78.771**	**82.227**	**87.073**
Takarék-, törzs-, heti- és pénztárjegybetétek:										
Budapest	166.096	277.235	407.718	538.252	629.827	657.886	549.085	509.283	517.151	555.193
Vidék	143.062	222.348	299.313	356.491	391.874	416.990	305.286	249.022	235.410	240.694
Magyarország összesen	**309.153**	**499.583**	**707.031**	**894.742**	**1,021.701**	**1,074.876**	**854.371**	**758.305**	**752.561**	**795.887**
Viszontleszámított váltók:										
Budapest	97.262	156.518	230.301	270.639	225.619	230.128	540.234	600.398	672.330	685.197
Vidék	126.547	182.096	316.344	434.350	474.096	518.240	522.034	530.464	514.026	506.248
Magyarország összesen	**223.809**	**338.614**	**546.645**	**704.989**	**699.715**	**748.368**	**1,062.268**	**1,130.862**	**1,186.356**	**1,191.445**
Záloglevelek és egyéb értékpapírok forgalomban:										
Budapest	15.004	101.853	215.524	394.853	579.986	677.288	734.039	690.754	628.738	591.180
Vidék	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Magyarország összesen	**15.004**	**101.853**	**215.524**	**394.853**	**579.986**	**677.288**	**734.039**	**690.754**	**628.738**	**591.180**
Községi kötvények forgalomban:										
Budapest	109	111	1.890	22.702	21.416	44.237	40.420	39.765	39.386	38.563
Vidék	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Magyarország összesen	**109**	**111**	**1.890**	**22.702**	**21.416**	**44.237**	**40.420**	**39.765**	**39.386**	**38.563**
Folyószámlás tartozások, fedezett:										
Budapest	55.524	56.748	105.453	100.670	67.924	65.142	69.981	88.593	74.216	70.439
Vidék	9.231	12.207	19.074	20.083	13.239	14.684	22.621	19.741	4.236	5.634
Magyarország összesen	**64.755**	**68.955**	**124.527**	**120.753**	**81.163**	**79.826**	**92.602**	**108.334**	**78.452**	**76.073**
Folyószámlás tartozások, fedezetlen:										
Budapest	711.271	781.006	1,084.514	1,428.528	1,523.581	1,546.830	1,255.500	1,269.418	1,242.588	1,212.582
Vidék	69.099	90.808	106.720	142.130	133.047	130.911	110.591	121.001	124.308	117.256
Magyarország összesen	**780.370**	**871.814**	**1,191.234**	**1,570.658**	**1,656.628**	**1,677.741**	**1,366.091**	**1,390.419**	**1,366.896**	**1,329.838**
Átruházott jelzálogos kölcsönök:										
Budapest	72	36.427	98.948	143.506	148.395	139.574	125.833	94.243	66.611	52.579
Vidék	18	627	5.503	20.708	28.143	28.286	27.634	23.202	21.645	21.041
Magyarország összesen	**90**	**37.054**	**104.451**	**164.214**	**176.538**	**167.860**	**153.467**	**117.445**	**88.256**	**73.620**
Átruházott törvényhatósági, községi és közhasznú művekre adott kölcsönök:										
Budapest	—	1.714	—	4.151	7.057	7.016	6.964	6.932	5.683	5.575
Vidék	—	—	1	—	69	123	35	35	100	90
Magyarország összesen	—	**1.714**	**1**	**4.151**	**7.126**	**7.139**	**6.999**	**6.967**	**5.783**	**5.665**
Adótartozások:										
Budapest	1.602	1.618	2.968	1.451	1.723	1.396	954	855	941	824
Vidék	758	476	573	622	749	703	675	586	618	625
Magyarország összesen	**2.360**	**2.094**	**3.541**	**2.073**	**2.472**	**2.099**	**1.629**	**1.441**	**1.559**	**1.449**

75. Hitelintézeteink idegen tőkéi. (Vége.)

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	B) *Százalékokban.*									
Nyugdíjalap, különböző idegen alapok és alapítványok:										
Budapest	83·3	87·7	88·6	88·6	87·3	89·4	87·8	87·4	87·9	88·0
Vidék	16·7	12·3	11·4	11·4	12·7	10·6	12·2	12·6	12·1	12·0
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Takarék-, törzs-, heti- és pénztárjegybetétek:										
Budapest	53·8	55·5	57·7	60·2	61·7	61·3	64·3	67·2	68·8	69·8
Vidék	46·2	44·5	42·3	39·8	38·3	38·7	35·7	32·8	31·2	30·2
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Viszontleszámított váltók:										
Budapest	43·5	46·3	42·2	38·4	32·3	30·8	50·9	53·1	56·7	57·6
Vidék	56·5	53·7	57·8	61·6	67·7	69·2	49·1	46·9	43·3	42·4
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Zálogleveleк és egyéb értékpapírok forgalomban:										
Budapest	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Vidék	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Községi kötvények forgalomban:										
Budapest	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Vidék	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Folyószámlás tartozások, fedezett:										
Budapest	85·8	82·3	84·7	83·4	83·7	81·7	75·6	81·8	94·6	92·6
Vidék	14·2	17·7	15·3	16·6	16·3	18·3	24·4	18·2	5·4	7·4
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Folyószámlás tartozások, fedezetlen:										
Budapest	91·2	89·6	91·1	91·0	92·0	92·2	92·0	91·3	91·0	91·2
Vidék	8·8	10·4	8·9	9·0	8·0	7·8	8·0	8·7	9·0	8·8
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Átruházott jelzálogos kölcsönök:										
Budapest	80·0	98·4	94·8	87·4	84·1	83·2	82·0	80·3	75·5	71·5
Vidék	20·0	1·6	5·2	12·6	15·9	16·8	18·0	19·7	24·5	28·5
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Átruházott törvényhatósági, községi és közhasznú művekre adott kölcsönök:										
Budapest	—	100·0	—	100·0	99·1	98·3	99·5	99·5	98·3	98·5
Vidék	—	—	100·0	—	0·9	1·7	0·5	0·5	1·7	1·5
Magyarország összesen	—	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Adótartozások:										
Budapest	67·9	77·3	83·9	70·0	69·7	66·6	58·6	59·4	60·4	56·9
Vidék	32·1	22·7	16·1	30·0	30·3	33·4	41·4	40·6	39·6	43·1
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

jóknak bizonyulhatnak. Gyengeségük csak akkor válik hatékonnyá, tehát akkor derül ki tényleg, ha a köréjük felépülő egyéb váltók rendszere ingadozni kezd. Ebből pedig az következik, hogy általános gazdasági fellendülés idején a váltóforgalomnak tágra duzzadt keretei sem adnak közvetlen aggodalomra okot.

Gazdasági *pangás* idején viszont a forgalomban lévő váltóknak nagy száma igen aggodalmas jelenség. Ilyenkor ugyanis alaposan feltételezhetjük, hogy közöttük aránylag sokkal több oly gyenge váltó van, amelynek teherbíróképessége legalább is erősen kérdéses. Oly mesterkedve fenntartott rendszerrel ugyan, amely egyre újabb váltók kibocsátásának kedvez, a váltók bonításának külső látszatát ideig-óráig még a pangásban is fenntarthatjuk. A hozzáértő azonban ilyenkor állandó aggodalommal nézi a váltóforgalom tág kereteit. Azért, mert tudja, hogy benne egész hitelgazdaságunk súlyos kórtüneteit kell látnia. Minél tovább engedjük burjánzani ezeket a kórtüneteket és minél később fogunk hozzá a mögöttük rejlő betegség erélyes és őszinte gyógyításához, annál nagyobb veszélybe sodródunk.

Ezeknek a megfontolásoknak síkján kell elbíránunk azt a jelenséget, hogy az *ország* összes hitelintézetei visszleszámitolt váltóinak pénzösszege évtizedünk folyamán csaknem ötszörösére duzzadt. Hogy ez az emelkedés ténylegesen mily arányú, azt helyesen csak akkor bírálhatjuk el, ha az összes hitelintézeti idegen tőkék emelkedésével vetjük egybe. Ezekről pedig fentebb láttuk, hogy még háromszoros emelkedést sem értek el.

Az még csak megfelel a dolgok többé-kevésbbé természetes rendjének, hogy a szóbanforgó visszleszámitolt váltók pénzösszege a huszas évek második felének *fellendülése* folyamán az ország összes hitelintézeteinél több mint háromszorosára emelkedett. Már akkor is vitatható volt ugyan, hogy gazdasági konjunkturális fellendülésünk ezt az ütemet egészséges viszonyok között vajjon indokolttá tette-e volna. Ha azonban szemet hunyunk, akkor a fellendülés bizakodó hangulatával sok mindent indokolhatunk.

A feltűnő fordulat csak 1930-ban és 1931-ben következett be. Akkor, amidőn a gazdasági konjunktúra iránya megváltozott és az inflációt általános defláció váltotta fel. A helyzet szabad lebonyolódásában azt várhattuk volna, hogy hitelintézeteink visszleszámitolt pénzösszege most egyszeriben megint zsugorodni kezd. A *pangásszerű pénzszűkének* ily folyamat felelt volna meg. Azt jelentette volna, hogy a váltóhiteleket megszorítjuk és hogy különösen a gyengéknek bizonyuló váltóknak tekintélyes része eltűnik a forgalomból. Kétségtelen, hogy ezzel a gyengébb gazdasági pozíciók összeomlása lett volna kapcsolatos. Azért, mert nyilvánvalóvá vált volna, hogy váltóik gyengék és hogy váltótartozásaiknak megfelelni nem képesek. Összeomlásuk azonban egész hitelgazdaságunkat erősen megrázkodtatta volna. Mindenesetre sokkal erősebben, mint amilyen válságszerű lökést 1931-ben tényleg elszenvedtünk.

Más szóval: akkoriban kétségtelenül sokkalta fájdalmasabb lett volna, ha a szóbanforgó gyenge vállalatokat — a dolgoknak többé-kevésbbé természetes rendje szerint — összeomlani engedjük.

Az is kétségtelen azonban, hogy a fájdalmas válság után gyorsabb *gyógyulás* következett volna be. A fájdalmas műtét eltávolította volna hitelgazdaságunk veszélyes kórokozóit és gyorsabban teremtette volna meg a gyógyulás előfeltételeit. Hasonlatunk azonban, mint minden ilynemű hasonlat, szükségszerűen sántít. Míg ugyanis a betegen ejtendő műtét ugyanazt a szervezetet állítja gyorsabban talpra, közgazdasági életünkben a nagyobb-szabású válság számos egyénnek végleges elmerülését, azaz gazdasági bukását okozza. Nem meglepő, hogy a szolidaritás, azaz a szoros társadalmi együvétartozás és a társadalompolitikai eszmények virágzásának mai korában visszariadtunk az ilynemű megoldástól. Húzódtunk attól, hogy a dolgoknak többé-kevésbbé szabad folyást engedjünk. A műtéttől tehát visszariadtunk és hitelgazdaságunk nyilvánvalóvá vált betegségét inkább enyhébbnek látszó therápiával kezeltük. Oly gyógyszerekkel, amelyeknek segítségével nagyobbszabású összeomlást ugyan elkerülhettünk, amelyekről azonban egyúttal már eleve jól tudtuk, hogy legfeljebb csak hosszantartó betegeskedés árán gyógyíthatnak.

Lényegében arról volt szó, hogy a *Magyar Nemzeti Bank* segítő kézzel nyúlt hitelintézeteink hóna alá és egyszerre nagyobb tömegekben vette visszleszámitolásba váltóikat. A jelen összefüggésben nem lehet feladatunk annak vizsgálata, hogy Nemzeti Bankunk ezzel mennyire lazította korábbi szigorú váltóbírálati elveit. Erre a szempontra egyébként alább vissza fogunk még térni. Egyelőre csupán annyi fontos, hogy a Magyar Nemzeti Bank segítő magatartása elkerülhetővé tette számos forgalomban lévő váltó gyenge mivoltának kiderülését és ezzel számos gyenge vállalatunk összeomlását.

A hitelintézeteinktől visszleszámitolásba adott váltók pénzösszege tehát 1930-ban és 1931-ben a helyett, hogy a dolgok természetes rendje szerint megapadt volna, igen feltűnő további duzzadást mutatott. Emelkedését azután, lassúbb ütemben bár, de a harmincas évek egész első felének pangásában folytatta. Ez pedig kétségtelenül nem felelt meg a pangás valódi természetének. Íme itt van a hitelintézeteink feje felett függő veszélyes damokleskard: az a megközelítően *1·2 milliárd pengőnyi összeg*, amelyre visszleszámitolásba adott váltóik 1934-ben rúgtak.

Amíg egész hitelszervezetünk a Nemzeti Bank támogatásával megtartja a harmincas évek közepe táján mutatott kereteit és mesterségesen táplált összetételét, közvetlen veszély nem fenyeget. Kérdéses azonban, hogy valamilyen előre nem látott újabb lökéssel szemben ez a szervezet mennyire lenne ellenállóképes. Erre a szempontra a könyörtelen gazdasági szabadság apostolainak nagyon is ügyelniök kell. Amennyiben valóban tisztán látnak, tudniok kell, hogy hiteléletünk terén a csak megközelítő

gazdasági szabadság rendszerére való áttérésünk is *kemény rázkódtatásokkal* járna. Más síkon joggal vitatható, hogy valamilyen távolabbi és jobb jövőbe tekintve, a tökéletes gazdasági szabadság nem kívánatosabb rendszer-e. Tény azonban, hogy a harmincas évek közepe felé hitelgazdaságunk olyan hosszantartó betegségbe sodródott, amelyet minden orvosi kezelésnek egyszeriben való megszüntetésével aligha gyógyíthatnánk meg. A mesterséges orvosi, azaz a gazdaságpolitikai beavatkozásokat — egyelőre legalább, amíg jobb idők be nem következnek — folytatnunk kell. Egészen más megfontolás az, hogy egészséges embernek orvosra nincsen szüksége és hogy az erőszakos orvosi beavatkozás az egészséges ember állapotát esetleg csak ronthatja. Ilyképen más kérdés az is, hogy a többé-kevésbbé egészséges hitelszervezet vajmi kevés hitelpolitikai beavatkozásra szorul. Helyesen akkor ítélünk, ha ezt az állapotot csupán a távolabbi jövőben elérendő célnak tekintjük. A jelenben azonban nem kísérletezhetünk átmenet nélküli, gyökeres és fájdalmas műveletek útján való előidézésével.

A huszas évek közepén az összes hitelintézeti visszleszámitolt váltók terén még erősen előtérben állitak a *vidéki* hitelintézetek agrárváltói. Viszonylagos jelentőségük a huszas évek második felének fellendülése folyamán még tovább emelkedett. Ezzel magyarázhatjuk, hogy *budapesti* hitelintézeteinkre az összes visszleszámitolt váltók pénzösszegéből a huszas évek közepén még csaknem $^2/_5$-nyi, a huszas évek végén pedig már csak kevesebb mint $^1/_3$-nyi rész jutott. Nemzeti Bankunknak segítő tevékenysége azonban, amelyre az imént utaltunk, elsősorban a fővárosi nagybankok helyzetének megmentését illetőleg szilárdítását célozta. Elsősorban ezek váltóinak visszleszámitolását hangsúlyozta. Innen van az az ugrásszerű változás, amelyet 1930 és 1931 között látunk. Fővárosi hitelintézeteinknek az összes visszleszámitolt váltók pénzösszegében való részesedése most $^1/_3$-nál kevesebbről egyszeriben több mint felényire emelkedett. Ezt a növekedést azután a harmincas évek közepéig egyre folytatta, úgyhogy akkor már csaknem $^3/_5$-nyire rúgott. Érthető, hogy hitelpolitikánk a pangás veszélyes éveiben továbbra is elsősorban a fővárosi nagybankok lehetőleg sértetlen fenntartását ítélte fontosnak. Nemzeti Bankunk tehát az ő váltóikat továbbra is különös igyekezettel vette leszámitolásba. Inkább a kisebb vidéki bankoknak nyujtott váltóhiteleket szorította viszonylagosan meg.

Csak felületesen állíthatnók, hogy a fővárosi hitelintézetek idevágó országos részesedésének emelkedése erejük megfelelő növekedéséről tanúskodik. *Névlegesen* ugyanily helyzetet látunk. Az emelkedő részesedés mögött *ténylegesen* azonban fővárosi hitelintézeteink betegsége rejtőzik. Csupán annyit állíthatunk bizonysággal, hogy a hitelforgalomnak ezen a területén fővárosi hitelintézeteink országos részesedése évtizedünk folyamán erősen megnövekedett. Állításunk ebben az alakjában azonban nyilvánvalóan csupán alaki jellegű és megfelelően vérszegény.

B) *Folyószámlás tartozások és betétek.*

Összes hitelintézeteink idegen tőkéinek legnagyobb tétele egész évtizedünk folyamán *folyószámlás tartozásaik* összege volt. Ezek a tartozások szenvedő hitelügyleteiknek egy további ágából: a folyószámlára felvett hitelekből adódnak. Táblánkból is jól látjuk, hogy a *fedezetlen* folyószámla-tartozásoknak itt mennyivel nagyobb fontossága van, mint a *fedezetteknek*. A különbség közöttük már a huszas évek közepe táján is nagy volt. Az ország összes hitelintézeteinek fedezetlen folyószámla-tartozásai már akkor is jóval több mint tízszeresen haladták meg fedezett folyószámla-tartozásaikat. Évtizedünk folyamán azután ez a különbség — kisebb-nagyobb ingadozásokkal — még erősen növekedett és a harmincas évek közepe tájára nem sokkal kevesebb mint húszszorosára emelkedett.

Viszonyszámainkat itt ugyan kissé túlzott módon kerekítjük felfelé. Célunk azonban az, hogy annál jobban domborítsuk ki a fedezetlen folyószámlás tartozások *inflációs* jelentőségét. Hiszen a fedezett folyószámla-tartozásokról csak kevésbbé mondhatjuk, hogy önálló hitelt teremtenek. Ezért inflációs veszélyeik is csekélyebbek. Itt is persze mindig az a további kérdés, hogy milyen összetételű és mennyire jó az ilyen folyószámlás tartozások fedezete. Jelen gondolatmenetünk szempontjaiból viszont inkább csak az fontos, hogy hitelintézeti folyószámla-tartozásaink terén a fedezett tételeknek többé-kevésbbé csak elenyészően csekély fontossága van. Ez a megállapítás különösen akkor lényeges, ha hitelintézeteink folyószámlás tartozásainak alakulását a *hitelbiztonság* síkján boncolgatjuk.

Összes hitelintézeti folyószámlás tartozásainknak évtizedünk folyamán való alakulása már megközelítően a *konjunktúraérzékenység* vonásait mutatja. Legalább is erre vall az a tény, hogy összegük a huszas évek közepe és vége között több mint kétszeresére emelkedett. Nem is meglepő, hogy hitelintézeteink a huszas évek második felének fellendülése folyamán folyószámlára is egyre nagyobb mértékben kaphattak és vehettek igénybe idegen tőkéket. A harmincas évek első felének pangásában tapasztalható helyzet azonban már kevésbbé természetes. Hitelintézeteink folyószámlás tartozásainak összege 1930 és 1931 között ugyan meglehetős süllyedést mutat. A süllyedéssel elért alacsonyabb színvonalat azután a harmincas évek közepéig megközelítőleg meg is tartották. Az így előállt alacsonyabb színvonal azonban kétségtelenül nem felel meg a pangás tényleges méreteinek. A valóságban tehát itt is a hitelkeret mesterséges fenntartásával állunk szemben. Ha ugyanis ily értelmű erélyes hitelpolitikai rendszabályokkal be nem avatkoztunk volna, akkor a harmincas évek első felének hanyatlásában hitelintézeteink folyószámlás tartozásainak is kétségtelenül sokkalta nagyobb csökkenést kellett volna mutatniok. Helyesen tehát akkor ítélünk, ha hitelintézeteink folyószámlás tartozásainak újabb alakulása mögött is bizonyos

egészségtelen inflációs veszélyeket látunk. Nem is kell túlnagy pesszimizmus, azaz bizalmatlanság ahhoz, hogy ezeket a veszélyeket kidomborítsuk.

Erősen feltűnő, hogy a *fővárosi* hitelintézetekre az ország összes hitelintézeti folyószámlás tartozásaiból évtizedünk egész folyamán mintegy $^{9}/_{10}$-nyi rész jut. Időnkint és különösen a harmincas évek közepe felé még ennél is több. Ez azt jelenti, hogy fővárosi hitelintézeteink az ország összes szenvedő hitelintézeti ügyletei terén elfoglalt fontosságukat különösen itt éreztetik. Hiszen az ország hitelintézeti saját tőkéiben fővárosi hitelintézeteink — amint fentebb láttuk — csak mintegy $^{3}/_{4}$-nyi arányban részesednek. Ennek kapcsán egyúttal azt is világosan látjuk, hogy a visszleszámitolásba adott fővárosi hitelintézeti váltók tétele még viszonylagos emelkedése ellenére sem jelenti budapesti nagybankjainknak különösen fájdalmas pontját. Ilyeneknek inkább folyószámlás tartozásaikat kell tekintenünk.

A főváros idevágó kivételesen magas részesedésének alaki indoka kétségtelenül az, hogy *vidéki* bankjaink folyószámlás hitele aránylag igen szerény. Folyószámlára aránylag csak szerény összegeket kaphatnak és vehetnek igénybe. Amennyiben nagyobb idegen tőkéket kívánnak felhasználni, többnyire váltóik visszleszámitolásához kell folyamodniok. Hitelezőik velük szemben többnyire ehhez az alakilag szigorúbb hitelügylethez ragaszkodnak. A budapesti hitelintézetek viszont — nagyobb országos tekintélyük alapján — folyószámlára is tetemes összegeket vehetnek fel. Ez a tény azonban korántsem jelenti budapesti hitelintézeteink egyoldalú előnyét. Az előnnyel ugyanis tekintélyes hátrányok is kapcsolatosak. Azok a hátrányok, amelyek éppen a nagyarányú folyószámlás tartozások révén fenyegetnek inflációs veszélyekkel. Aki tehát helyesen értelmezi az összefüggések hátterét, az Budapest idevágóan magas részesedését sem lesz hajlandó egyoldalúan a főváros országos gazdasági szerepének javára elkönyvelni.

Hitelintézeteink idegen tőkéinek tekintélyes további tételét *takarék-, törzs-, heti és pénztárjegy-betéteik* teszik. Ezek tehát azok az összegek, amelyekkel hitelintézeteink a náluk elhelyezett különböző fajtájú betétek címén tartoznak a betevőknek. Az *ország* összes hitelintézeti betéteinek alakulása eléggé nagyfokú konjunktúraérzékenységet mutat. Annak az újabb konjunktúra- és pénzelméletnek ugyan, amely — főleg a svéd Knut Wicksell nyomán — meglehetősen felületesen felépített úgynevezett pénzelméleti egyensúlyának kapcsán sokat beszél a mindenkori megtakarítások és befektetések egymásközti arányáról, túlnagy jelentőséget tulajdonítanunk nem szabad. A megtakarítások összege azonban önmagában mégis fontos jelenség. Kétségtelen az is, hogy pénzintézeti betéteink tetemes része megtakarított összegekből ered. A takarékosság pedig tőkeképződést és ilyképen a további termelés lendületének egyik legfontosabb alapját jelenti.

Ily értelemben kell értékelnünk nevezetesen azt a tényt is, hogy összes hitelintézeti betéteink a huszas évek második felének *fellendülése* folyamán

több mint megháromszorozódtak. A befektetések ugyan abban az időben kétségtelenül még tekintélyesebb mértékben emelkedtek. Takarékbetéteink növekedési üteme azonban még így is igen jelentékeny.

A konjunktúra kerekének fordulásával, azaz a harmincas évek első felének *hanyatlásával* pénzintézeti betéteink összege is visszaesett. Csökkenésük azonban korántsem volt aggasztó ütemű. Hiszen általános gazdasági hanyatlásunk a valóságban sokkal mélyebb volt, mint amilyen mértéket az a mindössze még csak nem is egészen ¼-nyi csökkenés mutat, amelyet hitelintézeti betéteink összegének alakulása terén látunk. Más szóval : hitelintézeti betéteink süllyedése korántsem tartozik a harmincas évek első felében bekövetkezett általános gazdasági pangásunk súlyosabb tünetei közé. Ebben a vonatkozásban az imént említett hitelpolitikai rendszabályaink kétségtelenül kedvező hatásokkal jártak : pénzintézeteink helyzetét alátámasztották és ilyképen megvédték az általános hitelbiztonságnak legalább külső látszatát. Betevőink hangulatát is meg tudták nyugtatni. Megakadályozták nevezetesen azt, hogy betevőink a hitelintézetekkel szemben nagyobb mértékben váljanak bizalmatlanokká és megfelelően nagyobb mértékben vonják vissza tőlük betéteiket, aminek viszont kétségtelenül tőkeképződésünk látta hasznát. Ez pedig — hazai közgazdaságunknak már eddig is többször említett tőkeszegénységére való tekintettel — különösen fontos eredmény. Azzal a Wicksell iskolája figyelmének előterében álló ténnyel, hogy a harmincas évek első felének pangása idején befektetéseink nyilvánvalóan nagyobb csökkenést mutattak, mint megtakarításaink, a jelen összefüggésben foglalkoznunk nem szükséges.

Budapesti hitelintézeteink betétei, különösen ha összes idegen tőkéik országos arányával vetjük őket egybe, a huszas évek közepe táján szerénynek mondható színvonalat mutattak. Hiszen alig rúgtak valamivel többre az ország összes hitelintézeti betéteinek felénél. Akkoriban erősebben érvényesült még a vidéki betevőnek egyrészt takarékoskodási szorgalma, másrészt pedig a vidéki hitelintézetekkel szemben való bizalma. Évtizedünk folyamán azután budapesti hitelintézeteink idevágó részesedésüket is következetesen emelni tudták. Részesedésük növekedése már a huszas évek második felének *fellendülésében* is tetemes volt. A fővárosi betevők akkoriban nyilvánvalóan azért tudták betéteiket gyorsabb ütemben emelni, mert Budapest az általános fellendülésből, amint tudjuk, nagyobb mértékben vette ki részét, mint a vidék. Ennek a különbségnek korábban már többféle vonatkozását fejtegettük.

Idevágó fejtegetéseink alapján álló várakozásainknak tökéletesen megfelel az a körülmény, hogy fővárosunk az ország összes hitelintézeti betéteiben való részesedési arányát a harmincas évek első felének *pangásában* is a korábbihoz hasonlóan erőteljes ütemben volt képes emelni. Most inkább az a körülmény éreztette hatását, hogy a hanyatlás bizonytalan helyzetében

a vidék nagyobb mértékben támaszkodott a fővárosra. Tőle most fokozottan várt segítséget és fokozottan vetette belé bizalmát. Hitelintézeti betéteit is megfelelően nagyobb mértékben bízta rá. Kétségtelenül fontos szerepet játszott az a további már jól ismert tényünk is, hogy Budapest gazdaságát a pangás kevésbbé sujtotta, mint a vidékét. Mindkét tényező eredőjeként a harmincas évek közepe felé összes hitelintézeti betéteinknek már jóval több mint $^2/_3$ része jutott fővárosi hitelintézeteinkre. Előnyomulása itt kétségtelenül Budapest országos gazdasági jelentőségének javára irandó. Hiszen hitelintézeteink ereje — többek között — általában a náluk elhelyezett betéteknek is egyenes irányú függvénye.

C) *Hosszúlejáratú tartozások.*

Szenvedő hitelintézeti ügyleteink negyedik és egyúttal utolsó fontos csoportját a *záloglevelek* és *egyéb értékpapírok*, valamint a *községi kötvények* kibocsátása teszi. Az ilyfajta záloglevelek, kötvények és egyéb értékpapírok névértékével a kibocsátó hitelintézet tartozik. Hitelintézeteinknek ezért kell forgalomban lévő záloglevéleik és egyéb értékpapírjaik, valamint községi kötvényeik névértékét mérlegszerű terheiknek sorába iktatniok. Itt hitelintézeteinknek hosszúlejáratú tartozásairól, tehát hosszú lejáratra való tőkefelszívási tevékenységéről van szó. A szóbanforgó záloglevelek és egyéb értékpapírok, valamint községi kötvények ugyanis hosszúlejáratúak szoktak lenni. Itt egyúttal megfelelően más hitelközvetítési vonatkozások érvényesülnek, mint amelyeket a váltókkal, a folyószámlás ügyletekkel és a betétekkel, tehát hitelintézeteink legfontosabb rövidlejáratú ügyleteivel kapcsolatosan láttunk.

Ahhoz, hogy hitelintézeteink nagyobb mértékben tudjanak hosszú lejáratra pénztőkéket magukhoz szívni, lényegében két előfeltétel szükséges. Elsősorban fokozottan szilárd általános gazdasági bizalom. Oly bizalom, amely az általános hitelbiztonságot az évtizedekkel később bekövetkező jövőben is szilárdnak látja. Ezzel az *általános* jellegű tényezővel szemben a második lényeges előfeltételt *különös* természetűnek mondhatnánk. Tartalma az, hogy a hosszúlejáratú hitelt igénybevenni szándékozó hitelintézet a közönség körében különös bizalomnak örvendjen. Ezen a téren tehát már eleve is csak az olyan hitelintézet várhat sikert, amely részben közismerten eredményes korábbi fejlődésének, részben pedig ügymenetének tág kiterjedése révén nyugodtan számíthat a hitelező közönség bizalmára. Ennek a két előfeltételnek hangsúlyozása a jelen összefüggésben azért fontos, mert hitelintézeti hosszúlejáratú tartozásaink a figyelmünk előterében álló évtized folyamán egészen tőlük függően alakultak.

Az első említett feltétel időbeli, a második pedig helybeli tekintetben szabta meg hosszúlejáratú hitelintézeti tartozásaink létrejöttét. *Időbeli*

vonatkozásban ugyanis csak államháztartásunk és pénzrendszerünk *újjáépítése*, azaz a huszas évek közepe óta születhetett meg az az általános és a távolabbi jövőben is bizakodó gazdasági hangulat, amely hosszúlejáratú hitelek létrejöttéhez vezetett. Innen van, hogy 75. táblánk mindkét megfelelő rovata, tehát mind a forgalomban lévő hitelintézeti záloglevelek és egyéb értékpapirok, mint pedig a forgalomban lévő hitelintézeti községi kötvények összege csak 1926-ban mutatott lendületesebb emelkedést. Az 1925. év számai még csak az idevágó tevékenység kezdeteinek legelejét mutatják. A huszas évek második felének *fellendülése* folyamán hitelintézeteink azután egyre nagyobb összegű tőkéket szívhattak hosszú lejáratra magukhoz.

A növekedés itt egészen az 1931 derekán bekövetkezett pénzügyi *összeomlásig* tartott. Akkor egyszeriben vége szakadt. Utána hitelintézeteink nem tudtak többé hosszúlejáratú tőkékhez jutni. Azért nem, mert a távolabbi jövőbe tekintő bizakodás mint lényeges előfeltétel hirtelen megszűnt. Hitelintézeteink forgalomban lévő hosszúlejáratú címleteinek összege ilyképen az 1931 nyárutóján bekövetkezett pénzügyi összeomlás után többé nem növekedett, hanem ellenkezőleg: csökkent. Nyilvánvalóan annak folytán, hogy hitelintézeteink javarészt törlesztés, csekélyebb mértékben pedig törlesztési terveiken kívüli megváltások révén fokozatosan mégis képesek voltak bevonni forgalomban lévő szóbanforgó hosszúlejáratú tartozási címleteiknek valamelyes részét. Innen van, hogy összegük a harmincas évek közepe táján tetemesen alacsonyabb, mint a harmincas évek elején.

Sok vitának tárgya az a kérdés, hogy hitelintézeteink vajjon helyesen jártak-e el hitelezőik valamennyi csoportjával szemben, amidőn hosszúlejáratú tartozásaik összegét a címletek *megváltásával* csökkentették. Hiszen köztudomású, hogy a szóbanforgó hosszúlejáratú címletek javarésze idegen pénznemben és külföldi piacokon nyert elhelyezést. Ugyancsak köztudomású, hogy hitelintézeteink pénzügyi nehézségeink beállta óta külföldi hitelezőiknek, tehát a szóbanforgó címletek külföldi tulajdonosainak közvetlenül még kamatköveteléseiket sem fizették meg. A külföldi hitelezők részére szánt fizetések ugyanis pénzpolitikai rendszabályaink értelmében csakis a Nemzeti Banknál felállított transzfer-alapba történhettek. Hogy a külföldi hitelezők azután miféle utakon juthatnak ezen alappal szemben fennálló követeléseikhez, azt fentebb, idegenforgalmunk újabb alakulásának kérdéseivel kapcsolatosan már érintettük. Nyilvánvaló azonban, hogy a külföldi hitelezők szempontjából valamelyest sérelmesnek fogható fel az a tény, hogy hitelintézeteink más hitelezői még tőkekövetéseiket is közvetlenül megkaphatják. Szakirodalmunkban behatóan vizsgálgatjuk, hogy hitelintézeteink miképen jutnak a visszaváltott címletekhez. Sokat firtatjuk, hogy mennyiben káros vagy hasznos tevékenység ezeknek a címleteknek külföldről való repatriálása, azaz visszahonosítása, behozatala. Mindezekre a nagyjelentőségű

kérdésekre azonban itt csupán röviden utalhatunk. Ezt annak a ténynek kapcsán tesszük, hogy összes hitelintézeti tartozásaink, amelyek záloglevelek és egyéb értékpapírok, valamint községi kötvények címén állnak fenn, a harmincas évek pangása folyamán mégis tetemes csökkenést mutatnak.

A második említett előfeltétel, amelyről azt mondtuk, hogy *helybeli* vonatkozásban szabta meg szóbanforgó hosszúlejáratú hitelintézeti tartozásaink alakulását, vezető *fővárosi* hitelintézeteinket állította itt előtérbe. Magyarországon csakis nekik volt meg az a szilárdnak látszó helyzetük, amelynek alapján a hosszúlejáratra hitelező közönség különös bizalmát elnyerhették. A vidéki hitelintézeteknek ilyképen ebből az egész ügyletágból eleve ki kellett kapcsolódniok. Most már jól megértjük, hogy az ország összes forgalomban lévő hitelintézeti záloglevelеinek és egyéb értékpapírjainak, valamint községi kötvényeinek egésze miért esik a budapesti hitelintézetekre, melyeknek itt ilyképen kizárólagos szerepkörük létesült. Mindaz tehát, amit a szóbanforgó hosszúlejáratú hitelekről országos viszonylatban mondtunk, az ezzel az ügyletággal foglalkozó budapesti nagybankokra vonatkozik. Egyúttal bizvást állapíthatjuk meg, hogy egész magyar hitelületünknek egyetlen más oly területe nincsen, amelyen Budapest jelentősége jobban emelkedne ki, mint ezen a téren.

Kétségtelen azonban, hogy itteni kizárólagos helyzetük révén fővárosi vezető hitelintézeteink számára nemcsak előnyök, hanem hátrányok is fakadnak. *Előnyeik* azáltal vannak, hogy a huszas évek második felének fellendülésében egészen magukhoz tudták ragadni a hosszúlejáratú tőkefelszívás közgazdaságilag rendkívül fontos tevékenységét. *Hátrányaik* viszont abból adódnak, hogy a harmincas évek első felének pangásában hosszúlejáratú hitelünk rendezésének súlyos gondjai egészen az ő nyakukba szakadtak. Nem vitatható, hogy ennek a rendezésnek érdekében, amennyiben valóban végleges elintézésre törekszünk, hitelintézeteinknek is bizonyos áldozatokat kell majd még hozniok. Ezeknek az áldozatoknak súlya pedig a rendezéskor csakis érintett vezető fővárosi hitelintézeteinket fogja nyomni.

A hitelintézeti idegen tőkék sorában szereplő többi mérlegszerű tételek viszonylag csekély összegüknél fogva kevésbbé fontosak. Első helyen köztük még az átruházott *jelzálogos kölcsönök*, valamint az átruházott *törvényhatósági, községi* és *közhasznú művekre adott kölcsönök* tételei állnak. Ezeknek értelme az, hogy a hitelintézet, amely ily természetű kölcsönöket nyujt, kölcsönköveteléseit átruházza valamely más hitelintézetre. Lényegében tehát eladja őket. Átruházott kölcsönköveteléseiért azonban szavatossággal tartozik és így azokat mérlegszerű terheinek sorában fel kell tüntetnie. Az átruházásért ellenértékül kapott összegeket azután mint idegen tőkéinek részét gyümölcsözteti. Az átruházással kapcsolatosan a hitelintézet ilyképen szenvedő hitelügyletet bonyolít le. 75. táblánkból kitűnik, hogy az ilynemű kölcsönátruházások között csakis az átruházott jelzálogos kölcsönök játszanak

említésre méltó szerepet. Az átruházott törvényhatósági, községi és közhasznú művekre adott kölcsönök tételei viszonylag igen csekélyek.

Az *összes* átruházott kölcsönök összegei eléggé jelentékeny *konjunktúra-érzékenységet* mutatnak. Tetőpontjukat 1929-ben, azaz a huszas évek második felének fellendülési csúcspontján érik el, hogy azután a harmincas évek első felének folyamán fokozatosan megint felüknél kevesebbre süllyedjenek vissza.

Az a tény viszont, hogy a huszas évek közepe táján hitelintézeti mérlegeinkben ilyen címen mindössze még csak 90.000 pengő, tehát aránylag elenyészően csekély összeg szerepel, külön magyarázatot igényel. Magyarázatunk azonban igen egyszerű. Nyilvánvaló, hogy az ilyképen átruházott kölcsöncímletek zöme a hitelintézetek ügymenetében azon követeléseikből ered, amelyekre az imént említett *hosszúlejáratú tartozásaiknak* megfelelő ügyleteikkel tesznek szert. A hosszúlejáratú hitelügyletekkel foglalkozó hitelintézetek ugyanis egyrészt jelzálogos, másrészt pedig törvényhatósági, községi és közhasznú művekre adott kölcsönöket nyujtanak. Másrészt pedig az ehhez szükséges pénztőkéket többnyire úgy teremtik elő, hogy zálogleveleket és egyéb értékpapírokat, valamint községi és hasonló kötvényeket bocsátanak ki. Többnyire olyanokat, amilyenekről az imént szóltunk. Mivel pedig ily hosszúlejáratú tartozási címletek kibocsátása csak a huszas évek második felének elején indult meg, kézenfekvő, hogy a nekik megfelelő kölcsöncímletek is csak akkoriban jöttek létre. Ezért kerülhetett átruházásukra is csak akkortájt sor. Így indokolható az a kezdetben igen alacsony színvonal és később rendkívül gyorsütemű emelkedés, amelyet idevágó tételeink a huszas évek második felében mutatnak.

Vidéki hitelintézeteinkről már tudjuk, hogy a szóbanforgó záloglevelek és egyéb hosszúlejáratú címletek kibocsátásában nem részesedtek. Jelzálog- és egyéb kölcsöneiket más alapon nyujtják. Nem meglepő tehát, hogy a szóbanforgó átruházott köcsönökben való részesedésük is aránylag igen alacsony. A huszas évek közepén, amikor a fővárosi hitelintézetek még csak épen hogy elkezdték záloglevelеik és egyéb hosszúlejáratú tartozási címleteik kibocsátását, a vidék idevágó részesedése még $^1/_5$-nyi volt. Később azonban a fővárosi hitelintézetek éppen az itt fejtegetett összefüggés alapján előtérbe nyomultak, és a vidék csak a harmincas évek első felének pangásában tudta részesedését megint tetemesebben emelni: akkor, amidőn a fővárosi hitelintézetek záloglevél- és kötvénykibocsátása megint megszűnt.

Az érme másik oldaláról könnyen leolvashatjuk, hogy a *budapesti* hitelintézetek ezen a téren való részesedési aránya miért ugrott már a huszas évek közepetáján is $^4/_5$-nyire, miért emelkedett azután a huszas évek második felében részint még tekintélyesen magasabbra és miért süllyedt utóbb, a harmincas évek közepe felé a $^2/_3$-nyi színvonal közelébe. Fővárosi hitelintézeteinknek itt mutatkozó átlagos részesedése magasabb, mint az az arány, amely az ország összes hitelintézeti idegen tőkéiből rájuk jut. Ezt

a tényt inkább jelentőségük javára kell írnunk, mert általában hitelközvetítő erejükről és tekintélyükről tanúskodik. Hitelintézeteink ugyanis nyilvánvalóan előnyös lendületet merítenek abból, ha a tárcájukban lévő megbízható kölcsöncímletek átruházásának útján újabb tőkékhez jutnak. Veszélyessé az ilyfajta művelet csak akkor válhat, ha a szóbanforgó átruházásokkal párhuzamosan a hitelintézetek egyúttal zálogleveleket és kötvényeket is kibocsátanak és ezáltal kölcsönköveteléseik ellentételéül más irányban kétszeresen válnak adósokká. Az eszközölt átruházásoknak éppen viszonylag alacsony tételei tanúsítják azonban, hogy ezen a téren fővárosi hitelintézeteink sem fejtettek ki oly tevékenységet, amely nagyobb aggodalomra adhatna okot.

D) *Alapok és adótartozások.*

A *nyugdíjalapok*, a *különböző idegen alapok és alapítványok* tételeire már fentebb hivatkoztunk, amidőn a hitelintézetek saját tőkéinek sorába tartozó nyugdíjtartalékok alakulásáról szóltunk. Most még hozzáfűzhetjük, hogy ezeknek a tartalékoknak évtizedünk folyamán látott csökkenését bőven üti helyre a nyugdíjalapok, a különböző idegen alapok és alapítványok itteni tételének lendületes és nagyarányú emelkedése.

Hiszen az *ország összes* hitelintézeteinek mérlegeiben ezek a tételek évtizedünk folyamán — következetesen gyorsütemű emelkedéssel — több mint nyolcszorosukra emelkedtek. Érthető, hogy a saját tőkék csoportjában szereplő és önmagukban sokkalta kisebb nyugdíjtartalékok könnyen voltak csökkenthetők, amidőn az idegen tőkék sorába iktatott nyugdíj- és egyéb alapok sokkalta nagyobb tételei ugyanakkor tetemesen gyorsabb ütemben emelkedtek. Ezeknek a tételeknek szembeötlő növekedése egyébként főleg azt jelenti, hogy hitelintézeteink évtizedünk folyamán egyre fokozottabb mértékben igyekeztek gondoskodni alkalmazottaik jólétéről. Itt tehát önmagában véve mindenképen örvendetes jelenséggel állunk szemben.

Budapest idevágó részesedése szinte kivételesen magas. A helyzet kulcsát azonban már ismerjük. Elsősorban itt is arról a fentebb már érintett körülményről van szó, hogy a budapesti hitelintézetek nagyobb üzeműek és bonyolultabb, valamint tágabb üzletkörük révén átlagosan nagyobb fizetésű és megfelelően magasabb nyugellátásban részesülő tisztviselőket alkalmaznak, mint a vidékiek. Ezért kell magasabb nyugdíjalapokról gondoskodniok. Másodsorban azonban a különböző idegen alapok és alapítványok szerepét sem szabad elhanyagolnunk. Feladataik középpontjában a hitelintézeti alkalmazottak általános társadalmi jólétének előmozdítása áll. Fővárosi hitelintézeteink — nagyobb tőkeerejüknél fogva — az ilynemű alapok és alapítványok létesítésére, valamint fenntartására sokkalta inkább képesek, mint a vidékiek. Ezért szerepelnek mérlegszerű terheik sorá-

ban is megfelelően nagyobb idevágó tételek. Az itt érintett két vonatkozás egybehatásából jól világlik ki, hogy fővárosi hitelintézeteink ebben a rovatban való részesedése miért mozgott évtizedünk folyamán a 80 és 90% között, tehát igen magas színvonalon.

A 75. tábla utolsó még hátralevő és egyúttal a legkisebb összegeket mutató rovatáról, azaz a hitelintézeti *adótartozások* tételeiről egynéhány rövid szóval beérhetjük. Az ország összes hitelintézetének a huszas évek második felének fellendülésében azért voltak általában magasabb adótartozásai, mint a harmincas évek első felének pangásában, mert az akkori idők lázasan lüktető tevékenységeinek közepette az ilynemű tartozások keletkezésében és fennállásában különösebb veszélyt nem láttak. Az adótartozások viszonylag kis tételeire különösebb figyelmet akkortájt nem is fordítottak. A harmincas évek első felének nehéz gazdasági viszonyai azonban hitelintézeteinket ezen a téren is óvatosságra tanították. Most már fokozott figyelemmel ügyeltek arra, hogy adott alkalommal igen kellemetlenné, sőt veszélyessé váló adótartozásaik ne halmozódjanak fel. A különbséghez természetesen még az a körülmény is tetemes mértékben hozzájárult, hogy nyilvántartott, de felszámolás alatt álló hitelintézeteink száma a huszas évek második felében sokkalta nagyobb volt, mint a harmincas évek első felében. Ezt a tényt már fentebb, 71. táblánk kapcsán is méltattuk és indokoltuk. A felszámolás alatt álló hitelintézeteknek pedig adótartozásaik is inkább akadnak, mint a rendesen működőknek.

A *budapesti* hitelintézetek javára kedvező tény az, hogy az ország összes hitelintézeti adótartozásaiban aránylag nem túlságosan nagy mértékben részesednek. Az arányt itt megint csak a hitelintézeti összes idegen tőkékben vagy az összes hitelintézeti mérlegszerű terhekben való részesedésükhöz mérhetjük. Az itteni mintegy $^3/_4$-nyi részesedéssel szemben ugyanis az adótartozásokból évtizedünk átlagában csak kevesebb mint $^2/_3$ rész jutott rájuk. Részesedésük ugyan a huszas évek második felének fellendülésében ennél még többre, a harmincas évek első felének pangásában azonban már jóval kevesebbre rúgott. Ebből a megoszlásból egyrészt azt látjuk, hogy a fellendülés évtödében fővárosi bankjaink az adótartozások kérdését még jóval könnyelműbben fogták fel. Másrészt pedig kétségtelen, hogy akkoriban ebben a vonatkozásban még a felszámoló fővárosi hitelintézetek viszonylag magas száma is nagyobb súllyal bírt. A pangás évtödében viszont azért csökkent fővárosi hitelintézeteinknek az összes hitelintézeti adótartozásokban való részesedése, mert az általános gazdasági helyzet, amint már többször mondtuk, kevésbbé nyomta őket, mint a vidéki hitelintézeteket. Ilyképen a harmincas évek közepe táján Budapestnek szóbanforgó részesedése már csak alig felényi volt.

Annak a körülménynek, hogy hitelintézeteink egyrészt a nyugdíjalapok, a különböző idegen alapok és alapítványok, másrészt pedig az adó-

tartozások tételét is idegen tőkék sorában szerepeltetik, nyilvánvalóan inkább csak *könyveléstechnikai* indokai vannak. Főleg ugyanis csupán könyvelésszerű vonatkozásban lehet arról szó, hogy hitelintézeteink ezen a réven idegen tőkékhez jutnak. Az ilynemű könyvelés értelme csak annyi, hogy azokat az összegeket, amelyeket a hitelintézetek a szóbanforgó alapokba és alapítványokba, valamint a kincstárnak be nem fizetnek, átmenetileg mint tőkéiket gyümölcsöztethetik. Alakilag tehát úgy tekinthetjük, mintha hitelintézeteink őket az említett alapoktól és alapítványoktól, valamint a kincstártól kölcsön vették volna. Jelen következtetéseink síkján is csak ennyiben, azaz csak alakilag és könyvelésszerűen tekinthetjük őket hitelintézeti idegen tőkéknek.

Ha mármost *összefoglalóan* szemléljük hitelintézeteink idegen tőkéinek megoszlását, akkor fővárosunk idevágó országos gazdasági jelentőségét részben kedvező, részben pedig kedvezőtlen színekben látjuk. *Kedvezőtlen* színekben ott, ahol az idegen tőkék nagyobbfokú igénybevétele fővárosi hitelintézeteink szilárdságát veszélyezteti. *Kedvező* színekben pedig annyiban, amennyiben nagyobb mennyiségű idegen tőkék révén megfelelően nagyobbszabású hitelközvetítő tevékenységet bonyolíthatnak le. A két ellenkező értelmű vonatkozás egybevetése alapján mégis azt mondhatjuk, hogy fővárosi hitelintézeteink országosan kimagasló szerepüket évtizedünk folyamán általában még az idegen tőkék terén is inkább növelni tudták.

5. Hitelintézeteink vegyes tehertételei.

Hitelintézeteink mérlegszerű terheinek kapcsán kiegészítésül most még a fentebb már említett *vegyes tehertételekről* is kell egynéhány szót szólnunk. Emlékezzünk vissza azokra az idevágó megjegyzéseinkre, amelyeket 73. táblánk adataival való összefüggésében hangsúlyoztunk. Ott csupán módszeres segédfogásnak neveztük azt az eljárásunkat, hogy hitelintézeteink összes mérlegszerű terhét az összes hitelintézeti tőkékkel vettük egyértelműnek. Már ott kiemeltük azonban, most pedig ismételten aláhúzni kívánjuk, hogy hitelintézeti tőkének a szónak még csak megközelítően is szorosabb értelemben csupán a saját és idegen tőkéket nevezhetjük. Az összes hitelintézeti terhekhez rajtuk kívül még a következő vegyes tételek is hozzájárulnak. (L. a 76. számú táblázatot.)

Már rövid megfontolás is meggyőz bennünket arról, hogy ezeket a vegyes tehertételeket forgatható tőkéknek legfeljebb erősen közvetett, vagy csak átvitt értelemben mondhatnánk. Javarészüknek főleg csak *könyvelési* értelme van. A hitelintézeti mérlegekben szereplő magasságuk is főleg a hagyományos mérlegszerkesztési technika függvénye. Nyilvánvaló tehát, hogy a bennünket itt elsősorban érdeklő vonatkozások, azaz a fővárosi és vidéki megoszlás síkján ezeknek a tételeknek csak sokkalta kisebb hord-

76. Hitelintézeteink mérlegszerű vegyes tehertételei.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					A) *Ezer pengőben.*					
Különféle tételek:										
Budapest	37.997	53.456	77.288	224.647	896.897	1,262.835	1,259.887	1,080.426	1,289.503	1,263.120
Vidék	8.492	18.151	39.620	55.226	67.779	73.737	75.524	84.120	84.252	80.050
Magyarország összesen ...	**46.489**	**71.607**	**116.908**	**279.873**	**964.676**	**1,336.572**	**1,335.411**	**1,164.546**	**1,373.755**	**1,343.170**
Előre befolyt kamatok:										
Budapest	5.114	6.487	14.205	22.488	25.872	23.051	21.115	15.050	9.215	9.071
Vidék	7.158	8.404	11.396	15.538	17.757	16.472	14.372	9.909	8.379	8.402
Magyarország összesen ...	**12.272**	**14.891**	**25.601**	**38.026**	**43.629**	**39.523**	**35.487**	**24.959**	**17.594**	**17.473**
Hátrálékos kamatok:										
Budapest	1.834	4.636	5.742	7.608	13.018	9.429	16.682	19.441	25.215	42.956
Vidék	317	233	634	374	409	603	761	1.036	992	1.252
Magyarország összesen ...	**2.151**	**4.869**	**6.376**	**7.982**	**13.427**	**10.032**	**17.443**	**20.477**	**26.207**	**44.208**
Nyereség:										
Budapest	19.505	26.551	56.740	59.802	57.776	44.231	26.917	20.631	19.724	19.502
Vidék	9.676	11.940	18.441	21.787	22.555	20.484	12.811	6.405	4.572	5.069
Magyarország összesen ...	**29.181**	**38.491**	**75.181**	**81.589**	**80.331**	**64.715**	**39.728**	**27.036**	**24.296**	**24.571**
					B) *Százalékokban.*					
Különféle tételek:										
Budapest	82·2	74·7	66·2	80·3	93·0	94·5	94·4	92·8	93·9	94·1
Vidék	17·8	25·3	33·8	19·7	7·0	5·5	5·6	7·2	6·1	5·9
Magyarország összesen ...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Előre befolyt kamatok:										
Budapest	41·7	43·6	55·5	59·2	59·3	58·4	59·5	60·3	52·4	52·0
Vidék	58·3	56·4	44·5	40·8	40·7	41·6	40·5	39·7	47·6	48·0
Magyarország összesen ...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Hátrálékos kamatok:										
Budapest	85·3	95·3	90·1	95·4	97·0	94·0	95·7	95·0	96·3	97·2
Vidék	14·7	4·7	9·9	4·6	3·0	6·0	4·3	5·0	3·7	2·8
Magyarország összesen ...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Nyereség:										
Budapest	66·9	69·0	75·5	73·3	72·0	68·4	67·8	76·4	81·2	79·4
Vidék	33·1	31·0	24·5	26·7	28·0	31·6	32·2	23·6	18·8	20·6
Magyarország összesen ...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

erejük van, mint a tulajdonképeni saját és idegen tőkéknek. Könyvelési és mérlegtechnikai jellegüknél fogva összetételük csak keveset változtathat azon az általános képen, amelyet a tulajdonképeni tőkékkel kapcsolatban Budapest országos hitelközvetítő jelentőségéről kaptunk.

Ami mármost 76. táblánk *különféle tételeknek* nevezett első rovatát illeti, az a forrásunkul szolgáló Magyar Statisztikai Évkönyv újabb köteteiben három rovatra oszlik: az óvadékok és a letétek, a kezességek és a különféle tételek rovatára. Az utóbbival épen bizonytalanul vegyes tartalmánál fogva bővebben foglalkoznunk felesleges.

Az *óvadékok* és *letétek* összegeivel a hitelintézetek nyilvánvalóan tartoznak az óvadékot adóknak, illetőleg a letevőknek. A kezességek tétele pedig itt a hitelintézetek részéről vállalt kezességeket jelenti, amelyek szintén virtuális, azaz bármikor hatékonnyá váló tartozásokat jelentenek. Hitelintézeteinknek ezért kell mindkét tételt szintén terheik közé iktatniok. Az óvadékok és letétek a táblánkban »különféle tételek« címén szereplő összegeknek egyébként csak csekély töredékére rúgnak. A harmincas évek közepe felé is alig 1%-ukat tették.

A *kezességek* tétele viszont több mint ¾ részükre rúgott. A maradék pedig a tulajdonképeni különféle tételekre jutott. Amint tehát látjuk, kiemelkedő fontossága ebben a rovatban a kezességeknek van. Itt a három tételt csupán a nagyobb áttekinthetőség kedvéért foglaltuk egybe. Hitelintézeteink ugyanis a kezességeket csak évtizedünk vége felé mutatják ki külön tételekben. Korábban a szorosabb értelemben vett különféle tételek rovatában számolták el őket. Az idevágó összegeknek évtizedünk folyamán tapasztalható gyors emelkedése főleg a hitelintézetek kölcsönös munkamegosztásának és egybefogásának gyarapodásáról tanúskodik. Nagyobb igyekezettel akkor léptek erre a térre, amidőn konjunkturális hullámunk iránya megváltozott. A huszas évek második felének fellendülésében hitelintézeteink általában saját erejükből is jól boldogultak. A harmincas évek első felének pangásában azonban kölcsönös egybefogásra szorultak. Kezességek nyujtásával támogatták egymást, hogy a hanyatló gazdasági helyzet veszélyeivel így könnyebben nézhessenek szembe. Az az eredmény, hogy hitelintézeteink zöme — legalább is nemzetközi összehasonlításban — jól bírta ki a harmincas évek első felének rázkódtatásait, nem csekély mértékben ennek a jól végiggondolt magatartásuknak tulajdonítható.

A huszas évek közepe táján *vidéki* hitelintézeteink is még tekintélyesebb mértékben részesedtek a szóbanforgó különféle tételek összegében. Ezeknek súlya is azonban utóbb, a kölcsönösen nyujtott hitelintézeti kezességek fontosságának előnyomulásával egészen *budapesti* hitelintézeteinkre tolódott el. Már csak egymásközti helybeli közelségüknél és egyéb szoros kapcsolataiknál fogva is elsősorban ők ragadták meg a kölcsönös támogatásnak a kezességekben rejlő eszközét. Így indokolhatjuk azt a tényt,

hogy Budapestnek idevágó részesedése már 1929-ben is és azután a harmincas évek egész első felében $^{9}/_{10}$-nél jóval magasabb volt. Ennek a magas részesedési aránynak jelentősége a fővárosi hitelintézeteknek nagyobb mozgékonyságában keresendő. Kölcsönös kezességeik révén a pangás éveiben is nagyobb hitelközvetítő lehetőségeik nyíltak és ilyképen egész üzletkörük szintén megfelelően jobban tágulhatott. A vidékieknél kétségtelenül sokkalta előnyösebb helyzetük világlik ki ebből a különbségből is. Előnyeik forrása végeredményben Budapest viszonylagosan kedvező általános tőkeviszonyaiban keresendő.

A *kamatok* rovatában szereplő összegek általában aránylag csekélyek és ezért itt bővebb méltatást nem érdemelnek. A hitelintézeti összes terhek közötti szerepük az előleges és az utólagos kamatfizetés banktechnikai kezeléséből ered. A mérlegszerkesztés időpontjában hitelintézeteinknek szenvedő és cselekvő hitelügyleteik alapján különböző kamattartozásaik és kamatköveteléseik vannak. Amennyiben kamatköveteléseiket előzetesen hajtották be, oly kamatfizetésekhez jutottak, amelyek ténylegesen csak későbbi időre szólnak. Azokat a kamatokat tehát, amelyek a mérlegszerkesztés időpontja és az előzetes fizetéssel fedezett kamatfizetési tartam vége közötti időre jutnak, a hitelintézeteknek tulajdonképeni tartozásaik között kell elszámolniok. Hasonlóképen tartozásaiknak tekintik azokat a kamatokat, amelyeket ők maguk utólagosan teljesítenek és amelyeket a mérleg fizetési időpontjában tényleg még nem fizettek ki.

Az előre befolyt hitelintézeti kamatok tétele *országos* viszonylatban meglehetős *konjunktúraérzékenységet* mutat, mert elsősorban a mindenkori hitelközvetítési forgalom függvényeinek tekinthető. A hátralékos kamatok országos összege viszont inkább trendszerű emelkedésről tanúskodik. Főleg azért, mert a pangás lassúbb ütemében több hitelügylet után csak később folyt be a kamat. A hanyatlás idején nehezebben szántuk rá magunkat az előzetes kamatfizetésre. Így állt elő az a helyzet, hogy az előre befolyt kamatok tétele egészen a harmincas évek elejéig a hátralékosaknak még többszörösére rúgott. A harmincas évek közepe felé pedig már a hátralékos kamatok összege haladta meg több mint kétszeresen az előre befolytakét.

A *fővárosi* és *vidéki* megoszlás síkján fontos a kétféle kamattétel közötti tartalmi különbség. Az *előre befolyt* kamatok tétele mögött itt a hitelintézetek cselekvő ügyletei húzódnak meg. Hiszen a tőlük nyujtott hiteleknek előre befolyt kamatjairól van szó. Budapesti hitelintézeteinknek számos oly adóssal van dolguk, akikkel szemben az előzetes kamatfizetés kikötése nem indokolható vagy egyébként nem vihető jól keresztül. A vidéki hitelintézetek viszont gyengébbkezű kisebb adósaikkal, nevezetesen pedig mezőgazdasági ügyfeleikkel szemben könnyebben ragaszkodhatnak az előzetes kamatfizetéshez. Így magyarázható, hogy Budapestnek az előre befolyt kamatok országos tehertételében való részesedése viszonylag alacsony.

A huszas évek közepe táján még az országos összegek felét sem érte el. Részben a huszas évek vége felé beköszöntő hitelfeszültség, részben pedig a harmincas évek első felének bizonytalan hitelviszonyai azonban fővárosi hitelintézeteinket ezen a téren is nagyobb óvatosságra szorították. Részesedésük ilyképen már 1927 óta és mind a harmincas évek közepéig felényinél többé-kevésbbé jóval magasabbra rúgott.

A *hátralékos* kamatok tehertételei mögött viszont a hitelintézetek tartozásai rejlenek. Nagyobb erejüknél és tekintélyüknél fogva nyilvánvaló, hogy felvett hiteleik után a fővárosi bankok szorulnak kevésbbé előzetes kamatfizetésre. Más szóval: ők sokkal nagyobb mértékben vehetik igénybe az utólagos kamatfizetés előnyeit. Nem meglepő tehát, hogy a fővárosnak a hátralékos kamatok tehertételeiben való részesedése évtizedünk átlagában még a $^{9}/_{10}$-et is jóval meghaladja. A huszas évek közepe táján a vidéki hitelintézetek viszonylagos szilárdsága még valamelyest nagyobb volt. Akkor tehát reájuk is ezekből a tételekből még valamivel nagyobb, a fővárosi hitelintézetekre pedig megfelelően kisebb rész jutott. Amint azonban a konjunkturális hanyatlás évtizedünk második felében nagyobb mértékben kezdte gyöngíteni a vidéki hitelintézetek állását, Budapest idevágó részesedése magasabbra emelkedett és mintegy megrögződött a 95% tájékán.

A hitelintézeti *nyereségek* rovatában található adatokkal szemben messzemenő óvatosságra szorulunk. Csak a hozzá nem értő fogadhatja el az itt szereplő számokat minden további bírálat nélkül hitelintézeteink tényleges nyereségének. Aki azonban a színfalak mögé lát, az igen jól tudja, hogy a mérlegszerűen kimutatott nyereség körül messze szerteágazó és a nyilvánossággal szemben legtöbbször féltve őrzött üzleti és mérlegszerkesztési megfontolások rejlenek. Ilyfajta megfontolásokon múlik nevezetesen az, hogy hitelintézeteink az üzleti év végén mutatkozó tényleges nyereségüknek mekkora részét utalják tartalék-alapjaik sorába. Idevágó szempontjaik a mindenkori jövőbe tekintő óvatosságuk függvényei. Az is messzemenően különböző elvek szerint dől el, hogy kétes követelések címén hitelintézeteink mekkora leírásokat eszközölnek és hogy mily magasra értékelik egyes vagyontételeiket, különösen pedig a kezükön levő ingatlanokat. Nyilvánvaló, hogy a mérlegszerűen kimutatott nyereség csak sorozatos ilynemű megfontolások eredménye. Ennek következtében a tényleges hitelintézeti nyereségeket legfeljebb csak töredékesen szokták visszatükrözni. 76. táblánk nyereség-rovatának tehát gondolatmenetünk síkján nem szabad túlnagy jelentőséget tulajdonítanunk.

Az évtizedes helyzethullámra támaszkodó általános várakozásainknak mégis megfelel az a tény, hogy az *ország* összes hitelintézeti nyereségei meglehetősen szimmetrikusan helyezkednek el a huszas évek második felének fellendülési csúcspontja körül. A huszas évek közepe és vége között

összes hitelintézeti nyereségeink csaknem 3-szorosukra emelkedtek, hogy azután a harmincas évek közepéig kevesebb mint $^1/_3$ részükre süllyedjenek vissza. Ezek az arányok megközelítően jól simulnak az évtizedünk folyamán váltakozó mértékben kínálkozott hitelintézeti nyereségi lehetőségekhez.

Felületes szemléletben *Budapest* idevágó részesedése is megfelel általános várakozásainknak. A huszas évek közepe táján, amint már ismételten is mondtuk, vidéki hitelintézeteink még viszonylagosan kedvező helyzetben voltak. Ezért fővárosi hitelintézeteinknek az ország összes hitelintézeti nyereségeiben való részesedése akkortájt viszonylag még csak szerény volt. Hiszen mindössze csak mintegy $^2/_3$ részre rúgott, noha az ország összes mérlegszerű hitelintézeti terheiből jóval nagyobb rész jutott a fővárosra. Hitelintézeti nyereségeink későbbi megoszlásából felületesen megint azt következtethetnénk, hogy budapesti hitelintézeteink a huszas évek végének magas fellendülését jobban tudták kihasználni, hogy a harmincas évek elejének válsága átmenetileg nagyobb csapást mért rájuk és hogy ebből a csapásból sokkalta gyorsabban ocsúdtak fel, mint a vidékiek. Felületesen főleg ezzel indokolhatnánk azt a körüménvt, hogy a harmincas évek közepe táján Budapest az ország összes hitelintézeti nyereségeiből már mintegy $^4/_5$ részt tulajdoníthatott magának.

Ismételjük azonban, hogy ezen a ponton akkor járunk el helyesen, ha következtetéseinkben messzemenő *óvatosságot* alkalmazunk. Ezért inkább azt kell mondanunk, hogy fővárosi hitelintézeteink a gazdasági helyzet hullámzására való tekintettel mutattak ki annyi mérlegszerű nyereséget, mint amennyi 76. táblánkban szerepel. Behatóbb megfontolás alapján tehát ilyformán kell következtetnünk: a huszas évek közepe táján fővárosi bankjaink még csak meglehetősen óvatosan tapogatóztak és ezért nem mutattak ki viszonylagosan magas mérlegszerű nyereségeket. A huszas évek második felének fellendülése folyamán azután már nagyobb tételek kimutatására is felbátorodtak. A harmincas évek hanyatlásának első lökése fokozott óvatosságra és szóbanforgó tételeik csökkentésére szorította őket. A pangás későbbi szakaszában, nevezetesen pedig a harmincas évek közepe felé azután épen az általános bizalom táplálása érdekében folyamodtak ahhoz az eszközhöz, hogy megint jóval nagyobb mérlegszerű nyereségeket mutassanak ki. Azt a tényt tehát, hogy Budapest részesedése ezen a téren évtizedünk egészében emelkedő irányvonalat mutat, inkább csak mérlegtechnikai, tehát *alaki* jelentőségében értelmezhetjük. Csakis ennyiben mondhatjuk, hogy a fővárosnak hiteléletünkben elfoglalt jelentősége ezen a síkon is emelkedett.

Nem kétséges viszont, hogy évtizedünk fejlődése budapesti hitelintézeteink *tényleges* nyereségeinek is viszonylagosan kedvezőbb alakulását eredményezte. Más szóval: különösen az nem kétséges, hogy Budapesten a tényleges hitelintézeti nyereségek a harmincas évek első felének pangása

idején csak jóval lassúbb ütemben csökkentek, mint a vidéken. Ez a különbség azonban a mérlegszerűen kimutatott nyereségekből legfeljebb csupán közvetve tűnik ki.

Mérlegszerű hitelintézeti vegyes tehertételeink egészének alakulásából is inkább csak közvetett értelemben következtethetünk Budapest országos gazdasági szerepének emelkedésére. Ha azonban óvatosan fogalmazzuk meg, akkor ez a következtetésünk is többé-kevésbbé párhuzamos azzal az általános helyzettel, amely az összes szenvedő hitelintézeti ügyletek boncolgatásából alakul ki: *Budapest* országos jelentősége ezen a téren különösen a harmincas évek első felének pangásában *emelkedett*.

III. FEJEZET:

Cselekvő hitelügyletek.

1. Rövidlejáratú követelések.

A jelen fejezet korábbi szakaszaiban már kifejtettük, hogy hitelintézeteink *cselekvő* hitelügyleteik révén nyúlnak be közvetlenül a termelés és a fogyasztás irányításába. Ezen hitelügyleteik alakjában nyujtják azokat a hiteleket, amelyekre termelésünk és fogyasztásunk rászorul. Ezeknek a hitelügyleteiknek révén bocsátanak tőkét a termelés különböző ágainak rendelkezésére és elsősorban ezek segítségével gyakorolnak befolyást egész közgazdasági életünk irányítására. Azok tehát, akik szeretnek a modern bankokráciára, azaz a hitelintézetek kiemelkedő közgazdasági uralmára hivatkozni, tekintetüket főleg cselekvő hitelintézeti ügyleteinkre szögezik. Ezeknek a hitelügyleteinknek egyébként már neve is jól fejezi ki lényegüket: cselekvő módon hitelintézeteink főleg az ő révükön érvényesítik befolyásukat a gazdasági életnek még legtávolibb összefüggéseiben is.

Fentebb azonban azt is láttuk, hogy cselekvő hitelügyletek lebonyolítására hitelintézeteinknek többnyire csak előzőleg kötött szenvedő hitelügyleteik alapján van módjuk. Többnyire csak ezeknek segítségével jutnak ugyanis azokhoz a tőkékhez, amelyeket cselekvő hitelügyleteikben kihelyeznek. Ezért kellett logikus sorrendben először szenvedő hitelügyleteinket vizsgálnunk. Azok a szempontok viszont, amelyeket a *hitelintézeti egyensúly* kérdéseivel kapcsolatban mutattunk be, nyilvánvalóvá teszik, hogy a helyesen irányított cselekvő hitelintézeti ügyletek a szenvedő hitelintézeti ügyleteknek csupán tükörképei lehetnek. Tudjuk, hogy hitelintézeteink üzemi egyensúlya csak akkor teljes, ha minden egyes szenvedő hitelügyletüknek csak többé-kevésbbé szorosan rokontermészetű cselekvő hitelügyletek felel-

nek meg. Azok a hitelintézetek tehát, amelyeknél a párhuzamosságnak szóbanforgó vonásai fel nem lelhetők, többnyire ingatag alapon állnak.

Ebből a tételből viszont a mi gondolatmenetünk síkján az következik, hogy amennyiben hitelintézeteink helyes úton járnak, cselekvő hitelügyleteik szemlélete lényegesen új összefüggéseket hozni most már nem fog. Amennyiben csupán *tükörképei* a már boncolgatott szenvedő hitelügyleteknek, velük kapcsolatosan többé-kevésbbé megint csak az ott már egyszer megvizsgált hiteléleti összefüggések kerülnek szemünk elé. Már itt mindjárt hozzáfűzhetjük, hogy hitelintézeteink zöme valóban a szóbanforgó helyes úton jár és hogy ilyképen cselekvő hitelügyleteik során sok új szemponttal tényleg nem is találkozunk. Idevágó fejtegetéseinket tehát rövidre szabhatjuk.

Közvetlenül szenvedő hitelintézeti ügyleteinket sem tudtuk statisztikailag megragadni. Azt a közvetett utat kellett választanunk, hogy hitelintézeteink mérlegszerű terheinek alakulásából következtetünk rájuk. Hasonló módszerhez kell folyamodnunk cselekvő hitelintézeti ügyleteink vizsgálatánál. Tekintetünket ezen a téren hitelintézeteink mérlegének másik főrésze, azaz *mérlegszerű vagyonuk* összetétele felé kell irányítanunk. Nagy vonalakban azt mondhatjuk, hogy ami a hitelintézet vagyona, az egyúttal követelése is.

Már itt nyilvánvaló azonban, hogy *mérlegszerkesztési* szempontok ezt a következtetési alapunkat is erősen homályosítják és zavarják. Főleg azért, mert oly tételeket is a hitelintézeti vagyon sorában tüntetnek fel, amelyek csak a kettős könyvelés és a szerinte igazodó mérlegszerkesztés követelményei alapján kerülnek ide, tulajdonképen vagyontételeknek azonban egyáltalában nem tekinthetők. Különösen pedig oly vagyontételeknek nem, amelyek cselekvő hitelügyletekből állnak elő. A kettős könyvelés mérlegszerkesztésének síkján nyilvánvaló, hogy hitelintézeteink a tulajdonukban lévő ingatlanokat, ingó árukat, készpénzt és idegen pénzeket, valamint veszteségüket is követeléseik, azaz mérlegszerű vagyonuk sorában tüntetik fel. Nekünk azonban nyomatékkal kell arra a tényre ügyelnünk, hogy ezen és hasonló tételek mögött megfelelő cselekvő hitelügyleteket hiába keresnénk. Tévútra lépnénk tehát, ha mérlegszerű hitelintézeti vagyonunkat minden további nélkül cselekvő hitelintézeti ügyleteink számszerű megrögzítésének tekintenénk.

Ha viszont kellő óvatossággal és az összefüggések helyes mérlegelésével járunk el, akkor mérlegszerű hitelintézeti *vagyontételeink* zömében jól következtethetünk cselekvő hitelintézeti ügyleteink alakulására. Különösképen fővárosi és vidéki megoszlásukra is. (L. a 77. számú táblázatot.)

A táblánk végén szereplő *összes vagyontételek* a mérlegszerkesztés szabályainál fogva egyenlők azokkal az összegekkel, amelyeket 73. táblánkban mint összes hitelintézeti terheket tüntettünk fel. A mérlegforma ugyanis csak ennek az egyenlőségnek alapján válik teljessé. Ebben a rovat-

77. Hitelintézeteink mérlegszerű vagyona.

A) *Ezer pengőben.*

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Készpénz:										
Budapest	25.045	33.793	40.017	52.147	58.508	63.534	38.783	36.381	35.228	43.066
Vidék	11.678	15.061	16.758	19.095	18.978	19.356	15.549	11.209	10.937	11.307
Magyarország összesen	**36.723**	**48.854**	**56.775**	**71.242**	**77.486**	**82.890**	**54.332**	**47.590**	**46.165**	**54.373**
Valuták és devizák:										
Budapest	22.393	46.299	61.676	73.883	120.960	4.470	4.762	6.277	5.025	6.620
Vidék	1.220	1.616	1.515	3.352	2.435	644	185	152	73	76
Magyarország összesen	**23.613**	**47.915**	**63.191**	**77.235**	**123.395**	**5.114**	**4.947**	**6.429**	**5.098**	**6.696**
Más intézeteknél elhelyezett tőkék:										
Budapest	88.306	87.421	113.216	187.278	332.130	317.554	287.909	257.993	252.089	307.654
Vidék	7.676	9.543	11.648	14.562	17.011	15.686	16.046	13.522	14.941	17.508
Magyarország összesen	**95.982**	**96.964**	**124.864**	**201.840**	**349.141**	**333.240**	**303.955**	**271.515**	**267.030**	**325.162**
Értékpapirállomány:										
Budapest	126.001	142.129	173.429	233.530	241.470	231.818	251.909	264.083	242.803	243.677
Vidék	14.919	13.730	15.872	18.917	18.812	19.414	16.560	17.157	15.906	15.680
Magyarország összesen	**140.920**	**155.859**	**189.301**	**252.447**	**260.282**	**251.232**	**268.469**	**281.240**	**258.709**	**259.357**
Különféle alapok és alapítványok értékpapírjai:										
Budapest	703	3.726	19.701	35.601	44.113	56.012	52.666	48.083	43.960	43.103
Vidék	122	156	209	255	329	272	367	381	404	414
Magyarország összesen	**825**	**3.882**	**19.910**	**35.856**	**44.442**	**56.284**	**53.033**	**48.464**	**44.364**	**43.517**
Váltóállomány:										
Budapest	426.005	547.102	810.109	1,050.536	1,111.860	1,302.597	1,395.814	1,430.658	1,510.080	1,586.961
Vidék	299.730	438.300	670.795	886.281	977.444	1,049.942	955.407	918.567	877.215	866.986
Magyarország összesen	**725.735**	**985.402**	**1,480.904**	**1,936.817**	**2,089.304**	**2,352.539**	**2,351.221**	**2,349.225**	**2,387.295**	**2,453.947**
Előlegek értékpapirokra, egyéb zálogokra és tőzsdei reportüzlet:										
Budapest	15.460	16.198	37.551	41.959	28.870	17.642	12.111	7.577	6.057	7.008
Vidék	507	685	1.004	1.263	1.199	1.478	1.188	658	553	491
Magyarország összesen	**15.967**	**16.883**	**38.555**	**43.222**	**30.069**	**19.120**	**13.299**	**8.235**	**6.610**	**7.499**
Folyószámlahitelek, fedezett:										
Budapest	309.386	386.060	579.739	681.992	721.814	750.618	643.475	589.411	563.885	422.245
Vidék	36.298	47.101	63.487	64.146	53.722	59.070	47.029	41.630	38.089	37.394
Magyarország összesen	**345.684**	**433.161**	**643.226**	**746.138**	**775.536**	**809.688**	**690.504**	**631.041**	**601.974**	**459.639**
Folyószámlahitelek, fedezetlen:										
Budapest	257.395	296.674	355.043	369.502	348.266	346.065	285.683	283.236	271.610	296.032
Vidék	32.200	44.986	50.062	60.142	53.873	47.485	31.561	25.486	20.493	24.651
Magyarország összesen	**289.595**	**341.660**	**405.105**	**429.644**	**402.139**	**393.550**	**317.244**	**308.722**	**292.103**	**320.683**
Jelzálogos kölcsönök (az átruházásokkal együtt):										
Budapest	7.263	135.125	341.282	607.994	723.944	738.670	729.703	687.454	615.348	578.257
Vidék	976	2.831	12.361	27.968	36.039	36.576	35.443	30.394	27.996	26.995
Magyarország összesen	**8.239**	**137.956**	**353.643**	**635.962**	**759.983**	**775.246**	**765.146**	**717.848**	**643.344**	**605.252**

77. Hitelintézeteink mérlegszerű vagyona. (Folytatás.)

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					A) *Ezer pengőben.*					
Törvényhatósági, községi és közhasznú művekre adott kölcsönök (az átruházásokkal együtt :										
Budapest	106	5.292	6.907	52.856	63.675	65.317	61.557	72.493	70.417	60.183
Vidék	12	80	112	112	894	2.689	1.870	1.859	2.396	101
Magyarország összesen ...	**118**	**5.372**	**7.019**	**52.968**	**64.569**	**68.006**	**63.427**	**74.352**	**72.813**	**60.284**
Kölcsönkötelezvényekre (kezesség mellett) adott kölcsönök :										
Budapest	3.266	5.334	7.849	6.378	6.932	7.166	6.506	6.678	12.797	12.733
Vidék	4.220	10.937	21.172	31.822	35.309	37.787	42.264	41.159	36.442	33.520
Magyarország összesen ...	**7.486**	**16.271**	**29.021**	**38.200**	**42.241**	**44.953**	**48.770**	**47.837**	**49.239**	**46.253**
Áruk :										
Budapest	6.303	7.759	12.006	17.042	19.215	9.359	7.100	5.121	4.089	3.086
Vidék	1.664	1.869	2.534	2.330	1.342	1.095	677	931	798	616
Magyarország összesen ...	**7.967**	**9.628**	**14.540**	**19.372**	**20.557**	**10.454**	**7.777**	**6.052**	**4.887**	**3.702**
Ingatlanok :										
Budapest	76.879	81.593	88.000	104.625	85.804	108.497	114.238	123.497	137.374	142.049
Vidék	36.520	38.216	38.504	39.459	39.299	40.965	42.420	49.038	55.099	58.046
Magyarország összesen ...	**113.399**	**119.809**	**126.504**	**144.084**	**125.103**	**149.462**	**156.658**	**172.535**	**192.473**	**200.095**
Be nem fizetett részvény- és üzletrésztőke :										
Budapest	65	424	103	476	4.570	4.669	18.209	61.423	74.978	88.844
Vidék	140	150	290	221	332	455	514	472	412	339
Magyarország összesen ...	**205**	**574**	**393**	**697**	**4.902**	**5.124**	**18.723**	**61.895**	**75.390**	**89.183**
Különféle követelések :										
Budapest	44.061	58.459	69.023	184.220	824.722	1,253.811	1,345.159	1,207.773	1,419.022	1,402.036
Vidék	7.775	13.797	26.927	38.479	48.617	57.068	52.497	60.655	61.584	56.242
Magyarország összesen ...	**51.836**	**72.256**	**95.950**	**222.699**	**873.339**	**1,310.879**	**1,397.656**	**1,268.428**	**1,480.606**	**1,458.278**
Előre fizetett kamatok :										
Budapest	1.364	2.039	2.996	4.850	4.016	2.794	4.616	3.875	3.577	2.945
Vidék	993	1.054	1.972	2.495	2.942	2.069	2.709	2.236	1.942	1.962
Magyarország összesen ...	**2.357**	**3.093**	**4.968**	**7.345**	**6.958**	**4.863**	**7.325**	**6.111**	**5.519**	**4.907**
Be nem folyt kamatok :										
Budapest	2.299	2.018	2.921	5.326	7.158	7.182	11.648	16.616	16.822	16.702
Vidék	313	424	461	667	778	1.046	1.644	2.271	3.038	3.156
Magyarország összesen ...	**2.612**	**2.442**	**3.382**	**5.993**	**7.936**	**8.228**	**13.292**	**18.887**	**19.860**	**19.858**
Veszteség :										
Budapest	989	1.165	2.985	1.391	2.070	20.032	19.988	22.726	19.012	18.446
Vidék	207	622	768	1.208	4.158	2.589	3.104	6.624	5.239	3.998
Magyarország összesen ...	**1.196**	**1.787**	**3.753**	**2.599**	**6.228**	**22.621**	**23.092**	**29.350**	**24.251**	**22.444**
Összes vagyon :										
Budapest	1,413.289	1,858.610	2,724.553	3,711.586	4,750.097	5,307.807	5,291.836	5,131.355	5,304.173	5,281.647
Vidék	457.170	641.158	936.451	1,212.774	1,313.513	1,395.686	1,267.034	1,224.401	1,173.557	1,159.482
Magyarország összesen ...	**1,870.459**	**2,499.768**	**3,661.004**	**4,924.360**	**6,063.610**	**6,703.493**	**6,558.870**	**6,355.756**	**6,477.730**	**6,441.129**

77. Hitelintézeteink mérlegszerű vagyona. (Folytatás.)

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	B) *Százalékokban.*									
Készpénz:										
Budapest	68·2	69·2	70·5	73·2	75·6	76·7	71·4	76·5	76·4	79·3
Vidék	31·8	30·8	29·5	26·8	24·4	23·3	28·6	23·5	23·6	20·7
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Valuták és devizák:										
Budapest	94·9	96·7	97·7	95·7	98·1	87·4	96·3	97·7	98·6	98·9
Vidék	5·1	3·3	2·3	4·3	1·9	12·6	3·7	2·3	1·4	1·1
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Más intézeteknél elhelyezett tőkék:										
Budapest	92·1	90·2	90·7	92·8	95·2	95·3	94·8	95·1	94·5	94·7
Vidék	7·9	9·8	9·3	7·2	4·8	4·7	5·2	4·9	5·5	5·3
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Értékpapirállomány:										
Budapest	89·5	91·2	91·7	92·6	92·8	92·3	93·9	93·9	93·9	94·0
Vidék	10·5	8·8	8·3	7·4	7·2	7·7	6·1	6·1	6·1	6·0
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Különféle alapok és alapitványok értékpapirjai:										
Budapest	85·3	96·0	99·0	99·3	99·3	99·6	99·4	99·3	99·1	99·1
Vidék	14·7	4·0	1·0	0·7	0·7	0·4	0·6	0·7	0·9	0·9
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Valtóállomány:										
Budapest	58·7	55·5	54·7	54·2	53·2	55·4	59·4	60·8	63·3	64·7
Vidék	41·3	44·5	45·3	45·8	46·8	44·6	40·6	39·2	36·7	35·3
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Előlegek értékpapirokra, egyéb zálogokra és tőzsdei reportüzlet:										
Budapest	96·8	96·0	97·4	97·1	96·1	92·3	91·1	92·1	91·7	93·5
Vidék	3·2	4·0	2·6	2·9	3·9	7·7	8·9	7·9	8·3	6·5
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Folyószámlahitelek, fedezett:										
Budapest	89 5	89 2	90·2	91·3	93·1	92·8	93·2	93·5	93·7	91·9
Vidék	10·5	10·8	9·8	8·7	6·9	7·2	6·8	6·5	6·3	8·1
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Folyószámlahitelek, fedezetlen:										
Budapest	88·9	86·9	87·3	86·1	86·3	88·0	90·1	91·8	93·0	92·4
Vidék	11·1	13·1	12·7	13·9	13·7	12·0	9·9	8·2	7·0	7·6
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Jelzálogos kölcsönök (az átruházásokkal együtt):										
Budapest	88·2	98·0	96·6	95·7	95·3	95·3	95·4	95·8	95·7	95·6
Vidék	11·8	2·0	3·4	4·3	4·7	4·7	4·6	4·2	4·3	4·4
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

77. Hitelintézeteink mérlegszerű vagyona. (Vége.)

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	B) *Százalékokban.*									
Törvényhatósági, községi és közhasznú művekre adott kölcsönök (az átruházásokkal együtt):										
Budapest	89·8	98·5	98·4	99·7	98·6	96·0	97·0	97·5	96·7	99·8
Vidék	10·2	1·5	1·6	0·3	1·4	4·0	3·0	2·5	3·3	0·2
Magyarország összesen ...	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Kölcsönkötelezvényekre (kezesség mellett) adott kölcsönök:										
Budapest	43·6	32·7	27·0	16·6	16·4	15·9	13·3	13·9	25·9	27·5
Vidék	56·4	67·3	73·0	83·4	83·6	84·1	86·7	86·1	74·1	72·5
Magyarország összesen ...	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Áruk:										
Budapest	79·1	80·5	82·5	87·9	93·4	89·5	91·2	84·6	83·6	83·3
Vidék	20·9	19·5	17·5	12·1	6·6	10·5	8·8	15·4	16·4	16·7
Magyarország összesen ...	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Ingatlanok:										
Budapest	67·7	68·1	69·5	72·6	68·5	72·5	72·9	71·5	71·3	70·9
Vidék	32·3	31·9	30·5	27·4	31·5	27·5	27·1	28·5	28·7	29·1
Magyarország összesen ...	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Be nem fizetett részvény- és üzletrésztőke:										
Budapest	31·7	73·8	26·2	68·2	93·2	91·1	97·3	99·3	99·4	99·6
Vidék	68·3	26·2	73·8	31·8	6·8	8·9	2·7	0·7	0·6	0·4
Magyarország összesen ...	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Különféle követelések:										
Budapest	85·0	80·9	71·9	82·7	94·4	95·6	96·2	95·2	95·8	96·1
Vidék	15·0	19·1	28·1	17·3	5·6	4·4	3·8	4·8	4·2	3·9
Magyarország összesen ...	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Előre fizetett kamatok:										
Budapest	57·8	65·9	60·3	66·0	57·7	57·4	63·0	63·4	64·8	60·0
Vidék	42·2	34·1	39·7	34·0	42·3	42·6	37·0	36·6	35·2	40·0
Magyarország összesen ...	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Be nem folyt kamatok:										
Budapest	88·0	82·6	86·3	88·8	90·1	87·2	87·6	87·9	84·7	84·1
Vidék	12·0	17·4	13·7	11·2	9·9	12·8	12·4	12·1	15·3	15·9
Magyarország összesen ...	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Veszteség:										
Budapest	82·6	65·1	79·5	53·5	33·2	88·5	86·5	77·4	78·3	82·1
Vidék	17·4	34·9	20·5	46·5	66·8	11·5	13·5	22·6	21·7	17·9
Magyarország összesen ...	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Összes vagyon:										
Budapest	75·6	74·4	74·4	75·4	78·3	79·2	80·7	80·7	81·9	82·0
Vidék	24·4	25·6	25·6	24·6	21·7	20·8	19·3	19·3	18·1	18·0
Magyarország összesen ...	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

ban tökéletesen ismétlődnek meg tehát azok az összefüggések, amelyeket 73. táblánkkal kapcsolatosan mind az egész ország idevágó konjunkturális és irányvonalszerű fejlődésére, mind pedig a budapesti és vidéki megoszlás alakulására vonatkozólag kidomborítottunk. Ismétlések elkerülése céljából itt tehát elegendőnek látszik, ha ottani fejtegetéseinkre hivatkozunk. Figyelmünket irányítsuk inkább a többi hitelintézeti vagyontétel alakulása felé.

Sorukban kiemelkedően a legfontosabb szerepet a *váltóállomány* tételei töltik be. Hiszen ha eltekintünk a merőben könyvelési jellegű tételektől, akkor a harmincas évek közepe felé összes mérlegszerű hitelintézeti vagyonunknak fele egyedül a váltóállományra jutott. Hitelintézeteinknek ez a váltóállománya részben a náluk leszámitolt, részben pedig a náluk más hitelintézetektől visszleszámítolt váltókból áll. Minthogy ezeket a váltókat hitelintézeteink vagy további visszleszámítolás, vagy pedig esedékességükkor való bemutatás útján értékesíthetik, pénzszerű összegüket vagyonukhoz számíthatják. Akkor viszont, amidőn a váltókat vagy leszámitolás, vagy pedig visszleszámitolás útján megszerezték, rövidlejáratú hitelt nyujtottak. A váltóhitel tehát hitelintézeteink rövidlejáratú cselekvő ügyleteinek is messze kimagaslóan legfontosabb válfaja. Fentebb már mint hitelintézeteink rövidlejáratú adósságaival találkoztunk a visszleszámitolásba adott váltókkal. Itt azoknak alakulásához egészen hasonló összefüggéseket állapíthatunk meg. A 77. táblánkban szereplő váltóállományi adatok azért magasabbak, mert a visszleszámitolt váltókon kívül, amint az imént mondtuk, az egyszerűen leszámitolásba vett váltókat is feltüntetik.

Korábbi fejtegetéseink alapján most már tudjuk, hogy az *ország* összes hitelintézeti váltóállománya miért mutat a huszas évek második felének folyamán oly gyorsütemű emelkedést és hogy emelkedését miért folytatta még a harmincas évek első felének pangásában is. Azt is jól tudjuk most már értékelni, hogy egész hiteléletünket ebből a forrásból mily veszélyek fenyegetik. Ha egyetlen számadattal óhajtanók jellemezni hitelszervezetünk Achilles-sarkát, akkor arra a kereken 2½ milliárdnyi váltóállományra kellene utalnunk, amely hitelintézeteinket a harmincas évek közepe táján nyomta. Ez a hazai viszonyok között igen magas szám súlyos kérdőjel elé állítja azt, aki látó szemmel kutatja hitelszervezetünk kibontakozási útjait. Még akkor is, ha a jövőben erősen bizakodunk, a legkedvezőbb megoldásként csak azt várhatjuk, hogy ezt a tételt majd lassú és többé-kevésbbé fájdalmas lefaragással, de mégis talán nagyobb zökkenőktől mentesen tudjuk csökkenteni.

A *budapesti* hitelintézeteknek az ország összes váltóállományában való részesedése szintén hasonló képet mutat, mint amilyent a visszleszámitolt váltók tehertételével kapcsolatosan már fentebb láttunk. Idevágó részesedésük aránya önmagában viszonylag nem nagy. A vidéki bankokra váltó-

állományunkból különösen a huszas évek végének fellendülési csúcspontján jutott tekintélyes arány. Ezt azonban akkor még többé-kevésbbé egészségesnek tekinthettük. Budapest szempontjából korántsem kedvező, hogy részesedése éppen a harmincas évek első felében mutatott tetemesebb növekedést, amidőn a hitelintézeti váltóállomány felduzzadása már inkább kóros jelenséggé változott. A fővárosra vonatkozó nagyobb számok itt is inkább kedvezőtlen irányú fejlődésre vallanak. Másrészt viszont az is igaz, hogy budapesti nagybankjaink a harmincas évek első felének pangásában a váltóhitelek nyujtását — különösen a viszonylag kedvező helyzetben lévő iparral és kereskedelemmel szemben — indokoltan aligha tagadhatták volna meg. Váltóállományuknak megfelelő részét általában nem is mondhatjuk gyenge összetételűnek.

Hitelintézeteink második legfontosabb cselekvő üzletága a *folyószámlahitel*, amelyet a váltóhitel után már a szenvedő hitelügyletek sorában is második helyen érintettünk. Míg azonban ott a hitelintézetektől folyószámlán igénybevett hitelekről volt szó, addig itt a hitelintézetektől folyószámlán nyujtott hitelekre utalunk. A kettő közötti különbség eleve jól indokolja azt a tényt, hogy amott általában sokkalta nagyobb összegeket láttunk, mint emitt. Hiszen a folyószámlaügylet, bár többnyire semlegesnek szoktuk mondani, a hitelintézet részéről mégis inkább szenvedő jellegű szokott lenni. Más szóval: az az eset, hogy a hitelintézeti folyószámlákon a folyószámlatulajdonos ügyfél javára mutatkozik követelés, gyakrabban és nagyobb jelentőséggel szokott előfordulni, mint az, hogy az ügyfél folyószámláján a hitelintézetnek tartozik. Ilyképen érthető, hogy hitelintézeteink folyószámláikon nagyobb összegekkel tartoznak, mint amilyeneket rajtuk követelnek.

Különösen az a különbség szembeötlő, amely a *fedezett* és a *fedezetlen* folyószámlahitelek egybevetése alapján 75. és 77. táblánk között mutatkozik. Amott a fedezetlen tételek rúgtak sokszorosan többre, emitt pedig a fedezettek magasabbak. Az iménti megjegyzésünkkel tulajdonképen már ezt a különbséget is megmagyaráztuk. A folyószámlatulajdonos ügyfél, ha folyószámláján nagyobb követelése is van a hitelintézettel szemben, tőle általában nem szokott fedezetet követelni. Ezért rúghatnak a fedezetlen hitelintézeti tartozások a fedezetteknek sokszorosára. A hitelintézetek viszont, ha folyószámlán nyujtanak ügyfeleiknek hitelt, többnyire fedezetet szoktak kérni. Nem meglepő tehát, hogy fedezett folyószámla-követeléseik a fedezetlenekkel szemben többségben vannak.

Évtizedünk idevágó alakulása jól mutatja, hogy amíg aránylag túlnagy összegekről nincs szó, hitelintézeteink nem ragaszkodnak nagyobb hangsúllyal folyószámlás követeléseik fedezetéhez. Ezt a helyzetet látjuk mind a huszas évek közepe tájának, mind pedig a harmincas évek közepének viszonylag nyugodtabb üzletmenetében, amidőn hitelintézeteink *összes*

folyószámlás követelései aránylag alacsony színvonalon mozogtak. A fedezett hitelintézeti folyószámlakövetelések ugyan ezekben az időszakaszokban is magasabbak voltak a fedezetleneknél. A kettőjük közötti különbség azonban viszonylag nem volt nagy. Évtizedünk közepén azonban, azaz a huszas évek végén és a harmincas évek elején, amidőn még a fellendülési csúcspont hatása alatt és annak részben mintegy örökségeként hitelintézeteink folyószámlás követelései magasra duzzadtak, bankjaink nagyobb nyomatékkal követeltek fedezetet. Fedezett folyószámlás követeléseik akkor megfelelően magasabbra emelkedtek, mint a fedezetlenek: 1930-tól 1933-ig kétszeresüknél is magasabban álltak. Ha mármost eltekintünk a fedezett és a fedezetlen hitelintézeti folyószámlás követelések közötti különbségtől és még egyszer a folyószámlás követelések egészére irányítjuk tekintetünket, megállapíthatjuk, hogy ezeknek a harmincas évek közepe felé tapasztalható még mindig magas színvonala is inkább nyugtalanító jelenség.

Tévednénk tehát, ha a *fővárosi* hitelintézeteknek az ország összes hitelintézeti folyószámlás követeléseiben mutatkozó tetemes részesedését minden további nélkül kedvező értelemben könyvelnénk el Budapest javára. Inkább azt kell mondanunk, hogy itt a huszas évek második felében a fővárosi hitelintézeteket kedvezőbb helyzetben találjuk: folyószámlára való kihitelezéseik országos aránya akkoriban még nem volt oly feltűnően magas, noha máris a $^{9}/_{10}$ rész közelébe emelkedett. A harmincas évek első felében azután még ennél az aránynál is jóval magasabbra szökött fel. Magyarázatul az szolgálhat, hogy különösen a pangás bizonytalan éveiben csak a fővárosi hitelintézetek voltak abban a helyzetben, hogy folyószámlára tekintélyesebb összegeket hitelezhettek ki. Ezekben az években részben kétségtelenül az erősebb vidéki kezek is elsősorban a fővárosi hitelintézetekhez fordultak folyószámlahitelekért. A viszonylag jó helyzetben lévő fővárosi ipar és kereskedelem pedig nyilvánvalóan elsősorban a budapesti bankoknál igyekezett folyószámlára pénzt felvenni. Közvetlenül nagyobb jelentőséget azonban még annak a ténynek sem szabad tulajdonítanunk, hogy fővárosi bankjainknak nemcsak a fedezetlen, hanem a fedezett hitelintézeti követelésekben is a 90%-ot jóval meghaladó részesedésük mutatkozott. Gondolnunk kell ugyanis arra, hogy az ily követelések bonitása, azaz megbízhatósága elsősorban a fedezet minőségétől és mennyiségétől függ. Ebben a vonatkozásban pedig tág különbségeknek van helye.

Hitelintézeteink folyószámlás követeléseinek édestestvére a *más hitelintézeteknél elhelyezett tőkék* tétele. Ezeknek is rövidlejáratú cselekvő hitelügyleti jellegük van. Az *ország* összes hitelintézeténél évtizedünk folyamán nem annyira konjunktúraérzékenységet, mint inkább erősen emelkedő irányvonalat mutatnak. Ennek értelme a következő: a huszas évek második felének fellendülésében még elsősorban konjunkturális felhajtó tényezők emelték az idevágó összegeket is. Amennyiben tehát a helyzet csupán konjunkturális

megfontolásokon mult volna, a harmincas évek elején már erősen csökkenniök kellett volna. Csökkenésük a valóságban azonban csak csekély mérvűnek és átmenetinek bizonyult. A harmincas évek közepe táján ezen a téren már megint erőteljes emelkedést látunk. Hitelintézeteink ugyanis belátták, hogy nem lett volna bölcs dolog, ha az egymásnál elhelyezett tőkéikben rejlő kölcsönös támogatásról épen a pangás nehéz éveiben mondanak le. Ez további vonása annak a kölcsönösen megértő egybefogásnak, amelyre fentebb is módunk volt már utalni.

Itt most megint azt látjuk, hogy a *fővárosi* hitelintézetek egymásközti helybeli és tárgybeli szorosabb kapcsolataiknál fogva egész évtizedünk folyamán messze elől jártak. A dolog jól érthető. Hiszen a fővárosban inkább nyílik módja annak, hogy hitelintézeteink azokat a pénzösszegeket, amelyekre pillanatnyira szükségük nincsen, ne tartsák készpénzként pénztárukban, hanem inkább más helybeli hitelintézeteknél gyümölcsöztessék. Szükség esetén könnyen és gyorsan szívhatják őket vissza. Símábban jutnak tehát megint hozzájuk, mint a vidéki hitelintézet, amely székhelyén esetleg nem talál pillanatnyilag fölös pénztárkészletei elhelyezésére alkalmas más hitelintézetet. Az ilynemű ügyletek távolsági viszonylatban pedig már többékevésbbé nehézkesek. Nem meglepő tehát, hogy fővárosi hitelintézeteinknek idevágó részesedése már a huszas évek második felében is több mint $^{9}/_{10}$-nyi volt, a harmincas évek első felében pedig a 95%-nyi színvonal tájékára emelkedett. Ez részben fővárosi hitelintézeteinknek a pangásban mutatott azon egybefogásával kapcsolatosan történt, amelyre már ismételten volt alkalmunk utalni. Részben pedig az is szerepet játszott benne, hogy a pangásban fővárosi hitelintézeteink nagyobb igyekezettel kerülték pillanatnyilag fölös pénztárkészleteiknek parlagon való hevertetését. Megfelelően inkább iparkodtak tehát, hogy más hitelintézeteknél való elhelyezés útján gyümölcsöztessék őket.

Főleg rövidlejáratú cselekvő hitelügyleti jellege van hitelintézeteink azon kihelyezéseinek is, amelyek 77. táblánknak két további rovatában szerepelnek: az »*előlegek értékpapírokra, egyéb záloglevelekre és tőzsdei report-üzlet*« című rovatban és a »*kötvényekre nyujtott kölcsönök*« rovatában. Viszonylag alacsonyabb összegeikre való tekintettel nagyobb súlya egyiköknek sincsen. Az elsőben a tőzsdei report-üzleten kívül főleg lombardkölcsönök szerepelnek, míg a másodikban főleg kezességi fedezet (aval-fedezet) melletti nyilt tárcahitelekről van szó.

Az első tekintélyes *konjunktúraérzékenységet* mutat. Egyúttal lefelé irányuló trendvonal is érvényesül benne. Azért, mert a szóbanforgó előlegek elsősorban értéktőzsdei ügyletek kapcsán merülnek fel. A harmincas évek első felének pangásában pedig az ilynemű ügyletek igen csekély terjedelemre zsugorodtak össze. Hiszen értéktőzsdénk akkoriban hosszabb időn át teljesen szünetelt és tevékenységét később is csak részben vette fel újra.

A kötvényekre nyujtott hitelintézeti kihelyezések viszont a korábbi fellendülési csúcsponton elért magasságukat általában a harmincas évek első felében is megtartották. A pangás idején ezekben a hitelekben is kétségtelenül hitelszervezetünk kedvezőtlenebb jelenségeit kell látnunk.

Fővárosi hitelintézeteinknek nyilvánvalóan javára irandó az a tény, hogy a kötvényekre nyujtott kölcsönökben csak feltűnően csekély arányban részesedtek. A helyi piaccal való közvetlenebb kapcsolataik révén viszont érthető, hogy vidéki hitelintézeteink ezzel a hitelággal sokkalta nagyobb arányban foglalkoznak. Annál nagyobb rész jut fővárosi hitelintézeteinkre az értékpapírok és egyéb záloglevelek, valamint a report-üzlet kapcsán nyujtott összes hitelintézeti előlegekből. Budapest részesedése itt különösen a huszas évek második felének fellendülése idején volt magas, amidőn a pesti értéktőzsde lendületesen működött. Kézenfekvő, hogy tőzsdei hitelek nyujtásával akkoriban elsősorban a közelben lévő fővárosi bankok foglalkoztak. Innen van, hogy részesedésük a huszas évek egész második felének folyamán a 96%-nyi színvonalnál magasabban helyezkedett el. A harmincas évek első felében azután, amikor az értéktőzsdei élet erősen pangott, valamelyest alacsonyabbra süllyedt. A $^{9}/_{10}$-nyi résznél azonban még akkor is magasabb volt. Jellemző egyébként, hogy a harmincas évek közepe felé, amidőn budapesti értéktőzsdénk zsibbadásából újra éledni kezdett, vele párhuzamosan fővárosi hitelintézeteink idevágó részesedése is megint növekedett.

A hitelintézeteinknél lévő *készpénzkészleteket*, valamint a tárcájukban tartott *valutákat* és *devizákat* rövidlejáratú kihelyezéseikkel kapcsolatosan említhetjük. A kapcsolatot itt az ezen tételekben rejlő hitelintézeti mozgékonyság indokolja. A készpénz, valamint a valuták és devizák nyilvánvalóan még nagyobb mozgékonyságot jelentenek, mint a rövidlejáratú követelések. Már előbb is említettük, hogy hitelintézeteink készpénzkészletüknek egy részét, ha annak lehetősége és szüksége mutatkozik, szívesen váltják át rövidlejáratú követelésekre. Ezt azonban készpénzkészletüknek csak azon részével tehetik, amelyre vonatkozólag a közvetlen és teljes mozgékonyságot nélkülözhetik.

77. táblánkban mind a készpénz, mind pedig a valuták és devizák rovatának adatai erős *konjunktúraérzékenységről* tanúskodnak. Nézzük először a hitelintézeteink pénztárában lévő *készpénzkészletek* alakulását. Ezeknek a készleteknek összege a huszas évek közepe táján aránylag még csak csekély volt. Érthető azonban, hogy a huszas évek második felének fellendülése során — élénkebb üzletmenetükre való tekintettel — hitelintézeteinknek is nagyobb készpénzkészleteket kellett tartaniok. A harmincas évek első felének pangásában azután már csak sokkalta kevésbbé volt készpénzre szükségük. Innen az az erős hanyatlás, amelyet 1930 és 1931 között látunk. Csupán a harmincas évek közepe felé mutatkozó újabb élénkülés emelte valamelyest az ország összes hitelintézeténél lévő készpénzkészletek összegét.

A hitelintézeteink tárcájában lévő *valuták és devizák* összege a huszas évek közepe táján szintén viszonylag még csak alacsony színvonalat mutatott. A külfölddel való üzleti forgalmunk a huszas évek második felének folyamán azután magasra lendült. Ezzel indokolható, hogy az ország összes hitelintézeti valuta- és deviza-állományának 1929-ben mintegy 5-ször oly magas színvonala volt, mint 1925-ben. Külföldi pénzforgalmunk gyökeres rendszabályozása azután a harmincas évek elején következett be. Idevágó lényege az, hogy hitelintézeteink kezéből majdnem teljesen kivette a valutákkal és a devizákkal való forgalmat és a Nemzeti Banknál központosította. Hitelintézeteink most már a hozzájuk befutó valutákat és devizákat általában kötelesek voltak haladéktalanul továbbadni a Nemzeti Banknak és főleg csupán a külföldi utazások számára még engedélyezett aránylag igen csekély összegű külföldi pénzeket adhatták el ügyfeleiknek. Jól érthető, hogy az állományukban levő valuták és devizák a harmincas évek elején egyszeriben a korábbi összegüknek töredékére zsugorodtak össze és hogy mind a harmincas évek közepéig megközelítően meg is maradtak alacsony színvonalukon. Hiszen a külföldi valuta- és devizaforgalmat a hitelintézetek szempontjából lényegesebben könnyítő rendszabályokat a harmincas évek egész első fele nem látott. A devizák tétele táblánkban egyébként is már 1930 óta a váltóállományban szerepel. Így magyarázható, hogy a szóbanforgó zuhanás már ebben az évben és nemcsak 1931-ben következett be.

Ami mármost megint a *budapesti* hitelintézetek részesedését illeti, úgy ez az ország összes hitelintézetei *készpénzállományában* évtizedünk folyamán viszonylagosan mérsékelt volt. A huszas évek közepe táján alig $^2/_3$-ra rúgott és többé-kevésbbé fokozatos emelkedéssel a harmincas évek közepe táján a $^4/_5$-nyi színvonal közelébe ért. Fentebb tulajdonképen már meg is mondtuk, hogy viszonylagosan miért nem magas a főváros idevágó részesedése. A jelenség magyarázatát ott adtuk meg, ahol rámutattunk azokra a körülményekre, amelyek fővárosi hitelintézeteink pillanatnyilag nélkülözhető készpénzkészleteink más hitelintézeteknél való gyümölcsöző elhelyezését megkönnyítik. Hogy különösen a harmincas évek első felében mégis valamelyest emelkedett fővárosi hitelintézeteink idevágó részesedése, azt inkább vidéki hitelintézeteink egész üzletkörének zsugorodásával kell magyaráznunk. Nem pedig azzal, hogy budapesti hitelintézeteink a pangás évtödében különösebb súlyt vetettek volna nagyobb készpénzkészletek tartására.

Hasonlóan világosan érthető meg az a rendkívülien magas részesedés is, amely a hitelintézetek tárcájában lévő *valutákból és devizákból* a fővárosra jut. Hiszen a külfölddel való fizetési és egyéb pénzforgalmat elsősorban ők bonyolítják le. A külfölddel nekik vannak legsűrűbb és legszorosabb kapcsolataik. Így volt ez már a huszas évek második felének folyamán is, amidőn még többé-kevésbbé szabad külföldi pénz- és devizaforgalmunk volt.

A harmincas évek első felében viszont, amikor ez a forgalom egyszeriben megmerevedett és összezsugorodott, megmaradó töredékei még nagyobb arányban kerültek a fővárosi hitelintézetek kezébe. Főleg azért, mert akkortájt minden valuta- és devizaforgalom a Nemzeti Banknak Budapesten székelő főintézeténél futott össze. Vele pedig fővárosi hitelintézeteink tudtak szorosabb és közvetlenebb kapcsolatokat fenntartani. Az erősen összezsugorodott valutaforgalomba tehát a vidéki hitelintézetek most csak még nehezebben kapcsolódhattak be. Ilyképen nem meglepő, hogy például 1934-ben az ország összes hitelintézeti valutaállományának kereken 99%-a jutott a budapesti hitelintézetekre.

2. Hosszúlejáratú követelések.

Térjünk át mármost hitelintézeteinknek *hosszúlejáratú* cselekvő hitelügyleteire. Ezeket 77. táblánknak főleg három rovata tükrözi vissza: a jelzálogos kölcsönök, a törvényhatósági, községi és közhasznú művekre adott kölcsönök, valamint az értékpapírállomány rovatai. Az első azokat a kölcsönöket mutatja, amelyeket hitelintézeteink jelzálogfedezettel nyujtottak, a második a törvényhatóságoknak, a községeknek és a közületi közműveknek nyujtott kölcsönökre utal, míg a harmadik oly értékpapíroknak hitelintézeti állományára vonatkozik, amelyek többnyire címletesített hosszúlejáratú hitelintézeti kihelyezéseknek tekinthetők. Vegyük ezt a három csoportot sorjában.

A *jelzálogos*, valamint a *törvényhatósági*, a *községi* és a *közüzemi kölcsönök* természetéről már fentebb szóltunk, amidőn az átruházásukból eredő hitelintézeti tartozásokat fejtegettük. Ott nevezetesen két vonatkozást világítottunk meg. Egyrészt azt, hogy az ilynemű kölcsönök magasabb színvonalra miért csak a huszas évek második felének folyamán emelkedtek, másrészt pedig azt, hogy bennük budapesti hitelintézeteink részesedése miért oly rendkívülien magas. Most elegendőnek látszik, ha 77. táblánk idevágó rovatainak magyarázatául ezekre a fejtegetéseinkre utalunk.

Bennük nevezetesen a szóbanforgó hitelintézeti kölcsönök *konjunktúraérzékenysége* is indokát leli. Külön megjegyzéssel itt legfeljebb még csak azt a felületesen meglepő jelenséget kell kísérnünk, hogy míg a jelzálogos kölcsönök tétele már 1930-ban csökkenni kezdett, addig a törvényhatósági, községi és közüzemi kölcsönök összege 1932-ben érte el csúcspontját és csak 1933-ban kezdett hanyatlani. A különbség abból adódik, hogy törvényhatóságainkat, községeinket és közüzemeinket hitelintézeteink kölcsönök nyujtásának síkján — legalább a pangás kezdetén — még mindig megbízhatóbbaknak tartották, mint a jelzálogos hitelekért folyamodó magánosokat. Az sem kerülheti el figyelmünket, hogy a törvényhatósági, községi és közüzem kölcsönök rovatában imitt-amott rövidlejáratú tételek is szerepelhetnek

Ilynemű rövidlejáratú kölcsönöknek nyujtására pedig hitelintézeteink még a pangás éveiben is inkább voltak kaphatók.

A *fővárosi* hitelintézetek idevágó részesedésére vonatkozólag csupán azt kell még külön is hozzáfűznünk, hogy ez már a jelzálogos kölcsönöknél is igen magas. A törvényhatósági, a községi és a közüzemi kölcsönök tételeinél pedig általában csaknem kizárólagos jellegű. Ezeknek tehát már csaknem egésze Budapestre jut. Jelzálogos kölcsönöket évtizedünk folyamán csekély mértékben bár, de azért vidéki hitelintézeteink is nyujtottak. Arra azonban, hogy az általában nagyobb összegű törvényhatósági, községi és közüzemi kölcsönöket folyósítsák, úgyszólván már csak kizárólag fővárosi hitelintézeteinknek volt elegendő tőkeerejük.

Most még hitelintézeteink mérlegszerű vagyonának két, viszonylag kisebb tételére kell rövid pillantást vetnünk: a kezükben levő *ingatlanokra* és *ingókra*, azaz árukra. Itt elsősorban nem azokra az ingatlanokra célzunk, amelyek többé-kevésbbé elengedhetetlenül szükségesek a hitelintézetek üzemének fenntartásához. Ilyenek azok az épületek, amelyekben hitelintézeteink üzeme működik, és azok a belső berendezések, amelyekre az üzem rászorul. Merőben a jövedelmezőségi költségszámítás síkján dől el, hogy hitelintézeteink az ily épületeket és részben esetleg belső berendezéseket is vajjon csak bérlik, vagy pedig meg is vásárolják őket. Általános közgazdasági szempontból a két megoldás közötti különbségnek kevés súlya van. Az a kérdés pedig, hogy hitelintézeteink szóbanforgó épületeiknek és belső berendezéseiknek értékét mérlegükben mily magasan tüntetik fel, a mérlegszerkesztés technikai megfontolásain múlik. Jelen gondolatmenetünk síkján tehát még az is meglehetősen közömbös maradhat, ha hitelintézeteink az idevágó tételeket feltűnően alacsony összegekkel állítják be mérlegükbe.

3. Hitelintézeteink ingatlanai és ingói.

Közgazdaságilag sokkalta fontosabb az a jelenség, midőn hitelintézeteink üzemükben közvetlenül nem használt ingatlanokat és árukat szereznek meg. Itt oly üzletkörükről van szó, amelyet az irreguláris, vagy helyesebben *rendkívüli hitelintézeti ügyletek* körébe szoktunk sorolni. Midőn hitelintézeteink ily ügyletekhez folyamodnak, nyilvánvalóan túllépik tulajdonképeni működési körüket. Azért, mert a hitelközvetítés teréről a tulajdonképeni kereskedelem körébe lépnek át. Mind árukereskedelmi, mind pedig ingatlanforgalmi ügyletek lebonyolítására pedig a tulajdonképeni kereskedelem szervezete nyilvánvalóan inkább alkalmas. Itt tehát önmagában véve korántsem kívánatos jelenségről van szó.

Ez az állításunk különösen a hitelintézeti *ingatlanokra* vonatkozik. Birtokpolitikai szempontból ugyanis a hitelintézetet mint ingatlantulajdonost *holtkéznek* szoktuk tekinteni. Az ugyan kétségkívül előfordulhat és számos

esetben elő is fordul, hogy hitelintézeteink a kezükön levő föld- és házbirtokokat példás szakszerűséggel kezelik. Általában azonban kézenfekvő, hogy hitelintézeteink tőkéiknek ingatlanokban való huzamosabb megkötését nem tekinthetik céljuknak. Inkább arra törekszenek, hogy a kezükre jutott ingatlanokat minél gyorsabban és minél nagyobb nyereséggel adják tovább, azaz, hogy beléjük fektetett tőkéjüket is minél gyorsabban és minél kedvezőbb eredménnyel forgassák meg. Az ilynemű gyorsütemű tulajdonoscserének pedig ingatlanaink általában inkább kárát látják. A földbirtokmegoszlás társadalompolitikai szempontjaiból szintén nyilvánvalóan kedvezőtlen jelenség, ha a kisebb birtokegységek súlyát nem is egyéni nagybirtokosok, hanem hitelintézetek csorbítják. Az egyéni nagybirtokosoktól közületi életünk ugyanis számos oly társadalmi és művelődési szolgálatot várhat, amelyre mindenképen rászorul. Ily szolgálatok azonban a földbirtokos hitelintézetek részéről nem igen jöhetnek tekintetbe.

Azon tehát általában nem szabad örvendeznünk, hogy az *ország* összes hitelintézeteinek kezében levő ingatlanok értéke évtizedünk egészében csaknem kétszeresére emelkedett. Az emelkedés arányának megítélésénél azt is tekintetbe kell vennünk, hogy az ingatlanok forgalmi értéke a harmincas évek első felének folyamán igen erősen süllyedt. Hitelintézeti mérlegeink pedig első sorban ezt a forgalmi értéket nézik. Ha tehát azt mondjuk, hogy évtizedünk végén hitelintézeteinknek kezén több mint kétszerannyi ingatlan volt, mint évtizedünk elején, a valóságos fejlődés üteméhez közelebb járunk. Az is feltűnő, hogy első évötödünk folyamán az idevágó adatok emelkedése aránylag igen lassú volt. Hiszen a huszas évek végén, amidőn pedig ingatlanaink ára magasan állt, hitelintézeteink értékszerűen alig mutattak ki több ingatlant vagyonukban, mint a huszas évek közepén. Szóbanforgó emelkedésünk tehát majdnem egészen a harmincas évek első felére jutott. A két évötödünk közötti különbség eredete is kézenfekvő.

A huszas évek második felének *fellendülésében* magánkezek is általában elég erősek voltak még ahhoz, hogy a forgalomba jutó ingatlanokat megvásárolják. A harmincas évek első felének folyamán azonban már megváltozott a helyzet. Az általánosan igen súlyos *pénzszűkében* hitelintézeteink egyre gyakrabban jutottak abba a helyzetbe, hogy aránylag olcsó pénzen vásárolják össze az eladásra kerülő ingatlanokat. Különösen azokat, amelyek kényszereladásra kerültek. Kétségtelenül tekintélyes részben éppen azokat az ingatlanokat vásárolták össze, amelyeknek árverezését a kezükben lévő jelzálogos követelések alapján maguk kényszerítették ki. Vigyázzunk azonban arra, hogy a sulykot itt el ne vessük. Főleg pedig arra ügyeljünk, hogy hitelintézeteinkkel szemben igazságtalanok ne legyünk. Miként korábban, úgy különösen a harmincas évek első felének pangásában is számos oly eset fordult elő, amelyben hitelintézeteink jóformán akaratuk ellenére szereztek ingatlanokat. Többnyire nem is igen örültek az ilyfajta ingatlanszer-

zésnek. A jelzálogos követeléseik alapján kényszereladásra kerülő ingatlanokból azonban gyakorta csakis úgy tudták követeléseiket kielégíteni, hogy maguk léptek fel vásárlókként. Itt tehát a fejlődésnek oly irányáról van szó, amely végeredményben még hitelintézeteink szempontjából sem kedvező. Annál inkább remélhető, hogy az általános gazdasági helyzet javulásával a hitelintézeteink kezén lévő ingatlantömeg megint gyorsabb ütemben csökkenni fog.

Budapesti hitelintézeteinket elsősorban a *fővárosi házak*, a vidékieket viszont főleg a *földbirtokok* érdeklik. Minthogy pedig összes hitelintézeti jelzálogos követeléseink biztosítékaként a földbirtokoknak jóval nagyobb súlya van, mint a házbirtokoknak, érthető, hogy vidéki hitelintézeteinknek idevágó részesedése aránylag tetemes. Ezzel indokolható, hogy évtizedünk folyamán az ország összes hitelintézeti ingatlanainak értékéből budapesti hitelintézeteinkre csak alig több mint $^2/_3$ rész jutott. Újabb viszonylagos megerősödésükre azonban itt is jellemző, hogy ez a részesedésük második évtödünkben árnyalatilag magasabb volt, mint első évtödünkben. A harmincas évek első felének pangásában fővárosi hitelintézeteink országos súlya tehát ebben a vonatkozásban is aránylag valamivel nagyobb volt, mint a huszas évek második felének fellendülésében. Az egész idevágó összefüggés megítélésénél azonban — és ezt ismételve hangsúlyozzuk — merőben mérlegszerkesztési szempontokra való tekintettel igen óvatosaknak kell lennünk. Hiszen úgyszólván minden azon fordul meg, hogy hitelintézeteink a kezükben lévő ingatlanok forgalmi értékét milyen összeggel állítják mérlegükbe. Pedig köztudomású, hogy hitelintézeteinknek ezen a téren még akkor is meglehetősen tág lehetőségeik vannak, ha a mérlegvalódiság elvét kézenfekvő módon meg nem sértik. Hiszen ingatlanaink forgalmi értéke — különösen a pangás évtödében — meglehetősen tág határok között mozgó fogalom volt.

Még fokozottabb ilynemű óvatossággal kell élnünk, ha a hitelintézeteink kezén levő *áruk* értékének alakulását nézzük. A huszas évek második felének fellendülésében hitelintézeteink még ezzel az üzletággal is aránylag szívesen foglalkoztak. Legalább is erről tanúskodik az a tény, hogy a kezükön lévő áruk mérlegszerű értéke a huszas évek közepe és vége között az *egész országban* több mint megháromszorozódott. A harmincas évek első felének pangásában viszont, amidőn az áruüzlet hitelintézeteink számára rendkívül kockázatossá vált, az idevágó összegek gyors ütemben csökkentek. A harmincas évek közepe felé már csak alig $^1/_6$ részét érték el annak a színvonaluknak, amelyen a huszas évek végén álltak. Hitelintézeteink ekkortájt érthető módon húzódtak az áruüzlettől és azt messzemenően elhanyagolták.

Fővárosi hitelintézeteinknek az összes fővárosi áruüzletek terén viszonylag is nagy része van. Ez főleg azzal magyarázható, hogy Budapest az ország kimagaslóan fontos központi árupiaca. Így a fővárosi bankok a központi

áruforgalomba a legkülönbözőbb vonatkozásokban közvetlenül kapcsolódhatnak be. Jellegzetes viszont az a feltűnő konjunktúraérzékenység, amelyet fővárosi hitelintézeteinknek idevágó részesedési aránya mutat. Évtizedünk elején és végén mintegy $^4/_5$-nyi színvonalon állt. Az évtized közepén azonban átmenetileg még 90%-nál is magasabbra emelkedett. A konjunkturális fellendülés tetőpontján és még közvetlenül azután is fővárosi hitelintézeteinknek fokozott mértékben nyílt alkalmuk arra, hogy a kockázatos áruüzlettel kísérletezzenek.

4. Vegyes vagyontételek.

Ami végezetül mérlegszerű hitelintézeti vagyonunk *vegyes tételeit* illeti, úgy azokra többé-kevésbbé hasonló szempontok érvényesek, mint amelyeket már a vegyes mérlegszerű terhekkel kapcsolatosan kidomborítottunk. Ezen vegyesnek monható vagyontételek közé 77. táblánknak négy rovatát utalhatjuk: a be nem fizetett részvény- és üzletrésztőkét, a különféle követeléseket, az előre fizetett kamatokat, a be nem folyt kamatok és veszteségek rovatát. Tulajdonképeni vagyontételeknek ezek többnyire csak éppoly kevésbbé tekinthetők, mint ahogyan a vegyes mérlegszerű tehertételeket sem mondhattuk tulajdonképeni hitelintézeti tartozásoknak. Az egyes rovatok között azonban itt is messzemenő különbségek érvényesülnek. Vegyük őket mármost egészen röviden szemügyre.

A huszas évek második felének fellendülésében többé-kevésbbé általános pénzbőség uralkodott. Hitelintézeti részvényeseink és üzletrésztulajdonosaink akkoriban többnyire könnyen voltak kaphatók arra, hogy tőkerészüket nagyobb késedelem nélkül fizessék be. A harmincas évek első felének pangásában megváltozott a helyzet. Az akkori pénzszűkében az ilynemű befizetések is már sok gondot okoztak. Innen van, hogy a *be nem fizetett hitelintézeti részvény- és üzletrésztőkéknek* első évtödünkben még alacsony tételei második évtödünkben viszonylag igen magasra duzzadtak. Nem vitatható, hogy hitelintézeteink szempontjából itt kedvezőtlen jelenségről van szó. Hiszen mobilitásukat, azaz mozgékonyságukat erősen hátráltatja az a körülmény, hogy részvény- és üzletrésztőkéjüknek egyre növekvő része a be nem fizetett tételek között szerepel. Az is kétséges, hogy hitelintézeteink adott esetben milyen mértékben támaszkodhatnak ezekre a tételekre mint tényleges vagyonukra. Nyilvánvaló, hogy kétségeink természete és mértéke itt a különböző hitelintézetekre vonatkozólag egymástól erősen eltérően alakul.

Budapesti hitelintézeteink évtizedünk elején még abban a kedvező helyzetben voltak, hogy az ország összes be nem fizetett részvény- és üzletrésztőkéjéből aránylag csak kevés jutott rájuk. A harmincas évek első felének pangásában azonban az idevágó fővárosi hitelhelyzet is erősen feszültté vált. Az is hozzájárult, hogy ebben az időben a fővárosban még

új hitelintézeti alapítások is előfordultak. Különösen a hitelintézeteknek abban a csoportjában, amelyet fentebb különleges rendeltetésű hitelintézeteinknek neveztünk. Főleg ennek a két tényezőnek egybehatásából magyarázható, hogy Budapest idevágó részesedése a harmincas évek közepe felé már a 99%-ot is meghaladta. Ime itt van egy további érdekes példája annak, hogy a fővárosnak országos hitelstatisztikai adatainkban való magas része sedése erősen kedvezőtlen értelmű is lehet.

Abban a rovatunkban, amelyet 77. táblánkban »*különféle követelések*«-nek nevezünk, a forrásunkul szolgáló Magyar Statisztikai Évkönyvnek, három különböző rovatát foglaltuk össze: az óvadékok és letétek, a kezességek és az ottani különféle követelések rovatait. Eljárásunkban ugyanazok az alaki szempontok vezéreltek, amelyeket fentebb, 75. táblánk idevágó tételeinek méltatásánál már hangsúlyoztunk.

Az *óvadékok* összege itt is elenyészően csekély, míg a *kezességek* tétele — különösen évtizedünk vége felé — itt is nagy súllyal emelkedik ki. A *szorosabb értelemben vett különféle tételek* viszont ekkortájt hitelintézeti mérlegeink vagyon-oldalán eléggé tetemesen nagyobb összegeket tüntettek fel, mint a teher-oldalon. Az óvadékoknál és letéteknél hitelintézeteinknek ily címen egymástól vagy máshonnan követelt kintlevőségeiről van szó. A kezességekről már fentebb említettük, hogy úgyszólván kizárólag a hitelintézeteknek egymásközt vállalt jótállásaira szorítkoznak. Így volt ez már a korábbi években is. Évtizedünk vége felé hitelintézeteink mérlegeiben már csak szigorúan egymásközti kezességeket találunk. Ebből az következik, hogy összesített mérlegeiknek vagyon-oldalán kezességek címén évtizedünk vége felé már teljesen ugyanazok az összegek szerepelnek, mint az összesített mérlegek teher-oldalán. Hozzáfűzhetjük, hogy a szóbanforgó összegek már korábbi éveinkben is igen közel álltak egymáshoz. Ez a párhuzam már önmagában is kielégítően magyarázza meg mind az ország összes hitelintézeti különféle követeléseinek évtizedünk folyamán mutatkozó alakulását, mind pedig a budapesti hitelintézeteknek bennük való magas és emelkedő részesedését. Különösen akkor, ha megint végiggondoljuk azokat az összefüggéseket, amelyeket a 75. táblán szereplő terhek »különféle tételei«-vel kapcsolatosan már bővebben is kifejtettünk.

A hitelintézeti mérlegeink vagyon-oldalán szereplő *kamatoknak* fordított előjellel ugyanaz az értelmük van, mint a mérlegek teher-oldalán szereplő megfelelő tételeknek. Hitelintézeteink tartozásaiknak csekélyebb része után, amint már fentebb is mondtuk, előre fizetnek kamatot. Amennyi kamatot pedig a mérlegszerkesztés időpontjához képest ilymódon előre fizettek, azt mérlegükben követelésnek tekintik és ezért vagyontételeik sorában könyvelik el. Így keletkezik az *előre fizetett* kamatok tétele. Hitelintézeteink követeléseiknek tekintélyes része után pedig utólagos kamatot kapnak. Ami ezekből a mérlegszerkesztés időpontjában még nem folyt be, az is hitelintézeti

követelésnek számít és a mérlegszerű hitelintézeti vagyon részét teszi. Az így előálló tételekhez hozzájárulnak a megállapodásszerűen már esedékessé vált, de ennek ellenére is még be nem folyt kamatok összege. Ez az értelme 77. táblánk azon rovatának, amely »*be nem folyt* kamatok« néven szerepel.

Szembeállításunkból közvetlenül érthető, hogy a be nem folyt kamatok *országos* összege évtizedünk egész folyamán miért ugrott sokkalta magasabbra, mint az előre fizetett hitelintézeti kamatok vagyontétele. Hiszen előzetes kamatfizetésre hitelintézeteink többnyire nem igen kényszerülnek vállalkozni. Most már az is közvetlenül érthető, hogy *budapesti* hitelintézeteink országos részesedése miért sokkalta magasabb a be nem folyt kamatok tételeinél, mint az előre fizetett kamatokéinál. Nyilvánvaló, hogy budapesti hitelintézeteink tartozásaik után előzetes kamatfizetésre általában még kevésbbé hajlandók, mint a vidékiek. Őket kevésbbé is lehet erre szorítani. Azért kevésbbé, mert tőkeerejük és tekintélyük általában nagyobb, mint a vidékieké. Ha viszont fővárosi hitelintézeteinknek az összes be nem folyt kamatok tételeiben való viszonylag is magas részesedését egyoldalúan javukra magyaráznánk, kézenfekvő tévedést követnénk el. Tévedésünk különösen annyiban volna nyilvánvaló, amennyiben ezen tételek között a szerződésszerű kamatfizetési megállapodásokhoz képest hátralékos összegek is szerepelnek. Ezek között pedig kétes tételek is tekintélyes mértékben fordulnak elő. Nyilvánvaló, hogy általában nem jó, ha a hitelintézeteink követelései között az ilynemű tételek nagyobb súllyal szerepelnek. Az idevágó viszonylagosan is magas fővárosi részesedés tehát csak annyiben tükrözi vissza budapesti hitelintézeteink nagyobb erejét, amennyiben csupán a kamatfizetési megállapodások értelmében még be nem folyt kamatkövetelésekről van szó.

Nézzük végezetül a *veszteségek* rovatát. Itt különös nyomatékkal kell kiemelnünk, hogy a benne szereplő összegeket semmiképen sem tekinthetjük vagyontételeknek. Éppoly kevéssé, mint ahogyan a hitelintézeti mérlegek teher-oldalán szereplő nyereségi tételeket semmiképen sem számíthatjuk a hitelintézeti terhekhez. Aki nem ért a kettős könyveléshez és ilyképen egyrészt a nyereség és veszteségszámla, másrészt pedig a mérlegszerkesztés közötti összefüggést sem ismeri, nehezen fogja megérteni a hitelintézeti nyereségeknek, illetőleg veszteségeknek szóbanforgó mérlegszerű elhelyezését. Az ilyen olvasó számára a kettős könyvelés vezérlő szempontjait felölelő, meglehetősen hosszadalmas magyarázatokba kellene bocsátkoznunk. Aki viszont tisztában van a kettős könyvelés alapvető elemeivel, az természetesnek fogja találni, hogy a nyereségek és veszteségek hitelintézeteink mérlegeiben az említett módon szerepelnek. Nevezetesen azt is közvetlenül természetesnek fogja találni, hogy hitelintézeti veszteségeink annak ellenére is a mérlegek vagyon-oldalán szerepelnek, hogy tulajdonképen a hitelintézeti vagyonnak csökkenését jelentik. A kettős könyvelés értelme éppen ez: a veszteségeknek a vagyontételek közé való

beállításával mérlegeink éppen arról adnak számot, hogy mi is lett a vagyonnak mérlegszerűen hiányzó részével. Megmondják, hogy ez a rész üzleti veszteségek révén hiányzik.

Ha mármost összegszerűen vetjük egybe mérlegszerű hitelintézeti veszteségeink tételeit a fentebb már méltatott nyereségi tételekkel, akkor az évtizedünkön belül lezajlott konjunkturális hullámzásnak igen szemléltető képét kapjuk. A huszas évek második felének *fellendülésében* sokkalta több oly hitelintézetünk volt, amely nyereséget mutatott ki, mint olyan, amelynek mérlegében veszteségek szerepeltek. Összesített hitelintézeti mérlegeink országos veszteségtételei ebben az évtödben tehát jóval csekélyebb összegűek, mint a nyereség-tételek. Ezeknek mindössze kis töredékére rúgtak.

A helyzet gyökeresen fordult meg már a harmincas évek elején, azaz már 1930-ban is. Az összes nyereségek tétele ekkor hirtelen csökkenni, az összes veszteségeké viszont rohamosan növekedni kezdett. Hitelintézeteink jövedelmezősége ugyanis az általános gazdasági helyzet feszültsége következtében akkortájt egyszeriben sokkalta kedvezőtlenebbé vált. A kölcsönös arány 1931-ben mindkét oldalról még tovább tolódott el, és az összes hitelintézeti veszteségek tétele 1932-ben már valamivel meghaladta az összes nyereségek tételét. Ez volt a harmincas évek első felének *pangási* mélypontja. Az ország hitelintézetei ezen a mélyponton többnyire negatív, azaz nemleges jövedelmezőséggel működtek. Bővebb indokolás nélkül is kézenfekvő, hogy ez az év hitelintézeteink újabb fejlődésének fekete éve volt. Fáradozásaik eredményül csak tiszta veszteséget hoztak. 1933-ban és 1934-ben azután, amint már többféle egyéb vonatkozásokban is láttuk, általános gazdasági helyzetünk valamelyest javult. Addigra nevezetesen hitelintézeteink is már jobban tanulták ki a pangásban még legcélszerűbbnek mutatkozó üzleti magatartásuk irányelveit. Főleg ezzel a kettős vonatkozással magyarázható, hogy összes hitelintézeti nyereségeink tétele árnyalatilag már 1933-ban is, 1934-ben pedig már megint tetemesebben múlta felül az összes veszteségek tételét. A nyereségek javára mutatkozó többlet azonban még ebben az utóbbi évben is viszonylagosan igen csekély volt: összes hitelintézeteink üzleti állapotáról aránylag igen szomorú képet fest. Jól érteti meg velünk nevezetesen azt a küszködést is, amellyel hitelintézeteinknek még a harmincas évek közepe táján is szembe kellett nézniök. Ez a küszködés gazdaságpolitikai síkon hitelintézeteinkkel szemben messzemenő kíméletet parancsol.

Igen sajnálatos, hogy az a *tömeghangulat*, amely nálunk itt-ott a hitelintézetekkel szemben megnyilvánul, az idevágó adatokat nem veszi nagyobb nyomatékkal tekintetbe. Ha ugyanis ezt tenné, akkor hitelintézeteinknek egyik-másik törekvésével szemben nem járna el oly igazságtalanul.

A teljesség kedvéért viszont itt meg kell mutatnunk az érme másik felét is. Azt, hogy hitelintézeteink *mérlegszerű* nyereségeinek és veszteségei-

nek egymásközti aránya korántsem világítja meg *tényleges* nyereségeik és veszteségeik egymásközti viszonyát. Azért nem, mert a veszteségek mérlegszerű kimutatása körül ugyanoly, merőben alaki értelmű mérlegtechnikai megfontolások érvényesülnek, mint a mérlegszerű nyereségek összeállításánál. Ezeket a megfontolásokat fentebb — a nyereségek tételével kapcsolatosan — bővebben is megvilágítottuk már. Rájuk nyomatékkal kell tekintettel lennünk, amidőn a mérlegszerű veszteségek tételéből a tényleges veszteségek összegére kívánunk következtetni. A kétfajta veszteség közötti különbség számszerűen csak nehezen lenne kifejezhető, és kutatása ezért ingoványos talajra vezet bennünket. Az idevágó kérdések messzemenő bonyolultságával legalább is tisztában kellene lenniök azoknak, akik többnyire demagóg, azaz népámítóan könnyelmű alapon szórnak vádakat hitelintézeteink fejére.

Budapesti hitelintézeteink szempontjából nem kedvező, hogy az évtizedünk folyamán tapasztalt összes hitelintézeti veszteségekben átlagosan nagyobb arányban részesednek, mint az összes hitelintézeti nyereségek átlagában. Ezt különösen évtizedünk két időpontjában látjuk: először első felének elején és másodszor második felének elején. A huszas évek közepe táján szóbanforgó helyzetünket főleg az indokolja, hogy az ország feldarabolásával járó hitelintézeti zavarok akkoriban még nem bonyolódtak le egészen. Akkor még több budapesti hitelintézet küszködött azokkal a nehézségekkel, amelyek korábbi működési területük javarészének elvesztésével jártak. Akkoriban még inkább viselték el nagyarányú veszteségeiket és csak a későbbi években határozták el magukat vagy kényszerültek felszámolásra. Második évtizedünk elején pedig főleg az a már többször említett körülmény indokolja a fővárosi hitelintézeteknek idevágó feltűnően magas részesedését, hogy a harmincas évek első felének válságszerű lökését átmenetileg Budapest érezte meg erősebben. Azt is tudjuk viszont, hogy a rövid átmenet után a kedvezőbb képet mutató gyógyulás itt jóval hamarább következett be. Erről egyébként az a tény is világosan tanúskodik, hogy 1932 és 1934 között fővárosi hitelintézeteinknek az összes mérlegszerű hitelintézeti nyereségekben és veszteségekben való részesedése már megközelítően hasonló arányú volt.

Összefoglalóan mármost megállapíthatjuk, hogy Budapestnek hitelintézeti mérlegeink vagyon-oldalából megközelítőleg hasonlóan magas országos jelentősége domborodik ki, mint amilyent hitelintézeti terheink kapcsán láttunk. Fővárosi hitelintézeteinknek megközelítőleg ugyanoly természetű előnyeik és hátrányaik mutatkoznak ezen a téren is. A párhuzamot különben már a hitelintézeti vagyonokról szóló bevezető megjegyzéseinkből is előre láthattuk. Hiszen már ott hangsúlyoztuk, hogy mérlegszerű hitelintézeti vagyonaink és terheink mind egészükben, mind pedig megoszlásukban egymásnak többé-kevésbbé tükörképei.

5. Hitelforgalmunk egynéhány részletkérdése.

Hitelintézeti statisztikánk egész gazdaságstatisztikánknak kétségtelenül leginkább fejlett területei közé tartozik. Viszonylagosan magas színvonalára azért emelkedhetett, mert hitelközvetítésünk az üzemi koncentráció, azaz összpontosulás magas fokát érte el. Az összpontosult és ilyképen nagyobb üzemek pedig a statisztikai nyilvántartásnak is mennyiségileg több és minőségileg kiválóbb figyelmet szentelhetnek, mint az apróbb üzemek. Hitelintézeti statisztikánknak ez a magas színvonala lehetővé teszi, hogy Budapest országos gazdasági jelentőségét az eddig fejtegetett vonatkozásokon kívül még számos további összefüggésben is boncolgassuk. A rendelkezésünkre álló hivatalos statisztikai adatok nyomán nevezetesen az említett egyes mérlegszerű hitelintézeti teher- és vagyontételek felépítésébe is betekinthetünk és csaknem tetszés szerinti részleteséggel vizsgálhatjuk a budapesti hitelintézetek megfelelő országos súlyát.

Arra azonban, hogy még ilynemű részletkutatásokat is végrehajtsunk, a jelen keretben elegendő terünk nincsen. Ezért csupán táblázatosan állítjuk össze a fejlődés megfelelő adatait és *függelékünkben* nyujtjuk őket. Az a feladat tehát, hogy a függelékben található idevágó számsorok is az eddigiekben bemutatott módszerek alapján mérlegeltessenek, az olvasóra hárul. Érdeklődési köréhez képest táblázatait ott tetszés szerint választhatja ki, hogy segítségükkel a budapesti hitelintézetek országos szerepét további szempontokból világítsa meg. Itt arra kell szorítkoznunk, hogy csupán röviden utaljunk a függelékünkben található táblák értelmére és egyikmásik vonatkozásban, ahol elengedhetetlenül szükséges, vázlatosan magyarázó megjegyzésekkel lássuk el őket.

A függelék 1—8. tábláiban hitelintézeteink váltóállományának összetételét boncolgatjuk évtizedünk folyamán kialakult fejlődésében. Az ottani *első* tábla alapján áttekinthetjük, hogy Budapest miképen részesedett a hitelintézeti váltóállomány évközi változásaiban. A váltóállománynak az év elején és az év végén mutatkozó értékszerű összegéből ugyanis elsősorban ezekre következtethetünk. Közelebbről ez a táblánk a *váltóleszámitolások* alakulását tükrözteti vissza. Évvégi adatai egynéhány évre, így nevezetesen 1930-ra, 1931-re és 1932-re vonatkozólag magukban foglalják a külföldi váltóállományt is. Más éveknél viszont a külföldi váltóállományt nem számítottuk hozzájuk. Az így előálló hibaforrás azonban — a külföldi váltóállomány összegének viszonylagos csekélységénél fogva — eléggé jelentéktelen. 1930-ban és 1931-ben pl. az összes hitelintézeti külföldi váltóállomány értéke mindössze 136, illetve 114 millió pengőre, az összes váltóállományé pedig mindkét évben kereken 2·4 milliárd pengőre rúgott.

Függelékünk *második* táblája a leszámított váltóknak darabszáma szerint mutatja budapesti hitelintézeteink országos jelentőségét. *3. és 4.*

függeléki táblánk a váltók *viszontleszámitolása* terén elemzi a megfelelő összefüggéseket. Függelékünk 5., 6. és 7. táblája a *hátralékos*, az *óvatolt* és a *pereit* váltók darabszámának alakulásában mutatja ki fővárosi hitelintézeteink részesedését. Azt a tényt, hogy az összes hátralékos váltók darabszámában való részesedésük évtizedünk egész folyamán tetemesen emelkedett, fővárosunkra nézve kétségtelenül inkább kedvezőtlen értelemben kell magyaráznunk.

8. függeléki táblánk azután a *váltófedezetek* vonatkozásában mutatja be a budapesti hitelintézetek állását. Részben a Magyar Statisztikai Évkönyvben található adatainkhoz alkalmazkodva, részben pedig a túlságos részletezés elkerülése céljából elegendőnek látszott, hogy itt megelégedjünk évtizedünk két legutóbbi évének, azaz 1933-nak és 1934-nek adataival. Ezeknek alapján is egyenként elemezhetjük a kincstári váltókkal, a hitelintézetek saját elfogadványaival és az érdekkörükbe tartozó vállalati elfogadványokkal, a városi és községi elfogadványokkal, az egyéb hitelintézetektől visszleszámitolásba vett váltókkal, a személyi hitelű, az árura, az értékpapírra támaszkodó váltókkal, valamint a földbirtokkal, a házzal és a gyárral fedezett váltóknak fővárosi és vidéki megoszlását.

Függelékünk 9. táblája részletesebb felvilágosításokat nyujt fővárosi és vidéki hitelintézeteink *folyószámlás* kifizetéseinek és befizetéseinek alakulásáról. Az év elején előforduló idevágó összegeket az évvégi összegekkel hasonlítja össze és igy megközelítő képet ad az évközi forgalomról. Ennek a táblánknak megértéséhez meg kell jegyeznünk, hogy mind az év elején, mind pedig az év végén feltüntetett követelések és tartozások azokból a különbségekből állnak elő, amelyek egyfelől a hitelintézeti mérlegek vagyonoldalán, a »más pénzintézeteknél elhelyezett tőkék«, továbbá a »fedezett és fedezetlen folyószámlás hitelek« címei alatt, másfelől pedig a teheroldalon a »fedezett és fedezetlen folyószámlás tartozások« címén kimutatott összegek között találhatók. Amennyiben a vagyonoldal nagyobb, táblánkban aktív, azaz cselekvő egyenleget kapunk. Ha viszont a teheroldal nagyobb, akkor egyenlegünk passzív, azaz szenvedő. Ténylegesen táblánknak minden tétele szenvedő egyenleget tüntet fel.

Behatóbb részletkérdésekre is kiterjeszkedő táblákat állt módunkban kiszámitani a hitelintézeti *betétek* alakulására vonatkozólag. Ezeket a részletkérdéseket függelékünk 10.—14. táblái világitják meg. A *10.* tábla először a fővárosi és vidéki hitelintézeti betétek értékszerű *összegét* boncolgatja az év elején és az év végén fennálló álladékok szerint. Igy kimutatja a fővárosi és vidéki új betétek értékszerű alakulásait és azután hozzáfüzi a visszafizetett tőkék, valamint a betéti kamatok értékszerű összegének fővárosi és vidéki alakulását.

11. táblánk a takarékbetétek *forgalma* szerint vizsgálja hitelintézeti betétkönyveink darabszámát és az éveleji, valamint az évvégi álladék

egybevetése alapján elemezi az újonnan kiállított, valamint a megszűnt betétkönyvek számának fővárosi és vidéki megoszlását. Figyelmünket itt nem kerülheti el, hogy évtizedünk elején fővárosi hitelintézeteinknek az összes betétkönyvek számában még csak mily csekély részesedése volt. Évtizedünk folyamán azonban igen jelentékeny eltolódások következtek be. Míg a fővárosi hitelintézetek betétkönyveinek száma évtizedünk folyamán egészének közel felével emelkedett, addig a vidékieké felére süllyedt. Eredményként azután budapesti hitelintézeteinknek az ország összes hitelintézeti betétkönyvei számában való részesedése évtizedünk folyamán kevesebb mint $^1/_3$-ról csaknem $^2/_3$-ra duzzadt. Budapest részesedésének ez az emelkedése sokkal nagyobb, mint az, amelyet az összes hitelintézeti betétek értékszerű összegének alakulásában láttunk. Az eltolódás értelme tehát az, hogy a betétek elaprózódása évtizedünk folyamán Budapesten is erősen előtérbe nyomult. Évtizedünk végén fővárosi hitelintézeteinknél jóval több kisebb összegre szóló betétkönyvet vezettek, mint évtizedünk elején.

Függelékünk *12.* táblájában azután ezt az eltolódást közelebbről, azaz a betétkönyvek darabszámának *értékcsoportok* szerinti megoszlása szempontjából, a rendelkezésre álló hivatalos adatok alapján, csak az 1927—1931-ig terjedő évötödre vonatkozólag mutathatjuk be.

13. és *14.* táblánk azután hitelintézeti takarékbetéteink összegét, illetőleg a betétkönyvek számát a tekintetbejövő *kamatláb* magassága szerint osztályozza. Ebben a két táblánkban inkább csak alaki szempontból hat zavarólag az a körülmény, hogy a rendelkezésünkre álló hivatalos forrás, azaz a Magyar Statisztikai Évkönyv 1925-től 1928-ig, illetőleg 1929-től 1931-ig és 1932-től 1934-ig különböző kamatlábcsoportosításokat alkalmaz. Azért különbözőket, mert a tekintetbejövő betéti kamatlábak magassága is időközben megfelelően változott. A huszas évek közepe táján a 6%-os betéti kamat még a legalacsonyabbak sorába tartozott és vele szemben felső határként még 20%-os betéti kamat is előfordult. Évtizedünk folyamán, általános hitelbiztonságunk fejlődésével, azután 3%-ra és ennél mélyebbre süllyedt a hitelintézeti betéti kamatláb alsó határa. A 7%-os vagy ennél valamivel magasabb betéti kamatláb pedig még felső határként is már csak ritkaságszámba ment. Nyilvánvaló, hogy szóbanforgó csoportosításunknak ezeket a változásokat tekintetbe kellett vennie és hogy 13. és 14. függeléki táblánkban nekünk is megfelelő értelemben kellett eljárnunk. Innen ered tábláink hármas tagoltsága.

A tekintetbejövő *fővárosi* és *vidéki* megoszlás azonban ennek az inkább csak felületesen zavaró körülménynek ellenére is jól kidomborodik. A megoszlás lényege pedig az, hogy az alacsonyabb kamatozású betétekből sokkalta nagyobb rész jut a fővárosi hitelintézetekre, mint a magasabb kamatozásúakból. Ugyanezt a jelenséget látjuk a betétkönyvek darabszámának fővárosi és vidéki megoszlásánál. A különbség oka nyilvánvalóan az, hogy a beté-

teket elfogadó fővárosi hitelintézetek általában nagyobbak, szilárdabb alapokon állnak és így nagyobb betéti biztonságot is nyujtanak. Érthető, hogy ilyen alapon általában alacsonyabb betéti kamatokat is fizetnek, mint a kisebb, mozgékonyabb, de megfelelően csekélyebb hitelbiztonságot nyujtó vidéki hitelintézetek. Ha a betevő mégis a vidéki hitelintézet mellett dönt, akkor — mintegy a nagyobb hitelbiztonsági kockázat ellenértékéül — megfelelően magasabb betéti kamatot követel. Ezért kényszerültek vidéki hitelintézeteink egész évtizedünk folyamán általában jóval magasabb betéti kamatot fizetni, mint a fővárosiak.

Függelékünk *15.* táblájával hitelintézeteink *jelzálogos kölcsönei* összetételének részleteire térünk át. Benne a hitelintézeti jelzálogos kölcsönök álladékát évkezdeti és évvégi összehasonlításban nézzük, hogy ily alapon azután képet kaphassunk az év folyamán keletkezett új jelzálogos kölcsönök, valamint az év folyamán bekövetkezett törlesztések fővárosi és vidéki megoszlásáról. A táblánkban található adatok az átruházott jelzálogos kölcsönöket nem foglalják magukban. Azt is hozzá kell még fűznünk, hogy az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe tartozó szövetkezetek jelzálogos kölcsöneiket a központra ruházzák át. A rájuk vonatkozó adatok tehát külön fővárosi és vidéki vonatkozásban nem mutathatók ki. Mi valamennyiöket budapesti tételekként szerepeltetjük. Nem csekély mértékben ez okozza a fővárosi hitelintézetek idevágó forgalmának évtizedünk folyamán tapasztalható erőteljes élénkülését és a szóbanforgó országos összegekben való, amúgy is nagy részesedésüknek jelentékeny növekedését.

16. függeléki táblánkban azután azt nézzük, hogy miképen oszlanak meg a fővárosi és a vidéki hitelintézeti jelzálogos kölcsönök egyrészt a *földbirtok-*, másrészt pedig a *házkölcsönök* között. Adatainkban nem szerepelnek azok a jelzálogos kölcsönök, amelyeket a Földbirtokrendezés Pénzügyi Lebonyolítására Alakult Szövetkezet (LEBOSZ) rendkívüli módon folyósított a földhözjutottaknak, továbbá azoknak, akik vagyonváltságos földet kaptak. Pedig itt igen tekintélyes összegekről van szó. Egyedül 1929-ben pl. 245 millió pengőre rúgtak, amidőn az ország összes földbirtokra adott hitelintézeti jelzálogos kölcsöneinek összege 354 millió pengő volt. Ebből a táblánkból mindenekelőtt az a fentebb már érintett körülmény világlik ki, hogy összes hitelintézeti jelzálogos kölcsöneink sorában azok, amelyeknek alapjául földbirtok szolgált, évtizedünk egész folyamán sokkal nagyobb súllyal bírtak, mint azok, amelyeket hitelintézeteink bérházakra és gyárakra nyujtottak. A különbség a földbirtok-jelzálog javára évtizedünk elején még több, mint kétszeres volt és csak a földárak későbbi feltűnő hanyatlásával, valamint a mezőgazdasági árolló szétnyílásával kapcsolatosan csökkentek utóbb valamelyest. Az is szembeötlő, hogy fővárosi hitelintézeteink részesedése mindkét csoportban már első évötödünkben is rendkívül magas volt. Második évötödünkben pedig, amint arra egyébként

már fentebbi fejtegetéseinkből is következtethetünk, mindkét csoportban a 99%-os színvonal közelében helyezkedett el.

Megközelítőleg hasonló részesedést mutatnak fővárosi hitelintézeteink *17.* függeléki táblánk adataiban is, amelyek a jelzálogos hitelintézeti kölcsönök fedezetéül lekötött *földbirtokok nagyságának* budapesti és vidéki megoszlását tüntetik fel.

Hitelintézeteink *értékpapírügyleteinek* fővárosi és vidéki megoszlás szerinti fejlődésével függelékünk *18.* táblája foglalkozik. Aminthogy 17. táblánkból — megfelelő statisztikai adatok híján — az 1925-től 1927-ig terjedő évharmadot ki kellett kapcsolnunk, úgy 18. táblánkban hasonló okokból az 1932-től 1934-ig terjedő évharmad adatainak taglalásától kellett eltekintenünk. Táblánk részletesen mutatja, hogy évtizedünk folyamán az állami és más közkölcsönök, a zálogievelek, a kölcsön- és elsőbbségi kötvények, valamint az egyéb értékpapirok miképen oszlottak meg fővárosi és vidéki viszonylatban az év folyamán vásárolt címletek vételi ára, az értékpapirok vételéből elért nyereségek, az év folyamán eladott értékpapírok eladási ára és az év folyamán értékpapírok eladásából származó veszteségek szerint. Ezen utóbbi tételből, azaz a szóbanforgó veszteségekből egyes években hitelintézeteink viszonylag nagyobb összegeket könyveltek el értékcsökkenési alapjaik, egyéb tartalékalapjaik és tőketartalékjaik terhére. Legszembeötlőbb vonásként ennek a táblánknak összefüggéseiből azt emelhetjük ki, hogy a fővárosi hitelintézetek a szóbanforgó veszteségekből aránylag csekélyebb, az összes többi említett tételekből azonban viszonylag is igen magas mértékben részesedtek. Nevezetesen az idevágó nyereségekben is. Az értékpapírüzlet terén elfoglalt helyzetük tehát országos viszonylatban mindenképen igen kedvezőnek bizonyult.

19. függeléki táblánk végül hitelintézeteink *nyereség- és veszteségszámlájának* alakulását részletezi a fővárosi és vidéki megoszlás vonatkozásában. Lényegében azt mutatja, hogy a fővárosi hitelintézeteknek mind jövedelmei, mind pedig költségei évtizedünk egészében jóval nagyobb mértékben növekedtek, mint a vidékieké. Főleg azért, mert a harmincas évek első felének pangása, amint táblánk erősen konjunktúraérzékeny számsoraiból kitűnik, a vidéki hitelintézetek forgalmát súlyosabban érintette. A költségek tétele évtizedünk egészében ugyan a fővárosi hitelintézeteknél is valamelyest nagyobb arányban emelkedett, mint a jövedelmeké. Minthogy azonban ez a különbség a vidéki hitelintézeteknél a költségek javára még sokkal nagyobb, a tiszta hozadékokból fővárosi hitelintézeteinkre jutó részesedés évtizedünk egészében tetemesen emelkedett: mintegy $^2/_3$-ról kereken $^4/_5$-re. Pontosabban azt kell mondanunk, hogy a tiszta hozadékok évtizedünk egészében budapesti hitelintézeteinknél alig $^1/_5$-nyi, a vidékieknél azonban több mint $^3/_5$-nyi hanyatlást mutattak. Az összefüggések is mindenképen fővárosi hitelintézeteinknek sokkalta kedvezőbb országos helyzetét tükrözik vissza.

IV. FEJEZET:

Különleges hitelintézeteink.

1. Különleges hitelintézeteink üzletköre.

Munkánk jelen részében eddigelé — amint már bevezetőben is hangsúlyoztuk — nem valamennyi hitelintézetünkkel és nem valamennyiöknek hitelközvetítő forgalmával foglalkoztunk. Ha imitt-amott mégis »összes« hitelintézeteinkről szóltunk, ezt csak a fogalmazás egyszerűsítésének kedvéért tettük. Már eleve kiemeltük, hogy adataink csupán hitelintézeteink zömére vonatkoznak. Nevezetesen arra a hat csoportjukra, amelyeket már fentebb ismételten is méltattunk: a részvénytársasági bankokra és takarékpénztárakra, a földhitelintézetekre, a községi takarékpénztárakra, a különleges működési körű hitelintézetekre, az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe tartozó, valamint a kötelékén kívül álló szövetkezetekre. Már fentebb is előrebocsátottuk azonban, hogy ezeken a hitelintézeteken kívül van egy-két *további intézményünk*, amelyek hitelszervezetünk terén kiemelkedően fontosak. Kiegészítésül most még ezekre az intézményekre irányítjuk figyelmünket. Gondolatmenetünk síkján legalkalmasabban *két csoportra* oszthatjuk őket: egyrészt olyanokra, amelyek kizárólagosan Budapesten működnek, másrészt pedig olyanokra, amelyek tevékenységüket közvetlenül a vidékre is kiterjesztik.

Az *első* csoportba tartozó intézmények sorából itt különösen a Budapesti Értéktőzsdét, valamint a Budapesti Giró- és Pénztáregyletet emelhetjük ki. Mindkét intézmény országos hitelgazdasági jelentősége igen nagy. Ilynemű fontosságuk méltatása azonban itt nem lehet feladatunk.

Talán elegendő csupán arra a tényre hivatkoznunk, hogy az *értéktőzsdénken* lajstromozott részvények darabszáma még a harmincas évek közepén, közelebbről még 1934-ben is, amidőn pedig értéktőzsdei forgalmunk viszonylag igen alacsony színvonalon mozgott, több mint 19 millióra rúgott. Névértékük átlagosan 40 pengő volt és így összes névértékük még ebben az évben is csaknem 800 millió pengőt tett. Összegükben legnagyobb tételekkel a bankok, a bányák és téglagyárak, valamint a közlekedési vállalatok részesedtek. Utánuk következtek — részesedésük nagysága sorrendjében — a takarékpénztárak, a vasművek és a gépgyárak, a sörgyárak és szeszipari vállalatok, a cukorgyárak, a faipari vállalatok, a fonó- és szövőipari vállalatok, a gáz- és villamossági vállalatok, a vegyészeti ipari vállalatok, a gőzmalmok, a könyvnyomdák, a szállodák és gyógyfürdők, valamint a biztosító társaságok.

Többé-kevésbbé az értéktőzsde függvényeként alakult a *Budapesti Giró- és Pénztáregylet* tevékenységének fontossága is. Ez az intézmény még

az értéktőzsdei szempontból gyenge 1934. évben is darabszám szerint kereken 900 ezer és értékben 34 millió pengőnyi tényleg szállított és átvett részvény forgalmát bonyolította le. Összes zsíróforgalma pedig 104 millió pengőre rúgott.

Már ezek a vázlatos adatok is legalább megközelítő körvonalakban mutatják, hogy *Budapest* országos hitelforgalmi jelentősége a két intézmény révén még mennyire növekedik. Bővebb fejtegetésekre itt azonban már csak azért sem szorulunk, mert fővárosunk helyzete ennek a két intézménynek vonatkozásában kizárólagos. Hozzájuk hasonló intézmények a vidéken nem működnek. A fővárosi és vidéki összehasonlítás lehetősége tehát, amely gondolatmenetünk középpontjában áll, itt hiányzik.

Sokkalta inkább van módunk ilynemű összehasonlításokra szóbanforgó intézményeink *második* csoportjában, amelyhez a Nemzeti Bankot és a M. Kir. Postatakarékpénztárt sorozhatjuk. Noha központjaik budapesti székhellyel működnek, a vidéken is tekintélyes forgalmat bonyolítanak le. Mindkettőnek hitelintézeti jellege van. Ez a jelleg azonban egészen *különleges* természetű. Gondolatmenetünk szempontjából sokkal inkább érdemlik meg a különleges jelzőt, mint azok a korábban már egyenként is felsorolt budapesti hitelintézetek, amelyek »különleges működési körű hitelintézetek« néven az imént érintett hat hitelintézeti csoportunk egyikét teszik. Esetleges féreértések elkerülése végett azonban kifejezetten is hangsúlyozni kívánjuk, hogy itt most nem ezekkel az úgynevezett különleges működési körű hitelintézetekkel, hanem egyrészt a Nemzeti Bank, másrészt pedig a M. Kir. Postatakarékpénztár tevékenységeinek fővárosi és vidéki megoszlásával óhajtunk röviden foglalkozni. Csupán ily értelemben szólunk tehát róluk mint különleges hitelintézeteinkről.

Országos közgazdasági fontosságuk közismert. Elsősorban a *Nemzeti Banké*, mint egyedüli jegybankunké. Bankjegykibocsátásával, különösen vele kapcsolatos diszkont-, azaz kamatlábpolitikájával, újabban pedig főleg deviza-, azaz külföldi pénzpolitikájával egész hiteléletünk kormánykeretét tartja kezében. Rajta túlmenően konjunktúrapolitikánk révén nála futnak össze termeléspolitikánk szálai is. Végeredményben tehát Nemzeti Bankunk egész gazdaságpolitikánknak egyik legfontosabb irányító gócpontját képviseli. Fontosságát növeli még az a körülmény, hogy a magyar állam pénztári feleslegeinek kezelését is ellátja.

Postatakarékpénztárunk bonyolítja le viszont az állam egész pénztári kezelését. A M. Kir. Posta üzemével való szoros kapcsolata révén példátlan mozgékonysággal nyúl szerte az ország minden részébe és ragadja magához a hitelforgalom, valamint a takarékbetétek gyüjtésének tekintélyes részét. 1934 végén pl. nem kevesebb mint kereken 350 ezerre rúgott betéti könyvecskéinek darabszáma, betéteinek álladéka pedig meghaladta a 90 millió

pengőt. Csekkszámlatulajdonosainak száma ugyanennek az évnek végén, amint alább mindjárt látni fogjuk, kereken 35 ezerre rúgott. Összes befizetési forgalma 1934-ben kereken 6·5 milliárd pengőt tett. Ezek a számok még akkor is igen tekintélyesek, ha összes többi hitelintézeteink fentebb tárgyalt forgalmi adataival hasonlítjuk őket össze.

2. A Magyar Nemzeti Bank.

Ha mármost elsősorban a *Nemzeti Bank* idevágó fontosságát nézzük, nála más módszert kell követnünk, mint amilyent egyéb hitelintézeteinknél alkalmaztunk. Nála nevezetesen nem támaszkodhatunk mérlegadatainak boncolgatására. Elsősorban azért nem, mert ezek korántsem világítják meg ügymenetének szempontjainkból mérvadó teljes jelentőségét, másodszor és főleg pedig azért nem, mert — egységes hitelintézet lévén — mérlegét is egységesen, tehát nem budapesti főintézetére és vidéki fiókjaira szétbontva mutatja ki. Tevékenységei fővárosi és vidéki megoszlását tehát más síkon kell néznünk. Erre első helyen *zsíróforgalmának* alakulása kínálkozik, amelyet a Magyar Statisztikai Évkönyv rendszeres közlései alapján is jól át tudunk tekinteni. (L. a 78. számú táblázatot.)

A zsíróforgalom bevételi és kiadási tételeit azért kell itt két külön táblában részletezve néznünk, mert a kétfajta tételek csupán részben felelnek meg egymásnak. Részben azonban eléggé jelentékeny *eltéréseket* mutatnak, amelyek mögött a fővárosi és a vidéki megoszlás szempontjából is figyelemreméltó összefüggések rejlenek. Ahol a közöttük mutatkozó párhuzam teljes, ott várakozásainknak megfelelő jelenséggel állunk szemben és ezért bővebb indokolásokba nem kell bocsátkoznunk. Említésre inkább csak az eltérések esetei méltók.

Ami mármost mindenekelőtt az *összes zsíróforgalom országos* tételeit illeti, annak alakulásában tekintélyes konjunktúraérzékenységen kívül még egy másik körülmény is erősen érezteti hatását. Az ugyanis, hogy évtizedünk elején, azaz a huszas évek közepe táján ifjú Nemzeti Bankunk működésének csak legelső kezdetén állt. Érthető, hogy zsíróforgalma sem bontakozhatott ki még teljesen és hogy megfelelő tételei még az általában mérsékelt konjunkturális helyzet indokolta színvonal mögött is jóval elmaradtak. Főleg ennek a két vonatkozásnak egybehatásából magyarázhatjuk azt a gyors ütemet, amelynek szárnyán a Nemzeti Bank zsíróforgalmának országos összes tételei a huszas évek közepe és vége között csaknem négyszeresükre emelkedtek. A harmincas évek első felében viszont az általános pangás hatása alatt következett be az idevágó hanyatlás is, amely mélypontját 1933-ban érte el. A harmincas évek közepe felé, azaz 1934-ben már újabb lassú terjeszkedés előjelei mutatkoztak.

78. A Magyar Nemzeti Bank zsíróforgalmának bevételei.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					A) *Ezer pengőben.*					
Készpénzbefizetések:										
Budapest	387.028	1,106.979	1,232.160	1,233.693	1,262.135	1,201.218	1,134.270	771.780	752.436	782.915
Vidék	656.908	902.004	909.134	992.827	1,033.142	936.005	802.915	633.469	553.245	572.994
Magyarország összesen	**1,043.936**	**2,008.983**	**2,141.294**	**2,226.520**	**2,295.277**	**2,137.223**	**1,937.185**	**1,405.249**	**1,305.681**	**1,355.909**
Elszámolási tételek:										
Budapest	926.150	3,255.612	3,851.738	4,837.098	4,716.985	4,121.021	5,169.541	5,230.737	4,857.923	5,165.913
Vidék	203.574	307.070	829.587	1,222.821	1,634.005	1,680.442	1,251.541	932.896	874.264	832.245
Magyarország összesen	**1,129.724**	**3,562.682**	**4,681.325**	**6,059.919**	**6,350.990**	**5,801.463**	**6,421.082**	**6,163.633**	**5,732.187**	**5,998.158**
Helyi átutalások:										
Budapest	1,573.793	2,442.733	4,164.593	5,464.918	5,952.253	5,567.579	4,237.296	2,211.848	2,095.290	2,134.907
Vidék	64.869	80.284	125.176	181.580	335.026	437.650	417.388	190.294	158.943	126.886
Magyarország összesen	**1,638.662**	**2,523.017**	**4,289.769**	**5,646.498**	**6,287.279**	**6,005.229**	**4,654.684**	**2,402.142**	**2,254.233**	**2,261.793**
Átutalások a bank más intézeteitől:										
Budapest	303.271	641.753	682.406	734.644	747.531	778.926	708.714	577.074	508.121	529.666
Vidék	420.967	436.139	610.447	710.512	718.087	618.672	997.446	865.012	761.135	727.111
Magyarország összesen	**724.238**	**1,077.892**	**1,292.853**	**1,445.156**	**1,465.618**	**1,397.598**	**1,706.160**	**1,442.086**	**1,269.256**	**1,256.777**
Összesen:										
Budapest	3,190.242	7,447.077	9,930.897	12,270.353	12,678.904	11,668.744	11,249.821	8,791.439	8,213.770	8,613.401
Vidék	1,346.318	1,725.497	2,474.344	3,107.740	3,720.260	3,672.769	3,469.290	2,621.671	2,347.587	2,259.236
Magyarország	**4,536.560**	**9,172.574**	**12,405.241**	**15,378.093**	**16,399.164**	**15,341.513**	**14,719.111**	**11,413.110**	**10,561.357**	**10,872.637**

78. A Magyar Nemzeti Bank zsíróforgalmának bevételei. (Folytatás.)

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	B) *Jelzőszámokban.*									
Készpénzbefizetések:										
Budapest	100	286	318	319	326	310	293	199	194	202
Vidék	100	137	138	151	157	142	122	96	84	86
Magyarország összesen	**100**	**192**	**205**	**213**	**220**	**205**	**186**	**135**	**125**	**130**
Elszámolási tételek:										
Budapest	100	352	416	522	509	445	558	565	525	558
Vidék	100	151	408	601	803	825	615	458	429	458
Magyarország összesen	**100**	**315**	**414**	**536**	**562**	**514**	**568**	**546**	**507**	**531**
Helyi átutalások:										
Budapest	100	155	265	347	378	354	269	141	133	136
Vidék	100	124	193	280	516	675	643	293	245	195
Magyarország összesen	**100**	**154**	**262**	**345**	**384**	**366**	**284**	**147**	**138**	**138**
Átutalások a bank más intézeteitől:										
Budapest	100	212	225	242	246	257	234	190	168	175
Vidék	100	104	145	169	171	147	237	205	181	173
Magyarország összesen	**100**	**149**	**179**	**200**	**202**	**193**	**236**	**199**	**175**	**174**
Összesen:										
Budapest	100	233	311	385	397	366	353	276	257	270
Vidék	100	128	184	231	276	273	258	195	174	168
Magyarország	**100**	**202**	**273**	**339**	**361**	**338**	**324**	**252**	**233**	**240**

78. A Magyar Nemzeti Bank zsíróforgalmának bevételei. (Vége.)

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					C) *Százalékokban.*					
Készpénzbefizetések:										
Budapest	37·07	55·10	57·54	55·40	54·98	56·20	58·55	54·92	57·62	57·74
Vidék	62·93	44·90	42·46	44·60	45·02	43·80	41·45	45·08	42·38	42·26
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Elszámolási tételek:										
Budapest	81·98	91·38	82·27	79·82	74·27	71·03	80·50	84·86	80·03	86·12
Vidék	18·02	8·62	17·73	20·18	25·73	28·97	19·50	15·14	19·97	13·88
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Helyi átutalások:										
Budapest	96·04	96·81	97·08	96·78	94·67	92·71	91·03	92·07	92·94	94·83
Vidék	3·96	3·19	2·92	3·22	5·33	7·29	8·97	7·93	7·06	5·17
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Átutalások a bank más intézeteitől:										
Budapest	41·87	59·53	52·78	50·83	51·00	55·73	41·53	40·01	40·03	42·14
Vidék	58·13	40·47	47·22	49·17	49·00	44·27	58·47	59·99	59·97	57·86
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Összesen:										
Budapest	70·32	81·18	80·05	79·79	77·31	76·06	76·43	77·02	77·77	79·22
Vidék	29·68	18·82	19·95	20·21	22·69	23·94	23·57	22·98	22·23	20·78
Magyarország	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**

79. A Magyar Nemzeti Bank zsíróforgalmának kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Ezer pengőben.*									
Készpénzfizetések :										
Budapest	174.938	1,252.997	1,524.375	1,763.344	1,839.433	1,646.419	1,467.674	979.112	967.376	1,004.894
Vidék	388.747	489.736	710.266	815.624	811.183	694.722	575.477	434.105	419.694	437.334
Magyarország összesen	**563.685**	**1,742.733**	**2,234.641**	**2,578.968**	**2,650.616**	**2,341.141**	**2,043.151**	**1,413.217**	**1,387.070**	**1,442.228**
Elszámolási tételek :										
Budapest	1.321.418	3,319.272	3,619.331	4,453.667	4,364.514	3,911.379	4,533.405	4,804.548	4,377.633	4,758.183
Vidék	280.644	480.019	903.820	1,321.024	1,773.796	1,718.035	1,722.057	1,400.139	1,247.568	1,152.137
Magyarország összesen	**1,602.062**	**3,799.291**	**4,523.151**	**5,774.691**	**6,138.310**	**5,629.414**	**6,255.462**	**6,204.687**	**5,625.201**	**5,910.320**
Helyi átutalások :										
Budapest	1,573.793	2,442.732	4,164.594	5,464.919	5,952.253	5,567.579	4,237.296	2,211.848	2,095.289	2,134.907
Vidék	64.869	80.285	125.175	181.579	335.026	437.650	417.388	190.294	158.944	126.886
Magyarország összesen	**1,638.662**	**2,523.017**	**4,289.769**	**5,646.498**	**6,287.279**	**6,005.229**	**4,654.684**	**2,402.142**	**2,254.233**	**2,261.793**
Átutalások a bank más intézeteihez :										
Budapest	113.252	402.046	558.521	655.561	665.131	574.885	955.621	841.934	747.644	714.533
Vidék	611.402	674.522	734.829	789.581	799.692	822.890	752.909	598.779	521.647	543.002
Magyarország összesen	**724.654**	**1,076.568**	**1,293.350**	**1,445.142**	**1,464.823**	**1,397.775**	**1,708.530**	**1,440.713**	**1,269.291**	**1,257.535**
Összesen :										
Budapest	3,183.401	7,417.047	9,866.821	12,337.491	12,821.331	11,700.262	11,193.996	8,837.442	8,187.942	8,612.517
Vidék	1,345.662	1,624.562	2,474.090	3,107.808	3,719.697	3,673.297	3,467.831	2,623.317	2,347.853	2,259.359
Magyarország	**4,529.063**	**9,141.609**	**12,340.911**	**15,445.299**	**16,541.028**	**15,373.559**	**14,661.827**	**11,460.759**	**10,535.795**	**10,871.876**

79. A Magyar Nemzeti Bank zsíróforgalmának kiadásai. (Folytatás.)

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					B) *Jelzőszámokban.*					
Készpénzfizetések:										
Budapest	100	716	871	1.008	1.051	941	839	560	553	574
Vidék	100	126	183	210	209	179	148	112	108	112
Magyarország összesen	**100**	**325**	**416**	**481**	**494**	**436**	**381**	**263**	**258**	**269**
Elszámolási tételek:										
Budapest	100	251	274	337	330	296	343	364	331	360
Vidék	100	171	322	471	632	612	614	499	445	411
Magyarország összesen	**100**	**237**	**282**	**360**	**383**	**351**	**390**	**387**	**351**	**369**
Helyi átutalások:										
Budapest	100	155	265	347	378	354	269	141	133	136
Vidék	100	146	228	331	611	798	761	347	290	231
Magyarország összesen	**100**	**154**	**262**	**345**	**384**	**366**	**284**	**147**	**138**	**138**
Átutalások a bank más intézeteihez:										
Budapest	100	355	493	579	587	508	844	743	660	631
Vidék	100	110	120	129	131	135	123	98	85	89
Magyarország összesen	**100**	**149**	**178**	**199**	**202**	**193**	**236**	**199**	**175**	**174**
Összesen:										
Budapest	100	233	310	388	403	368	352	278	257	271
Vidék	100	121	184	231	276	273	258	195	174	168
Magyarország	**100**	**202**	**272**	**341**	**365**	**339**	**324**	**253**	**233**	**240**

79. A Magyar Nemzeti Bank zsíróforgalmának kiadásai. (Vége.)

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					C) *Százalékokban.*					
Készpénzfizetések:										
Budapest	31·03	71·90	68·21	68·37	69·39	70·32	71·83	69·28	69·74	69·67
Vidék	68·97	28·10	31·79	31·63	30·61	29·68	28·17	30·72	30·26	30·33
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Elszámolási tételek:										
Budapest	82·48	87·36	80·01	77·12	71·10	69·48	72·47	77·43	77·82	80·50
Vidék	17·52	12·64	19·99	22·88	28·90	30·52	27·53	22·57	22·18	19·50
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Helyi átutalások:										
Budapest	96·04	96·81	97·08	96·78	94·67	92·71	91·03	92·07	92·94	94·39
Vidék	3·96	3·19	2·92	3·22	5·33	7·29	8·97	7·93	7·06	5·61
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Átutalások a bank más intézeteihez:										
Budapest	15·62	37·34	43·18	45·36	45·41	41·12	55·93	58·43	58·90	56·82
Vidék	84·38	62·66	56·82	54·64	54·59	58·88	44·07	41·57	41·10	43·18
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Összesen:										
Budapest	70·29	81·13	79·95	79·87	77·51	76·10	76·34	77·11	77·71	79·21
Vidék	29·71	18·87	20·05	20·13	22·49	23·90	23·66	22·89	22·29	20·79
Magyarország	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**

Évtizedünk egészében a Nemzeti Bank összes zsíróforgalma mind *Budapesten*, mind pedig *vidéken* emelkedett. Emelkedésén belül azonban két különleges vonást kell kiemelnünk. Elsősorban azt, hogy a budapesti emelkedésnek üteme általában jóval gyorsabb volt, mint a vidékié. Másodsorban pedig azt, hogy a kiadások területén Budapest emelkedésének üteme több mint háromszorosan multa felül a vidékét; a bevételek alakulásának terén azonban csupán mintegy $^3/_5$-del bizonyult gyorsabbnak. A különbséget lényegében a bankjegyek kibocsátásának és közgazdasági körforgásának, valamint a bankszerű fedezetül szolgáló tételek forgalmának oly belső banktechnikai szempontjai indokolják, amelyekkel általában foglalkozni itt nem lehet feladatunk. Egynéhány különös idevágó szempontra alább azonban még majd visszatérünk.

Gondolatmenetünk síkján az eltolódásnak különböző üteméből egyelőre csak az fontos, hogy Budapest részesedése a Nemzeti Bank egész országos zsíróforgalmának összegében évtizedünk végén mind a *bevételek*, mind pedig a *kiadások* terén egyaránt mintegy $^4/_5$-nyire, tehát viszonylagosan magas színvonalra emelkedett, noha évtizedünk elején egymástól még erősen eltérő arányt mutatott. A bevételek terén az összes zsíróforgalomnak már akkor is jóval több mint $^2/_3$-ára rúgott, a kiadásoknak azonban még csak alig felére. Ha azonban a zsíróforgalom összes kiadásainak rovatát közelebbről vesszük szemügyre, akkor szembeötlő, hogy az 1925. év a fővárosi és vidéki megoszlás vonatkozásában tulajdonképen még rendkívüli helyzetről tanúskodik. 1926-ban ugyanis, amikor a bank különböző irányokban már jobban kiépítette szervezetét, a fővárosnak egész idevágó országos részesedése — főleg a budapesti készpénzkifizetések és a bank vidéki intézeteihez irányuló budapesti átutalások ugrásszerű emelkedése révén — egyszeriben $^4/_5$-nyire növekedett. Ezt a színvonalat azután többé-kevéssbé már évtizedünknek egész további folyamán megőrizte.

Nézzük mármost a Nemzeti Bank zsíróforgalmi tételeit egyenként. Összegszerűen korántsem a legnagyobb, de azért épen Nemzeti Bankunk bankjegykibocsátási tevékenységénél fogva rendkívül fontos a *készpénzfizetések* alakulása. Meglehetősen szembeötlő konjunktúraérzékenységet mutat. Jól érthető, hogy a huszas évek végének magas általános közgazdasági lendülete Nemzeti Bankunk részéről is jóval magasabb készpénzbefizetéseket és -kifizetéseket követelt meg, mint akár a huszas évek közepének lanyhább közgazdasági helyzete, akár pedig a harmincas évek első felének mély gazdasági pangása.

Már itt is érdekes megfigyelnünk, hogy *Budapesten* a készpénzfizetések általában, különösen pedig a készpénzkifizetések mily sokkal gyorsabb ütemben emelkedtek, mint vidéken. A budapesti kifizetéseknek évtizedünk egészében tapasztalt növekedése csaknem 6-szoros volt, míg a vidékieké csupán árnyalatilag változott. A budapesti befizetések ezzel szemben év-

tizedünk folyamán alig kétszeresükre emelkedtek. A vidékiek viszont még valamelyest csökkentek is. A különbséget megint csak a bankjegykibocsátás technikájával, különösképen pedig a Nemzeti Bank váltóleszámitolási és visszleszámitolási tevékenységének alakulásával magyarázhatjuk. Ezeknek az összefüggéseknek részletei helyett szempontunkból inkább az fontos, hogy a Nemzeti Bank összes készpénzbefizetéseinek terén Budapest részesedése évtizedünk folyamán nem egészen $^2/_5$-ről közel $^3/_5$-re, készpénzkifizetéseinek terén pedig kevesebb mint $^1/_3$-ról több mint $^2/_3$-ra emelkedett.

Nemzeti Bankunk zsiróforgalmának kiemelkedően legmagasabb tételeit az *elszámolási* és a *helyi átutalási forgalom* teszi. Az utóbbi évtizedünk folyamán erős konjunktúraérzékenységről tanúskodik. Hiszen a Nemzeti Bankon át lebonyolított helyi átutalások az általános közigazgatási élet lendületének egyenes függvényei. Az elszámolási tételek viszont a huszas évek második felének folyamán ugyan gyors ütemben emelkedtek, a harmincas évek első felének pangásában azonban mindössze árnyalatilag csökkentek. Ennek oka főleg hitelkeretünknek a pangás folyamán előidézett mesterséges duzzasztásában keresendő. Amidőn fentebb hitelintézeteink váltóállományáról szóltunk, már behatóbban utaltunk ennek az állapotnak mind indokaira, mind pedig hatásaira.

Budapest részesedése évtizedünk egész folyamán a helyi átutalásokban még sokkalta magasabb, mint az elszámolási tételeknél. Míg emitt fővárosunk átlagos részesedése a $^4/_5$-nyi színvonal közelében mozog, addig amott még a $^9/_{10}$-nyi színvonalnál is jóval magasabban helyezkedik el. A különbség eredete kézenfekvő. Budapestnek viszonylag sokkal élénkebb gazdasági lüktetésében, különösen pedig sokkalta nagyobb arányú tőkeforgalmában a helyi átutalások megfelelően nagy szerepre emelkednek. Jelzőszámainkból mégis érdekes megfigyelnünk, hogy a vidéki helyi átutalások évtizedünk egészében jóval gyorsabb ütemben emelkedtek, mint a budapestiek. Ezzel szemben a főváros a vidéknél erőteljesebben tudta emelni elszámolási tételeit.

A bank más intézeteitől és a hozzájuk való átutalások forgalma egész zsiróforgalmában — különösen az elszámolási és a helyi átutalási tételekkel szemben — csak kisebb szerepet játszik. Miként az elszámolási tételeké, úgy ennek a rovatnak konjunktúraérzékenysége is csak egyoldalú. Tételei a huszas évek második felének fellendülésében erősen emelkednek. A harmincas évek első felének pangásában azonban csak kevésbbé csökkentek. Azért, mert hitelkeretünk terjedelmének mesterséges eszközökkel való megőrzése itt is éreztette hatását. A vidék idevágó részesedése Nemzeti Bankunk vidéki fiókjainak nagyobb számánál fogva aránylag magas. A bevételek és kiadások terén ugyan egymástól erősen eltérő fejlődést mutat. Évtizedünk vége felé azonban mindkét vonatkozásban megközelítően hasonló

színvonalon helyezkedik el. Budapest részesedése itt a harmincas évek közepe táján a bevételek terén kisebb, a kiadások terén pedig nagyobb.

Amint már ismételten is céloztunk rá, Nemzeti Bankunk zsíróforgalmának fővárosi és vidéki megoszlását helyesen csak akkor értjük meg, ha egyéb üzletágainak kapcsolatában nézzük. Különösen Nemzeti Bankunk *váltóállományának* alakulása tekintendő oly tényezőnek, amelynek ismerete nélkül a zsíróforgalom összefüggéseit is csak homályosan láthatjuk. A jegybank zsíróforgalma és váltóállománya közötti szoros kapcsolat más időkben és más országokban is már mindig megvolt. Évtizedünk folyamán a Nemzeti Banknál azonban különös jelentőségre emelkedett. Hogy miért, azt korábbi fejtegetéseinkből már tudjuk. Hiszen hitelszervezetünket a harmincas évek pangásának elején épen Nemzeti Bankunk segítő keze óvta meg nagyobb arányú rázkódtatásoktól. Segítségét Nemzeti Bankunk elsősorban azzal nyujtotta, hogy 1930-ban és 1931-ben kivételesen nagy mértékben vette visszleszámitolásba hitelintézeteink váltóit. Ezáltal ugyan egyrészt áldozatosan csökkentette saját mozgékonyságát. Másrészt azonban hitelszervezetünk egészének megbecsülhetetlen szolgálatot tett. Más lapra tartozik az a már fentebb is nyomatékkal hangsúlyozott kérdés, hogy mennyire hátráltatta későbbi hitelszervezeti kibontakozásunk esélyeit ez a folyamat. Bármikép vélekedünk is erről a kérdésről, annyi bizonyos, hogy Nemzeti Bankunk váltóleszámitolási tevékenysége — különösen a harmincas évek első felének pangásában — egész közgazdasági életünknek egyik legfontosabb területévé vált. Figyelmünket ez a terület jelen gondolatmenetünkben is mindenképen megérdemli.

Terjedelmesebb részletmozzanatokra itt azonban nem térhetünk ki. Ezért mégis csak a *függelékben* hozzuk Nemzeti Bankunk váltóállományi adatainak alakulását. Ottani *20.—23.* táblánkban mindenekelőtt a bank *helyi* és *küldvényváltóinak* forgalmát állítjuk egymással szembe. A szembeállításból világosan látszik, hogy a helyi váltóknak Nemzeti Bankunk forgalmában mennyivel nagyobb súlyuk van, mint a küldvényváltóknak. Utóbbiak forgalma csupán a huszas évek második felének folyamán mutat konjunkturális szabályosságot. Az a nagy nyomaték azonban, amellyel Nemzeti Bankunk a harmincas évek első felének pangásában hitelszervezetünket megsegítette, főleg csak a bank állományában levő helyi váltók értékszerű alakulásából és darabszámából világlik ki. A konjunkturális hanyatlás a dolgoknak többé-kevésbbé természetes rendje szerint azzal az eredménnyel járt volna, hogy a Nemzeti Bankunk állományában levő helyi váltók is megfelelő csökkenést mutatnak. Ezzel szemben tényleg azt látjuk, hogy országos viszonylatban 1930 és 1934 között számuk csaknem kétszeresére, értékszerű összegük pedig még ennél is jóval magasabbra emelkedett. Ebből egyúttal mindjárt azt is következtethetjük, hogy a leszámitolt és visszleszámitolt váltók átlagos értéke a Nemzeti Bank forgalmának

országos viszonylataiban a harmincas évek közepe felé magasabb emelkedést mutatott. Ez pedig a váltóforgalom szerteforgácsolásának csökkentését jelenti.

A *fővárosi* és *vidéki* megoszlás síkján jellegzetes, hogy Budapestnek a harmincas évek közepe táján a Nemzeti Bank állományában levő *helyi* váltók értékszerű összegében $^4/_5$-nyi, darabszámában azonban csak $^2/_5$-nyi részesedése volt. A Budapesten leszámitolásra és visszleszámitolásra kerülő váltók átlagos értéke tehát mintegy kétszer akkora volt, mint azoké, amelyek vidéken kerültek a bank fiókintézeteihez. Ez az arány igen jellegzetes képe azoknak az általában nagyobb méreteknek, amelyekben Budapest fizetési és tőkeforgalma lebonyolódik.

Az sem meglepő jelenség, hogy Budapestnek a Nemzeti Bank *küldvény*-váltóállományában csak elenyészően csekély szerepe van. Ezeknek a váltóknak mind értékéből, mind pedig darabszámából a harmincas évek közepe táján mindössze 1—2% jutott a fővárosra. Részesedése évtizedünk elején még valamivel nagyobb volt. Évtizedünk folyamán azonban a vidéknek idevágó csaknem kizárólagos szerepköre a dolgok természetes rendjéhez képest erőteljesebben domborodott ki. Ismételjük azonban, hogy a küldvényváltóknak, amint az függeléki táblánkból kitűnik, Nemzeti Bankunk forgalmában csak jóval kisebb jelentősége van, mint a helyi váltóknak. Ennek következtében Budapestnek idevágó szerény szerepe csak megfelelően csekély mértékben csorbítja Nemzeti Bankunk egész váltóforgalmában elfoglalt kiemelkedő állását.

Függeléki tábláinkból egyrészt a helyi váltók, másrészt pedig a küldvényváltók állományának évkezdeti és évvégi alakulásából azt is jól figyelemmel kísérhetjük, hogy az *évközi* forgalom fővárosi és vidéki megoszlásban miképen alakult. Ezeket a vonásokat tükrözik vissza az év folyamán leszámitolt és a beszedett váltók értékösszegének és darabszámának adatai.

3. A M. Kir. Postatakarékpénztár.

Áttérve mármost másik fontos különleges hitelintézetünk, azaz a *M. Kir. Postatakarékpénztár* tevékenységének fővárosi és vidéki megoszlására, elegendőnek látszik, hogy ezt itt csak egyetlen vonatkozásban mutassuk be. A szóbanforgó megoszlásra vonatkozólag megközelítően világos képet kapunk, ha figyelmünket itt csupán a postatakarékpénztár *számlatulajdonosai* számának alakulására irányítjuk. (L. a 80. számú táblázatot.)

Ezeknek az adatoknak helyes értékelése kedvéért még külön is hangsúlyoznunk kell, hogy nem ölelik fel Postatakarékpénztárunk valamennyi számlatulajdonosait. Közöttük csupán a *belföldiekre* vonatkoznak. Postatakarékpénztárunknak azonban *külföldi* csekkszámlatulajdonosai is vannak.

Az összes csekkszámlatulajdonosok számában való részesedésük évtizedünk folyamán csökkenően alakult: a huszas évek közepe táján még $^1/_3$-ra, a harmincas évek közepe táján azonban már csak $^1/_{10}$-re rúgott. A csökkenés két okcsoportra vezethető vissza. Mindkettő kézenfekvő. Elsősorban jól értjük, hogy még a békeidőben Nagy-Magyarország egészére kiépült postatakarékpénztári üzemünk az elcsatolt részekkel és Ausztriával való kapcsolatait a huszas évek közepe táján inkább tartotta még kezében, mint a későbbi évek folyamán. Másrészt pedig nyilvánvaló, hogy Postatakarékpénztárunk a nemzetgazdasági elzárkózásnak a világgazdasági válságban való fellobbanása idején, tehát a harmincas évek első felének pangásában csak egyre nagyobb nehézségekkel tudta fenntartani külföldi pénzforgalmát.

80. A M. Kir. Postatakarékpénztár számlatulajdonosai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Az év végén bejegyezve volt belföldi csekkszámla tulajdonosok száma:	A) *Abszolút számokban.*									
Budapesten	25.239	25.855	21.821	19.738	20.309	18.241	18.237	17.798	17.764	17.820
Vidéken	10.510	11.051	10.019	10.245	10.587	13.144	13.208	12.737	12.878	13.199
Magyarországon összesen	**35.749**	**36.906**	**31.840**	**29.983**	**30.896**	**31.385**	**31.445**	**30.535**	**30.642**	**31.019**
Az év végén bejegyezve volt belföldi csekkszámla tulajdonosok száma:	B) *Jelzőszámokban.*									
Budapesten	100	102	86	78	80	72	72	71	70	71
Vidéken	100	105	95	97	101	125	126	121	123	126
Magyarországon összesen	**100**	**103**	**89**	**84**	**86**	**88**	**88**	**85**	**86**	**87**
Az év végén bejegyezve volt belföldi csekkszámla tulajdonosok száma:	C) *Százalékokban.*									
Budapesten	70·6	70·1	68·5	65·8	65·7	58·1	57·9	58·2	57·9	57·4
Vidéken	29·4	29·9	31·5	34·2	34·3	41·9	42·1	41·8	42·1	42·6
Magyarországon összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Hogy a huszas évek közepe táján külföldinek nevezett csekkszámlatulajdonosaink sorában mennyire nagy súlya volt még az *elcsatolt területek lakosságának*, azt hivatalos statisztikánk is bizonyítja. A Magyar Statisztikai Évkönyv idevágó kimutatásai szerint 1925-ben a mintegy 18.000-re rúgó összes külföldi csekkszámlatulajdonosnak csak kevesebb mint $^1/_3$ része jutott Ausztriára, míg a harmincas évek közepe táján még megmaradt kereken 3700 külföldi csekkszámlatulajdonosból majdnem felerész esett erre az országra. Kézenfekvő, hogy amilyen mértékben növekedett itt Ausztria részesedése, oly mértékben csökkent az elcsatolt területeké.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Gondolatmenetünk síkján azonban ezeknél a vonatkozásoknál fontosabbnak látszik az a tény, hogy *Budapestnek* a Postatakarékpénztár csekkszámlatulajdonosai számában való részesedése évtizedünk folyamán elég tekintélyes mértékben csökkent. A huszas évek közepén az összes belföldi postatakarékpénztári csekkszámlatulajdonosból még több mint $^2/_3$ rész jutott a fővárosra. Míg azonban ezeknek száma évtizedünk folyamán mintegy 30%-kal esett, addig a vidéki csekkszámlatulajdonosok számukat csaknem hasonló arányban emelni tudták. Eredményként évtizedünk végén már csak kevesebb mint $^3/_5$ rész esett Budapestre. Ha azonban megfontoljuk, hogy Postatakarékpénztárunk üzemének az egész ország területén való messzemenő szerteágazásával elsősorban épen a vidék érdekeit hangsúlyozza, akkor Budapestnek még ez a részesedési aránya is igen tetemesnek látszik.

A főváros mindkét különleges hitelintézetünk tevékenységében *tekintélyes szerepet* játszik. A kettőjük között önmagában véve is sokkalta fontosabb Nemzeti Bankéban általában még jóval nagyobbat, mint a Postatakarékpénztáréban. Azért nagyobbat, mert a Nemzeti Bank budapesti főintézete — elsősorban bankjegykibocsátó tevékenysége révén — országosan mindenképen kimagasló hitelgazdasági szerepkört tölt be.

V. FEJEZET:

Magánbiztosítás.

1. Biztosító vállalataink megoszlása.

A szó tágabb értelmében különleges hitelintézeteknek tekintendők a *biztosító vállalatok* is. Ezeket azonban szintén nem vettük figyelembe azon fentebbi fejtegetéseink során, amelyek általában hitelintézeteinkről és üzletmenetükről szóltak. Ezt most utólag még egyszer hangsúlyozni kívánjuk. A biztosító vállalatok tevékenységének fővárosi és vidéki megoszlása mégis annyira fontos szempontokat tartalmaz, hogy most röviden még erre a tárgyra is ki kell terjeszkednünk.

A tárgynak külön fejezetben való fejtegetését már magának a biztosítási ügyletnek közgazdasági összefüggéseinkben való különleges állása is indokolja. Jól tudjuk, hogy itt elsősorban korántsem hitelügyletről van szó. A biztosítási ügylet ugyanis elsősorban a gazdasági életben léptennyomon előforduló *kockázatok* kikapcsolására vagy legalább is megosztott viselésére irányul. A kockázat ugyan mindennemű gazdasági tevékenységnek lényeges eleme. Abból a szerves összefüggésből áll elő, amelyben minden jelenbeli gazdasági tevékenységünk sokszorosan kapcsolódik egybe jövőbeli

gazdálkodásunkkal. Ennek előfeltételeit pedig, azaz a jövő gazdálkodásának alapjául szolgáló termelési, jövedelemeloszlási és fogyasztási összefüggéseket előre nem láthatjuk. Csupán kisebb-nagyobb valószínűséggel tapogatózva sejthetjük őket. Ezen valószínűség és a tényleges jövőbeli állapot közötti eltérésekből sarjadzik minden gazdasági tevékenységnek kockázati eleme.

Ha mármost a kockázatot másra kívánjuk áthárítani, akkor *biztosítással* élünk. Ha részben magunk vagyunk hajlandók viselni a kockázatot, akkor csak részleges biztosításhoz folyamodunk. Ha viszont a kockázat egészét saját vállainkon hordjuk, akkor — épen a biztosításnak általános elterjedtségére való tekintettel — mintegy átvitt értelemben úgy szoktuk mondani, hogy önbiztosítást alkalmazunk. Tehát mintegy önmagunkat biztosítjuk a jövőben előre nem látott eshetőségekkel szemben. Azokat a biztosítási díjakat, amelyeket egyébként más biztosítónak fizetnénk, megtartjuk és ilyképen válunk önmagunknak biztosítóivá. Az önbiztosítás, mint fogalom és kifejezés azonban egyúttal már élénken mutatja, hogy mennyire általánosan elfogadott rendszer mai gazdasági életünkben az, hogy más biztosító szolgálatait vesszük igénybe. Kezéhez hosszabb időn át tervszerűen megosztott biztosítási díjakat fizetünk és csak a biztosítási esemény bekövetkeztekor várunk az ő részéről megfelelő ellenszolgáltatást.

Nyilvánvaló mármost, hogy a szolgáltatásnak és az ellenszolgáltatásnak ezen időbeli megoszlásából hitelvonatkozások sarjadzanak. Hiszen a hitelnek épen az a lényeges vonása, hogy benne a két- vagy többoldalú kölcsönös szolgáltatások időben egymástól különböznek. A biztosított ilyképen hitelezőjévé válik a biztosítónak, azaz a biztosító vállalatnak; ez pedig adósává a biztosítottnak. Csakis ennek a közvetett vonatkozásnak közbeiktatásával válnak biztosító intézeteink egészen különleges fajtájú *hitelintézetekké*. Ilynemű jellegüket közvetlenül húzza alá azután az a körülmény, hogy a náluk felgyülemlett biztosítási díjakat jövedelmezően igyekszenek befektetni és gyümölcsöztetni. Ezt pedig csakis megfelelő cselekvő hitelügyletek útján tehetik. Oly cselekvő hitelügyletek útján, amelyek mind összegszerű, mind pedig lejárati vonatkozásban megfelelő egyensúlyban maradnak azokkal a szenvedő hitelügyletekkel, amelyeket biztosító vállalataink biztosítási díjak szedésével, azaz tulajdonképeni biztosítási tevékenységükkel bonyolítanak le. Ebből viszont az következik, hogy biztosító vállalataink mérlegei is megközelítően hasonló felépítést mutatnak, mint egyéb hitelintézeteink mérlegei: mérlegük teheroldalán nagyjában szenvedő, mérlegük vagyonoldalán pedig nagyjában cselekvő hitelügyleteik szerepelnek. Ha tehát biztosító vállalataink tevékenységének fővárosi és vidéki megoszlását kívánjuk vizsgálni, itt is viszonylag még a legjobb módszert mérlegeik megfelelő elemzésének útján követjük.

Mindenekelőtt nézük azonban *biztosító vállalataink számának* fővárosi és vidéki megoszlását:

81. Biztosító vállalataink száma.

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
	A) *Abszolút számokban.*							
Budapest	33	33	33	33	25	23	23	23
Vidék	33	30	30	26	36	36	28	30
Magyarország összesen	**66**	**63**	**63**	**59**	**61**	**59**	**51**	**53**
	B) *Százalékokban.*							
Budapest	50·0	52·4	52·4	55·9	41·0	39·0	45·1	43·4
Vidék	50·0	47·6	47·6	44·1	59·0	61·0	54·9	56·6
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Esetleges félreértések elkerülése céljából külön is hangsúlyozzuk, hogy itt csak a *magánbiztosító vállalatokkal* foglalkozunk. A társadalombiztosító intézeteket a jelen összefüggésből kikapcsoljuk. Az ő fővárosi és vidéki tevékenységüket majd csak alább, társadalompolitikai vizsgálódásainkkal kapcsolatosan boncolgatjuk.

A magánbiztosító vállalatok számának fővárosi és vidéki megoszlásáról *1925.* évi adatokat kapni nem tudtunk. Legalább is olyanokat nem, amelyeket itt jól felhasználhattuk volna. *1934-re* vonatkozólag ily adatok pedig forrásgyűjtő munkánk lezárásakor még nem álltak rendelkezésünkre. Ez a két év hasonló okból hiányzik 82. és 83. táblánkból is.

A vállalatok számának megoszlása, amint azt már egyéb hitelintézeteinknél is hangsúlyoztuk, önmagában véve a biztosító vállalatokkal kapcsolatosan sem mond sokat. Hiszen nyilvánvaló, hogy egyetlen nagyobb biztosító vállalat tágabbkörű forgalmat bonyolít le és általános közgazdasági szempontból is esetleg sokkalta nagyobb súllyal bír, mint számos kisebb. 1925-ben *Magyarországon* 55, 1926-ban pedig már 66 biztosító vállalat működött. Amint a továbbiakban látjuk, számuk a huszas évek második felének fellendülésében sem emelkedett. Inkább csak tevékenységüket terjesztették ki. A harmincas évek első felének pangásában viszont meglehetősen erős ütemben fogytak.

Fontos mármost mindenekelőtt látnunk, hogy az ország összes biztosító vállalatai miképen oszlottak meg a *hazai* és a *külföldi* cégek között. 1925-ben Magyarországon összesen 25 külföldi biztosító vállalat működött. Számuk 1926-ban egyszeriben 35-re emelkedett. Az emelkedés nyilvánvalóan onnan eredt, hogy államháztartásunk egyensúlyának helyreállításával és pénzünk rendezésével egyszeriben növekedett meg a külföldi nagy biztosító vállala-

toknak a magyar piac iránti bizalma. A nálunk levő külföldi biztosító vállalatok száma évtizedünk további folyamán inkább fogyott és 1933-ban már csak 28-ra rúgott. Ha ezeket a számokat levonjuk az ország összes biztosító vállalatainak számából, hazai cégeink számát kapjuk. Ez 1925-ben 30-cal indult, legmagasabb színvonalát 1926-ban és 1928-ban 31-gyel érte el és a harmincas évek első felének pangásában szintén tetemes csökkenést mutatott. 1932-ben már csak 23-ra rúgott. 1933-ban pedig, a válság mélypontja után megint 25-re emelkedett. A helyzet tehát az, hogy míg a huszas évek második felének fellendülésében több külföldi, mint belföldi biztosító vállalatunk volt, addig a harmincas évek első felének pangásában a belföldi biztosító vállalatok száma emelkedett magasabbra. Ennek az eltolódásnak oka nyilvánvalóan az, hogy a nagy nemzetközi biztosító vállalatok terjeszkedése viszonylag erősen konjunktúraérzékeny. Gazdasági fellendülésben könnyebben terjeszkednek ki több országra, míg gazdasági pangás idején könnyebben huzódnak össze.

Fontos továbbá megfigyelnünk, hogy míg a huszas évek második felének fellendülésében *Budapesten* még több biztosító vállalat működött, mint vidéken, addig a harmincas évek első felének hanyatlásában a vidék biztosító vállalatainak száma haladta meg jóval a budapestieket. Az eltolódás magyarázatául utalnunk kell arra a tényre, hogy budapesti biztosító vállalataink zöme részvénytársaság. Sorukban 1926-tól 1930-ig mindössze 3 és 1931-től 1933-ig is csak 4 biztosító szövetkezet volt. Ezeknek részesedése tehát valamelyest emelkedett, noha az összes budapesti részvénytársaságok száma gyors ütemben fogyott. Ebben a különbségben leli egyúttal magyarázatát a főváros és a vidék közötti idevágó eltolódás is. Vidéki biztosító vállalataink sorában a szövetkezeteknek nagyobb aránya van. Minthogy pedig a biztosító szövetkezetek kevésbbé hangsúlyozzák a nyereség szempontját, ügyleteik is kevésbbé kockázatosak. Az általános gazdasági fellendülés évtödében ezért nem emelkedtek olyan magasra, mint a fővárosi biztosító részvénytársaságok. A harmincas évek második felének pangását viszont jóval sikeresebben állták. Ezért esett vissza akkortájt Budapest részesedése összes biztosító vállalataink számában. Míg a vidéki biztosító vállalatok aránylag jól tartották magukat a pangás nehéz éveiben, addig a budapesti részvénytársaságok nagy arányban estek a hanyatlásnak áldozatul.

2. Biztosító vállalataink mérlegszerű terhei.

Általában a biztosító vállalatok tevékenységének fővárosi és vidéki megoszlásáról is sokkal világosabb képet kapunk, ha most már áttérünk mérlegszerű adataik egybevetésére. Amint a többi hitelintézetnél tettük, nézzük itt is először biztosító vállalataink *tehertételeinek* fővárosi és vidéki alakulását. (L. a 82. számú táblázatot.)

82. Biztosító vállalataink mérlegszerű terhei.

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
	A) *Ezer pengőben.*							
Alaptőke:								
Budapest	5.858	6.581	7.069	8.316	8.096	7.518	7.518	8.068
Magyarország	7.908	9.853	10.308	11.570	11.663	11.638	10.359	11.647
Biztonsági tartalékalap:								
Budapest	1.400	1.593	2.619	3.085	2.287	2.467	2.550	2.651
Magyarország	1.638	2.229	3.571	4.756	5.175	4.772	4.110	4.749
Tőketartalék és egyéb tartalékok:								
Budapest	3.460	3.552	3.712	3.836	4.059	5.930	3.660	3.727
Magyarország	7.324	6.979	6.289	5.664	7.194	8.841	4.611	7.108
Díjtartalék és díjátvitel:								
Budapest	13.675	17.501	22.051	27.745	36.966	44.016	48.992	43.344
Magyarország	25.361	35.820	49.076	62.300	83.126	100.800	108.399	93.529
Függőkárok tartaléka:								
Budapest	2.338	3.459	3.428	3.912	4.558	4.160	3.980	4.169
Magyarország	3.455	4.731	4.886	5.646	6.964	6.308	5.619	5.976
Tisztviselők nyugdíjalapja:								
Budapest	428	607	814	1.091	1.898	2.338	2.589	3.242
Magyarország	442	684	1.000	1.629	2.551	2.955	3.680	4.351
Egyéb alapok:								
Budapest	19	70	74	100	111	112	122	182
Magyarország	41	990	211	741	162	330	366	293
Viszontbiztosító vállalatok követelései, óvadékok és egyéb tehertételek:								
Budapest	23.767	31.452	36.551	41.848	40.801	39.219	41.349	34.625
Magyarország	30.943	42.865	55.340	73.930	75.055	87.418	91.015	83.206
Nyereség mérleg szerint:								
Budapest	684	680	875	822	830	742	658	657
Magyarország	1.813	1.327	1.510	1.919	1.528	1.678	1.522	1.223
Összesen:								
Budapest	**51.629**	**65.495**	**77.193**	**90.755**	**99.606**	**106.502**	**111.418**	**100.665**
Magyarország	**78.925**	**105.478**	**132.191**	**168.155**	**193.418**	**224.740**	**229.681**	**122.082**

82. Biztosító vállalataink mérlegszerű terhei. (Vége.)

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
	B) *Jelzőszámokban.*							
Alaptőke:								
Budapest	100	112	121	142	138	128	128	138
Magyarország	100	125	130	146	147	147	131	147
Biztonsági tartalékalap:								
Budapest	100	114	187	220	163	176	182	189
Magyarország	100	136	218	290	316	291	251	290
Tőketartalék és egyéb tartalékok:								
Budapest	100	103	107	111	117	171	106	108
Magyarország	100	95	86	77	98	121	63	97
Díjtartalék és díjátvitel:								
Budapest	100	128	161	203	270	322	358	317
Magyarország	100	141	194	246	328	397	427	369
Függőkárok tartaléka:								
Budapest	100	148	147	167	195	178	170	178
Magyarország	100	137	141	163	202	183	163	173
Tisztviselők nyugdíjalapja:								
Budapest	100	142	190	255	443	546	605	757
Magyarország	100	155	226	368	577	669	833	984
Egyéb alapok:								
Budapest	100	368	389	526	584	590	642	958
Magyarország	100	2.415	515	1.807	395	805	893	715
Viszontbiztosító vállalatok követelései, óvadékok és egyéb tehertételek:								
Budapest	100	132	154	176	172	165	174	146
Magyarország	100	139	179	239	243	283	294	269
Nyereség mérleg szerint:								
Budapest	100	99	128	120	121	108	96	96
Magyarország	100	73	83	106	84	93	84	67
Összesen:								
Budapest	**100**	**127**	**150**	**176**	**193**	**206**	**216**	**195**
Magyarország	**100**	**134**	**167**	**213**	**245**	**285**	**291**	**269**

Az országos adatokat ebben a táblánkban is a Magyar Statisztikai Évkönyv megfelelő rovataiból, a budapestieket pedig Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyvéből merítettük. Ennek a különbségnek itt azért van nagyobb jelentősége, mert egyrészt M. Kir. Központi Statisztikai Hivatalunknak, másrészt pedig Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának idevágó módszeres eljárásai egymástól elég fontos pontokban eltérnek. Mindenekelőtt az hat zavarólag, hogy a budapesti adatoknál csupán a biztosító részvénytársaságok megfelelő tételei szerepelnek. Ezenkívül azonban a két forrás között mind az egyes tételek csoportosítása, mind pedig a biztosító vállalatok mérlegszerű adatainak megfelelő tekintetbevétele körül is vannak eltérések. Ennek következtében országos és budapesti adataink között itt *hiányzik a teljes párhuzam*. Ezt a hiányzó párhuzamot még azáltal sem tudtuk helyreállítani, hogy a hivatalos forrásainkban található egyes tételeket különböző csoportosítási fogásokkal egymáshoz közelebb hozni igyekeztünk. Ha mégis táblázatosan egymás mellé állítjuk az országnak és Budapestnek megfelelő adatait, akkor úgy ennél a táblánknál, mint a következő, 83. számúnál is nyomatékkal kell figyelmeztetnünk a szóbanforgó módszeres eltérésekre. Kifejezetten és ismételten is hangsúlyozzuk, hogy a tábla egyes rovataiban szereplő országos és budapesti adatok még részben elég messzemenő átszámításaink és átcsoportosításaink alapján sem egészen egyneműek. Összehasonlításuknak is tehát a legtöbb ponton legfeljebb csak részleges lehetősége van. Ezért tekintettünk el itt attól, hogy budapesti összegeknek a megfelelő országos összegekből való kivonásával vidéki összegeket állapítsunk meg és egyúttal attól is, hogy Budapest és a vidék százalékos arányát számítgassuk. Ilynemű számításokra ezen a téren nincsen elég szilárd alapunk.

Megközelítő vonatkozásokat azonban a szóbanforgó módszeres hiányok ellenére is kidolgozhatunk. Biztosító vállalataink *összes mérlegszerű terheinek* magasságából mindenekelőtt jól látjuk, hogy itt az ország egész közgazdasága szempontjából eléggé fontos tényezővel állunk szemben. Egész ügymenetükre vonatkozólag azt következtethetjük, hogy a huszas évek végének fellendülése folyamán üzletkörüket sokkalta gyorsabb mértékben tudták tágítani, mint amilyen mértékben számuk gyarapodott. Kétségtelen továbbá, hogy az általános gazdasági helyzet változásaival szemben itt bizonyos lag, azaz időbeli késedelem mutatkozik. Nyilvánvaló azonban, hogy a biztosító vállalatok ügyfeleinek már azon megfontolásai is többé-kevésbbé huzamosabb időt vesznek igénybe, amelyeknek alapján a biztosításra a gazdasági helyzet általános javulásában elhatározzák magukat. Másrészt pedig az is kétségtelen, hogy az általános gazdasági helyzet hanyatlásakor még hosszabb idő telik el, amíg hatásait a biztosítások hanyatlásában is megérezzük. Így indokolhatjuk azt az egyébként feltűnő tényt, hogy biztosító vállalataink összes mérlegszerű terhei az egész országban csúcspontjukat csak 1932-ben

érték el és hogy ezután 1933-ban, amidőn pedig az általános gazdasági válság mélypontján már túljutottunk volt, némi csökkenésüket látjuk.

Ami mármost *Budapestnek* ezekben a mérlegszerű biztosítóvállalati terhekben való részesedését illeti, meg kell állapítanunk, hogy az már a huszas évek közepetáján sem volt túlságosan magas és hogy utóbb azután még tetemes mértékben süllyedt. Már 1926-ban is az összes terheknek mindössze $^3/_5$ részére rúgott. Fokozatos süllyedésének következtében azután 1933-ban már felülkön is jóval alul maradt. A vidéknek aránylag magas idevágó részesedését főleg a mezőgazdasági biztosítás különböző ágainak, valamint a tűzkárbiztosításnak nagy viszonylagos súlya indokolja. Az előbbiben Budapestnek úgyszólván egyáltalában nincsen része és az utóbbiban is viszonylag csak csekélyebb szerepet játszhat. Hiszen az ország összes tűzkárbiztosításra szoruló épületeinek terén a vidék mégis csak tetemesen vezet. A huszas évek vége felé bekövetkezett általános gazdasági fellendülésben a budapesti biztosító vállalatok még jól tartották idevágó színvonalukat. A harmincas évek elejének pangásában azonban már erősebben visszaestek. Itt némileg az is szerepet játszhatott, hogy az előbb említett *lag* hatása alatt a korábbi vidéki általános gazdasági fellendülés a biztosítások kiterjesztése terén csak most éreztette kedvező hatásait.

Ha ezekután mármost sorba vesszük a biztosító vállalatok egyes mérlegszerű tehertételeit, akkor figyelmünk elsősorban az *alaptőkék* fővárosi és vidéki megoszlására irányul. Már eleve is hangsúlyoznunk kell azonban, hogy összehasonlítási alapunk itt különösen ingatag. Mondtuk, hogy a fővárosban a biztosítási részvénytársaságok vannak erős túlsúlyban. Táblánk budapesti adatai csakis ezekre vonatkoznak. Az is nyilvánvaló, hogy a biztosító részvénytársaságok alaptőkéjének általában magasabbnak kell lennie, mint a biztosító szövetkezetek alaptőkéjének. Ha tehát Budapest az alaptőkék rovatában aránylag igen nagy országos részesedést mutatott, amely a harmincas évek közepén a kétharmadnyi színvonalat is meghaladta, úgy ebből az arányból nem szabad közvetlenül a biztosító vállalatok üzemkörének fővárosi és vidéki megoszlására következtetnünk.

Hogy mennyire nem, azt világosan mutatja a különböző *tartalékok* megoszlása. Ezeknek sorában természetszerűleg legnagyobb súlya a díjtartalékok és díjátvitelek tételének van. A *díjtartalékokat* biztosító vállalataink mérlegükben a halálesetre szóló és a vegyes tőkebiztosítások, az elérési tőkebiztosítások, a járadékbiztosítások, a tűzbiztosítások, a betörés elleni biztosítások, a balesetbiztosítások, a szavatosság ibiztosítások, a szállítmánybiztosítások, az automobilbiztosítások, az üvegbiztosítások, az állatbiztosítások és az egyéb biztosítási fajok szerint külön-külön részletezik. A *díjátviteleket* pedig a halálesetre szóló és a vegyes tőkebiztosítások, az elérési őkebiztosítások, a járadékbiztosítások, valamint a nyereményrészesedéssel kötött biztosítások tartalékalapjai szerint tagolt rovatok adataiból össze-

geztük. A díjtartalék és díjátvitel így előálló tételeiben a fővárosi biztosítási vállalatok már csak sokkalta kisebb arányban részesednek, mint az alaptőkékben. Részesedésük már a huszas évek közepe táján is csak mintegy felényi volt és utóbb általában inkább még hanyatlott. Ez igen érdekesen bizonyítja azt a körülményt, hogy a fővárosi biztosítási vállalatok ügymenete évtizedünk folyamán csak lassabban terjeszkedett, mint a vidékieké.

Megközelítőleg hasonló képet kapunk a *biztonsági tartalékalapok*, valamint a *tőketartalék* és az *egyéb tartalékok* rovatának alakulásából. Az utóbbi rovat összegezését mi hajtottuk végre. Azért, mert a hivatalos forrásainkban külön-külön feltüntetett tőketartalékokból és az egyéb tartalékokból azt a benyomást nyerhetjük, hogy az eltérő és egymásba átnyuló mérlegtechnikai módszerekre való tekintettel budapesti adatainkat csakis így hasonlíthatjuk valamelyest össze az ország egészére vonatkozó adatokkal. A fővárosi biztosító vállalatok országos részesedése mind a biztonsági tartalékalapok, mind pedig a tőketartalékok és egyéb tartalékok tételeiben a tőlünk vizsgált időtartamnak kezdetén és végén is általában felényinél valamivel nagyobb volt. Ennek a valamivel nagyobb aránynak azonban már csak azért sem kell súlyosabb jelentőséget tulajdonítanunk, mert valamennyi idevágó összege együttvéve is még csak töredékét teszi azoknak a tételeknek, amelyek a díjtartalékok és a díjátvitelek rovatában szerepelnek.

Rokonértelmű következtetést vonhatunk le abból a már jóval nagyobb részesedésből is, amelyet fővárosi biztosító vállalataink a *függő károk tartalékának* összegeiben mutatnak. Ez a bejelentett, de ki nem fizetett biztosítási kötelezettségek tartalékalapja. Táblánkban szereplő tételeit az ország egészére vonatkozólag azoknak az adatoknak összegezéséből kaptuk, amelyeket biztosító vállalataink mérlegei a halálesetre szóló és vegyes tőkebiztosításoknál, az elérési tőkebiztosításoknál, a járadékbiztosításoknál, a tűzbiztosításoknál, a jégbiztosításoknál, a betörés elleni biztosításoknál, a balesetbiztosításoknál, a szavatossági biztosításoknál, a szállítmánybiztosításoknál, az automobilbiztosításoknál, az üvegbiztosításoknál, az állatbiztosításoknál és az egyéb biztosítási fajoknál függő károk tartalékaként külön-külön mutatnak ki. Azt az aránylag kisebb részesedést, amely fővárosi biztosító vállalatainkra az ország összes biztosítási díjtartalékaiból és díjátviteleiből jut, itteni magasabb részesedésük is aránylag csak kevéssé emeli. Hiszen a függő károk tartalékai az ország egészére vonatkozólag is viszonylag csak szerény összegeket tüntetnek fel. Ha ugyanis összegezzük az ország összes biztosító vállalatainak tartalékait, azaz a díjtartalékokat és díjátviteleket, a biztonsági tartalékalapokat, a tőketartalékalapokat és egyéb tartalékokat, valamint a függő károk tartalékait, akkor 1933-ra vonatkozólag kereken 111 millió pengős összeget kapunk. A fővárosi biztosítási vállalatoknál pedig a megfelelő összeg mindössze 54 millió pengőre, tehát az országos összegnek még így is csak kevesebb mint felére rúg.

Az 1933. évi állapotra vonatkozólag csak felényinél jóval kisebb részesedést mutat a *viszontbiztosító vállalatok követeléseinek*, az *óvadékoknak* és *egyéb tehertételeknek* önmagában fontos rovata is. Ezeket a tételeket szintén hivatalos forrásaink idevágó három rovatának egyesítése útján nyertük, mert csakis ezzel az egyesítéssel tudtuk a Magyar Statisztikai Évkönyv és Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyvének megfelelő számait egymással legalább megközelítően összhangba hozni. A harmincas évek első felében legnagyobb súllyal ennek a rovatnak három része közül az egyéb tehertételek szerepelnek, utánuk a viszontbiztosító vállalatok követelései következnek, míg az óvadékoknak aránylag csak csekély súlyuk van. Látjuk, hogy Budapest idevágó részesedése táblánk első éveiben még jóval nagyobb volt, mint a későbbiekben. Ez azért alakult így, mert a viszontbiztosító vállalatok követelései, amelyek az első években viszonylag még igen magasak voltak, a budapesti biztosítási vállalatok mérlegeiben különösen nagyok. A nélkül mármost, hogy ezeknek a meglehetősen bonyolult összefüggéseknek jobban mélyére hatolnánk, a viszontbiztosító vállalatok követeléseinek, az óvadékoknak és egyéb tehertételeknek rovatából is arra következtethetünk, hogy a harmincas évek közepe felé a budapesti biztosító vállalatoknak országos viszonylatban már csak jóval kevesebb mint felényi részesedésük volt.

Az viszont korántsem meglepő, hogy a *tisztviselők nyugdíjalapjának* tehertételeiből viszonylag igen nagy rész jut a budapesti biztosító vállalatokra. Hiszen ezeknek mint részvénytársaságoknak részben több, részben pedig mindenképen jobban fizetett tisztviselőkre van szükségük, mint a részben szövetkezeti alapon álló vidéki biztosító vállalatoknak. Az pedig, hogy évtizedünk folyamán a tisztviselők nyugdíjalapjának tehertételei a budapesti biztosító vállalatoknál mégis csak lassabban emelkedtek, mint a vidékieknél, részben egész üzleti forgalmuk lassúbb terjeszkedési ütemével, részben pedig a társadalmi biztosításnak közvetlenebb budapesti érvényesülésével magyarázható. Elegendő talán, ha csak a MABI-nak idevágó újabb szerepkörére utalunk.

Az *egyéb alapok* tételeinek alakulása könyvelésileg ingadozó és — erősen vegyes jellegüknél fogva — bővebb méltatást nem igényel. Az országra vonatkozó adatoknál itt előre befolyt kamatok, különféle tartozások és átmeneti tételek, a budapesti adatoknál pedig értékcsökkenési alapok, különféle hitelezők, ingatlanon lévő jelzálogok és egyéb terhek, valamint átmeneti tételek szerepelnek.

Annál tanulságosabb a biztosítóvállalati *nyereségek* fővárosi és vidéki megoszlásának képe. 1926 itt még meglehetősen rendkívüli helyzetet mutat. 1927 azonban már többé-kevésbbé megfelel a korábbi tételekből kidolgozott arányainknak. A budapesti biztosító vállalatokra akkor csak árnyalatilag jutott több, mint az összes biztosító vállalati nyereségek fele. Noha a többi tehertételek alakulásából azt látjuk, hogy a vidéki biztosító vállalatok a

huszas évek végén és a harmincas évek elején általában lendületesebben tudtak terjeszkedni, mint a fővárosiak, ez utóbbiak 1933-ban az ország összes biztosító vállalatainak nyereségeiből mégis valamivel nagyobb részt tulajdoníthattak maguknak, mint 1927-ben. A huszas évek végének fellendülésében a vidéki biztosító vállalatok ugyan sokkalta nagyobb mérlegszerű nyereségeket mutathattak ki, mint a fővárosiak. Utóbb azonban és különösen 1933-ban nyereségeik erősen visszaestek. A fővárosi biztosító vállalatok viszont nyereségeiknek jóval kisebb csonkításával kerültek ki a válságból. Közelfekvő következtetés, hogy ezt részben azért tehették, mert a gyengébb lábon álló fővárosi biztosító vállalatok, amint azt 81. táblánkkal kapcsolatosan is láttuk, a válság folyamán gyors ütemben tüntek el. Csupán az erőteljesebbek maradtak tehát meg. Részben pedig nyilvánvalóan az is szerepet játszott, hogy a fővárosi részvénytársasági biztosító vállalatok nagyobb nyomatékkal kényszerültek a nyereségek szempontját még a pangás idején is hangsúlyozni, mint a vidéki biztosító vállalatok, amelyekből mégis több áll szövetkezeti alapon.

3. Biztosító vállalataink mérlegszerű vagyona.

A biztosító vállalatok mérlegszerű terheinek vizsgálata után vessünk most még vázlatos pillantást mérlegszerű *vagyonuk* fővárosi és vidéki megoszlására is. (L. a 83. számú táblázatot.)

Az *összes vagyonok* rovatának tételei itt a mérlegszerkesztés technikájánál fogva egybevágnak azokkal a tételekkel, amelyeket 82. táblánkban az összes biztosítóvállalati terhek rovata mutat. Ennek következtében megint csak az ott már egyszer bemutatott fővárosi és vidéki megoszlási összefüggésekről tanúskodnak.

Figyelmünket így mindjárt a biztosító vállalatok legfontosabb mérlegszerű vagyontétele, azaz a kezükben lévő *ingatlanok* és *ingók* értékének alakulása felé fordíthatjuk. A hivatalos forrásainkban külön-külön szereplő két rovat egyesítését a főváros és a vidék közötti jobb összehasonlíthatóság kedvéért itt is mi eszközöltük. Mindjárt hozzáfűzhetjük azonban, hogy az ingók súlya az ingatlanokéhoz mérten elenyészően csekély. Ezért az ingók megoszlásának külön méltatását itt el is hanyagolhatjuk. A huszas évek közepe táján a budapesti biztosító vállalatoknak az ország összes biztosító vállalati ingatlanaiban való részesedése még viszonylag is elég magas volt. A következő évek folyamán azonban vidéki biztosító vállalataink idevágó mérlegszerű vagyontételüket sokkal gyorsabb ütemben növelték, mint a fővárosiak. Évtizedünk egészében a különbség csaknem kétszeres volt a vidéki vállalatok javára. Ezeket nyilvánvalóan a harmincas évek első felének pangásában erősen hanyatló földárak serkentették nagyobbarányú ingatlanvásárlásokra. Mozgékonyságukat ezáltal ugyan tetemesen csökkentették; jövedelmezőségi kilátásaik azonban a földárak később várható újabb emelkedésével megfelelően kedvezőbben alakulhatnak.

83. Biztosító vállalatainк mérlegszerű vagyona.

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
	A) *Ezer pengőben.*							
Pénzkészlet :								
Budapest	601	872	1.140	894	891	956	1.065	941
Magyarország	1.234	1.756	2.417	2.557	2.483	2.569	2.079	2.140
Pénzintézeteknél lévő kamatozó követelések :								
Budapest	6.264	6.644	9.187	10.019	9.895	6.290	7.528	6.135
Magyarország	9.874	11.935	15.604	16.562	17.472	19.946	22.227	22.366
Értékpapírok és váltótárca :								
Budapest	6.049	9.731	12.078	15.583	20.000	21.517	20.126	15.915
Magyarország	8.520	14.167	18.893	24.894	34.349	43.755	40.721	29.649
Ingatlanok (jelzálogteher nélkül) és ingók értéke :								
Budapest	5.851	8.130	9.621	11.717	12.500	16.147	17.266	19.320
Magyarország	6.477	11.549	16.956	34.913	38.042	41.914	46.591	50.323
Kötvényekre adott kölcsönök :								
Budapest	140	426	1.166	2.808	5.366	8.553	11.071	9.752
Magyarország	391	1.022	2.704	7.311	14.450	22.435	29.027	23.724
Jelzálogkölcsönök :								
Budapest	211	163	121	327	534	1.606	2.391	2.026
Magyarország	2.077	797	1.614	2.618	4.962	6.616	8.433	7.942
Viszontbiztosító intézetek tartozásai és különféle adósok :								
Budapest	18.930	23.078	20.897	26.777	22.597	25.849	23.462	28.594
Magyarország	25.849	36.775	42.100	43.319	41.490	49.096	27.019	28.705
A képviseleteknél fennálló követelések, óvadékok és egyéb vagyoni tételek :								
Budapest	13.325	15.722	21.076	21.159	25.260	22.611	24.893	13.722
Magyarország	18.714	22.028	26.344	28.428	32.131	29.610	44.788	37.356
A biztosítási alap értékei :								
Budapest	41	41	911	191	562	785	977	1.276
Magyarország	3.046	3.280	3.226	3.828	4.751	5.076	5.134	4.885
Tisztviselői nyugdíjalap :								
Budapest	140	599	802	1.075	1.898	2.038	2.221	2.859
Magyarország	513	676	1.011	1.333	2.231	2.420	2.806	3.547
Veszteség :								
Budapest	78	89	194	205	103	150	418	125
Magyarország	2.230	1.493	1.322	2.392	1.057	1.303	856	1.445
Összesen :								
Budapest	**51.630**	**65.495**	**77.193**	**90.755**	**99.606**	**106.502**	**111.418**	**100.665**
Magyarország	**78.925**	**105.478**	**132.191**	**168.155**	**193.418**	**224.740**	**229.681**	**212.082**

83. Biztosítóvállalataink mérlegszerű vagyona. (Vége.)

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
	B) *Jelzőszámokban.*							
Pénzkészlet :								
Budapest	100	145	190	149	148	159	177	157
Magyarország	100	142	196	207	201	208	168	173
Pénzintézeteknél lévő kamatozó követelések :								
Budapest	100	106	147	160	158	100	120	98
Magyarország	100	121	158	168	177	202	225	227
Értékpapírok és váltótárca :								
Budapest	100	161	200	258	331	356	333	263
Magyarország	100	166	222	292	403	514	478	348
Ingatlanok (jelzálogteher nélkül) és ingók értéke :								
Budapest	100	139	164	200	214	276	295	330
Magyarország	100	178	262	601	587	647	719	777
Kötvényekre adott kölcsönök :								
Budapest	100	304	833	2.006	3.833	6.109	7.908	6.966
Magyarország	100	261	692	1.870	3.696	5.738	7.424	6.068
Jelzálogkölcsönök :								
Budapest	100	77	57	155	253	761	1.133	960
Magyarország	100	38	78	126	239	319	406	382
Viszontbiztosító intézetek tartozásai és különféle adósok :								
Budapest	100	122	110	141	119	137	124	151
Magyarország	100	142	163	168	161	190	104	111
A képviseleteknél fennálló követelések, óvadékok és egyéb vagyoni tételek :								
Budapest	100	118	158	159	190	170	187	103
Magyarország	100	118	141	152	172	158	239	200
A biztosítási alap értékei :								
Budapest	100	100	2.229	466	1.371	1.915	2.383	3.112
Magyarország	100	108	106	126	156	167	169	160
Tisztviselői nyugdíjalap :								
Budapest	100	428	573	768	1.356	1.456	1.586	2.042
Magyarország	100	132	197	260	435	472	547	691
Veszteség :								
Budapest	100	114	249	263	132	192	536	160
Magyarország	100	67	59	107	47	58	38	65
Összesen :								
Budapest	**100**	**127**	**150**	**176**	**193**	**206**	**216**	**195**
Magyarország	**100**	**134**	**167**	**213**	**245**	**285**	**291**	**269**

Az *értékpapírok* és a *váltótárca* mérlegszerű vagyontételeit, amint azt már fentebb ismételten tettük, a főváros és a vidék közötti jobb összehasonlítás kedvéért itt megint egyesítettük. Hivatalos forrásainkban, tehát úgy a Magyar Statisztikai Évkönyvben, mint pedig Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyvében az értékpapirok és a váltótárca külön-külön szerepelnek. A váltótárca tételei azonban itt oly csekély összegűek, hogy következtetéseinkből nyugodtan kikapcsolhatjuk őket. Tételei csekélységének kézenfekvő indokai vannak. A nagyobb váltótárca tartásában rejlő kockázatok súlyosabbak azoknál, amelyeket a biztosító vállalatok általános ügymenete általában még jól elbír. A jövedelmezőségi költségszámításnak több figyelmet szentelő budapesti biztosító vállalatok szemében a lehetőleg nagyobb mozgékonyság fontos szempont. Az értékpapírállomány pedig nyilvánvalóan nagyobb mozgékonyságot nyujt, mint a vállalati ingatlantulajdon. Ezzel magyarázhatjuk azt a jelenséget, hogy fővárosi biztosító vállalatainknak az összes biztosító vállalati mérlegszerű értékpapírállományban való részesedése viszonylag tekintélyes. A felerészt a 83. táblánkban szereplő időtartam folyamán többnyire jóval meghaladta. Ezt teszi nevezetesen a szóbanforgó időtartamnak mind elején, mind pedig végén.

A pénzintézeteknél való gyümölcsöző tőkeelhelyezést fővárosi biztosító vállalataink sokkal kevésbbé hangsúlyozzák, mint a vidékiek. A huszas évek végének fellendülésében ugyan aránylag még ezekből a tételekből is igen tetemes rész jutott rájuk. A harmincas évek elején azonban a helyzet megfordult és a vidéki biztosító vállalatok nyomultak erőteljesebben előtérbe. Nyilvánvalóan legalább itt igyekeztek valamelyes mozgékonyságukat biztosítani.

Kötvényekre is aránylag jóval nagyobb kölcsönöket adnak, mint a fővárosi biztosító vállalatok. Ezt tették már a huszas évek vége felé, és ez volt a helyzet nevezetesen a harmincas évek elején is.

Hasonló képet mutat a *jelzálogos kölcsönök* mérlegszerű vagyontételeinek fővárosi és vidéki megoszlása. Budapesti biztosító vállalataink itt még sokkalta kisebb arányban részesednek, mint akár a biztosító vállalati ingatlanok, akár pedig a kötvényekre adott kölcsönök tételében.

Hogy fővárosi biztosító vállalataink a viszontbiztosításokra nagyobb súlyt vetnek, mint a vidékiek, azt Budapestnek a *viszontbiztosító intézetek tartozásaira és a különféle adósokra* vonatkozó rovat tételeiben való nagy részesedési arányából következtethetjük. Ennek a tételnek a címéből is kiderülő két részét — forrásainktól eltérően — táblánkban mi egyesítettük.

Összevonással éltünk a *képviseleteknél fennálló követelések*, az *óvadékok* és az »*egyéb vagyoni tételek*« rovatánál is, amelynek tételeiből eleinte nagyobb, utóbb pedig már csak jóval kisebb rész jutott a fővárosra. Ebben a viszonylagos csökkenésben tekintélyes része különösen annak a körülménynek van, hogy budapesti biztosító vállalatainknak képviseleteikkel szemben

fennálló követelései a harmincas évek elején jóval gyorsabb ütemben csökkentek, mint a vidéki biztosító vállalatok kintlevőségei. Ez azt jelenti, hogy a budapesti biztosító vállalatok képviseleteiket az utóbbi években legalább is nagyobb óvatossággal kezelik. Részben egyúttal kétségtelenül meg is szorítják képviseleti hálózatukat. Az »egyéb vagyoni tételek« a be nem fizetett alaptőkére,» az egyéb alapok« és átmeneti kamatokra oszlanak.

Biztosítási alapjaikra fővárosi vállalataink — legalább mérlegszerű kimutatásaikban — különösebb súlyt nem vetnek. Erről tanúskodik a biztosítási alapok értékeinek rovatában látható aránylag igen csekély részesedés.

Annál nagyobb arányban veszik ki részüket a *tisztviselői nyugdíjalapok* vagyontételeiből, amelyek megfelelnek a mérlegszerű terhek között szereplő hasonló elnevezésű tételeknek. A vagyonnál azonban csak azok az összegek vannak feltüntetve, amelyekkel a szóbanforgó tisztviselői nyugdíjalapok a mérlegszerkesztés időpontjában tényleg rendelkeztek.

A mérlegszerűen kimutatott *pénzkészletek* terén a budapesti biztosító vállalatoknak azért van csak aránylag szerényebb részük, mert egymáshoz való nagyobb közelségüknél és egyébként is szorosabb egymásközti kapcsolataiknál fogva nyilvánvalóan kevésbbé szorulnak nagyobb pénzösszegeknek készenlétben való tartására, mint a vidékiek.

Végezetül még annak megfigyelése is tanulságos, hogy budapesti biztosító vállalatainkra csak mily csekély rész jut az ország összes mérlegszerű biztosító vállalati *veszteségéből*. Míg a mérlegszerű nyereségekből, amint fentebb láttuk, Budapest általában több mint felerészben veszi ki részét, addig a veszteségekből többnyire csak csekély töredék jut rá. Ez újabb bizonyítéka annak, hogy a budapesti biztosító részvénytársaságok nem sikertelenül szögezik tekintetüket a minél tökéletesebb jövedelmezőségi költségszámításra. A vidéken gyakrabban előforduló szövetkezeti biztosító vállalatoknál viszont az a legfontosabb, hogy biztosító tevékenységeiket akadálytalanul bonyolítsák le. Ennek a célnak érdekében könnyebben viselhetnek el kisebb veszteségeket is, mint a fővárosi biztosító részvénytársaságok.

Biztosító vállalataink tevékenységének fővárosi és vidéki megoszlása tehát azt mutatja, hogy Budapest idevágó országos fontossága *csekélyebb*, mint amelyet a többi hitelintézettel kapcsolatosan láttunk. Évtizedünk folyamán magánbiztosító szervezetünk decentralizálása, azaz a vidékre való részbeni szétosztása még tovább folytatódott. Indokul különös súllyal kell itt ismételnünk a mezőgazdasági biztosítás különböző ágainak és a tűzkárbiztosításnak fontos vidéki teljesítményeit. Összefoglalóan mégis azt kell megállapítanunk, hogy Budapestnek még a magánbiztosítások terén is jóval nagyobb országos szerepe van, mint amilyet pl. a lakosság megoszlásában mutat. Ez megint csak a főváros nagyobb tőkeerejéről tanúskodik.

VI. FEJEZET:

Hitelbiztonság.

1. Alaki és anyagi hitelbiztonság.

A *hitelbiztonság* mindenkori állapota mintegy fokmérője az egész hitelszervezet egészségének. Nevezetesen hitelpolitikánknak is legelőkelőbb célja mindenkor az, hogy a hitel intézményének alapjául szolgáló bizalmat erősítse és ezáltal a hitelt fejlessze. Az ily általános megállapítások síkján messzemenően egyet is értünk. Felfogásbeli különbségek csak ott mutatkoznak, ahol a hitelbiztonság előidézésére szolgáló eszközök alkalmazásának kérdése merül fel. Ha a hitelbiztonságot könyörtelenül és maradéktalanul fenntartjuk, akkor az általános gazdasági élet hullámzása kapcsán igen válságos helyzetekbe juthatunk. Válságszerű összeroppanások idején a keményen fenntartott hitelbiztonsági elv számos gazdasági egzisztenciának, azaz egységnek összeomlásához vezet. Összeomlásuk a továbbgyűrűzés törvényei alapján szerteterjed a közgazdasági élet legtávolabbi területeire is és végeláthatatlan rázkódtatásokkal fenyeget. Érthető, hogy az ily rázkódtatásokat elkerülni igyekszünk. Ezt különösen azáltal tehetjük, hogy a hitelbiztonság elveinek csorbításával — amint fentebb, váltóállományunk legújabb alakulásával kapcsolatosan már érintettük — menteni igyekszünk az anyagi bukás szélére kerülő gyengébb gazdasági egységeket.

Az ilyfajta magatartásból eredő helyzet hátrányát is láttuk már. Nevezetesen tudjuk, hogy a hitelbiztonságnak társadalompolitikai szempontok alapján való csorbítása hosszantartó, természetellenes *pangásba* sodor bennünket, amely huzamosabban gátolja a tőkeképződés újbóli fellendülését. Ha ugyanis moratóriumokkal, azaz a hitelviszonyokból eredő fizetési kötelezettségek általános felfüggesztésével, általános kamatcsökkentéssel vagy pedig — még erélyesebb rendszabályként — a tőketartozások összegének általános leszállításával igyekszünk az adósokon segíteni, nyilvánvalóan csorbítjuk a hitelre kihelyezett tőkék jövedelemezőségét. Erre való tekintettel pedig új tőkék is nehezebben fognak keletkezni. Az újabb konjunkturális fellendülés izmait tehát megbénítjuk. Lényegében ugyan elérjük azt a célt, amely társadalompolitikai élű beavatkozásaink előtt lebeg: azt, hogy társadalmi összetartozásunk és többé-kevésbbé együttes felelősségünk alapján többekre, sokakra vagy úgyszólván valamennyiünkre osztjuk szét azokat a gazdasági bajokat, amelyek a válság kitörésekor egyeseket különösen támadnak meg. Az ilyenkor felmerülő kérdés csupán az szokott lenni, hogy társadalompolitikai rendszabályainkkal nem csorbítjuk-e túl-

ságosan a nemzeti jövedelem egészét. Nem idézünk-e elő oly állapotot, amelyben az egyénre az egész nemzeti jövedelemből mindenképen sokkalta kisebb rész jut, mint hogyha egynéhány gazdasági egység feláldozásával szabadabb folyást engedtünk volna a válságnak és az utána következő pangás lebonyolódásának.

Mindezeket az összefüggéseket alaposan le kell mérnünk, mielőtt a hitelbiztonság jelenségeinek vizsgálatába bocsátkoznánk. Különösen pedig akkor kell óvatosaknak lennünk, ha *statisztikailag* is mérni óhajtjuk a hitelbiztonság mindenkori fokát. A hátralékos, az óvatolt és a perelt váltók számának fővárosi és vidéki megoszlására fentebb már utaltunk. Ez a megoszlás azonban csupán aránylag szűk keretek között tekinthető oly alapnak, amelyen hitelbiztonságunk általános körvonalaira következtethetünk.

Sokkal kifejezőbb és tüzetesebb képet nyerünk, ha figyelmünket a *fizetésképtelenségek* számának fővárosi és vidéki megoszlására irányítjuk. Hitelgazdaságunk mai viszonyai között a fizetésképtelenség a tőle sujtott egyénnek tényleges gazdasági összeroppanását jelenti. Keményen érinti azokat is, akiknek a fizetésképtelennel szemben fennálló követelései csorbulnak. Rajtuk kívül még mindazoknak a hitelbe vetett általános bizalma is valamelyest megrendül, akik a fizetésképtelenséggel valamiképen közvetlen kapcsolatba jutnak vagy akik azt akárcsak mint nem érintett kívülállók szemlélik. Ezeknek az összefüggéseknek alapján felületesen tehát azt állíthatnók, hogy a fizetésképtelenségek mindenkori száma többé-kevésbbé hű mutatója a hitelbiztonság fokának.

Helyesebben mégis akkor járunk el, ha ezen a síkon különbséget teszünk alaki és anyagi hitelbiztonság között. A különbséget hitelpolitikánk mindenkori magatartására alapítjuk. A fizetésképtelenségek számából ugyanis csupán akkor következtethetünk egyenes vonalban hitelbiztonsági állapotainkra, ha hitelpolitikánk a fizetésképtelenségek létrejötte körül erélyesebb rendszabályokkal be nem avatkozik. A fizetésképtelenségek alacsony száma csakis ebben az esetben tanúskodik *anyagi*, tehát tényleges hitelbiztonságról. Ha azonban alacsony számukat csak többé-kevésbbé erélyes hitelpolitikai beavatkozások árán érjük el, azaz ha csupán áldozatosan mentő és segítő hitelpolitikai intézkedéseinkkel tudjuk fizetésképtelenségtől megóvni a gyengén álló gazdasági egységek nagy zömét, akkor legfeljebb csak *alaki* hitelbiztonságról szólhatunk. Oly alaki hitelbiztonságról, amely csupán az összefüggések felületén mutat kedvező képet, tényleg azonban esetleg igen nagyfokú hitelbizonytalanságokat takar. Az ily alaki hitelbiztonság mögött tehát az anyagi hitelbiztonságnak messzemenő hiánya rejtőzhet. Ebben az esetben azt látjuk, hogy az anyagi hitelbiztonság a fizetésképtelenségek számával egyenesen fordított arányban áll.

2. Fizetésképtelenségeink.

Nézzük mármost azt a fővárosi és vidéki megoszlást, amelyet *fizetésképtelenségeink száma* évtizedünkben mutat.

84. Fizetésképtelenségeink száma.

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Abszolút számokban.*								
Budapest	711	310	484	595	751	845	474	206	194
Vidék	1.792	787	1.096	1.631	1.987	2.565	1.051	400	476
Magyarország összesen	**2.503**	**1.097**	**1.580**	**2.226**	**2.738**	**3.410**	**1.525**	**606**	**670**
	B) *Jelzőszámokban.*								
Budapest	100	44	68	84	106	119	67	29	27
Vidék	100	44	61	91	111	143	59	22	27
Magyarország összesen	**100**	**44**	**63**	**89**	**109**	**136**	**61**	**24**	**27**
	C) *Százalékokban.*								
Budapest	28·4	28·3	30·6	26·7	27·2	24·8	31·1	34·0	28·9
Vidék	71·6	71·7	69·4	73·3	72·8	75·2	68·9	66·0	71·1
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

1925-re vonatkozólag idevágó megbízható adataink még nincsenek, mert a rendszeres fizetésképtelenségi statisztikai adatgyüjtés nálunk csak 1926 április havában indult meg.

Ha a hozzá nem értő nézi fizetésképtelenségeink országos számának alakulását, meglehetősen tanácstalanul fog vele szembenállni. Főleg azért tanácstalanul, mert a huszas évek második felének fellendülésében általában sokkalta nagyobb idevágó számokat lát, mint a harmincas évek első felének pangásában. Helyesen viszont a következőképen értelmezhetjük számsoraink alakulását: a huszas évek közepe táján általános hitelbiztonságunkban még erősebben érezhetők voltak azoknak a rázkódtatásoknak utóhatásai, amelyek az úgynevezett *szanálási válsággal* jártak. A szanálás, azaz az ország államháztartásának és pénzének erélyes rendezése csakis a gyengébb gazdasági egységek feláldozásának árán volt elérhető. A korábbi inflációból, azaz pénzfeleslegből valamelyes deflációra, azaz pénzszűkére kellett áttérnünk. Új hitelek elérése ilyképen megnehezült és azok a gazdasági egységek, amelyek létüket csakis újabb meg újabb hitelek elérésével tudták fenntartani, könyörtelenül omlottak össze. Innen a fizetésképtelenségeknek az az aránylag még magas száma, amelyet 1926-ban látunk.

1927-ben már erősen éreztette hatásait az a megtisztulás, amelyet a szanálás előidézett. Akkoriban nekilendülő jobb gazdasági helyzetünk is hozzájárult még. A fizetésképtelenségek száma akkor természetes módon erősen megcsappant. A következő évben viszont már a *fellendülés* tetőpontja felé közeledtünk. Amily mértékben tettük ezt, annál inkább vált érezhetővé

egész gazdasági helyzetünk feszültsége. A spekulációs, azaz az űzérkedő vállalkozások lábrakapásával egyre nagyobb kockázatok kerültek előtérbe és így fizetésképtelenségeink száma egészen 1931-ig, azaz pénzügyi összeomlásunk évéig még gyorsabb ütemben emelkedett. Hiszen 1931-ben több mint háromszorta magasabban állott, mint a fellendülés kezdetén, azaz 1927-ben.

Arra viszont még jól emlékszünk, hogy hitelpolitikánk pénzügyi összeomlásunk idején legott közbelépett, hogy megakadályozza a nagyobb gazdasági rázkódtatásokat. Ha a dolgoknak többé-kevésbbé természetes folyást engedtünk volna, kétségtelen, hogy fizetésképtelenségeink száma rohamosan tovább növekedett volna. Így azonban 1932., tehát általános gazdasági *pangásunk* mélypontja már tetemes csökkenést hozott. 1933-ban pedig fizetésképtelenségeink száma — erélyes adósvédelmi beavatkozásaink következtében — már csak alig $^1/_6$ részét tette az 1931. évi színvonalnak. 1934 viszont 1933-mal szemben csupán egészen lényegtelen emelkedést hozott. Nyomatékkal kell hangsúlyoznunk, hogy annak a csökkenésnek, amelyet ezen a téren 1932-től 1934-ig láttunk, általában korántsem kell örülnünk. Kétségtelen, hogy ezen csökkenő számok mögött kóros gazdasági jelenségeink, különösképen pedig anyagi hitelbiztonságunk kedvezőtlen állapota rejtőzik. Tévednénk tehát, ha az alaki hitelbiztonság jelenségeitől félrevezetni engednénk magunkat.

Budapestre az ország összes hitelképtelenségeinek számából feltűnően csekély rész jut. Részesedésének aránya már évtizedünk elején is csak jóval kevesebb mint $^1/_3$ volt. Minthogy a fővárosi és vidéki fizetésképtelenségek számának alakulása egész évtizedünk folyamán megközelítőleg párhuzamosan haladt, Budapest ezt a helyzetét kisebb ingadozásokkal évtizedünk végéig megtartotta.

Következtetéseinknél most megint *óvatosnak* kell lennünk. Legalább is azt kell megállapítanunk, hogy a fővárosnak ez a csekély részesedése két tényező hatása alatt jött létre. Kettőjüknek csupán egyike az, hogy budapesti gazdasági egységeink általában erősebb lábon állnak, mint a vidékiek. Fizetésképtelenségi összeomlásba tehát csak nehezebben és ritkábban sodródnak. Második tényezőként azonban nyomatékkal kell arra a körülményre utalnunk, hogy a főváros alaki hitelbiztonságának megőrzése mindenkori hitelpolitikánk szemében különösen fontos. A vidéki fizetésképtelenségek hullámai nehezebben terjednek szerte az országban. Egyébként is távolabb állnak az országos közvélemény keletkezésének és irányításának gócpontjától. Ha viszont Budapesten engedné hitelpolitikánk nagyobb mértékben megnövekedni a fizetésképtelenségek számát, kétségtelen, hogy ez mind közvetlenül, mind pedig közvetve kedvezőtlenebb országos hatásokkal járna.

Közvetlenül azért, mert a fizetésképtelenségekkel járó további gazdasági rázkódtatások a fővárosból könnyebben gyűrűznek szerte. *Közvetve* pedig azért, mert az ilyen helyzet elsősorban a főváros gazdasági hangulatát és

hitelezési bizalmát rontaná. Ennek folyamán pedig az egész országban hamarább ingatná meg a hitelbe vetett bizalmat. Ennek a kétirányú megfontolásnak alapján hitelpolitikánk országos érdekek síkján helyesen jár el, amidőn különös nyomatékkal igyekszik meggátolni a fővárosi ipari és kereskedelmi vállalatok, valamint a fővárosi hitelintézetek nyílt fizetésképtelenségét. A harmincas évek első felének folyamán ezt a szempontot különösen a nagyobb fővárosi vállalatokra alkalmaztuk. Budapestnek a fizetésképtelenségek számában való csekély részesedéséről tehát nyugodtan állapíthatjuk meg, hogy »nem mind arany, ami fénylik«. Minden okunk megvan annak feltételezésére, hogy a gazdasági kölcsönhatások szabad folyása mellett a fővárosnak idevágó részesedése jóval nagyobb lenne.

Azt azonban, hogy a szóbanforgó részesedés tényleg is jóval nagyobb, mint amilyen arányt egyedül a fizetésképtelenségek számának megoszlásából láttunk, élénken bizonyítja a *fizetésképtelenségbe kerültek tartozásainak és követeléseinek* fővárosi és vidéki megoszlása.

85. A fizetésképtelenségbe kerültek tartozásai és követelései.

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					A) *Millió pengőben.*				
Tartozások:									
Budapest	38·0	28·3	48·4	61·2	62·1	80·7	35·4	13·0	16·8
Vidék	29·2	25·5	48·7	66·4	66·9	82·3	54·9	20·1	12·8
Magyarország összesen	**67·2**	**53·8**	**97·1**	**127·6**	**129·0**	**163·0**	**90·3**	**33·1**	**29·6**
Követelések:									
Budapest	20·0	14·4	28·9	39·5	36·8	53·7	20·1	9·0	13·3
Vidék	16·2	14·0	31·3	41·6	42·7	56·9	38·6	17·0	9·2
Magyarország összesen	**36·2**	**28·4**	**60·2**	**81·1**	**79·5**	**110·6**	**58·7**	**26·0**	**22·5**
					B) *Jelzőszámokban.*				
Tartozások:									
Budapest	100	74	127	161	163	212	93	34	44
Vidék	100	88	168	229	231	284	189	69	44
Magyarország összesen	**100**	**81**	**145**	**191**	**193**	**243**	**134**	**49**	**44**
Követelések:									
Budapest	100	72	145	198	184	269	101	45	67
Vidék	100	88	196	260	267	356	241	106	58
Magyarország összesen	**100**	**79**	**167**	**225**	**221**	**307**	**163**	**72**	**63**
					C) *Százalékokban.*				
Tartozások:									
Budapest	56·5	52·6	49·8	48·0	48·1	49·5	39·2	39·3	56·8
Vidék	43·5	47·4	50·2	52·0	51·9	50·5	60·8	60·7	43·2
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Követelések:									
Budapest	55·2	50·7	48·0	48·7	46·3	48·6	34·2	34·6	59·1
Vidék	44·8	49·3	52·0	51·3	53·7	51·4	65·8	65·4	40·9
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Az *országos adatok* alakulása ugyan itt is azt mutatja, hogy fizetésképtelenségeink méretei 1932-től kezdve rohamosan zsugorodtak. Szembeötlő nevezetesen az is, hogy az 1934. év itt 1933-mal szemben mind a fizetésképtelenségbe kerültek tartozásainak, mind pedig összes követeléseiknek további tetemes csökkenését hozta. Pedig 84. táblánkból azt láttuk, hogy a fizetésképtelenségek száma akkor már újból emelkedett. Ebből a két ellenkező irányú folyamatból arra következtethetünk, hogy 1934-ben az ország egészében ugyan több, de csak jóval csekélyebb jelentőségű fizetésképtelenség fordult elő, mint 1933-ban. Megállapíthatjuk tehát, hogy fizetésképtelenségeink általános görbéje még 1934-ben is lefelé irányult.

Budapest részesedése mind évtizedünk elején, mind pedig legvégén felényinél jóval nagyobb volt. A huszas évek végének fellendülésében ugyan a felerész alá süllyedt a harmincas évek első felének pangási mélypontján még $^2/_5$ résznél is lejjebb esett. 1934-ben azonban — az általános gazdasági helyzet újabb javulásával kapcsolatos nagyobb gazdasági mozgalom szárnyán — ismét magasabbra szökött. Ez azt jelenti, hogy míg a válság mélypontján Budapesten is csak viszonylag kisebb jelentőségű fizetésképtelenségek fordultak elő, addig 1934-ben már legalább is egynéhány nagyobb fővárosi vállalat került fizetésképtelenségbe. Úgy is mondhatnánk, hogy hitelpolitikánk akkortájt már az általános gazdasági helyzet újabb javulására való tekintettel húzódott azoktól az áldozatoktól, amelyekkel az anyagi romlás szélére jutott nagyobb fővárosi vállalatoknak alátámasztása járt volna. Itt nyilvánvalóan oly vállalatokról van szó, amelyek már a pangás mélypontján is igen rosszul álltak és amelyeket már akkoriban is csak áldozatos hitelpolitikai fogásokkal lehetett legalább ideiglenesen megóvnunk a fizetésképtelenségtől. A harmincas évek közepén látható helyzet azonban mégis azt mutatja, hogy fővárosunk csaknem $^3/_5$-nyi részt visel az ország összes fizetésképtelenségéből. Ez pedig már korántsem nyujtja oly kedvező képét még Budapest alaki hitelbiztonságának sem, mint amilyent a fizetésképtelenségek számánál láttunk. Pedig kétségtelen, hogy ez a vonatkozás, azaz a fizetésképtelenségtől közvetlenül érintett hitel értékszerű terjedelme közgazdasági síkon sokkalta fontosabb, mint a fizetésképtelenségek merő száma.

Figyelnünk kell ebben az összefüggésben még arra a körülményre is, hogy az egyes fizetésképtelenségek között nemcsak mennyiségi, hanem *minőségi különbségek* is vannak. Azon a mennyiségi vonatkozáson kívül ugyanis, amely a tőlük közvetlenül érintett hiteltömegeket mutatja, az a szempont is igen fontos, hogy a fizetésképtelenségbe kerültek tartozásai és követelései egymáshoz milyen arányban vannak. Ha az érintett tartozásokhoz képest a követelések is eléggé tekintélyes magasságban állnak, akkor a fizetésképtelenség korántsem oly súlyos közgazdasági jelenség, mint akkor, ha a tartozások sokszorosan múlják felül a követeléseket.

Ezen a síkon *országos* állapotaink évtizedünk folyamán határozottan javultak. Míg ugyanis a fizetésképtelenségbe kerültek tartozásai évtizedünk elején országos viszonylatban még csaknem kétszeresen multák felül követeléseiket, addig évtizedünk végén többletük már $^1/_3$ résznyi sem volt. Némi javulás ezen a téren ugyan már a huszas évek legvégén és a harmincas évek legelején is tapasztalható volt. Újabb erélyes adósvédelmi rendszabályaink azonban az arányt még tovább javították. Eredményük tehát az volt, hogy országos viszonylatban a fizetésképtelenségeknek nemcsak számát és a tőlük érintett hiteltömegek összegét tudták csökkenteni, hanem egyúttal minőségileg is jelentékenyen enyhítették őket.

Budapest országos részesedése itt annyiban mutat viszonylag kedvezőtlen képet, hogy a fővárosi fizetésképtelenségekre az ország összes fizetésképtelenségbe kerültjeinek tartozásaiból évtizedünk folyamán általában valamivel nagyobb rész jutott, mint követeléseikből. Ez a különbség ugyan nem nagy. Mégis arra vall, hogy a budapesti fizetésképtelenségek minőségileg súlyosabbak voltak, mint a vidékiek. A főváros szempontjából annál kedvezőbb helyzetet tüntet fel azután az 1934. év, amelyben a tekintetbejövő követelések fővárosi aránya egyszeriben a tartozások budapesti aránya fölé emelkedett. Ugyanakkor tehát, amidőn fővárosi fizetésképtelenségeink — a harmincas évek közepe felé — országos viszonylatban mennyiségileg súlyosabbakká váltak, minőségileg egyúttal lényegesen enyhültek. Nevezetesen enyhébbekké váltak, mint a vidéknek 1934-ben bekövetkezett fizetésképtelenségei. Ha most még azt is tekintetbe vesszük, hogy az a kevesebb mint $^3/_5$-nyi rész, amely az ország összes fizetésképtelenségeitől közvetlenül érintett hiteltömegekből a harmincas évek közepe felé Budapestre jutott, fővárosunknak az egész ország hitelgazdaságában elfoglalt kimagasló szerepéhez képest nem is oly feltűnően magas, megállapíthatjuk, hogy Budapest viszonylagos helyzete általában még fizetésképtelenségeink megoszlásának vetületében sem mutat kedvezőtlen képet.

Ennek kapcsán foglaljuk mármost nagy vonalakban egybe azokat a vonatkozásokat, amelyeket hiteléletünk alakulása gondolatmenetünk síkján mutat. Legáltalánosabban azt mondhatjuk, hogy ahol gazdasági *erőt* mutató hitelvonatkozásokról van szó, ott fővárosunk országos szerepköre igen *tág*. Azokban a hitelvonatkozásokban pedig, amelyek inkább gazdasági *gyengeségről* tanúskodnak, Budapest részesedése viszonylag *csekélyebb*. Részesedése hitelközvetítésünkben átlagosan még jóval *magasabb* annál a résznél, amely az ország iparából és kereskedelméből reá jut. Ennek legáltalánosabb okául ismételten azt kell hangsúlyoznunk, hogy Budapest nemcsak az ország ipari és kereskedelmi hitelpiacának gócpontja, hanem mezőgazdasági hitelünknek is kiemelkedő irányítója.

NEGYEDIK RÉSZ:

FOGYASZTÁS ÉS JÖVEDELEMELOSZLÁS.

I. FEJEZET:

Fogyasztás.

1. Városi és vidéki fogyasztás.

A termelésnek és a forgalomnak eddig nyujtott képéből Budapest országos gazdasági szerepe már megközelítőleg határozott körvonalakban domborodik ki. Hiszen gazdasági életünknek az a két területe, amelyet általában termelésnek és forgalomnak szoktunk tekinteni, önmagában is átöleli gazdasági tevékenységeink összességét. Más szóval: egész gazdasági életünknek nincsen olyan mozzanata, amely valamilyen vonatkozásában ne lenne szorosan kapcsolatos termelési vagy forgalmi jelenségeinkkel. Ezeknek a jelenségeknek vizsgálata tehát fővárosunk gazdasági fontosságát is már sokféle oldaláról mutatja be. Ily értelemben egész jelen gondolatmenetünk alapjának a termelésről és a forgalomról szóló eddigi részeket kell tekintenünk. Mind a fogyasztásról és jövedelemeloszlásról, mind pedig a közületi háztartásról szóló negyedik, ill. ötödik rész az első hárommal szemben többé-kevésbbé csak *kiegészítő jellegű* lehet. Munkánk negyedik és ötödik részének célja tehát főleg csak az, hogy még további szempontokból is megvilágítsa az első három részben már bemutatott összefüggéseket. Ezeket ilyképen még plasztikusabb világításban kapjuk. Minthogy azonban most következő fejtegetéseinknek, amint mondtuk, többé-kevésbbé csupán kiegészítő jellegük van, eddigi gondolatmeneteinknél jóval rövidebbre foghatjuk őket. Pontról-pontra emlékeznünk kell arra, amit fővárosunk országos gazdasági szerepére vonatkozólag a termelés és a forgalom síkján mondtunk. Ha ezt tesszük, akkor további vizsgálódásainkból számos részletkérdés fejtegetését már eleve kikapcsolhatjuk.

Különösen a fogyasztás és a jövedelemeloszlás jelenségeinél kell tudatában lennünk annak, hogy ezek tulajdonképen ugyanazokat az összefüggéseket világítják meg, mint amelyeket a termeléssel és forgalommal kapcsolatosan már egyszer szemügyre vettünk. Világító fénycsóvájukat csupán jelenségeinknek más oldalai felé irányítják. A fogyasztást és a jövedelemeloszlást szintén csak következtetési alapoknak tekinthetjük, amelyek-

ből gazdasági életünk egészének képét igyekszünk megépíteni. Hasonló következtetési alapoknak, mint a termelést és a forgalmat. Míg azonban a termelés a gazdasági folyamatoknak mindig *kezdetén* helyezkedik el, addig a fogyasztás csak *végükön* következik be. Hiszen nyilvánvaló, hogy először a termelés és a forgalom segítségével elő kell állítanunk és fogyasztásra kész állapotba kell hoznunk azokat a javainkat, amelyek a gazdasági folyamatok végén tényleg fogyasztásra kerülnek. A jövedelemeloszlás pedig a termelésből sarjadzik és a fogyasztást közvetlenül megelőző mozzanatnak tekinthető. Ezt alább bővebben fogjuk még vizsgálni.

Egyelőre azt fontos látnunk, hogy szükségleteink kielégítésének folyamata a termelésnél kezdődik és a fogyasztásnál végződik. Az az álláspont, amely a termelés alapján vizsgálja a gazdasági életet, mintegy állandóan a *jövőbe* tekint. Az a szemlélet pedig, amely a fogyasztásból kiindulva veszi fontolóra gazdasági jelenségeinket, inkább a *multba* néz. Azért, mert amaz a szükségletkielégítési folyamatok kezdetéről, emez pedig végükről vizsgálja a gazdaságot. Nyilvánvaló mármost, hogy gazdasági életünk egészéről többetmondó, teljesebb képet kapunk, ha a termelési szemlélethez kiegészítésül a fogyasztási összefüggéseket is hozzáfűzzük.

Itt mindenekelőtt a *fogyasztás fogalmával* kell tisztában lennünk. Fogyasztásnak a javaknak szükségleteink kielégítésére való végleges felhasználását tekintjük. Benne tehát egyaránt jön tekintetbe mind az egyszeri felhasználásból, mind pedig a tartósabb használatból álló fogyasztás. A két véglet között az átmeneti árnyalatoknak sokfélesége mutatkozik. Szempontunkból azonban egyaránt fogyasztjuk mind azt a pohár vizet, amelyet egy hajtásra iszunk ki, mind pedig azt a ruhát vagy házat, amelyet évekig, ill. esetleg évtizedekig vagy évszázadokig használunk. Nem tekinthetjük viszont fogyasztásnak a javaknak azt a felhasználását, amely közvetlenül a termelés céljait szolgálja. Az ipari nyersanyagokat tehát, amelyeket feldolgozunk, a feldolgozás tényével még korántsem fogyasztjuk el. Elfogyasztásuk csupán akkor következik be, amidőn az ipari készárut szükségleteink kielégítésére fordítjuk. Megkülönböztetésünk következő fejtegetéseink megértése céljából már csak azért is fontos, mert általános szóhasználatunk ezen a téren erősen ingadozó és korántsem világos.

Nyomatékkal kell továbbá arra is figyelnünk, hogy fogyasztásunknak *minőségi* vonatkozásai legalább is ugyanoly fontosak, mint mennyiségi összefüggéseink. Fontosságuk különösen akkor domborodik ki erősen, amidőn fővárosi és vidéki fogyasztásunkat állítjuk egymással szembe. A kérdésnek már első felvetésénél is szembeötlő, hogy a fővárosi ember számos vonatkozásban nem többet, hanem csupán jobb minőségű javakat fogyaszt, mint a vidéki.

Tudatában kell lennünk annak, hogy egész *egyéni és társadalmi életünk fejlődése* szükségleteinknek nemcsak mennyiségi, hanem egyúttal minőségi

gyarapodásából is sarjadzik. Közhelyként emlegetett tény, hogy amint valamilyen szükségletünket kielégítjük, helyében legott más szükségleteink támadnak. Ha az életbölcsességnek magasabb fokaira érkeztünk, megelégedéssel állapíthatjuk meg, hogy emberi törekvéseink folytonossága ebből a tényből sarjadzik. Könnyen beláthatjuk, hogy szükségleteinknek bármily ponton való teljes kielégítése emberi életünk végét jelentené. Ugyancsak könnyen érthetjük meg azonban egyúttal azt is, hogy szükségleteink egyre további gyarapodásában a minőségi szempont fokozatosan túlsúlyba kerül.

Termelési ütemünk rohamosan nő. Ütemének gyorsulását azonban elsősorban *szükségleteink gyorsuló gyarapodása* váltja ki. Legáltalánosabban úgy mondhatnók, hogy termelésünknek bármily gyors üteme sem érheti el szükségleteink gyarapodásának sebességét. Ha ugyanis tényleg elérné, akkor egyéni és társadalmi életünk lüktető ereje egyszeriben elapadna. Termelésünk és szükségleteink egymásközti vonatkozása olyan, mint a futó emberé és árnyékáé, ha a nap háta mögött süt. Természetellenes dolog lenne, ha árnyékát futásának egyre nagyobb sebességével el tudná érni. Az összefüggések sorrendje tehát ez: termelésünk növelését eredetileg szükségleteink gyarapodása váltja ki; a termelés terjeszkedése azonban utóbb visszahat szükségleteinkre és gyarapodásukat a maga részéről is tovább serkenti. A körforgás ilyképen teljessé válik.

Nyilvánvaló, hogy szükségleteink szóbanforgó gyarapodásában a mennyiségi szempontnak csak korlátozott szerepe lehet. Táplálkozásra, ruházkodásra, lakásra stb. egyénenként lényegében manapság sem fordítunk sokkalta több anyagot, mint száz vagy akár ezer esztendővel ezelőtt. Annál szembeötlőbb, hogy jobb, azaz szükségletkielégítésünkre alkalmasabb anyagokat fogyasztunk. A fogyasztási haladás súlypontja tehát minőségi síkon keresendő. Úgy szoktuk mondani, hogy szükségleteink nemcsak számukban növekednek, hanem egyúttal *finomulnak* is. Hasonló ütemben finomodik fogyasztásunk. A minőségi finomodásnak ebből a folyamatából emberi művelődésünk számos mozzanatát jól megmagyarázhatjuk.

Minőségi síkon fogyasztásunkat három csoportra oszthatjuk: az életszükségleti, a művelődési és a fényűzési fogyasztás csoportjaira. *Életszükségleti*, vagy létszükségleti fogyasztásunkhoz azoknak a javaknak elhasználása tartozik, amelyek nélkül meg nem élhetünk. A második csoportba fogyasztásunknak az a része tartozik, amely a mindenkori kultúra, tehát a mindenkori *művelődés* átlagos színvonalán áll, noha már nem szorosabb értelemben életszükségleti jellegű. Ami ennél a fogyasztáson minőségileg magasabban helyezkedik el, azt már fényűzésnek, vagy *fényűzési* fogyasztásnak tekintjük.

Kézenfekvő, hogy a három csoport közötti határvonalak többféle vonatkozásban elmosódnak. Bizonytalanságuk mind időbeli, mind helybeli, mind pedig tárgybeli különbségekből adódik. Amit ma és nálunk merőben

kultúrszükségleti, vagy művelődésszükségleti fogyasztásnak tekintünk, azt korábban, vagy máshol esetleg még fényűzési szükségletnek mondtuk. Itt nincs módunk ezzel az összefüggéssel hosszadalmasabban foglalkozni. Csupán arra a tényre kell utalnunk, hogy mind a megélhetési színvonalnak, mind a művelődési színvonalnak, mind pedig a fényűzésnek forrásai erősen egyéni jellegűek. Korántsem várhatjuk tehát, hogy ebben a megkülönböztetésben valamennyien egyetértsünk. Ha azonban hajlandók vagyunk feltételezni, hogy a bizonyos helyen és bizonyos időben fennálló művelődésnek *átlagos* színvonala többé-kevésbbé megállapítható, akkor mégis valamelyes tárgyilagos támpontot nyerünk. Átlagosan többé-kevésbbé megállapíthatjuk, hogy Magyarországon valamely évben mennyit és mit eszünk, miképen ruházkodunk, miképen lakunk stb. A fogyasztásnak ezt az átlagos színvonalát egyrészt többletnek fogjuk fel a merő életszükségleti fogyasztással szemben, másrészt pedig fényűzési fogyasztásnak tekintjük mindazt, ami a szóbanforgó átlagoknál magasabban helyezkedik el.

A művelődésszükségleti színvonalat Magyarország egészére vonatkoztatjuk. Eddigi fejtegetéseinkből már eleve is valószínű tehát, hogy *fővárosunkban* a fényűzési fogyasztásnak általában tágabb tere nyílik, míg a *vidék* fogyasztási színvonala általában inkább az életszükségleti fogyasztás felé szorul.

Amidőn azonban a fogyasztás összefüggéseit statisztikailag is vizsgálgatni kezdjük, jelentékeny nehézségekbe ütközünk. Lényegük az, hogy a fogyasztás összefüggéseire vonatkozólag jóval kevesebb és csupán kevésbbé megbízható számszerű értesülésünk van, mint a termelés jelenségeiről. Ennek a különbségnek okát is világosan látjuk. Mai termelésünk ugyanis úgyszólván a maga egészében a munkamegosztás és a munkaegyesítés alapján áll. Már merő összetételében is *társadalmi* jellegű és ezért külső megjelenésében is többnyire jól figyelhető meg. Fogyasztásunk viszont többé-kevésbbé manapság is még teljesen *egyéni*. Kívülről tehát javarészt nem jól látható. Míg egyrészt társadalmi együttesben termelünk, addig egyénileg elkülönülve fogyasztunk. Termelésünk nagyrészét társadalmi vagy egyenesen közületi ügynek tekintjük. Fogyasztásunkat pedig többnyire féltve őrizzük meg kizárólagos magánügyeink körében. Hiszen fogyasztásunk javarészének már merő technikai, azaz műszaki jellege is ezt követeli.

A társadalmilag egybefogó fogyasztásnak már eleve is csak viszonylag szűk korlátok között van helye. A lakás vonatkozásában pl. valamennyire még csak tekintetbe jöhet. A táplálkozásnál és a ruházkodásnál azonban már nem. Ez a különbség okozza, hogy a termelést társadalmilag mintegy objektiválódott, azaz tárgyiasodott mozzanataiban statisztikailag is többnyire jól ragadhatjuk meg, míg a többnyire magánügynek tekintett fogyasztásra inkább csak *közvetett* módon következtethetünk: csak más társadalmi jelenségek megfigyelésén át nézhetjük őket.

Az ilynemű közvetett megfigyelésnek leginkább még három útja járható. Először az, amely különböző *fogyasztási adók* magasságából következtet az alapjukul szolgáló fogyasztás összetételére. Ezt az utat járjuk, amidőn pl. a húsnak, a szeszesitaloknak, vagy a gépkocsiknak fogyasztására, ill. használatára következtetünk az idevágó fogyasztási adókból.

A második út bizonyos fogyasztási, vagy használati *engedélyek* révén kínálkozik. Ha az ily engedélyek kiváltását kötelezően írjuk elő, akkor áttekintésükből szintén következtethetünk valamelyest a mögöttük rejlő fogyasztásra. A rádióhasználat megfigyelésének pl. a rádióengedélyesek összeírása szolgálhat többé-kevésbbé jó alapjául.

Harmadik útként végül esetleg bizonyos *szállítási* mozzanatokból is következtethetünk a fogyasztási jelenségekre. Így pl. az újságolvasásról többnyire használható képet nyerünk, ha a postán szállított újságok számának alakulását figyeljük. Nyilvánvaló azonban, hogy igen sok újságpéldány postai szállítás nélkül is eléri az újságolvasót. Hasonlóképen nyilvánvaló, hogy többi idevágó közvetett megfigyeléseinknek is megvannak a maguk hiányai.

Nagyobb baj azonban az, hogy fogyasztásunk azon területeit, amelyeken még az ily többé-kevésbbé tökéletlen következtetésekre sincsen mód, statisztikai vizsgálódásainkból egészen ki kell kapcsolnunk. Arról tehát már eleve le kell mondanunk, hogy fogyasztásunkat statisztikailag az egyes fogyasztási cikkek fontosságának sorrendjében és rendszeresen tekintsük át. Inkább csak a rendelkezésünkre álló hivatalos statisztikai adatokhoz mérten *kiragadott esetek* vizsgálatára kell szorítkoznunk. Világosabban és rendszeresebben ezen a területen csak fogyasztási statisztikánknak a mainál jóval magasabb fejlődési fokán láthatnánk. Kétségtelen, hogy ennek a területnek hivatalos statisztikánk további fejlődése során fokozott figyelmet kell szentelnünk.

2. Húsfogyasztás.

Ha a főváros és a vidék közötti összehasonlításunkat a *húsfogyasztás* szempontjain kezdjük, akkor az idevágó rendszeresség hiánya máris nyilvánvaló. Hiszen a húsfogyasztás korántsem tekinthető elsőrendű életszükségleti fogyasztásnak. Noha a hús kétségtelenül alkalmas elsőrendű táplálkozási szükségleteink egyrészének kielégítésére, mégis köztudomású, hogy a kielégítést itt jelen viszonyainkhoz képest olcsóbb élelmiszerekkel is megtaláljuk. Olyanokkal, mint amilyen a kenyér és az olcsóbb főzelékfajták, valamint a gyümölcsfélék. Ha ezek helyett mégis húst fogyasztunk, akkor nyilvánvalóan nagyobb anyagi erőnkről teszünk tanúságot.

A húsfogyasztást tehát gondolatmenetünkben a *viszonylagos jólét* jelének foghatjuk fel. Csakis ebben a vonatkozásban nézzük. Nem vetjük fel tehát azt a kérdést, hogy itt egészségileg hasznos fogyasztási módról

van-e szó. Egészségügyi megfontolások síkján kétségtelenül vitatható, hogy a húsfogyasztás a maga egészében kívánatos-e és hogy végeredményben jobban jár-e az a jobbmódú ember, aki nagyobb mértékben fogyaszthat húst. Ebben az értelemben azt sem vitatjuk, hogy még általánosan magas jóléti színvonalon is elképzelhető a húsfogyasztástól való teljes tartózkodás. India egyes részeiben és más országokban ily helyzettel kerülünk szembe. Aminthogy a mi társadalmunkban is találhatók egyes csoportok, amelyek hasonló elveket követnek. Nálunk azonban a szóbanforgó törekvéseket nyugodtan tekinthetjük kivételes jelenségeknek, amelyek általános következtetéseink érvényét csak igen kevéssé érintik.

A húsfogyasztáson belül máris fontos különbséget látunk, ha a *mennyiségi* fogyasztás szempontjait a *minőségiével* vetjük egybe. Elsősorban tudjuk, hogy az egyes húsfajták között áruk szempontjából tetemes különbségek vannak. Másodszor pedig még az egyes húsfajtákon belül is a minőségi árnyalatok szerint nagy árkülönbségek állnak fenn. Az tehát, hogy súlyban kifejezve mennyi húst fogyasztunk, önmagában még a mi gondolatmenetünk síkján is csak töredékesen tükrözheti vissza a jóléti színvonalat. Azért csupán töredékesen, mert a drágább fajtájú és minőségű húsok fogyasztása még kisebb súly esetén is lényegesen magasabb jóléti színvonalról tanúskodhat, mint az olcsóbb és silányabb minőségű húsoknak nagyobb súlyban való fogyasztása.

Ezeket a megfontolásokat nyomatékkal kell figyelmünk előterében tartanunk, amidőn *húsfogyasztásunk egészének* alakulását nézzük.

86. Húsfogyasztásunk.

Megnevezés	1928	1929	1930	1931	1932
	A) Ezer kilogrammban.				
Budapest	71.259	78.537	70.828	67.151	68.633
Vidék	430.686	433.839	393.209	382.022	396.404
Magyarország összesen	**501.945**	**512.376**	**464.037**	**449.173**	**465.037**
	B) Jelzőszámokban.				
Budapest	100	110	99	94	96
Vidék	100	101	91	89	92
Magyarország összesen	**100**	**102**	**92**	**89**	**93**
	C) Százalékokban.				
Budapest	14·20	15·33	15·26	14·95	14·76
Vidék	85·80	84·67	84·74	85·05	85·24
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
	D) Egy főre eső mennyiség kilogrammban.				
Budapest	72·5	79·2	70·8	66·5	67·3
Vidék	56·9	56·9	51·1	49·4	51·5
Magyarország összesen	**58·7**	**59·7**	**52·8**	**51·0**	**52·6**

Adataink forrásául mind itt, mind pedig a húsfogyasztásra vonatkozó alábbi tábláinkban a Statisztikai Tudósító (STUD) 1934. március 27.-i száma szolgál. Az *egész* fogyasztott húsmennyiségeket úgy számítottuk ki, hogy az ott talált és a fejenkénti átlagokra vonatkozó számokat a lakosság mindenkori számával megszoroztuk. Adataink nagyjában megfelelnek azoknak az összefüggéseknek, amelyeket *Buziássy Károly* dolgozott ki »Budapest húsfogyasztása«[1]) című figyelemreméltó tanulmányában. Az a különbség, hogy Magyarország egészére vonatkozólag az évvégi, Budapestre vonatkozólag pedig az évközépi népesség száma szerint állapítottuk meg az egész fogyasztott húsmennyiségeket, önmagában is elenyésző. A mi szempontunkból tehát már ezért is csak egészen elhanyagolható hibákat rejt. Buziássy adataira a maguk egészében főleg azért nem támaszkodhattunk, mert az ő figyelmének előterében egyedül Budapest húsfogyasztása áll és így az ország egész húsfogyasztásával való összehasonlításra természetszerűleg nem vetett súlyt. A STUD szóbanforgó számában viszont ügyesen dolgozta fel és állította szembe egymással a szóbanforgó fővárosi és országos adatokat.

Gondolatmenetünk síkján mindenesetre hiány, hogy a figyelmünk előterében álló évtizedből csupán *5 esztendőre* vonatkozólag vannak megbízhatónak látszó adataink. A többi 5 esztendőre vonatkozólag azonban nincsenek. A hiányt mégis némileg helyreüti az a körülmény, hogy a táblánkban szereplő 5 esztendőben helyet talál mind a huszas évek második felének fellendülési tetőpontja, mind pedig a harmincas évek első felének hanyatlási mélypontja.

Ez a konjunkturális különbség mindenekelőtt jól tükröződik vissza az *ország* egész húsfogyasztásának alakulásában. 1929 világosan mutatja a konjunkturális emelkedés tetőpontját, míg a süllyedés mélypontja a húsfogyasztásunk terén már 1931-ben következett be. Az a csaknem $^1/_5$-nyi különbség, amely az egy főre eső fogyasztott húsmennyiségben a két év között mutatkozik, viszonylag erős konjunktúraérzékenységről tanúskodik. Ez pedig megint csak azt bizonyítja, hogy a hús korántsem tartozik elsőrendű életszükségleti cikkeink közé. Tudjuk ugyanis, hogy az ilyenemű cikkek keresleti görbéje igen merev. Fogyasztásuk tehát a gazdasági viszonyok változásával is megközelítőleg változatlan színvonalon marad. Az oly cikkeknél azonban, amelyek már inkább művelődési vagy pedig fényűzési szükségleteinket elégítik ki, a keresleti görbének erős változékonysága áll előtérben. Az $^1/_5$-nyi eltérés önmagában véve ugyan nem feltűnően nagy. Mégis mindenesetre azt bizonyítja, hogy a húsfogyasztás zömében már inkább művelődésszükségleti, egyes részeiben pedig fényűzési fogyasztásunkhoz tartozik.

[1]) Városi Szemle XX. évfolyam 1934. évi 4. sz. 577—595. l. és 5. sz. 696—715. l.

Az 1931. évi mélypont után 1932 már megint valamelyes emelkedést mutat. Két okból is. Elsősorban azért, mert a húsfogyasztásnak mély színvonalra való süllyedése bizonyos kimerültséget szült. A húséhség ezen az alacsony színvonalon egyre nagyobb feszültséggel kezdett megint jelentkezni és így 1932-ben már megfelelően nagyobb nyomatékkal lépett fel. Fellépését megkönnyítette a második ok : az, hogy a húsárak akkoriban a *mezőgazdasági árolló* szétnyílása kapcsán erősen süllyedtek. Az olcsóbbá vált húst pedig még viszonylag csekély vásárlóerővel is nagyobb mértékben tudtuk fogyasztani.

Ha mármost *fővárosunkat* a húsfogyasztás síkján megint a vidékkel vetjük egybe, először azt kell megállapítanunk, hogy a vidék idevágó részesedése nálunk viszonylag igen tetemes. Igaz ugyan, hogy a fővárosi ember többé-kevésbbé egész évtödünk folyamán jóval több húst fogyasztott, mint a vidéki. Ez a többlet azonban korántsem tükrözi vissza a fővárosi embernek azt a kétségtelenül sokkal nagyobb jólétét, amelyet eddigi fejtegetéseinkben különböző szempontokból megismerhettünk. A fővárosi ember tehát — ezt eleve megállapíthatjuk — országos viszonylatban egész évtödünk folyamán kevesebb húst fogyasztott, mint amennyi viszonylagos jólétének megfelelt volna. Nyilvánvalóan azért kevesebbet, mert egyéb szükségleteinek kielégítését általában fontosabbnak tartotta. A táplálkozás általában oly merőben egyéni szükséglet, amelyet a társadalmi életben nagyobb mértékben felolvadó fővárosi ember szívesen szorít háttérbe egyéb érdekei kedvéért. A fővárosi ember a külső látszatra kétségtelenül többet ad, mint a vidéki. A táplálkozási szükséglet pedig olyan, amelynek kielégítése aránylag kevésbbé érinti a külső látszatot. Budapesten tehát inkább a húsfogyasztáson takarítjuk meg azt, amit a külső látszattal szorosabban egybekapcsolt ruházkodásunkra, lakásunkra, szórakozásunkra, stb. fordítunk.

A *vidéki* ember viszont egészségesebben ítéli meg a külső látszat értékét és táplálkozási szükségleteit még akkor sem hanyagolja el, ha kielégítésük kifelé nem látszik meg. Lapos közhellyel úgy mondhatnánk, hogy a vidéki ember nálunk általában és viszonylag jobban eszik, mint a fővárosi. Helyesen így kell tehát értékelnünk azt a tényt, hogy a vidéki ember évtödünk folyamán átlagosan valamivel több mint 50, a fővárosi viszont valamivel több mint 70 kg húst fogyasztott.

Az a tény viszont, hogy a fővárosi ember mégis jóval több húst fogyaszt, mint a vidéki, a fővárosi húsfogyasztásnak nagyobb *konjunktúraérzékenységéhez* vezet. Hiszen vidéken az önmagában véve is csekélyebb húsfogyasztás sürgősebb szükségleteket elégít ki és így az általános gazdasági helyzet változásaira csak jóval kisebb kilengések alakjában hat vissza. Most már megértjük azt, hogy 1929 még 1928-cal szemben is miért mutatja a fővárosi húsfogyasztásnak magas emelkedését és hogy 1931-ig azután miért volt a

hanyatlás Budapesten erősebb mérvű, mint vidéken. Ha azonban 1928-cal hasonlítjuk össze a fővárosi évek adatainak alakulását, tanulságul azt szűrhetjük le, hogy a harmincas évek elejének hanyatlását Budapest még ezen a téren is csak jóval kisebb mértékben érezte meg, mint a vidék. A különbség pedig megint csak a mellett tanúskodik, hogy a hanyatlás vidékünket nagyobb mértékben sujtotta, mint a fővárost. Buziássy fentebb említett adatai szerint Budapest 1933-ban is általában még megőrizte azt az emelkedő színvonalat, amely húsfogyasztásának terén, már 1932-ben beköszöntött. Ami pedig a huszas évek második felét illeti, 1927 még valamivel kisebb értéket mutat fővárosunkra vonatkozólag, mint 1928. Buziássy adatai szerint erősebb kilengés csak 1926-ban volt észlelhető, amely év sokkal nagyobb fővárosi húsfogyasztást mutatott, mint akár 1925, akár pedig 1927. A nélkül, hogy ennek az összefüggésnek mélyére hatolnánk, röviden érinthetjük, hogy magyarázatául elsősorban a tekintetbejövő árviszonyok szolgálnak.

Fentebb már említettük, hogy tekintetünket a húsfogyasztás megfigyelése terén több tény zavarja. Közöttük is különösen az, hogy idevágó statisztikai adatok híján a fogyasztott húsfajtákat és minőségeket nem vethetjük jól egybe. Az így támadó űrt csak igen csekély részében töltjük ki, ha legalább a tulajdonképeni húsfogyasztást igyekszünk megkülönböztetni a baromfifogyasztástól, amelyet eddigelé szintén húsfogyasztásnak tekintettünk. Ha tehát a baromfifogyasztás nélküli, azaz a *tulajdonképeni húsfogyasztást* nézzük, akkor a következő képet kapjuk.

87. Húsfogyasztásunk alakulása a baromfifogyasztás levonásával.

Megnevezés	1928	1929	1930	1931	1932
	A) *Ezer kilogrammban.*				
Budapest	69.490	78.240	69.327	66.545	68.123
Vidék	332.361	336.840	299.138	296.948	307.318
Magyarország összesen	**401.851**	**415.080**	**368.465**	**363.493**	**375.441**
	B) *Jelzőszámokban.*				
Budapest	100	113	100	96	98
Vidék	100	101	90	89	92
Magyarország összesen	**100**	**103**	**92**	**90**	**93**
	C) *Százalékokban.*				
Budapest	17·3	18·8	18·8	18·3	18·1
Vidék	82·7	81·2	81·2	81·7	81·9
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
	D) *Egy főre eső mennyiség kilogrammban.*				
Budapest	70·7	78·9	69·3	65·9	66·8
Vidék	43·9	44·2	38·9	38·4	40·0
Magyarország összesen	**47·0**	**48·2**	**42·4**	**41·6**	**42·7**

Országos viszonylatban itt mindenekelőtt szembeötlő, hogy baromfifogyasztásunk évtödünk folyamán összes húsfogyasztásunknak általában csak mintegy $^1/_5$ részére rúgott. $^4/_5$ része pedig az egyéb húsfajtákra jutott. Jelen gondolatmenetünk síkján fontosabb annak megállapítása, hogy *Budapest* húsfogyasztása főleg ezekre az egyéb húsfajtákra esett. Magyarázatul az szolgálhat, hogy ezek általában nagyobb mennyiségekben is jobban szállíthatók, mint a baromfi. A budapesti vágóhidaknak nagyüzeme is hozzájárul ahhoz, hogy fővárosunk ezekhez a húsfajtákhoz közvetlenebbül jut hozzá, mint a baromfihoz. A harmincas évek hanyatlása is csupán oly kevéssé befolyásolta Budapest tulajdonképeni húsfogyasztásának egészét, hogy 1932-ben az összes Budapesten elfogyasztott tulajdonképeni húsfajták mennyisége mindössze csak 2%-kal volt kevesebb, mint 1928-ban. A vidéken viszont ugyanezen idő alatt nem kevesebb mint 8%-os esést tapasztalhatunk.

Az idevágó összefüggéseket mégis csak egyoldalúan látjuk mindaddig, amíg ki nem egészítjük őket a *baromfifogyasztás* adatainak alakulásával.

88. Baromfifogyasztásunk.

Megnevezés	1928	1929	1930	1931	1932
	A) *Ezer kilogrammban.*				
Budapest	1.769	297	1.501	606	510
Vidék	98.325	96.999	94.071	85.074	89.086
Magyarország összesen	**100.094**	**97.296**	**95.572**	**85.680**	**89.596**
	B) *Jelzőszámokban.*				
Budapest	100	17	85	34	29
Vidék	100	99	96	87	91
Magyarország összesen	**100**	**97**	**95**	**86**	**90**
	C) *Százalékokban.*				
Budapest	2·0	0·3	1·6	0·7	0·6
Vidék	98·0	99·7	98·4	99·3	99·4
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
	D) *Egy főre eső mennyiség kilogrammban.*				
Budapest	1·8	0·3	1·5	0·6	0·5
Vidék	13·0	12·7	12·2	11·0	11·5
Magyarország összesen	**11·7**	**11·5**	**10·4**	**9·4**	**9·9**

Amint látjuk a *vidék fontossága* itt igen szembeötlően domborodik ki. Hiszen évtödünk átlagában a vidéki ember általában jóval több mint tízszer annyi baromfit fogyasztott, mint a fővárosi. A nagy különbség korábban is megvolt már és előreláthatólag a jövőben is meg fog maradni. Főleg azért, mert a vidéki háztartás fogyasztásában a baromfi jobban kéznél van és azt a fogyasztási zavarok zöméből általában jobban és könnyebben segíti ki. A baromfikereskedelemnek mind élő, mind pedig leölt áruban — éppen

baromfitenyésztésünk háztartási, azaz szerteszórt jellegénél fogva — változatlanul bizonyos szállítási nehézségei vannak. Elsősorban ennek tulajdoníthatjuk azt, hogy vidéken baromfiáraink általában sokkalta alacsonyabbak, mint a fővárosban. Itt nem annyira vidéki városainkra, mint inkább a falusi és a tanyai vidéki település viszonyaira célzunk. Míg a falusi ember ilyképen általában könnyen és olcsón jut baromfihoz, addig a fővárosi embernek a többi, tehát a tulajdonképeni húsfajták fogyasztása terén vannak megközelítően hasonló előnyei.

Évtödünk egészének szemléletében mégis feltűnő, hogy a *budapesti* baromfifogyasztás mily erősen ingadozott és hogy általában mennyivel erősebb esést mutatott, mint a vidéki. Ennek a különbségnek értékelésénél nyomatékosan kell figyelnünk *baromfikivitelünk* újabb lendületes fejlődésére. Baromfiáraink nyilvánvalóan nemcsak a belső fogyasztásnak, hanem egyúttal a kiviteli lehetőségeknek is függvényei. Ezek a kiviteli lehetőségek a maguk ingadozásaival közelebbről érintették a fővárosi fogyasztást, mint a vidékit. Azért, mert az egyszer kereskedelembe jutó és szállításra szánt baromfi kedvező kiviteli lehetőségek esetén akár mindjárt külföldre is kerülhet. Ez különösen jól a leölt árunál lehetséges. Ilyenkor fővárosi baromfifogyasztásunk erős versenytársat kap a külföldi piacokban. Vidéki baromfifogyasztásunkat viszont a szóbanforgó kiviteli lehetőségek azért érintik csak kevésbbé, mert tetemes része a távolabbi piacokra való termelésből eleve kikapcsolódik. Az a tény tehát, hogy a harmincas évek elejének hanyatlásában vidékünk mégis jóval kevesebb baromfit fogyasztott, mint a huszas évek végének fellendülésében, a pangással járó közvetlen szegénységről tanúskodik. A fővárosnál tapasztalható nagy hanyatlást viszont inkább úgy kell értelmeznünk, hogy a budapesti ember egyéb húsfajták fogyasztásának terén keresett kárpótlást baromfifogyasztásának a jobb kiviteli lehetőségek folytán bekövetkezett hanyatlásáért.

3. Szeszes italok fogyasztása.

A *szeszes italok* fogyasztásának alakulását gondolatmenetünk síkján még nagyobb óvatossággal kell megítélnünk, mint a húsfogyasztását. Főleg azért, mert ennek a fogyasztásnak emelkedését még kevesebb indokkal tekinthetjük általános jólétünk növekedési ismérvének, mint a húsfogyasztását. Fordítva pedig korántsem állíthatjuk, hogy a szeszes italok fogyasztásának csökkenése az általános jólét párhuzamos csökkenésével kapcsolatos. Ne feledjük, hogy éppen legalsó és legszegényebb rétegeink körében figyelhető meg a szeszes italok erős fogyasztása. Ezeknél éppen az élelmezés hiányossága vezethet a szeszes italok nagyobbfokú élvezetéhez. Különösen régebben gyakorta hallottuk azt az állítást, hogy a szegény ember éhségének csillapítására is sokszor szeszes italt fogyaszt. Kétségtelen ugyan, hogy ennek az

állításnak messzemenő gyöngéi vannak. Hiszen bármily olcsó minőségű szeszes italt fogyasztunk is, hasonló költségen valamelyes élelmiszert is vásárolhatnánk. A szóbanforgó állítás inkább csak átvitt értelemben állhat meg: a szegény ember gyakorta gondjai elől igyekszik menekülni és ezért fordul a szeszes italhoz. Ugyancsak kétségtelen azonban egyúttal az, hogy ennek az összefüggésnek nálunk még manapság is nem lekicsinylendő gyakorlati jelentősége van. A magasabb jólét inkább járhat azzal a felvilágosultsággal, amely a szeszes ital fogyasztásának veszélyeit látja. Inkább nyujtja azokat az egészségesebb megélhetési lehetőségeket, amelyek a szeszes italok fogyasztásának mindenképen ellenségei.

Vegyük tekintetbe továbbá, hogy a szóbanforgó felvilágosultság és az *alkoholellenes küzdelem* legutóbbi évtizedünkben még erősen gyarapodott. Minél többet tudunk nagy néptömegeinknek társadalompolitikai téren nyujtani, annál inkább tartjuk őket vissza a szeszes italok túlzott fogyasztásától. Várakozásunknak ilyképen tehát tökéletesen megfelel az a tény, hogy a legutóbbi években a szeszes italok fogyasztása Magyarországon általában erősen lefelé kanyarodó irányvonalat mutat. A szeszes italok különböző fajtái szerint ugyan alább még messzemenő különbségeket fogunk látni. Azt se feledjük, hogy a szeszes italok fogyasztása terén a minőségi különbségeknek szintén még nagyobb jelentőségük van, mint a húsfogyasztásnál. Ha tehát a fogyasztott szeszes italoknak csak ürmértékben kifejezett mennyiségeit nézzük, ne gondoljuk, hogy teljes képet kapunk. Az így kapott benyomás már akkor is erősen hézagosnak bizonyul, ha csupán az egyes szeszes italok árai közötti különbségekre ügyelünk.

Nagyon vigyázzunk tehát, amidőn a szeszes italok fogyasztásából általános jólétünk állására következtetünk. Az ilynemű következtetés különösen *nagyobb időtartamok* vonatkozásában veszélyes. Bennük ugyanis oly eltolódások érvényesülnek, amelyek az idevágó kölcsönös összefüggések irányát mindenképen elhomályosítják. Oly összefüggések, mint amilyenekről már az imént is szóltunk. Ha azonban csupán *rövidebb időtartamokat* nézünk, azaz olyanokat, mint amilyenek jelen gondolatmenetünket egyébként is elsősorban érdeklik, akkor már szilárdabb talajon állunk. Hiszen ily rövidebb idő lepergése alatt az alkoholfogyasztási szokásokban gyökeresebb és nagyobb változások előfordulni nem szoktak. Ily vonatkozásokban inkább érvényesül az a felszínes összefüggés, hogy akkor, amidőn kevesebb pénzünk van, általában szeszes italokra is csak kevesebbet adhatunk ki. Anyagi erőnk növekedése esetén pedig szeszes italokra is több telik. A szóbanforgó rövidebb időtartamokra vonatkozólag csupán a lefelé irányuló általános trendvonalat kell mindig szem előtt tartanunk, hogy megközelítő bizonyossággal következtethessünk.

Magyar viszonyaink között az összes szeszes italok sorában legnagyobb jelentősége a *borfogyasztásnak* van. Bort fölös mennyiségben termelő ország

vagyunk, amelyben a borfogyasztáshoz különösen fontos termelői érdekek fűződnek. Amidőn tehát országunk egész gazdasági jóléte szempontjából vizsgáljuk a borfogyasztás előnyeit és hátrányait, mindig nyomatékkal kell figyelemmel lennünk a bortermelőknek viszonylag igen nagy súlyú gazdasági és társadalmi érdekeire. Nem merőben felületes megítélés eredménye tehát, amidőn a szeszes italok hazai fogyasztása terén a legkülönbözőbb változatokban és vonatkozásokban hangsúlyozottan a borfogyasztást emeljük ki.

89. Borfogyasztásunk.

Megnevezés	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Ezer hektoliterben.*					
Budapest	298	323	379	349	462	479
Vidék	1.691	3.027	2.957	2.662	2.097	1.661
Magyarország összesen	**1.989**	**3.350**	**3.336**	**3.011**	**2.559**	**2.140**
	B) *Jelzőszámokban.*					
Budapest	100	108	127	117	155	156
Vidék	100	179	175	157	124	98
Magyarország összesen	**100**	**168**	**168**	**151**	**129**	**108**
	C) *Százalékokban.*					
Budapest	15	10	11	12	18	22
Vidék	85	90	89	88	82	78
Magyarország összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
	D) *Egy főre eső mennyiség literben.*					
Budapest	30	33	38	35	45	46
Vidék	22	40	38	34	27	21
Magyarország összesen	**23**	**39**	**38**	**34**	**29**	**24**

Táblánk adatainak értékelésénél mindenekelőtt arra kell figyelnünk, hogy azok egyrészt a fővárosra, másrészt pedig a vidékre vonatkozólag módszerileg nem azonos alapúak. Míg ugyanis országos adatainknál a forrásunkul szolgáló Magyar Statisztikai Évkönyv tekintetbe veszi borkivitelünket és csak a *belfogyasztásra* megmaradt mennyiségeket tünteti itt fel, addig Budapestre vonatkozólag Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyvének a *megadóztatott* bormennyiségeket feltüntető számaira kellett támaszkodnunk. A tulajdonképeni borhoz itt hozzászámítjuk a fogyasztott bormust, szőlőcefre és borseprő mennyiségét is. Ezekből a módszerbeli eltérésekből kétségtelenül hibaforrások adódnak. Hibaforrásaink azonban korántsem oly nagyok, hogy következtetéseink értékét egészen lerontanák. 1927-re és 1928-ra nézve viszont csak oly adatokat vehettünk volna figyelembe, amelyeknél a módszerbeli eltérés már lényegesen súlyosabb. Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve ezekre az évekre vonatkozólag ugyanis csak a vonali, a pályaudvari és a belvárosi adókirendeltségeknél megadóz-

tatott bormennyiségeket tünteti fel, mert a központba befolyt fogyasztási adóról ebben az évben még nem voltak részletes adatok. Összehasonlítási alapunk így tehát még sokkalta ingadozóbb lenne. Így azután az is csak kevésbbé lenne indokolható, hogy az 1925-re és 1926-ra vonatkozó adatokat táblázatunkból kihagyjuk.

Az *egész ország* borfogyasztása alakulásának megfigyelésénél elsősorban azt kell hangsúlyoznunk, hogy ez nemcsak általános jóléti viszonyainknak, hanem különösen mindenkori bortermelésünk mennyiségének is függvénye. Mennyiségileg különösen nagy termések idején a bor árának hanyatlása is hozzájárul ahhoz, hogy viszonylag sokat fogyasszunk belőle. Ennek az összefüggésnek oly nagy súlya van, hogy erősen elhomályosítja az idevágó konjunkturális kilengések képét. Nagyot hibáznánk tehát, ha pl. abból a jelenségből, hogy 1929-ben összes magyarországi borfogyasztásunk kevesebb volt mint a harmincas évek első felének bármely szakaszában, közvetlenül konjunkturális értelmű általános következtetéseket igyekeznénk levonni. Itt ugyanis bortermelési viszonyaink a fogyasztott mennyiségek alakulását közvetlenül nagyobb súllyal indokolják. Az szintén köztudomású, hogy nálunk a bortermelés mennyiségében évről-évre mily nagy ingadozások mutatkoznak. Ennek a tételnek helyességét bizonyítja még az is, hogy egész magyar borfogyasztásunk mennyisége 1925-ben 3 millió hl-re rúgott, 1926-ban azonban csak 1·1 millió, 1927-ben 1·6 millió, 1928-ban pedig megint 2·6 millió volt. A változásoknak ez az üteme élesen különbözik gazdasági helyzetünk általános alakulásától.

A borfogyasztásra vonatkozólag különös mértékben érvényes az a fentebbi állításunk, hogy a *vidék* idevágó jelentősége viszonylag igen nagy. Noha a táblázatunkban szereplő hat év átlagában a fővárosi ember több bort fogyasztott, mint a vidéki, ez a többlet itt sem felel meg *Budapest* sokkalta nagyobb jóléti fokának. 1931-ben pedig az egy főre jutó borfogyasztás Budapesten és a vidéken egyenlő volt, míg 1930-ban a vidéken tetemesen magasabbra rúgott, mint a fővárosban. Hasonló helyzet érvényesül a korábbi évek közül pl. 1925-ben is. A borfogyasztás ősi magyar szokása vidéken nagyobb mértékben maradt meg, mint a fővárosban. Borunk vidéken terem. A fővárosi ember fokozott mértékben áll külföldi hatások alatt és így előszeretettel fogyaszt oly szeszes italokat, amelyek főleg külföldi szokáson és divaton alapulnak.

Annál feltűnőbb, hogy 1933-ban és 1934-ben a főváros borfogyasztása hirtelen oly erősen megduzzadt. A vidéké pedig ugyanakkor — főleg a harmincas évek általános gazdasági hanyatlása következtében — még további visszaesést mutatott. 1932-ben az egy főre jutó borfogyasztás a fővárosban még majdnem ugyanannyi volt, mint a vidéken; 1933-ban azonban egyszeriben már csaknem kétszer annyi, 1934-ben pedig jóval több mint kétszer annyi. Budapestnek ezt a kiugrását nyilvánvalóan csak

részben indokolhatja a *borárak* alakulása. Arra még emlékezünk, hogy 1933-ban és 1934-ben a borárak erősen feljavultak. Azt is tudjuk, hogy ebben a két évben fővárosi iparunk már megint tetemes erősödést mutatott, míg a vidéket nagy súllyal nyomta a mezőgazdasági árolló kedvezőtlen szétnyílása. Ilyképen a fővárosi ember, különösen pedig a fővárosi iparos könnyebben tudta megvásárolni a drágább bort, mint a vidéki. Ez az összefüggés azonban önmagában inkább még csak azt magyarázza meg, hogy a vidék borfogyasztása miért esett vissza.

A fővárosban elfogyasztott bormennyiség nagy emelkedését csak akkor értjük meg, ha figyelemmel vagyunk egyúttal *sörfogyasztásunk* alakulására is.

90. Sörfogyasztásunk.

Megnevezés	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Ezer hektolliterben.*					
Budapest	266	215	160	116	88	97
Vidék	181	94	23	48	79	88
Magyarország összesen	**447**	**309**	**183**	**164**	**167**	**185**
	B) *Jelzőszámokban.*					
Budapest	100	81	60	44	33	36
Vidék	100	52	13	27	44	49
Magyarország összesen	**100**	**69**	**41**	**37**	**37**	**41**
	C) *Százalékokban.*					
Budapest	60	70	87	71	53	52
Vidék	40	30	13	29	47	48
Magyarország összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
	D) *Egy főre eső mennyiség literben.*					
Budapest	27	22	16	11	9	9
Vidék	2	1	0·3	0·6	1	1
Magyarország összesen	5	4	2	2	2	2

Adataink *módszeres* összetételére megközelítően ugyanazok a szempontok érvényesek, amelyeket fentebb a borfogyasztással kapcsolatosan kifejtettünk. Az ország egészének adatait itt is a kivitel és a behozatal egybevetésének segítségével, a belfogyasztásra megmaradt mennyiségek alapján állapítottuk meg. Budapest adatai viszont a megadóztatott sörmennyiségeket tüntetik fel. Az 1929 előtti évek adatai itt is azért hanyagoltuk el, mert összehasonlítási alapjaink náluk még kedvezőtlenebbek lennének. Budapestre vonatkozólag 1927-ben és 1928-ban csupán a vonali, pályaudvari és a belvárosi fogyasztási adókirendeltségeknél megadóztatott mennyiségeket ismerjük. Következtetéseinkben tehát sörfogyasztásunkra vonatkozólag is messzemenő óvatossággal kell élnünk.

Nem szabad felednünk, hogy a sörfogyasztás hozzánk — legalább is mai terjedelmében — *külföldi szokásként* származott be. A régi török és egyéb keleti befolyásokat itt nyugodtan elhanyagolhatjuk. Újabban kétségtelenül főleg Ausztria és Németország idevágó példája talált nálunk is némi követésre. Nem meglepő tehát, hogy a nagyobb arányú sörfogyasztás nálunk elsősorban a fővárosban tudott gyökeret verni. Hozzájárul ehhez még az a tény is, hogy sörgyáraink javarésze a főváros területén vagy annak közvetlen közelében működik és így az értékéhez viszonyítva aránylag nagy súlyú sörnek a budapesti piacon még költségszámítási előnyei is vannak. Az itteni viszonylagosan magasabb jólét még csak növeli a sörfogyasztásnak nagyobb fővárosi esélyeit.

Ha az *ország* egészének sörfogyasztási adatait nézzük, úgy azokban még évhatodunk folyamán is feltűnően lefelé irányuló trendvonal érvényesülését látjuk. Általános gazdasági helyzetünk alakulásával azt még csak megmagyarázhatjuk, hogy sörfogyasztásunk 1929 és 1932 között csaknem $^1/_3$-ára süllyedt. Hiszen 1929 gazdasági helyzethullámunk tetőpontja, 1932 pedig mélypontja volt. Annál meglepőbb azonban, hogy 1933 és 1934 ezen a téren nem hozott jelentősebb újabb emelkedést. Pedig a harmincas évek közepe felé ismét javuló gazdasági helyzetünk ezt indokolta volna. Évhatodunk egészében Magyarország sörfogyasztása mintegy $^2/_5$-re hanyatlott. Az irányvonalnak ezt a nagy hanyatlását az ország átlagában nem annyira az általános jólét süllyedése, mint inkább alkoholfogyasztási szokásaink eltolódásai indokolták. Egészségesebb életmódra törekedtünk és fokozott mértékben ismertük fel nagyobbmérvű sörfogyasztásunk egyik-másik súlyos egészségi hátrányát.

Ezekben az eltolódásokban *fővárosunk* járt elől. 1929-ben a budapesti ember átlagosan még több mint 13-szor annyi sört fogyasztott, mint a vidéki. 1934-ben azonban már csak mintegy 9-szer annyit. Ennek megfelelően az ország egész sörfogyasztásának 1929-ben még $^3/_5$ része, 1934-ben azonban már csak alig fele jutott a fővárosra. Budapest idevágó részesedése ugyan évhatodunk végén is igen tekintélyes. Ha azonban a vidék részesedésével vetjük egybe, akkor messzemenő különbségre kell felhívnunk a figyelmet. Míg fővárosunkban a sörfogyasztás a harmincas évek első felének pangási mélypontja után, azaz 1932-ről 1933-ra is még tetemesen csökkent, addig a vidéken 1933 ugrásszerű emelkedést hozott. Eredményként azután évhatodunk egészében fővárosi sörfogyasztásunk csaknem $^1/_3$-ára, a vidékié pedig csupán felére süllyedt.

Most egyszeriben megtaláljuk magyarázatát annak, hogy fővárosi *borfogysztásunk* 1933-ban és 1934-ben miért mutatott oly nagy emelkedést. Nyilvánvalóan azért, mert a budapesti sörfogyasztás ebben a két évben, legalább is a vidékihez képest, erősen visszaesett. A harmincas évek közepe felé tehát Budapest sörfogyasztásának jelentékeny részét a borfogyasztás

szorította ki. Vidéken viszont ebben a két évben fordított irányú eltolódás következett be. E helyen nem foglalkozhatunk a kétirányú eltolódásnak bővebb indokolásával. A fentebb már érintett árviszonyok mellett tekintélyes jelentősége van itt az egészségesebb életmód fokozottabb fővárosi hangsúlyozásának. A sörfogyasztás inkább külföldi szokását a vidék éppen akkor kezdte nagyobb mértékben átvenni a fővárostól, amidőn a főváros a maga részéről a magyarabb lendületű borfogyasztásra tért át. A háttérben természetesen a termelők propagandájának és értékesítési törekvéseinek némi irányváltozása húzódik meg. Ugyanakkor, amidőn vidéki bortermelőink nagyobb erővel szervezik meg — közvetlen lerakatok stb. létesítésével — a budapesti piacokat, a budapesti és a pestkörnyéki sörgyárak a vidéki piacra vetik magukat nagyobb lendülettel.

A borfogyasztáson és a sörfogyasztáson kívül nálunk a *konyaknak*, *likőrnek*, *rumnak* és egyéb úgynevezett emberi élvezetre szánt szeszfajtáknak fogyasztása is fontos szerepet játszik. Itt azonban az egyes minőségi fajták eltéréseinek már oly nagy horderejük van, hogy mennyiségileg fővárosi és vidéki adatainkat helyesen csak akkor vethetjük egybe, ha a fogyasztott abszolút alkoholtartalom alapján nézzük őket. A tekintetbejövő átszámítási kulcsokra vonatkozólag a M. Kir. Erjedéstani Állomás útmutatásai és különösen Buziássy fentebb említett munkájának szempontjai értékesek. A rendelkezésünkre álló hivatalos statisztikai adatokhoz képest azonban még ezeknek alapján is csupán egynéhány évre vonatkozólag látjuk jól az emberi élvezetre szánt szóbanforgó egyéb szeszes italfajtáknak fővárosi és vidéki megoszlását. A vidéknek itt is aránylag nagy súlya van. A fővárosra mind 1929-ben, azaz a huszas évek második fele fellendülésének tetőpontján, mind pedig 1932-ben, azaz a harmincas évek első felének hanyatlási mélypontján az ország egész idevágó fogyasztásából csupán mintegy $^1/_5$-nyi rész jutott. Ez pedig megint csak kevesebbnek látszik, mint amennyit a főváros nagyobb jóléte indokolhatott volna. Általános jóléti következtetéseket azonban ezekből az adatokból is csak nehezen vonhatunk. Azért, mert a szóbanforgó szeszfajták fogyasztása még kevésbbé értékmérője a jólétnek, mint akár a bor-, akár pedig a sörfogyasztás. A rendelkezésünkre álló egynéhány egyéb évre vonatkozó adat erős kilengéseket mutat. Némi konjunktúraérzékenység és lefelé mutató irányvonal viszont ezen a téren is kétségtelenül észlelhető.

Csak hasonlóan elmosódott képet kapunk akkor is, ha *összes* szeszes-ital-fogyasztásunkat a fogyasztott *abszolút alkoholmennyiség* alapján igyekszünk közös nevezőre hozni. Módszerileg itt hasonlóan és ugyanazon források felhasználásával járhatunk el, mint amelyeket az imént az emberi élvezetre szánt említett szeszfajtákkal kapcsolatosan említettünk. Eredményül azt kapjuk, hogy Budapestre az ország összes italként fogyasztott abszolút alkoholmennyiségéből 1929-ben, tehát a fellendülés tetőpontján, 18%,

1932-ben pedig, tehát a hanyatlás mélypontján, 14% jutott. 1929-ben az egy főre eső fogyasztás a fővárosban 7·7 liter, vidéken 4·5 liter, 1932-ben viszont a fővárosban 5·3 liter, vidéken pedig 4·2 liter volt. Azt, hogy a főváros idevágó adatai aránylag csak kevéssel magasabbak a vidékieknél, különösen vidéki borfogyasztásunk nagy súlya indokolja. A nagyobb fővárosi sörfogyasztásnak ezen a síkon csak csekélyebb súlya van. Az egyéb emberi élvezetre szánt szeszes italok terén, amint mondottuk, megint a vidéknek van viszonylag nagy jelentősége. 1933 és 1934 — főleg a fővárosi borfogyasztásnak akkor bekövetkezett fellendülése folytán — ezen a téren is megint kétségtelenül Budapest nagyobb részesedését mutatta.

Ismételten felhívjuk a figyelmet arra a nagy óvatosságra, amelyre a szeszes italok fogyasztásával kapcsolatos következtetéseinknél szükségünk van. Bármennyire messzemenően is leszámitoljuk azonban ennek az óvatosságnak szempontjait, Budapestnek tetemesen *nagyobb jóléte* végeredményben a szeszes italok fogyasztásából is világosan kidomborodik.

4. Gépkocsihasználat.

A *gépkocsihasználat* mint fogyasztás az eddig tárgyalt fogyasztási területektől lényegesen eltér. Hazai viszonyaink között önmagában véve általában kétségtelenül magasabb rendű fogyasztást jelent, mint akár a húsfogyasztás, akár pedig a szeszes italok fogyasztása. A gépkocsihasználat és a neki megfelelő általános jólét között azonkívül kétségtelenül egyenesebb vonalú összefüggéseket látunk, mint amilyenekkel eddig tárgyalt fogyasztási területeinken találkoztunk. Hiszen a gépkocsihasználat általában tökéletesebb, tehát kellemesebb és jobb közlekedést jelent, mint legtöbb egyéb közlekedési módozatunk. Általában megállapíthatjuk tehát, hogy a jobbmódú ember inkább használ gépkocsit, mint az, aki szerényebb viszonyok között él. Azt is hozzáfűzhetjük, hogy a gépkocsihasználattal kapcsolatosan a kultúrszükségleti és a fényűző színvonalon álló fogyasztás sokkal közvetlenebbül jön tekintetbe, mint az eddig érintett fogyasztási területeknél. Alább azonban mindjárt látni fogjuk, hogy egyes gépkocsifajták között ebből a szempontból messzemenő különbségek vannak.

Mindenekelőtt arra kell ügyelnünk, hogy a gépkocsihasználatnak nemcsak fogyasztási, hanem *termelési* síkon is nagy jelentősége van. Ezt fejtegetéseink korábbi összefüggéseiben, amidőn a gépkocsinak mint közlekedési eszköznek jelentőségét fejtegettük, világosan láttuk. Itt most annál inkább kell ügyelnünk arra, hogy a gépkocsihasználat fogyasztási vonatkozásait lehetőleg élesen elkülönítsük. Ezért a jelen összefüggésben négy csoportot fogunk csak tekintetbe venni: a magángépkocsiknak, a bérgépkocsiknak, az autobuszoknak vagy társasgépkocsiknak és a motorkerékpároknak használatát. Fejtegetéseink egyrészt csupán mintegy rész-

letezései lesznek azon fentebbi vizsgálatainknak, amelyeket általában géperejű járműveinkre vonatkoztattunk. Másrészt azonban ismét nyomatékkal hangsúlyozzuk, hogy itt a gépkocsiknak nem közlekedési, azaz termelési, hanem csupán *fogyasztási* teljesítményei érdekelnek bennünket. Ha ezt a különválasztást jól hajtjuk végre, akkor előbbi, a gépkocsikra vonatkozó általánosabb vizsgálatainkkal szemben ismétlésbe sem eshetünk.

Nézzük ilyképen az első tekintetbejövő csoportnak, azaz a *magángépkocsiknak* fővárosi és vidéki megoszlását.

91. Az év végén forgalomban volt magángépkocsijaink száma.

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Abszolút számokban.*								
Budapest	3.604	4.589	5.446	5.953	5.842	4.823	4.446	3.444	4.444
Vidék	2.213	3.566	4.800	5.599	5.657	4.997	4.582	2.395	3.123
Magyarország összesen	**5.817**	**8.155**	**10.246**	**11.552**	**11.499**	**9.820**	**9.028**	**5.839**	**7.567**
	B) *Jelzőszámokban.*								
Budapest	100	127	151	165	162	134	123	96	123
Vidék	100	161	217	253	256	226	207	108	141
Magyarország összesen	**100**	**140**	**176**	**199**	**198**	**169**	**155**	**100**	**130**
	C) *Százalékokban.*								
Budapest	62	56	53	52	51	49	49	59	59
Vidék	38	44	47	48	49	51	51	41	41
Magyarország összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
	D) *Tízezer lakosra jutó darabszámban.*								
Budapest	37·2	47·3	55·6	60·0	58·4	47·8	43·6	33·4	42·7
Vidék	3·0	4·7	6·3	7·3	7·4	6·5	6·3	3·1	4·0
Magyarország összesen	**7·0**	**10·0**	**12·0**	**13·4**	**13·2**	**11·2**	**10·3**	**6·6**	**8·5**

1925-re vonatkozólag hivatalos forrásainkban sem az idevágó, sem pedig a többi, alább említendő gépkocsifajtára nézve szempontjainkból jól összehasonlító adatokat nem találunk.

Kétségtelen, hogy valamennyi tekintetbejövő géperejű járműfajta között a magánautók használata jelzi a *legmagasabb fogyasztási színvonalat.* Ezzel ugyan még korántsem akarjuk azt állítani, hogy a magánautók használata kivétel nélkül fényűzési fogyasztást jelent. Sokat és helyesen hangoztatott tény, hogy az a magángépkocsi, amelyet az orvos, az ügyvéd, a vállalkozó stb. használ, korántsem tekinthető fényűzésnek. Igaz viszont, hogy az ilyfajta gépkocsihasználatnak nagyobbrészt nem fogyasztási, hanem már inkább hivatásos, tehát termelési jellege van. Általában tehát megállapíthatjuk, hogy a magángépkocsik használata részben kultúrszükségleti, részben pedig — legalább is jelenlegi hazai viszonyaink között — fényűzési fogyasztásnak fogható fel.

Az *ország* összes magángépkocsijai számának alakulásában meglehetősen erős konjunktúraérzékenységet tapasztalunk. Ezzel magyarázható az a tény, hogy az egész országban forgalomban volt magángépkocsijaink száma a huszas évek közepe és vége között majdnem kétszeresére emelkedett, hogy azután 1933-ig megint a huszas évek közepének színvonalára süllyedjen. Itt főleg arról van szó, hogy meglévő magángépkocsijainkat a harmincas évek első felének hanyatlása idején — üzemi költségeikre való tekintettel — számos esetben leállítottuk. 1934 viszont a maga újból lendülő gazdasági emelkedésével ezen a téren ismét közel $^1/_3$-nyi emelkedést hozott. Évtizedünk egészében ilyképen mégis valamelyest emelkedő irányvonalat állapíthatunk meg, ami megfelel a gépkocsihasználat általános terjedésének.

Feltűnő vonás, hogy *Budapest* részesedése itt mennyire magas. Hiszen a huszas évek közepe táján összes forgalomban volt magángépkocsijainkból még több mint $^3/_5$-nyi rész jutott a fővárosra. Ha ezt az arányt az év végére kiszámított népességhez viszonyítjuk, azt látjuk, hogy Budapest lakosságára aránylag több mint 12-szer annyi magángépkocsi jutott, mint a vidékére. Budapest tehát megfelelően nagyobb mértékben részesedett a magángépkocsi használatában rejlő művelődési, illetőleg fényűzési fogyasztásban. A huszas évek második felének folyamán a vidék korábbi elmaradottságát ezen a téren is erőteljesen igyekezett helyreütni. Ennek következtében a huszas évek végén az ország összes magángépkocsijainak már csak alig fele esett a fővárosra. Utóbb azonban, a harmincas évek első felében, a vidék ebben a vonatkozásban is többet szenvedett az általános gazdasági hanyatlástól és így megint erősebben visszaesett. Eredményként a főváros magángépkocsihasználata a harmincas évek közepe felé országos viszonylatban majdnem ismét ugyanannyira erősen domborodik ki, mint egy évtizeddel korábban.

Fővárosi fogyasztásunknak még kedvezőbb képét kapjuk, ha *bérgépkocsijaink használatát* vizsgáljuk hasonló szempontokból. (L. a 92. számú táblázatot.)

Az *ország egészére* vonatkozó adataink itt csak kevésbbé mutatkoznak konjunktúraérzékenyeknek. Összes forgalomban lévő bérautóink számának gyorsütemű emelkedése 1931-ben és 1932-ben csak kevésbbé és csupán átmenetileg akadt meg, hogy azután a harmincas évek közepe felé újból fellendülő gazdasági helyzet segítségével további ugrásszerű emelkedést tanúsítson. Lényegében arról van tehát szó, hogy az erőteljesen emelkedő irányvonal itt elmosta a huszas évek második felének fellendülése után bekövetkezett hanyatlás hatásait.

Az irányvonal emelkedését három összefüggés is indokolja. *Először* az, hogy bérautóink használata évtizedünk folyamán általában olcsóbbodott. *Másodsorban* az, hogy azoknak, akik magánautóikat a pangás éveiben leállították, tetemes része fokozottabb mértékben használt bérautót. Főleg ennek tulajdonítható, hogy évtizedünk elején az ország egészében még

mintegy 6·5-szer több magánautó volt forgalomban, mint bérautó, évtizedünk végén pedig már csak kevesebb mint 2½-szer annyi. *Harmadszor* pedig azt is tekintetbe kell vennünk, hogy gazdasági életünk általános üteme a harmincas évek közepe felé mégis csak megint lüktetőbbé vált. Főleg azokban a vonatkozásaiban, amelyek inkább szorulnak rá a fokozottan gyors városi közlekedésre. Ezek a vonatkozások viszont ebben az összefüggésben csak kevésbbé érdekelhetnek bennünket, mert velük kapcsolatosan már megint lesiklanánk a szorosabb értelemben vett fogyasztás területéről.

92. Az év végén forgalomban volt bérgépkocsijaink száma.

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Abszolút számokban.*								
Budapest	723	842	854	1.278	1.425	1.452	1.460	1.630	1.702
Vidék	172	262	380	463	470	444	401	1.003	1.056
Magyarország összesen	**895**	**1.104**	**1.234**	**1.741**	**1.895**	**1.896**	**1.861**	**2.633**	**2.758**
	B) *Jelzőszámokban.*								
Budapest	100	116	118	177	197	201	202	225	235
Vidék	100	152	221	269	273	258	233	583	614
Magyarország összesen	**100**	**123**	**138**	**195**	**212**	**212**	**208**	**294**	**308**
	C) *Százalékokban.*								
Budapest	81	76	69	73	75	77	78	62	62
Vidék	19	24	31	27	25	23	22	38	38
Magyarország összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
	D) *Tízezer lakosra jutó darabszámban.*								
Budapest	7·5	8·7	8·7	12·9	14·3	14·4	14·3	15·8	16·4
Vidék	0·2	0·3	0·5	0·6	0·6	0·6	0·5	1·3	1·3
Magyarország összesen	**1·0**	**1·3**	**1·4**	**2·0**	**2·2**	**2·2**	**2·1**	**3·0**	**3·1**

A bérgépkocsi használata elsősorban városi szokás. Így már eleve is jól megértjük, hogy *Budapest* idevágó súlya miért oly nagy. 1926-ban a főváros lakosságára aránylag még csaknem 40-szer annyi bérgépkocsi jutott, mint a vidékére. 1934-ben azonban már csak valamivel több mint 10-szer annyi. Százalékos egybevetés alapján ez azt jelenti, hogy évtizedünk elején Magyarország összes bérgépkocsijainak még több mint $^4/_5$-e, évtizedünk végén pedig már csak alig $^3/_5$-e jutott a fővárosra. A vidék tehát országos részesedését bár lassú mértékben, de mégis valamelyest javította. Ez a javulás nyilvánvalóan csaknem a maga egészében vidéki városaink fejlődő bérautóközlekedésének tudható be. Az emelkedő irányvonal vidéken különösen a harmincas évek közepe felé ismét javuló gazdasági helyzetben éreztette hatásait. A bérautóvállalkozók ekkor már elérkezettnek látták az időt, hogy vidéki városainkat is nagyobb mértékben karolják fel. Vidéken forgalomban volt bérgépkocsijaink száma ilyképen 1932 és 1933 között jóval több mint

kétszeresére ugrott fel. Attól azonban vidékünk még jelenleg is igen messze van, hogy fővárosunk idevágó magas fogyasztási színvonalát még csak meg is közelítse. A bérgépkocsihasználatnak általában még sokkal kevésbbé van fényűzési jellege, mint a magánautókénak. A kultúrszükségleti színvonal többnyire azonban ennek a fogyasztásnak területén is megállapítható. Ha tehát azt látjuk, hogy fővárosunk itt nagy arányokban vezet a vidék előtt, további bizonyítékát kapjuk Budapest megfelelően nagyobb arányú kultúrszükségleti fogyasztásának.

A *személyszállításra szolgáló autobuszok* használata megint egészen más fogyasztási színvonalat jelent. Ezek az autobuszok nyilvánvalóan még sokkal szélesebb rétegek szükségleteit hivatottak kielégíteni. Oly szükségleteiket, amelyek csak ritkább esetekben tekinthetők fényűzésieknek és amelyeknek zöme még az általános kultúrszükségleti színvonalon is alul marad. Fényűzésnek legfeljebb a társasutazások céljait szolgáló ú. n. luxuscarok használatát tekinthetnők, amennyiben merőben csak turisták közlekednek rajtuk. Egyébként azonban a személyszállító autobuszok olcsó, tehát kevésbbé tehetős rétegeinktől is igénybevehető közlekedési eszközt jelentenek.

93. Az év végén forgalomban volt személyszállító autobuszaink száma.

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Abszolút számokban.*								
Budapest	70	87	168	307	308	312	322	304	313
Vidék	164	285	337	383	371	341	306	215	214
Magyarország összesen	**234**	**372**	**505**	**690**	**679**	**653**	**628**	**519**	**527**
	B) *Jelzőszámokban.*								
Budapest	100	125	240	439	440	446	460	434	447
Vidék	100	174	205	234	226	208	187	131	130
Magyarország összesen	**100**	**159**	**216**	**295**	**290**	**279**	**268**	**222**	**225**
	C) *Százalékokban.*								
Budapest	30	23	33	44	45	48	51	59	59
Vidék	70	77	67	56	55	52	49	41	41
Magyarország összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
	D) *Tízezer lakosra jutó darabszámban.*								
Budapest	0·7	0·9	1·7	3·7	3·1	3·1	3·2	3·0	3·0
Vidék	0·2	0·4	0·4	0·5	0·5	0·4	0·4	0·3	0·3
Magyarország összesen	**0·3**	**0·4**	**0·6**	**0·8**	**0·8**	**0·7**	**0·7**	**0·6**	**0·6**

Egész *Magyarországon* forgalomban lévő személyszállító autobuszaink számának alakulása erősen felfelé kanyarodó irányvonalának ellenére is meglehetősen erős konjunktúraérzékenységről tanúskodik. Az autobusz nálunk aránylag még újszerű személyszállító eszköz. Innen van a felfelé

haladó irányvonal. Minthogy azonban az autobuszok szolgálatait kevésbbé fizetőképes személyek is nagyobb mértékben igénybe veszik, a harmincas évek általános gazdasági hanyatlása ezen a téren szintén erősen éreztette hatását: forgalomban volt összes személyszállító autobuszaink számában 1930-tól 1933-ig fokozatos lemorzsolódás tapasztalható.

Figyeljük meg, hogy a mélypontot itt nem 1932-ben, tehát a harmincas évek első felének általános hanyatlási mélypontján, hanem csak 1933-ban értük el. *Egyéves lag-gel*, azaz időbeli késedelemmel állunk tehát szemben. Ezt az egyéves lag-et már magánautóink számának alakulásánál is megfigyelhettük. Kétségtelenül bizonyos ideig tart, amíg a magánautó tulajdonosa — a kedvezőtlenül alakuló általános gazdasági helyzet nyomására — kocsijának leállítására szánja magát. Hasonlóképen bizonyos ideig tart az is, amíg az autobuszközlekedéshez szokott utas akár a némileg olcsóbb villamosra, akár pedig gyalogos közlekedésre fanyalodik. Ilyképen nem meglepő, hogy a lag itt is megvan. Az 1934. év azután — kezdődő újbóli általános gazdasági fellendülése nyomán — csak egészen gyenge idevágó emelkedést mutat.

Nyomatékkal kell hangsúlyoznunk, hogy az autobuszközlekedésnek egészen más jellege van *Budapesten*, mint vidéken. Hivatalos statisztikánk ugyan itt a budapesti autobuszközlekedéshez hozzászámítja a Budapestről szerteágazó autobuszvonalakon szolgálatban lévő kocsikat is. Ezeknél sokkal nagyobb súllyal esnek azonban latba a fővárosi közúti közlekedést lebonyolító személyszállító társaskocsik. Vidéken viszont az ily városi közúti autobuszszolgálatnak többnyire csak elenyészően csekély jelentősége van.

Míg tehát vidéken az autobusz főleg távolsági forgalmat bonyolít le és ilyképen elsősorban a *távolsági vasutak* versenyével találja magát szemben, addig Budapesten az autobuszforgalom főleg csak a *közúti vasútéval*, azaz a villamoséval versenyez. Azt viszont már fentebb, közlekedési fejtegetéseink kapcsán láttuk, hogy nagy világvárosainkban az autobusz újabban többnyire tökéletesebb megoldásnak látszik, mint a villamosközlekedés. Azt is tekintetbe kell vennünk, hogy a távolsági forgalom, amelyben a vidéki autobuszok elsősorban érvényesülnek, a harmincas évek első felének hanyatlása következtében mindenképen többet szenvedett, mint a budapesti közúti forgalom. Az utazóközönség az utóbbiban szereplő csekélyebb szállítási költségeket még a válság éveiben is viszonylag könnyebben elviselte. Ugyancsak nyomatékkal kell figyelnünk arra a meglehetősen nagy horderejű eltolódásra, amely a budapesti közúti közlekedésben 1929-ben az autobuszok javára bekövetkezett. Ezzel indokolható, hogy a Budapesten forgalomban álló géperejű társaskocsik száma 1928-ról 1929-re egyszeriben majdnem kétszeresére emelkedett. Fővárosunk idevágó haladását azután egyelőre még a harmincas évek első felében is folytatta, míg vidéken nagyobbarányú és még 1934-ben is tartó lemorzsolódás következett be.

Eredményként Budapestnek évtizedünk végén közel 4½-szer annyi személyautobusza volt forgalomban, mint évtizedünk elején, míg a vidék csak mindössze 30%-os idevágó emelkedést tudott felmutatni. Igaz viszont, hogy a vidéki autobuszközlekedés már korábban nagyobb lendülettel indult meg. Ezzel magyarázható, hogy 1926-ban Budapestre összes személyszállító autobuszainknak még $^1/_3$-a sem jutott. 1934-re azonban fővárosunk részesedése ezen a téren is csaknem mintegy $^3/_5$-nyire emelkedett.

A *motorkerékpár* ugyan különleges sportcélokat is szolgál. Ez a szerepe azonban nálunk sem túlságosan nagy. Általában inkább úgy mondhatjuk, hogy a motorkerékpár a kevésbbé tehetős ember magánautója. Használata legtöbb vonatkozásban erősen hasonlít a magánautókéhoz. Minthogy azonban beszerzési és üzemi költségei jóval alacsonyabbak, főleg a kultúrszükségleti fogyasztás körében jön tekintetbe. Fényűzésről a motorkerékpárok használatával kapcsolatban nem igen szólhatunk. Eleve tehát az látszik valószínűnek, hogy a motorkerékpárok használatát inkább kevésbbé tehetős vidéki rétegeink hangsúlyozzák.

94. Az év végén forgalomban volt motorkerékpáraink száma.

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Abszolút számokban.*								
Budapest	1.915	3.130	4.493	4.994	4.924	4.631	4.241	2.905	3.050
Vidék	1.026	1.775	3.555	5.371	6.117	6.535	6.554	5.301	5.835
Magyarország összesen	**2.941**	**4.905**	**8.048**	**10.365**	**11.041**	**11.166**	**10.795**	**8.206**	**8.885**
	B) *Jelzőszámokban.*								
Budapest	100	163	235	261	257	242	221	152	159
Vidék	100	173	347	523	596	637	639	517	569
Magyarország összesen	**100**	**167**	**274**	**352**	**375**	**380**	**367**	**279**	**302**
	C) *Százalékokban.*								
Budapest	65	64	56	48	45	41	39	34	34
Vidék	35	36	44	52	55	59	61	66	66
Magyarország összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
	D) *Tízezer lakosra jutó darabszámban.*								
Budapest	19·7	32·3	45·9	50·4	49·2	45·9	41·6	28·2	29·3
Vidék	1·4	2·4	4·7	7·0	8·0	8·5	8·5	6·8	7·4
Magyarország összesen	**3·5**	**5·7**	**9·4**	**12·0**	**12·7**	**12·8**	**12·3**	**9·3**	**10·0**

Azt, hogy az *egész országban* forgalomban lévő motorkerékpáraink évtizedünk folyamán erősen emelkedő trendet mutatnak, már fentebb, a közelekedésről szóló gondolatmenetünkben említettük. Az irányvonal emelkedését ott meg is indokoltuk. Most még azt fűzhetjük hozzá, hogy a harmincas évek első felének hanyatlása valamelyest itt is éreztette hatását. Azonkívül szintén érdekes megfigyelnünk a mélypontnak 1933-ban való

bekövetkeztét, ami itt is hasonló értelmű *lag* jelenlétéről tanúskodik, mint amilyent a magánautókkal és a személyszállító autobuszokkal kapcsolatosan láttunk.

Évtizedünk elején a motorkerékpár még széles rétegekben szerepelt városi közúti közlekedési eszközként. A távolsági forgalomban való alkalmazásának nagyobb előnyeit csak fokozatosan ismertük fel. Minthogy pedig a távolsági forgalom elsősorban vidéken jöhet tekintetbe és minthogy a kevésbbé tehetős vidéknek is telik a motorkerékpárok fokozott használatára, a *főváros* idevágó részesedésének erős hanyatlása nem lehet meglepő. Évtizedünk elején összes forgalomban lévő motorkerékpárainknak még csaknem $^2/_3$ része jutott a fővárosra; évtizedünk végén pedig már csak alig $^1/_3$-a. Ha azonban forgalomban lévő motorkerékpárainknak az évvégi népességhez viszonyított megoszlását nézzük, akkor Budapest még 1934-ben is mintegy négyszerte magasabb idevágó fogyasztási színvonalat mutat, mint a vidék.

A gépkocsihasználat valamennyi érintett vonatkozásának egybevetése alapján tehát megállapíthatjuk, hogy fővárosunk az idevágó kultúrszükségleti fogyasztásból is általában *igen magas* mértékben veszi ki részét.

5. Újságolvasás.

Elsősorban kultúrszükségleti fogyasztásnak tekinthető az *újságolvasás* is. Figyeljük azonban meg, hogy itt már nem anyagi, hanem szellemi szükségleteink kielégítéséről, tehát nem anyagi, hanem szellemi fogyasztásról van szó. Ily értelemben az újságolvasás már nem is tekinthető gazdasági fogyasztásnak. Ha a jelen összefüggésben fogyasztási színvonalunkkal kapcsolatosan az újságolvasásról is szólunk egynéhány szót, azt főleg azért tesszük, mert rokonszempontokat már előbb, termelési vonatkozásban is érintettünk. Sokszorosító- és műiparunkról, azaz nyomdaiparunkról ismételten beszéltünk. Az pedig nyilvánvaló, hogy az újságok előállítása, főleg fővárosi nyomdaiparunknak egyik legfontosabb tevékenységét jelenti. Az újságolvasásnak tehát mint szellemi fogyasztásnak megvannak a maga igen közeli és közvetlen anyagi, azaz gazdasági vonatkozásai.

Nemzetközi összehasonlításban azt látjuk, hogy a magyar újságolvasás általában még nem nagyon fejlett. Tisztában kell azonban lennünk azzal, hogy újságolvasásunkat számszerűen áttekintenünk a rendelkezésünkre álló statisztikai adatok alapján *igen nehéz*. Érthető ugyanis egyrészt az, hogy az újságok üzleti titokként féltve őrzik példányszámuk magasságát. Másrészt pedig nyilvánvaló, hogy egyetlen újságot nem csupán egy személy, hanem többen is olvashatnak. Itt tehát még az sem használhat sokat szempontunkból, ha idevágó termelési adatokból igyekeznénk következtetni a bennünket érdeklő fogyasztásra.

Ilyképen közvetett módszerhez kell folyamodnunk. Ezt tesszük, amidőn a *postára adott időszaki sajtótermékek* számának alakulását figyeljük. Erre különösen jó alapot nyujt *Elekes Dezső* »Magyarország időszaki sajtója 1934-ben«[1]) című kimerítő tanulmánya, amely egyaránt terjeszkedik ki nemcsak a szó szorosabb értelmében vett újságokra, hanem mindenfajta postára adott sajtótermékre.

95. Magyarországon postára adott időszaki sajtótermékeink.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Lapok száma	770	823	902	961	989	1.035	1.035	1.086	1.252	1.289
Évi példányszám milliókban.	82·2	83·2	94·0	98·0	109·7	110·6	103·9	103·7	101·2	100·1
Egy újságra eső évi átlagos példányszám	106.753	101.094	104.213	101.977	110.920	106.860	100.386	95.488	80.830	77.657

Ne feledjük, hogy összes időszaki sajtótermékeinknek csupán egy része az, amelyet postára adunk. Jelentékeny részüket a posta közvetítése nélkül, *magánkézbesítés* útján juttatjuk el rendeltetési helyére. Táblánk tehát korántsem tünteti fel Magyarországon olvasott összes időszaki sajtótermékeink számát. Következtetéseink tehát megfelelő értelemben csupán nagyon is részleges jellegűek.

Az, hogy a Magyarországon postára adott *lapok* száma évtizedünk folyamán erős emelkedést mutat és hogy az emelkedés különösen a harmincas évek közepe táján tetemes, csak részben örvendetes tény. Csak részben könyvelhetjük el ugyanis kulturális haladásnak azt, hogy időszaki sajtótermékeink sokfélesége növekszik. Az ezzel járó messzemenő elaprózódás és a szellemi erőknek megfelelő szétforgácsolódása részben kétségtelenül kedvezőtlen jelenség.

Különösen akkor látjuk ezt jól, ha a postára adott időszaki sajtótermékek *példányszámának* alakulását is figyelemmel kísérjük. Ez csupán 1930-ig mutat fokozatos emelkedést. A harmincas évek első felének folyamán annak ellenére, hogy a lapok száma további jelentékeny emelkedést mutatott, lemorzsolódása következett be.

A két számsor egybeállításából áll elő harmadik számsorunk, amely a harmincas évek első felében az *egy sajtótermékre eső átlagos példányszámnak* fokozatos süllyedését mutatja. Tanulságként tehát az szűrhető le, hogy az ország egészében a harmincas évek első felének pangása az újságolvasás terén az erőknek eléggé kedvezőtlen szétforgácsolását hozta.

[1]) L. Magyar Statisztikai Szemle, XIII. évf., 1935., 1105 l.

Budapestre vonatkozólag biztatóbb képet kapunk.

96. Budapesten megjelent, postára adott és vasúton elszállított főbb napilapjaink.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1391	1932	1933	1934
A főbb napilapok száma	27	24	24	22	21	21	21	20	21	21
Évi példányszám milliókban ...	63·8	70·2	80·7	89·1	96·8	113·4	144·1	146·1	159·8	170·3
Egy napilapra eső évi átlagos példányszám milliókban	2·4	2·9	3·4	4·1	4·6	5·4	6·8	7·3	7·6	8·1

Ez a táblánk, amelyet szintén Elekes Dezsőnek az imént említett munkájából merítettünk, az előzővel nem hasonlítható közvetlenül össze. Itt csupán a *főbb fővárosi napilapoknak* postára adott és vasúton elszállított számát tekintjük át. Táblánkban nem szerepelnek tehát sem a kisebb jelentőségű napilapok, sem pedig a fővárosból elküldött egyéb időszaki sajtótermékek.

A fővárosi napilapok alakulása azonban még így is inkább az *erőknek bizonyos központosításáról* tanúskodik. A huszas évek közepe táján társadalmi és szellemi életünk a háborús és a trianoni rázkódtatások után nem jutott még kellő egyensúlyba. Sokféle és sokirányú törekvés áll még előtérben. Csak fokozatosan sikerült őket közös nevezőre hoznunk. Innen van főbb napilapjaink számának a huszas évek második felében tapasztalt fokozatos csökkenése. Ez a csökkenés azonban korántsem jelenti a megfelelő újságolvasás hanyatlását. A postára adott és vasúton elszállított évi példányszám ugyanis a főbb napilapok számbeli csökkenésének ellenére is erőteljesen növekedett. Növekedését a harmincas évek első felének pangásában még folytatni tudta, úgyhogy évtizedünk végén már csaknem háromszor oly magas színvonalon állt, mint évtizedünk elején. Pedig a tekintetbejövő lapok száma ezen idő alatt 27-ről 21-re csökkent le.

Az mármost, hogy az egy napilapra jutott, évente szétküldött átlagos *példányszám* évtizedünk folyamán jóval több mint háromszorosára emelkedett, örvendetesen összpontosuló fejlődésről tanúskodik.

Egyre azonban nyomatékosan figyeljünk. A Budapesten postára adott és vasúton elszállított napilapokat nyilvánvalóan nem Budapesten, hanem elsősorban *vidéken olvassák*. Csekély töredékükben *külföldön* is. Az idevágó budapesti fogyasztási színvonalra tehát táblánk adataiból csak nagy óvatossággal következtethetünk. Azt semmiképen sem állíthatjuk, hogy amilyen mértékben tudták növelni fővárosi napilapjaink postára adott és vasúton elszállított példányaik számát, oly mértékben gyarapították Budapesten eladott példányszámukat is. Hiszen fővárosunkban az újságolvasás már korábban is jóval magasabbszínvonalon állt, mint vidéken. Arra tehát csak erősen hozzávetőleges értelemben vállalkozhatunk, hogy táblánk-

ból Budapest újságolvasásának is többé-kevésbbé hasonló irányú fejlődésére következtessünk. Általános gondolatmenetünk síkján viszont korántsem lényegtelen látnunk, hogy a budapesti főbb napilapok mennyire emelkedő mértékben látják el a vidék újságolvasási szükségletét is.

Összes időszaki sajtótermékeinkről hivatalos forrásaink és Elekes Dezső szóbanforgó munkája alapján csak egynéhány évre vonatkozólag állnak rendelkezésünkre adatok.

97. Összes időszaki sajtótermékeink száma.

Év	*a)* Abszolút számokban			*b)* Százalékokban			*c)* Egy időszaki sajtótermékre jutó lélekszám		
	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország
1926	618	316	934	66·2	33·8	100·0	1.562	23.602	9.019
1930	809	421	1.230	65·8	34·2	100·0	1.248	18.261	7.063
1934	1.003	474	1.477	67·9	32·1	100·0	1.036	16.579	6.024

Ez a tábla azért tartalmaz nagyobb számokat az ország egészére vonatkozólag, mint 95. táblánk, mert itt nem csupán a postára adott időszaki sajtótermékekre vagyunk figyelemmel. *Budapest* hatalmas idevágó jelentősége most már világosabban domborodik ki. Hiszen egész évtizedünkben Budapesten jelent meg az ország összes időszaki sajtótermékeinek megközelítőleg $^2/_3$ része. Évtizedünk folyamán Budapest ezt a magas részesedését még emelni is tudta. Természetesen itt sem szabad felednünk, hogy időszaki sajtótermékeink nagy részének Budapesten való előállítása még korántsem jelenti fővárosunknak az újságolvasásban való megfelelő nagy részesedését. Közvetlen és egyenesvonalú ilynemű következtetésnek itt tehát nincsen helye. Azt azonban joggal tételezhetjük fel, hogy Budapest az újságolvasásban mint elsősorban kultúrszükségleti fogyasztásban szintén igen fontos szerepet játszik.

6. Rádióhasználat.

Miként az újságolvasásnál, úgy a *rádióhasználatnál* is viszonylag magasrendű és közvetlen megjelenési alakjukban kétségtelenül szellemi szükségletek kielégítéséről van szó. Ha tehát szorosan kívánnánk a gazdasági fogyasztás fogalmi köréhez ragaszkodni, akkor a rádióhasználat kérdéseivel való foglalkozásunk is némi elkalandozásnak lenne tekinthető. Az idevágó gondolatmenetünkben értékesíthető statisztikai adatok azonban annyira gyérek, hogy ezt az újabb hivatalos forrásainkban jól feldolgozott tárgyat nem hanyagolhatjuk el. Noha nem vág a szorosabb értelemben vett gazdasági fogyasztás területére, mégis kétségtelen, hogy az általános fővárosi és vidéki fogyasztási színvonal megítélése szempontjából igen hasznos

támpontokat nyujthat. Gondoljunk továbbá arra is, hogy termelésünkben a rádióipar ma már igen tekintélyes szerepet játszik. A rádiókészülékek és felszerelések fogyasztását pedig nyilvánvalóan a rádióhasználat jelenti. Ennyiben tehát a rádióhasználatnak legalább közvetett gazdasági vonatkozásait sem vonhatjuk egészen kétségbe.

Statisztikai áttekintésre különösen *rádióengedélyeink* rendszere nyujt jó alapot. Aki nálunk a rádióhasználatba be akar kapcsolódni, az mint rádióengedélyes statisztikailag is jól nyilvántartható.

98. Rádióengedélyeseink száma.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Abszolút számokban.*									
Budapest	8.834	30.877	40.408	64.920	96.347	108.161	111.774	113.360	115.114	118.010
Vidék	8.093	28.652	42.906	103.633	170.220	199.748	213.258	208.616	213.065	222.107
Magyarország összesen	**16.927**	**59.529**	**83.314**	**168.553**	**266.567**	**307.909**	**325.032**	**321.976**	**328.179**	**340.117**
	B) *Jelzőszámokban.*									
Budapest	100	350	457	735	1.091	1.224	1.265	1.283	1.303	1.336
Vidék	100	354	530	1.281	2.103	2.468	2.635	2.578	2.633	2.744
Magyarország összesen	**100**	**351**	**492**	**996**	**1.575**	**1.820**	**1.920**	**1.902**	**1.939**	**2.009**
	C) *Százalékokban.*									
Budapest	52	52	49	39	36	35	34	35	35	35
Vidék	48	48	51	61	64	65	66	65	65	65
Magyarország összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
	D) *Tizezer lakosra jutó rádióengedélyes.*									
Budapest	95·1	332·5	435·6	699·3	1.038·5	1.081·2	1.104·5	1.111·6	1.120·8	1.139·5
Vidék	11·0	38·4	57·1	136·9	223·4	259·8	276·2	269·6	272·8	282·6
Magyarország összesen	**21·2**	**70·4**	**97·8**	**196·0**	**307·7**	**354·4**	**372·1**	**366·7**	**371·3**	**382·4**

Adataink egybevetésénél gondolnunk kell arra, hogy a rádiót nemcsak a rádióengedélyes használhatja, hanem családja és barátai is. Gondoljunk továbbá a közhasználatra szánt reklámcélokat szolgáló, és hasonló rádióhangszórókra, amelyeknek hangját esetleg többezer fül is egyszerre hallgathatja. Nyilvánvaló tehát, hogy a táblánkban szereplő adatoknál *jóval nagyobb* azoknak száma, akik nálunk a rádiót valóban használják.

Ahhoz a tényhez, hogy az *ország* összes rádióengedélyeseinek száma évtizedünk folyamán 20-szorosára emelkedett, sok megjegyzést fűznünk itt felesleges. Hiszen a huszas évek közepe táján a rádió nálunk még csak igen kezdetleges korát élte. Lendületesebb fejlődése éppen a mi évtizedünkre jutott. Innen van meredeken felfelé futó irányvonala. Meredeksége oly nagyfokú, hogy az évtizedes konjunktúrahullámot is erősen elmossa. A harmincas évek első felének általános gazdasági hanyatlása az idevágó további terjeszkedést mégis átmenetileg meg tudta akasztani. Igaz azonban, hogy rádióhasználatunkban a mi viszonyainkhoz képest 1930-ban már bizonyos telítési fokot értünk el. Talán gyengébb gazdasági hanyatlás is elegendő lett volna ahhoz, hogy itt bizonyos megállapodást idézzen elő. Kétségtelen viszont,

hogy újabb fellendülésünk rádióengedélyeseink számának is nagyobb emelkedését fogja megint hozni. Ezt a fejlődést az 1933. és 1934. évek adatai máris előrevetítik.

A huszas évek közepén vidéki rádióügyünk még igen gyenge lábon állt. Hiszen akkor *Budapest* lakosságára aránylag majdnem 9-szer annyi rádióengedélyes jutott, mint a vidékére. Vidékünk csak fokozatosan ébredt tudatára annak, hogy a rádióra tulajdonképen jóval nagyobb mértékben van szüksége, mint a fővárosnak. Hiszen a fővárosi embernek inkább van módja arra, hogy közvetlenül szerezzen tudomást azokról a hírekről, közvetlenül hallgassa azokat az előadásokat és közvetlenül részesedjen azokban a műélvezetekben is, amelyeket számára a rádió nyujt. Vidéken azonban sokan élnek kisebb-nagyobb kulturális elszigeteltségben. Számukra a rádió nyilvánvalóan többet jelent, mint a fővárosiak számára. Ennek a felismerésnek eredményeként a vidék évtizedünk folyamán lassankint mégis előtérbe nyomult, úgyhogy 1934-ben az év végére kiszámított népességhez viszonyítva Budapestre már csak mintegy 4-szer annyi rádióengedélyes jutott, mint a vidékre. Míg évtizedünk elején az összes magyar rádióengedélyeseknek még több mint fele lakott Budapesten, addig évtizedünk végén már csak alig $^1/_3$-a.

Idevágó fogyasztási összefüggéseinknek figyelemreméltó részletkérdéseit is megvilágíthatjuk, ha a rádióengedélyesektől használt *különböző minőségű készülékek* terén is válaszfalat vonunk:

99. Detektoros és 1—3 lámpás rádiókészülékeink száma.

Megnevezés	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Abszolút számokban.*					
Budapest	90.748	101.873	104.825	105.151	101.840	104.236
Vidék	157.200	183.777	195.111	189.069	191.661	198.313
Magyarország összesen	**247.948**	**285.650**	**299.936**	**294.220**	**293.501**	**302.549**
	B) *Jelzőszámokban.*					
Budapest	100	112	116	116	112	115
Vidék	100	117	124	120	122	126
Magyarország összesen	**100**	**115**	**121**	**119**	**118**	**122**
	C) *Százalékokban.*					
Budapest	37	36	35	36	35	34
Vidék	63	64	65	64	65	66
Magyarország összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
	D) *Tízezer főre eső darabszámban.*					
Budapest	981·9	1.018·3	1.035·7	1.031·1	991·9	1.007·1
Vidék	206·3	239·0	252·7	244·3	245·4	252·3
Magyarország összesen	**286·1**	**328·8**	**343·4**	**335·1**	**332·1**	**340·2**

100. 4 és 4-nél több lámpás rádiókészülékeink száma.

Megnevezés	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Abszolút számokban.*					
Budapest	5.599	6.288	6.949	8.209	13.274	13.774
Vidék	13.020	15.971	18.147	19.547	21.404	23.794
Magyarország összesen	**18.619**	**22.259**	**25.096**	**27.756**	**34.678**	**37.568**
	B) *Jelzőszámokban.*					
Budapest	100	112	124	147	237	246
Vidék	100	123	139	150	164	183
Magyarország összesen	**100**	**120**	**135**	**149**	**186**	**202**
	C) *Százalékokban.*					
Budapest	30	28	28	30	38	37
Vidék	70	72	72	70	62	63
Magyarország összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
	D) *Tizezer főre eső darabszámban.*					
Budapest	56·6	62·9	68·8	80·5	128·9	132·4
Vidék	17·1	20·8	23·5	25·3	27·4	30·3
Magyarország összesen	**21·6**	**25·6**	**28·7**	**31·6**	**39·2**	**42·2**

Minthogy hivatalos statisztikánk csak *1929 óta* figyeli a rádiókészülékek szóbanforgó minőségi különbségeit, a korábbi évekre vonatkozólag mi sem terjeszthetjük ki vizsgálatainkat.

A nélkül, hogy a kérdésnek műszaki hátterébe hatolni igyekeznénk, nyugodtan tételezhetjük fel, hogy a *4 és ennél több lámpás* rádiókészülékek jobb minőségűek, tehát magasabb színvonalú rádióhasználatot nyujtanak, mint a *detektoros és az 1—3 lámpásosak.*

Az *egész országra* vonatkozólag azt látjuk, hogy a jobb minőségű készülékek számának növekedése gyorsabb ütemű és következetesebb, mint a gyengébb teljesítőképességűeké. Míg ugyanis a négy- és többlámpás készülékek országos számának gyarapodását a harmincas évek első felének válsága alig befolyásolta, addig a detektoros és az 1—3 lámpás készülékek számának növekedését nemcsak megakasztotta, hanem átmenetileg még csökkenését is előidézte. Magyarázatul az szolgálhat, hogy a nagyobb teljesítőképességű és ezért drágább készülékek gazdaságilag erősebb kezek tulajdonában vannak. Olyanokéban, akiknél a rádió használatát az általános gazdasági hanyatlás csak kevésbbé érinthette. Nagyobb teljesítőképességű rádiókészülékeink számukat 1929 és 1934 között ilyképen megduplázták, míg a kisebb teljesítőképességűek csak alig $^1/_5$-nyi emelkedést mutattak. Igaz viszont, hogy ez utóbbiak száma az egész országban még 1934-ben is mintegy 8-szorta volt nagyobb az előbbiekénél.

A fogyasztásra vonatkozó eddigi általános következtetéseinknek jól felel meg az a viszony, amelyet *Budapest* és a vidék között ezen a téren látunk.

A huszas évek végének kedvező gazdasági lendületében a vidék mindenfajta rádiókészülékeinek számát gyorsabb ütemben tudta növelni, mint Budapest. A harmincas évek első felének hanyatlási mélypontja, azaz 1932 óta azonban már más helyzet érvényesült. Vidékünknek előnyösebb lendülete ekkor már csak a detektoros és az 1—3 lámpás készülékek számának növelése terén maradt meg. Azért, mert ezeknek kisebb költségeit még a gazdasági pangásban is valamelyest viselni tudta. A 4 és az ennél több lámpás, tehát a drágább készülékek számát azonban fővárosunk a harmincas évek közepe felé sokkal gyorsabb ütemben tudta emelni, mint a vidék. Itt már érezhetővé vált a főváros rádióengedélyeseinek nagyobb vásárlóképessége és mögötte meghúzódó magasabb általános fogyasztási színvonala. Itt megint világosan látjuk továbbá azt is, hogy a harmincas évek első felének gazdasági hanyatlásából fővárosunk mennyivel gyorsabban és jobban ocsúdott fel, mint a vidék. Noha a rádió használata általános fogyasztásunk szempontjából meglehetősen szélső és ezért csak kevésbbé fontos tételt jelenthet, az idevágó finomabb árnyalatok a főváros országos gazdasági szerepének megvilágítására igen alkalmasaknak mutatkoznak.

7. Lakáshasználat.

Ha következtetéseinket a fogyasztásról szóló jelen fejezetünkben rendszeresen építhetnénk fel, akkor a lakáshasználatról mint fogyasztási ágról már közvetlenül táplálkozási fogyasztásunk után kellett volna szólnunk. Hiszen benne hasonlóan elsőrendű életszükségleti fogyasztásról van szó, mint amilyen a táplálkozás. A vidékre vonatkozólag azonban csak igen hiányos lakásstatisztikai adatok állnak rendelkezésünkre. Bármennyire is érdekesek tehát *fővárosi lakásviszonyaink*, a vidékkel való összehasonlíthatóság hiányában gondolatmenetünk síkján idevágóan csak csonka szempontokat kaphatunk.

Meg kell elégednünk azzal, hogy Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyvének adataihoz képest évtödönként és csupán a fővárosra vonatkozólag nézzük mindenekelőtt a *lakások számát*.

101. Budapesti lakásaink.

Év	Szobanélküli lakások száma	szobás lakások száma								8 szobán felüli lakások száma
		1	2	3	4	5	6	7	8	
1920	714	107.483	54.282	24.346	10.842	4.016	1.359	543	192	216
1925	647	112.931	55.333	24.110	10.755	3.869	1.325	513	183	208
1930	751	127.187	63.715	28.044	12.665	4.562	1.536	568	254	226

Az a tény, hogy 1920 és 1930 között valamennyi csoportba tartozó fővárosi lakásaink száma többé-kevésbbé tetemes *emelkedést* mutatott, a fővárosnak megfelelően növekedő jólétéről tanúskodik. Az emelkedésről alább még látni fogjuk, hogy az valamennyi lakáscsoportban nagyobb volt, mint Budapest népességének időközben bekövetkezett számbeli gyarapodása.

Társadalmi szempontból különösen figyelemreméltó, hogy legnagyobb mértékben az *1—2-szobás* lakások szaporodtak. Ez azért fontos, mert — amint alább mindjárt be fogjuk mutatni — Budapest lakosságának zöme ilyen lakásokban él. Ha nyugati, nevezetesen amerikai viszonyok lebegnek szemünk előtt, akkor ezt a tényt korántsem mondhatnánk örvendetesnek. Hiszen amerikai viszonyok mellett egy- vagy kétszobás lakás családos embereknél általában igen nagyfokú szegénységet jelent. A nagyvárosi családos munkások zömének, akik nálunk egy vagy legfeljebb két szobában élnek, Amerikában köztudomásúlag 4—5-szobás lakása van. Ne feledjük azonban, hogy ezek javarészt jóval kisebb szobák, mint a mieink. Másrészt pedig a sokkal magasabb általános amerikai életszínvonalhoz képest az ilyen többszobás lakásoknak távolról sincsen meg az a viszonylagos társadalmi jelentőségük, mint minálunk. A mi jelenlegi társadalmi állapotaink között még az is határozott haladást jelent, ha alsóbb néprétegeinknek egy- és kétszobás lakásokat tudunk nagyobb számban rendelkezésére bocsátani.

Ily szempontból tehát azon sem kell egyoldalúan keseregnünk, hogy a *nagyobb lakások* száma 1920 és 1930 között csak sokkal kisebb arányban szaporodott. Ezek a nagyobb lakások nálunk ugyanis javarészt a középosztály kultúrszükségleteit, részben pedig a felsőbb osztály fényűzési szükségleteit elégítik ki. Ha ebben az utóbbi vonatkozásban viszonylag csak kisebb emelkedés látható, társadalompolitikai szempontból korántsem hátrányos jelenséggel állunk szemben.

Hasonlóképen a *szobanélküli* fővárosi lakások számának aránylag igen csekély emelkedését is inkább kedvező értelemben kell felfognunk.

A *huszas évek első fele* ugyan kívülesik már a jelen munkában kitűzött vizsgálódási körünkön. Itt azonban kivételesen mégis igen érdekes megfigyelnünk azt a nagy különbséget, amely a huszas évek két fele között mutatkozik. A huszas évek első felében ugyanis még az egy- és kétszobás lakások terén is csak elenyészően csekély emelkedést látunk. Az összes többi lakáscsoport pedig egyenesen csökkenést mutatott. Ez a helyzet jól tükrözi vissza a háború utáni évek és az infláció bizonytalanságának kedvezőtlen fogyasztási hatásait. Ugyancsak jól domborodik ki ezen a téren a huszas évek második felében bekövetkezett általános gazdasági fellendülés serkentő hatása is. Hiszen ebben az évtödben valamennyi fővárosi lakáscsoportunk erős, sőt részben ugrásszerű gyarapodásban részesülhetett.

Azt a tényt, hogy az 1—2 és a 3 szobás lakásoknak fővárosunkban mennyire kiemelkedő fontosságuk van, *Budapest népességének lakások szerinti megoszlása* alapján áttekinthetőbben is megfigyelhetjük.

102. Budapest népessége lakások szerint.

Év	Szoba-nélküli	1 szobás	2 szobás	3 szobás	4 szobás	5 szobás	6 szobás	7 szobás	8 szobás	8 szobán felüli
	lakásokban lakó lélekszám									
1920	2.232	403.346	236.179	117.513	58.168	24.125	9.129	3.882	1.501	2.294
1925	1.975	425.693	233.424	113.288	55.779	22.408	8.444	3.623	1.396	1.986
1930	2.260	442.087	248.744	122.374	60.376	24.263	8.914	3.551	1.725	1.916

Táblánkból mindenekelőtt az a fentebbi állításunk nyer igazolást, hogy fővárosunkban elsősorban az *1—2-szobás* lakások fontosak. Hiszen egyszobás lakásokban a főváros népességének csaknem a fele, kétszobásokban pedig mintegy ¼ része lakik. Itt megint kellő óvatossággal kell elbírálnunk azt az eltolódást, amely egyrészt a kisebb lakásokban lakó fővárosi népesség emelkedését, másrészt pedig a nagyobb lakásokban lakó népesség számának zsugorodását mutatja.

Háborúutáni viszonyaink és azután részben még a huszas évek második felének állapotai is általában súlyosan nehezedtek legfelsőbb társadalmi rétegeinkre. Főleg haladó szellemű társadalompolitikai törekvéseink követelték meg a fokozatos társadalmi kiegyenlítést. Ennek következtében legfelsőbb rétegeinket gazdaságpolitikai és pénzügypolitikai rendszabályokkal egyaránt kellett megterhelnünk. Idevágó rendszabályaink eredményét jól mutatja a *9-szobás és nagyobb* lakásokban lakó fővárosi népesség száma. Ez nemcsak a huszas évek első felében, hanem még második felében is gyors ütemben csökkent. Az igazán nagyvonalú lakáshasználati fényűzés fővárosunkban tehát leáldozóban van. Hasonlóan alakultak a *7-szobás* lakások viszonyai is, míg a *6- és 8-szobás* lakásokban lakó népesség száma terén a huszas évek második fele némi növekedést hozhatott.

Nagyobb lendülettel csak az *egyszobás* lakásokban lakó fővárosi népességünk gyarapodott. Ez a gyarapodás 1920-tól 1930-ig több mint 10%-os volt. A *2-szobás* lakások terén már csak felényivel kisebb, a *3-szobásoknál* még ennél is csekélyebb gyarapodásról szólhatunk. A *4- és 5-szobás* lakásokra pedig már csak elenyészően csekély növekedés jutott.

Vigyázzunk megint jól, hogy az összefüggések ilyetén eloszlását helyesen értékeljük. Nyugati és különösen amerikai viszonyok szerint ez az eloszlás egyenesen ijesztő képet nyujtana. Nálunk azonban a szóbanforgó számoknak egészen *más jelentőségük* van. Ismételjük, hogy jelen körülményeink között még azt is általános fogyasztási haladásnak tekinthetjük, ha fővárosi

népességünk emelkedő hányadát legalább alkalmas kisebb lakásokban tudjuk elhelyezni. Az idevágó általános haladást egyébként csak még az is bizonyítja, hogy a *szobanélküli* lakásokban lakó fővárosi népesség száma 1920 és 1930 között csak csekély árnyalattal tudott emelkedni. Mindenesetre csak jóval kisebb mértékben, mint akár az egy-, akár a két-, akár pedig háromszobás lakásokat lakó fővárosi népesség száma.

Utóbbi két táblánk egybevetéséből most már könnyen állapíthatjuk meg fővárosunk *szobánkénti laksűrűségét.*

103. Budapesti lakásaink szobánkénti laksűrűsége.

Év	1 szobás	2 szobás	3 szobás	4 szobás	5 szobás	6 szobás	7 szobás	8 szobás	8-szobán felüli
	lakások szobánkénti laksűrűsége								
1920	3·75	2·18	1·61	1·34	1·21	1·12	1·02	0·98	1·18
1925	3·74	2·09	1·54	1·27	1·12	1·00	0·93	0·87	0·71
1930	3·48	1·95	1·45	1·19	1·06	0·97	0·89	0·85	0·75

Társadalmi viszonyainkhoz képest érthető, hogy minél kisebb lakásokról van szó, általában annál többen laknak egy szobában. Hiszen a kislakások tartása és több embernek egy szobában való meghúzódása egyaránt a *szerényebb* vagy *szegényebb* anyagi viszonyoknak jele.

Míg a kisebb lakásokat többnyire a *szűkebb család* tagjai lakják, addig nagyobb fővárosi lakásainkban a *cselédségnek* is hely jut.

Lakásviszonyaink fokozatos *javulását* különösen abból látjuk jól, hogy 1920-ban a 8-szobás lakások kivételével még valamennyi fővárosi lakásunkban átlagosan valamivel több mint egy ember lakott, a 2-szobás lakások szobánkénti laksűrűsége pedig még a kettőt is meghaladta. Az egyszobás lakásokról alább külön fogunk szólni. 1930-ban viszont ezzel szemben már a 2-szobás lakások szobánkénti laksűrűsége sem érte el a 2-t, a 6-nál nagyobb lakásoké pedig 1 alá süllyedt.

Annak a körülménynek, hogy 1920-ban a *8-szobán felüli* lakások szobánkénti laksűrűsége magasabb volt, mint akár a 6-, akár a 7-, akár a 8- szobásoké, nagyobb jelentőséget tulajdonítanunk nem szükséges. Akkoriban nyilvánvalóan még a legnagyobb lakásfajták megosztott használata állt előtérben, amelyet többé-kevésbbé még a Tanácsköztársaság lakásrendszeréből vettünk át. Hogy ez a rendszer azután megint elég gyorsan eltűnt, azt világosan mutatja az 1925—1930. évek idevágó adata. A 8-szobán felüli lakások szobánkénti laksűrűsége ekkor már — várakozásainknak megfelelően — a legalacsonyabb színvonalra süllyedt.

Társadalompolitikai szempontból azonban különösen az a tény figyelemreméltó, hogy évtizedünk folyamán mind az *1-*, mind pedig a *2-*

szobás lakások szobánkénti laksűrűsége szintén tetemesen süllyedt. Süllyedése különösen a huszas évek második felének lendületes építési tevékenysége kapcsán következett be

Ezek az összefüggések többé-kevésbbé jól felelnek meg Budapest *általános jóléti emelkedésének*. A nélkül, hogy a vidékkel való egybevetésünket számszerűen megejtenők, megállapíthatjuk, hogy Budapest idevágó fogyasztásában is általában a vidék felett áll. Másrészt azonban éppen szobánkénti laksűrűségünk megoszlása mutatja, hogy a kiegyenlítő társadalmi igazság felé vezető további fejlődésünk útján, amely mint célkitűzés társadalmi politikánkat irányítja, mennyire fontos feladatok állnak még előttünk.

A főváros jövendő lakáspolitikájának törekvése csakis az lehet, hogy az *egyszobás* lakások szobánkénti laksűrűségét is mihamarabb nemcsak a hármas, hanem a lehetőséghez képest a kettes színvonal alá szorítsa. Ennek nemcsak egészségügyi és művelődési, hanem végeredményben fontos gazdasági előnyeit is láthatnók. Ne feledjük el viszont, hogy az ilynemű törekvések megvalósítása mindig az általános gazdasági helyzet alakulásának, tehát általános jóléti lehetőségeinknek függvénye.

8. Szórakozás.

Miután inkább példálódzva, mint kimerítően fogyasztásunknak különböző területeit tekintettük át, kiegészítésül nézzünk most még egy egészen szélső fogyasztási problémacsoportot is: azt a fogyasztásunkat, amelyet többé-kevésbbé *szórakozási* jellegűnek szoktunk mondani. Itt már nyilvánvalóan nem elsőrendű életszükségletnek, hanem részben kultúrszükségleteknek, részben pedig fényűzési szükségleteknek kiegészítéséről van szó.

Nehézségeink azonban statisztikai módszeres szempontból ezen a téren is bőven akadnak. Budapestnek és a vidéknek összehasonlítására itt legfeljebb csak igen töredékesen vállalkozhatnánk. Ezért, miként a lakáshasználatnál tettük, elégedjünk meg itt is *budapesti* szórakozási viszonyaink rövid áttekintésével.

Módot erre a *vigalmi adó* statisztikája nyujt. Már előre is meg kell állapítanunk, hogy ennek az adónemnek elnevezése korántsem szerencsés. Azok az adóalapok ugyanis, amelyeket vele megadóztatunk, legfeljebb csak kisebb részükben foglalhatók a vigalom fogalma alá. Alább mindjárt látni fogjuk, hogy egyes idevágó fogyasztási ágainkat még csak szórakozásnak sem nyilváníthatnók. Ez különösen a vendéglői fogyasztásra vonatkozik. A vigalmi adó elnevezésnek hiányai azonban a mi szempontjainkból csak kevésbbé fontosak. Lényegesebb áttekintenünk, hogy a mögötte meghúzódó adóalapok évtizedünk folyamán a fővárosban milyen eltolódásokat mutattak:

104. A Budapesten fizetett vigalmi adó megoszlása.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A forgalom után fizetett évi adóösszeg pengőben.									
Kávéház, zenés kávéház, kávémérés	307.193	223.782	202.554	196.636	172.174	189.214	106.623	94.304	93.207	90.822
Vendéglő	129.595	81.187	51.960	67.086	68.548	60.125	46.565	42.067	41.472	42.829
Kaszinó	338.823	308.259	301.063	257.017	181.143	125.972	110.441	92.096	82.215	57.338
Színház	472.101	427.513	245.273	256.162	192.565	120.288	64.036	14.188	28.859	33.513
Hangverseny	86.647	53.115	54.261	59.551	37.571	30.675	24.865	17.275	17.321	15.850
Mozgószínház	813.411	771.209	646.742	583.537	450.765	408.792	348.484	296.796	300.287	303.683
Orfeum	128.968	45.353	71.709	62.336	24.669	39.087	32.620	21.305	22.053	18.275
Cirkusz	29.294	48.803	65.329	36.817	38.688	13.388	29.738	8.834	6.289	3.514
Sportverseny	342.760	223.431	165.932	136.412	117.936	113.289	95.218	62.779	49.381	55.968
Mutatványosok	43.496	32.894	27.667	36.251	27.664	17.195	10.371	2.312	2.163	6.658
Alkalmi mulatság	176.257	236.866	136.525	147.733	58.424	57.605	44.165	44.986	33.334	41.009
Vigalmi adójegyek	—	—	81.474	90.536	97.020	85.192	77.927	97.614	83.294	75.292
Vegyes	126.048	—	80.736	80.998	59.162	50.000	29.437	21.020	18.840	16.236

Ha ez a tábla bennünket nem fogyasztási, hanem pénzügyi szempontból érdekelne, akkor mindenekelőtt a befolyt adóösszegek alapjául szolgáló *adókulcsokat* kellene fejtegetnünk. 1925 május 10.-től kezdve a vigalmi adó általában a belépőjegyek 10%-a. Népies szórakozásokon 5%, hangversenyeken a jegyárakhoz képest 10—15%, táncelőadásokon 15—20%, sportversenyeken és mutatványokon 5%, 12·5%, 20%, illetve 25%, állami és magánszínházakban 5%, külföldi szerepléseken 10%, bemutató mozgószínházakban 12·5%, cirkuszokban 15%, sétarepüléseken, lóversenyeken, ügetőversenyeken és akciókon, bálokon, táncmulatságokon és magánszínházak idegennyelvű színi-, opera- és operettelőadásain 20%, oly mulatókban, amelyeknek nézőterén ételeket, italokat szolgálnak ki vagy ahol dohányozni szabad 30%, a kaszinóban használt kártyák díjaiból 25%, a kávéházakban és vendéglőkben használt kártyák használati díjaiból 33·33%. 1929 január 1.-ével általában a vigalmi adó minden fajtájánál az adókulcsnak tetemes, mintegy 50%-os csökkentése következett be. Ezeknek az adókulcsváltozásoknak apróbb részleteivel is behatóan kell foglalkoznia annak, aki a közületi bevételek pénzügyi összefüggéseit nézi.

Ismételjük azonban, hogy bennünket itt csupán a fővárosi vigalmi adó címén befolyt összegek mögött meghúzódó fővárosi *fogyasztás* vonatkozásai érdekelnek. Így megelégedhetünk a szóbanforgó *adóösszegek* változásainak megfigyelésével. Az a tény ugyan, hogy a vigalmi adó kulcsának változtatásával szóbanforgó különböző szórakozási tevékenységeink jelentékenyen

terjeszkedhetnek vagy zsugorodhatnak, kétségtelenül zavarólag hat. Ha következtetéseinkben ezt a szempontot is tekintetbe kívánjuk venni, annál óvatosabban kell eljárnunk.

Ha először az *irányvonalat* nézzük, feltűnő, hogy egyes szórakozási fajtáink még évtizedünknek aránylag rövid ideje alatt és még a konjunkturális ingadozásoktól függetlenül is rohamos satnyulást mutatnak. Ilyen különösen a *cirkuszok* és a *mutatványosok* üzemének látogatása. A hanyatlást itt egyrészt sportszellemünk általános emelkedése és az úgynevezett professzionista, azaz hivatásos labdarugás közkedveltségének terjedése magyarázza. Másrészt pedig a film nagyszabású fejlődése nyujt számos olynemű szórakozást, amely többé-kevésbbé jól pótolja a cirkuszok mutatványait.

Ezzel kapcsolatosan mindjárt rámutathatunk arra az általában emelkedő trendvonalra is, amely a *mozgóképszínházak* látogatásában tapasztalható. Ezt részben a filmjáték gyorsütemű tökéletesedése, részben pedig a tőle nyujtott szórakozás viszonylagos olcsósága magyarázza. Talán általános kulturális fejlődésünk idegesebb ütemével is inkább párhuzamos az a szórakozás, amelyet nagy tömegeink a filmben lelnek. Évtizedünk folyamán ugyan a mozgószínházakból befolyt vigalmi adó összege is jelentős csökkenést mutat. Hiszen 1925-től 1934-ig csaknem $^1/_3$-ára süllyedt. Ez a nagyarányú süllyedés azonban a mozgóképszínházakra kirótt vigalmi adó kulcsának jelentékeny csökkenésével magyarázható, amivel viszont helyáraik olcsóbbodása és látogatottságuk növekedése jár. A szóbanforgó csökkenés viszonylagosan igen csekéllyé válik, ha megfigyeljük, hogy a cirkuszoktól befolyt vigalmi adó 1927 és 1934 között csaknem huszadrészére, a mutatványosoknál pedig 1925 és 1933 között még huszadrészénél is valamivel mélyebbre süllyedt. Az utóbbi tétel egyébként — főleg a külföldi mutatványosok vándorlásai és belföldi mutatványosaink közigazgatási rendszabályozásai kapcsán — ugrásszerű változásokat mutat. 1933-ról 1934-re így megint háromszorosára emelkedett.

Tekintsünk el mármost az irányvonaltól és nézzük többi úgynevezett szórakozási ágaink *konjunktúraérzékenységét*. Itt legott meg kell állapítanunk, hogy ez az érzékenység részben a szóbanforgó szórakozási ágak fényűzési jellegétől, részben pedig a náluk tekintetbejövő közönség vásárlóképességének alakulásától függ. Amelyeknek fényűzési jellege határozottan megvan és amelyek közönségének vásárlóképessége viszonylagosan gyenge, azoknál erős konjunkturális kilengések tapasztalhatók: a huszas évek második felének fellendülése náluk erős kiterjeszkedést, a harmincas évek első felének hanyatlása viszont tetemes csökkenést mutat. Igaz, hogy a vigalmi adó kulcsának változtatásai itt is igen tekintélyes eltolódásokat okozhatnak.

Általában mégis azt látjuk, hogy a befolyt vigalmiadó-összegek a fellendülési tetőpont és a hanyatlási mélypont között a *kávéházaknál* felükre,

az *orfeumoknál* $^1/_3$ részükre, a *hangversenyeknél* $^1/_4$ részükre, a *kaszinóknál* $^1/_5$ részükre és a *színházaknál* $^1/_8$ részükre süllyedtek. Részben sokkalta nagyobb süllyedési arányokat kapunk, ha a harmincas évek első felének hanyatlási állapotát nem a huszas évek második felének fellendülési tetőpontjával, hanem a huszas évek közepének állapotaival hasonlítjuk össze. Ennek a körülménynek azonban szempontunkból már csak azért is csupán kisebb hordereje van, mert a huszas évek közepén tapasztalt magas színvonalat nyilvánvalóan nem konjunkturális tényezők, hanem az alkalmazott adókulcsok magassága okozta. Ez a magasság pedig, amint a további fejlemények is mutatják, csak egészen átmenetinek bizonyult. A színházaknál tapasztalt nagy esést mindenesetre főleg a mozgóképszínházak erős versenye okozta. Viszonylagosan csekély volt a hanyatlás a *sportversenyeknél*, amelyeknek népszerűsége évtizedünk folyamán trendszerűen emelkedett. Az *alkalmi mulatságok, a vigalmiadó-jegyek* és a *vegyes vigalmiadó-bevételek* rovatai erősen tarka összetételüknél fogva bővebb fejtegetést nem igényelnek. Ha kisebb mértékben is, de azért a konjunktúraérzékenységet náluk többé-kevésbbé szintén megtaláljuk.

Tisztában kell lennünk azzal — és ezt hangsúlyozottan ismételjük —, hogy vigalmi adónk zsugorodó tételei mögött fővárosunk szórakozó közönsége korántsem mutat hasonló számbeli csökkenést. A harmincas évek első felének hanyatlása ugyan nagyon keményen nehezedett a mulató és szórakozó Budapestre. Éppen erre a tényre tekintettel kellett *vigalmi adónk politikájának* elvein lényeges változtatásokat eszközölnünk. Idevágó adótételeink és ilyképen adóbevételeink csökkenését kisebb közgazdasági hátránynak látjuk, mint azoknak a termelői érdekeknek hanyatlását, amelyek Budapest szórakozásával közvetlenül kapcsolatosak. Ha statisztikailag is módunkban állna Budapest szórakozását a vidékével egybevetni, világosan látnánk, hogy fővárosunk helyzete ezen a téren is még mindig kedvezőbb, mint a vidéké. A különbséget egyébként hétköznapi megfigyeléseink is számos vonatkozásban igazolják.

Ha azokat a sokfelé szerteágazó adatokat, amelyekkel a fogyasztás összefüggéseit megrajzolni igyekeztünk, közös nevezőre hozzuk, Budapesten általában sokkalta jobb állapotokat találunk, mint vidéken. Ha az *életszükségleti* fogyasztást nézzük, akkor a vidéknek túlnyomóan nagy országos jelentősége van. Ez azonban csupán azt jelenti, hogy a szegényebb vidéknek is valamiből csak meg kell élnie. A *kultúrszükségleti* és a *fényűzési* fogyasztás színvonala Budapesten már évtizedünk elején is jóval magasabb volt, mint vidéken. Ez a különbség évtizedünk folyamán pedig még tetemesen gyarapodott. A harmincas évek első felének válságát ugyan Budapest kultúrszükségleti és fényűzési fogyasztása is erősen megérezte. Ugyanakkor azonban vidéken általában még sokkalta nagyobb arányú idevágó zsugorodást tapasztalhattunk.

II. FEJEZET:

Jövedelemeloszlás.

1. Társadalomgazdasági rétegződés.

A) *Jövedelemeloszlás és osztályalakulás.*

A fogyasztási összefüggésekhez kapcsolódó következő kérdésként azt vetjük fel, hogy különböző *társadalomgazdasági osztályaink* mily arányban oszlanak meg a főváros és a vidék között. Azt kérdjük tehát, hogy részben alsó-, részben közép-, részben pedig felsőosztályunknak mekkora részei laknak Budapesten. Ez a megoszlás nyilvánvalóan az összes többi fővárosi és vidéki gazdasági kölcsönhatások eredője.

Áttekintésének küszöbén máris súlyos *fogalmi nehézségeink* támadnak. Elsősorban azzal kell tisztában lennünk, hogy a társadalomgazdasági osztályoknak említett hármas tagolása erősen önkényes. Közöttük általában még megközelítő elkülönítésnek sincsen lehetősége. Az egyedüli közvetlen alap, amelynek segítségével valamelyes elkülönítésre vállalkozhatunk, a fogyasztási színvonal. *Felső* osztálynak ilymódon a még leginkább indokoltan azoknak csoportját tekinthetjük, akiknek fényűzési fogyasztásra is nagyobb mértékben telik. Azokat viszont, akiknek fogyasztása általában a mindenkori kultúrszükségleti színvonalon mozog, a *közép*osztály nevén szoktuk egybefoglalni. Az *alsó* osztálynak ilyképen azután azokat sorozzuk, akiknek fogyasztása többé-kevésbbé még a kultúrszükségleti színvonalon is alul marad.

Kétségtelen, hogy ennek a csoportosításnak nagy gyengéi vannak. Joggal vitatható, hogy a társadalmi rétegződésnél nem a fogyasztás, tehát szükségleteink tényleges kielégítése mérvadó, hanem merőben szükségleteink fennforgásának ténye. Itt tehát szellemi és erkölcsi törekvéseink esnek nagyobb súllyal latba. Bármiképen is áll azonban a dolog, ha merőben gazdasági értelmű osztályozásra vállalkozunk, akkor mégis csak a *fogyasztásnak külső ismérvei* irányadók. Úgy is mondhatjuk, hogy gazdaságilag többé-kevésbbé a külső látszat alapján osztályozunk. Erkölcsi és szellemi szempontokból ezen eljárásunk erősen igazságtalan lehet. Gazdaságilag azonban mégis csak magasabb osztályt képvisel a tudatlan és műveletlen, de sokat vásárló és magas anyagi színvonalon fogyasztó egyén, mint az a bármennyire magas erkölcsi és szellemi színvonalon álló ember, akinek anyagilag csak igen szerény fogyasztásra telik.

Azt szoktuk mondani, hogy a társadalomgazdasági osztályalakulás szempontjából a *külső életmód* fontos. Figyeljünk itt jól. Ezen a síkon még azt a kérdést sem vetjük fel, hogy a külső életmód mögött vajjon pazarlás,

józan gazdálkodás, vagy esetleg fukarkodás húzódik-e meg. Aki tehát pazarolva fogyaszt fényűzési színvonalon, az addig, amíg ez a pazarlása tart, felső gazdasági osztályunkhoz tartozhat. Társadalmi életünkben ennek számos példáját látjuk. Vele szemben az a gazdag ember, aki fukarsága alapján még kultúrszükségleteit sem elégíti ki, az alsó gazdasági osztályba süllyed. Egészen más kérdés természetesen egyrészt az, hogy a pazarlóan fényűző egyén előbb-utóbb elkerülhetetlen anyagi bukásba sodródik, másrészt pedig az, hogy a fukar gazdag, ha fösvénységéről lemond, tetszése szerint bármikor a felsőbb gazdaságtársadalmi osztályba emelkedhet. Értsük meg tehát világosan: szellemi és erkölcsi síkon egészen más természetű osztályozásnak van helye, amely esetleg teljesen más képet nyujt, mint a társadalomgazdasági rétegződés. Bennünket azonban jelen gazdasági összefüggéseinkben csak ez az utóbbi érdekel.

Az is kétségtelen, hogy figyelmünk előterében nem az átmeneti és a kivételes, hanem csak a többé-kevésbbé tartós jellegű és általánosabb jelenségek állanak. A pazarlás és a fukarkodás összefüggései itt tehát többé-kevésbbé elhanyagolhatók. Tekintetünket az oly fogyasztásra kell irányítanunk, amely mögött megfelelően nagy *vásárlóerő* áll. Nem vitás ugyanis, hogy ez az általánosabb jelenség. Társadalmi életünk átlagában mégis csak addig szoktunk nyujtózkodni, ameddig takarónk ér. Itt tehát a külső fogyasztási életmód mögött a vásárlóerő válik fontossá.

Ha egy lépéssel tovább megyünk, akkor azt kérdhetjük, hogy a vásárlóerőt mi biztosítja. Gazdaságelméleti nyelven azt mondhatnók, hogy a rendelkezésünkre álló jószágkészletek, amelyeknek összességét *vagyonnak* nevezzük. A vagyonra való hivatkozást már a gazdaságelméleti fejtegetések körén kívül is jobban megértjük. Józanul mindenki csak annyit fogyaszthat, amennyit vagyoni állapota megenged. Könnyű belátnunk már most, hogy azt a vagyont, amely rendszeres következetességgel ki nem egészül, előbb-utóbb teljesen elfogyasztjuk, azaz feléljük. Tartósabb fogyasztási színvonal biztosításának tehát még az ilyen vagyon sem lehet szilárd alapja.

A vagyonnál is fontosabb elem itt az a rendszeres kiegészülése, amelyet *jövedelemnek* szoktunk mondani. Gondolatmenetünk érvényét még azok az esetek sem rontják le, amelyekben jövedelmünket — mindennemű vagyongyüjtés kikapcsolásával — közvetlenül fogyasztási célokra fordítjuk. Hiszen fogalmilag jövedelmünket ilyenkor is először úgy használjuk fel, hogy érte gazdasági javakat szerzünk, azaz jószágkészleteket hajtunk rendelkezésünk alá. Ezeknek a jószágkészleteknek elfogyasztása csak utóbb következik be.

A gazdasági osztályalakulás szempontjából ilyképen a jövedelmek megoszlása, tehát a *jövedelemeloszlás* válik legfontosabb alappá. A huzamosabban érvényes és általános jellegű gazdasági összefüggések síkján osztályok szerinti rétegződésünk a jövedelemeloszláson múlik. Helyesen

csak rajta át jutunk el annak a kérdésnek boncolgatásához, amely fővárosunknak egyes társadalomgazdasági osztályainkban való részesedését kutatja.

A tekintetbejövő statisztikai *módszer* azután még különös nehézséget jelent. Olynemű statisztikai áttekintés, amely fővárosi és vidéki lakosságunknak osztályok szerinti megoszlását közvetlenül mutatja, már csak fogalmilag is lehetetlen. Hiszen azok az ismérveink, amelyek alapján a statisztikai felvételben idevágó éles határvonalakat állapíthatnánk meg, nyilvánvalóan hiányzanak. *Közvetve* kell tehát eljárnunk. Közvetett következtetéseket kell alkalmaznunk. Erre már eddigi fejtegetéseink zöme is jó alapot nyujt. Különösen pedig azok a vizsgálódásaink, amelyek a fogyasztás fővárosi és vidéki megoszlására vonatkoznak. Hiszen nyilvánvaló, hogy ahol a merőben életszükségleti fogyasztás erősebb, ott az alsóbb osztályok állnak előtérben, míg a fényűzési fogyasztás térfoglalásából a felsőosztály erősödésére következtethetünk. A kettő közötti kultúrszükségleti fogyasztás a középosztály megfelelő erejéről tanúskodik. Célirányosnak látszik azonban, hogy így kidolgozható következtetéseinket még több szempontból kiegészítsük. További következtetési alapokat kell keresnünk.

A rendelkezésünkre álló hivatalos statisztikai adatokhoz képest ily alapként modern *adóstatisztikának* kínálkozik. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a M. Kir. Pénzügyminisztériumtól újabban közzétett adóstatisztikai kimutatások az első és az utolsó év kivételével megközelítőleg többé-kevésbbé egészen megvilágítják azt az évtizedet, amely figyelmünk előterében áll. Forrásanyagunk gyüjtésekor ennek a pénzügyminisztériumi adóstatisztikának négy füzete állt rendelkezésünkre, amely az 1926. évtől kezdődőleg és 1933-ig bezárólag többféle csoportosításban nyujtja adózásunk megoszlását. Így azután mindjárt meg is találjuk a kapcsolatot ahhoz a gondolatkörhöz, amelyet már fentebb, a vigalmi adók alakulása révén érintettünk. Azokra a módszeres veszélyekre azonban, amelyekre ott figyelmeztettünk, itt még csak fokozott nyomatékkal kell utalnunk

Alábbi összefüggésben még majd felvetjük azt a kérdést, hogy Budapest közületi háztartásunkban milyen szerepet tölt be. Ott majd a pénzügyi és részben még a különlegesen pénzügytechnikai különbségeknek is megfelelő fontosságot fogunk tulajdonítani. Itt viszont az adózást nem mint közületi bevételeink legfontosabb forrását, hanem csupán mint oly alapot nézzük, amelyből *társadalomgazdasági rétegződésünkre* következtethetünk.

Jól ügyeljünk. Ebben az összefüggésben nem térhetünk ki annak méltatására, hogy az egyes adónemeknek mint közületi jövedelmi forrásoknak milyen pénzügyi jelentőségük van. Különösképen azt sem vizsgálhatjuk, hogy az egyes adónemek mily pénzügyi jogi rendelkezések alapján folynak be. Az adókulcsok és az adótételek, valamint a tekintetbejövő adóalapok méltatását tehát eleve kikapcsoljuk. Előfordulhat, s amint alább mindjárt látni fogjuk, nagy horderővel tényleg elő is fordul az, hogy egyik-másik

bonckésünk alá kerülő adóbevételünk azért mutat jelentékeny változást, mert adókulcsát megváltoztattuk. A változtatásnak indokai közvetlenül mindig pénzügyi technikai természetűek. Közvetlenül elsősorban azt mérlegeljük, hogy egyrészt az adókulcs változtatása, másrészt pedig a változtatás alapján várható adóbevétel összege között mily kölcsönhatások érvényesülnek. Ezeket a megfontolásokat azonban és a hozzájuk kapcsolódó közgazdasági, hatalompolitikai, művelődéspolitikai, valamint társadalompolitikai mérlegeléseket — bármennyire is döntő tartalmúak — itt eleve ki kell kapcsolnunk. Szempontunkból csupán az fontos, hogy az adókulcsok és az adójogi rendszabályok változtatását vidéken és Budapesten többé-kevésbbé *egyöntetűen* szoktuk megejteni. Azokat a *viszonylagos eltolódásokat*, amelyekre figyelmünk itt irányul, akkor is eredményesen boncolgathatjuk, ha a szóbanforgó pénzügytechnikai kérdéseket behatóbban nem firtatjuk. Budapest országos gazdasági szerepe így is kellően tűnik ki. Nevezetesen adózásunk megoszlásából így is kellően következtethetünk arra, hogy fővárosunkra milyen rész jut az ország alsó-, közép- és felső társadalomgazdasági osztályából.

Következő lépésként mármost azt kell eldöntenünk, hogy melyek azok az adónemek, amelyek szóbanforgó következtetéseinkre leginkább nyujtanak alapot. Az úgynevezett *közvetett adók* idevágó tanulságaival már fentebb foglalkoztunk. Ily közvetett adónak tekinthetjük a vigalmi adót, amelynek alakulását az imént tárgyaltuk. Aminthogy közvetett adók azok a fogyasztási adók is, amelyeknek alapján például húsfogyasztásunk és szeszes italaink fogyasztásának fővárosi és vidéki megoszlását néztük.

Célirányosnak látszik, hogy kiegészítésül most az *egyenes adók* felé irányítsuk tekintetünket. Azt kérdjük tehát, hogy az országban befolyt összes egyenes adókból mekkora rész jutott Budapestre. Adóstatisztikai forrásaink szerint 1932-ben és 1933-ban fővárosunknak ez a részesedése kereken 48, illetve 47%-ra rúgott. 1932-ben tehát csak árnyalatilag volt több, mint 1933-ban. A szóbanforgó részesedés egyaránt öleli fel az úgynevezett együttesen kezelt állami egyenes adókat és a külön kezelteket is. Ha a két csoportot szétválasztjuk, akkor az említett két esztendőben az együttesen kezelt állami egyenes adókból 45, illetve 44%, a külön kezeltekből pedig 70, illetőleg 66% jutott Budapestre. Abszolút számokban kifejezve az együttesen kezelt állami egyenes adókból Budapesten 112 millió, illetőleg 103 millió pengőt, a vidéken 139 millió, illetőleg 130 millió pengőt vetettünk ki. A külön kezelt egyenes adók összege pedig Budapesten 31 millió, illetőleg 28 millió pengőre, a vidéken 14 millió, illetőleg 15 millió pengőre rúgott. A két csoport összegezéséből Budapest az összes egyenes adókban 143 millió, illetőleg 131 millió pengővel, a vidék pedig 153 millió, illetőleg 145 millió pengővel részesedett.

Ezek az arányok ilyen nyers beállításban nyilvánvalóan csak keveset mondanak. Mindössze azt mutatják, hogy fővárosunknak, amelyre az ország

lakosságából csak valamivel több, mint tizedrész jut, az összes egyenes adókban csaknem felényi része van. Ebből pedig logikusan egyelőre csak annyit következtethetünk, hogy Budapest lakosságának teherbíróképessége és mögötte rejlő anyagi jóléte átlagosan *csaknem ötször akkora*, mint a vidéké. Nyers következtetésünk tehát egyelőre — csak nagy körvonalakban — annyit mond, hogy fővárosunkban a felsőbb osztályok aránylag *ötször oly erősek*, mint az alsóbb osztályok. Arra azonban, hogy a három társadalomgazdasági osztály ezen az igen általános összefüggésen belül a fővárosban és a vidéken mily szerepet tölt be, az egyenes adókat egészükben áttekintő adatainkból nem következtethetünk.

Itt már bizonyos részletezés is szükségesnek mutatkozik. Nevezetesen az, hogy szempontunkból egyes különösen *jellegzetes adócsoportokat* válogassunk ki és azok alapján nézzük a szóbanforgó fővárosi és vidéki megoszlást. Ily adócsoportokként a jövedelmi adó, a vagyonadó, az általános kereseti adó és vele kapcsolatban a társulati adó, valamint a földadó és a házadó kínálkoznak. Hogy különleges alkalmatosságuk szempontunkból miben rejlik, azt alább mindjárt látni fogjuk. Ugyancsak érinteni fogjuk azt a kérdést is, hogy elnevezésük közgazdaságilag mennyire indokolt. Egyelőre — általános szóhasználatunkat követve — a jövedelmek, a vagyonok, a keresetek, valamint a föld- és a háztulajdon megoszlása szerint tagoljuk azt a kérdéssorozatot, amelyben a fővárosnak társadalomgazdasági rétegződésünk szempontjából való szerepe kifejezésre jut.

B) *Jövedelmek.*

Különösen azért célirányos kérdésünket többféle egyenes adó szemszögéből néznünk, mert modern adórendszerünk éppen az egyes adófajták egyoldalú jellegére épül fel. Ha ez az *egyoldalúság* fenn nem állna, akkor sokkalta egyszerűbb és jobb megoldás lenne az egyetlen adó bevezetése. Ezzel az adófizetőknek sok zaklatását és pénzügyi rendszerünk bonyolultságának tekintélyes részét kerülhetnénk el. Közkeletű megismerés azonban, hogy bármely adónemnek egyetlen adóvá való emelése nemcsak az adóterhet tüntetné fel az adófizető előtt — lélektani szempontok alapján — különösen nagynak, hanem egyúttal többé-kevésbbé igazságtalan is volna. Hiszen a teherbíróképességet többé-kevésbbé csak egyoldalúan ragadná meg és ilyképen társadalmi, azaz foglalkozási munkamegosztásunkra való tekintettel egyenlőtlen teherviselést jelentene. Inkább kisebb adókkal, de több oldalról adóztatjuk meg az adóalanyt, hogy ilyképen az egyes adónemek egyoldalúságai egymást kiegészítsék. Ez modern, az adófajták sokféleségére felépülő adórendszereink létalapja.

Így felépülő adórendszereink középpontjába pedig újabban egyre inkább a *jövedelmi adó* kerül. Alább majd még látni fogjuk, hogy hozzá

többé-kevésbbé hasonlóan központilag nagy jelentőségük szokott lenni manapság még a hozadéki vagy helyesebben termelési adóknak is. A jelen összefüggésben nem lehet feladatunk, hogy a jövedelmi adó központi állásának előnyeit és hátrányait firtassuk. Nem boncolgathatjuk, hogy itt mennyire átfogó, mennyire személyi jellegű vagy pedig mennyire igazságos adóról van szó. Csupán az lényeges, hogy rövid megjegyzéseink alapján meglássuk a jövedelmi adónak legalább elvi jelentőségét és hogy ezen az alapon megítélhessük annak az országos gazdasági szerepnek súlyát, amelyhez Budapest az összes jövedelmi adóbevételekben való részesedése révén jut.

Jövedelmi adót köztudomásúlag nem mindenki fizet, hanem csak az, akinek adóköteles jövedelme magasabb az adómentes létminimumnál, azaz helyesebben: *léthatárnál*. Ennek az intézménynek alapja mindenképen társadalompolitikai természetű. Azáltal, hogy a gazdaságilag gyengébb egyéneket mentesítjük a jövedelmi adó terhe alól, erősíteni igyekszünk őket. Mentességük viszont kétségtelenül a nem mentesített adóalanyok terhét növeli. Ezzel a tehernöveléssel pedig kevésbbé hangoztatott, de egyébként nagyon is nyilvánvaló szándékunk az, hogy a gazdaságilag erőseket valamelyest gyengítsük. Ilyképen a fejlődést mindkét oldalról a társadalomgazdasági egyenlőség felé tereljük. Társadalomgazdasági egyensúlyunkat az egyenlőségben ugyanis inkább látjuk biztosítottnak. Végeredményben tehát még a gazdaságilag erősebb is hasznát látja nagyobb adóterhének. Hiszen csakis a társadalomgazdasági egyensúlyban, azaz csakis annak fennforgása esetén élvezheti bár csökkenő, de azért mégis nagyobb gazdasági erejét. Ha ez az egyensúly felborul, akkor esetleg mindenét elveszthetí.

Már ennyiből is látnunk kell, hogy a jövedelmi adó szempontjából adómentes léthatár összegszerű magassága elsősorban mindenkori társadalompolitikai felfogásunk függvénye. Minél keményebben hangsúlyozzuk társadalompolitikai felfogásunkban a *kiegyenlítő társadalmi igazság* eszményét, annál magasabb adómentes léthatárt állapítunk meg. Annál nagyobb lesz tehát a jövedelmi adó alól menteseknek száma és annál kevesebben lesznek azok, akik jövedelmi adót fizetnek. Ezen utóbbiak számának alakulása tehát korántsem a társadalmi rétegződést közvetlenül érintő kérdés, hanem inkább oly probléma, amely mindenképen társadalompolitikai és pénzügytechnikai megfontolásokon múlik.

Annak boncolgatását tehát, hogy a jövedelmi adó alól mentes léthatár helyesen helyezkedik-e el általában az évi 1000, illetve 600 pengő magasságán és hogy megállapításánál helyesen vesszük-e tekintetbe az eltartandó családtagok számát, valamint a többi szokásos szempontokat, innen eleve ki kell kapcsolnunk. Bennünket elsősorban csakis az érdekelhet, hogy a *jövedelmi-adókötelezettek számában* fővárosunk lakossága miképen részesedik.

105. Jövedelmi-adókötelezetteink száma.

Év	a) Abszolút számokban			b) Százalékokban			c) Az egész népesség százalékában		
	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország
1928	73.393	269.000	342.393	21·43	78·57	100·00	7·4	3·5	4·0
1929	76.336	273.658	349.994	21·81	78·19	100·00	7·6	3·5	4·0
1930	77.126	247.417	324.543	23·76	76·24	100·00	7·7	3·2	3·7
1931	77.360	233.349	310.709	24·89	75·11	100·00	7·6	3·0	3·5
1932	73.883	206.640	280.523	26·33	73·67	100·00	7·2	2·6	3·1
1933	70.495	169.269	239.764	29·40	70·60	100·00	6·8	2·1	2·7

Amint fentebb már említettük, *1934*-re vonatkozólag tábláink összeállításának befejeztekor hivatalos adatok még nem álltak rendelkezésünkre. Az *1928 előtti évekre* vonatkozólag pedig a pénzügyminisztérium adóstatisztikájának összeállításakor még nem vetett súlyt a jövedelmi-adókötelezettek számának statisztikai feldolgozására. Ezek az évek hasonló okokból alábbi, az adózásra vonatkozó tábláink egyikéből-másikából is hiányozni fognak.

Fenti fejtegetéseink értelmében felesleges lenne itt azon tünődnünk, hogy mennyire csekély az a 4%, amely az *ország* egész népességéből 1928-ban jövedelmi adót fizetett. Főleg azért lenne felesleges, mert ez az arány csupán az adómentes léthatár és az egyébként adómentes jövedelmek megállapításának hátterében meghúzódó társadalompolitikai és pénzügytechnikai mérlegelések egyenes függvénye. El kell tekintenünk tehát attól is, hogy a szóbanforgó 4% jelentőségét nemzetközi összehasonlításban vizsgáljuk. Gondolatmenetünk síkján az is csak kisebb jelentőségű körülmény, hogy 1933-ra az ország összes jövedelmi-adókötelezetteinek száma a népesség számának 2·7%-ára süllyedt. Közvetlen magyarázatként itt természetesen a harmincas évek első felének gazdasági hanyatlására kell céloznunk. Az általános gazdasági pangás nyomása alatt rohamosan csökkent azoknak száma, akiknek adóköteles jövedelme meghaladja az idevágó léthatárt. Nyilvánvaló azonban, hogy ennek a léthatárnak leszállításával évhatodunk folyamán is könnyen emelhettük volna a jövedelmi-adókötelezettek számát. Hogy számuk ténylegesen erősen süllyedt, az főleg csupán az adómentes léthatárnak viszonylagos emelkedéséről tanúskodik. Itt tehát lényegében tényleges adópolitikai szigorítással állunk szemben, amelynek jelentősége szempontunkból megközelítőleg egyenlő értelmű az adókulcs névleges felemelésével.

Sokkalta fontosabb jelenségként kell elkönyvelnünk azt a tényt, hogy *Budapestnek* az ország összes jövedelmi-adókötelezettei számában való részesedése évhatodunk folyamán tetemesen emelkedett. Hiszen 1928-ban még csak alig egyötödük jutott a fővárosra, 1933-ban pedig már majdnem egyharmaduk. Ennél az eltolódásnál élénkebben semmi sem mutatja azt, hogy a harmincas évek elejének gazdasági pangása a vidéket mennyivel

keményebben sujtotta. A vidéken sokkal többen süllyedtek az adómentes léthatár alá, mint fővárosunkban.

Ha a jövedelmi-adókötelezetteknek az *egész népességben való százalékos részesedését* nézzük, akkor szembeötlő, hogy 1930-tól kezdve csökkenő számokat kapunk. Budapesten viszont még 1930 is növekedést mutatott az előző évvel szemben, és az általános gazdasági pangás okozta csökkenés csak 1931-ben kezdődött el. Eredményül Budapesten 1928-ban viszonylag csak alig kétszer annyi jövedelmi-adókötelezett volt, mint vidéken; 1933-ban azonban már jóval több, mint háromszor annyi.

Jövedelmi-adókötelezetteink fővárosi és vidéki megoszlása a harmincas évek első felében bekövetkezett pangás hatása alatt egészen más alakúvá vált mint amilyen a huszas évek második felének fellendülésében volt. Hogy az eltolódás miért következett be, azt már eddigi fejtegetéseink alapján is könnyen kitalálhatjuk. Míg egyrészt a harmincas évek első felében a vidéket keményen fojtogatta tágra szétnyilt mezőgazdasági *árollónk*, addig másrészt *iparunk* újabb fellendülése és *kereskedelmünknek* is viszonylag *kedvezőbb körülményei* Budapesten könnyebb helyzetet teremtettek. Ha mármost tekintetbe vesszük, hogy jövedelmi adót Magyarországon jelen állapotaink között csak a közszolgálaton kívüli felső osztály és a középosztálynak módosabb rétegei viselnek, akkor nyilvánvaló, hogy Budapestnek ezekben az osztályokban való részesedése megfelelően emelkedett. A vidékre viszont megfelelően több jut a gazdaságilag alsó osztályból, valamint a középosztálynak azon szegényebb rétegeiből, amelyeknek jövedelme nem éri el az adómentes léthatárt.

Összefüggéseinket egy lépéssel világosabban látjuk, ha az idevágó minőségi különbségeket is megfigyeljük. Azokat a különbségeket, amelyek megmutatják, hogy egy-egy fővárosi és vidéki jövedelmi-adókötelezett korántsem jelent azonos teherbíróképességet és ennek megfelelő anyagi erőt. Egy-egy *adókötelezettre* ugyanis a fővárosban és a vidéken egymástól erősen *eltérő összegek jutnak.*

106. Az egy adókötelezettre eső jövedelmi adóösszeg.

Megnevezés	*A)* Pengőben			*B)* Jelzőszámokban		
	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország
1928	308·20	90·49	137·16	100	100	100
1929	321·53	88·05	138·97	104	98	101
1930	309·56	80·94	135·27	100	89	99
1931	293·77	73·74	128·15	95	81	93
1932	365·75	109·39	176·91	119	121	129
1933	320·77	103·50	167·30	104	114	122

Az *ország* egészére vonatkozó idevágó különbségeket részben konjunkturális ingadozások, részben pedig adótechnikai szempontok indokolják. Velük tehát bővebben foglalkoznunk nem kell.

Fontos viszont annak meglátása, hogy egy-egy *budapesti* adókötelezettre évhatodunknak mind elején, mind pedig végén több mint háromszor annyi jövedelmi adó jutott, mint a vidéken. 1931-ben a különbség már majdnem négyszeres volt és csak azon eltolódások következtében csökkent le megint háromszorosára, amelyeknek folyamán a vidékre ismét valamelyest nagyobb jövedelmi adóterhet mértünk. Az idevágó adóztatási rendszabályoknak gazdaságpolitikai háttere az volt, hogy a harmincas évek elején beköszöntő gazdasági pangás kezdetén inkább még adókedvezményekkel igyekeztünk a mezőgazdasági árolló szétnyilásától sujtott vidéket megsegíteni. Utóbb azután főleg a boletták, azaz a gabonajegyek intézményével támogattuk a bajbajutott vidéki mezőgazdaságot. Erre a segítségre való tekintettel most már adókedvezményeket is csak kisebb mértékben kellett alkalmaznunk. Lényegileg ezekkel a gazdaságpolitikai megfontolásokkal indokolható az a némi emelkedés, amelyet a vidéknek jövedelmi adónkban való részesedése különösen 1932-ben mutatott. Az egy adókötelezettre eső jövedelmi adó ebben az évben ugyan Budapesten is erősen emelkedett. Ez az emelkedés azonban még mindig kisebb volt, mint vidéken. Így Budapest részesedésének 1932-ben az előző évvel szemben valamelyest vissza kellett esnie.

Nézzük már most azt is, hogy *összes kivetett jövedelmi adónkból* mennyi jutott fővárosunkra.

107. A kivetett jövedelmi adó összege.

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
	A) *Ezer pengőben.*							
Budapest	21.206	19.706	22.620	24.544	23.875	22.726	27.023	22.584
Vidék	23.827	23.613	24.341	24.097	20.027	17.091	22.605	17.530
Magyarország összesen...	**45.033**	**43.319**	**46.961**	**48.641**	**43.902**	**39.817**	**49.628**	**40.114**
	B) *Százalékokban.*							
Budapest	47·09	45·49	48·16	50·45	54·38	57·07	54·45	56·29
Vidék	52·91	54·51	51·84	49·55	45·62	42·93	45·55	43·71
Magyarország összesen...	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
	C) *A népesség egy fejére jutó pengőben.*							
Budapest	21·96	20·22	23·01	24·75	23·86	22·50	26·49	21·92
Vidék	3·19	3·14	3·21	3·16	2·60	2·21	2·91	2·24
Magyarország összesen...	**5·34**	**5·10**	**5·48**	**5·64**	**5·05**	**4·55**	**5·64**	**4·53**

Budapest országos részesedése, amint látjuk, már a huszas évek közepe táján is csaknem felényi volt. Ez már akkor is igen magas színvonalat jelentett. Évtizedünk folyamán azután kisebb-nagyobb ingadozásokkal bár, de általában még egyre inkább fővárosunk javára tolódott el a viszony, úgyhogy a harmincas évek első felében Budapest lakossága egyedül már sokkalta nagyobb jövedelmi adót viselt, mint az egész vidéké.

Még kirívóbb fővárosunknak idevágó gazdasági jelentősége, ha az *egész népességből egy főre eső jövedelmi adó* megoszlását vizsgáljuk. Az így kiszámított adó Budapesten már 1926-ban is csaknem hétszer oly magas volt, mint vidéken. Itt az egész népességet vesszük tekintetbe és nem csupán azon részeit, amelyek jövedelmi adót viselnek. Budapestnek sokkal nagyobb aránya ezen a téren tehát két tényezőből rakódik össze. Egyrészt abból, hogy a fővárosban aránylag többen viselnek jövedelmi adót, másrészt pedig abból, hogy Budapesten egy-egy jövedelmi adókötelezettre jóval több adó jut, mint vidéken. Az így előálló arány évtizedünk folyamán azután, amint korábbi szempontjainkból is már jól láttuk, még egyre nagyobb különbségek felé tolódott el. 1931-ben a népesség egy fejére Budapesten már több mint tízszer annyi jövedelmi adó jutott, mint vidéken. Az 1932-ben bekövetkezett és az imént említett változás ezt a különbséget valamelyest gyengítette. 1933-ban azonban Budapesten már megint csaknem tízszer magasabb összeget találunk.

Ennek alapján idevágó boncolgatásainkat röviden úgy foglalhatjuk össze, hogy Budapesten a jövedelmek átlagosan nem kevesebb mint *tízszer* oly nagyok, mint a vidéken. Igaz ugyan, hogy adótechnikai és velük kapcsolatos egyéb szempontok következtetéseinkben valamelyes hibaforrásokat szülnek. Nyersen mégis azt mondhatjuk, hogy amennyiben csupán a jövedelmi adóalapokat nézzük, Budapest az országos jövedelemeloszlásból mintegy tízszer oly nagy arányban részesedik, mint a vidék. Alább azonban mindjárt látni fogjuk még azt a tényt, amelyet már fentebb is érintettünk: a jövedelmi adóalap is csak egyoldalú vonatkozás, amely távolról sem világítja meg a jövedelemeloszlás egészét.

A rendelkezésünkre álló adóstatisztikai adatokhoz képest most röviden áttekinthetjük még a *jövedelmi-adókötelezettek foglalkozás szerinti megoszlását* is. Hogy túlságosan részletekbe ne hatoljunk, elegendő lesz, ha itt csupán az 1933. év viszonyait nézzük.

108. Jövedelmi-adókötelezetteink foglalkozás szerinti megoszlása 1933-ban.

Foglalkozás	Adókötelezettek					
	abszolút számban			százalékokban		
	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék
Földbirtokosok	87.580	912	86.668	100	1·04	98·96
Háztulajdonosok	22.154	8.668	13.486	100	39·13	60·87
Iparosok	38.434	13.989	24.445	100	36·40	63·60
Gyárosok	562	334	228	100	59·50	40·50
Kereskedők	32.527	13.646	18.881	100	41·95	58·05
Haszonbérlők	3.111	228	2.883	100	7·33	92·67
Értelmi (szabad) foglalkozásúak	14.591	7.342	7.249	100	50·32	49·68
Tantiémet élvezők	204	112	92	100	54·90	45·10
Szolgálati viszonyban állók	36.716	22.661	14.055	100	61·72	38·28
Tőketulajdonosok	563	316	247	100	56·20	43·80
Egyéb foglalkozásúak	3.322	2.287	1.035	100	68·85	31·15

Korábbi összefüggésben alkalmunk volt látni, hogy *Magyarországnak* sokat hangoztatott agrárjellege az utóbbi évek folyamán mennyire gyengült. Láttuk, hogy különösen iparunk mily erőteljesen nyomult előtérbe. Ha azonban ezt a táblánkat vesszük szemügyre, meg kell állapítanunk, hogy a mezőgazdaságnak, legalább is jövedelmi adónk szempontjából, még mindig igen nagy jelentősége van. Hiszen még a harmincas évek első felében is a földbirtokosok teszik jövedelmi-adókötelezetteinknek kiemelkedően legnépesebb csoportját. Rájuk egyedül jóval több jövedelmi adókötelezett jut, mint iparosainkra és kereskedőinkre együttvéve. Viszonylagosan tekintélyes számú csoportot tesznek még háztulajdonosaink. Annak magyarázatául, hogy a szolgálati viszonyban lévő jövedelmi adókötelezettek száma több mint kétszer akkora, mint a szabadfoglalkozásúaké, csupán magasabb jövedelmű magánalkalmazottaink tekintélyes arányára szabad utalnunk. Hiszen a magánszolgálatból eredő alacsonyabb és közepes magasságú, valamint a közszolgálatból folyó jövedelmek nálunk nem esnek jövedelmi adó alá.

Földbirtokosainknak nagy zöme vidéki birtokán él. A *fővárosban* inkább csak ideiglenesen tartózkodik. Ezért nem lehet meglepő, hogy összes jövedelmi adókötelezett földbirtokosainknak csak 1%-a jut a fővárosra.

Feltűnő viszont, hogy a *haszonbérlők* sorában Budapest megfelelő részesedése már több mint 7%-ra rúg. A fővárosban nyílvánvalóan nagyobb haszonbérlőink laknak, akik jobban merülnek el a forgalmi életben, mint földbirtokosaink. Szorosabban kapcsolódnak be nevezetesen kereskedelmi vonatkozásainkba, mert náluk a piacra való és részben spekulációs lendületű termelés viszonylag nagy szerepet játszik. Ezzel indokolható, hogy meglehetősen nagy részük vonzódik az ország központi mezőgazdasági piaca, azaz Budapest felé.

A legnagyobb részesedést fővárosunk — ha eltekintünk az »egyéb foglalkozásúak« vegyes és ezért bizonytalan tartalmú szárnycsoportjától — a *szolgálati viszonyban lévő* jövedelmi-adókötelezettek számában mutatja. Részesedése itt több mint háromötödnyi. Azért ily magas, mert — amint már többször volt alkalmunk rámutatni — az ország legfontosabb és legnagyobb ipari és kereskedelmi vállalatai, valamint hitelintézetei Budapesten székelnek. Alkalmazottaik sorában különösen számos oly magasabb állást elért adókötelezett van, akiknek jövedelme nagyobb az idevágó, elég magasan megszabott adómentes összegnél. A vidéki magánvállalatok alkalmazottai között viszont aránylag nagy számmal találhatók kisfizetésű emberek, akiknek jövedelme alacsonyabb, mint a szóbanforgó adómentes összeg.

Részben hasonló összefüggések indokolják azt a körülményt, hogy *szabadfoglalkozású* jövedelmi-adókötelezetteinknek szintén tekintélyes része,

közelebbről fele, Budapesten lakik. A fővárosban mint az ország gazdasági középpontjában az orvos, az ügyvéd, a vállalkozó, a mérnök stb. jóval több jövedelmi lehetőséget talál, mint vidéken. Azonkívül a fővárosi szabadfoglalkozásúaknak általában nagyobb jövedelmük van, mint a vidékieknek, és így még viszonylag is több közöttük az olyan, aki jövedelmi adófizetésre kötelezett.

Ugyancsak fővárosunknak az iparban és a tőkeforgalomban elfoglalt központi jellege indokolja, hogy jövedelmi adóra kötelezett *gyárosainknak*, *tőkéseinknek* és a *tantiémeket élvezőknek* is jóval több mint fele jut Budapestre. Közelfekvő, hogy ezek a foglalkozási csoportok is inkább Budapesten tartózkodnak, ahonnan jövedelmüknek oly tetemes része ered.

Aránylag igen tekintélyes még Budapestnek részesedése a jövedelmi adóra kötelezett *háztulajdonosok* sorában. Ez nemcsak azzal indokolható, hogy a budapesti háztulajdon önmagában általában nagyobb jövedelmet biztosít, mint a vidéki. Egyúttal azt is tekintetbe kell vennünk, hogy vidéki háztulajdonosaink között számos olyan akad, aki — módosabb lévén — inkább a több kényelmet és szórakozást nyujtó fővárosi életet választja.

Az a rész végezetül, amely jövedelmi adóra kötelezett *iparosaink* és *kereskedőink* számából a fővárosra jut, megközelítőleg megfelel a fővárosi ipar és kereskedelem országos jelentőségének. Bizonyos mértékben itt is tekintetbe kell vennünk, hogy a fővárosi iparosok és kereskedők átlaga módosabb a vidékiekénél. Sorukban tehát megfelelően több jövedelmi adókötelezett akad.

C) *Vagyonok.*

A *rendes vagyonadóról*, amely évtizedünkben nálunk idevágó következtetési alapként tekintetbe jön, pénzügyi szempontból gyakorta szoktuk emlegetni, hogy a legtöbb tekintetben ugyanoly hatásai vannak, mint a jövedelmi adónak. Ez az állítás főleg azzal indokolható, hogy a rendes vagyonadót többnyire korántsem vagyonunkból, hanem jövedelmünkből szoktuk megfizetni. Ha a dolgot így nézzük, akkor a vagyonadó nem is vagyonunkat, hanem csupán jövedelmünket kevesbbíti. Ennyiben nevezetesen a rendes vagyonadó áthárithatósága is azonos szempontok alá esik a jövedelmi adóéval. A kettő közötti párhuzamot még tovább is folytathatnók. Jelen fejtegetéseink síkján azonban ennek csak kevés hasznát látnók. Itt inkább azt a gondolatot célirányos továbbfűznünk, amelyet a jövedelmi adó egyoldalúságával kapcsolatosan pendítettünk meg. Ha ott igazunk volt, akkor a vagyonadónak mint fővárosi és vidéki társadalomgazdasági rétegződésünket mutató következtetési alapnak részben más képet kell mutatnia, mint a jövedelmi adónak.

Ha kérdésünket alaposabban vesszük szemügyre, akkor ezt a különbséget a szóbanforgó sokoldalú párhuzam ellenére is megtaláljuk. A jövedelmi

adó és a vagyonadó közötti idevágó különbség elsősorban azon a síkon adódik, amelyen a fundált, azaz a *tárgyilag megalapozott* jövedelmeket a nem fundált, azaz a *tárgyilag meg nem alapozott* jövedelmektől meg szoktuk különböztetni. Ezeknek az utóbbi jövedelmeknek általában nem felel meg oly vagyon, amely a vagyonadónak alapjául szolgálhatna. Itt részben tágabb értelemben vett munkabérekről, tehát fizetésekről és tiszteletdíjakról, részben pedig vállalkozói nyereségekről van szó. Mindkét címen akkor is magas és ilyképen jelentékeny mértékben megadóztatott jövedelmekhez juthatunk, ha vagyonunk nincs. A tárgyilag megalapozott jövedelmek csoportjába viszont a földjáradék és a tőkekamat tartozik. Mind a föld, mind pedig a tőke oly tulajdonunkat teszi, amely általában vagyonadóval is megragadható. Itt tehát a vagyonadó a jövedelmi adóval párhuzamosan alakul. A munkabér és a vállalkozói nyereség esetén azonban nem.

Második fontos különbségként gondoljunk az *adóalapok eltitkolásának* lehetőségeire. Ebben a vonatkozásban részben más osztályozás kínálkozik. Azért, mert a vagyonoknak mint adóalapoknak eltitkolási lehetőségei korántsem azonosak a földvagyon és a tőkevagyon esetében. Itt helyesebben ingatlan és ingó vagyonokról szólhatunk. Az utóbbiak, amelyek gyakorlatilag általában közel állnak a tőkevagyon fogalmához, a vagyonadó elől köztudomásúlag könnyebben menekülnek, mint az elmozdíthatatlan és bárki számára mindenkor közvetlenül látható ingatlan vagyonok. Ezt a különbséget telekkönyvi intézményünk is még csak növeli. Szempontunkból az a hatás keletkezik, hogy a vagyonadó általában leginkább a föld- és a háztulajdonosokat sujtja. Az ingó vagyont pedig éppen az eltitkolás nagyobb lehetőségeinél fogva kevésbbé veszi igénybe.

Összefoglalóan tehát azt állapíthatjuk meg, hogy a föld- és a háztulajdonból eredő jövedelem esetében a jövedelmi és a vagyonadó többé-kevésbbé párhuzamosan alakul. Minden egyéb jövedelem esetében azonban, tehát mind a munkabér, mind a vállalkozói nyereség, mind pedig részben még a tőkekamat esetében is igen messzemenő különbségek állhatnak elő a jövedelmi adó és a vele kapcsolatos vagyonadó viszonylagos terhe között. Más szóval: míg a föld- és a háztulajdonostól jövedelmi adóján kívül megbízhatóan várhatjuk vagyonadóját is, addig a tágabb értelemben vett munkás, a tőkés és a vállalkozó számos esetben fizethet magas jövedelmi adót anélkül, hogy egyúttal megfelelő vagyonadót is viselne.

Ha mármost az adózás összefüggéseiből társadalomgazdasági osztályainknak *fővárosi* és *vidéki* megoszlására óhajtunk következtetni, akkor nyilvánvaló, hogy ezeknek az eltéréseknek eredményeként a jövedelmi adó alapján más képet fogunk kapni, mint a vagyonadó alapján.

A szóbanforgó különbségeket már akkor is szembeötlően látjuk, ha *vagyonadó-kötelezetteink* fővárosi és vidéki adatait nézzük.

109. Vagyonadó-kötelezetteink száma.

Év	A) Abszolút számokban			B) Százalékokban			C) Az egész népesség százalékában		
	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország
1928	35.278	226.298	261.576	13·48	86·52	100·00	3·58	2·98	3·05
1929	34.266	229.596	263.862	12·98	87·02	100·00	3·45	3·01	3·06
1930	34.262	209.749	244.011	14·04	85·96	100·00	3·42	2·72	2·80
1931	34.731	198.344	233.075	14·90	85·10	100·00	3·43	2·56	2·66
1932	34.616	176.540	211.156	16·39	83·61	100·00	3·39	2·27	2·40
1933	35.725	144.287	180.012	19·84	80·16	100·00	3·46	1·84	2·03

Ami itt először is az *ország* összes vagyonadó-kötelezettei számának évhatodunkban bekövetkezett tetemes csökkenését illeti, indokolásul kétségtelenül a konjunkturális hullámzásra kell utalnunk. A huszas évek második felének fellendülésében egész népességünk jóval nagyobb részének volt adóköteles vagyona, mint a harmincas évek első felének pangásában. A csökkenés itt mintegy harmadrészre rúgott. Meglehetősen haszontalan művelet lenne viszont, ha az ezen egyharmadnyi hanyatlás és a gazdasági pangás mélysége közötti vonatkozásokat boncolgatnánk. Hiszen nyilvánvaló, hogy a vagyonadó felépítésének aránylag parányi változtatásával is a vagyonadó-kötelezetteknek számát csaknem tetszés szerint növelhetjük vagy csökkenthetjük. Minden csak azon múlik, hogy mennyit és mit tekintünk már adóköteles vagyonnak. Elegendő, ha itt csupán általában utalunk azokra a terjedelmes vitákra, amelyeknek középpontjában a jövedelmi és a vagyonadó alóli mentességek kérdése áll.

Figyelmünket szükségképen főleg az a tény ragadja meg, hogy *Budapestnek* vagyonadó-kötelezetteink számában való részesedése sokkalta csekélyebb, mint az a rész, amely jövedelmi adókötelezetteinkből reá esik. Hiszen az a 13%-os fővárosi részesedés, amelyet évhatodunk elején láttunk, csak árnyalatilag nagyobb Budapestnek az ország egész lakosságában való részesedésénél. Ezt juttatja kifejezésre az a mindössze alig egyötödnyi többlet, amely 1928-ban Budapesten az egész népességnek vagyonadóval megrótt százalékos arányában a vidékkel szemben mutatkozott. Míg ebben az évben egész vidéki népességünknek kereken 3%-a viselt vagyonadót, addig a megfelelő arány Budapesten sem volt magasabb 3·6%-nál. A különbség nyilvánvalóan igen csekélynek bizonyul, ha Budapestnek általában sokkalta kedvezőbb gazdasági viszonyaira gondolunk.

Csekély voltát jól magyarázza meg azonban az a tény, hogy a vidék adóköteles vagyonaiban mindenképen a *földtulajdon* áll előtérben, míg Budapest vagyonaiban a földtulajdon aránylag csak alárendelt szerepet játszik. Itt a *tőkevagyonnak* van nagyobb jelentősége. Róla azonban már tudjuk, hogy a vagyonadónak kevésbbé alkalmas alapja. A *háztulajdon* ugyan fővárosunkban is nyomatékkal jön a vagyonadó alapjaként tekin-

tetbe. Fontoljuk meg azonban, hogy a vidéki háztulajdon egészének mégis csak nagyobb súlya van, mint a fővárosinak. Ennek az állításunknak értelmét alább még bővebben is látni fogjuk. Döntő súllyal itt, amint mondtuk, főleg a nagy vidéki földtulajdon esik latba.

Érdekes megfigyelnünk azonban Budapestnek évhatodunk folyamán tapasztalható idevágó *előnyomulását.* Míg 1928-ban összes vagyonadókötelezetteinknek még csak kevesebb mint egyheted része jutott Budapestre, addig 1933-ban fővárosunk részesedése már csaknem egyötödnyi volt. Ekkor a vagyonadóval megróttaknak százalékos aránya a fővárosban már majdnem kétszer akkora volt, mint a vidéken. Indokolásul itt is megint csak legújabb gazdasági konjunktúrahullámunknak többször érintett vonásaira hívatkozhatunk. A mezőgazdasági árolló szétnyílása egyrészt súlyosan nyirbálta meg a vidéki földvagyonokat, mert különösen mélyre szorította le a mezőgazdasági ingatlanok forgalmi értékét. Iparunk nekilendülése viszont és részben kereskedelmünknek is aránylag kielégítő állapotai a fővárosi vagyonokat a pangás éveiben sokkalta jobb helyzetbe juttatták. Ezeket most vagyonadóval is jobban tudtuk megróni. és a fővárosi vagyonadó-kötelezettek száma ilyképen a pangás folyamán nem süllyedt. A vidéken viszont gyors fogyást mutatott.

Következtetéseink szempontjából többetmondó képet kapunk azonban itt is, amint tekintetbe vesszük az *adóval megrótt különböző nagyságú vagyonok* megoszlását.

110. Az egy adókötelezettre eső vagyonadó összege.

Év	*A)* Pengőben			*B)* Jelzőszámokban		
	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország
1928	112·86	41·53	51·15	100	100	100
1929	116·76	39·69	49·70	103	96	97
1930	117·15	41·49	52·11	104	100	102
1931	111·54	40·97	51·49	99	99	101
1932	192·22	76·01	95·06	170	183	187
1933	175·93	79·94	98·99	156	192	194

Önmagában az, hogy 1932 és 1933 az *ország* egészében az egy adókötelezettre jutó vagyonadónak hatalmas emelkedését mutatta, szempontunkból meglehetősen közömbös maradhat. Itt megint csak az adókulcsnak változtatásáról, illetőleg a kivetett vagyonadónak megfelelő pótlékkal való tetemes növeléséről van szó. Ez pedig hatásait megközelítőleg egyaránt éreztette mind Budapesten, mind a vidéken.

Sokkalta fontosabb látnunk, hogy *Budapesten* egy adókötelezettre mennyivel nagyobb vagyonadó jut, mint vidéken. A különbség 1928-tól 1931-ig általában csaknem háromszoros volt. 1932-től lényegében megint az az eltolódás éreztette hatását, amelyet gabonajegyrendszerünk bevezetése

idézett elő. A gabonajeggyel megsegített vidéki mezőgazdaságot most már vagyonadóval is nagyobb mértékben róhattuk meg. Ilyképen a főváros és a vidék közötti idevágó nagy különbség valámivel csökkent. Azért a vagyonadóval megrótt fővárosi lakos még 1933-ban is átlagosan jóval több mint kétszer annyi vagyonadót viselt, mint a vidéki. Ebből egyenes vonalban következtethetjük, hogy vagyonosabb rétegeink körében a fővárosi ember még mindig jóval több mint kétszer oly nagy anyagi erőt mutatott, mint a vidéki. Vegyük most még azt is tekintetbe, hogy a fővárosi vagyonnak jelentékeny része tőkevagyon, amelyet a vagyonadó csak kevésbbé jól tud megragadni. Ha ezt a vonatkozást is leszámítoljuk, akkor az átlagos fővárosi vagyonoknak sokkal nagyobb súlya éles vonalakban domborodik ki.

A vagyonadóra kötelezettek száma és az egy adókötelezettre jutó vagyonadó összege együttesen *összes kivetett vagyonadónk* alakulását adja.

111. Kivetett vagyonadónk összege.

Év	*A)* Ezer pengőben			*B)* Százalékokban			*C)* A népesség egy fejére eső pengőben		
	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország
1926	3.478	9.539	13.017	26·71	73·29	100·00	3·60	1·27	1·54
1927	3.639	9.346	12.985	28·02	71·98	100·00	3·73	1·24	1·53
1928	3.982	9.798	13.780	28·89	71·11	100·00	4·05	1·29	1·61
1929	4.001	9.112	13.113	30·51	69·49	100·00	4·03	1·19	1·52
1930	4.014	8.703	12.717	31·56	68·44	100·00	4·01	1·13	1·46
1931	3.874	8.128	12.002	32·27	67·73	100·00	3·83	1·05	1·37
1932	6.654	13.419	20.073	33·14	66·86	100·00	6·52	1·73	2·28
1933	6.285	11.534	17.819	35·27	64·73	100·00	6·10	1·48	2·02

Az *ország egészére* vonatkozólag konjunktúraérzékenységről itt azért nem szólhatunk, mert a vagyonadó kulcsának, illetőleg pótlékainak változtatásai erősen elmossák az évtizedes helyzethullám hatásait. Csupán 1928 és 1929 mutatják eléggé jól a huszas évek második felének fellendülési tetőpontját. A korábbi kulcs alapján álló vagyonadó az ország egészében akkor volt a legmagasabb. 1930 és 1931 a maguk csökkenő vagyonadóösszegével már kidomborítják a harmincas évek első felének lankasztó hatásait. Kétségtelen, hogy a süllyedés még 1932-ben és 1933-ban is folytatódott volna, ha nem emeltük volna erélyesen a vagyonadó tételeit. Abba a kérdésbe viszont, hogy ennek a két évnek vagyonadó-összegeit — a szóbanforgó adótételek emelésére való tekintettel — itt csak mennyiben indokolt számba vennünk, mélyebben behatolnunk a jelen összefüggésben meddő lenne.

Budapest az ország összes vagyonadójából a huszas évek közepe táján még csak alig egynegyed részt vallhatott a magáénak. Igaz ugyan, hogy önmagában véve már ez is magas részesedés volt. Százalékos arányát azután mind a huszas évek második felének fellendülésében, mind pedig a harmincas évek első felének hanyatlásában fokozatosan növelni tudta. A fellendülésben

azért, mert belőle fővárosi vagyonaink — nagyobb mozgékonyságuk révén — jobban tudták kivenni részüket; a hanyatlásban pedig azért, mert mezőgazdaságunk súlyos válsága akkoriban a vidéki vagyonokat sokkal nagyobb arányban apasztotta, mint a fővárosiakat. Eredményként 1933-ban az ország összes vagyonadójából már jóval több mint egyharmad rész jutott a fővárosra.

Foglaljuk össze mármost mindkét idevágó tényező hatásait: egyrészt azt a megállapítást, hogy Budapesten viszonylag több a vagyonadókötelezett, másrészt pedig azt a vonatkozást, hogy Budapesten egy-egy vagyonadókötelezett jóval több adót visel, mint vidéken. Ezt a kettős hatást mutatja *az egész népességből egy főre eső vagyonadó összege*, amely Budapesten már a huszas évek közepe táján is csaknem háromszor akkora volt, mint vidéken. A fővárosi vagyonoknak mind a huszas évek második felének fellendülésében, mind pedig a harmincas évek első felének hanyatlásában való viszonylag kedvező helyzete azután ezt a különbséget még erőteljesen növelte. 1933-ban az egész népesség egy fejére Budapesten már jóval több mint négyszer oly magas összegű vagyonadó jutott, mint vidéken. Ez azt jelenti, hogy Budapest népessége a vagyonadó vetületében átlagosan jóval több mint négyszerte oly vagyonos volt, mint a vidék. Ily képet azonban csakis a vagyonadó vetületében kapunk.

Gondoljunk most megint azokra a különbségekre, amelyeket a *tárgyilag megalapozott* és a *tárgyilag meg nem alapozott* vagyonoknak adóviselési arányára vonatkozólag fentebb hangsúlyoztunk. Tudjuk tehát, hogy a vidéki vagyonok — a földtulajdon közvetlenebb megadóztatásánál fogva — önmagukban véve nagyobb arányban viselik a vagyonadót, mint a fővárosiak. Ha tehát helyesen akarunk következtetni, akkor ennek a különbségnek koefficiensével, azaz együtthatójával a fővárosban kivetett vagyonadó összegét még meg is kellene szoroznunk, hogy helyesen hasonlíthassuk össze a vidéki vagyonadóval. Az együttható tényleges értékét megállapítanunk azonban nyilvánvalóan nehéz lenne.

Jelen gondolatmenetünk síkján megelégedhetünk annak megállapításával, hogy Budapest népének vagyonossága ténylegesen nagyobb többletet mutat a vidéki népességével szemben, mint az a különbség, amelyet az egész népességből egy főre eső vagyonadó összegei mutatnak. Más szóval: az átlagos vagyonosság síkján Budapest lakossága nemcsak négyszer múlja felül a vidéket, hanem a valóságban még ennél is *jóval nagyobb* arányban. Azt az arányt azonban, amelyet Budapest népességének javára a jövedelem alakulása mutat, nyilvánvalóan még így sem közelíti meg. Hiszen a jövedelmek vonatkozásában azt láttuk, hogy Budapest népességének jóléte átlagosan tízszeresen haladja meg a vidéki népességét. Hogy a vagyonok terén miért vezet csak tetemesen kevesebbel, azt már fentebb indokoltuk. Akkor, amidőn azon budapesti jövedelmeknek viszonylag igen nagy súlyára

utaltunk, amelyek nem feltétlenül kapcsolatosak adóztatási értelemben vett vagyonnal. Ebből a különbségből tehát azt következtethetjük, hogy a vidéknél tetemesen vagyonosabb Budapest népességének jövedelemszerzési lehetőségei viszonylag még sokkalta magasabbak. A valóságtól valószínűleg nem járunk messze, ha azt mondjuk, hogy a megközelítőleg *tízszer* nagyobb fővárosi jövedelmezőségi lehetőségekkel mintegy csak *felével* oly nagy fővárosi vagyonok állnak szemben.

D) *Föld- és háztulajdon.*

a) Földtulajdon.

A *föld- és a háztulajdon* mint közvetett adóalap a jövedelmek és vagyonok megadóztatásánál is fontos szerepet játszik. A föld- és a házadónál azonban közvetlen adóalappá lesz. Pénzügytanunk sokféle változatban elemzi és világítja meg az idevágó különbségeket. Jövedelmi adóval a föld- és a háztulajdonból eredő jövedelmeket, vagyonadóval a föld- és a háztulajdont mint vagyont, föld- és házadóval viszont azokat a hozadékokat adóztatjuk meg, amelyeket a föld- és a háztulajdon nyujt. A föld- és a házadó tehát hozadéki vagy helyesebben: termelési adó. Míg a jövedelmi és a vagyonadó személyi jellegű, mert az adóalany egész jövedelmét, illetőleg vagyonát ragadja meg, addig a föld- és a házadó tárgyi adók. A földet és a házat mint tárgyakat veszik alapul és az adótétel kivetésénél nem is kérdik, hogy a szóbanforgó tárgy kié. Közelebbről azt nem kérdik, hogy milyen egyéb forrásokból eredő jövedelme vagy vagyona van még a föld- vagy a háztulajdonosnak. Ez a különbség különösen a progresszív, azaz a fokozódó mérvű adózás társadalompolitikai intézménye szempontjából fontos. Fontos továbbá azért is, mert gyakorta fordulhat elő, hogy a földnek és a háznak közgazdasági értelemben vett hozadéka egyértelmű a földtulajdonosnak, illetőleg a háztulajdonosnak egész jövedelmével. Ebben az esetben egyaránt adózik személyi és tárgyi vonatkozásban. A közület még harmadik bőrt is lenyúz róla, ha föld-, illetőleg háztulajdona egyetlen adóköteles vagyonát jelenti.

Ezeket a pénzügyileg kétségtelenül igen nagy horderejű árnyalatokat behatóbban boncolgatnunk azonban itt csakúgy felesleges volna, mint a földadó és a házadó közötti közgazdasági különbségeket. Nyilvánvaló az is, hogy a földnek mint termelési tényezőnek hozadéka a *földjáradék*. A házat viszont közgazdasági értelemben tőkének kell tekintenünk, és így a belőle eredő jövedelem *tőkekamat*. Míg tehát a földadó földjáradékot adóztat meg, addig a házadónak inkább tőkekamatadó jellege van. Ha vonatkozásainkat a termelési tényezőkre vetítjük, akkor úgy mondhatjuk, hogy földadóval a természeti erőt, azaz a földet, házadóval pedig a tőkének egyik fajtáját

rójuk meg. Kétségtelen viszont, hogy ez a különbség sem egészen éles vonalú. Hiszen a földadó kivetésénél nemcsak a földnek mint a természeti erő merő letéteményesének, hanem emberkéz alkotta javításainak, tökéletesbítéseinek teljesítményeire is ügyelünk. Itt tehát a merő természeti erőn kívül azt a tőkét is megadóztatjuk, amelyet a termőföldnek emberkéz alkotta feljavítása képvisel. Gondoljunk csak arra a különbségre, amelyet gazdaságelméletünk nyers és tiszta földjáradék között tesz.

Mindezen vonatkozásoknál szempontunkból sokkalta fontosabb egy további összefüggés, amelyet a föld- és a házadó tárgyi jellegéből hámozhatunk ki. Míg jövedelmi adóval és vagyonadóval — éppen személyi jellegüknél fogva — csak tehetősebb osztályainkat rójuk meg, addig a föld- és a házadó tárgyi természetének következtében általában egyaránt ragadja meg mind a *legnagyobb*, mind pedig a *legkisebb* föld- és háztulajdont. Hiszen, amint hangsúlyoztuk, általában nem kérdi, hogy a föld vagy a ház kinek tulajdonában áll. A jövedelmi és a vagyonadó kivetésénél viszont az egész személyi jövedelmet, illetőleg vagyont nézzük. A különbség hatása az, hogy a jövedelmi és a vagyonadót csak viszonylag tehetősebb rétegeink viselik, föld- és házadót azonban általában még az a föld-, ill. háztulajdonos is fizetni tartozik, akit egyébként az alsó gazdasági osztályhoz tartozó kisembernek tekintünk.

Ha figyelmünket mármost a föld- és a házadó *fővárosi* és *vidéki* megoszlása felé fordítjuk, egyszeriben oly alsóbb társadalmi rétegek is vizsgálódásaink fénycsóvájába kerülnek, amelyekkel a jövedelmi és a vagyonadóval kapcsolatosan nem foglalkozhattunk.

Nézzük először a *földadó* megoszlását. Minthogy földadóval a termőföld hozadékát, tehát mezőgazdasági hozadékot adóztatunk meg, Budapest idevágó országos jelentőségének csekély volta eleve nyilvánvaló. Ezt már akkor is világosan látjuk, ha a *földadó fővárosi és vidéki alanyainak számát* vetjük egybe.

112. Földadó-kötelezetteink száma.

Év	*A)* Abszolút számokban			*B)* Százalékokban		
	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország
1928	16.388	2,439.883	2,456.271	0·66	99·34	100·00
1929	16.815	2,620.013	2,636.828	0·63	99·37	100·00
1930	18.348	2,792.749	2,811.097	0·65	99·35	100·00
1931	19.054	2,897.166	2,916.220	0·65	99·35	100·00
1932	19.848	3,088.158	3,108.006	0·63	99·37	100·00
1933	21.218	3,218.918	3,240.136	0·65	99·35	100·00

A földadó-kötelezetteink *országos* számának évhatodunk folyamán tapasztalható emelkedése oly vonatkozásokra utal, amelyek vizsgálódásaink körén kívül esnek. Mithogy az ország területe időközben nem változott meg,

a szóbanforgó emelkedés csupán a földtulajdon fokozódó elaprózódását tanúsítja. Ennek a folyamatnak egyik tényezője az öröklés és az élők közötti elidegenítés kapcsán való elaprózódás. Másik tényezője pedig a kisebb földtulajdonok társadalompolitikai előnyeit hangsúlyozó céltudatos birtokpolitikánk. Ezt a tényezőt főleg a telepítés különböző rendszabályai táplálják jelentékeny mértékben.

Az a körülmény, hogy *Budapestre* az ország összes földadó-kötelezetteinek csak mintegy $^2/_{3}‰$-e jut, nem lephet meg bennünket. Hiszen ez az arány is még mindig több mint háromszorosa annak, amelyben fővárosunk az ország egész területében részesedik. A különbség abból áll elő, hogy a budapesti földparcellák átlagosan megfelelő mértékben kisebbek, mint a vidékiek. Tudjuk, hogy a fővárosban viszonylag egészen kisméretű háztelkek és még külső részein is aránylag kisebb parcellák állnak előtérben. Hogy ezen a téren évhatodunk folyamán mind Budapesten, mind pedig a vidéken egyenlő ütemű eltolódások mutatkoztak, azt világosan bizonyítja Budapest idevágó százalékos részesedésének megközelítő változatlansága.

Budapestnek a földadóban való részesedése azonban tényleg még ennél az aránynál is csekélyebb. Azért, mert *egy-egy földadókötelezettre* a fővárosban jóval kevesebb *adóösszeg* jut, mint vidéken.

113. Az egy adókötelezettre eső földadó összege.

Év	*A)* Pengőben			*B)* Jelzőszámokban		
	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország
1928	7·30	16·59	16·53	100	100	100
1929	7·31	15·63	15·58	100	94	94
1930	6·00	11·64	11·60	82	70	70
1931	5·14	11·04	11·01	70	67	67
1932	5·24	10·21	10·18	72	62	62
1933	4·52	10·22	10·18	62	62	62

Amint látjuk, az *ország* egészére vonatkozó adóösszegek itt erős ütemű csökkenést mutatnak. Ezt a fejlődést jól indokolja a földből eredő hozadéknak évhatodunk folyamán való kedvezőtlen alakulása. Minél tágabbra nyílt különösen a harmincas évek első felében a mezőgazdasági árolló, annál kevesebb adót viselhetett csak egy-egy földadókötelezett. Nem érdektelen egyébként megfigyelnünk, hogy a mezőgazdasági termékek kedvezőtlen áralakulása következtében idevágó számaink az ország egészében már 1928-ról 1929-re némileg hanyatlottak.

Egy-egy földadókötelezett *Budapesten* évhatodunk egész folyamán csak félannyi, sőt javarészt még félannyinál is jóval kevesebb adót viselt, mint vidéken. Ez két összefüggésből is egyenes vonalban következik. Elsősorban abból az imént említett tényből, hogy a budapesti földtulajdonosok

átlagának kezében csak jóval kisebb földbirtok van, mint a vidékiekében. Másrészt pedig abból a körülményből, hogy földadóval elsősorban mezőgazdasági földjáradékot igyekszünk megragadni. Budapesten pedig, amint a mezőgazdaságról szóló fejezetünkben már korábban is láttuk, az ilynemű hozadékoknak csak vajmi alárendelt szerepük van. Általában az is könnyen érthető, hogy az egy-egy földadókötelezettre eső adóösszeg évhatodunk folyamán Budapesten és vidéken megközelítően egyenlő arányban hanyatlott.

Hasonló értelmű képet kapunk, ha a *kivetett földadóösszegek* fővárosi és vidéki megoszlását nézzük.

114. A kivetett földadó összege.

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
	A) *Ezer pengőben.*							
Budapest	141	123	120	123	110	98	104	96
Vidék	46.969	40.028	40.476	40.951	32.491	32.008	31.534	32.885
Magyarország összesen...	**47.110**	**40.151**	**40.596**	**41.074**	**32.601**	**32.106**	**31.638**	**32.981**
	B) *Jelzőszámokban.*							
Budapest	100	88	85	87	78	70	74	68
Vidék	100	85	86	87	69	68	67	70
Magyarország összesen...	**100**	**85**	**86**	**87**	**69**	**68**	**67**	**70**
	C) *Százalékokban.*							
Budapest	0·29	0·30	0·29	0·29	0·33	0·30	0·32	0·29
Vidék	99·71	99·70	99·71	99·71	99·67	99·70	99·68	99·71
Magyarország összesen...	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
	D) *A népesség egy fejére eső pengőben.*							
Budapest	0·14	0·12	0·12	0·12	0·11	0·09	0·10	0·09
Vidék	6·29	5·32	5·34	5·37	4·22	4·14	4·07	4·21
Magyarország összesen...	**5·60**	**4·73**	**4·74**	**4·77**	**3·75**	**3·67**	**3·60**	**3·73**

Az *egész ország* földadóját feltüntető rovatunk számainak hanyatlása megfelel azoknak az összefüggéseknek, amelyeket előző táblánk kapcsán hangsúlyoztunk. Ezen a síkon is legerősebben a harmincas évek első felének mezőgazdasági válsága éreztette pusztító hatásait. Jelzőszámaink itt mind a fővárosra, mind pedig a vidékre vonatkozólag megközelítően egyenlő arányban tüntetik fel azt a közel egyharmadnyi hanyatlást, amely mezőgazdaságunk kedvezőtlen helyzetéből eredt.

Az pedig, hogy *Budapestre* az ország összes földadójából évtizedünk egész folyamán még csak $^1/_3{}^0/_{00}$ sem jutott, világosan következik abból, hogy Budapest, az ország összes földadókötelezetteinek számában nem egészen $^2/_3{}^0/_{00}$-kel részesedik, másrészt pedig abból, hogy egy-egy földadókötelezett Budapesten átlagosan félannyi adót sem visel, mint a vidéken.

A két vonatkozás egybehatása még kifejezettebben domborodik ki abban az arányban, amelyet az *egész népesség egy fejére jutó földadóösszeg* fejez ki. Ebből azt látjuk, hogy évtízedünk folyamán és nevezetesen 1933-ban is Budapesten alig $^1/_{50}$-ére rúgott annak az összegnek, amelyet a vidék mutat. A főváros népessége tehát átlagosan csaknem 50-szer kevesebb földadót visel, mint a vidéké.

Hogy ezt az arányt helyesen értékeljük, figyelemmel kell lennünk a földadó alanyainak *társadalmi megoszlására.* Sorukban egyaránt szerepelnek, amint már fentebb is mondtuk, mindhárom társadalomgazdasági osztályunk tagjai. Sőt ha pontosabbak akarunk lenni, ebben a vonatkozásban nyugodtan beszélhetünk 5 különböző társadalomgazdasági osztályról: a törpebirtokosokról, a kisbirtokosokról, a középbirtokosokról, a nagybirtokosokról és a latifundiumok tulajdonosairól. Általában a szerint szoktuk őket így osztályozni, hogy földtulajdonuk kiterjedése vajjon meghaladja-e az 5, 100, 1000, illetőleg 10.000 katasztrális holdat. Nyilvánvaló, hogy az így meghatározott földterületeket mint osztályozási alapot társadalomgazdasági értelemben korántsem foghatjuk fel mereven. Hiszen a négyholdas szőlőbirtokos már inkább kisbirtokosnak számít. Azt a gazdát pedig, akinek 10 hold silány minőségű homok-, vagy szikes földje van, inkább törpebirtokosnak kell tekintenünk. A földadókötelezettek nagy zömét törpe- és kisbirtokosaink teszik. Tehát az a társadalmi rétegünk, amelynek javarészét mindenképen az alsó osztályhoz kell sorolnunk. Abból tehát, hogy Budapest az ország összes földadójában az említett igen csekély arányban részesedik, a mezőgazdasági alsó osztályban levő megfelelő csekély részesedésére következtethetünk. Igaz, hogy megfelelően kevés jut rá egyúttal a középső és a felső földbirtokos osztályból is. Összefüggésünk tehát csupán azt a jól ismert és fentebb már ismételten hangsúlyozott tényt mutatja, hogy fővárosunk gazdasági ereje csak sokkalta kisebb arányban keresendő a termőföldben, mint a vidéké.

b) Háztulajdon.

A földadó mellett figyeljük meg mármost a *házadó összegeinek* alakulását. (L. a 115. számú táblázatot.)

Míg földadót a szó szorosabb értelmében vett és ritkább lakosságú vidék is visel, addig a házadó elsősorban a népességi tömörülés helyeit, tehát a községeket és a városokat terheli. Sorukban első helyen a *fővárost,* amelynek igen nagy súlyú háztulajdonát felületes egybevetés alapján is jól látjuk.

A házadónak tőkeadó-jellege elsősorban a *bérházaknál* domborodik ki. Azért, mert a tulajdonosától lakott háznak közvetlen hozadékot nyujtó teljesítményei erősen elmosódnak. A bérház hozadéka viszont tulajdonosá-

nak szemében — legalább is jövedelmezőségi költségvetésének síkján — hasonló értelmű akár a más tőkejószág, akár pedig a föld hozadékával. A budapesti házaknak pedig jóval nagyobb részét adják bérbe, mint a vidékieknek. Azt is tudjuk, hogy jelenlegi házadórendszerünkben a bérbeadott épület még a házosztályadó elejtése óta is tényleg általában nagyobb adót visel, mint a tulajdonosától lakott vagy egyébként használt ház. Ha tehát azt látjuk, hogy Budapest igen nagy arányban részesedik az ország összes házadójában, ebben Budapest kimagasló tőkeerejének különleges megadóztatását kell látnunk. Fogalmi botlást követnénk el, ha ennek az összefüggésnek kihagyásával, Budapestnek az ország összes házadójában való részesedéséből közvetlenül igyekeznénk a budapesti és a vidéki háztulajdon egymásközti arányára következtetni. Budapest háztulajdonának viszonylagos értéke nyilvánvalóan csekélyebb, mint amily arány a földadó megoszlásában kifejezésre jut.

115. Kivetett házadónk összege.

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
	A) *Ezer pengőben.*							
Budapest	21.030	26.195	35.967	38.603	40.762	40.775	55.705	51.079
Vidék	24.382	29.449	35.333	35.297	35.751	35.295	46.247	41.044
Magyarország összesen	**45.412**	**55.644**	**71.300**	**73.900**	**76.513**	**76.070**	**101.952**	**92.123**
	B) *Jelzőszámokban.*							
Budapest	100	124	171	183	194	194	265	243
Vidék	100	121	145	145	147	145	190	168
Magyarország összesen	**100**	**122**	**157**	**163**	**168**	**167**	**224**	**203**
	C) *Százalékokban.*							
Budapest	46·90	47·07	50·44	52·23	53·27	53·60	54·63	55·44
Vidék	53·10	52·93	49·56	47·77	46·73	46·40	45·37	44·56
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
	D) *A népesség egy fejére eső pengőben.*							
Budapest	21·78	26·89	36·59	38·92	40·74	40·37	54·62	49·59
Vidék	3·26	3·92	4·66	4·63	4·65	4·57	5·97	5·25
Magyarország összesen	**5·39**	**6·55**	**8·33**	**8·58**	**8·80**	**8·70**	**11·60**	**10·42**

Táblánk azt mutatja, hogy a kivetett házadó összege évtizedünk folyamán mind Budapesten, mind pedig vidéken erőteljesen *növekedett.* Ennek oka főleg a házadó emelkedő kulcsában, illetőleg a hozzákapcsolódó pótadók kivetésében keresendő. Közgazdasági háttere pedig az, hogy a háztulajdonból eredő hozadékot az egész országban fokozott arányban igyekeztünk igénybevenni. A tárgyilag megalapozott jövedelmek egyik része, azaz a föld hozadéka, amint fentebb láttuk, a mezőgazdasági árolló szétnyílása következtében egyre hanyatlott. Adórendszerünk igazságossága

követelte meg, hogy ezeket a jövedelmeket legalább a földadó könnyítése révén kiméljük. Közületi szükségleteink kielégítése azonban azt követelte, hogy ellensúlyozásul a másik tárgyilag megalapozott jövedelmi forrást, azaz a házak hozadékát rójuk meg súlyosabb adóval. Ebben az az elgondolás is vezérelt bennünket, hogy a mezőgazdasági árolló szétnyilásának tetemes részben éppen a városi háztulajdonosok voltak haszonélvezői. Hiszen az ő jövedelmük közvetve nagyrészt a városokban elhelyezkedő iparból, kereskedelemből és hitelközvetítésből ered: a városi bérházak lakói javarészt az ipar és a kereskedelem vagy pedig a hitelélet területén működnek. Még azok a lakók is, akik közületi alkalmazásban álltak, a harmincas évek első felében viszonylag kétségtelenül jobb gazdasági helyzetbe kerültek, mint a vidéki mezőgazdák. A bérházak tulajdonosai tehát még a pangás súlyosabb éveiben is aránylag jól támaszkodhattak rájuk.

Nem ide tartozik annak a kérdésnek firtatása, hogy a bérháztulajdonosoknak milyen mértékben sikerült emelkedő házadóterhüket lakóikra *áthárítaniok*. Tudjuk, hogy ily áthárításról csak viszonylag csekély részben lehetett szó. Ez a körülmény az általános társadalomgazdasági hatalmi viszonyoknak és a lakáspiac keresleti és kínálati vonatkozásainak függvénye. Adópolitikánknak a nagyobbarányú idevágó áthárítás nyilvánvalóan nem is volt szándékában. Rendszabályait javarészt társadalompolitikai megfontolások vezérelték. A földtulajdon a pangás éveiben — a mezőgazdaság hanyatló jövedelmezősége következtében — sokat veszített értékéből. Adópolitikánk a kiegyenlítő társadalmi igazság szempontjaiból csupán következetesen járt el, amidőn a házadó fokozásával a másik tárgyilag megalapozott jövedelmi ágat, tehát a házak hozadékát is megfelelően csökkentette. Így a házak jövedelmezősége is hanyatlott, és a házak értéke szintén hasonló ütemben csökkent.

Budapestnek az ország összes házadójában való részesedése már a huszas évek közepe táján is igen magas volt. Kétségtelen, hogy adópolitikánk már akkor is a fővárosi házbérjövedelem nagyobbarányú megragadására törekedett. A huszas évek második felének és a harmincas évek első felének folyamán világosan látjuk, hogy ezt a törekvését még mennyire fokozta. Míg az összes házadó a vidéken 1926 és 1933 között csak kétharmadnyi növekedést mutatott, addig a megfelelő emelkedés Budapesten majdnem másfélszeres volt. Ez azt jelenti, hogy az összes házadó Budapesten jóval több mint kétszer oly gyors ütemben emelkedett, mint vidéken. Világosan látjuk tehát, hogy adópolitikánk mily erállyel igyekezett főleg a budapesti háztulajdon fokozott megadóztatásával kitölteni azokat az üröket, amelyek közületi erszényünkben a földadó csökkenése nyomán támadtak.

A főváros és a vidék közti idevágó különbséget még jobban szemlélhetjük, ha táblánknak az *egész népesség egy fejére jutó adatait* nézzük. Budapest népessége átlagosan már 1926-ban is csaknem hétszerte annyi

házadót viselt, mint a vidéké. A szóbanforgó adópolitikai rendszabályok folytán azonban 1933-ban a fővárosi népesség átlagos házadóterhe a vidéki népességéét már jóval több mint kilencszeresen haladta meg. Ez tehát nem jelentheti azt — nem kár ismételnünk, — hogy a főváros lakossága a háztulajdon értékében is ugyanennyire nagyobb arányban részesedett. Kétségtelen azonban, hogy a főváros népességének mégis többel van nagyobb része az ország összes háztulajdonában, mint a vidék népességének az ország összes földtulajdonában. A földadó és a házadó egybevetése tehát megint csak a főváros népességének nagyobb gazdasági erejét domborítja ki.

Hogy ezt az egybevetést szabatosabban ejthessük meg, nem lesz haszontalan, ha most még a *földadó és a házadó együttes összegének* alakulására is rövid pillantást vetünk.

116. Kivetett földadónk és házadónk összege.

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
	A) *Ezer pengőben.*							
Budapest	21.171	26.318	36.087	38.726	40.872	40.873	55.809	51.175
Vidék	71.351	69.477	75.809	76.248	68.242	67.303	77.781	73.929
Magyarország összesen	**92.522**	**95.795**	**111.896**	**114.974**	**109.114**	**108.176**	**133.590**	**125.104**
	B) *Jelzőszámokban.*							
Budapest	100	124	170	183	193	193	264	242
Vidék	100	97	106	107	96	94	109	104
Magyarország összesen	**100**	**103**	**121**	**124**	**118**	**117**	**144**	**135**
	C) *Százalékokban.*							
Budapest	22·88	27·47	32·25	33·68	37·45	37·78	41·77	40·90
Vidék	77·12	72·53	67·75	66·32	62·55	62·22	58·23	59·10
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
	D) *A népesség egy fejére eső pengőben.*							
Budapest	21·93	27·01	36·71	39·05	40·85	40·47	54·72	49·69
Vidék	9·56	9·25	10·01	10·00	8·87	8·71	10·04	9·46
Magyarország összesen	**10·98**	**11·29**	**13·07**	**13·35**	**12·55**	**12·37**	**15·20**	**14·15**

Táblánk második, harmadik és negyedik része a földadó és a házadó mérlegelt átlagait nyujtja, mert mindkettőnek különbözően nagy összegeit veszi tekintetbe. Ez különösen azért fontos, mert az ország összes földadójának és házadójának egymásközti viszonya évtizedünk folyamán nagy horderejű *eltolódást* mutatott.

A huszas évek közepe táján, közelebbről 1926-ban Magyarországon a földadó összege még nagyobb volt, mint a házadóé. Már a következő esztendőben megkezdődött azonban a házadó javára mutatkozó eltolódás és egyre gyorsabb ütemben haladt előre. A huszas évek második felének

fellendülését a földhozadék általában csak lassú ütemben tudta követni. Ezzel szemben a házak hozadéka gyorsabb emelkedésben részesült. Főleg azért, mert a városi házbérjövedelem jól tudta kihasználni a fellendülő ipar és kereskedelem növekvő pénzbőségét. Ennek a különbségnek eredményeként a házadó összege Magyarországon már a huszas évek végén is csaknem kétszer akkora volt, mint a földadóé.

A harmincas évek első felének *válsága* azután ezt a távolságot már két irányból is, ollószerűen tágította tovább. Egyrészt azáltal, hogy a földadó összege a harmincas évek elején a mezőgazdasági hozadékok kedvezőtlen alakulása folytán mélyre esett. Másrészt pedig azáltal, hogy a házadó összegét ugyanekkor adópolitikai rendszabályokkal növeltük. Eredményként 1933-ban az ország együttes föld- és házadójából már csak alig ¼ rész jutott a földadóra, csaknem ¾ rész pedig a házadóra.

Messze közgazdasági és társadalmi területekre szerteágazó és szakirodalmunkban még nem kellően értékelt eltolódásról van itt szó. Különösen *gazdaságpolitikai* hatásai nagy horderejűek. Fontoljuk meg, hogy korábban a mezőgazdaság már csak azért is nagyobb áldozatokat követelhetett a gazdaságpolitikától, mert közvetlenül is igen tekintélyes mértékben járult hozzá a közterhek viseléséhez. Eltolódásunk eredményeként azonban a háztulajdon most már sokkal inkább emelhet hasonló igényeket. Iparunk és kereskedelmünk újabb emelkedésének talán egyetlen más területen sincsen feltűnőbb hatása. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a házadó viszonylagosan erős növekedésének hátterében főleg az ipar és a kereskedelem országos súlyának öregbedése húzódik meg.

Az érintett eltolódás gondolatmenetünk síkján főleg azért fontos, mert közvetlenül befolyásolja a *fővárosnak* idevágó gazdasági fontosságát. Hiszen Budapestnek éppen a házadó terén van kimagasló és évtizedünk folyamán is még emelkedő jelentősége. Minthogy pedig a házadó súlya a földadóval szemben oly erős gyarapodást mutatott, nyilvánvaló, hogy fővárosunk jelentősége az együttes föld- és házadó területén évtizedünk folyamán igen tetemes. A huszas évek közepén a földadónak még oly nagy szerepe volt, hogy Budapest idevágó országos részesedése még erősen érezte a fővárosi földadó igen alacsony színvonalát. Eltolódásunk azonban azzal az eredménnyel járt, hogy Budapest az együttes föld- és házadóban való részesedését 1926 és 1933 között valamivel több mint egyötödről kétötödre emelte, azaz megduplázta. Ezt a színvonalat egyébként már 1932-ben is elérte.

Még világosabban tűnik ki fővárosunk idevágó kiugrása, ha az együttes föld- és házadó *jelzőszámainak* alakulását nézzük. Összegeik évtizedünk egészében vidéken alig változtak, míg Budapest ezen a téren csaknem másfélszeres emelkedést mutat. A fővárosban tapasztalható idevonatkozó növekedés a maga egészében a budapesti házadó duzzadására vezethető

vissza, mert a fővárosban kivetett viszonylagosan csekély összegű földadó csak keveset nyom a latban.

Szemléltető beállításban kapjuk végül ezeket az eltolódásokat akkor is, ha az *egész népesség egy fejére eső föld- és házadó* együttes összegét nézzük. Budapesten ez az összeg már 1926-ban jóval több mint kétszer oly magas volt, mint vidéken. Az imént ecsetelt eltolódás eredményeként pedig 1933-ban fővárosunk ezen a téren is több mint ötszörösen múlta felül a vidéket. Ez fontos eredmény. Azért fontos, mert közvetve a föld- és háztulajdon terén is a főváros viszonylagosan nagy anyagi erejét mutatja. Mondtuk ugyan, hogy a föld- és háztulajdonosok sorában gazdaságilag alsóbb osztályúak is tekintélyes számban szerepelnek. Kétségtelen azonban, hogy az az egyén, akinek bármily csekély föld- vagy házadó alá eső ingatlana, azaz bármily csekély kiterjedésű földje, vagy bármily szerény háza van, már nem tartozhat az alsó gazdasági osztály legmélyebb rétegeihez. Egészen nincstelennek semmiképen nem mondható. Egész népességünkben nála még sokkal szegényebb viszonyok között élők is vannak. Ha tehát Budapest népessége a harmincas évek közepe felé átlagosan több mint ötször annyi föld- és házadót viselt, mint a vidéké, akkor felületesen és nyersen azt mondhatnók, hogy fővárosunk a legalább is nem egészen nincstelen osztályokban szintén több mint ötször oly nagy arányban részesedett, mint a vidék. A vidéken viszont az egészen nincstelenek vannak megfelelően nagyobb arányban.

Figyelmünket azonban nem kerülheti el, hogy következtetésünk ilyen alakjában még sem állhat meg egészen. Hiszen fentebb nyomatékkal hangsúlyoztuk, hogy különösen a házadó magasságából még nem következtethetünk egyenes vonalban a mögötte meghúzódó háztulajdon megfelelő megoszlására. Az összefüggések elhomályosodását itt azok az említett adópolitikai rendszabályaink okozzák, amelyek a városi háztulajdont nagyobb mértékben hajlandók adóval megróni. Már csak erre való tekintettel is óvatosaknak kell lennünk. Helyesebben járunk tehát el, ha a föld- és háztulajdonra való tekintettel két nagy társadalmi osztályról szólunk. Egyrészt a *föld- és háztulajdonosokról*, akik már ilyetén jellegükre való tekintettel sem lehetnek egészen nincstelenek. Másrészt pedig azokról, *akiknek sem földje, sem háza nincsen* és akiknek sorában ilyképen teljesen nincstelenek is nagy számmal akadnak. Igaz ugyan, hogy szép számmal vannak közöttük igen tehetős, sőt gazdag emberek is. Általában azonban mégis azt mondhatjuk, hogy a társadalomgazdasági rétegződés síkján első csoportunk képviseli a magasabb és második csoportunk az alacsonyabb osztályt. Ha pedig a föld- és házadó megoszlásából következtetünk, akkor megállapíthatjuk, hogy az első csoportból fővárosunkra többszörösen nagyobb rész jut, mint a vidékre. A vidék pedig a második csoportban részesedik többszörösen nagyobb arányban.

E) *Keresetek.*

a) Egyéni keresetek.

Kereseti adónk számos vonatkozásban édestestvére a jövedelmi adónak. Ezt idevágó pénzügyi vizsgálódásaink különös előszeretettel szokták kidomborítani. A mi szemlélődéseink síkján azonban mégis nagy horderejű különbségek állnak fenn a két adófajta között. Kereseti adóval nagyjában a tágabb értelemben vett különböző fajtájú vállalkozói nyereségeket és munkabéreket ragadjuk meg. Kereseti adó viselésére nevezetesen azok a köztisztviselők is kötelesek, akik a jövedelmi adó alól szolgálati illetményeik tekintetében mentességet élveznek. Ezek nálunk az alkalmazottak kereseti adóját fizetik. A kereseti adónál tehát — különösen hazai viszonyaink között — társadalmunknak oly széles további rétege jön tekintetbe, amelyet a jövedelmi adóra vonatkozó vizsgálódásainkból ki kellett kapcsolnunk. Ezen az alapon már eleve is valószínű, hogy a főváros és a vidék közötti megoszlás itt más képet fog mutatni, mint a jövedelmi adónál.

Kétségtelenül vitatható, hogy a kereseti adó *elnevezése* közgazdasági szempontból egyáltalában indokolható-e. Hiszen közgazdasági értelemben a kereseti adónál is csakúgy hozadéki, azaz termelési adóról van szó, mint akár a földadónál, akár pedig a házadónál. Merőben közgazdasági vonatkozásban semmivel sem indokoltabb a munkás, a tisztviselő, vagy a vállalkozó jövedelmét keresetnek neveznünk, mint a ház-, vagy a földtulajdonosét. Ennek a kérdésnek firtatásával azonban itt nem foglalkozhatunk. Helyesebben járunk el, ha mellékvágányok elkerülésével mindjárt az *általános kereseti adóra kötelezettek* számának alakulására irányítjuk figyelmünket.

117. Az általános kereseti adóra kötelezettek száma.

Év	*A)* Abszolút számokban			*B)* Százalékokban		
	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország
1928	68.200	403.118	471.318	14·47	85·53	100·00
1929	66.461	407.984	474.445	14·00	86·00	100·00
1930	67.102	404.620	471.722	14·22	85·78	100·00
1931	68.848	407.839	476.687	14·44	85·56	100·00
1932	70.921	405.668	476.589	14·88	85·12	100·00
1933	71.696	399.410	471.106	15·21	84·79	100·00

Abból a tényből, hogy az *ország* összes általános kereseti adóra kötelezetteinek száma évhatodunk egészében megközelítően változatlan maradt, sőt árnyalatilag csökkent, következtetéseinket óvatosan kell levonnunk. Valóságban ugyanis azoknak száma, akik Magyarországon kereseti adót fizetnek, csupán *névlegesen* mutatott megközelítő változatlanságot. Ha

azonban *tényleges* arányuk érdekel bennünket, akkor tekintetbe kell vennünk az ország egész népességének időközben bekövetkezett emelkedését. Ebben a tényleges vonatkozásban tehát meg kell állapítanunk, hogy 1933-ban aránylag jóval kevesebben fizettek nálunk általános kereseti adót, mint 1928-ban. Közvetlen indokul a konjunkturális hullámra, azaz a harmincas évek elejének pangására utalhatunk. Bővebb fejtegetésekbe itt azonban korántsem bocsátkozhatunk, mert a háttérben nyilvánvalóan általános kereseti adó pénzügytechnikai felépítésén múlik az, hogy népességünknek milyen széles rétegeit rójuk meg vele.

Budapest aránylag csak szerény mértékben részesedik az ország összes általános kereseti adóra kötelezetteinek számában. Ezt nem is várhatnánk másként, ha elgondoljuk, hogy azok, akiknek ebből a szempontból adóköteles keresetük van, az ország egészében megközelítő egyenletességgel oszlanak meg. A Budapestre jutó arány azonban még így is nagyobb mint az a rész, amely az egész ország egész népességéből reá jut. Mintegy harmadrésznyivel nagyobb. Ez pedig tökéletesen megfelel annak a többletnek, amennyivel Budapesten viszonylag több önálló iparos, kereskedő, egyéb vállalkozó, szabadfoglalkozású, járadékos stb. akad, mint vidéken. Érdekes egyébként megfigyelnünk, hogy a harmincas évek első felének válságában Budapestnek idevonatkozó részesedése is eléggé tekintélyes emelkedést mutat. További ékes bizonyítéka ez annak a körülménynek, hogy fővárosunkat a pangás korántsem sujtotta oly keményen, mint a vidéket. Míg Budapest általános kereseti adókötelezetteinek száma még 1932-ben, sőt 1933-ban is valamelyest emelkedni tudott, addig a vidéken ebben a két évben a pangás nyomása alatt fokozatos lemorzsolódást látunk. Joggal tételezhetjük fel, hogy aki általános kereseti adót fizet, az a társadalomgazdaságilag valamelyest erősebb rétegekhez tartozik. A harmincas évek első felének gazdasági pangása tehát a társadalomgazdasági rétegződés síkján még ebben a vonatkozásban is Budapestnek valamelyes erősödését hozta.

Világosabban látjuk a fővárosnak viszonylag előnyös helyzetét, ha az *egy adókötelezettre eső általános kereseti adó* megoszlását nézzük.

118. Az egy adókötelezettre eső általános kereseti adó összege.

Év	*A)* Abszolút számokban			*B)* Jelzőszámokban		
	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország
1928	135·79	47·29	60·09	100	100	100
1929	134·37	46·60	58·89	99	99	98
1930	124·91	43·19	54·81	92	91	91
1931	116·11	39·47	50·77	86	83	84
1932	104·00	35·94	46·07	77	76	76
1933	100·92	32·40	42·83	74	69	71

Itt már nyilvánvalóvá válik, hogy a fővárosi és a vidéki általános kereseti adókötelezettek között mind pénzügyi, mind pedig társadalomgazdasági tekintetben jelentékeny *különbségek* állnak fenn. Hiszen egy-egy általános kereseti adóra kötelezett a fővárosban már 1928-ban is csaknem háromszor annyi adót fizetett, mint vidéken. A gazdasági pangás folyamán az egy főre jutó általános kereseti adó összege várakozásunknak megfelelően mind a fővárosban, mind pedig vidéken csökkenést mutatott. Vidéki hanyatlása azonban erősebb ütemű volt, aminek eredményeként 1933-ban az egy adókötelezettre eső általános kereseti adó összege Budapesten már több mint háromszorosan multa felül a vidéki színvonalat. Ez azt jelenti, hogy az általános kereseti adó alá eső önálló iparosoknak, kereskedőknek, egyéb vállalkozóknak, szabadfoglalkozásúaknak, járadékosoknak stb. a fővárosban átlagosan több mint háromszor oly magas keresetük volt, mint vidéken.

Két vonatkozásunknak, azaz az általános kereseti adóra kötelezettek számbeli megoszlásának és az egy adókötelezettre jutó általános kereseti adó összegszerű megoszlásának egyesített képét itt is akkor kapjuk, ha a *kivetett összes általános kereseti adó* alakulását nézzük.

119. Kivetett általános kereseti adónk összege.

Év	A) Ezer pengőben			B) Százalékokban		
	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország
1926	8.927	17.757	26.684	33·45	66·55	100·00
1927	8.869	18.106	26.975	32·87	67·13	100·00
1928	9.261	19.065	28.326	32·69	67·31	100·00
1929	8.931	19.013	27.944	31·96	68·04	100·00
1930	8.382	17.477	25.859	32·41	67·59	100·00
1931	7.994	16.211	24.205	33·02	66·98	100·00
1932	7.376	14.580	21.956	33·59	66·41	100·00
1933	7.236	12.941	20.177	35·86	64·14	100·00

Az *egész országban* kivetett általános kereseti adó összege meglehetősen világos konjunktúraérzékenységről tanúskodik. A huszas évek közepétől végük felé valamelyest emelkedik, hogy azután a harmincas évek első felében megint fokozatosan lemorzsolódjék. Esése különösen a gazdasági pangás mélypontján, azaz 1931-ben szembeötlő. Hanyatlását azonban még 1933-ban is folytatta. Akkoriban lassanként javuló általános gazdasági helyzetünk az idevágó keresetek csökkenését nem tudta megakasztani.

Az a részesedés, amelyet Budapest itt mutat, már egészen tekintélyes. Hiszen már 1926-ban is egyharmadnyi volt és átmeneti hanyatlás után 1933-ban kereken 36%-ra emelkedett. A vidék általános kereseti viszonyait a huszas évek második felének fellendülésében valamivel jobb ütemben tudta emelni, mint a főváros. A harmincas évek első felének pangásában azonban vidéki általános kereseti viszonyaink gyorsabb ütemben romlottak le. Itt megint csak azt látjuk, hogy a hanyatlás idején fővárosunknak

volt nagyobb gazdasági ellenállóképessége. Általános kereseti adónk megoszlása a harmincas évek közepe felé tehát azt a képet mutatja, hogy Budapest ezen a téren is viszonylagosan több mint háromszor oly magas jóléttel dicsekedhetik, mint a vidék. A pesszimista, azaz a gazdasági helyzetünkkel szemben bizalmatlan ember számára összefüggésünket másként is kifejezhetjük. Úgy is mondhatjuk, hogy gazdasági romlásunk az általános kereseti adó vetületében vidéken több mint háromszor oly nagy, mint a fővárosban. Nyilvánvaló azonban, hogy ez a két állítás ugyanazt az összefüggést fejezi ki.

Gondolatmenetünkben az általános kereseti adó mellett az *alkalmazottak kereseti adójának* fővárosi és vidéki megoszlása is fontos. Ebből derül csak ki az, hogy Budapestnek a szorosabb értelemben vett szolgálati és munkabérviszonyból származó jövedelmek terén milyen jelentősége van. Munkánk keretei azonban nem engedik meg, hogy ennek az összefüggésnek kutatásába is elmélyedjünk.

b) Társulati nyereségek.

A kereseti adót többnyire csak egyének fizetik. Nyilvánvaló azonban, hogy adózási értelemben keresete nemcsak egyéneknek, hanem egyének keresetre alapított kisebb-nagyobb közösségeinek is van. Ebből a szempontból többé-kevésbbé egyaránt jönnek tekintetbe a legkülönbözőbb testületek, egyesületek és társaságok. Amennyiben keresetszerű jövedelemre, azaz elsősorban vállalkozói nyereségre tesznek szert, méltányos, hogy őket is hasonló adóval rójuk meg, mint amilyen a kereseti adó. Nagy vonalakban így indokolható a *társulati adó* jogosultsága. Adótechnikai részleteibe bocsátkoznunk itt felesleges. Annak fejtegetése sem ide tartozik, hogy a részvénytársaságok, a szövetkezetek, a részvényekre alakult betéti társaságok, a korlátolt felelősségű társaságok stb. nálunk miért fizetnek társulati adót, amidőn például a közkereseti és a betéti társaságokat általános kereseti adóval rójuk meg.

Abból a tényből, hogy tágabb értelemben vett egyéni munkásunk, alkalmazottunk és vállalkozónk sokszorosan több van, mint amennyi adókötelezett társulatunk, közvetlenül beláthatjuk, hogy a *társulati adó alanyai* is megfelelően kevesebben vannak, mint a kereseti adóra kötelezettek:

120. Társulati-adókötelezetteink száma.

Év	*A)* Abszolút számokban			*B)* Százalékokban		
	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország
1928	2.643	4.683	7.326	36·07	63·93	100·00
1929	2.457	4.372	6.829	35·97	64·03	100·00
1930	2.661	4.471	7.132	37·31	62·69	100·00
1931	2.590	4.162	6.752	38·35	61·65	100·00
1932	2.877	4.756	7.633	37·69	62·31	100·00
1933	2.397	3.767	6.164	38·88	61·12	100·00

Adózásra kötelezett társulataink *országos* száma a harmincas évek első felében nyilvánvalóan az általános gazdasági pangás hatása alatt csökkent.

Korábbi fejtegetéseinkből is tudjuk, hogy különösen ipari, kereskedelmi és hitelintézeti nyilvános számadásra kötelezett egyesüléseink tetemes része *Budapesten* működik. Azért húzódnak előszeretettel az ország gazdasági középpontjába, mert tevékenységüknek itt és innen sokkalta nagyobb lendülete és tágabb távlatai nyilnak. Nem meglepő tehát, hogy a társulati adó alanyainak már évtizedünk elején is jóval több, mint $^1/_3$ részét Budapesten találjuk. Minthogy pedig a főváros gazdasága a harmincas évek első felében bekövetkezett pangásnak jobban tudott ellenállni, mint a vidéké, Budapesten az adóköteles társulatok száma is csak lassúbb ütemben csökkent, mint vidéken. Innen van, hogy 1933-ban az ország összes társulati adóalanyaiból már csaknem kétötödnyi rész jutott a fővárosra. Ez világosan bizonyítja, hogy fővárosunk gazdasági összetételében mennyivel nagyobb egyesülésre serkentő erők rejlenek. A fővárosi vállalkozó általában bizakodóbb mint a vidéki és ezért megfelelően könnyebben hajlik társulásra is.

Ennek a különbségnek hatásait még jobban érzékelteti meg *összes társulati adónk* fővárosi és vidéki megoszlása.

121. Társulati adónk összege.

Év	*A)* Ezer pengőben			*B)* Százalékokban		
	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország
1926	6.108	4.830	10.938	55·89	44·11	100·00
1927	6.309	6.574	12.883	48·97	51·03	100·00
1928	11.948	8.796	20.744	57·59	42·41	100·00
1929	14.142	9.485	23.627	59·85	40·15	100·00
1930	12.917	9.313	22.230	58·10	41·90	100·00
1931	10.092	7.427	17.519	57·60	42·40	100·00
1932	9.608	7.072	16.680	57·60	42·40	100·00
1933	7.255	5.321	12.576	57·68	42·32	100·00

Az *ország egészére* vonatkozólag itt az adózás terén párját ritkítóan erős konjunktúraérzékenységet találunk. Magyarország összes társulati adója a huszas évek közepe és vége között az általános gazdasági fellendülés szárnyán több mint kétszeresére emelkedett, hogy azután a huszas évek vége és 1933 között az általános gazdasági pangás nyomása alatt ismét csaknem felére süllyedjen. Amint az imént is érintettük, a gazdasági társulásnak éltető eleme a kölcsönös bizalom. Ez azonban mindenképen csak az általános gazdasági helyzet minőségéből táplálkozik. A huszas évek második felének fellendülésében jó volt a helyzet : a kölcsönös gazdasági bizalom megfelelően magas színvonalra emelkedett. Gazdasági társulataink számban és erőben kiterjeszkedtek, megfelelően nagyobb nyereségekre tettek szert és az ország összes társulati adója is ezért emelkedhetett oly nagy arányban. A harmincas

évek első felének pangásában viszont — a rossz gazdasági helyzet láttára — a társulásba vetett bizalom csökkent; adóköteles társulataink tetemes része szerteszakadozott, a megmaradottak nyereségei hanyatlottak és így a társulati adó összegének is megfelelő arányban süllyednie kellett.

Igaz, hogy a társulati adó összegének ezt a feltűnő konjunktúraérzékenységét az adókulcs nagyobb változtatásaival letompíthattuk volna. Nem valószínű azonban, hogy sikerült volna egészen eltüntetnünk. Kétségtelen ugyanis, hogy a mindenkori társulati nyereségek a társulati adó magasságával szemben igen *érzékenyek*. Fellendülés idején a növekvő társulati nyereségekből még kisebb kulcs alapján is könnyű fokozódó összegű társulati adót kihasítanunk. Annál nehezebb azonban a pangás idején hanyatló társulati nyereségekből még magasabb tételű társulati adóval is nagyobb közületi részesedést kiszorítanunk. Gazdasági életünk a maga természetes változékonyságával és rugalmasságával ezen a ponton keményen védekezik az erőszakosabb közületi beavatkozások ellen. Különösen pedig az olyan rendszabályokkal szemben, mint amilyen a társulati adónak esetleg erőszakosan magas fokozása.

Budapesti nyilvános számadásra kötelezett társulataink nemcsak viszonylag nagyobb számúak, hanem általában nagyobbszabásúak is, mint a vidékiek. Ezt a különbséget fővárosunk nagyobbszabású gazdasági viszonyai indokolják. Nevezetesen pedig a kedvezőbb budapesti tőkeviszonyok játszanak itt fontos szerepet. Így nem lehet meglepő, hogy az ország összes társulati adójából már a huszas évek közepe táján is jóval több mint felerész jutott Budapestre. 1927 azonban a társulati adó összegének vidéken jóval nagyobb emelkedését hozta, mint Budapesten. Ennek legáltalánosabb magyarázata abban a körülményben lelhető, hogy a mezőgazdaság akkoriban bizonyos vonatkozásokban lendületesebben tudta még kihasználni a javuló gazdasági helyzet lehetőségeit, mint akár az ipar, akár pedig a kereskedelem. Utóbb viszont már erősebben érvényesülni kezdett a mezőgazdasági árolló szétnyílása és a Budapesten összpontosuló országos kereskedelem üzérkedő fellendülése. 1929-ben, azaz az általános gazdasági fellendülés tetőpontján Budapestre az ország összes társulati adójának már csaknem $^3/_5$-e jutott. Kisebb lemorzsolódással fővárosunk azután ezt a színvonalát egészen 1933-ig meg tudta őrizni. Ha mármost tekintetbe vesszük, hogy Budapestre az ország lakosságának csak valamivel több mint tizedrésze jutott, megállapíthatjuk, hogy az egész népesség egy fejére a fővárosban mintegy ötször oly magas társulati adó esett, mint vidéken. Fővárosunk tehát a társulati adó síkján is a vidéknél aránylag ötször nagyobb gazdasági erőt árul el.

Figyelmünket nem kerülheti el ennek az *ötszörös aránynak* következetes ismétlődése. Vele találkoztunk nevezetesen a vagyonadónál, az egyesített föld- és házadónál, most pedig a társulati adónál is. A jövedelmi adónál tapasztalt különbségek még sokkalta nagyobbak voltak, míg az

általános kereseti adónál csak kisebb eltéréseket láttunk. Igaz, hogy az említetteken kívül még más egyenes adóink is vannak. Nagy vonalaiban azonban most mégis egyszeriben igazolást nyer az a fentebb említett tény, hogy fővárosunk az ország összes egyenes adóiban viszonylagosan ötször oly nagy arányban részesedik, mint a vidék. Az adózás megoszlására vonatkozó gondolatmenetünk itt tehát zárt körré fejeződik be. Kisebb-nagyobb közvetlenséggel világosan bizonyítja, hogy a módosabb társadalomgazdasági osztályok Budapesten általában ötször oly erősek, mint vidéken. Ezt most már sokkal szilárdabb alapon állapíthatjuk meg, mint jelen fejezetünk elején. Akkor még csak nyers összefüggésekben bocsátottuk előre az ötszörös arányt. Most azonban a főváros ötszörösen kimagasló viszonylagos jólétét már különböző oldalairól megvilágítva és részleteiben is boncolgatva látjuk. Budapesten a felső társadalomgazdasági osztálynak és a középosztály erősebb rétegeinek mintegy ötszörte oly számos képviselete van, mint vidéken. Itt viszont a középosztály gyengébb rétegei és a gazdasági alsó osztály mutat ötszörte oly erős részesedést, mint a fővárosban. Fontoljuk meg, hogy társadalomgazdasági rétegződésünkben a szóbanforgó magasabb színvonal megfelelően nagyobb általános gazdasági súlyt és hatalmi befolyást is jelent. Fővárosunk idevágó kimagasló állása tehát mindenképen tekintélyes tényezője annak a szerepnek, amelyet Budapest Magyarország gazdasági életében betölt.

2. Munkanélküliség.

A) *Munkanélküliségi statisztikánk módszeres nehézségei.*

Ha logikusan gondoljuk végig azokat az általános gazdasági vonatkozásokat, amelyeknek alapján társadalmi rétegződésünk áll, a *munkanélküliség* jelenségéhez érkezünk. Fentebb azt láttuk, hogy társadalomgazdasági osztályaink helyzete javarészt a jövedelemeloszlásban elfoglalt állásuk függvénye. Többnyire úgy áll a dolog, hogy azok, akiknek tárgyilag megalapozott, azaz tulajdoni jövedelmük van, könnyebben emelkednek a felsőbb társadalomgazdasági rétegek közé. Ezek a földtulajdonosok és a tőkések. Viszonylag könnyen jutnak hasonló helyzetbe még a vállalkozók is. Azok viszont, akik a jövedelemeloszlásban kizárólag csak munkájuk révén részesednek, többnyire az alsó társadalomgazdasági rétegek felé sodródnak. Jelen gondolatmenetünkben nem lehet feladatunk, hogy ennek az összefüggésnek társadalomerkölcsi igazságáról elmélkedjünk. Tényként fogadhatjuk el, hogy az alsó osztályok tagjainak zöme csupán munkájából él. Minél kevesebb és minél alsóbbrendű munkából, általában annál inkább tartozik még az alsó osztálynak is legmélyebb rétegeihez. Ha pedig az egyébként nincsteleneknek semmiféle munkájuk nem akad, akkor jelen gazdasági rendünkben, jövedelemeloszlásunkban egyáltalában nem részesednek és

így mindenképen az alsó osztályoknak legmélyebb peremére kerülnek. Ezért állíthatjuk, hogy a munkanélküliség jelen gazdasági rendszerünknek mind gazdaságpolitikai, mind pedig társadalompolitikai szempontból egyaránt legfájdalmasabb jelensége.

Hangsúlyozzuk, hogy ez csupán a *jelen* gazdasági rendszerünkben van így. Korábbi korszakokban ugyanis, amidőn a családi, patriarchalis kötelékeknek gazdasági ereje még nagyobb mértékben volt meg, a munkanélküliség korántsem jelentett oly nyomort, mint manapság. A szóbanforgó kötelékek korábbi virágzásának idején a jövedelemeloszlásban közvetlenül részesedő egyének természetesnek tartották, hogy a munkanélkülieket támogassák. A modern tőkegazdaság individualisztikus, azaz egyoldalúan egyénies vonásai azonban ezeket a kötelékeket erősen meglazították, sőt részben egészen szét is szakították. A mult század első felének utópista szocialistái, utóbb pedig Rodbertus, Lassale és Marx különösképen pedig a földrendezés elveit hirdető amerikai Henry George nem egészen indokolatlanul állították, hogy a munkanélküli ridegen felfogott tőkegazdasági rendszerünkben tulajdonképen halálra van ítélve.

Alább ugyan még tüzetesebben is látni fogjuk, hogy újabb társadalmi politikánk mily szerves segítséget nyujt a munkanélkülieknek jelenleg is. Ez a segítség azonban nem rontja le annak az általános tételünknek érvényét, hogy munkanélküliségünk egész gazdasági életünknek változatlanul *legsúlyosabb tünete.*

Ha *egyetlen* gazdasági jelenség vagy jelenségcsoport alakulásával kellene mérnünk általános gazdasági helyzetünk változásait, mindenképen zavarba jutnánk. Csak messzemenő fenntartással állíthatnók, hogy akár a termelésnek, akár pedig a fogyasztásnak bármely területe önmagában jól tükrözi vissza az általános gazdasági helyzet egészének alakulását. Hiszen mindig közelfekvő az a feltevés, hogy egyrészt rosszul megszabott vagy egyébként társadalomgazdaságilag egészségtelen fogyasztásról, másrészt pedig esetleg túlnagyra vagy túlcsekélyre méretezett termelésről lehet szó. Ha pedig viszonylag magas termelési vagy fogyasztási adatok mögött tényleg túltermelés, illetőleg túlfogyasztás rejlik, akkor helyesen inkább általános gazdasági helyzetünk kedvezőtlen állapotára kell következtetnünk. Csak egyetlen oly jelenséget ismerünk, amelyről egyoldalúan állíthatjuk, hogy elharapódzása általános gazdasági életünknek megfelelően súlyos állapotát mutatja: ez a jelenség a *munkanélküliség.* Nagyarányú munkanélküliség mindenképen súlyos általános gazdasági helyzetről tanúskodik. Ahol pedig a munkanélküliség aránylag csekélyebb méretű, ott az általános gazdasági helyzet sem lehet túlságosan súlyos. Igaz ugyan, hogy ezt az állításunkat alább még majd valamelyest módosítanunk kell. Nemkevésbbé nyilvánvaló azonban, hogy a munkanélküliségben egész gazdasági életünknek egyik legnagyobb horderejű jelenségét kell látnunk.

Annál sajnálatosabb körülmény, hogy a munkanélküliség *számszerű mérése* egész statisztikánknak egyik leginkább sebezhető területe. Itt ugyanis mind a felvételi egység megállapításánál, mind pedig a statisztikai felvétel egyéb technikai vonatkozásaiban kivételesen nagy nehézségeink adódnak. A nehézségeknek ezt a két területét tekintsük át külön-külön.

A munkanélküliség *felvételi egységének* megállapítása körül mindenekelőtt azok a fogalmi nehézségek hatnak gátlólag, amelyek az abszolút és a relatív munkanélküliség megkülönböztetése kapcsán merülnek fel. Helyesebb és többetmondó magyar kifejezéssel itt tényleges és viszonylagos munkanélküliségről szólhatunk.

Az *első* azt a helyzetet jelenti, amelyben a mindenféle munkára vonatkozó kereslet összessége nagyobb a mindenféle munkára vonatkozó kínálat összességénél. Ez tehát az a helyzet, amelyben a munkaalkalmak száma *mindenképen kisebb* a munkásokénál.

Viszonylagos munkanélküliségen pedig azt az állapotot értjük, amelyben a munkakínálat mennyiségileg fedi ugyan a munkakeresletet, a munkaalkalmak és az alkalmaztatást kereső munkások egy része azonban átmenetileg valamiképen nem talál egymásra. Nyilvánvaló, hogy az ily helyzetből is munkanélküliség áll elő.

A viszonylagos munkanélküliség körébe sorozhatjuk még azt a helyzetet is, amelyben a munkakínálat és a munkakereslet között csak *minőségi különbségek* vannak. Munkaalkalom tehát elég van, csak épen nem olyan, mint amilyenre az alkalmaztatást kereső munkások igényt tartanak. Nyilvánvaló, hogy a viszonylagos munkanélküliségnek mindkét vonatkozása sokkalta kevésbbé aggasztó gazdasági jelenség, mint a tényleges munkanélküliség. Akkor is általában helyesen járunk el, ha a viszonylagos munkanélküliségnek azon utóbb említett eseteit, amelyek alapjában véve arra vezethetők vissza, hogy a munkás nem hajlandó a kínálkozó munkaalkalmakat megragadni, nem is tekintjük tulajdonképeni munkanélküliségnek. Fontoljuk meg azonban, hogy ezen a téren bármily oknál fogva mennyire szerteágazó határeseteknek van helye. Vajjon munkanélküli-e az a festő, aki nem hajlandó napszámosmunkát vállalni? És vajjon munkanélkülinek mondhatjuk-e azt a cipészt, aki nem hajlandó cipőgyári szakmunkásnak elszegődni. Nyilvánvaló, hogy a szó szorosabb értelmében munkanélküliségről csak ott szólhatunk, ahol még lehető legalacsonyabbrendű munka sem kínálkozik. Ugyancsak nyilvánvaló, hogy ezt az elhatárolást számos esetben nem tudjuk jól végrehajtani.

Jelentékeny szerepet játszanak a fogalmi elhatárolás idevágó nehézségeinél azok a különbségek is, amelyek a *dolgozásra való komoly szándék* körül adódnak. Oly munkanélkülieket is többé-kevésbbé mindig

találunk, akik nem is igen keresik a munkát és akik, ha jobban keresnék nagyobb fáradság nélkül ráakadnának. A szó szorosabb értelmében vajjon munkanélkülieknek nevezhetők-e az ilyen egyének? Számuk különösen ott szokott megnövekedni, ahol a munkanélkülieket akár jótékonysági alapon, akár pedig társadalompolitikai rendszerességgel segélyezzük.

További nehézségek állnak elő a *részleges* és a *teljes* munkanélküliség elhatárolásánál. Az a munkás ugyanis, aki csak a rendes munkaidőnek töredékében kap munkát, teljesen munkanélkülinek ugyan nem tekinthető. Vele kapcsolatosan azonban mégis oly kérdések merülnek fel, amelyekkel egyébként a munkanélküliség terén kell szembenéznünk. Ha pedig a minőségi munkanélküliséggel kapcsolatosan merül fel annak szüksége, hogy munkásainknak kisebb vagy nagyobb része más termelési téren helyezkedjen el, mint amilyenen szakképzettsége van, közgazdasági szempontból méltán vitathatjuk az ilynemű átnyergelések előnyösségét. Mindezen megfontolások azt mutatják, hogy a munkanélküliség meghatározása már merőben fogalmilag sem könnyű dolog.

Még ezeknél is nagyobb nehézségekkel találkozunk a *statisztikai felvétel egyéb módszeres kérdéseivel* kapcsolatban. Ahhoz ugyanis, hogy valakit munkanélkülinek tarthassunk, mindenekelőtt azt kell róla tudnunk, hogy munkaalkalom fennforgása esetén munkásként egyáltalában tekintetbe jöhetne-e? Édeskeveset érnénk csak vele, ha pl. a lakosságnak munkára alkalmas összes korcsoportjait hasonlítanánk össze a tényleg munkában állóknak számával és a kettő különbségéből igyekeznénk a munkanélküliek tömegére következtetni. Nyilvánvaló ugyanis, hogy népességünknek oly rétegei is vannak, amelyek még megfelelő munkaalkalmak kényelmes kínálkozása esetén sem szándékoznának dolgozni. Egyszerűen azért nem, mert anyagiakkal akkor is bőven rendelkeznek, ha nem dolgoznak. Egyébként is nagyon vitatható, hogy mily életkorcsoportok alkalmasak már vagy még munkára. Ilyképen kétségtelen, hogy aki korábban dolgozott, jelenleg pedig nem dolgozik, ezen az alapon még korántsem mondható minden további nélkül munkanélkülinek.

Mindezen nehézségekre való tekintettel jelen viszonyaink között meg kell elégednünk azzal, hogy munkanélküliségi statisztikánkban *közvetett módszerekhez* folyamodunk. Hazai viszonyaink között két ily módszer kínálkozik. Az egyik a szakszervezetek munkanélküliségi nyilvántartása; a másik pedig azon munkanélküliségi statisztika, amelyet munkaközvetítő intézményeink üzemi adatai alapján állíthatunk össze. Mindkettőnek súlyos gyengéi vannak. Ahhoz, hogy gyengéiket a lehetőséghez képest kiküszöbölhessük, fővárosi és vidéki munkanélküliségünk megoszlását mindkét módszer alapján külön-külön kell néznünk.

B) *Szakszervezeteink munkanélküli tagjai.*

a) Szociáldemokrata és keresztényszocialista szakszervezeteink havi kimutatásai.

A *szakszervezetek* munkanélküliségi statisztikájának hibáira később majd még visszatérünk. Módszeres aggodalmainkat tegyük most egyelőre félre és nézzük, hogy fővárosi és vidéki munkanélkülieink ennek a statisztikának tükrében miképen viszonylanak egymáshoz.

122. A munkanélküliek számának havonkénti átlagai szakszervezeteink kimutatásai alapján.

Év	*A)* Abszolút számokban			*B)* Jelzőszámokban			*C)* Százalékokban		
	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország
1925	20.589	11.818	32.407	100	100	100	64	36	100
1926	16.624	9.368	25.992	81	79	80	64	36	100
1927	10.109	5.199	15.308	49	44	47	66	34	100
1928	8.402	6.176	14.578	41	52	45	58	42	100
1929	8.891	7.282	16.173	43	61	50	55	45	100
1930	12.085	10.204	22.289	59	86	69	54	46	100
1931	16.124	12.477	28.601	78	105	88	56	44	100
1932	17.978	12.803	30.781	87	107	95	58	42	100
1933	16.932	10.870	27.802	82	93	86	61	39	100
1934	14.056	9.231	23.287	68	77	72	60	40	100

Forrásunkul itt részben a Magyar Statisztikai Szemlének rendszeresen közölt gazdasági jelzőtáblái, részben pedig Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyvének megfelelő kötetei szolgálnak. Táblánknak legsúlyosabb *hibája* kétségtelenül az, hogy Budapestre vonatkozólag egyaránt veszi tekintetbe mind a szociáldemokrata, mind pedig a keresztényszocialista szakszervezetek munkanélküli kimutatásait, Magyarországra vonatkozólag azonban csak a szociáldemokrata szakszervezetek adatainak alapján áll. Minthogy pedig a vidéki rovat adatait itt is úgy kaptuk, hogy az országos tételekből a budapestieket levontuk, hibaforrásunk kétségtelenül ezekre is kiterjed. Alább azonban mindjárt látni fogjuk, hogy a keresztényszocialista szakszervezetektől kimutatott munkanélküliek száma aránylag igen csekély. Semmi esetre sem elegendő magas ahhoz, hogy idevágó fővárosi és vidéki összehasonlításainkat egészen használhatatlanná tegye.

Ha mármost a tekintetbejövő módszeres hibaforrásoktól eltekintve nézzük az egész *ország* szakszervezetileg kimutatott munkanélkülieinek évtizedünk folyamán alakuló számát, mindenekelőtt messzemenő konjunktúraérzékenységet állapíthatunk meg. A huszas évek közepe itt világosan tükrözteti még vissza azt a helyzetet, amelyet az imént szanálási válságnak neveztünk. Nem meglepő tehát, hogy szakszervezetileg kimutatott munka-

nélkülieink száma akkor igen magas volt. A huszas évek második felének fellendülése folyamán azután rohamos csökkenését láthatjuk. 1927-ben és 1928-ban már felére sem rúgott 1925. évi színvonalának. 1929-ben ezen a síkon nyilvánvalóan már mi is megéreztük a világgazdasági helyzet rosszabbodását, amely az év őszén következett be. Minthogy számaink az év egészére vonatkozó havonkénti átlagokat tüntetnek fel, az év végén emelkedő munkanélküliségi számok az év egészének havonkénti átlagaiban is éreztetik hatásukat. A harmincas évek elejének gazdasági pangása munkanélküliségünk tükrében is 1932-ben érte el mélypontját. Onnan kezdve azután már megint fokozatos javulás következett be.

Érdekes megfigyelnünk, hogy *vidéken* a munkanélküliségnek a huszas évek második felében tapasztalt hanyatlása már 1927-ben érte el a legkedvezőbb színvonalat. Vidéken a mezőgazdasági árolló szétnyílása 1928-tól kezdve már káros hatásokkal járt és így a munkanélküliek száma ott már ebben az évben is megint erőteljesen emelkedett. A főváros és a vidék között ekkor bekövetkezett idevágó eltolódás azután megmaradt évtizedünk egész folyamán: a vidéki munkanélküliség 1928-tól kezdve egészen a harmincas évek közepéig lényegesen kedvezőtlenebb alakulást mutatott, mint a budapesti.

Míg a vidék munkanélkülisége évtizedünk egészében csupán kevesebb mint ¼ résznyi csökkenést mutatott, addig *Budapesten* csaknem $^1/_3$ résznyi megfelelő csökkenést figyelhetünk meg. Ennek a különbségnek eredménye az a körülmény, hogy évtizedünk elején az ország összes szakszervezetileg kimutatott munkanélkülieinek még csaknem $^2/_3$ része jutott Budapestre, évtizedünk végén azonban már csak $^3/_5$ része. Hozzá kell fűznünk, hogy viszonylag még ez is magas részesedés. Tényleges mértékének azonban valamelyest alacsonyabb színvonalát fogjuk látni alább, amidőn különösen arra fogunk rámutatni, hogy szakszervezeteinkben elsősorban az iparban és a kereskedelemben alkalmazott munkások tömörülnek.

Térjünk most egyelőre vissza arra a megjegyzésre, amelyet a *keresztényszocialista* szakszervezetek munkanélkülieinek egyenlőtlen tekintetbevételével kapcsolatosan tettünk. Az innen eredő hibaforrás jelentőségét leginkább úgy bírálhatjuk el, ha egymástól elválasztva nézzük szociáldemokrata és kereszténységi szocialista szakszervezeteink munkanélkülieinek számát. (L. a 123. számú táblázatot.)

Ebből az összeállításból, amely részben a Magyar Statisztikai Szemle gazdasági jelzőtábláira, részben pedig Magyar Statisztikai Évkönyvünkre és Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyvére támaszkodik, egészen nyilvánvaló a kereszténységi szocialista szakszervezetek idevágó szerepének *jelentéktelensége*. Hiszen az ezektől a szakszervezetektől kimutatott budapesti munkanélküliek évtizedünknek csaknem egész folyamán a szociáldemokrata szakszervezetektől kimutatott fővárosi munkanélküliek számának $^1/_{10}$ részénél is csak jóval kevesebbre rúgtak. Ennek következtében azt látjuk, hogy

123. Munkanélkülieink számának havonkénti átlagai a szociáldemokrata és keresztényszocialista szakszervezetek kimutatásai alapján.

Év	Szociáldemokrata			Ker. szoc.	Szociáldemokrata			Ker. szoc.	Szociáldemokrata		
	szakszervezetek										
	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Budapest	Vidék	Magyarország
	a) Kimutatott munkanélküliek száma				b) Jelzőszámokban				c) Százalékokban		
1925	19.323	11.918	31.241	1.266	100	100	100	100	62	38	100
1926	15.072	9.368	24.440	1.552	78	79	78	123	62	38	100
1927	8.784	5.199	13.983	1.325	45	44	45	105	63	37	100
1928	7.457	6.176	13.633	945	39	52	44	75	55	45	100
1929	8.040	7.282	15.322	851	42	61	49	67	52	48	100
1930	11.133	10.206	21.339	950	58	86	68	75	52	48	100
1931	15.158	12.477	27.635	966	78	105	88	76	55	45	100
1932	16.969	12.803	29.772	1.009	88	107	95	80	57	43	100
1933	15.846	10.870	26.716	1.086	82	93	86	86	59	41	100
1934	13.060	9.231	22.291	996	68	77	71	79	59	41	100

még akkor is, ha a kereszténységocialista szakszervezetektől kimutatott munkanélküliektől egészen eltekintünk és csupán a szociáldemokrata szakszervezetek munkanélkülieinek fővárosi és vidéki megoszlását nézzük, megközelítőleg ugyanazokat az arányokat kapjuk, mint 122. táblánkban. Az ugyanis, hogy ily alapon 1934-ben pl. csupán 59 és nem 60% jut Budapestre az ország összes munkanélkülieiből, csak elenyésző különbséget jelent. Ha tehát az alábbiakban elhanyagoljuk azt a hibaforrást, amelyet a kereszténységocialista szakszervezetek tagjainak egyenlőtlen figyelembevétele jelent, és ilyképen a 122. táblánkban szereplő adatokra hivatkozunk, következtetéseink erejét aránylag csak igen kevéssé gyengítjük.

b) Hazai és külföldi munkanélküliség.

Eleve megállapíthatjuk, hogy a munkanélkülieknek az az aránya, amelyet szakszervezeteink kimutatnak, *nemzetközi összehasonlításban* örvendetesen csekély. Alacsony színvonala már akkor is szembeötlő, ha csak egynéhány fontosabb országnak megfelelő munkanélküliségi adataival hasonlítjuk össze.

124. A munkanélküliek évvégi száma Magyarországon és egynéhány külföldi országban.

Év	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Magyarország ...	27.984	22.332	14.368	15.187	20.288	25.583	33.146	32.073	27.044	22.031
Ausztria	207.834	205.350	238.075	237.661	226.567	294.845	329.627	449.899	422.258	399.138
Németország	706.189	572.653	519.573	746.834	2,850.849	4,383.843	5,668.187	5,772.984	4,059.055	2,604.700
Franciaország ...	645	17.178	13.221	895	817	22.879	177.294	276.628	312.894	419.139
Nagy-Britannia ..	1,243.087	1,431.840	1,194.305	1,333.611	1,344.220	2,499.780	2,670.817	2,775.802	1,949.477	1,793.047

Magyarországra vonatkozólag ebben a táblánkban a tekintetbejövő külföldi országokkal való jobb összehasonlíthatóság kedvéért nem havi átlagokat, hanem évvégi adatokat vettünk alapul. *Ausztriára* vonatkozó adataink a hatósági munkaközvetítőknél munkát keresőknek, tehát a hatósági munkaközvetítőktől nyilvántartott munkanélkülieknek számát tüntetik fel. *Németország* és *Franciaország* adatai táblánkban a szakszervezeti vagy hatósági segélyben részesülő munkanélküliekre vonatkoznak. *Nagybritanniánál* pedig táblánkban a kötelezőleg biztosított munkanélküliek számait szerepeltetjük az Ír Szabadállam adatai nélkül.

A szóbanforgó négy külföldi állam általában jóval inkább *iparos* jellegű, mint mi. Közöttük Franciaországnak van aránylag leginkább fejlett mezőgazdasága. Ez a különbség Franciaország munkanélkülieinek csekélyebb számában is erősen előtérbe lép. A huszas évek második felének *fellendülésében* ennek az országnak úgyszólván nem is volt ténylegesnek nevezhető munkanélkülisége. Azok az aránylag csekély számok ugyanis, amelyeket nála ezekben az években látunk, úgyszólván a maguk egész terjedelmében viszonylagos munkanélküliségre vezethetők vissza. A másik három külföldi államnál igen jellegzetes, hogy a munkanélküliek száma már a huszas évek második felében is eléggé tekintélyes volt. Ez a körülmény világosan tanúsítja azt az egyébként is sokat hangoztatott világgazdasági tényt, hogy a huszas évek második felének fellendülése korántsem volt minden sebre írt hozó balzsam. Különösen azon sebek közül hagyott sokat nyitva, amelyeket a világháborút befejező békekötések oktalanságai ejtettek. Főleg a nyugat iparos államaiban tapasztalhattuk a fellendülési gazdálkodásnak egyik-másik súlyos gyengéjét. Ezeknek az összefüggéseknek síkján Ausztria, Németország és Nagy-Britannia munkanélkülieinek első évötödünkben tapasztalható aránylag magas színvonala sem meglepő jelenség.

A harmincas évek első fele azután mind bennük, mind pedig különösen Franciaországban is egyszeriben duzzasztotta meg a munkanélküliséget. Franciaországnak azonban még ekkor is csak jóval kevesebb munkanélkülije volt, mint a többi három külföldi országnak. Elegendő azonban táblánkra akár csak rövid pillantást is vetnünk, hogy megállapíthassuk, mennyivel magasabb volt még Franciaország munkanélkülisége is a harmincas évek első felében, mint a miénk. Ha a két ország lakosságának számát is tekintetbe vesszük, akkor ténylegesen többszörösen magasabbra rúgott. Nemzetközi összehasonlításokban pedig előszeretettel éppen Franciaországot szoktuk odaállítani mint olyan területet, amelyet a harmincas évek első felének általános *hanyatlása* még leginkább kímélt meg. Ha viszont akár Ausztriával, akár Németországgal, akár pedig Nagybritanniával hasonlítjuk össze a mi munkanélküliségi helyzetünket, eredményül azt kell leszűrnünk, hogy ezen a síkon viszonylag igen jól állunk. Korábbi fejtegetéseinkből azonban már tudjuk,

hogy nálunk a világgazdasági pangás éppen erélyes idevágó társadalompolitikai rendszabályaink következtében nem is annyira a munkanélküliség fokában, mint inkább általános életszínvonalunk süllyedésében éreztette hatásait.

c) Kereső népesség és munkanélküliség.

Ezen rövid nemzetközi összehasonlítás után nézzük mármost, hogy munkanélküliségünk *fővárosi* és *vidéki* megoszlásának saját nemzetgazdaságunkon belül tényleg milyen jelentősége van. Felületesen elgondolt első megoldásként könnyen hajolhatnánk arra, hogy szakszervezetileg kimutatott munkanélkülieink számát népességünk egészéhez viszonyítsuk. Ha ezt tennénk, akkor *népességünk 100.000 fejére számítva* évtizedünk folyamán a munkanélkülieknek következő megoszlását kapnánk :

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Budapest	2.149	1.723	1.038	855	896	1.209	1.612	1.798	1.693
Vidék	162	126	69	82	96	133	162	165	139
Magyarország összesen	**389**	**309**	**181**	**170**	**188**	**257**	**327**	**351**	**315**

Ebből az egybevetésből azonban egyelőre még csak azt következtethetjük, hogy *Budapestnek* viszonylag sokkalta súlyosabb munkanélkülisége van, mint a vidéknek. Amint táblánk mutatja, évtizedünk túlnyomó részében még tízszeresnél is jóval súlyosabb. Erről az egybevetésünkről azonban egészen nyilvánvaló, hogy csak erősen nyers vonalakat mutat. A szakszervezetileg kimutatott munkanélküliek számát ugyanis az egész népességre, tehát oly tömegre vonatkoztatjuk, amelynek javarészében elő sem fordulhat szakszervezetileg kimutatott munkanélküliség. Gondoljunk csak az egész népesség jelentékeny részét tevő gyermekekre, aggastyánokra, valamint az olyan nőkre és férfiakra, akik még akkor sem vállalnának munkát, ha vele megkínálnánk őket. Célirányosnak látszik tehát, hogy tökéletesebb módszerhez folyamodjunk.

Módszeres szempontból kétségtelenül megbízhatóbb képet kapunk, ha szakszervezetileg kimutatott munkanélkülieink számát nem az egész, hanem csupán a *kereső népesség* számához viszonyítjuk. Ezen a téren azonban újabb módszeres nehézségekkel kell megküzdenünk. A kereső népesség statisztikai felvételét ugyanis csak az évtizedes népszámlálásokkal kapcsolatosan szoktuk megejteni. Így legutóbbi idevágó adataink mind Magyarországra, mind pedig, Budapestre vonatkozólag az 1920. és az 1930. évek végéről származnak.

Ha mégis a figyelmünk előterében álló évtized valamennyi évére vonatkozólag külön-külön óhajtjuk megállapítani kereső népességünk számát, akkor részben az *interpoláció*, részben pedig az *extrapoláció* műveletéhez kell folyamodnunk. Az előbbit első, az utóbbit második évötödünkre vonatkozólag vehetjük igénybe. A kereső népességnek 1920-ra és 1930-ra vonatkozó adataiból indulunk ki. A matematikai statisztikában általában szokásos logaritmikus eljárással először megállapítjuk azokat az állandó szorzószámokat, amelyekre az interpoláció és az extrapoláció végrehajtásához szükségünk van. Ezek a szorzószámok itt Magyarországra vonatkozólag 1,006.273, Budapestre vonatkozólag 1,015.897 és a vidékre vonatkozólag 1,004.758. Megfelelő beszorzás alapján megkapjuk azután a kereső népesség számának évenkénti alakulását, Ebből pedig már könnyen leszámítható az is, hogy 100.000 kereső egyénre nálunk évenként hány munkanélküli jutott. Azzal azonban eleve tisztában kell lennünk, hogy ez az egész számításunk csupán becslésszerű pontosságra tarthat igényt. A szóbanforgó módszer segítségével kereső népességünk fővárosi és vidéki megoszlásáról, valamint a szakszervezetileg kimutatott munkanélküliek számának reá vonatkoztatott alakulásáról a következő képet kapjuk.

125. Munkanélkülieink és kereső népességünk egymásközti aránya.

Év	*A)* Kereső népességünk száma			*B)* Százezer kereső egyénre eső munkanélkülieink száma		
	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország
1925	529.707	3,345.723	3,876.119	3.887	356	836
1926	538.127	3,361.641	3,900.433	3.089	279	666
1927	546.681	3,377.635	3,924.900	1.849	154	390
1928	555.371	3,393.705	3,949.520	1.513	182	369
1929	564.199	3,409.852	3,974.295	1.576	214	407
1930	573.161	3,426.081	3,999.242	2.109	298	557
1931	582.279	3,442.377	4,024.312	2.769	362	711
1932	591.535	3,458.755	4,049.556	3.039	371	760
1933	600.938	3,475.211	4,074.958	2.818	313	682
1934	610.491	3,491.746	4,100.520	2.302	264	568

Szakszervezetileg kimutatott munkanélkülieinknek itt megint évi átlagait vettük tekintetbe. Táblánk a valóságos megoszlást már csak azért is jobban közelíti meg, mert — amint látjuk — Budapestre az ország kereső népességéből aránylag jóval több jut, mint egész népességéből. Ennek a különbségnek okát főleg abban a népességünk fővárosi és vidéki megoszlásáról szóló fejezetünkben már tüzetesebben is kifejtett tényben lelhetjük, hogy a gyermekek száma Budapesten aránylag kisebb, mint vidéken. Az így előálló különbségen kívül 125. táblánkban már azok az eltérések is kifejezésre jutnak, amelyek a főváros és a vidék gazdaságának különböző konjunkturális

alakulására vezethetők vissza. Mindkét tényező egybehatásaként ez a táblánk a budapesti munkanélküliséget már csak *jóval kevésbbé súlyosabbnak* tünteti fel a vidékinél, mint az olyan egybevetés, amely a szakszervezetileg kimutatott munkanélküliek számát az ország egész lakosságára vonatkoztatja.

Az eltolódás már a huszas évek második felére vonatkozólag is szembeötlő. Különösen fontossá azonban a harmincas évek első felében válik. Ha ugyanis az egész népességre vonatkoztatjuk szakszervezetileg kimutatott munkanélkülieink számát, akkor Budapest munkanélkülisége 1933-ban és 1934-ben *jóval több mint tízszeresen* mutatkozik súlyosabbnak a vidékénél. Ha viszont — amint 125. táblánkban tesszük — vonatkoztatásunkat a kereső népességre alkalmazzuk, akkor Budapest munkanélkülisége a vidékének már csak *jóval kevesebb mint tízszerese*. Különbségeink mindenesetre oly nagyok, hogy érdemessé teszik azt a fáradságot, amely a kereső népesség idevágó tekintetbevételével jár.

d) Szakszervezeteink taglétszáma és munkanélkülijeik.

Figyeljünk azonban két további körülményre is. Először arra a már említett tényre, hogy szakszervezeteink elsősorban az *iparban* és a *kereskedelemben* alkalmazott munkásokra terjeszkednek ki. A mezőgazdasági munkások és általában mezőgazdasági alsó osztályunk csak csekély töredékében vesz részt a szakszervezeti mozgalomban. Minthogy pedig Budapest alsó tártársadalomgazdasági osztálya túlnyomó zömében az iparban és a kereskedelemben alkalmazott munkásokra jut, Budapesten a szakszervezeteknek általában sokkalta nagyobb súlyuk van, mint vidéken.

Második idevágóan fontos tényként mérlegeljük továbbá azt a körülményt is, hogy Budapestnek, mint a *nyugati eszmeáramlatokkal* szoros összeköttetésben álló világvárosnak munkásságában a szakszervezeti mozgalom már ily alapon is sokkal termékenyebb talajt talál, mint a vidéki munkásságban. Budapest munkássága már sokkal nagyobb mértékben szakadt el azoktól a korábbi patriarchális kötelékektől, amelyek a szakszervezeti mozgalomnak mindenképen ellenségei.

Mindkét körülmény hatása az, hogy összehasonlításunkban a vidékre vonatkozólag egy-egy szakszervezetileg kimutatott munkanélkülinek *sokkal nagyobb jelentőséget* kell tulajdonítanunk, mint Budapestre vonatkozólag. A tényleges megoszláshoz tehát közelebb jutunk, ha Budapest szakszervezetileg kimutatott munkanélkülieinek számát az itt kifejtett két körülményből sarjadzó együtthatóval elosztjuk és csak az így kapott hányadost hasonlítjuk össze azután a vidék szakszervezetileg kimutatott munkanélkülieinek számával. Hogy ez a feltevésünk mennyire indokolt, azt világosan látjuk, ha

szakszervezetileg kimutatott munkanélkülieink számát szakszervezeteink nyilvántartott taglétszámával vetjük egybe.

126. Szakszervezetileg kimutatott munkanélkülieink és a szakszervezeti taglétszám egymásközti aránya.

Megnevezés	a) Szakszervezeteink taglétszáma az év végén ezrekben						b) Szakszervezetileg kimutatott munkanélkülieink száma az év végén nyilvántartott tagok százalékában					
	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1925	1926	1927	1928	1929	1930
Szociáldemokrata:												
Budapest	86·0	87·4	89·4	88·9	91·4	71·7	22	17	10	8	9	16
Vidék	39·0	38·9	38·0	35·5	19·3	17·1	31	24	14	17	38	60
Magyarország összesen	**125·0**	**126·3**	**127·4**	**124·4**	**110·7**	**88·8**	**25**	**19**	**11**	**11**	**14**	**24**
Keresztényszocialista:												
Budapest	37·9	39·0	34·4	34·2	44·7	56·7	3	4	4	3	2	2
Együtt:												
Budapest	123·9	126·4	123·8	123·1	136·1	128·4	17	13	8	7	7	9
Vidék	39·0	38·9	38·0	35·5	19·3	17·1	31	24	14	17	38	60
Magyarország összesen	**162·9**	**165·3**	**161·8**	**158·6**	**155·4**	**145·5**	**20**	**16**	**9**	**9**	**10**	**15**

Forrásunkul itt Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyvén kívül a Magyar Gazdaságkutató Intézet Gazdasági Helyzetjelentéseinek 1925. február 28-án kelt 25. száma szolgál. Ez utóbbiból merítjük nevezetesen a keresztényszocialista szakszervezetek budapesti taglétszámát.

Táblánknak egyébként *két gyengéje* is van. Az egyik az, hogy a fővárosra vonatkozólag — Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyvének idevágó adataihoz képest — nemcsak a szorosabb értelemben vett fővárosi, hanem a *budapest-környékbeli* szakszervezetek tagjainak számát is tekintetbe kellett vennünk. Ebből az következik, hogy további összehasonlításainkban a tulajdonképeni Budapest munkanélküliségét itt a ténylegesnél nagyobbnak fogjuk látni; aránylag annyival nagyobbnak, amennyivel Budapest környéke a tulajdonképeni budapesti szakszervezeti taglétszámot növeli.

Táblánk másik gyengéje pedig az, hogy az *1931-től 1934-ig* terjedő időre nem tudjuk kiterjeszteni. Azért nem, mert Budapestre vonatkozólag megbízható idevágó adatok nem állnak rendelkezésünkre. Az egész ország szakszervezeti taglétszámáról ugyan tudjuk, hogy 1930 óta még tekintélyesen tovább csökkent, úgyhogy 1934-ben kereken már csak 118.100-ra rúgott. Ennek a tudomásunknak jelen gondolatmenetünk síkján azonban éppen azért vehetnénk csak kevés hasznát, mert a szóbanforgó számok fővárosi és vidéki megoszlását megbízhatóan nem ismerjük.

Azzal az eltolódással, amely egyrészt a szociáldemokrata és másrészt a keresztényszocialista szakszervezetek egymásközti erőviszonyaiban be-

következett, itt bővebben foglalkoznunk indokolatlan lenne. Közismert tény, hogy *szociáldemokrata* szakszervezeteink *taglétszáma* már a háború vége felé is erőteljesen növekedett, hogy azután a tanácsköztársaság uralmának idején rendkívüli magasságra szökjön. A tanácsköztársaság törekvéseit követő visszahatás azután ezen a téren eleinte rohamosan gyors süllyedést, később pedig már csak fokozatos további lemorzsolódást eredményezett. Ez a lemorzsolódás még a 126. táblánkban szereplő évhatod folyamán is tartott. Vidéken, ahol a szociáldemokrata szakszervezeteinknek amúgy is csak jóval gyengébb talaja van, sokkalta gyorsabb ütemű volt, mint a fővárosban. 1925-ben az ország szociáldemokrata szakszervezeteinek összes taglétszámából csak alig több mint $^2/_3$ rész jutott Budapestre, 1930-ban azonban már csaknem $^4/_5$ rész.

Ezzel szemben a *kereszténységocialista* szakszervezetek budapesti taglétszáma évhatodunk folyamán erőteljesen emelkedett. Ez főleg annak a mélyebb vallásosság felé terelő társadalmi visszahatásnak tudható be, amelyet a tanácsköztársaság vallásellenes törekvései váltottak ki. Az idevágó számbeli növekedés oly tekintélyes volt, hogy lényegesen meghaladta annak a csökkenésnek mértékét, amelyet Budapest szociáldemokrata szakszervezeteinek taglétszáma mutatott. Az összes budapesti szakszervezetek taglétszáma ilyképen évhatodunk egészében még növekedni is tudott.

A *szociáldemokrata* szakszervezetek tagjaiból vidéken egész évtizedünk folyamán aránylag sokkal több volt a *munkanélküli*, mint Budapesten. Így volt már ez a huszas évek második felének elején kezdődő fellendülésben is. Amidőn pedig mezőgazdasági árollónk szétnyílása súlyos hatásait a vidéken éreztetni kezdte, tehát 1928-tól kezdve, a munkanélküli szakszervezeti tagok vidéki aránya egyszeriben a budapesti aránynak többszörösére emelkedett. 1928-ban még csak kétszeresére, 1929-ben és 1930-ban azonban már mintegy négyszeresére.

A *kereszténységocialista* szakszervezetek munkanélküli tagjainak figyelembevétele Budapest viszonylagos helyzetének idevágó megítélését még csak tovább javítja. Ezeknek a szakszervezeteknek tagjai közül ugyanis évhatodunk folyamán csak sokszorta kisebb rész volt munkanélküli, mint a szociáldemokrata szakszervezeteknél. A különbség oka meglehetősen kézenfekvő. Szociáldemokrata szakszervezeteink keményebben hangsúlyozzák egyrészt a munkások osztályöntudatát, másrészt pedig a munkaadók ellen irányuló bérharcot. Kereszténységocialista szakszervezeteink mindkét vonatkozásban sokkal mérsékeltebbek. A munkaadókkal és érdekképviseletekkel többnyire kielégítő összhangban működnek. Tagjaik társadalomgazdasági szervezetünkben már csak ezért is könnyebben jutnak munkához, mint a szociáldemokrata szakszervezetek tagjai. Innen van, hogy Budapesten a kereszténységocialistáknál évhatodunk elején aránylag hétszer, évhatodunk végén pedig aránylag hatszor oly kevés szakszervezeti

tag volt munkanélküli, mint a szociáldemokratáknál. Ha tehát a kereszténységszocialista szakszervezetek munkanélküli tagjait is tekintetbe vesszük, akkor szóbanforgó arányaink még csak tovább javulnak Budapest előnyére.

Most már gyökeresen változott meg az a kép, amelyet munkanélkülieinknek fővárosi és vidéki megoszlásáról idevágó fejtegetéseink elején kaptunk. Igaz, hogy utóbb kihámozott arányaink is erősen egyoldalúak. Főleg azért, mert a szakszervezetekhez legfeljebb csak töredékesen csatlakozó vidéki *mezőgazdasági munkásaink munkanélküliségét* nem tükröztetik vissza. Ennek aránya azonban nálunk is kézenfekvően kisebb, mint az ipari munkanélküliségé. Különösen akkor, ha a mezőgazdasági munkások foglalkoztatásának ősi idényszerű hiányát nem tekintjük tulajdonképeni munkanélküliségnek. Ha tehát szakszervezeteink a vidéki mezőgazdasági munkásokat is oly arányban soroznák tagjaik közé, mint az iparban és a kereskedelemben foglalkoztatott munkásokat, akkor 126. táblánk is Budapestre vonatkozólag kétségtelenül kedvezőtlenebb képet mutatna. Ez a kép azonban még így sem érne azoknak az arányoknak közelébe, amelyeket korábbi összehasonlításaink mutatnak. Azok az összehasonlításaink, amelyeket részben az egész, részben pedig a kereső népességgel való egybevetés alapján ejtettünk meg.

Eredményként tehát azt az általános következtetést szűrhetjük le, hogy Budapestnek az ország összes munkanélküliségében való részesedése korántsem oly nagyarányú, mint amilyennek első tekintetre látszik. Nyilvánvalóan akkor sem vetjük el a sulykot, ha fővárosunknak ezen a téren való országos szereplését szintén inkább *kedvező* szinekben látjuk.

e) Munkanélküliségünk idényszerű változásai.

Miután ilyképen áttekintettük fővárosunknak az ország munkanélküliségében való általános részesedését, célirányosnak mutatkozik, hogy egynéhány részletkérdés síkján is még tisztábban lássunk. Így elsősorban tanulságos, ha figyelmünket a munkanélküliség *idényszerűségére* irányítjuk. Az idény és a gazdasági évad fogalma már önmagában is eléggé elmosódott. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy ahány foglalkozási águnk van, a gazdasági évnek annyiféle különböző idénybeosztásáról szólhatunk. Nyilvánvaló tehát, hogy a rendelkezésünkre álló havonkénti szakszervezeti munkanélküliségi statisztikából a bennünket érintő évadokat csaknem tetszés szerint állíthatjuk össze. Csaknem mindenféle összeállításnak megvannak ugyanis a maga előnyei és hátrányai. Ezen előnyök és hátrányok kellő mérlegelésével választhatjuk ki a tavasz elejét, a nyár elejét, az ősz elejét és a tél elejét mint szempontunkból még leginkább jellemző idényszakaszokat és szerintük nézhetjük munkanélküliségünk fővárosi és vidéki megoszlását.

127. A munkás-érdekképviseletek által nyilvántartott munkanélkülieink évszakonkénti száma.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Abszolút számokban.*									
Március:										
Budapest	24.122	18.966	12.507	9.666	8.994	11.452	16.416	18.308	18.610	15.638
Vidék	14.069	11.952	7.147	6.582	8.174	10.547	11.672	14.056	12.292	9.682
Magyarország összesen	**38.191**	**30.918**	**19.654**	**16.248**	**17.168**	**21.999**	**28.088**	**32.364**	**30.902**	**25.320**
Június:										
Budapest	22.636	17.572	9.473	8.054	7.946	10.647	13.455	17.193	17.981	14.187
Vidék	12.574	9.476	3.637	5.807	6.762	9.142	10.956	12.139	9.289	9.162
Magyarország összesen	**35.210**	**27.048**	**13.110**	**13.861**	**14.708**	**19.789**	**24.411**	**29.332**	**27.270**	**23.349**
Szeptember:										
Budapest	17.284	14.486	8.165	7.195	8.351	12.899	16.122	17.027	15.447	12.622
Vidék	9.327	6.846	3.400	5.757	6.354	10.227	13.526	11.855	9.536	8.347
Magyarország összesen	**26.611**	**21.332**	**11.565**	**12.952**	**14.705**	**23.126**	**29.648**	**28.882**	**24.983**	**20.969**
December:										
Budapest	17.053	13.579	8.956	8.370	10.666	14.428	18.822	19.248	16.375	12.924
Vidék	10.931	8.753	5.412	6.817	9.622	11.155	14.324	12.825	10.669	9.107
Magyarország összesen	**27.984**	**22.332**	**14.368**	**15.187**	**20.288**	**25.583**	**33.146**	**32.073**	**27.044**	**22.031**
	B) *Jelzőszámokban.*									
Március:										
Budapest	100	79	52	40	37	47	68	76	77	65
Vidék	100	85	51	47	58	75	83	100	87	69
Magyarország összesen	**100**	**81**	**51**	**43**	**45**	**58**	**74**	**85**	**81**	**66**
Június:										
Budapest	100	78	42	36	35	47	59	76	79	63
Vidék	100	75	29	46	54	73	87	97	74	73
Magyarország összesen	**100**	**77**	**37**	**39**	**42**	**56**	**69**	**83**	**77**	**66**
Szeptember:										
Budapest	100	84	47	42	48	75	93	99	89	73
Vidék	100	73	36	62	68	110	145	127	102	89
Magyarország összesen	**100**	**80**	**43**	**49**	**55**	**87**	**111**	**109**	**94**	**79**
December:										
Budapest	100	80	53	49	63	85	110	113	96	76
Vidék	100	80	50	62	88	102	131	117	98	83
Magyarország összesen	**100**	**80**	**51**	**54**	**72**	**91**	**118**	**115**	**97**	**79**
	C) *Százalékokban.*									
Március:										
Budapest	63	61	64	60	52	52	58	57	60	62
Vidék	37	39	36	40	48	48	42	43	40	38
Magyarország összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
Június:										
Budapest	64	65	72	58	54	54	55	59	66	61
Vidék	36	35	28	42	46	46	45	41	34	39
Magyarország összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
Szeptember:										
Budapest	65	68	71	56	57	56	54	59	62	60
Vidék	35	32	29	44	43	44	46	41	38	40
Magyarország összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
December:										
Budapest	61	61	62	55	53	56	57	60	61	59
Vidék	39	39	38	45	47	44	43	40	39	41
Magyarország összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Ebben az összeállításban elsősorban az a szembeötlő, hogy általában a legnagyobb munkanélküliséget *márciusban*, a legkisebbet pedig *szeptemberben* találjuk. Közepén azután *június* és *december* helyezkednek el olyképen, hogy az előbbi hónapban az egész országban valamivel kevesebb szakszervezetileg kimutatott munkanélkülink szokott lenni, mint az utóbbiban.

Ennek a megoszlásnak okai kézenfekvők. Adataink a szóbanforgó hónapok végére vonatkoznak. *Mezőgazdasági* munkálataink június végén már erősen lendületben vannak. Szeptemberben viszont évadszerű tetőfokukhoz többnyire még közel állnak és mezőgazdasági iparaink, amelyeknek munkásai már inkább tagjai a szakszervezeteknek, általában ilyenkor dolgoznak a legerősebben. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy a szakszervezeteinktől kimutatott szeptemberi országos munkanélküliségi színvonal alacsonyabb a júniusinál. Decemberben a mezőgazdasági munkálatok többnyire szünetelnek, az *ipar* és a *kereskedelem* azonban javarészt lendületesen dolgozik. Különösen a városi társasági életnek élénksége ad ilyenkor lendületet mindazon kereskedelmi és iparágaknak, amelyek vele kapcsolatosak. A ruházati ipar különböző ágai, valamint a vendéglősipar és a vele kapcsolatos tevékenységek ilyenkor mutatják évadszerű foglalkoztatottságuknak tetőfokát. Március vége viszont azért mutatja általában a legmagasabb munkanélküliségi színvonalat, mert ilyenkor az említett városi vigalmi élet már erősen hanyatlóban van, mezőgazdasági munkálatokra azonban általában még csak szórványosan kerül sor. Szempontunkból tehát különösen szeptember és december hava mutatja a munkanélküliségnek kirívóbb idényszerű csökkenését.

Ha mármost 1925-re vonatkoztatott *jelzőszámaink* alakulását nézzük, tanulságos megfigyelnünk, hogy évtizedes konjunktúrahullámunk mennyire különbözően érezteti hatását egyrészt az idényszerűségi összefüggéseknek közvetlenül alávetett szeptember és december, másrészt pedig a tőlük kevésbbé érintett március és június hónapokban. Ez a két utóbbi hónap nevezetesen közvetlenül mutatja iparunknak évtizedünk folyamán, különösen pedig második évtödünkben tapasztalható gyorsütemű emelkedését. Már a huszas évek második felének fellendülése is a szakszervezetileg kimutatott munkanélküliségnek márciusban és júniusban általában mélyebb süllyedését idézte elő, mint szeptemberben és decemberben. A különbség a harmincas évek első felében azután még határozottabbá vált. Míg szeptemberben és decemberben az idényszerű serkentés a kedvezőtlen konjunkturális helyzet hatása alatt gyengébb volt és így a munkanélküliek száma — legalább is a pangás elején — tekintélyes emelkedést mutatott, addig márciusban és júniusban ez az emelkedés csak jóval csekélyebb arányú volt. Szóbanforgó különbségünk megmaradt még a harmincas évek közepe felé is, amidőn munkanélküliségi helyzetünk a kezdődő újabb fellendülés befolyása alatt megint jelentékenyen enyhült. Évtizedünk végén március és június jóval

alacsonyabb munkanélküliségi jelzőszámokat mutatnak, mint szeptember és december.

A vázolt megoszlás tulajdonképen már a *főváros* és a *vidék* idényszerű munkanélkülisége közötti eltéréseket is megvilágítja. Ezeket közvetlenebbül látjuk azonban táblánk *százalékos* rovataiból. Könnyen érthető, hogy Budapestnek az ország egész szakszervezetileg kimutatott munkanélküliségében való részesedése évtizedünk folyamán júniusban és szeptemberben nagyobb arányokat mutat, mint márciusban és decemberben. Ezt már közvetlenül is indokolja a vidék mezőgazdasági és vele kapcsolatos munkálatainak a nyár elején és az ősz elején tapasztalható magasabb színvonala. Fentebbi fejtegetéseinkből most már azt is közvetlenül magyarázhatjuk meg, hogy Budapest szóbanforgó részesedése legmélyebb színvonalát általában miért éppen december végén mutatja. Az idényszerű fővárosi élet ilyenkor pezseg leginkább.

Aminthogy korábbi számos táblánkban az évtizedes konjunkturális hullámzást részben zavarja, sőt helyenkint egészen elmossa a hosszabblejáratú irányvonal alakulása, úgy idényszerű következtetéseinknél az *évtizedes konjunktúrahullám* hat zavarólag. Hozzájárul még az is, hogy a háttérben még a *hosszabblejáratú irányvonal* idevágó hatásai is részben homályosítják összefüggéseinket. Következtetéseinkben tehát mind az irányvonalnak, mind a konjunkturális hullámnak hatásait ki kell kapcsolnunk. Ezt a műveletet akár matematikai alapon, az erre a célra szolgáló közismert módszerek bármelyikének segítségével is végrehajthatjuk, ha még világosabban óhajtjuk látni az idényszerűségnek munkanélküliségünk fővárosi és vidéki megoszlására gyakorolt hatásait. Az ilynemű további részletekbe hatoló boncolgatások helyett forduljunk azonban inkább munkanélküliségünk megoszlásának további, eddig még nem tárgyalt szempontokból való vizsgálata felé.

f) Munkanélküliségünk foglalkozások szerinti megoszlása.

Újabb szempontunk legyen most a *testi* és a *szellemi* munkások közötti megoszlás vizsgálata. Ez a megoszlás mind gazdaságpolitikai, mind pedig társadalompolitikai és művelődéspolitikai szempontból kétségtelenül fontos. Megfigyelésének módszeres nehézségei azonban igen nagyok. Hiszen a testi és szellemi munka között éles határvonalat semmiképen sem vonhatunk. Minden munkának vannak testi és szellemi elemei. Inkább csak azt mondhatjuk, hogy a munkáknak egyik csoportjában a testi vonások, a másikban viszont a szellemiek tengenek túl. Munkásérdekképviseleteink munkanélküliségi nyilvántartásaiban csak a *magántisztviselők* és a *pénzintézeti tisztviselők* rovatait tekintettük olyanoknak, amelyek kétségtelenül szellemi

munkásokra vonatkoznak. Az összes többi csoportot többé-kevésbbé testi munkásnak vettük. Ha ezt tesszük, szakszervezetileg kimutatott munkanélküliségünknek következő fővárosi és vidéki megoszlását kapjuk.

128. Szakszervezetileg nyilvántartott munkanélkülieink szellemi és testi foglalkozások szerinti évvégi megoszlása.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					A) *Abszolút számokban.*					
A szellemi (értelmi) foglalkozást űzők száma:										
Budapest	3.366	3.691	1.893	1.256	720	625	767	860	667	542
Vidék	1.625	116	66	36	13	8	14	31	66	70
Magyarország összesen ...	**4.991**	**3.807**	**1.959**	**1.292**	**733**	**633**	**781**	**891**	**733**	**612**
A testi munkások száma:										
Budapest	13.687	9.888	7.063	7.114	9.946	13.803	18.055	18.388	15.708	12.382
Vidék	9.306	8.637	5.346	6.781	9.609	11.147	14.310	12.794	10.603	9.037
Magyarország összesen ...	**22.993**	**18.525**	**12.409**	**13.895**	**19.555**	**24.950**	**32.365**	**31.182**	**26.311**	**21.419**
					B) *Jelzőszámokban.*					
A szellemi (értelmi) foglalkozást űzők száma:										
Budapest	100	110	56	37	21	18	23	26	20	16
Vidék	100	7	4	2	1	1	1	2	4	4
Magyarország összesen ...	**100**	**76**	**39**	**26**	**15**	**13**	**16**	**18**	**15**	**12**
A testi munkások száma:										
Budapest	100	72	52	52	73	101	132	134	115	90
Vidék	100	93	57	73	103	120	154	137	114	97
Magyarország összesen ...	**100**	**81**	**54**	**60**	**85**	**109**	**141**	**136**	**114**	**93**
					C) *Az értelmi foglalkozást űző és testi munkanélküliek egymásközti megoszlásának százalékaiban.*					
A szellemi (értelmi) foglalkozást űzők száma:										
Budapest	20	27	21	15	7	4	4	4	4	4
Vidék	15	1	1	0·5	0·1	0·1	0·1	0·2	0·6	0·8
Magyarország összesen ...	**18**	**17**	**14**	**9**	**4**	**2**	**2**	**3**	**3**	**3**
A testi munkások száma:										
Budapest	80	73	79	85	93	96	96	96	96	96
Vidék	85	99	99	99·5	99·9	99·9	99·9	99·8	99·4	99·2
Magyarország összesen ...	**82**	**83**	**86**	**91**	**96**	**98**	**98**	**97**	**97**	**97**

Kétségtelen mármost, hogy azon foglalkozási ágak között, amelyeket ebben a táblánkban a testi munkások csoportjához utaltunk, több olyan van, amelyben a szellemi munka is tekintélyes mértékben részesedik. Az olyan beosztás is jól indokolható volna, amely például a zenészeket és a szobrászokat inkább szellemi munkásoknak hajlandó tekinteni. Helyesebben azonban akkor ítélünk, ha ezeknek a foglalkozási ágaknak főleg csak vezető helyen dolgozó irányítóit tekintjük szellemi munkásoknak. Az alantasabb munkakörben dolgozó munkások teljesítményének túlnyomórésze inkább testi jellegű. Többé-kevésbbé hasonló összefüggéseket kapunk, ha a grafikusoknak, a mintakészítőknek, a kereskedelmi alkalmazottaknak vagy az egészségügyi alkalmazottaknak csoportját nézzük. Mindezen csoportok egészét mégis részben azért csatoltuk táblánkban a testi munkásokhoz, hogy a

szóbanforgó nehézkes árnyalatok boncolgatását elkerüljük, részben pedig azért, mert köztudomású, hogy szakszervezeteinknek az említett foglalkozási ágakból elsősorban az alacsonyabbrendű munkások tagjai. Tudatában kell lennünk azonban annak a ténynek, hogy csoportosításunk messzemenően *önkényes* és hogy azoknak a munkanélkülieknek száma, akiknek munkahajlandósága túlnyomórészben szellemi jellegű, a valóságban jóval nagyobb a 128. táblánkban feltüntetett adatoknál.

Adataink a mindenkori évvégi állapotokra vonatkoznak. A huszas évek közepe táján az akkor még erősen érezhető *szanálási válság* kivételesnek tekinthető állapotokat szült. Kivételességüket abban kell látnunk, hogy a vidéknek akkoriban még viszonylag rendkívülien sok szellemi munkanélkülije volt.

Ezt az állapotot a huszas évek második felének fokozatos *fellendülése* megszüntette és most már teljes egészében domborodott ki az a kép, amely a munkanélküli tisztviselőknek fővárosi túltengését mutatja. Általában az a helyzet, hogy magántisztviselőink, akiknek sorában az évtizedünk elején még igen számos munkanélküli volt, évtizedünk folyamán örvendetes ütemben tudtak elhelyezkedni. Ennek a jelenségnek indokai háromfelé ágaznak szét. Elsősorban a huszas évek második felének általános gazdasági fellendülése tudta tetemes részüket felszívni. Másodsorban bizonyos részük kétségtelenül más pályákon is elhelyezést nyert. Harmadsorban pedig a harmincas évek első felének általános gazdasági *pangása* korántsem tudta munkanélküli magántisztviselőink számát megint oly mértékben duzzasztani, mint a munkanélküli testi munkásokét. Főleg azért nem, mert a pangásban bár csökkentett üzemmel, de azért tovább működő ipari és kereskedelmi vállalatoknak, valamint pénzintézeteknek tisztviselőkre továbbra is nagyobb arányban volt szükségük, mint munkásokra. Tisztviselőiknek elbocsátása a hosszabb felmondási időkre való tekintettel egyébként sem volt oly könnyen eszközölhető, mint munkásaiké. Mindkét vonatkozást azonban már bővebben méltattuk abban az előbbi összefüggésben, amelyben gyáripari tisztviselőink számának alakulását boncolgattuk.

Szempontunkból itt inkább az fontos, hogy számukban lecsökkent munkanélküli tisztviselőinknek feltűnően nagy része esik a *fővárosra.* Vidéken csupán töredéküket találjuk. Ennek oka viszont nyilvánvalóan az a körülmény, hogy munkanélküli magántisztviselőink inkább tódulnak a fővárosba, ahol négis csak kedvezőbb elhelyezkedési lehetőségeket várnak. Fővárosunkra a munkanélküli szellemi munkásokból ilyképen jóval nagyobb részesedés jut, mint a munkanélküli testi munkásokból.

Hogy ezeket a vonatkozásainkat most még világosabban lássuk, tanulságos lesz szellemi, valamint testi munkanélkülijeink fővárosi és vidéki megoszlását az *összes* fővárosi és vidéki testi és szellemi munkások számához viszonyítanunk. Így először megint a szóbanforgó összes munkások számát

kell megállapítanunk. Abban az előnyös helyzetben vagyunk, hogy *Áfra Nagy Jánosnak* idevágó hasznos tanulmányát[1]) felhasználhatjuk. Az értelmiségi, azaz a szellemi foglalkozású keresők számát a testi foglalkozásúakétól legcélszerűbben az ő sikerültnek tekinthető osztályozása alapján határolhatjuk el.

Függelékünk 24. táblájában az 1920. és 1930. évi népszámlálások alapján állítjuk össze a szellemi foglalkozásúak számát egyrészt Magyarországra, másrészt pedig külön Budapestre vonatkozólag. Körükben 5 foglalkozási csoportot különböztethetünk meg: a közszolgálatban állókat és a szabadfoglalkozásúakat, az őstermelés szolgálatában álló tisztviselőket, a bányászat, a kohászat, az ipar, a kereskedelem, a hitel, a forgalom és a közlekedés szolgálatában álló tisztviselőket, a véderő elsősorban értelmi foglalkozásúnak tekinthető tagjait, valamint az egyéb értelmi foglalkozásúak vegyes csoportját. Fővárosi és vidéki megoszlásuk azt az általános várakozásunknak megfelelő tényt mutatja, hogy mind 1920-ban, mind pedig 1930-ban viszonylag igen nagy részük: csaknem felük jutott a fővárosra.

Ha mármost az 1925-től 1934-ig terjedő évekre külön-külön kívánjuk kiszámítani testi és szellemi foglalkozást űző keresőinknek fővárosi és vidéki megoszlását, hasonlóképp kell eljárnunk, mint a keresők általános számának megállapításánál. Az 1920. és az 1930. évi adatokból indulunk ki itt is. A szokásos logarithmikus eljárással először megint azokat az állandó szorzókat állapítjuk meg, amelyeknek mint együtthatóknak segítségével a többi évek adatait kiszámíthatjuk. Ezek az együtthatók itt Magyarország egészére vonatkozólag a szellemi foglalkozásúaknál 1.01441, a testi foglalkozásúaknál 1.0057493; Budapestre vonatkozólag a szellemi foglalkozásúaknál 1.009679, a testi foglalkozásúaknál 1.0174545; végül a vidékre vonatkozólag a szellemi foglalkozásúaknál 1.01829, a testi foglalkozásúaknál pedig 1.004219. Megfelelő beszorzás után *függelékünk 25. táblájának* adatait kapjuk. Adataink tehát itt is részben interpolációs, részben pedig extrapolációs eredmények. Nyilvánvaló azonban, hogy ennek a becslésen alapuló táblának ugyanoly természetű apróbb hibái vannak, mint amelyekre már fentebb, szövegünk 125. táblájával kapcsolatosan rámutattunk. Ezeknek a hibáknak ellenére mégis megközelítően jól kiszámíthatjuk azt az alapot, amelyre szakszervezetileg kimutatott szellemi és testi munkanélkülijeink számát vonatkoztatjuk. (L. a 129. számú táblázatot.)

Adataink megítélésénél legyünk megint messzemenően óvatosak. Nyilvánvaló ugyanis, hogy táblánk távolról sem tünteti fel az összes szellemi munkanélkülit. A valóságban azoknak legfeljebb *csekély töredékére* terjeszkedik ki. Nyomatékkal kell itt ismételten is figyelmeztetnünk arra, hogy csakis a szakszervezetileg kimutatott munkanélküliekről van szó. Azt pedig igen jól tudjuk, hogy az értelmiséghez tartozó társadalmi rétegeink java-

[1]) L. »Az értelmiségi foglalkozású keresők száma 1890 óta«, Magyar Statisztikai Szemle 1935. XIII. évf., 6. sz.

része — jelen állapotaink szerint — távol áll a szakszervezeti mozgalomtól. A valóságban aránylag csak igen kevés szellemi munkanélkülink van, akik tagjai a szakszervezeteknek és akiket ilyképen ez a statisztikánk feltüntethet. Táblánkból tehát ne következtessünk általában a szellemi és testi munkások fővárosi és vidéki megoszlására, hanem közülük csak azokra, akik szakszervezeti tagok. Általános gondolatmenetünk síkján valamelyest használható következtetésekhez csakis ezen a szűkebb területen juthatunk.

129. Értelmiségi, valamint testi foglalkozást űző keresőink és szakszervezetileg nyilvántartott munkanélkülieink egymásközti évvégi aránya.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A 100.000 értelmiségi foglalkozást űző keresőre eső szellemi munkanélkülieink száma.									
Budapest	3.178	3.454	1.755	1.153	655	563	685	760	584	469
Vidék	1.254	88	49	26	9	6	10	21	44	46
Magyarország összesen.	**2.085**	**1.590**	**818**	**518**	**293**	**305**	**305**	**342**	**278**	**229**
	A 100.000 testi foglalkozást űző keresőre eső testi munkanélkülieink száma.									
Budapest	3.230	2.292	1.610	1.596	2.189	2.988	2.846	3.832	3.228	2.501
Vidék	289	267	165	208	294	340	434	387	319	271
Magyarország összesen.	**632**	**506**	**337**	**376**	**524**	**665**	**858**	**823**	**709**	**559**

Következtetéseink tartalma ilyképen elsősorban az, hogy a szellemi munkanélkülieknek *Budapesten* jóval nagyobb része tartozik a munkásérdekképviseletek kebelébe, mint vidéken. Csak másodsorban következtethetünk 129. számú táblánk adatainak alakulásából arra, hogy a fővárosban aránylag sokkalta több szellemi munkanélkülink van, mint vidéken. Az évtizedünk folyamán tapasztalt eltolódások azonban azt mutatják, hogy fővárosunknak idevágó országos helyzete — különösen második évtödünkben — valamivel javult. Míg ugyanis táblánk a harmincas évek legelején 100.000 lakosra a fővárosban átlagosan még csaknem 100-szor annyi szellemi munkanélkülit mutat ki, mint vidéken, addig ez a különbség a harmincas évek közepére mintegy tízszeresen összezsugorodott. A fővárosi helyzetnek hasonló irányú, de jóval csekélyebb mérvű javulását látjuk a 100.000 testi foglalkozásúra jutó munkanélküliek számának terén is. Itt a huszas évek közepe táján Budapest még 10-szeresnél jóval nagyobb arányt mutat, a harmincas évek közepe táján azonban ennél már csak sokkal csekélyebbet. Egyébként a testi munkások idevágó fővárosi és vidéki megoszlásának megítélésénél hasonló óvatossággal, azaz hasonló módszeres szempontok figyelembevételével kell eljárnunk, mint azt a szellemi munkásokra vonatkozólag tettük.

A munkásérdekképviseletektől kimutatott munkanélküliek fővárosi és vidéki megoszlásának további szempontjaként még a *foglalkozások* szerinti részletesebb csoportosításra is kiterjeszkedhetnénk. Ez azonban már oly

távolabbi részletkérdés, amellyel jelen munkánk kereteihez képest — gondolatmenetünk egységes pergésének sérelme nélkül — behatóbban nem foglalkozhatunk.

Ilyképen csupán *függelékünkben*, az ottani *26. táblában* nyujtjuk az idevágó megoszlás számait. Nyilvánvaló, hogy szakszervezetileg kimutatott fővárosi munkanélküliségünk is azokban a foglalkozási ágakban a legnagyobb, amelyeknek terén Budapestnek általában aránylag nagy részesedése van. Nem meglepő tehát, hogy Budapestnek idevágó részesedése a harmincas évek közepe táján a *vas- és fémmunkások*, *az építőmunkások*, *a nyomdászok*, *a famunkások* és *a könyvkötők* számában a legnagyobb.

Ennél az összefüggésnél szempontunkból fontosabb annak a körülménynek megfigyelése, hogy a főváros munkanélkülisége országos viszonylatban egyes foglalkozási csoportoknál évtizedünk folyamán feltűnően nagy növekedést mutatott. Ilyen csoportunkként különösen az *építőmunkásokat* és a *könyvkötőket* emelhetnénk ki. Míg a vidéki munkanélküli építőmunkások száma évtizedünk egészében $^1/_3$-ával csökkent, addig a budapestieké 1½-szeresükre emelkedett. A vidéki munkanélküli könyvkötők száma pedig 5-szörösére, a budapestieké viszont nem kevesebb mint 14-szeresére növekedett. Magyarázatul részben az szolgál, hogy a huszas évek második felének építkezési konjunktúrája következtében a fővárosba tódult építőmunkásoknak különösen nagy része vált munkanélkülivé akkor, amidőn a harmincas évek első felében a budapesti építkezések száma erősen megcsappant. Másrészt pedig megint csak főleg a harmincas évek első felének általános gazdasági pangása okozta, hogy a fővárosban korábban jóval lendületesebb könyvkötőipar helyzete most megfelelően kedvezőtlenebbé alakult. A magas idevágó fővárosi arány még annak ellenére is tekintélyes maradt, hogy — amint függeléki táblánkból kitűnik — a harmincas évek első felének pangásában nyilvánvalóan számos munkanélküli könyvkötő tért át más foglalkozási ágra.

Függeléki táblánkkal kapcsolatosan oly foglalkozási csoportokként, amelyekben a vidéki munkanélküliség emelkedése jóval nagyobb volt, mint a fővárosié, az *élelmezési munkásokat*, *a vas- és fémmunkásokat*, *a famunkásokat* és *a nyomdászokat* említhetnénk. Az országos viszonylatban kevésbbé fontos foglalkozási csoportok közül Budapest a *kereskedelmi alkalmazottak*, *a magántisztviselők* és *a húsiparosok*, a vidék viszont a *szűcsök* és *a pénzintézeti tisztviselők* számában mutat kedvezőtlenebb alakulást. A fejlődésnek idevágó irányai többé-kevésbbé párhuzamosak azokkal az összefüggésekkel, amelyeket ezekre a foglalkozási ágakra vonatkozólag a fentiekben részben különböző iparágaink, részben pedig kereskedelmi és hitelközvetítő tevékenységeink fővárosi és vidéki megoszlásával kapcsolatosan kifejtettünk. Ezért itt magyarázatul beérhetjük a korábbiakra való hivatkozással.

C) *Munkaközvetítésünk.*

Miután szakszervezeti munkanélküliségünket így különböző oldalairól megvilágítottuk, térjünk át mármost munkanélküliségünk fővárosi és vidéki megoszlásának arra a képére, amelyet szervezett munkaközvetítésünk tevékenységének statisztikai kimutatásaiból meríthetünk. Előtérben itt mindenképen *hatósági munkaközvetítésünk* áll. Fentebb már említettük, hogy még ennek tevékenysége is aránylag erősen korlátolt. Hiszen a munkások alkalmaztatása az esetek túlnyomó részében sem hatósági, sem pedig magánmunkaközvetítésünk szolgálatait nem teszi szükségessé. A munkaszerződés többnyire a munkások és munkaadók közvetlen kapcsolatai révén jön létre. Előre tisztában kell lennünk tehát azzal, hogy munkanélküliségünk valóságos helyzetének munkaközvetítésünk adataiból is csupán töredékes képét kapjuk. Még sem lehet egészen haszontalan, ha áttekintjük hatósági munkaközvetítőink idevágó tevékenységének évtizedünk folyamán tapasztalt alakulását. (L. a 130/a. és 130/b. számú táblázatot.)

Táblánkat a Magyar Statisztikai Évkönyv megfelelő kötetei azon rovatainak összesítése alapján állítottuk össze, amelyek a tekintetbejövő *férfi* munkásokat, *női* munkásokat és *tanoncokat* külön-külön tüntetik fel.

Kiindulópontul mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy itt mégis valamelyest *nagyobb munkástömegeinket* tudjuk a munkanélküliség síkján megfigyelni, mint szakszervezeti nyilvántartásaink alapján. Noha ott havi átlagokról, itt pedig évi összegekről van szó, mégis arra következtethetünk, hogy hatósági munkaközvetítőinket tágabb értelemben vett munkásainknak nagyobb része veszi igénybe, mint amennyi a szakszervezeti mozgalomban részesedik. Nyilvánvaló ugyanis, hogy szakszervezeti kimutatásainkban ugyanazok a munkanélküliek több hónapon át ismételten szerepelhetnek, míg az egy éven belüli többszörös tekintetbevétel a hatósági munkaközvetítők adatainál minden valószínűség szerint mégis csak valamivel kisebb arányban szokott előfordulni.

A tekintetbejövő *országos* adatok mérlegelésénél figyelemreméltó, hogy a munkaadók által *keresett* és még inkább az *elhelyezett* munkások és tanoncok száma évtizedünk folyamán jóval gyorsabb ütemben emelkedett, mint a *jelentkezett* munkakeresőké. Ebből egyenes vonalban következtethetünk munkanélküliségünknek évtizedünk egészében való megközelítően hasonló ütemű csökkenésére. A fejlődésnek ez a kedvező iránya megvolt már a huszas évek második felének fellendülésében is. A harmincas évek pangásának kezdete ugyan némi visszaesést hozott. A harmincas évek közepe felé azonban hatósági munkaközvetítésünk alakulása megint korábbi kedvező fejlődésének irányát vette fel. Itt nyilvánvalóan főleg iparunk újabb terjeszkedésének munkapiaci hatásai mutatkoznak.

130/a. Hatósági munkaközvetítőink tevékenysége.

Év	A munkaadóktól keresett munkások és tanoncok munkaközvetítőinél			A jelentkezett munkakereső munkások és tanoncok munkaközvetítőinél			Az elhelyezett munkások és tanoncok munkaközvetítőinél		
	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország
	Abszolút számokban.								
1925	28.918	25.549	54.467	62.181	36.159	98.340	19.633	19.818	39.451
1926	32.623	26.103	58.726	63.251	37.074	100.325	21.786	20.364	42.150
1927	44.648	26.917	71.565	72.467	37.642	110.109	29.298	21.111	50.409
1928	41.338	32.323	73.661	74.480	44.362	118.842	30.158	26.654	56.812
1929	42.140	32.775	74.915	74.946	47.843	122.789	30.846	27.620	58.466
1830	28.143	37.659	65.802	62.138	60.544	122.682	21.271	34.162	55.433
1931	24.243	46.650	70.893	57.379	75.628	133.007	18.405	44.438	62.843
1932	17.543	71.340	88.883	51.082	99.505	150.587	15.596	69.318	84.914
1933	21.235	63.704	84.939	50.013	84.946	134.959	19.698	61.499	81.197
1934	29.146	59.416	88.562	59.354	76.983	136.337	27.468	56.803	84.271
	Jelzőszámokban.								
1925	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1926	113	102	107	101	102	102	111	102	107
1927	154	105	131	116	104	112	149	106	128
1928	143	126	135	120	123	121	154	134	144
1929	146	128	137	120	132	125	157	139	148
1930	97	147	121	100	167	125	108	172	140
1931	84	182	130	92	209	135	94	224	159
1932	61	279	163	82	275	153	79	350	215
1933	73	249	156	80	235	137	100	310	206
1934	101	232	162	95	213	139	140	287	214
	Százalékokban.								
1925	53·09	46·91	100	63·29	36·71	100	49·76	50·24	100
1926	55·55	44·45	100	63·05	36·95	100	51·69	48·31	100
1927	62·39	37·61	100	65·81	34·19	100	58·12	41·88	100
1928	56·12	43·88	100	62·67	37·33	100	53·08	46·92	100
1929	56·25	43·75	100	61·04	38·96	100	52·76	47·24	100
1930	42·77	57·23	100	50·65	49·35	100	38·37	61·63	100
1931	34·20	65·80	100	43·14	56·86	100	29·28	70·72	100
1932	19·74	80·26	100	33·92	66·08	100	18·37	81·63	100
1933	25·00	75·00	100	37·06	62·94	100	24·26	75·74	100
1934	32·91	67·09	100	43·53	56·47	100	32·59	67·41	100

130/b. Hatósági munkaközvetítőink tevékenysége.

Év	A jelentkezett munkakeresők			Az elhelyezett munkások					
	a munkaadóktól keresett						a munkakereső		
	munkások és tanoncok százalékában								
	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék
	munkaközvetítőinél								
1925	181	215	142	73	68	78	40	32	55
1926	171	194	142	72	67	78	42	35	55
1927	154	162	140	71	66	78	46	40	56
1928	161	180	137	77	73	82	48	41	60
1929	164	178	146	78	73	84	48	41	58
1930	187	221	161	84	76	91	45	34	56
1931	188	237	162	89	76	95	47	32	59
1932	169	291	139	95	89	95	56	30	69
1933	159	235	133	96	93	97	60	39	72
1934	154	204	129	95	94	96	62	46	74

Ugyanezeket a vonatkozásokat más szemszögből látjuk idevágó *különleges százalékos* táblázatunkból. Míg a jelentkezett munkakeresők évtizedünk folyamán általában csak egyre kisebb arányban multák felül a munkaadóktól keresett munkások és tanoncok számát, addig az elhelyezett munkások és tanoncok általában örvendetesen emelkedő részét teszik egyrészt a munkaadók által keresett, másrészt pedig a munkakereső munkásoknak és tanoncoknak. Az előbbi vonatkozás azt jelenti, hogy a hatósági munkaközvetítés tevékenysége *egyre sikeresebb*. Míg évtizedünk elején mennyiségileg nagyobb munkáskínálat ellenére is a jelentkező munkáskeresletnek csak valamivel több mint kétharmad részét tudta kielégíteni, addig évtizedünk végén az idevágó keresletnek már jóval több mint kilenctized része volt kielégíthető. Viszonylagos munkanélküliségünknek az a része tehát, amely a tőlünk fentebb minőséginek nevezett munkanélküliségre vezethető vissza, évtizedünk folyamán tetemesen csökkent.

Ennél a folyamatnál fontosabb azonban az a tény, hogy a hatósági munkaközvetítőinknél jelentkezett munkakeresőknek a harmincas évek közepén már több mint kétharmad része talált elhelyezésre, míg a huszas évek közepén hasonló sikert még csak kétötöd részükre vonatkozólag könyvelhettünk el. Különösen az feltűnő, hogy a javulás itt évtizedünk folyamán csaknem folyamatos volt. Nevezetesen a harmincas évek első felének pangásában is még következetesen folytatódott. A háttérben megint arra a tényre kell hivatkoznunk, hogy *iparosodásunk* terjeszkedésének tekintélyes része éppen az általános pangás idejére jutott. Fonó- és szövőiparunk, vegyészeti iparunk, villamossági iparunk, papirosiparunk, sokszorosító- és műiparunk, valamint egyéb iparágaink ezekben az években munkanélküliségünk

tetemes részét tudták felszívni. Kedvezően alakuló irányvonalunk a konjunkturális hullámzást ebben a vonatkozásban úgyszólván teljesen lerontja.

Ami mármost *Budapest* megfelelő részesedését illeti, azt látjuk, hogy hatósági munkaközvetítőink tevékenysége évtizedünk folyamán vidéken jóval gyorsabb ütemben terjeszkedett, mint a fővárosban. Működésüket Budapesten korábban kezdték volt meg és megfelelően korábban fejlesztették volt aránylag magas színvonalra. Főleg évtizedünk tekinthető annak az időnek, amely alatt azután a vidéken is megközelítően hasonló arányban szerveztük meg a hatósági munkaközvetítést. A szóbanforgó feltűnő különbség nagyrészt erre az irányvonalszerű eltolódásra vezethető vissza. Míg a jelentkezett és a munkaadóktól keresett munkások és tanoncok száma évtizedünk egészében Budapesten úgyszólván nem változott, addig a vidéken kétszeresénél magasabbra emelkedett. A hatósági munkaközvetítőktől elhelyezett munkások száma viszont — megint évtizedünk egészében nézve — Budapesten csak $^2/_5$-nyivel, a vidéken azonban majdnem háromszorosára emelkedett.

Ha közelebbről nézzük összefüggéseinket, azt látjuk, hogy hatósági munkaközvetítőink fővárosi és vidéki tevékenysége első évötödünkben, azaz a huszas évek második felében meglehetősen párhuzamosan fejlődött. Budapesten akkoriban még valamivel nagyobb eredményeket értek el, mint vidéken. Vidéki előnyomulásuk tulajdonképen csak 1930-ra, 1931-re és 1932-re jutott. A harmincas évek közepe felé azután egyrészt megtartották vidéki tevékenységüknek ilyenképen elért színvonalát; másrészt azonban Budapesten — az általánosan kedvezőbb fővárosi munkapiaci lehetőségek alapján — megint aránylag valamelyest magasabb adatokat kezdtek kimutatni. Ezeknek az eltolódásoknak alapján Budapestnek hatósági munkaközvetítőink tevékenységében való országos részesedése évtizedünk egészében megfelelően *csökkent*.

Budapestre a hatósági munkaközvetítőknél jelentkezett munkakeresőkből a huszas évek második felének folyamán még mintegy $^2/_3$ rész, a harmincas évek közepe felé azonban már csak mintegy $^2/_5$ rész jutott. Fővárosunk egyrészt a munkaadóktól keresett, másrészt az elhelyezett munkások és tanoncok országos számaiban pedig első évötödünkben még több mint felével, második évötödünkben azonban már csak mintegy $^1/_3$-ával részesedett. Igaz, hogy utóbbi éveinkben eléggé tetemes idevágó *kilengéseket* láttunk. Így pl. 1932-ben, a pangás mélypontján hatósági munkaközvetítőinknek Budapestre jutó tevékenységi eredményei igen mélyre süllyedtek. Mind a munkaadók által keresett, mind pedig az elhelyezett munkások és tanoncok számából akkor még csak $^1/_5$-nyi rész sem esett a fővárosra.

Egyéb szembeállításainkból is ezen a síkon közvetve azt látjuk, hogy hatósági munkaközvetítőink tevékenysége vidéken általában jóval *sikere-*

sebben alakult, mint a fővárosban. Legalább is erre következtethetünk pl. abból a tényből, hogy a munkára jelentkezett munkások és tanoncok számából évtizedünk egész folyamán jóval nagyobb rész esik Budapestre, mint akár a munkaadók által keresett, akár pedig az elhelyezett munkásokéból és tanoncokéból.

Ezt a sikerbeli különbséget közvetlenül is megállapíthatjuk 130. táblánknak abból a részéből, amely a jelentkezett munkakeresők és az elhelyezett munkások számát a munkaadóktól keresett, illetőleg a munkát kereső munkások és tanoncok számának százalékaiban fejezi ki. Vidéken ugyanis a jelentkezett *munkakeresők* száma egész évtizedünk folyamán csupán $^1/_3$—$^2/_3$-dal múlta felül a *munkaadóktól keresett* munkások és tanoncok számát. Budapesten viszont ez a különbség évtizedünk javarészében még a kétszeresnél is jóval magasabb volt. Általában azt látjuk, hogy a fővárosunk és a vidék közötti idevágó eltérés a huszas évek második felének fellendülésében aránylag csak kisebb. A harmincas évek első felének pangásában azonban erősen megnövekedett. A legnagyobb pedig a pangás mélypontján, azaz 1932-ben volt. Míg a jelentkezett munkakeresőknek száma a munkaadóktól keresett munkásokét és tanoncokét ebben az évben vidéken csak $^2/_5$-del haladta meg, addig Budapesten csaknem háromszorosára rúgott.

Megközelítően hasonló különbséget látunk annak a fejlődésnek terén is, amelyet egyrészt a *munkakeresők*, másrészt pedig az *elhelyezett munkások* egymásközti aránya mutat. Már évtizedünk elején is azt tapasztalhattuk, hogy hatósági munkaközvetítőinknek a vidéken jelentkező munkakeresőknek jóval több mint felét sikerült elhelyezniök, a Budapesten jelentkezőknek azonban még csak nem is egészen $^1/_3$-át. Évtizedünk folyamán azután ez a kettőjük közötti különbség teljes mértékben megmaradt, sőt részben még jóval növekedett. Nevezetesen 1932-ben, azaz a harmincas évek első felének pangási mélypontján Budapesten hatósági munkaközvetítőink a munkát kereső munkásoknak és tanoncoknak nem is egészen $^1/_3$-át tudták csak elhelyezni; vidéken azonban több mint $^2/_3$-ukat sikerült elhelyezniök. Évtizedünk végén azután az idevágó felényi budapesti aránnyal szemben a vidék $^3/_4$-nyi sikert mutatott. Általános magyarázatul főleg az szolgálhat, hogy a vidéken tekintetbejövő munkapiacok kisebbek és ezért jobban tekinthetők át, mint a budapestiek. Hatósági munkaközvetítésünk mennyiségi szempontból a fővárosban ezért kevésbbé sikeres csak mint vidéken.

Ha azonban a viszonylagos munkanélküliségnek a *munkaminőség* különbségeiben rejlő árnyalatait nézzük, azt látjuk, hogy hatósági munkaközvetítőink vidéki tevékenysége ezen a téren csak évtizedünk első kétharmadában volt feltűnően kedvezőbb budapesti tevékenységüknél. Csupán a huszas évek második felében és a harmincas évek legelején tapasztaltuk ugyanis, hogy vidéken az elhelyezett munkások és tanoncok a munkaadóktól keresetteknek jóval magasabb részére rúgnak, mint Budapesten.

1932 óta azonban a szóbanforgó különbség gyors ütemben csökkent, úgyhogy a harmincas évek közepe felé már megközelítő kiegyenlítődést találunk. Ez azt jelenti, hogy a pangás mélypontján a hatósági munkaközvetítőknél jelentkező munkanélküli egyszeriben Budapesten is sokkal inkább volt hajlandó nem szakmájába vágó munkát vállalni, mint korábban. Növekvő ínsége megtanította erre. Eredményként most már a munkaadóknak a hatósági munkaközvetítőknél bejelentett munkáskereslete Budapesten is egyszerre több mint $^{9}/_{10}$ részében talált kielégítésre, míg évtizedünk korábbi részeiben csak $^{2}/_{3}$, később pedig csak $^{3}/_{4}$ része járt sikerrel. A hatósági munkaközvetítők tevékenységének kapcsán megfigyelhető minőségi munkanélküliségünk a harmincas évek közepe felé Budapesten tehát aránylag csekélyre zsugorodott össze.

Ennek az eredménynek azonban egyoldalúan csupán *társadalompolitikai* szempontból örülhetünk. Általános *termeléspolitikai* megfontolások síkján ugyanis korántsem mindig kedvező jelenség nevezetesen az, ha szakmunkásaink — ínséges helyzetükre való tekintettel — oly más foglalkozási ágakban kényszerülnek elhelyezkedni, amelyekhez szakszerűen nem értenek.

Ha az itt felderített összefüggéseknek részleteibe óhajtunk hatolni, ezt különösen a *függelékben* hozott *27. táblánk* alapján tehetjük. Benne férfimunkások, női munkások és tanoncok szerint részletezzük a hatósági munkaközvetítőknél egyrészt munkáért jelentkezett, másrészt pedig a munkaadóktól keresett munkaerőket.

A *tanoncok* idevágó *országos* száma csaknem elenyészően csekély volt már évtizedünk elején is és évtizedünk folyamán azután még tovább csökkent. Ez a jelenség nem utolsó helyen annak a fentebb is érintett folyamatnak tulajdonítható, amely kézműiparunknak gyáriparunkkal szemben való viszonylagos hanyatlását mutatja.

Férfimunkás hatósági munkaközvetítőinknél már évtizedünk elején is mintegy kétszer annyi jelentkezett, mint *női munkás;* évtizedünk végén pedig már általában több mint háromszor annyi. Ezzel szemben a munkaadók évtizedünk elején még csaknem ugyanannyi női munkást kerestek hatósági munkaközvetítőnknél, mint férfi munkást. Évtizedünk folyamán azután az arány a keresett férfimunkások javára erősen eltolódott, úgyhogy évtizedünk vége felé már szintén általában háromszorosan múlták felül a keresett női munkások számát.

Feltűnő, hogy az aránylag kevésszámú munkáért jelentkezett *tanoncnak* országos viszonylatban mennyire nagy része esik *Budapestre.* Nyilvánvalóan azért, mert vidéken a tanoncok elhelyezkedésének zöme közvetlenül, tehát a hatósági munkaközvetítők kikapcsolásával történik. A tekintetbejövő társadalmi kapcsolatok ott sokkal szorosabbak.

Figyelemreméltó továbbá, hogy Budapesten a hatósági munkaközvetítők viszonylag sokkal több *női munkásnak* elhelyezésével foglalkoztak,

mint vidéken. Ennek a jelenségnek oka is kézenfekvő. Vidéken a női családtagnak inkább van alkalma arra, hogy a házkörüli gazdaságban foglalatoskodjék. A nagyobb gyermekáldás ott egyébként is általában jobban leköti az asszonyokat. Budapesten viszont a női családtagok inkább szorulnak oly önálló keresetre, amelynek elérésénél a hatósági munkaközvetítők segítségét is igénybe veszik. A fejlődés ütemére egyébként azonban jellemző, hogy míg évtizedünk egészében Budapesten egyrészt a munkáért jelentkezett, másrészt pedig a munkaadóktól keresett női munkások száma alig változott, addig vidéken mégis jelentékeny emelkedést mutatott.

Miután ilyképen nagy vonalakban általános képest nyertünk a hatósági munkaközvetítők tevékenységéről, összpontosítsuk figyelmünket a náluk munkáért jelentkezett munkakeresők számának alakulására. Ebből következhetünk ugyanis leginkább munkanélküliségünk változásaira. 130. táblánk megfelelő évi adatainak 12-vel való elosztásából a tekintetbejövő *munkakeresők havi átlagainak* fővárosi és vidéki megoszlása könnyen állapítható meg.

131. A hatósági munkaközvetítőinknél jelentkezett munkakeresők havi átlaga.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Budapest	5.181	5.271	6.039	6.207	6.246	5.178	4.782	4.257	4.168	4.946
Vidék	3.014	3.089	3.137	3.697	3.986	5.046	6.302	8.292	7.079	6.415
Magyarország összesen ...	**8.195**	**8.360**	**9.176**	**9.904**	**10.232**	**10.224**	**11.084**	**12.549**	**11.247**	**11.361**

Ehhez a táblához százalékos és jelzőszámokra való átszámítást csatolnunk felesleges, mert itt is csak ugyanazokat a százalékos arányokat és jelzőszámokat kapjuk, amelyeket 130. táblánkban már bemutattunk. Ottani fejtegetéseinkből azt is tudjuk, hogy a *főváros* és a *vidék* közötti idevágó főbb eltolódásból közvetlenül csupán azt következtethetjük, hogy hatósági munkaközvetítőink évtizedünk folyamán — különösen pedig annak második felében — egyre nagyobb hangsúllyal foglalkoztak vidéki munkaközvetítéssel. Elsősorban tehát csupán ennek a ténynek tudhatjuk be azt a körülményt, hogy évtizedünk elején a hatósági munkaközvetítőinknél jelentkezett összes munkakeresőknek még több mint $^3/_5$ része, évtizedünk végén pedig már csak jóval kevesebb mint fele jutott a fővárosra. A szóbanforgó eltolódásnak legfeljebb csekély része az, amely a fővárosi munkanélküliség javulásáról tanúskodik. A szakszervezetileg kimutatott munkanélküliek számának alakulásából mégis már tudjuk, hogy valamelyes rész ennek a ténynek is tulajdonítható.

Hatósági munkaközvetítésünkün kívül azonban másnemű munkaközvetítésünk is van. Részben olyan, amely önálló *vállalkozási* alapon áll,

részben pedig olyan, amelyet különböző *egyesületeink* és *szakszervezeteink* tartanak fenn. Az első helyen említett válfaj a munkaközvetítést vállalkozási alapon, tehát ellenszolgáltatásért, a második pedig ingyenesen eszközli. Az elsőre vonatkozólag statisztikai áttekintésünk már csak azért sincsen, mert itt magánvállalatok tevékenységének üzleti titokként kezelt részleteibe kellene betekintenünk.

Így figyelmünket csupán a szakszervezeti és egyesületi munkaközvetítőkre irányíthatjuk. Munkaadók egyesülései, ipartestületek, szakszervezetek és egyéb munkásszervezetek itt egyaránt jönnek tekintetbe munkaközvetítési tevékenységükkel. Budapestre vonatkozólag a Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve alapján egész évtizedünkről jól használható idevágó adataink vannak. Az ország egészére vonatkozólag azonban — a Magyar Statisztikai Szemle gazdasági jelzőtáblája révén — márcsak második évtizedünkről állnak oly adatok rendelkezésünkre, amelyek a fővárosi és vidéki összehasonlítás alapjául felhasználhatók. Ilyképen a tekintetbejövő *magán-munkaközvetítőknél jelentkezett munkakeresők havi átlagainak* alakulását csak az 1930-tól 1934-ig terjedő időben nézhetjük:

132. Az ingyenes magán-munkaközvetítőinknél jelentkezett munkakeresők számának havi átlagai.

Év	*a)* Abszolút számokban			*b)* Jelzőszámokban			*c)* Százalékokban		
	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország
1930	8.674	24.680	33.354	100	100	100	26	74	100
1931	8.471	32.750	41.221	98	133	124	21	79	100
1932	8.791	44.895	53.686	101	182	161	16	84	100
1933	9.282	40.066	49.348	107	162	148	19	81	100
1934	9.308	31.488	40.796	107	127	122	23	77	100

A huszas évek második felére vonatkozólag a rendelekezésünkre álló hivatalos forrásokhoz képest csupán azt tudjuk, hogy 1925-ben *Budapesten* a szóbanforgó magán-munkaközvetítőknél havonta átlagosan kereken 5000 munkakereső jelentkezett. Némi hullámzás után számuk csak 1929-ben emelkedett kereken 11.500-ra. Ha ezt a számot mármost táblánk adataival vetjük egybe, akkor a Budapesten jelentkezett munkakeresők számának alakulása bizonyos ellentétben látszik lenni az általános konjunkturális hullámmal. A harmincas évek első felének pangásában ugyanis csak jóval kisebb számokkal találkozunk.

Ne feledjük azonban, hogy hasonló jelenséget láttunk már a hatósági munkaközvetítőknél is. Itt szintén elsősorban arra a körülményre kell felhívnunk a figyelmet, hogy a *vidéki* szakszervezeti és egyesületi munkaközvetítőknél jelentkezett munkakeresők száma 1930 és 1932 között csaknem megduplázódott. Ezek a munkaközvetítőink is felismerték tehát a

vidéki munkaközvetítés belterjesebb művelésének nagy fontosságát. Tevékenységüket a vidéken megfelelően kibővítették, és főleg ennek a bővítésnek tudható be a náluk jelentkező munkakeresők számának gyors ütemű emelkedése. Az azonban szintén tekintetbe jön, hogy a vidék a pangásnak súlyos éveiben nagyobb mértékben szorult rá az ilynemű munkaközvetítésre is. A munkanélküliség tényleges megoszlásának szempontjából tehát korántsem szabad túlnagy közvetlen jelentőséget tulajdonítanunk annak a körülménynek, hogy Budapestre a szakszervezeti és az egyesületi munkaközvetítőknél jelentkezett munkakeresőkből a harmincas évek első felében részben csak ¼, részben pedig mindössze $^1/_5$ jutott.

Igyekezzünk mármost *egyetlen síkra* hozni hatósági, valamint szakszervezeti és egyesületi munkaközvetítőink tevékenységét. Tegyük ezt legalább is abban a vonatkozásban, amely a harmincas évek első felében náluk jelentkezett munkakeresők számának fővárosi és vidéki megoszlását mutatja:

133. A hatósági és az ingyenes magán-munkaközvetítőknél jelentkezett munkakeresők együttes havi átlagai.

É v	*a)* Abszolút számokban			*b)* Jelzőszámokban			*c)* Százalékokban		
	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország
1930	13.852	29.726	43.578	100	100	100	32	68	100
1931	13.253	39.052	52.305	96	131	120	25	75	100
1932	13.048	53.187	66.235	94	179	152	20	80	100
1933	13.450	47.145	60.595	97	159	139	22	78	100
1934	14.254	37.903	52.157	103	128	120	27	73	100

Minthogy a szóbanforgó magán-munkaközvetítőknek a huszas évek második felében folytatott tevékenységére vonatkozólag megfelelő statisztikai adatok — amint már fentebb is mondtuk — nem állnak rendelkezésünkre, ezeknél az összesített adatoknál is meg kell elégednünk a harmincas évek első felének szemléletével. A szakszervezeti és az egyesületi munkaközvetítésnek aránylag nagy súlya okozza, hogy az *ország egészére* vonatkozólag itt már tekintélyes számokat kapunk. Mindenesetre jóval nagyobbakat, mint amekkorákat szakszervezetünk munkanélküliségi statisztikája mutat. Általában azt mondhatjuk, hogy az ország egészében összes hatósági, szakszervezeti és egyesületi munkaközvetítőinknél havonta mintegy kétszer annyi munkakereső jelentkezett, mint ahány munkanélkülit szakszervezeteink a hó végén kimutattak. Ez az arány is jól bizonyítja, hogy következtetéseink mennyire gyenge alapon állnak, ameddig csupán a szakszervezetileg kimutatott munkanélküliségnek fővárosi és vidéki megoszlására támaszkodunk.

Még tanulságosabb megfigyelnünk, hogy míg a szakszervezetileg kimutatott munkanélkülieknek — amint fentebb is láttuk — egész évtizedünk folyamán megközelítőleg $^3/_5$ része jutott *Budapestre*, addig a szóbanforgó munkaközvetítőknél jelentkezett munkakeresők számában fővárosunk a harmincas évek első felének havi átlagai szerint csak körülbelül ¼-del részesedett. Általában azt látjuk, hogy idevágó részesedése a hanyatlás mélypontján és annak közvetlen közelében még csekélyebb, azaz mindössze körülbelül $^1/_5$-nyi; a hanyatlás kezdetén viszont és annak vége felé, azaz 1930-ban és 1934-ben azonban ¼ résznyinél valamivel több. 133. táblánk abszolút számainak bizonysága szerint ennek a változó megoszlásnak oka főleg az, hogy a válság mélypontja körül a vidéki munkaközvetítőknél jelentkezett munkakeresők számában tetemes növekedés következett be.

Fejtegetéseinket további szempontok bekapcsolásával még apróbb részletek felderítése felé is folytathatnánk. Így különösen még *vonatkozó viszonyszámokkal* is megkísérelhetnénk az összes hatósági, valamint szakszervezeti és egyesületi munkaközvetítőinknél jelentkezett munkások fővárosi és vidéki megoszlásának mérését. Ha pl. összes társadalombiztosító szerveink taglétszámának alakulásához viszonyítanánk ezt a megoszlást, akkor máris a tényleges arányoknak valamelyest jobban megfelelő képet kapnánk. Ilynemű részletesebb műveletekbe bocsátkoznunk azonban jelen gondolatmenetünk síkján már csak azért sem érdemes, mert — amint különböző vonatkozásaokban már ismételten hangsúlyoztuk — munkanélküliségi statisztikánknak rendelkezésünkre álló alapja korántsem eléggé megbízhatók. Sem akkor, ha a szakszervezetileg kimutatott munkanélkülieknek, sem pedig akkor, ha a munkaközvetítőknél jelentkezett munkakeresőknek fővárosi és vidéki megoszlását nézzük.

Különös összefüggéseket ugyan többféle síkon sikerült felderítenünk fenti fejtegetéseinkben. Annál elmosódottabb azonban az az *általános* kép, amelyet összefüggéseink nyujtanak. Helyesen akkor járunk el, ha ezen a területen csupán megközelítő vonalak rajzolásával is megelégszünk.

Ezek a vonalak megint csak azt mutatják, hogy *fővárosi munkanélküliségünk a valóságban korántsem volt annyira súlyos*, mint amilyen képet szakszervezeteink kimutatásaiból első ránézésre kapunk. A valóságos helyzet, amelyet különböző munkaközvetítőink fővárosi és vidéki tevékenységének egybevetése is eléggé jól világít meg, inkább az, hogy a harmincas évek első felének általános gazdasági pangása vidéken súlyosabb munkanélküliséget szült, mint a fővárosban. Idevágó vizsgálódásaink befejezéséül azonban még egyszer utalnunk kell arra a további örvendetes tényre, hogy országos munkanélküliségünk nemzetközi összehasonlításban még pangásunk mélypontján is csak igen enyhe volt.

3. Munkaviszályok.

A) *Munkaviszályaink és jövedelemeloszlásunk.*

Miként a munkanélküliség jelensége, úgy *munkaviszályaink* is a jövedelemeloszlás függvényeinek tekinthetők. A jövedelemeloszlási harcnak, amint tudjuk, általában legnagyobb kiéleződést mutató területe a bérharc. Ez pedig azoknak a küzdelmeknek középpontjában szokott állni, amelyeket munkaviszályoknak nevezünk.

Közvetlen kitörésükre a munkások és a munkaadók között felmerülő különböző nézeteltérések vezethetnek. Alább még tüzetesebben is látni fogjuk, hogy úgynevezett hatalmi kérdések vagy pedig a munkaidő körüli viták is kiinduló pontjukat tehetik. Általában azonban mégis csak a *munkabér* kérdése áll valamennyiök középpontjában. Hiszen a nagyobb munkabér egyúttal nagyobb társadalmi és közvetve nagyobb politikai hatalmat is jelent, aminthogy a tekintetbejövő munkaidők különbségei szintén csak a munkáért fizetett bérek síkján hozhatók közös nevezőre.

Végeredményben többé-kevésbbé mindig a munkabér magasságában jut kifejezésre az a *társadalomgazdasági rétegeződés* is, amely a tőkegazdasági rendszerben a munkaadókat a munkásoktól két különálló osztályként választja el. Minél magasabbra lendül ez a rendszer, annál jobban éleződik ki benne a szóbanforgó társadalomgazdasági rétegződés, annál kirívóbb különbségek mutatkoznak egyrészt a munkások, másrészt pedig a munkaadók osztálya között, annál elkeseredettebbé válik a bérharc és ilyképen annál gyakoribbak és súlyosabbak a munkaviszályok is.

Közismert tény, hogy az ortodox, azaz az óhitű marxisták nem is barátai az ilynemű munkaviszályok enyhítésének. Kemény logikai következetességgel azt várják ugyanis, hogy az egyre fokozódó ütemű és terjedelmű munkaviszályok végül is egészen tőkegazdasági rendszerünk összeomlásához és valamilyen új társadalomgazdasági rendszer létrejöttéhez fognak vezetni. Ezért ellenségei minden olynemű *társadalompolitikai beavatkozásnak*, amely a munkaviszályokat enyhíteni, vagy kikapcsolni igyekszik. A maguk szempontjából indokoltan ellenségei. Újabb társadalmi politikánk ugyanis különböző vonatkozásokban megmutatta, hogy a munkaviszályok fokozódó elmérgesedése céltudatos rendszabályokkal elkerülhető.

A *nemzeti szocializmus* és a *fasizmus* pedig — mint a tőkegazdasági intézményeket javarészt tagadó társadalomgazdasági rendszerek — egyéb utakon tudták kikapcsolni a munkaviszályok veszélyeit. Ezt az eredményt főleg azáltal érték el, hogy a tőkegazdasági rétegződést más társadalmi csoportosítással helyettesítették. Oly testületi rendszerrel, amely többékevésbbé az egyes foglalkozási ágak munkásait és munkaadóit egyesíti egymással. Ilyképen elkerüli azt, hogy egyrészt a munkások, másrészt

pedig a munkaadók egésze mint különböző osztályok kerüljenek egymással szembe.

Az pedig szintén nem meglepő, hogy a marxista megoldáshoz közelálló *szovjet-orosz* rendszer a munkaviszályokat hasonlóképen messzemenőleg ki tudta kapcsolni. Hiszen a tőkegazdasági rendszer osztályellentétei a bolsevizmusban is megszünteknek tekinthetők. Az egyeduralomra jutott proletárosztályon belül pedig a munkaviszályoknak már legelső csirái is viszonylag könnyen fojthatók el.

A mi gazdasági rendszerünk azonban, amennyiben még mindig tőkegazdasági alapon áll, a hagyományos munkaviszályokat is megtartotta. Nálunk még elvben egyaránt fordulhatnak elő mind a munkások, mind pedig a munkaadók részéről kiinduló munkaviszályok, azaz mind a *munkabeszüntetések* (sztrájkok), mind pedig *kizárások* (lockout-ok). De csak elvben fordulhatnak elő egyaránt. A tényleges helyzet az, hogy munkaadóinknak sokkalta nagyobb társadalomgazdasági hatalmuk van. Akaratukat ilyképen a többé-kevésbbé tőlük megszabott munkafeltételek keretein belül, nagyobbára békésen is érvényesíteni tudják. Jelen viszonyaink között egészen kivételes jelenségnek tekinthető az, hogy munkaadóink a munkaszerződés körüli óhajaiknak nyomatékosabb hangsúlyozása céljából kizáráshoz kénytelenek fordulni. Munkásaink viszont, mint gyengébb fél, sokkal gyakrabban folyamodnak a munkabeszüntetés erőszakos eszközéhez.

Mindkétfajta munkaviszály abban is erősen hasonlít a munkanélküliség jelenségéhez, hogy majdnem egyértelműen társadalomgazdaságilag *ártalmas* tüneteknek szoktuk őket tekinteni. Azok, akik a munkabeszüntetésekben önmagukban véve előnyös társadalmi jelenséget látnak, igen kevesen vannak. Körük nálunk a legkíméletlenebb osztályharc híveinek csekély számára szorítkozik. Közvéleményünk zöme egyetért abban a megítélésben, hogy minél több és minél súlyosabb munkaviszály fordul elő, annál kedvezőtlenebb képet mutat általános gazdasági helyzetünk.

Mégis tévednénk, ha a munkaviszályok hullámzását hasonlóképen általános konjunktúraváltozásaink mutatójának lennénk hajlandók elfogadni, mint ahogyan azt a munkanélküliség alakulásával tettük. Nyilvánvaló ugyanis, hogy munkaviszályaink nemcsak az osztályharc kiéleződésének, hanem egyúttal az egymással szemben álló felek *harckészségének* is függvényei. Sajátos emberi természetünkön múlik, hogy harckészségünk jólétünk idején általában nagyobb, mint nyomorunkban. Az általános gazdasági jólét éveiben oly fölös társadalmi erők halmozódnak fel és választódnak ki, amelyek levezetésüket munkaviszályok alakjában is előszeretettel keresik. Általános gazdasági nyomor idején viszont erőink annyira legyöngülnek, hogy harckészségünk is messzemenően elapad. Innen van az a sajátságos jelenség, hogy a munkaviszályok száma és súlyossága konjunkturális pangások idején korántsem szokott nagyobb lenni, mint konjunkturális fellendülések

idején. A tényleges helyzet ennek többnyire éppen ellenkezője. Ez a tétel már eleve is arra int bennünket, hogy a munkaviszályok alakulása és az általános gazdasági helyzetváltozás közötti vonatkozások megítélésénél fokozott óvatossággal járjunk el.

A jelen összefüggésben nem foglalkozhatunk bővebben azokkal a *módszeres nehézségekkel*, amelyekkel munkaviszályaink rendszeres *statisztikája* jár. Csak röviden utalhatunk arra a tényre, hogy már a munkaviszálynak mint statisztikai felvételi egységnek meghatározása is bonyodalmas fogalmi vitáknak lehet tárgya. Milyen méretűnek kell lennie és meddig kell tartania annak a munkabeszüntetésnek vagy kizárásnak, amelyet a munkaviszályokról szóló statisztikánkba már felvehetünk? Ezeknek a kérdéseknek firtatását itt már csak azért is mellőzhetjük, mert különösen 1927 óta igen jónak nevezhető országos és fővárosi munkaviszály-statisztikánk van. Eredményeit Magyar Statisztikai Évkönyvünk jó áttekintésben dolgozza fel. Bízvást támaszkodhatunk rá a munkaviszályok mind általánosabb, mind pedig különösebb összefüggéseinek megítélésénél.

B) *Munkaviszályaink terjedelme.*

Kiindulópontul nézzük mármost *munkaviszályaink, a tőlük érintett ipartelepek és az ezeken az ipartelepeken alkalmazott munkások* számának fővárosi és vidéki megoszlását. (L. a 134. számú táblázatot.)

1925-re és *1926-ra* vonatkozólag jól használható adataink sem itt, sem pedig az ehhez a tárgyhoz tartozó későbbi összehasonlításainkban nincsenek. Azért nincsenek, mert — amint az imént is említettük — belterjesebb idevágó hivatalos statisztikai megfigyeléseink csak 1927-ben kezdődtek.

Adataink egyaránt terjeszkednek ki mind a *munkabeszüntetésekre*, mind pedig a *kizárásokra*. Utóbbiaknak száma azonban — és egyúttal terjedelmük is — elenyészően csekély. 1934-ben pl. az egész országban előfordult 49 munkaviszályból mindössze három volt kizárás, a többi pedig munkabeszüntetés.

Ha mármost először a *munkaviszályok országos számát* nézzük, akkor ennek bizonyos konjunktúraérzékenységét állapíthatjuk meg. A konjunktúraérzékenység értelme itt az, hogy — amint fentebb is indokoltuk — általában annál több munkaviszállyal találkozunk, minél jobban pereg gazdasági életünk. Egyedül az 1927-ben tapasztalt állapot jelenthetne némi kivételt. Fontoljuk meg azonban, hogy akkoriban éppen a gazdasági fellendülés első lökése vezetett a munkahelyzetek kivételes kiéleződéséhez. Főleg ezzel indokolhatjuk munkaviszályainknak akkori kivételes magas számát. Újabb tetőpontot azután megint az általános gazdasági fellendülés utolsó éve, azaz 1929 mutatott. Utóbb pedig gyors hanyatlással 1932-ben, azaz az

134. Munkaviszályaink, a tőlük érintett ipartelepek és az ezeken alkalmazott munkások.

Megnevezés	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
				A) *Abszolút számokban.*				
A munkaviszályok száma:								
Budapest	38	7	35	19	20	10	11	20
Vidék	46	24	28	16	18	10	20	29
Magyarország összesen	**84**	**31**	**63**	**35**	**38**	**20**	**31**	**49**
A munkaviszályoktól érintett ipartelepek száma:								
Budapest	54	23	82	19	23	42	224	226
Vidék	93	54	82	20	74	14	36	86
Magyarország összesen	**147**	**77**	**164**	**39**	**97**	**56**	**260**	**312**
A munkaviszályoktól érintett ipartelepeken alkalmazott munkások száma:								
Budapest	23.302	2.365	5.117	7.526	9.563	3.870	9.397	4.691
Vidék	18.586	15.677	20.272	6.099	7.828	3.769	5.201	14.906
Magyarország összesen	**41.888**	**18.042**	**25.389**	**13.625**	**17.391**	**7.639**	**14.598**	**19.597**
				B) *Jelzőszámokban.*				
A munkaviszályok száma:								
Budapest	100	18	92	50	53	26	29	53
Vidék	100	52	61	35	39	22	43	63
Magyarország összesen	**100**	**37**	**75**	**42**	**45**	**24**	**37**	**58**
A munkaviszályoktól érintett ipartelepek száma:								
Budapest	100	43	152	35	43	78	415	419
Vidék	100	58	88	22	80	15	39	92
Magyarország összesen	**100**	**52**	**112**	**27**	**66**	**38**	**177**	**212**
A munkaviszályoktól érintett ipartelepeken alkalmazott munkások száma:								
Budapest	100	10	22	32	41	17	40	20
Vidék	100	84	109	33	42	20	28	80
Magyarország összesen	**100**	**43**	**61**	**33**	**42**	**18**	**35**	**47**
				C) *Százalékokban.*				
A munkaviszályok száma:								
Budapest	45·3	22·6	55·6	54·3	52·6	50·0	35·4	40·8
Vidék	54·7	77·4	44·4	45·7	47·4	50·0	64·6	59·2
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A munkaviszályoktól érintett ipartelepek száma:								
Budapest	36·7	29·9	50·0	48·7	23·7	75·0	86·1	72·5
Vidék	63·3	70·1	50·0	51·3	76·3	25·0	13·9	27·5
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A munkaviszályoktól érintett ipartelepeken alkalmazott munkások száma:								
Budapest	55·6	13·1	20·2	55·2	55·0	50·7	64·4	23·9
Vidék	44·4	86·9	79·8	44·8	45·0	49·3	35·6	76·1
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

általános gazdasági pangás mélypontján értük el munkaviszályaink legalacsonyabb számát. Amily mértékben javult ismét általános gazdasági helyzetünk a harmincas évek közepe felé, oly ütemben szaporodtak munkaviszályaink is. Az általános konjunktúra lendülete és a munkaviszályaink számának alakulása közötti párhuzam tehát meglehetősen teljesnek látszik. Azt is hozzá kell azonban fűznünk, hogy a munkaviszályok száma sehol sem szokott simább átmenetekben alakulni. Inkább lökésszerű fejlődést mutat. Munkaviszályaink ugyanis egyenként ritkábban szoktak előfordulni. Ha valahol nagyobb munkaviszály tör ki, akkor azt egész csomó további munkaviszály megindulása szokta követni. Innen van az az ugrásszerű fejlődés, amelyet már munkaviszályaink országos száma is tanúsít.

Még jobban nyilvánul meg az idevágó fejlődés lökésszerű jellege munkaviszályaink számának *fővárosi* és *vidéki* megoszlása terén. Könnyen érthető, hogy az évtizedünk folyamán előfordult munkaviszályoknak általában mintegy fele a fővárosra jutott. Ha mélyebben hatolunk az összefüggések hátterébe, akkor azt a körülményt is jól tudjuk indokolni, hogy fővárosunknak az ország összes munkaviszályai számában való részesedése a huszas évek második felének fellendülési tetőpontján és közvetlenül utána jóval nagyobb volt, mint az évtized többi részében. Azok a fölös társadalomgazdasági erők ugyanis, amelyeket a huszas évek második felének fellendülése különösen munkásosztályunkban kiváltott, elsősorban a fellendülés gócpontjában, azaz Budapesten gyülemlettek fel. Korábbi fejtegetéseinkben már láttuk, hogy fővárosunk nemcsak az országos konjunkturális serkentés forrása, hanem egyúttal a társadalomgazdasági egyenlőség felé tekintő újító mozgalmainknak is középpontja. Nem meglepő tehát, hogy a munkásosztálynak harckészsége a fellendülés tetőpontján Budapesten még viszonylag is jóval nagyobbnak bizonyult, mint vidéken. Ez a harckészség azután csökkenő mértékben bár, de valamennyire közvetlenül a konjunkturális tetőpont éve után, azaz még 1930-ban, 1931-ben és 1932-ben is éreztette hatásait. Főleg innen vannak azok a magasabb számok, amelyeket Budapestnek az ország összes munkaviszályaiban való részesedése ezekben az években mutat. Annál szembeötlőbb volt azután az 1933-ban bekövetkezett visszahatás, amely a fővárosi munkaviszályoknak viszonylag feltünően alacsony arányával járt. 1934-ben pedig — az újabb fellendülés szárnyán — Budapest ezen a téren is már megint előtérbe kezdett nyomulni.

Ha viszont a *munkaviszályoktól érintett ipartelepek* vagy pedig az ezen ipartelepeken *alkalmazott munkások* számát nézzük, akkor már teljes egészében érvényesül a munkaviszályok alakulásának ugrásszerűen szeszélyes jellege. Itt inkább már úgy áll a helyzet, hogy a fővárosi és a vidéki megoszlás vonatkozásában még csak megközelítően egységes fejlődési vonalakat is legfeljebb csak hosszabb időközökre, tehát csupán az irányvonalszerű fejlődés síkján állapíthatunk meg. Az a nyolc esztendő, amelyet táblánk

átfog, túlrövid ahhoz, hogy szilárdabbnak látszó törvényszerűségeket vezessünk le belőle.

Az *ország egészére* vonatkozólag azt látjuk, hogy különösen sok ipartelepre munkaviszályaink először a huszas évek végének fellendülési csúcspontja táján, azután pedig a harmincas évek közepe felé újból fellendülő általános gazdasági helyzetben terjeszkedtek ki. Ezekben az években egyúttal viszonylag igen magas volt a munkaviszályoktól érintett munkások száma is. Okozati síkon kidolgozott összefüggéseinket messzemenően zavarják az oly jelenségek, amilyenekkel pl. az utóbbi vonatkozásban az 1927. év idevágó fejleményeivel kapcsolatosan találkozunk. Az akkor már önmagában véve is tekintélyes számú ipartelepre kiterjeszkedő munkaviszályok különösen nagy ipartelepeket érintettek és így a tekintetbejövő munkások száma ebben az évben sokkalta magasabb volt, mint évtizedünk bármely más részében.

Ha *Budapestnek* megfelelő országos részesedését nézzük, akkor szintén akad egynéhány év, amely zavarja eddigi következtetéseink logikáját. A munkaviszályoktól érintett munkatelepek számában fővárosunk 1932 és 1934 között nem kevesebb mint $^3/_4$-del, sőt 1933-ban még ennél is jóval nagyobb aránnyal részesedett. Ha pedig a munkaviszályoktól érintett munkások számára vonatkoztatjuk Budapest részesedését, akkor megint az 1933. év mutat egészen rendkívülinek látszó kiugrást: az összes tekintetbe jövő munkásoknak ekkor csaknem $^2/_3$-a jutott a fővárosra. Minden munkaviszálynak megvan az a hajlandósága, hogy többé-kevésbbé futótűzként terjeszkedjen. Ha terjeszkedésének folyamán imitt-amott fontosabb iparágakat vagy nagyobb üzemeket ér el, halomra döntheti még a legszebben felépített fejlődési elméleteinket is. Ily helyzettel állunk szemben Budapesten a harmincas évek közepén. Általános következtetéseink megvédésének síkján kevés vígaszt nyujt az a tény, hogy ennek az egynéhány évnek rendkívüli összefüggéseit akár ki is kapcsolhatjuk. Ha ezt tesszük, akkor még csak megállapíthatjuk, hogy fővárosunknak a munkaviszályoktól érintett ipartelepek számában való részesedése 1929-ben, a tőlük érintett munkások számában való részesedése pedig 1930-ban és 1931-ben mutat valamelyes csúcspontszerű emelkedést. Nyilvánvalóan erőszakolt lenne azonban, ha fejlődésünknek ezekről a mozzanatairól azt mondanánk, hogy tökéletes párhuzamban vannak azokkal az általános fejlődési vonalakkal, amelyeket a munkaviszályok számának alakulására vonatkozólag dolgoztunk ki.

Hogy mennyire szeszélyesen ugrásszerű fejlődéssel van dolgunk ezen a téren, azt közvetlenül is beláthatjuk, ha akár csak rövid pillantást is vetünk a munkaviszályoknak *iparágak* szerinti megoszlására. *1927-ben* az építőipar emelkedő lendületével kapcsolatosan elégedetlenség támadt a kőbányák munkásainak körében, úgyhogy akkor a kőbányász-sztrájkok okoztak komoly zavarokat. Ipari munkabeszüntetéseinknek egyébként mintegy felerésze a

vas- és fémiparban, illetve a gép- és villamossági iparban zajlott le. Mellettük fontosak voltak még a faiparnak, a fonó- és szövőiparnak, a ruházati iparnak és az építőiparnak munkabeszüntetései is. A bányászati munkabeszüntetések közül különösen a Baranya, Fejér, Vas és Heves vármegyék szénbányavidékein lezajlott öt szénbányász-sztrájk, valamint a Baranya és Vas megyékben kitört két kőbányász-sztrájk volt jelentősebb. A szóbanforgó évben két fontosabb közlekedési munkabeszüntetésünk is volt, amelyet egyik budapesti vasúti fuvarozó vállalat alkalmazottai az év második negyedében indítottak útjára, amely azonban sikertelen maradt.

A következő *1928. évben* 6 szénbányász-sztrájkunk volt. Náluk súlyosabban estek azonban latba, a fonó- és szövőiparnak és a faiparnak munkabeszüntetései. *1929-ben* építőiparunk munkabeszüntetései okozták a legtöbb zavart. *1930-ban* megint a fonóipari munkabeszüntetések kerültek előtérbe és ezek játszották a legnagyobb szerepet még az *1931.* esztendőben is. Utóbb azután megint az építőiparban találkozunk a legnagyobb jelentőségű munkaviszályokkal. Mindezeket az összefüggéseket szépen dolgozza ki *Mozolovszky Sándor* a Magyar Statisztikai Szemlében, a munkaviszályokról évenként közölt statisztikai fejtegetéseiben.

1934-ben az egész országban előfordult 46 *munkabeszüntetés* közül 16 jutott szövő- és fonóiparunkra ; 12 a ruházati iparra ; 5 az építőiparra ; 3 az élelmezési és élvezeti cikkek gyártására ; 2 a fa- és csontiparra ; 1—1 pedig a vas- és fémiparra, a gépgyártásra, a villamossági iparra, valamint a kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegiparra. Rajtuk kívül kőszén- és barnaszénbányászatunk szerepelt még 5 munkabeszüntetéssel. Az ugyanebben az évben tapasztalt összesen 3 kizárás közül 2 fordult elő a kőszén- és barnaszénbányászatban, 1 pedig a gépgyártás és villamossági ipar körében.

Ha a munkaviszályok által érintett *ipartelepek* számát nézzük, akkor 1934-ben az összes munkaviszályok terén erősen a ruházati ipar vezet. 134. táblánkból is látjuk, hogy összes munkaviszályaink ebben az évben 312 ipartelepet érintettek. Ezek közül 182, azaz jóval több mint felük egyedül a ruházati iparra jutott. Második helyen következő fonó- és szövőiparunkban a munkaviszályok már csak 32 telepet érintettek. Utána következnek azután a vas- és fémipar 29, az építőipar 27, a fa- és csontipar 15, az élelmezési és élvezeti cikkek gyártása 14, a kőszén- és barnaszénbányászat 10, a gépgyártás és a villamossági ipar 2, valamint a kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar 1 a munkaviszályoktól érintett iparteleppel.

Noha a ruházati iparban előfordult munkaviszályaink 1934-ben több ipartelepet érintettek, a fonó- és szövőiparban mégis jóval nagyobbak voltak azok az ipartelepek, amelyeken a munkaviszályok zavarokat okoztak. A fonó- és szövőipar munkaviszályaitól érintett *munkások* száma ugyanis 3911 volt, míg a ruházati ipar megfelelő száma csupán 2951-re rúgott. A többi szorosabb értelemben vett iparág azután a következő sorrendben helyez-

kedik el mögöttük: a gépgyártás és villamossági ipar 994, a fa- és csontipar 521, az élelmezési és élvezeti cikkek gyártása 336, a kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar 321, az építőipar 254, a vas- és fémipar pedig 243 munkással. Valamennyi szorosabb értelemben vett iparágunkat azonban messze múlja felül ezen a téren 1934-ben kőszén- és barnaszénbányászatunk. A munkaviszályaitól érintett munkások száma ugyanis nem kevesebb mint 10.066-ra rúgott. Ez az adat talán legjobb példája annak, hogy egyrészt a munkaviszályok száma, másrészt pedig a munkaviszályoktól érintett ipartelepek és a rajtuk alkalmazott munkások száma között mennyire nagy ugrásszerű eltérések mutatkoznak. Hiszen — amint mondottuk — kőszén- és barna-szén bányászatunkban 1934-ben összesen csak 5 munkabeszüntetés és 2 kizárás volt, azaz mindössze 7 munkaviszály fordult elő. A tőlük közvetlenül érintett munkások száma azonban mégis jóval több mint kétszer annyi volt, mint a fonó- és szövőipar 16 munkaviszályától érintett munkásoké.

Ha a *munkaviszályok folyamán szünetelő összes munkások* számának alakulását nézzük, akkor Budapest országos részesedése megint csak 1930-ban, azaz a fellendülés tetőpontjának közelében és azután 1933-ban mutat bizonyos csúcspontszerű emelkedést. (L. a 135. számú táblázatot.)

A főváros részesedése 1930-ban és 1933-ban volt egyúttal a munkaviszályok tartama alatt *tényleg sztrájkoló* munkások számában is kiemelkedően a legnagyobb. Könnyen érthető, hogy a munkaviszályok tartama alatt a *kénytelenségből nem dolgozó* munkások számának megoszlása azután már másképen festett. Budapest részesedése ugyan 1930-ban és 1933-ban ezen a téren is aránylag tekintélyes volt. Mellettük azonban más, magas adatokat mutató évekkel is találkozunk. 1932-ben pedig nem kevesebb mint $^{9}/_{10}$ rész jutott egyedül a fővárosra azokból a munkásokból, akik a munkaviszályok folyamán csupán kénytelenségből nem dolgoztak. Ez azt jelenti, hogy a fővárosnak ebben az évben kitört munkaviszályai különösen erőszakos természetűek voltak.

Abban a vonatkozásban, hogy a munkaviszályok tartama alatt tényleg sztrájkoló és a kénytelenségből nem dolgozó munkások száma miképen viszonylik egymáshoz a *főváros* és a *vidék* között, évtizedünk egészében feltűnő különbségeket nem találunk. Az egyes évek között ugyan tekintélyes eltérések mutatkoznak ezen a téren is. Évtizedünk egészére vonatkozólag azonban mégis azt látjuk, hogy azok a munkások, akik a munkaviszályok folyamán csupán kénytelenségből nem dolgozhattak, mind a fővárosban, mind pedig a vidéken egyaránt kisebbségben maradtak. Ha ezeknek a munkásoknak helyzetét nézzük, akkor munkaviszályainknak különösen kártékony hatásaival kerülünk szembe. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ezek a munkások önhibájukon kívül sodródnak a hátrányos helyzeteknek abba a sorozatába, amelyek a munkaviszályokkal kapcsolatosak.

135. A munkaviszályaink folyamán szünetelő munkások.

Megnevezés	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Abszolút számokban.*							
A munkaviszályok tartama alatt sztrájkoló munkások száma:								
Budapest	11.349	724	2.032	2.811	4.248	1.261	5.575	3.529
Vidék	11.598	8.973	10.220	1.709	6.374	2.800	2.958	8.762
Magyarország összesen	**22.947**	**9.697**	**12.252**	**4.520**	**10.622**	**4.061**	**8.533**	**12.291**
A munkaviszályok tartama alatt kénytelenségből nem dolgozó munkások száma:								
Budapest	389	154	909	685	322	788	1.146	288
Vidék	1.467	438	1.904	565	251	76	688	183
Magyarország összesen	**1.856**	**592**	**2.813**	**1.250**	**573**	**864**	**1.834**	**471**
A munkaviszályok tartama alatt szünetelő összes munkások száma:								
Budapest	11.738	878	2.941	3.496	4.570	2.049	6.721	3.817
Vidék	13.065	9.411	12.124	2.274	6.625	2.876	3.646	8.945
Magyarország összesen	**24.803**	**10.289**	**15.065**	**5.770**	**11.195**	**4.925**	**10.367**	**12.762**
	B) *Jelzőszámokban.*							
A munkaviszályok tartama alatt sztrájkoló munkások száma:								
Budapest	100	6	18	25	37	11	49	31
Vidék	100	77	88	15	55	24	26	76
Magyarország összesen	**100**	**42**	**53**	**20**	**46**	**18**	**37**	**54**
A munkaviszályok tartama alatt kénytelenségből nem dolgozó munkások száma:								
Budapest	100	40	234	176	83	203	295	74
Vidék	100	30	130	39	17	5	47	12
Magyarország összesen	**100**	**32**	**152**	**67**	**31**	**47**	**99**	**25**
A munkaviszályok tartama alatt szünetelő összes munkások száma:								
Budapest	100	7	25	30	39	17	57	32
Vidék	100	72	93	17	51	22	28	68
Magyarország összesen	**100**	**41**	**61**	**23**	**45**	**20**	**42**	**51**
	C) *Százalékokban.*							
A munkaviszályok tartama alatt sztrájkoló munkások száma:								
Budapest	49·4	7·5	16·6	62·2	40·0	31·0	65·3	28·7
Vidék	50·6	92·5	83·4	37·8	60·0	69·0	34·7	71·3
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A munkaviszályok tartama alatt kénytelenségből nem dolgozó munkások száma:								
Budapest	20·9	26·0	32·3	54·8	56·2	91·2	62·5	61·1
Vidék	79·1	74·0	67·7	45·2	43·8	8·8	37·5	38·9
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A munkaviszályok tartama alatt szünetelő összes munkások száma:								
Budapest	47·3	8·5	19·6	60·6	40·8	41·6	64·9	29·9
Vidék	52·7	91·5	80·4	39·4	59·2	58·4	35·1	70·1
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

1934-ben a munkaviszályok terjedelmében vezető helyen álló kőszén- és barnaszénbányászatunkban mindössze 2 oly munkás akadt, aki csupán kénytelenségből nem dolgozott. A többi mind közvetlenül sztrájkoló, illetőleg kizárt munkásnak volt tekinthető. Kénytelenségből nem dolgozó munkások nagyobb számmal csupán a fonó- és szövőiparban, valamint a ruházati iparban akadtak. A tényleg sztrájkolóknak száma azonban még ezekben az iparágakban is jóval több mint tízszeresen múlta felül a csupán kénytelenségből nem dolgozókét. Egynéhány kénytelenségből nem dolgozó munkást a fa- és csontiparban, az építőiparban, valamint a vas- és fémiparban is találunk, míg az élelmezési és élvezeti cikkek gyártásában a kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegiparban, valamint a gépgyártás és villamossági iparban a munkaviszályok tartama alatt csakis közvetlenül sztrájkoló, illetőleg kizárt munkások voltak.

C) *Munkaviszályaink kárai.*

A munkások szempontjából a munkaviszályoknak legsúlyosabb közvetlen hatása az, hogy tartamuk alatt nem dolgoznak és így munkabért sem kapnak. Veszteségüket tehát részben a munkaviszályok folytán kikapcsolt munkanapok, részben pedig a bérveszteség síkján mérhetjük. Nézzük először a munkásoktól *elvesztett munkanapok* számának fővárosi és vidéki megoszlását. (L. a 136. számú táblázatot.)

Nyilvánvaló, hogy az idevágó adatok nemcsak a tekintetbejövő munkaviszályok, a tőlük érintett ipartelepek és az ezeken dolgozó munkások számának, hanem egyúttal a munkaviszályok *időtartamának* is függvényei. Minél hosszabbak ugyanis munkaviszályaink, a munkások számára annál több munkanap elvesztését jelentik.

Az *összes szünetelő munkásoktól elvesztett munkanapok* az *ország* egészében 1927-ben mutatták a legmagasabb színvonalat, amidőn különböző iparágainknak viszonylag terjedelmes munkaviszályai találkoztak össze. Hosszabb tartamuak voltak azonkívül az 1931. és az 1929., mellettük pedig még az 1928. és az 1933. év munkaviszályai is. 1930-ban, 1932-ben és 1934-ben viszont csak aránylag rövidebb lepergésű munkaviszályaink voltak.

Fentebb hangsúlyozott összefüggéseinknek általában megfelel az a tény, hogy az összes szünetelő munkásoktól elvesztett munkanapok számából *Budapestre* 1930-ban és 1933-ban esik a legnagyobb részesedés. Mégis feltűnő, hogy évtizedünk egészében Budapestnek idevágó átlagos részesedése jóval csekélyebb az összes tekintetbejövő elvesztett munkanapok számának felénél. Nevezetesen jóval csekélyebb annál a résznél, amely az ország összes munkaviszályainak, a tőlük érintett ipartelepeknek és az ezeken dolgozó munkásoknak számából fővárosunkra jut. Ebből pedig arra következtethetünk, hogy fővárosi munkaviszonyaink átlaga jóval rövidebb lepergésű

136. A munkások elvesztett munkanapjai.

Megnevezés	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
				A) *Abszolút számokban.*				
A sztrájkoló munkások elvesztett munkanapjainak száma:								
Budapest	144.498	24.393	25.189	40.181	47.684	4.371	87.251	33.490
Vidék	143.554	101.105	102.235	26.788	129.630	25.824	19.168	49.993
Magyarország összesen ...	288.052	125.498	127.424	66.969	177.314	30.195	106.419	83.483
A kénytelenségből nem dolgozó munkások elvesztett munkanapjainak száma:								
Budapest	1.932	3.811	7.291	2.921	8.877	2.108	12.595	3.599
Vidék	4.957	1.865	14.489	9.706	3.590	611	6.164	5.074
Magyarország összesen ...	6.889	5.676	21.780	12.627	12.467	2.719	18.759	8.673
Az összes szünetelő munkások elvesztett munkanapjainak száma:								
Budapest	146.430	28.204	32.480	43.102	56.561	6.479	99.846	37.089
Vidék	148.511	102.970	116.724	36.494	133.220	26.435	25.332	55.067
Magyarország összesen ...	294.941	131.174	149.204	79.596	189.781	32.914	125.178	92.156
				B) *Jelzőszámokban.*				
A sztrájkoló munkások elvesztett munkanapjainak száma:								
Budapest	100	17	17	28	33	3	60	23
Vidék	100	70	71	19	90	18	13	35
Magyarország összesen ...	100	44	44	23	62	10	36	29
A kénytelenségből nem dolgozó munkások elvesztett munkanapjainak száma:								
Budapest	100	197	377	151	459	109	652	182
Vidék	100	38	292	196	72	12	124	106
Magyarország összesen ...	100	82	316	183	181	41	272	126
Az összes szünetelő munkások elvesztett munkanapjainak száma:								
Budapest	100	19	22	29	39	4	68	25
Vidék	100	69	79	24	90	18	17	38
Magyarország összesen ...	100	44	51	27	64	11	42	31
				C) *Százalékokban.*				
A sztrájkoló munkások elvesztett munkanapjainak száma:								
Budapest	50·2	19·4	19·8	60·0	27·0	14·5	82·0	40·1
Vidék	49·8	80·6	80·2	40·0	73·0	85·5	18·0	59·9
Magyarország összesen ...	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
A kénytelenségből nem dolgozó munkások elvesztett munkanapjainak száma:								
Budapest	28·0	67·1	33·5	23·1	71·0	77·5	67·1	41·5
Vidék	72·0	32·9	66·5	76·9	29·0	22·5	32·9	58·5
Magyarország összesen ...	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Az összes szünetelő munkások elvesztett munkanapjainak száma:								
Budapest	49·7	21·5	21·8	54·2	29·8	19·7	79·8	40·2
Vidék	50·3	78·5	78·2	45·8	70·2	80·3	20·2	59·8
Magyarország összesen ...	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

volt, mint a vidékieké. Nyilvánvalóan azért, mert minél rövidebb lepergésük gazdaságpolitikánknak is nyomatékosabb érdeke. Felsőbbségi rendszabályokkal pedig általában inkább voltunk hajlandók fővárosi munkaviszályaink elsimítását elősegíteni. Igaz viszont, hogy egyik-másik vidéki munkaviszályunk is, mint pl. a pécsvidéki kőszénbányák munkabeszüntetései, elsőrendű közgazdasági érdekeinket veszélyeztették. Gazdaságpolitikánk ezekben szintén hatékonyan működött közre a kölcsönös békítés síkján.

Az is szembeötlő, hogy fővárosunkra évtizedünk átlagában a csupán *kénytelenségből nem dolgozó* munkásoktól elvesztett munkanapokból nagyobb rész jutott, mint azokból a munkanapokból, amelyeket a *közvetlenül sztrájkoló* illetőleg *kizárt* munkások vesztettek el. Az ugrásszerű eltérések ugyan itt is nagyarányúak. Az átlagok különbsége azonban a mondott értelemben határozottan megállapítható. Belőle arra következtethetünk, hogy a munkásoknak és részben a munkaadóknak is harcrakész összetartása fővárosunkban megfelelően kisebbfokú volt, mint vidéken. Hiszen a fővárosban viszonylag nagyobb súllyal estek latba azoknak a munkásoknak elvesztett munkanapjai, akik csupán kénytelenségből nem dolgoztak. Ezt a különbséget könnyen meg is értjük, ha elgondoljuk, hogy vidéken a munkások általában mennyivel szorosabb kölcsönös társadalmi érintkezésben állnak, mint Budapesten. A főváros terjedelme és a legkülönbözőbb termelési ágakra, valamint társadalmi csoportosulásokra kiterjedő népességi összetétele könnyebben teszi lehetővé a munkások számára, hogy az ugyanabban az üzemben dolgozó munkatársaikkal való társadalmi kapcsolataikat szükség esetén lazítsák. Vidéken viszont a társadalmi egymásrautaltság foka általában sokkal erősebb. Az egyszer kitört munkaviszályhoz ilyképen ott inkább kell a munkások nagyobb számának ténylegesen is csatlakozniok. Ott nem mondhatják oly könnyen, hogy csupán kénytelenségből nem dolgoznak, mint a fővárosban. Hiszen az a munkás, aki a csupán kénytelenségből nem dolgozók táborához csatlakozik, többé-kevésbbé nyíltan mutatja meg, hogy a sztrájkolók törekvéseinek erőszakos megvalósítására különösebb súlyt nem vet.

1934-ben az ország egészében különösen fonó- és szövőiparunk terén volt magas azoknak a munkanapoknak száma, amelyeket a csupán kénytelenségből nem dolgozó munkások vesztettek. Sorban utána a fa- és csontipar, a ruházati ipar, az építőipar, a vas- és fémipar, valamint a kőszén- és a barnaszénbányászat következtek. Ilyenmű elvesztett munkanapok az élelmezési és élvezeti cikkek gyártásának, a kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegiparnak, valamint a gépgyártás és villamossági iparnak munkaviszályaiban egyáltalában nem fordultak elő.

Vizsgáljuk meg mármost nagy vonalaiban az idevágó másik vonatkozást, azaz a munkások *bérveszteségének* fővárosi és vidéki megoszlását is.

137. A munkások bérvesztesége.

Megnevezés	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Pengőben.*							
A sztrájkoló munkások bérvesztesége :								
Budapest	794.692	185.594	227.700	268.923	268.868	30.445	453.170	145.482
Vidék	749.721	449.133	548.672	151.030	488.457	62.313	61.295	201.372
Magyarország összesen	**1,544.413**	**634.727**	**776.372**	**419.953**	**757.325**	**92.758**	**514.465**	**346.854**
A kénytelenségből nem dolgozó munkások bérvesztesége :								
Budapest	7.817	54.760	35.640	11.154	37.460	7.943	38.605	12.291
Vidék	19.177	6.134	49.587	20.368	12.354	1.872	24.436	10.457
Magyarország összesen	**26.994**	**60.894**	**85.227**	**31.522**	**49.814**	**9.815**	**63.041**	**22.748**
Az összes szünetelő munkások bérvesztesége :								
Budapest	802.509	240.354	263.340	280.077	306.328	38.388	491.775	157.773
Vidék	768.898	455.267	598.259	171.398	500.811	64.185	85.731	211.829
Magyarország összesen	**1,571.407**	**695.621**	**861.599**	**451.475**	**807.139**	**102.573**	**577.506**	**369.602**
	B) *Százalékokban.*							
A sztrájkoló munkások bérvesztesége :								
Budapest	51·5	29·2	29·3	64·0	35·5	32·8	88·1	41·9
Vidék	48·5	70·8	70·7	36·0	64·5	67·2	11·9	58·1
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A kénytelenségből nem dolgozó munkások bérvesztesége :								
Budapest	29·0	89·9	41·8	35·4	75·2	80·9	61·3	54·0
Vidék	71·0	10·1	58·2	64·6	24·8	19·1	38·7	46·0
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Az összes szünetelő munkások bérvesztesége :								
Budapest	51·1	34·6	30·6	62·0	38·0	37·4	85·2	42·7
Vidék	48·9	65·4	69·4	38·0	62·0	62·6	14·8	57·3
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Táblánkban mindenekelőtt az szembeötlő, hogy a *fővárosnak* idevágó részesedései általában jóval magasabbak azoknál, amelyeket az imént, az elvesztett munkanapok vonatkozásában láttunk. Ennek a jelenségnek okai kézenfekvők : a fővárosi munkabérek — amint már korábbi fejtegetéseinkből is tudjuk — magasabbak a vidékieknél. Nyilvánvaló, hogy egy-egy munkanap elvesztése Budapesten átlagosan nagyobb bérveszteséget jelent, mint vidéken. A 136. és 137. táblák közötti idevágó különbségek aránya tehát oly magas, amilyen nagy a fővárosi és a vidéki átlagos munkabérek közötti eltérés.

Az az évente több százezer, sőt egyes években csaknem egymillió pengőre rúgó összeg, amelyet munkásaink a munkaviszályok következtében elvesztettek, önmagában ugyan eléggé jelentékeny. Ha azonban különösen azokkal a *nyugati országokkal* hasonlítjuk össze magunkat, amelyeknek társadalomgazdasági rendszere szintén még többé-kevésbbé a tőkegazdaság elvei szerint irányul, idevágó viszonyainkat viszonylag *rózsásaknak* mondhatjuk.

Budapesten társadalompolitikai szempontból különösen az a tény hat kedvezőtlenül, hogy azoknak a munkásoknak országos bérveszteségéből, akik csupán kénytelenségből nem dolgoznak, átlagosan jóval nagyobb rész

jut rá, mint azokéból, akik közvetlenül sztrájkolnak vagy akik ellen a kizárások közvetlenül irányulnak. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a munkaviszályok következtében szenvedett munkabérveszteségek különösen a dolgozni hajlandó munkásokat keserítik el. Hiszen ők a bérveszteségben rejlő igazságtalanságot kétségtelenül súlyosabban érzik meg. Ebben a vonásban fővárosi munkaviszonyainknak a vidékiekénél kedvezőtlenebb helyzetét kell látnunk.

1934-ben az egész országra vonatkozó és iparágak szerint tagolt bérveszteségek fejlődése megközelítőleg hasonlóképen alakult, mint az elvesztett munkanapok száma. Minthogy a kőszén- és a barnaszénbányászat munkaviszályai ebben az évben aránylag csak rövidebb lepergésűek voltak, az összes szünetelő munkások bérvesztesége kimagaslóan legnagyobb fonó- és szövőiparunkban volt. Benne egyedül 107.399 pengőre rúgott. A második helyet utána — részben hosszadalmas munkaviszályaira, részben pedig már korábban is kiemelt aránylag magas munkabéreire való tekintettel — a gépgyártás és villamossági ipar foglalta el 58.465 pengővel. A többi foglalkozási ág azután ebben a sorrendben következett: ruházati ipar 48.165, a vas- és fémipar 45.501, a kőszén- és a barnaszénbányászat 44.528, a fa- és csontipar 26.928, a kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar 2530, az élelmezési és az élvezeti cikkek gyártása 1908 pengővel. Nem véletlen, hogy az alsó fokokat itt azok az iparágaink foglalják el, amelyekben a munkabérek is általában alacsonyak.

Az elvesztett munkanapok és a bérveszteségek összehasonlítása különösen akkor tanulságos, ha 135., 136. és 137. táblánk alapján az *egy szünetelő munkásra eső veszteségeket* nézzük. Itt azt látjuk, hogy egy-egy szünetelő munkásra *Budapesten* 1927-ben, 1928-ban, 1929-ben, 1933-ban és 1934-ben, tehát a táblánkban szereplő évek többségében nagyobb veszteségek jutottak, mint vidéken. Ellenkező értelmű képet csupán 1931 és 1932 mutatnak. 1930-ban pedig azzal a helyzettel állunk szemben, hogy míg az egy-egy szünetelő munkásra eső munkanapok száma vidéken, addig a reá jutó bérveszteségek összege Budapesten volt nagyobb. Ezt az eltérést is kézenfekvő módon csupán a Budapesten tekintetbejövő jóval magasabb átlagos munkabérek idézték elő. Általában tehát ahhoz a következtetéshez jutunk, hogy budapesti munkásainkat az évtizedünkben előfordult munkaviszályok egyénileg keményebben sujtották, mint a vidékieket. Más kérdés természetesen az, hogy fővárosi munkásaink — épen átlagosan nagyobb jólétükre való tekintettel — a magasabb veszteségeket nem könnyebben viselték-e el, mint vidéki kartársaik a viszonylag kisebbeket.

A munkaviszályokra vonatkozó eddigi összefüggéseinket mintegy *össznézetben* kapjuk, ha most még az egy munkaviszályra eső szünetelő munkások, elvesztett munkanapok és bérveszteségek fővárosi és vidéki alakulását is áttekintjük.

138. Az egy munkaviszályra eső szünetelő munkások, elvesztett munkanapok és bérveszteségek.

Megnevezés	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Az egy munkaviszályra eső szünetelő munkások száma:								
Budapest	309	125	84	184	228	205	611	191
Vidék	284	392	433	142	368	288	182	308
Magyarország összesen	**295**	**332**	**239**	**165**	**295**	**246**	**334**	**260**
Az egy munkaviszályra eső elvesztett munkanapok száma:								
Budapest	3.853	4.209	928	2.268	2.828	648	9.077	1.854
Vidék	3.229	4.290	4.169	2.281	7.401	2.644	1.267	1.899
Magyarország összesen	**3.511**	**4.231**	**2.368**	**2.274**	**4.994**	**1.646**	**4.038**	**1.881**
Az egy munkaviszályra eső bérveszteségek pengőben:								
Budapest	21.119	34.336	7.524	14.741	15.316	3.839	44.707	7.889
Vidék	16.715	18.969	21.366	10.712	27.823	6.419	4.287	7.304
Magyarország összesen	**18.707**	**22.439**	**13.676**	**12.899**	**21.241**	**5.129**	**18.629**	**7.543**

Ebben a táblánkban egyaránt jut kifejezésre a munkaviszályoknak mind terjedelme, mind pedig időtartama. A terjedelem csak a szünetelő munkások rovatában, az időtartam pedig az elvesztett munkanapok számában és a bérveszteségek összegében is kidomborodik. Hogy *budapesti* munkaviszályaink átlaga valamelyest rövidebb ideig tartott, mint a vidékieké, azt ez a táblánk megint ékesen bizonyítja. Míg ugyanis tekintetbejövő 8 évünk sorában 3 olyan akad, amelyekben egy-egy munkaviszályra Budapesten több szünetelő munkás esik, mint vidéken, addig oly évet, amelyekben egy-egy munkaviszályra Budapesten több elvesztett munkanap jut, mint vidéken, csak 2-t találunk. Az első vonatkozásban 1927, 1930 és 1933, a másodikban azonban csak 1927 és 1933 jönnek tekintetbe. A budapesti átlagosan magasabb munkabérekről viszont itt megint az a tény tanúskodik, hogy oly évünk, amelyekben egy-egy munkaviszályra Budapesten nagyobb bérveszteségek jutottak, mint vidéken, nem kevesebb mint öt akadt: 1927, 1928, 1930, 1933 és 1934. Ezek a különböző arányú megoszlások jól világítják meg a budapesti munkaviszályaink különleges jellegét.

Nézzük most még ebben a vonatkozásban is *1934. évi* munkaviszályi állapotainkat iparágak szerinti megoszlásukban. Az *egy-egy munkaviszály folyamán szünetelő munkások* számában kőszén- és barnaszénbányászatunk messze vezetett. Egy-egy munkabeszüntetésére ugyanis 981, egy-egy kizárására pedig 620 munkás jutott. Ez megfelel annak, amit fentebb kőszén- és barnaszénbányászatunk munkaviszályainak viszonylagosan széles terjedelméről mondtunk. A többi foglalkozási ág közül egy-egy munkaviszályra ruházati iparunkban 225, vas- és fémiparunkban 224, fa- és csontiparunkban 201, fonó- és szövőiparunkban 167, kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegiparunkban 121, az élelmezési és élvezeti cikkek gyártásában 50, az építő-

iparban 48, a gépgyártásnak és villamossági iparnak munkabeszüntetéseire 90, kizárásaira pedig 32 szünetelő munkás jutott.

A munkaviszályoknak terjedelmétől erősen eltérő időtartama következtében az *egy-egy munkaviszályban elvesztett munkanapok* száma már egészen más sorrendet mutat. Itt a vas- és fémipar, valamint a gépgyártás és villamossági ipar vezetnek erősen. Amaz egy munkaviszályra jutó 9962, emez pedig egy munkabeszüntetésre jutó 9047 elvesztett munkanapjával. Abban az egyetlen kizárásban viszont, amely a gépgyártás és villamossági ipar terén 1934-ben előfordult, csak 960 munkanap veszett el. A többi iparágak közül egy-egy munkaviszályra fa- és csontiparunkban 4069, fonó- és szövőiparunkban 2212, ruházati iparunkban 1239, kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegiparunkban 605, építőiparunkban 427, élelmezési és élvezeti cikkeink gyártásában pedig 145 elvesztett munkanap jutott. Kőszén- és barnaszénbányászatunk egy-egy munkabeszüntetésében 1875, egy-egy kizárásában pedig 620 munkanap veszett el. Az utóbbi adatoknak az egy munkaviszályra eső szünetelő munkások számával való egybevetéséből látjuk, hogy a kőszén- és barnaszénbányászatunkban 1934-ben tekintetbejövő két kizárás mindegyike csak egy-egy napig tartott.

Az elvesztett munkanapok terén látott sorrendnek csak részben felel meg az a tény, hogy az *egy-egy munkaviszályban szenvedett bérveszteségek* összegének vonatkozásában is gépgyártásunk és villamossági iparunk, valamint vas- és fémiparunk vezet. Minthogy azonban gépgyártásunk és villamossági iparunk átlagos munkabérei magasabbak, ezen a téren annak ellenére is övé az első hely, hogy vas- és fémiparunk egy-egy munkaviszályában többmunkanap veszett el. Gépgyártásunknak és villamossági iparunknak egy-egy munkabeszüntetésére 55.265, egy-egy kizárására azonban csak 3200 pengőnyi bérveszteség jutott. Vas- és fémiparunk egyetlen munkaviszályánál a megfelelő összeg 45.865 pengőre rúgott. Utánuk sorban következnek: fa- és csontiparunk, 16.602 a fonó- és szövőiparunk 7603, ruházati iparunk 4131, kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegiparunk 2530, építőiparunk 2375, valamint élelmezési és élvezeti cikkeink gyártása 636 pengővel. Kőszén- és barnaszénbányászatunk egy-egy munkabeszüntetésében 7943, egy-egy kizárásában pedig 2410 pengőnyi bérveszteségre került sor.

Azt az általános képet, amelyet az eddigiekben munkaviszályaink fővárosi és vidéki megoszlásáról nyertünk, a rendelkezésünkre álló hivatalos statisztikai adatokhoz képest különböző irányokban egészíthetjük még ki. Oly további *részletkérdések* irányában, amelyek egyes újabb szempontokat felvetnek ugyan, amelyeknek legáltalánosabb eredményeit azonban már az eddigiekben is érintettük. Ezért az ilynemű részletkérdések felderítésére vonatkozó tábláinkat csak munkánk függelékében nyujtjuk. Az olvasóra bízzuk, hogy segítségükkel — az eddigiekben már bemutatott módszerek alapján — kihámozza a fővárosnak bennük kidomborodó országos munkaviszályi szerepét.

D) *Munkaviszályaink időtartama.*

Függelékünk 28. táblájában a munkaviszályok *időtartamát* számuk és a sztrájkoló és kizárt munkások száma alapján taglaljuk. Összes munkaviszályainkat időtartamuk szerint öt csoportra oszthatjuk: az 1 napos, a 2—6 napos, a 7—14 napos, a 15—30 napos és az egy hónapnál hosszabb ideig tartó munkaviszályok csoportjaira. Lényegében ez a csoportosításunk sem fedhet fel más általános összefüggéseket, mint amelyeket a munkaviszályok időtartamára vonatkozólag általában már fentebb is megállapítottunk. Csupán további részleteket mutat.

Viszonylag a *leggyakoribbak* azok a *munkaviszályok*, amelyeknek időtartama 2—6 nap. Utánuk a 7—14 napig, azután a 15—30 napig, majd a mindössze 1 napi és végül a 30 napnál tovább tartó munkaviszályok következnek.

Általában megállapíthatjuk, hogy *Budapestre* a rövidebb ideig tartó munkaviszályokból árnyalatilag több jut, mint a huzamosabbakból. Ez az a főváros szempontjából kedvező vonás, amelyet már az eddigiekben is ismételten domborítottunk ki.

Ha viszont a *sztrájkoló és kizárt munkások száma* szerint osztályozzuk különböző időtartamú munkaviszályainkat, akkor az itt is első helyen álló 2—6 napig tartó munkaviszályok után sajátosképen a 15—30 napig tartó munkaviszályok csoportja következik és csak ezután jön a 7—14 napig tartó munkaviszályok csoportja. Az utolsó két helyen pedig az egy hónapnál tovább tartó munkaviszályok ezen a síkon megelőzik azokat, amelyek mindössze egy napig tartottak. A 15—30 napig tartó munkaviszály-csoportnak idevágó előnyomulását egyoldalúan indokolja ugyan az 1927. évi viszonylag igen súlyos sztrájkok megfelelő száma. Eltolódásainkból mégis arra következtethetünk, hogy az ország egészében a nagyobb munkástömegeket megmozgató munkaviszályok általában elkeseredettebbek szoktak lenni és így átlagosan hosszabb ideig is tartanak, mint a csak kisebb számú munkásra kiterjedő viszályok.

Budapest idevágó részesedési arányait ugyan általában még kedvezőbb színekben tünteti fel az a körülmény, hogy 1932-ben, azaz a harmincas évek első felének pangási mélypontján 15 napnál hosszabb terjedelmű munkaviszály fővárosunkban egyáltalában nem fordult elő; a mindössze egy napig tartó munkaviszályok viszont ebben az évben a maguk egészében — azaz mindhárman — Budapestre jutottak. Sietve kell azonban hozzáfűznünk, hogy ennek az egyoldalú megoszlásnak nagyobb jelentősége már csak azért sincsen, mert 1932, amint már fentebb ismételten is mondtuk, viszonylag igen gyenge sztrájkéveink közé tartozik. Fontosabb annak a ténynek hangsúlyozása, hogy Budapestnek a hoszsabblejáratú munkaviszályokban való idevágó részesedése sem túlságosan nagy.

E) *Munkaviszályaink eredménye.*

Munkaviszályainkat közvetlen *eredményük* szempontjából általában három csoportra oszthatjuk: a szerint, hogy teljes, illetőleg részleges sikerrel jártak-e, vagy pedig sikertelenül végződtek-e. Ezen csoportok fővárosi és vidéki megoszlása szempontjából tekintik át munkaviszályainkat függelékünk 29—34. táblái.

Előre kell bocsátanunk, hogy itt is egyaránt vettük tekintetbe mind a *munkabeszüntetéseket*, mind pedig a *kizárásokat*. A fentiek alapján azonban tudjuk, hogy a kizárásoknak nálunk csak igen csekély jelentőségük van. Így pl. az 1934-ben előfordult összesen három kizárás közül teljes sikerrel az az egy járt, amely gépgyártásunk és villamossági iparunkban fordult elő, míg az a másik kettő, amely a kőszén- és barnaszénbányászatban esett meg, csupán részleges sikerű volt. A munkabeszüntetéseket és a kizárásokat itt azért kapcsoltuk egybe, mert a munkaviszályok általános alaki lepergésének szempontjából sikerességük fokát fontos összesítve látnunk, bármily fajta munkaviszályról van is szó. Ha azonban egyrészt a munkásoknak, másrészt pedig a munkaadóknak harci eredményeit óhajtjuk mérni, akkor nyilvánvalóan zavarólag hat a kétféle munkaviszálynak itteni egybefogása. Még ebben az esetben is megint tekintettel kell lennünk a kizárások csekély súlyára. Így azután a teljes sikerek nagyobb száma mégis csak inkább munkásaink erejéről, a sikertelenségek nagyobb száma pedig inkább gyengeségükről tanúskodik.

A munkaviszályok sikerességéről szóló összeállításainkat egyaránt vonatkoztatjuk mind a *munkaviszályoknak*, mind pedig a bennük *sztrájkoló* és *kizárt munkásoknak* a számára.

29., *30.* és *31. függeléki táblánk* adatainak egybevetése mindenekelőtt azt mutatja, hogy évtizedünk egészében *Magyarországon* legnagyobb számban a sikertelen, legkisebb számban pedig a teljes sikerrel végződött munkaviszályok fordultak elő. A részleges siker száma kettőjük között helyezkedik el. Ez egyaránt volt így mind Budapesten, mind pedig vidéken. A viszályoktól érintett munkások számát tekintve mind Budapesten, mind pedig vidéken a részleges sikerrel végződött munkaviszályok voltak a leggyakoribbak. Utánuk következtek a sikertelenül, majd pedig a teljes sikerrel végződött munkaviszályok. Ebből a megoszlásból arra következtethetünk, hogy nagyobb munkástömegekre kiterjedő munkaviszályaink általában mégis valamivel több sikerrel jártak, mint azok, amelyekben csak kisebb számú munkás részesedett. Ez a körülmény általános várakozásainknak is megfelel. Hiszen ahol több munkás fog egybe, ott általában jobb eredményt tudnak elérni, mint ahol csupán kevesebb munkás kísérletezik munkabeszüntetéssel.

Budapest részesedéséről azt látjuk, hogy a táblánkban szereplő 8 év átlagában — ha a munkaviszályoktól közvetlenül érintett munkások számát vesszük alapul — a teljes sikerrel végződött munkaviszályok terén valamivel kisebb, a részleges sikerrel és a sikertelenül végződött munkaviszályok terén pedig valamivel nagyobb, mint a vidéké. Ebből pedig joggal következtethetjük azt, hogy a munkaviszályokban résztvevő munkások ereje a fővárosban valamivel gyengébb volt, mint vidéken. Ezen a tényen nem is lepődhetünk meg. Hiszen fővárosi munkaadóink két vonatkozásban is csak kisebb mértékben függnek munkásaiktól, mint a vidékiek. Elsősorban helybeli szomszédságuk alapján egymást jobban támogathatják. Másodsorban pedig a fővárosi nagy munkapiacon szükség esetén jóval könnyebben pótolhatják sztrájkoló munkásaikat, mint a többnyire egyedülálló és önmagukra utalt vidéki munkaadók. Mindkét tényező egyaránt a budapesti munkások hátrányára billenti a mérleget. A közgazdaság legáltalánosabb vonatkozásaiban azonban ez még korántsem jelenti azt, hogy Budapest hátrányosabb helyzetben van a vidéknél. Hiszen többé-kevésbbé még tőkegazdasági jellegű jelen gazdaasági rendszerünk is akkor működik jól, ha a rendszer élén álló vállalkozók, azaz a munkaadók megfelelően hatalmasak. Csakis a mainál nagyobb társadalomgazdasági egyenlőség felé vezető úton mondhatnánk Budapest idevágó helyzetét kedvezőtlenebbnek. Kétségtelen ugyanis, hogy a fővárosi munkásoknak nagyobb tényleges gyengesége Budapest társadalmi hangulatát megfelelően veszélyesebben feszültté teszi.

Függelékünk 32—34. tábláiban azután a szerint taglaljuk teljes és részleges sikerrel, valamint sikertelenül végződött munkaviszályainkat, hogy kitörésükhöz *hatalmi kérdésre*, a *munkabérre*, vagy pedig a *munkaidőre* vonatkozó követelések vezettek-e. Közöttük természetesen olyanok is akadtak, amelyekben két- vagy háromféle követelés egyaránt jött tekintetbe. A három tábla egybevetéséből mindenekelőtt azt látjuk, hogy munkaviszályainkban leggyakrabban a munkabérre vonatkozó követelések szerepeltek. Számban utánuk következtek a hatalmi kérdésre vonatkozó követelések, míg a munkaidőre vonatkozók sztrájkstatisztikánkban inkább csak szórványosan szerepelnek.

Míg a *munkaviszályok számát* tekintve, a hatalmi kérdésekre és a munkaidőre irányuló követelések zöme sikertelen maradt, addig a munkabérre vonatkozó követelések közül részleges sikerrel is viszonylag sok végződött. Teljes sikerrel viszont mindhárom csoportban aránylag igen kevés követelés járt.

A *sztrájkoló* és *kizárt munkások tömegeit tekintve* is azt látjuk, hogy mindenképen legnagyobb súlyuk a munkabérre vonatkozó sztrájkköveteléseknek volt és hogy a részleges sikerek ebben a vonatkozásban már mindenképen előtérbe jutottak.

Ami a *budapesti* és *vidéki* megoszlást illeti, a munkaidőre vonatkozó követelések szórványos jelensége ebben a tekintetben korántsem nyujt egységes képet. A hatalmi kérdésre, valamint a munkabérre vonatkozó követelések vidéken valamivel sikeresebb eredménnyel jártak, mint Budapesten. Ez egyébként tökéletesen megfelel fentebbi idevágó általános következtetésünknek, amelyben a budapesti munkások árnyalatilag nagyobb társadalmi gyengeségére utaltunk.

F) *Budapest környékének munkaviszályai.*

Nyilvánvaló, hogy *Budapest-környéknek* a munkaviszályok szempontjából is valamelyest más országos szerepköre van, mint a vidék egyéb részeinek. Az idevágó különbségeket már korábbi összefüggésben is ismételten hangsúlyoztuk. Gyakorta kerülünk zavarba, amidőn a fővárosnak gazdaságpolitikai vagy társadalompolitikai szempontból való területi elhatárolására kell vállalkoznunk.

Ezért nem lehet haszontalan, ha a munkaviszályokról alkotott képünket végezetül kiegészítjük még oly áttekintéssel is, amely általános kettős megosztásunk helyébe *hármas* megosztást tesz és külön-külön nézi a szűkebb értelemben vett Budapest-környéknek és az egyéb vidéknek munkaviszályait. Ezt tesszük *függelékünk 35. táblájában*, amely részben Mozolovszky Sándornak a Magyar Statisztikai Szemlében közölt adataira, részben pedig közvetlenül a Magyar Statisztikai Évkönyvre támaszkodik. Segítségével pontról-pontra jól figyelhetjük meg, hogy az ú. n. vidékből a munkaviszályok vonatkozásában is mily nagy rész jut Budapest környékére. Ezen tábla számadatainak megítélésénél figyelemmel kell lennünk azonban arra a körülményre, hogy benne nem összes, hanem csakis ipari munkaviszályaink szerepelnek. Bányászati és közlekedési munkaviszályaink tehát kimaradtak belőle.

Kétségtelen, hogy még Budapest-környéken is többé-kevésbbé azok a munkaviszályi vonások érvényesülnek, amelyeket különlegesen fővárosiaknak mondtunk. Ezek a vonások pedig általában azt bizonyítják, bogy munkaviszonyainkból *Budapestre* országos viszonylatban nagy ipari lendületének ellenére sem jut túlnagy rész. Noha általában azt várhatnók, hogy fővárosunkban az osztályellentétek viszonylag igen élesek, munkaviszályaink megoszlásának különböző vonatkozásokban való boncolgatása az ilyféle feltevések alaptalanságát mutatta ki. Általában azt mondhatjuk, hogy munkaviszályaink megoszlása fővárosunk országos gazdasági szerepét nem tünteti fel kedvezőtlenebbnek, mint amilyennek ez a szerep egyéb gazdasági összefüggésekre kiterjeszkedő vizsgálódásaink alapján látszik.

4. Társadalmi politika.

A) *Gazdaságpolitika, jövedelemeloszlás és társadalmi politika.*

Az utóbbi összefüggésekre vonatkozó vizsgálódásaink során majdnem észrevétlenül siklottunk át a szorosabb értelemben vett közgazdasági jelenségek területéről azoknak boncolgatására, amelyeket általában már inkább társadalompolitikaiaknak szoktunk nevezni. Pontosabban úgy mondhatnánk, hogy utóbbi fejtegetéseink javarésze már inkább a *gazdaságpolitika és a társadalmi politika határán* helyezkedik el. Ez a határ többnyire már a gyakorlati életben is elmosódik. Annál is inkább mosódik el, mert — közelebbről nézve — minden gazdaságpolitikai vonatkozás szorosan kapcsolatos társadalompolitikaiakkal és viszont. Ha pedig elméletileg igyekeznénk meghatározni, hogy tulajdonképen mikor is érkezünk a két terület közös határára, bonyolult kérdések sorozata merül fel előttünk. A gazdaságpolitika és a társadalmi politika közötti vonatkozások ugyanis távolról sem oly egyszerűek, mint amilyennek őket felületes megítélés alapján mondanánk.

Legyünk tisztában azzal, hogy amennyiben tényleg csak *anyagi* szükségleteink minél tökéletesebb kielégítése a célunk, kétségtelen, hogy a legjobb és ezért a megvalósításra leginkább érdemes állapot a tökéletes gazdasági *szabadságban* tárul elénk. Az oly szabadságban, amelyben a termelési erők szabad kifejtésének nem állnak útjában akadályok. A szabad versenyben rejlő serkentő tényezők ebben a rendszerben szorítanak bennünket termelői készségeink legmesszebbmenő kifejtésére és ezáltal fogyasztásunk számára is ebben a rendszerben biztosítjuk a lehető legmagasabb színvonalat. Tételünk azonban csak merőben anyagi szükségleteinktől függő anyagi fogyasztásunkra vonatkozólag áll meg.

Nem vitatható viszont, hogy egyéb szükségleteink is vannak. Oly szükségleteink, amelyeket *szellemieknek* vagy *erkölcsieknek* nevezhetünk. Elsősorban ezek a szükségleteink bírnak bennünket oly társadalmi tevékenységekre, amelyeknek kedvéért anyagi áldozatokat kell hoznunk. Alábbi összefüggésben még bővebben is látni fogjuk, hogy közületeinknek, mint amilyen az állam, a megye, a város és a község, anyagi eszközökre van szükségük, amidőn hatalmi és művelődési törekvéseink mellett a tökéletesebb társadalmi egyenlőség eszményét is megvalósítani igyekeznek. Az a magatartásunk, amellyel a gazdaságilag gyengébbeknek teljes elnyomatását nem engedjük meg és amellyel ilyképen a társadalomgazdasági osztályaink közötti nagy ellentétetek lehető csökkentésére törekszünk, merőben társadalompolitikai, nem pedig gazdaságpolitikai megfontolásokból sarjadzik. Merőben társadalmi politikánk céljait szolgáljuk tehát, amidőn pl. az államilag szervezett társadalombiztosítás, kórházak vagy pedig egyéb jóléti intézmények fenntartása érdekében hozunk közületi anyagi áldozatokat. Ahhoz

azonban, hogy ezeket az anyagi áldozatokat meghozhassuk, a közület kezében anyagi eszközökre, azaz pénzgazdaságunkban elsősorban pénzre van szükségünk. Ezt a pénzt pedig valahonnan elő kell teremtenünk. Elsősorban a magángazdaságoktól vonjuk el. Ezeknek menetében már ilymódon is bizonyos zavarokat idézünk elő, amely zavarok azután egyéb irányú politikai beavatkozásaink következtében még csak fokozódnak. *Gazdaságpolitikai rendszabályokra* elsősorban csakis azért van szükségünk, hogy az így keletkező zavarokat enyhítsük.

Ebből az egész összefüggésből, amelyet alább majd még tisztábban is látni fogunk, itteni gondolatmenetünkben egyelőre csupán annyi fontos, hogy társadalmi politikánknak gazdaságpolitikánkkal szemben bizonyos logikai elsőbbsége van. A gyakorlatban azután ezen elsőbbség ellenére is azt látjuk, hogy gazdaságpolitikai rendszabályaink számos vonatkozásban nyúlnak vissza a társadalmi politika területére és ilyképen a *kölcsönhatásoknak* sűrű szövevényeit hozzák létre. Innen van az, hogy már a társadalomgazdasági rétegződés, a munkanélküliség és a munkaviszályok kérdéseinek vizsgálatánál is oly gyakran kellett gazdaságpolitikai szempontokkal kapcsolatosan szociálpolitikai vonatkozásokra utalnunk.

Legalább vázlatosan külön is indokolnunk kell még, hogy társadalompolitikai összefüggésekkel miért foglalkozunk munkánknak azon részén belül, amely a fogyasztásról és a jövedelemeloszlásról szól. Amint láttuk, minden társadalompolitikai beavatkozásnak célja elsősorban az, hogy a társadalomgazdasági rétegeink közötti mély szakadékokat a lehetőséghez képest enyhítse. Tudjuk viszont, hogy az osztályellentéteinket elsősorban *jövedelemeloszlásunkra* vezethetjük vissza. Belőle sarjadzanak ugyanis azok a különbségek, amelyek egyes társadalomgazdasági osztályokat erősekké, másokat pedig gyengékké tesznek.

Ha mármost társadalmi politikánkkal a gyengéket védjük és egyúttal az erőseket — legalább viszonylagosan — gyengítjük, nyilvánvaló, hogy akár közvetlenül, akár pedig közvetve a jövedelemeloszlásba avatkozunk be. A kisjövedelműeknek többet igyekszünk juttatni és ezt a többletet a nagyjövedelműektől vesszük el. Ezt *közvetlenül* tesszük, amidőn munkabérpolitikánkkal a munkásoknak mint gyengébb osztálynak nagyobb jövedelmet iparkodunk biztosítani. *Közvetve* azonban lényegileg ugyanígy járunk el akkor, amidőn bárminemű egyéb társadalompolitikai intézményünk kapcsán segítjük a gazdaságilag gyengébbeket. Hiszen ha akár kórházi ápolás, akár munkanélküli segély, akár pedig más társadalompolitikai támogatás alakjában oly ingyenes, vagy az általánosnál olcsóbb juttatásokban részesítjük a gazdaságilag gyengébbeket, amelyekért egyébként fizetniök kellene, vagy amelyekért legalább is nagyobb anyagi ellenszolgáltatást kellene adniok, közvetve nyilvánvalóan jövedelmüket növeljük. Minthogy pedig a társadalompolitikai intézmények fenntartásához szükséges költségeket

nagyobbrészt tehetősebb polgáraink megadóztatásából vagy egyéb közterheiből teremtjük elő, ugyancsak kétségtelen, hogy közvetve az ő jövedelmüket csökkentjük. Helyesen tehát akkor látunk, ha társadalmi politikánknak többé-kevésbbé egészét gazdasági vonatkozásaiban tágabb értelmű jövedelemeloszlási politikának fogjuk fel. Ilyképen indokoltnak látszik, hogy a társadalmi politikának bennünket érdeklő összefüggéseivel a jövedelemeloszlás jelenségeinek kapcsán foglalkozzunk.

A jelen címben *Budapestnek* egyik-másik fontosabb társadalompolitikai intézményünkben való részesedését vizsgáljuk. Arról már eleve le kell mondanunk, hogy társadalompolitikai intézményeinket itt rendszeresen tekintsük át. Két okból is le kell mondanunk róla. Elsősorban azért, mert munkánkban ilynemű vizsgálódásra elegendő tér nem áll rendelkezésünkre. Másodsorban pedig azért, mert a rendszeres tárgyaláshoz szükséges statisztikai adatok sem állnak rendelkezésünkre. A társadalmi politikának inkább csak *egynéhány intézményét* ragadjuk ki és azokat nézzük. Figyelmünket nevezetesen az oly társadalompolitikai intézményekre irányítjuk, amelyek egyrészt fontosságuknál fogva kiemelkednek és amelyekre vonatkozólag másrészt a fővárosi és a vidéki megoszlás síkján viszonylag jól használható statisztikai adataink vannak. Ezekhez a szempontokhoz képest társadalmi biztosításunkat, kórházainkat, tüdőbeteggondozó intézeteinket, állami gyermekmenhelyeinket, árvaházainkat és még egynéhány egyéb hasonló intézményünket tekintjük át.

Sorunkban egynéhány olyan van, amelyeket társadalmi politikánk hagyományos tárgykörén *belül* többé-kevésbbé mindig tárgyalni szokott. Egynéhány olyannal is találkozni fogunk azonban, amelyek ezen a hagyományos tárgykörön többnyire *kívül* esnek. Alább indokolni fogjuk, hogy miért csatoljuk őket is ide. Hozzáfűzhetjük még, hogy egyik-másik társadalompolitikai intézményünkkel már eddigi fejtegetéseink során is foglalkoztunk. Ilyen volt pl. a hatósági munkaközvetítés, amelynek tevékenységét fővárosi és vidéki megoszlásában néztük.

B) *Társadalmi biztosításunk.*

Ujabb társadalmi politikánk egyik legnagyobb vívmánya kétségtelenül államilag szervezett kötelező *társadalmi biztosításunk*. Vele egyrészt azokat kényszerítjük a jövőbe tekintő nagyobb óvatosságra és megfelelő anyagi áldozatokra, akiket gazdaságilag gyengébbeknek tartunk. Másrészt pedig ugyancsak jövőjüknek anyagi biztosítása érdekében a gazdaságilag erősebbekre rovunk ki terheket. Hiszen az erősek annál szilárdabb alapon állnak, minél enyhébbek a társadalomgazdasági osztályellentétek. Ez mélyebb értelme annak a hármas megosztásnak, amely szerint kötelező társadalmi biztosításunk terheit részben a biztosítottak, részben munkaadóik, részben pedig

a közület között osztjuk meg. Éppen az érdeklődésünk előterében álló évtized folyamán következett be nálunk a fejlődésnek az a fordulata, amely kötelező társadalmi biztosításunkat kivételesen magas színvonalra emelte. Annál szükségesebbnek látszik, hogy fővárosunknak ezen társadalompolitikai tevékenységünkön belüli szerepkörét közelebbről is szemügyre vegyük. (L. a 139. számú táblázatot.)

Táblánkat azért kezdjük csak az 1928. évvel, mert *1927-ben* hozott nagyszabású társadalombiztosítási újításaink a társadalombiztosítás taglétszámában és tagsági forgalmában csak ebben az évben éreztették hatásukat.

Adataink, amelyeket részben a Magyar Statisztikai Évkönyvből, részben pedig Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyvéből merítettünk, egyaránt terjeszkednek ki a társadalmi biztosítás *minden* ágára. Egyaránt veszik tehát tekintetbe az Országos Társadalombiztosító Intézet kerületi és vállalati pénztárait, valamint tőle független egyéb önálló társadalombiztosító intézeteinket is.

A Budapestre vonatkozó *1934. évi taglétszámot* azért nem állíthattuk be táblánkba, mert ez a szám a kerületi pénztáraknál és kirendeltségeiknél folyó átszervezési munkák következtében adatgyüjtésünk lezárásának idején még nem állt rendelkezésünkre.

Társadalombiztosításunk összes *taglétszámának országos* alakulása messzemenő konjunktúraérzékenységet mutat. Ezt különösen akkor látjuk, ha tekintetbe vesszük a huszas évek második felének táblánkban nem szereplő elejét is. Ha Magyar Statisztikai Évkönyvünknek »a bányászati, ipari, kereskedelmi és közlekedési alkalmazottak munkásbiztosító és betegsegélyző pénztárai« című rovatát nézzük, akkor az egész országban 1925-ben 907.926, 1926-ban 933.007, 1927-ben pedig már 1,033.609 főre rúgó biztosított taglétszámot találunk. A huszas évek második felének általános gazdasági fellendülése itt tehát élénken érezteti hatásait. A már 1927-ben is megközelített magas színvonal az évtized végéig megmaradt és csak a harmincas évek első felének pangásában kezdett erősebben süllyedni. Jellegzetes viszont, hogy a harmincas évek közepe felé újból fellendülő általános gazdasági helyzetünk az országos taglétszámot itt megint emeli. Azt látjuk tehát, hogy minél kedvezőbb képet mutat általános gazdasági helyzetünk, annál nagyobb a társadalombiztosítás szempontjából tekintetbejövő különböző alkalmazottak száma és annál magasabb ilyképen társadalombiztosító intézeteink taglétszáma is. Minél kedvezőtlenebb viszont általános gazdasági helyzetünk, annál jobban megcsappan azoknak száma, akik a társadalombiztosítás tagjaiul tekintetbe jönnek.

Azt is világosan látjuk, hogy *Budapestnek* az ország összes társadalmilag biztosítottjai számában való részesedése már a huszas évek második felében is tekintélyes volt: hiszen már akkor is a felerésznél jóval magasabbra rúgott. Ezt kétségtelenül csak részben kell annak a körülménynek

139. Társadalombiztosító intézeteink taglétszáma és tagsági forgalma.

Megnevezés	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
			A) *Abszolút számokban.*				
Évi átlagos létszám:							
Budapest	573.969	572.871	596.540	569.293	526.821	524.634	-
Vidék	490.630	478.298	394.236	368.005	335.648	331.651	-
Magyarország összesen	**1,064.599**	**1,051.169**	**990.776**	**937.298**	**862.469**	**856.285**	**916.840**
Bejelentett tagok száma:							
Budapest	1,044.986	1,097.407	1,038.122	1,419.890	1,393.078	1,463.903	1,523.333
Vidék	977.574	961.666	893.173	884.800	719.377	824.586	1,002.780
Magyarország összesen	**2,022.560**	**2,059.073**	**1,931.295**	**2,304.690**	**2,112.455**	**2,288.489**	**2,526.113**
Kijelentett tagok száma:							
Budapest	1,034.595	1,120.714	1,046.826	1,485.402	1,398.661	1,442.927	1,501.713
Vidék	977.996	982.978	915.473	915.592	734.262	827.229	987.030
Magyarország összesen	**2,012.591**	**2,103.692**	**1,962.299**	**2,400.994**	**2,132.923**	**2,270.156**	**2,488.743**
			B) *Jelzőszámokban.*				
Évi átlagos létszám:							
Budapest	100	100	104	99	92	91	-
Vidék	100	97	80	75	68	68	-
Magyarország összesen	**100**	**99**	**93**	**88**	**81**	**80**	**86**
Bejelentett tagok száma:							
Budapest	100	105	99	136	133	140	146
Vidék	100	98	91	91	74	84	102
Magyarország összesen	**100**	**102**	**95**	**114**	**104**	**113**	**125**
Kijelentett tagok száma:							
Budapest	100	108	101	144	135	139	145
Vidék	100	101	94	94	75	85	101
Magyarország összesen	**100**	**105**	**98**	**119**	**106**	**113**	**124**
			C) *Százalékokban.*				
Évi átlagos létszám:							
Budapest	53·91	54·50	60·21	60·08	61·08	61·27	-
Vidék	46·09	45·50	39·79	39·92	38·92	38·73	-
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Bejelentett tagok száma:							
Budapest	51·67	53·30	53·75	61·61	65·94	63·97	60·30
Vidék	48·33	46·70	46·25	38·39	34·06	36·03	39·70
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Kijelentett tagok száma:							
Budapest	51·41	53·27	53·35	61·87	65·57	63·56	60·34
Vidék	48·59	46·73	46·65	38·13	34·43	36·44	39·66
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**

tulajdonítanunk, hogy Budapesten egységesebben és átfogóbban sikerült már akkor is megszerveznünk a kötelező társadalombiztosítást, mint vidéken. Részben nyilvánvalóan az a tény is jelentékeny szerepet játszik itt, hogy Budapesten aránylag sokkalta nagyobb azoknak a keresőinknek száma, akik a társadalombiztosító intézetek tagjaiul tekintetbe jönnek. A harmincas évek első felének pangásában azután Budapest részesedésének még további tetemes emelkedését látjuk. Indokul itt is megint csak részben hozhatjuk fel társadalombiztosításunk szervezeti szempontjait. Részben kétségtelenül megint csak arra a már többször hangoztatott tényre kell hivatkoznunk, hogy fővárosunkat az általános pangás kevésbbé sujtotta, mint a vidéket. Ebből pedig egyenesen következett az, hogy Budapesten a társadalombiztosító intézetek taglétszáma ekkortájt csak lassabb ütemben fogyott, mint vidéken.

Nem érdektelen jelenség, hogy a társadalmi biztosítás *országos tagsági forgalma* a harmincas évek első felének pangásában sokkalta élénkebb volt, mint a huszas évek végének fellendülésében. Más szóval: a pangás idején sokkal nagyobb volt a bejelentett és a kijelentett tagok országos száma, mint a fellendülés éveiben.

Fűzzük azonban mindjárt hozzá, hogy ez a jelenség majdnem a maga egészében csupán *Budapestre* szorítkozik. Vidéken viszont a pangás a társadalmi biztosítás tagsági forgalmának inkább átmeneti csökkenését idézte elő. Míg Budapesten mind a bejelentett, mind pedig a kijelentett tagok száma 1928 és 1934 között mintegy felével emelkedett, addig vidéken csupán csekély árnyalattal növekedett. A különbség feltűnő. Indokául csak kisebbik részében hivatkozhatunk arra az imént említett tényre, hogy Budapesten a taglétszám csak jóval lassabb ütemben fogyott, mint vidéken. Nagyobbik részében kétségtelenül megint arra a körülményre kell utalnunk, hogy Budapest gazdasági élénksége a pangás nyomásától kevésbbé szenvedett, mint a vidéké.

A társadalmi biztosítás szempontjából tekintetbejövő *alkalmazottak munkahelycseréje* is kétségtelenül az általános *gazdasági élénkség függvényének* tekinthető. Minél jobban pezseg gazdasági életünk, annál inkább kínálkoznak oly alkalmak, amelyek révén a munkások és egyéb alkalmazottak munkahelyeiket másokkal cserélik fel. Az ily csere pedig a tekintetbejövő társadalombiztosító intézeteknél való kijelentéssel és megfelelő bejelentéssel jár. Ahol viszont többé-kevésbbé megdermed a gazdasági élet, ott a munkások és egyéb alkalmazottak is csak kevésbbé változtathatják munkahelyeiket. Részben örülnek annak, ha régi munkahelyükön maradhatnak, részben pedig a munkaadók is húzódnak attól, hogy új munkaerőket alkalmazzanak. Mindenesetre feltűnő, hogy a harmincas évek első felének pangásában a kijelentett tagok száma mind Budapesten, mind pedig vidéken nagyobb, mint a bejelentetteké. Ez a különbség azonban a vidéken sokkalta tekin-

télyesebb, mint a fővárosban. Míg Budapesten már 1933-ban is megint több bejelentéssel találkozunk, mint kijelentéssel, addig vidéken ilynemű arány csak 1934-ben jött megint létre. Összefüggéseink egyszerűek: az előbbi esetben társadalombiztosító intézeteink taglétszámának csökkenéséről, az utóbbiban pedig emelkedéséről van szó.

Társadalombiztosító intézeteink taglétszámának és tagsági forgalmának alakulása tehát mindenképen Budapest kedvezőbb gazdasági helyzetét és viszonylagosan is *nagyobb országos gazdasági súlyát* tanúsítja. Ez a vonatkozás már csak azért is fontos, mert itt újabb társadalompolitikai fejlődésünk legkiemelkedőbb mozzanataival állunk szemben.

Említettük, hogy fentebbi általános fejtegetéseink egyaránt vonatkoznak a tágabb értelemben vett társadalmi biztosítás minden fajtájára. Kiegészítésül most még arra is figyelemmel lehetünk, hogy ezek a *fajták sokfélék*.

Függelékünk 36. táblájában legalább a tekintetbe jövő *biztosító szervek száma* szerint vizsgáljuk az idevágó fővárosi és vidéki megoszlást. Akit az *1925—1927.* évek megfelelő alakulása is érdekel, az a Magyar Statisztikai Évkönyv megfelelő köteteinek »a bányászati, ipari, kereskedelmi és közlekedési alkalmazottak munkásbiztosító és betegsegélyző pénztárai (biztosítóintézetei)« című rovataiból, valamint Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyvéből meríthet részletes felvilágosításokat. Az ezekre az évekre vonatkozó adatokat azért nem állítottuk be táblánkba, mert egész társadalombiztosító intézményünknek később végrehajtott alapvető átszervezése következtében az 1928-cal kezdődő újabb fejlődéssel csak igen hiányos párhuzamba lennének hozhatók.

Táblánkban egyébként, ahol az a főváros és vidék közötti összehasonlításhoz szükségesnek bizonyult, hivatalos forrásainktól eltérő *összevonásokat* eszközöltünk.

Az Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI) fővárosi szervezetében viszonylag számos vállalati pénztár működik. A tagok létszámát tekintve azonban az egyetlen fővárosi kerületi pénztár sokszorosan fontosabb, mint az összes vállalati pénztárak. Ügyelnünk kell tehát arra, hogy a kerületi pénztárakat és a vállalati pénztárakat az Országos Társadalombiztosító Intézeten belül egymással még csak hasonló súlyúaknak se tekintsük. Táblánkból egyébként is jól látjuk, hogy az Országos Társadalombiztosító Intézet vállalati pénztárainak száma különösen a harmincas évek első felében már erősen csökkenőben volt. Egyre többüknek tevékenységét szívták fel a kerületi pénztárak. 1934-ben Budapesten már csak a következő 10 vállalait pénztár működött :a M. Kir. Állami Gépgyár, a Ganz és Társa, Danubius Gép-, Vaggon- és Hajógyár Rt., a Goldberger Sámuel és Fiai cég, a Hangya Fogyasztási Szövetkezet, a Kammer Testvérek Textilipar Rt., a Láng L. Gépgyár, a Magyar Általános Hitelbank, a Magyar-Olasz Bank Rt.,

a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, valamint a Rökk István és Első Brünni Gépgyár Rt. vállalati pénztára.

A budapesti *önálló* közlekedési biztosító intézetek — ugyancsak 1934-ben — a M. Kir. Államvasutak, a Budapesti Helyiérdekű Vasutak, a Magyar Hajózási Egyesület és a M. Kir. Posta megfelelő intézeteiből álltak. Táblánk három oly önálló biztosító intézetet is feltüntet, amelyeknek üzeme csak Budapesten működik: a M. Kir. Dohányjövedék Betegségi Biztosító Intézetét, a M. Kir. Postatakarékpénztár Betegsegélyző Biztosító Intézetét és a Magánalkalmazottak Biztosító Intézetét (MABI). Nem terjeszkedünk ki viszont a bányatárspénztárakra, amelyek — még mindig meglehetősen elaprózódva — vidéken működnek. Az egyes részadatok egybevetéséből azt az általános benyomást kapjuk, hogy Budapestre a társadalmi biztosítás szerveiből igen tekintélyes rész jut.

C) *Közegészségügyi intézményeink.*

a) Kórházaink.

Minthogy a *kórházak* elsősorban egészségügyi intézmények és minthogy egészségügyünk irányítása az általános belügyi igazgatás alá tartozik, hagyományossá vált, hogy a kórházak fejlődésének kérdéseivel is főleg csak közigazgatási vagy egészségügyi tárgyú vizsgálódásokban foglalkozunk. Kétségtelen azonban, hogy jelen gondolatmenetünk síkján a kórházak jelentékeny részét is társadalompolitikai intézményeknek kell tekintenünk. Azok a kórházak ugyanis, amelyek közületeknek, tehát az államnak, megyéknek, városoknak vagy községeknek kezében működnek, a szegény vagy kevésbbé módos betegek számára többé-kevésbbé messzemenő kedvezményeket nyujtanak. Ezáltal közvetve jövedelemeloszlási helyzetüket is javítják és jövedelemeloszlási küzdelmükben erősítik őket. Figyelmünket itt tehát elsősorban csak a közületi kórházakra és gyógyintézetekre kellene irányítanunk. Hiszen közvetlenül csakis náluk érvényesül az a törekvés, hogy a gazdaságilag gyengébbeket közületi juttatásokban részesítsék. Nyilvánvaló, hogy az ezzel kapcsolatos közületi költségeket közvetve elsősorban a gazdaságilag erősebb rétegek viselik és hogy nagy osztálykülönbségeink ezen az úton is valamelyest csekélyebbé válnak.

Mondtuk azonban, hogy kórházainkat és egyéb gyógyintézeteinket többnyire nem társadalompolitikai szempontból, hanem az egészségügyi igazgatás vonatkozásaiban szoktuk nézni. Hivatalos statisztikánk szintén többnyire ezt a magatartást követi. Mi is egyelőre összesítve nézzük a *közületi* és a *magánkórházak* tevékenységének fővárosi és vidéki megoszlását. Ezt főleg azért tesszük, mert végeredményben magánkórházaink javarészének is van bizonyos *társadalompolitikai* jellege. Többnyire ugyan nem oly

értelemben, hogy a közület közvetlenül részesedik kiadásaikban. Inkább csak közvetve szokott nekik bizonyos kedvezményeket adni azért, hogy a kevésbbé módos betegeket többé-kevésbbé kedvezményes gyógyításban részesítsék. Valamiképen általános orvosi etikánk is már abban az irányban fejlődött ki, hogy a gyógyításért főleg a beteg gazdasági erejéhez képest kérünk ellenszolgáltatást. Az ily ellenszolgáltatás a nagyobb gazdasági erőt esetleg fokozottabban is igénybe veszi, míg a kevésbbé módos betegek esetében még a magánorvosi kezelésnél is fokozottan alacsony szokott lenni. Ezek a szempontok magánkórházaink és egyéb gyógyintézeteink javarészénél messzemenően érvényesülnek. Ilyképen kórházaink társadalompolitikai jellegű tevékenységének fővárosi és vidéki megoszlását is teljesebb képben kapjuk, ha valamennyiöknek fejlődését tekintjük át. (L. a 140. sz. táblázatot.)

Abból a körülményből, hogy táblánknak az ország egészére vonatkozó adatait a Magyar Statisztikai Évkönyvből, a fővárosra vonatkozó adatait pedig Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyvéből merítettük, bizonyos *módszeres zökkenők* állnak elő. Központi Statisztikai Hivatalunk és Budapest Székesfővárosi Statisztikai Hivatala bizonyos módszeri különbségekkel állítja össze idevágó adatait, úgyhogy a táblánkban szereplő rovatok összehasonlíthatósága sem teljes. 1934-re vonatkozólag pl. Magyar Statisztikai Évkönyvünk Budapesten csak 80 kórházat tüntet fel, míg Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve 94-et. A két forrás között mutatkozó különbség oka, hogy a Székesfőváros Statisztikai Évkönyve a kórházakkal együtt mutatja ki a gyógyintézeteket is. Hasonló különbségeket más vonatkozásokban is találunk. Minthogy azonban ezek a különbségek egész évtizedünk folyamán következetesen ismétlődnek, a viszonylagos fejlődésre vonatkozó következtetéseinket csak kevésbbé zavarják.

Ami mármost az *ország* összes kórházainak fejlődését illeti, mindenekelőtt az szembeötlő, hogy a kórházi ágyak száma évtizedünk folyamán gyorsabb ütemben emelkedett, mint a kórházaké, a beteglétszám pedig még sokkal gyorsabban, mint a kórházi ágyak száma. Míg az ország összes kórházainak száma évtizedünk folyamán csak valamivel több mint $^1/_3$-ával növekedett, addig a kórházi ágyak száma majdnem felényi, a beteglétszám pedig több mint $^3/_4$-nyi növekedést mutatott. Ebből elsősorban azt látjuk, hogy kórházaink évtizedünk folyamán részben nagyobbak lettek, részben pedig jobban kényszerültek kihasználni a bennük kínálkozó helyet. Másodszor pedig azt következtethetjük, hogy évtizedünk vége felé a rendelkezésre álló kórházi ágyakat is nagyobb mértékben igyekeztünk kihasználni, azaz a lehetőséghez képest csak kivételesebben és rövidebb ideig hagytuk őket üresen. Egyúttal nagyobb mértékben kényszerültünk betegeinket bejáró betegekként kezelni. Kétségtelen azonban, hogy sem az ágyaknak meglevő kórházainkban való zsúfolása, sem pedig a bejáró betegek rendszere mint megoldás többnyire nem kedvező. Ezért az ország egész kórházi ügyének

140. Kórházaink száma és tevékenysége.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					A) *Abszolút számokban.*					
Kórházak száma:										
Budapest	68	68	71	72	80	81	81	88	86	94
Vidék	137	141	145	154	147	152	159	156	189	184
Magyarország összesen	**205**	**209**	**216**	**226**	**227**	**233**	**240**	**244**	**275**	**278**
Kórházi ágyak száma:										
Budapest	15.268	15.489	16.180	17.454	18.431	18.588	18.765	19.047	18.604	19.145
Vidék	14.534	15.055	16.144	16.845	19.188	21.233	22.002	22.216	25.137	25.202
Magyarország összesen	**29.802**	**30.544**	**32.324**	**34.299**	**37.619**	**39.821**	**40.767**	**41.263**	**43.741**	**44.347**
Beteglétszám:										
Budapest	161.352	162.982	180.301	198.254	218.060	229.256	236.178	235.308	232.063	245.157
Vidék	120.822	148.916	159.617	183.121	187.292	200.257	206.861	188.192	231.285	254.736
Magyarország összesen	**282.174**	**311.898**	**339.918**	**381.375**	**405.352**	**429.513**	**443.039**	**423.500**	**463.348**	**499.893**
					B) *Jelzőszámokban.*					
Kórházak száma:										
Budapest	100	100	104	106	118	119	119	129	126	138
Vidék	100	103	106	112	107	111	116	114	138	134
Magyarország összesen	**100**	**102**	**105**	**110**	**111**	**114**	**117**	**119**	**134**	**136**
Kórházi ágyak száma:										
Budapest	100	101	106	114	121	122	123	125	122	119
Vidék	100	103	111	116	132	146	151	153	173	173
Magyarország összesen	**100**	**102**	**108**	**115**	**126**	**134**	**137**	**138**	**147**	**149**
Beteglétszám:										
Budapest	100	101	112	123	135	142	146	146	144	152
Vidék	100	123	132	151	155	166	171	156	191	211
Magyarország összesen	**100**	**110**	**120**	**135**	**144**	**152**	**157**	**150**	**164**	**177**
					C) *Százalékokban.*					
Kórházak száma:										
Budapest	33·17	32·54	32·87	31·86	35·24	34·77	33·75	36·07	31·27	33·81
Vidék	66·83	67·46	67·13	68·14	64·76	65·23	66·25	63·93	68·73	66·19
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Kórházi ágyak száma:										
Budapest	51·23	50·71	50·06	50·89	49·00	46·68	46·03	46·16	42·53	43·17
Vidék	48·77	49·29	49·94	49·11	51·00	53·32	53·97	53·84	57·47	56·83
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Beteglétszám:										
Budapest	57·18	52·25	53·04	51·98	53·79	53·37	53·31	55·56	50·08	49·04
Vidék	42·82	47·75	46·96	48·02	46·21	46·63	46·69	44·44	49·92	50·96
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**

évtizedünk folyamán tapasztalható fejlődése korántsem minden vonatkozásban örvendetes.

Budapest helyzete azonban itt is sokkalta kedvezőbb, mint a vidéké. Míg ugyanis a kórházak száma fővárosunkban az évtized egészében gyorsabban szaporodott, mint vidéken, addig a fővárosi kórházi ágyak száma és a beteglétszám csak jóval csekélyebb növekedést mutatott. Fővárosunkban — a kórházak számának nagyobbarányú emelkedése mellett — a kórházi ágyak száma évtizedünk egészében nem egészen $^1/_5$-del, vidéken azonban csak nem $^3/_4$-del emelkedett. Másrészt pedig míg fővárosi kórházaink beteglétszáma csak felével növekedett, addig a vidékieké erősen megduplázódott. A fővárosunk javára kedvező értelmű eltolódás mindkét itteni vonatkozásban már a huszas évek második felének fellendülésében is jelentékeny volt és azután a harmincas évek első felének pangásában is még folytatódott. Fővárosunk tehát egész évtizedünkben általában inkább volt abban az anyagi helyzetben, hogy kórházait és gyógyintézeteit kielégítőbb állapotban tartsa és fejlessze. Az eltolódások eredményeként akkor, amidőn Budapestnek az ország összes kórházainak számában való részesedése évtizedünk egészében $^1/_8$-nyi színvonalon maradt meg, sőt árnyalatilag még javult is, az ország összes kórházi ágyainak számában való részesedése több mint felényiről alig $^2/_5$-nyire, az országos beteglétszámban való részesedése pedig csaknem $^3/_5$-nyiről kevesebb mint felényire süllyedt.

Midőn azonban ezekből az arányváltozásokból fővárosunkra nézve kedvező következtetéseket igyekszünk levonni, egyszerre két szempontra való tekintettel is *óvatosaknak* kell lennünk. Először is gondoljunk megint arra a tényre, hogy a kórházi ágyak számának szaporítása nemcsak a kórházi férőhelyek fokozottabb kihasználása, hanem egyúttal a kórházak bővítése útján is elérhető. Az pedig kétségtelen, hogy évtizedünk folyamán vidéki kórházaink tetemes részét ily bővítésekkel is fejlesztettük. Gondoljunk csak a főleg évtizedünk elején létrejött hatalmas vidéki egyetemi klinikákra, amelyek viszonylag igen nagy üzemeket jelentenek és így viszonylag sok ágyat túlzsúfoltság nélkül is könnyen fogadnak magukba. Másodszor pedig arra a körülményre kell figyelnünk, hogy évtizedünk folyamán több vidéki kórházunkban, mint Szombathelyen, Kecskeméten, Szekszárdon stb., új tüdőbeteg-osztályokat létesítettünk, amelyek nem szerepelnek a tüdőbeteggondozó intézetek alábbi statisztikájában.[1]) Az pedig köztudomású, hogy újabb tüdőbeteggondozásunk a kor színvonalán álló gyógykezelési módszerek alkalmazása mellett is széles körben támaszkodhat a bejáró betegek rendszerére. Amennyiben tehát ezek a gyógykezelési módszerek jönnek tekintetbe, vidéki kórházaink beteglétszámának nagyobbarányú növekedését sem kell feltétlenül kedvezőtlen jelenségnek tekintenünk.

[1]) Ezért a közlésért *dr. Kovács* Ferenc szegedi egyetemi tanárnak tartozunk köszönettel.

Vegyük fel most ismét annak a gondolatfüzésünknek fonalát, amely a *közületi* és a *magán*kórházak közötti idevágó különbségekre vonatkozik. Hogy ezeket a különbségeket társadalompolitikai síkon jobban értékelhessük, figyelemmel kell lennünk a szóbanforgó kórházfajtáknak számbeli megoszlására is. Magyarországnak 140. táblánkban 1934-re vonatkozólag feltüntetett összesen 278 kórházából 22 volt állami kórház, 6 állami és magánelmegyógyintézet, 37 klinika és bábaképző, 41 közkórház, 38 nyilvános jellegű magánkórház, 103 nem nyilvános jellegű magánkórház, 5 irgalmasrendi kórház, 26 pedig javító- és fegyintézeti, valamint kerületi börtönkórház. A részben nyilvános jellegű és részben nem nyilvános jellegű magánkórházakra az összes kórházaknak tehát majdnem fele jutott. Ezek azonban többnyire csak kisebb intézetek. Ha azonban üzemi adataikat nézzük, akkor azt látjuk, hogy az országnak 44 ezer kórházi ágyából csak 14 ezer jutott rájuk, a félmillióra rúgó kórházi beteglétszámból pedig mindössze 155 ezer.

Budapestre vonatkozólag *37. függeléki táblánkban* külön is részletezzük az állami kórházak, a községi kórházak, a magánkórházak, a katonai kórházak, a tébolydák és az úgynevezett gyógyintézetek ágyainak számát, valamint beteglétszámát. Az utóbbi számokat a férfibetegek és a női betegek adatainak összesítéseként közöljük. 1934-ben a Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyvében kimutatott összesen 94 kórház és gyógyintézet közül 28 volt állami kórház, 10 községi kórház, 25 magánkórház, 4 katonai kórház, 6 tébolyda és 21 egyéb gyógyintézet. Ezen utóbbiak az úgynevezett magánszanatóriumok.

37. függeléki táblánk is világosan mutatja, hogy egyrészt *állami* kórházaink és másrészt *községi* kórházaink milyen nagy szerepet játszanak az összes budapesti kórházak sorában. Hiszen évtizedünk elején, azaz a huszas évek közepe táján a fővárosi összes kórházi ágyaknak még csaknem $^2/_3$ része jutott rájuk. Évtizedünk folyamán azonban fejlődésük viszonylag csak lassú volt. A fővárosi községi kórházak száma valamelyest fogyott. Budapest állami kórházainak száma ugyan felével növekedett, ugyanekkor azonban a *magán*kórházak több mint $^2/_3$-dal,, a *gyógyintézetek* pedig több mint $^4/_5$-del tudták számukat növelni. A beteglétszám terén még nagyobb eltéréseket látunk. A különbség főleg az, hogy itt a magánkórházak részesedésüket sokkal nagyobb arányban tudták növelni, mint a gyógyintézetek. Kétségtelen viszont, hogy még ezeket az eltolódásokat is inkább Budapest emelkedő jóléte javára kell könyvelnünk. Hiszen a magánkórházak és -gyógyintézetek inkább a módosabb betegekre támaszkodnak. Abban a tényben tehát, hogy ilynemű intézetek évtizedünk folyamán Budapesten nagyobb számban jöhettek létre, mint a szegényebb betegek gyógyítását inkább hangsúlyozó közületi kórházak, fővárosunknak az országos jövedelemeloszlásban való kedvezőbb részesedését kell látnunk.

A budapesti kórházak és gyógyintézetek forgalmáról alkotott képünket kiegészíthetjük a fontosabb *fővárosi rendelőintézetek* forgalmának szemléletével. Ezt függelékünk *38. táblájában* tesszük. Benne a Poliklinika, a Charité és a Munkásbiztosító Pénztár, illetőleg — 1928 óta — az Országos Társadalombiztosító Intézet forgalmának az új betegek és a rendelések száma szerinti alakulását tekintjük át. Rajtuk kívül újabban, amint fentebb már érintettük, a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete is kiemelkedő szerepet játszik: 1934-ben új betegeinek száma már nem kevesebb mint 232.053 rendeléseinek száma pedig 842.005 volt. Táblánkba ezeket az adatokat csak azért nem állítottuk be, mert a MABI tevékenysége csupán egynéhány utóbbi évükre esik. A Poliklinika, a Charité és a Munkásbiztosító Pénztár, illetőleg az OTI forgalmának alakulásából jól látjuk, hogy az előbbi kettő forgalmának egyrészét újabban az utóbbi vette át. Csakis az OTI hatalmas fejlődésével magyarázható nevezetesen az a gyorsütemű fejlődés is, amely mindhárom szóbanforgó rendelőintézetünk együttes forgalmát évtizedünk folyamán az új betegek és a rendelések számában egyaránt mintegy duplájára emelte. Valamelyes konjunktúraérzékenységet itt csak annyiban látunk, hogy a harmincas évek első felének pangása — főleg 1933-ban — ezen a téren is éreztette hatását. A legnagyobb forgalmat rendelőintézeteinknek sebészeti, bőrgyógyászati, fogászati, vízgyógyászati, ivarszervi betegségeket gyógyító, tüdőgyógyászati, belgyógyászati, fénygyógyászati, szemészeti és nőgyógyászati osztályai bonyolítják le.

b) Tüdőbeteggondozó intézeteink.

Társadalompolitikai szempontból különösen nagy jelentőségük azoknak az intézményeinknek van, amelyek az úgynevezett társadalmi betegségeket gyógyítják. Azokat a betegségeket, amelyeknek okai nem annyira az egyéni szervezet sajátosságain, mint inkább társadalmunk összetételén múlnak. Sorukban még manapság is a *tüdőbetegség* különböző válfajai a legfontosabbak. Köztudomású, hogy megelőzésüknek és gyógyításuknak legfontosabb előfeltétele az egészséges életmód. Ez pedig egyaránt követeli meg mind a kellő táplálkozást és a tiszta, valamint a szellős lakást, mind pedig az egészségtelen avagy túlhajtott munka kerülését. Nyilvánvaló, hogy itt elsősorban a népesség alsóbb társadalomgazdasági rétegeinek felsegítéséről van szó, mert a tüdőbetegségek szóbanforgó veszélyei leginkább őket fenyegetik. A betegség megelőzése érdekében tehát már általános *társadalompolitikánk* keretein belül is sokat tehetünk. Sokat segíthetünk azonban kellő társadalompolitikai támogatással még azokon is, akiken a tüdőbetegségek tünetei már mutatkoznak. A kezelés részleteinek méltatása mint orvosi kérdés nem ide tartozik.

Beérhetjük annak megállapításával, hogy az idevágó segítség modern *tüdőbeteggondozó intézeteink* feladata. Tevékenységük fővárosi és vidéki megoszlásának vizsgálata tehát társadalompolitikai intézményekkel foglalkozó gondolatmenetünk síkján mindenképen fontos:

141. Tüdőbeteggondozó intézeteink száma és betegforgalma.

Megnevezés	1930	1931	1932	1933	1934
			A) *Abszolút számokban.*		
Az intézetek száma:					
Budapest	7	9	10	10	10
Vidék	55	60	63	65	68
Magyarország összesen	**62**	**69**	**73**	**75**	**78**
A kezelésre jelentkezett betegek száma:					
Budapest	14.688	17.674	22.334	25.351	25.835
Vidék	23.498	28.663	27.852	29.642	34.546
Magyarország összesen	**38.186**	**46.337**	**50.186**	**54.993**	**60.381**
			B) *Jelzőszámokban.*		
Az intézetek száma:					
Budapest	100	129	144	144	144
Vidék	100	109	115	118	124
Magyarország összesen	**100**	**111**	**118**	**121**	**126**
A kezelésre jelentkezett betegek száma:					
Budapest	100	120	152	172	176
Vidék	100	122	118	126	147
Magyarország összesen	**100**	**121**	**131**	**144**	**158**
			C) *Százalékokban.*		
Az intézetek száma:					
Budapest	11·29	13·04	13·69	13·33	12·82
Vidék	88·71	86·96	86·31	86·67	87·18
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
A kezelésre jelentkezett betegek száma:					
Budapest	38·46	38·14	44·50	46·10	42·79
Vidék	61·54	61·86	55·50	53·90	57·21
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**

Adataink *dr. Parasin József* »Hazai tüdőbeteggondozó intézetünk működése« című, az 1930—1934. évekre vonatkozó és Budapesten a Tuberkulózis Elleni Küzdelem Országos Bizottságának kiadásában megjelent jelentéseire (v. ö. mindenhol 7—9 l.) támaszkodnak. Nyilvánvaló, hogy tüdőbeteggondozó intézeteink eredményes tevékenységet csak akkor fejthetnek ki, ha az országnak legkülönbözőbb és különösen a kórtól erősebben veszélyeztetett részein szótszórva működnek. Innen van, hogy *fővárosunk* az ország összes *tüdőbeteggondozó intézeteinek számában* viszonylag csak csekély arányban részesedik. Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyvé-

nek tanúsága szerint 1925-ben fővárosunkban még csak 4, 1928-ban már 6, 1929-ben pedig már 7 ilyennemű intézet működött. Minthogy azonban az ország egészére vonatkozólag megfelelő statisztikai adatok nem állnak rendelkezésünkre, táblánkban csupán a harmincas évek első felére szorítkozunk. Amint látjuk, tüdőbeteggondozó intézeteink az ország egészében az általános gazdasági pangás ellenére is örvendetesen tudtak emelkedni. Az idevágó budapesti emelkedésnek aránya azonban még az országosnál is jóval gyorsabb volt. Önmagában véve igen örvendetes tény, hogy a pangásnak pénzügyileg súlyos éveiben erre a célra fokozódó összegeket tudtunk szentelni. Hogy pedig Budapest a haladás ütemében itt szintén elöljárt, feltétlenül fővárosunk országos társadalompolitikai jelentőségének javára könyvelendő el.

Az idevágó országos haladás arányai még szembeötlőbbek, ha a tüdőbeteggondozó intézeteinkben *kezelésre jelentkezett betegek számának* alakulását nézzük. Míg ugyanis az *ország* összes tüdőbeteggondozó intézeteinek száma évtödünkben csak negyedével emelkedett, addig a kezelésre jelentkezett betegek száma jóval több mint felével gyarapodott. Ez pedig azt jelenti, hogy egy-egy tüdőbeteggondozó intézetre a harmincas évek közepe táján már jóval nagyobb betegforgalom jutott, mint a harmincas évek elején. Tudjuk, hogy ez a növekedés korántsem jelenti a tüdőbetegségeknek hazánkban való megfelelő terjedését. Éppen ellenkezőleg. Azáltal, hogy már a kezdődő tüdőbajokat is nagyobb mértékben részesítjük orvosi kezelésben, ezen veszedelmesen ragályos betegség terjedésének gátat vetünk. Eredményképen azt az örvendetes tényt érjük el, hogy tüdőbetegeink száma újabban, amint azt az idevágó szakmunkák részletesen is kimutatják, tetemes csökkenést mutat.

Budapesti tüdőbeteggondozó intézeteink általában csaknem négyszer akkora forgalmat bonyolítottak le, mint a vidékiek. Méreteik is megfelelően nagyok voltak. Erről tanúskodik az a körülmény, hogy míg tüdőbeteggondozó intézeteink országos számából csak $^1/_{10}$-nél valamivel több jutott a fővárosra, addig a náluk kezelésre jelentkezett betegek számából mintegy $^2/_5$ rész esett Budapestre. Ez az utóbbi arány évtödünk elején még valamivel kisebb volt a $^2/_5$ résznél, évtödünk végén pedig már valamivel nagyobb. A tüdőbeteggondozó intézeteknél kezelésre jelentkezett betegek száma ugyanis fővárosunkban évtödünk folyamán több mint $^3/_4$-évei, vidéken azonban csak kevesebb mint felével növekedett.

Függelékünk 39. és 40. táblájában tüdőbeteggondozó intézeteink tevékenységének még egyik-másik részletére is kiterjeszkedünk. Ottani *39. táblánkban* — ugyancsak a dr. Parasin József szóbanforgó munkájában közölt adatok alapján — bemutatjuk, hogy tüdőbeteggondozó intézeteink évtödünk folyamán hány beteget *helyeztek el* részben *szanatóriumokban* és *kórházakban*, részben pedig *egyéb módon*. Ez az »egyéb módon« a fekvőcsarnokokban történt betegelhelyezést jelenti, de ugyancsak itt van fel-

tüntetve a betegkezelésre eljáró beteglétszám is. Tudjuk, hogy a kórházban való elhelyezés szempontjából csak a súlyosabb tüdőbetegek jönnek tekintetbe, míg a könnyebb betegeket inkább szanatóriumokban vagy fekvőcsarnokokban szokták elhelyezni. Az ilyen elhelyezés a szakszerű kezelés szempontjából egyébként is tökéletesebb megoldást jelent. Ezzel kapcsolatosan érdekes megfigyelnünk, hogy a kórházban való elhelyezések száma csupán 1933-ig emelkedett, 1934-ben azonban már jelentékeny csökkenést mutatott. Nyilvánvalóan azért, mert a szanatóriumban és az egyéb módon való elhelyezés lehetőségei ebben az évben ugrásszerűen terjeszkedtek. Míg 1933-ban a kórházban elhelyezett betegek száma még mintegy $^2/_3$-dal múlta felül a szanatóriumban és egyéb módon elhelyezettekét, addig 1934-ben tüdőbeteggondozó intézeteink szanatóriumban és egyéb módon összesen már mintegy $^1/_3$ résszel több beteget helyeztek el, mint kórházban.

A szanatóriumban és egyéb módon való elhelyezés lehetőségei különösen *Budapesten* mutattak tetemes emelkedést. Vidéken csak árnyalatilag javultak. Ezt a fejlődést jól mutatják 39. függeléki táblánk jelzőszámai. A kórházban való elhelyezések száma ugyan évtizedünk egészében mind Budapesten, mind pedig vidéken csökkent. Budapesten $^2/_5$-del, vidéken viszont csak valamivel kevesebb, mint $^1/_3$-dal. Míg azonban vidéken a szanatóriumban elhelyezett betegek száma csak $^1/_3$-dal, az egyéb módon elhelyezetteké pedig valamivel több mint kétszeresen emelkedett, addig Budapesten tüdőbeteggondozó intézeteink a harmincas évek közepe táján szanatóriumban már 14-szer annyi, egyéb módon pedig 35-ször annyi tüdőbeteget tudtak elhelyezni, mint a harmincas évek elején. Ezeknek az eltolódásoknak eredményeként a budapesti tüdőbeteggondozó intézetek részesedése a kórházban elhelyezett betegek országos számában mintegy $^1/_5$ részre süllyedt, a szanatóriumban és egyéb módon elhelyezett betegek számában azonban $^1/_5$ részről csaknem $^3/_4$ részre, illetőleg $^1/_{16}$ részről csaknem felényire növekedett.

Egészségügyünknek és egyúttal társadalmi politikánknak nincs oly területe, amelyen Budapest országos jelentőségének emelkedése szembeötlőbben tűnne ki, mint itt. Amennyire örvendetes azonban fővárosunknak idevágó gyorsütemű fejlődése, annyira fájdalmas a *vidék elmaradottsága.* Még akkor is fájdalmas, ha ezt a megoszlást a fővárosi lokálpatriotizmus szemével nézzük. Kétségtelen ugyanis, hogy a vidék állapotai idevágó fővárosi törekvéseink sikerét is komolyan veszélyeztetik. Amíg ugyanis vidéken nem tudunk nagyobb erőt kifejteni a tüdőbetegségek elleni küzdelemben, addig az önmagában gyorsan javuló állapotokat mutató fővárosba is szakadatlanul áramlanak be a vidéki tüdőbajosok. A betegség csiráit a fővárosban is továbbterjesztik. Végeredményben tehát fővárosunknak is jól felfogott érdeke, hogy a tüdőbetegségek elleni küzdelmünket vidéken szintén nagyobb erővel karoljuk fel. Meg kell állapítanunk, hogy a harmincas évek közepe táján ebben az irányban tényleg történtek is már örvendetes lépések.

Függelékünk 40. táblájában még a budapesti tüdőbeteggondozó intézetek *kerületek szerinti forgalmát* is áttekintjük. Forrásunkul itt Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyvének megfelelő kötetei szolgálnak. A főváros külső kerületeiben általában egészségtelenebb tömeglakásokat és szegényebb népességi rétegeket találunk. Budapest egészségügyi irányítói tehát helyesen jártak el, amidőn elsősorban ott létesítették tüdőbeteggondozó intézeteinket. A huszas évek közepe táján a fővárosi központi intézeten kívül még csak a III., a VIII. és a X. kerületben működött tüdőbeteggondozásunk. Még a huszas évek második felében létesítették I. kerületi, IX. kerületi, majd pedig VII. kerületi tüdőbeteggondozó intézetünket. 1932-ben pedig a fővárosi központi intézeten kívül az I. és a VII. kerületben már két-két, a II., III., VIII., IX. és X. kerületben pedig egy-egy tüdőbeteggondozó működött. A központi intézeten kívül a legnagyobb betegforgalmat ezek közül a X. kerületi és a II. kerületi intézetek bonyolították le. Utánuk sorban következtek a belső VII. kerületi, a IX. kerületi, a VIII. kerületi, a külső I. kerületi, a külső VII. kerületi, a belső I. kerületi és a III. kerületi intézetek.

c) Gyógypedagógiai intézeteink és mentőegyesületeink.

Egészségügyünk ápolásának területére tartoznak még *gyógypedagógiai intézeteink* is. Ezek azonban egyúttal mindjárt két másik területre is átnyúlnak. Egyrészt az itt bennünket elsősorban érdeklő társadalompolitikai térre, másrészt pedig a közoktatásügy területére. Tevékenységük fővárosi és vidéki megoszlását *függelékünk 41. táblájában* vázoljuk. Benne külön-külön taglaljuk a vakok intézeteit, a siketnémák intézeteit és a beszédhibák javítására szolgáló tanfolyamokat. Évtizedünk folyamán való fejlődésüket részben az intézetek számának vonatkozásában, részben pedig abban a tekintetben vizsgáljuk, hogy növekedékeik száma az iskolaév végén hogyan alakult.

Az *intézetek száma* szerint az *országban* a harmincas évek közepén első helyen álltak a beszédhibák javítására szolgáló tanfolyamok, azután következtek a siketnémák intézetei és végül a vakok intézetei. A *növendékek számának* vonatkozásában viszont a siketnémák intézetei vezettek és csak utána következtek a beszédhibák javítására szolgáló tanfolyamok, valamint a vakok intézetei. Nyilvánvaló azonban, hogy utóbbiaknak általános társadalompolitikai és nevelésügyi fontossága sokkalta nagyobb, mint a beszédhibák javítására szolgáló tanfolyamoké. Meg kell jegyeznünk, hogy forrásaink, azaz az ország egészére vonatkozólag a Magyar Statisztikai Évkönyv, fővárosi adatainkra vonatkozólag pedig Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve, tanévek szerint tüntetik fel a szóbanforgó számokat. Táblánknak 1925. évi rovata tehát az 1924—25. tanévre, az 1926. évi rovat az 1925—26. tanévre vonatkozik és így tovább. Ahol szükségesnek mutat-

kozott, összeadtuk és összegezve állítottuk be táblánkba a fiú- és a leány-, illetőleg a férfi- és a női hallgatók számát.

A vakoknak *Budapesten* már a huszas évek közepén is fennálló ilyen intézete a »Vakok Országos Nevelő- és Tanintézete«, valamint a »Lovag Wechselmann Ignác és neje Vakok Intézete«. Ezekhez járult azután 1928-ban a »Vakok Budapesti Központi Foglalkoztató Intézete«. A siketnémáknak Budapesten működő két intézete a »M. Kir. Állami Siketnémák Intézete« és az »Izraelita Siketnémák Országos Intézete«. 41. függeléki táblánkból látjuk, hogy a beszédhibák javítására nálunk az első intézet 1926-ban alakult. Számuk azután 1929-ben ugrásszerűen emelkedett. 1931-től pedig megint jelentékenyen visszaesett. A fővárosra aránylag a legnagyobb rész a vakok intézeteiből jutott. Azután következett Budapestnek a siketnémák intézetei számában való részesedése, míg legkisebb rész reá a beszédhibák javítására szolgáló tanfolyamokból esett. A növendékek számának fővárosi és vidéki megoszlása is ugyanilyen sorrendben alakult.

Évtizedünk folyamán arra törekedtünk, hogy gyógypedagógiai intézeteink súlypontját a *vidékre toljuk el.* Ennek a törekvésnek eredményeképen Budapestre a vakok intézetei növendékeinek számából évtizedünk elején még majdnem $^2/_3$ rész, évtizedünk végén már csak $^2/_5$-nyinél kevesebb, a siketnémák intézetei növendékeinek számából pedig évtizedünk elején még majdnem $^1/_4$ rész, évtizedünk végén azonban már csak kevesebb mint $^1/_5$ rész jutott. Fővárosunk részesedése a beszédhibák javítására szolgáló tanfolyamok számában is valamelyes csökkenést mutat. Budapesti gyógypedagógiai intézeteink tevékenysége országos viszonylatban azonban még ennek a csökkenésnek ellenére is tekintélyes szerepet játszik.

Függelékünk 42. táblájának kapcsán még *mentőegyesületeink* tevékenységének fővárosi és vidéki megoszlására is rövid pillantást vethetünk. Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyvében mentőegyesületeink fővárosi működéséről már az *1925—1928.* évekre vonatkozó adatokat is találunk. 1925-ben 14.064, 1926-ban 18.031, 1927-ben 21.621, 1928-ban pedig 25.739 személyt részesítettek első segélyben. 1925-ben 11.381, 1926-ban 13.571, 1927-ben 15.302, 1928-ban pedig 18.473 beteget szállítottak. Végül 1925-ben 112, 1926-ban 153, 1927-ben 549, 1928-ban pedig 495 esetben vonultatták ki mozgó őrségüket. Minthogy azonban az ország egészére vonatkozólag csak 1929-től kezdve vannak rendszeres idevágó adataink, 42. függeléki táblánkat csak az 1929-től 1934-ig terjedő időre állíthattuk össze. Amióta vidéken is nagyobb arányban szerveztük be mentőegyesületeink tevékenységét, Budapest idevágó országos részesedése valamelyest csökkent. Ennek ellenére még a harmincas évek közepe táján is tetemes. Hiszen fővárosi mentőegyesületeinkre az összes mozgóőrségi kivonulásból és az első segélyben részesítettek számából még mindig mintegy $^3/_5$ rész, a betegszállításból pedig csaknem $^1/_3$ rész jutott.

D) *Egyéb társadalompolitikai intézményeink.*

A budapesti *életvédelmi osztálynak* a harmincas évek első felében kifejtett működéséről *függelékünk 43. táblája* nyujt tájékoztatást. Egyenként mutatja be az osztály működésén belül kifejtett intézkedéseknek, azaz az állásszerzéseknek, segélyezéseknek, tanácsadásoknak és az elajánlásoknak, az életvédelmi otthonba való utalásoknak, a kórházi elhelyezéseknek, a legalább átmenetileg sikeres lebeszéléseknek és az egyéb hasonló tevékenységeknek számát. Külön mutatja be még az öngyilkosságok, valamint a preventive, tehát a sikeres megelőzéssel elintézett esetek számának alakulását. Noha a tényleg véghezvitt fővárosi öngyilkosságok száma évtödünkben is még emelkedett, kétségtelen, hogy az életvédelmi osztály tevékenysége a maga egészében kedvezően fejlődött. Működésének különösen a gazdasági pangás csapásai szolgáltattak növekvő alapot. Ezeknek a csapásoknak tudhatjuk be egyébként a fővárosi öngyilkosságok szaporodásának javarészét is.

Társadalmi politikánk fontos tevékenységét láthatjuk még abban a munkában, amelyet *állami gyermekmenhelyeink* kifejtenek. Hiszen bennük is elsősorban a társadalomgazdaságilag alsó rétegek elárvult vagy egyébként elhagyott gyermekeinek felneveléséről van szó. Költségeiket pedig szintén főleg a tehetősebb társadalomgazdasági rétegek igénybevétele útján teremtjük elő. Működésük tehát szintén a mélyebb társadalomgazdasági különbségek és ellentétek kiküszöbölésére irányul. Az 1934. évre vonatkozólag Budapest Székesfőváros Statisztikai Havi Füzeteinek közlései alapján általános képet alkothatunk magunknak állami gyermekmenhelyeink tevékenységének fővárosi és vidéki megoszlásáról. (L. a 142. számú táblázatot.)

A Budapesti Gyermekmenhelyen gondozott gyermekek nemek szerinti megoszlására vonatkozólag a forrásunkul szolgáló Magyar Statisztikai Évkönyv az 1929—1931. években nem közöl adatokat. Ezekre az évekre vonatkozólag a Budapesti M. Kir. Állami Gyermekmenhelytől közvetlenül kapott számokat használtuk fel.[1]) Amint látjuk, az ország 8 és 1929 óta 9 gyermekmenhelyéből 1 működik *Budapesten.* Méretei azonban sokkalta nagyobbak, mint a vidékieké. Hiszen az ország összes állami gyermekmenhelyein gondozott gyermekek számából a huszas évek második felének folyamán mintegy $^1/_3$—$^2/_5$ rész és még a harmincas évek első felében is $^1/_5$—$^1/_4$ rész jutott az egyetlen fővárosi intézetre.

Ez a fejlődés azonban világosan mutatja, hogy a gyermekmenhelyi gondozást is igyekszünk a fővárosból a *vidékre áthelyezni.* Törekvésünknek nyilvánvaló okai vannak. Hiszen vidéken a gyermekmenhelyek működése nemcsak olcsóbb, hanem a gyermekek mind testileg, mind pedig szellemileg

[1]) Közlésükért Barabás Zoltán egyetemi magántanárnak, a Budapesti Gyermekmenhely igazgató-főorvosának tartozunk köszönettel.

142. Állami gyermekmenhelyeink.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					A) *Abszolút számokban.*					
Menhelyek száma:										
Budapest	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Vidék	7	7	7	7	8	8	8	8	8	8
Magyarország összesen	8	8	8	8	9	9	9	9	9	9
A gondozott gyermekek száma:					1. Fiú.					
Budapest	5.651	9.187	13.502	10.437	4.208	4.684	3.105	3.173	3.401	3.588
Vidék	11.302	14.392	18.912	21.753	10.339	12.631	13.544	14.579	15.083	15.891
Magyarország összesen	16.953	23.579	32.414	32.190	14.547	17.315	16.649	17.752	18.484	19.479
					2. Leány.					
Budapest	5.904	9.870	14.780	11.233	3.975	4.801	2.897	3.195	3.405	3.500
Vidék	10.473	13.295	15.389	18.899	9.400	10.705	10.192	11.700	12.222	12.798
Magyarország összesen	16.377	23.165	30.169	30.132	13.375	15.506	13.089	14.895	15.627	16.298
					3. Együtt.					
Budapest	11.555	19.057	28.282	21.670	8.183	9.485	6.002	6.368	6.806	7.088
Vidék	21.775	27.687	34.301	40.652	19.739	23.336	23.736	26.279	27.305	28.689
Magyarország összesen	33.330	46.744	62.583	62.322	27.922	32.821	29.738	32.647	34.111	35.777
					B) *Jelzőszámokban.*					
Menhelyek száma:										
Budapest	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Vidék	100	100	100	100	114	114	114	114	114	114
Magyarország összesen	100	100	100	100	112	112	112	112	112	112
A gondozott gyermekek száma:					1. Fiú.					
Budapest	100	161	237	183	74	82	54	56	60	63
Vidék	100	128	177	193	98	112	120	129	134	141
Magyarország összesen	100	139	191	190	86	102	98	105	109	115
					2. Leány.					
Budapest	100	167	250	190	67	81	49	54	58	59
Vidék	100	127	147	180	90	102	97	112	117	122
Magyarország összesen	100	141	184	184	82	95	80	91	95	95
					3. Együtt.					
Budapest	100	165	245	188	71	82	52	55	59	61
Vidék	100	127	158	187	91	107	109	129	125	132
Magyarország összesen	100	140	188	187	84	98	89	98	102	107
					C) *Százalékokban.*					
Menhelyek száma:										
Budapest	12·50	12·50	12·50	12·50	11·11	11·11	11·11	11·11	11·11	11·11
Vidék	87·50	87·50	87·50	87·50	88·89	88·89	88·89	88·89	88·89	88·89
Magyarország összesen	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00
A gondozott gyermekek száma:					1. Fiú.					
Budapest	33·33	38·96	41·65	32·42	28·93	27·05	18·65	17·87	18·40	18·42
Vidék	66·67	61·04	58·35	67·58	71·07	72·95	81·35	82·13	81·60	81·58
Magyarország összesen	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00
					2. Leány.					
Budapest	36·05	42·61	48·99	37·28	29·72	30·96	22·13	21·45	21·79	21·48
Vidék	63·95	57·39	51·01	62·72	70·28	69·04	77·87	78·55	78·21	78·52
Magyarország összesen	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00
					3. Együtt.					
Budapest	34·66	40·77	45·19	34·77	29·33	28·90	20·18	19·51	19·95	19·81
Vidék	65·34	59·23	54·81	65·23	70·67	71·10	79·82	80·49	80·05	80·19
Magyarország összesen	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00

többnyire egészségesebb környezetben nőnek fel. Törekvésünk eredményeként évtizedünk egészében a menhelyeken gondozott gyermekek száma Budapesten csaknem $^2/_5$-del csökkent, a vidéken azonban közel $^1/_3$-dal növekedett. Feltűnő egyébként az a hirtelen csökkenés is, amely 1929-ben a menhelyen gondozott gyermekek országos számában bekövetkezett. Hátterében oly részben szervezeti, részben pedig költségvetési okok rejlenek, amelyekkel a jelen összefüggésben bővebben foglalkoznunk indokolatlan lenne. Budapest az állami gyermekmenhelyek tevékenységéből a harmincas évek közepe táján még akkor is viszonylag igen tekintélyes mértékben veszi ki részét, ha tekintetbe vesszük azt a vidék javára fejlődő újabb idevágó eltolódást, amelyre az imént utaltunk.

Társadalompolitikai szempontból gyermekmenhelyeinknek édestestvérei az *árvaházak*. Tevékenységük társadalmi eredményei ugyanis messzemenően hasonlóak. Az árvaházak is főleg az alsóbb társadalomgazdasági rétegek elárvult gyermekeit karolják fel. Ezáltal általában ugyanazokat a rétegeket segítik meg, amelyeknek támogatására a gyermekmenhelyek is szolgálnak. Árvaházainknak tevékenységét évtizedünk folyamán is általában még kiterjesztenünk sikerült.

143. Árvaházaink.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Abszolút számokban.*									
Az intézetek száma:										
Budapest	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Vidék	42	38	50	50	55	57	58	56	54	52
Magyarország összesen	47	43	55	55	60	62	63	61	59	57
A növendékek száma az iskolai év végén:										
Budapest	467	470	450	454	463	472	459	509	782	763
Vidék	2.686	2.380	3.270	3.247	3.520	3.730	3.645	3.453	3.024	2.836
Magyarország összesen	3.153	2.850	3.720	3.701	3.983	4.202	4.104	3.962	3.806	3.599
	B) *Jelzőszámokban.*									
Az intézetek száma:										
Budapest	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Vidék	100	90	119	119	131	136	138	133	129	124
Magyarország összesen	100	92	117	117	128	132	134	130	125	121
A növendékek száma az iskolai év végén:										
Budapest	100	101	96	97	99	101	98	109	167	163
Vidék	100	89	122	121	131	139	136	128	113	105
Magyarország összesen	100	90	118	117	126	133	130	126	121	114
	C *Százalékokban.*									
Az intézetek száma:										
Budapest	10·64	11·63	9·09	9·09	8·33	8·07	7·94	8·20	8·48	8·77
Vidék	89·36	88·37	90·91	90·91	91·67	91·93	92·06	91·80	91·52	91·23
Magyarország összesen	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00
A növendékek száma az iskolai év végén:										
Budapest	14·81	16·49	12·10	12·27	11·62	11·23	11·18	12·85	20·55	21·20
Vidék	85·19	83·51	87·90	87·73	88·38	88·77	88·82	87·15	79·45	78·80
Magyarország összesen	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00

Hivatalos statisztikánk mind az országra, mind pedig Budapestre vonatkozólag az egyes *tanévek* adatait tartalmazza. Táblánk 1925. évét tehát itt is úgy kell értenünk, hogy az 1924—25. tanévnek felel meg. A többi év is hasonlóképen értelmezendő.

Míg a vidék árvaházai évtizedünk folyamán 42-ről 52-re, tehát mintegy ¼ részükkel emelkedtek, addig *Budapest árvaházainak száma* változatlanul 5 maradt. Ezek: a József Fiúárvaház, a Mayer Fiúárvaház, a Községi Szeretetház, a Bernfeld Mór Fiúotthon és az Erzsébet Leányárvaház. A fővárosi árvaházak számának ezen változatlanságával szemben a *vidéki* árvaházak száma évtizedünk folyamán még valamelyes konjunktúraérzékenységet is mutat. Konjunktúraérzékenységébe azonban mintegy 1—2 éves *lag*, azaz időbeli késedelem kapcsolódik. Nyilvánvaló ugyanis, hogy árvaházak alapítása nem máról-holnapra történik, hanem a reájuk vonatkozó tervnek megalkotásától számítva legalább is 1—2 esztendőt szokott még igénybevenni. Hasonlóképen nem azonnal az azt elhatározó terv megszületése után történik árvaházaink megszüntetése sem. Így magyarázhatjuk, hogy vidéki árvaházaink száma 1931-ben érte el tetőpontját és hanyatlása csak azután kezdődött. Kétségtelen, hogy a huszas évek második felének általános gazdasági fellendülése a szóbanforgó 1—2 éves lag következtében éreztette csúcspontját csak 1931-ben. Ugyanez a lag okozza továbbá azt is, hogy vidéki árvaházaink száma még 1934-ben is csökkenést mutatott az előző évvel szemben, noha általános gazdasági helyzetünk akkori újbóli lassú javulása ezt a további csökkenést már nem indokolta.

Ha azonban fővárosi árvaházaink számának változatlanságából azt a következtetést vonnánk le, hogy a vidék évtizedünk folyamán az árvaházi gondozás terén szintén előtérbe nyomult, tévednénk. Budapest ugyanis az árvaházak *növendékei országos számában* való részesedését a harmincas évek közepe felé gyors ütemben gyarapította. Főleg az 1933. és 1934. év fejlődésének eredménye, hogy budapesti árvaházaink növendékeinek száma évtizedünk egészében csaknem $^2/_3$-dal növekedett, míg a vidéken a növekedés csupán árnyalati volt. Ez az eltérés annál is szembeötlőbb, mert — amint mondtuk — a fővárosi árvaházak száma nem változott, a vidékieké viszont elég tekintélyes mértékben emelkedett. Évtizedünk folyamán vidéki árvaházainknál tehát inkább a decentralizációt, azaz a nagyobb helybeli megosztást hangsúlyoztuk: nagyobb vidéki árvaházak helyett inkább több kisebb árvaházat létesítettünk. Budapesti árvaházaink tevékenységét pedig tetemesen kiterjesztettük. Számuk növelése már csak azért sem bizonyult szükségesnek, mert növendékeiknek túlnyomó része bentlakó. A fővároson belül távolsági viszonyok ebben a vonatkozásban tehát nem játszanak szerepet. A szóbanforgó eltolódások eredményeként évtizedünk elején az ország összes árvaházi növendékeinek számából még csak $^1/_7$ rész, évtizedünk végén azonban már több mint $^1/_5$ rész jutott Budapestre.

Nem vitatható ugyan, hogy az árvák nevelése szempontjából *kedvezőbb* lenne, ha az árvaházakat nagyobb mértékben sikerülne *vidékre* áttelepítenünk. Ott általában kisebb költséggel működhetnének, és a vidéki nevelésnek ezen a téren ugyancsak meglennének a maga testi és erkölcsi előnyei. A vidékre való áttelepítésnek azonban itt közigazgatásilag csaknem áthidalhatatlan akadálya az a körülmény, hogy árvaházaink zöme községi intézmény. Az pedig kézenfekvő okokból igen nehezen lenne csak megoldható, hogy Budapest községi árvaházai vidéken működjenek.

A fővárosi árvaházak közül a harmincas évek közepének állapotai szerint *legtöbb növendéke* a József Fiúárvaháznak van. A növendékek számának magassága szerint utána sorban következnek: az Erzsébet Leányárvaház, a Községi Szeretetház, a Mayer Fiúárvaház és a Bernfeld Mór Fiúotthon.

Az árvaházak kapcsán meg kell még említenünk *szeretetházainkat* is, amelyekből a vidéken 1925-ben még csak 7, 1926-ban azonban már nem kevesebb mint 20 működött. Számuk 1929-ig 25-re emelkedett, hogy azután a harmincas évek első felének pangásában 1934-ig megint 19-re apadjon le. A fővárosban viszont évtizedünk egész folyamán 3 szeretetház működött. Ezek a növendékeik száma szerinti sorrendben a következők: az Erzsébet Szeretetotthon, a Székesfővárosi Szeretetotthon és a Kamaraerdei Szeretetotthon. Az előbb említett budapesti Községi Szeretetház — elnevezésének ellenére — az árvaházak sorában szerepel. Legalább is így osztályozza Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve.

Az említetteken kívül Budapestnek van még egynéhány társadalompolitikai intézménye, amelyekről itt kiegészítőleg célirányos legalább egynéhány rövid vonással megemlékeznünk. A reájuk vonatkozó statisztikai adatokat azonban csak a *függelékben* adjuk. Ottani *44. táblánkban* a budapesti *Községi Népszálló* forgalmáról nyujtunk képet. Részletezve tüntetjük fel, hogy évtizedünk folyamán hónapra, hétre, vagy csak egy éjjelre hány hálófülkét és hány különfülkét adott bérbe és hogy hány reggelit, valamint hány ebédet szolgáltatott ki látogatóinak. Ezek évtizedünk folyamán egyre inkább a társadalomgazdaságilag legalsóbb rétegekből kerültek ki. Legalább is ezt mutatja az a körülmény, hogy általában egyre nagyobb mértékben vették igénybe a Népszálló *legolcsóbb szállási lehetőségét*, azaz az egy éjjelre kiadott hálófülkéket. Forgalmuk évtizedünk egészében csaknem 4-szeresére emelkedett. Velük szemben az egy éjjelre kiadott különfülkéké $^2/_3$-dal, az egy hétre kiadott különfülkéké felényivel, az egy hóra kiadott különfülkéké pedig nem kevesebb mint $^4/_5$-del csökkent.

Érdekes egyébként megfigyelnünk, hogy az egy éjjelre kiadott hálófülkék forgalma mennyire erősen konjunktúraérzékeny. 1926 és 1931 között több mint 9-szeresére emelkedett, hogy azután 1931 és 1934 között megint jóval kevesebb mint felére csökkenjen vissza. Magyarázatul nyilvánvalóan az szolgál, hogy a huszas évek második felének *fellendülése* sok oly vidékit

csalogatott a fővárosba, akiknek csupán népszállói hálófülkékre telt. Még a fellendülés tetőpontja után is egy ideig Budapesten nyomorogtak és csak akkor kezdtek el megint szerteszéledni, amidőn a *pangás* huzamosságát látták. Nyilvánvalóan azonban az a körülmény is közrejátszott, hogy a pangás későbbi éveiben egyre többen akadtak olyanok, akiknek még népszállói hálófülkére sem volt pénzük. Mellesleg valamelyest még a Népszálló belső szervezeti szempontjai is indokolják a szóbanforgó eltolódásokat.

A harmincas évek első felének pangása különösen erősen éreztette hatásait a népszálló *élelmezési tevékenységének* terén. Kiszolgáltatott ebédeinek száma az 1926. évi színvonalhoz képest 1930-ig még csak felével sem emelkedett. Innen kezdve azonban rohamosan növekedett, úgyhogy 1934-ben az 1926. évi színvonalnak már több mint 6½-szeresén állt. Fővárosunk népességéből tehát egyre többen szorultak arra, hogy a Népszálló ebédjét egyék.

Függelékünk 45. táblájában a budapesti *szükséglakások* forgalmáról nyujtunk vázlatos képet. Ezek a lakások részben egészen ingyenesek, részben pedig viszonylag igen alacsony összegért bérelhetők. A huszas évek második felének *fellendülése* folyamán, azaz 1925 és 1929 között mindössze mintegy 10%-kal emelkedett azoknak száma, akik a fővárosi szükséglakásokban *laktak*. A harmincas évek második felében azután az általános gazdasági *pangás* egyre nagyobb tömegeket kényszerített szükséglakásokba. Számuk 1930 és 1934 között csaknem meghatszorozódott, úgyhogy a harmincas évek közepe táján a fővárosi szükséglakásokat már több mint 12 ezer ember lakta.

Jellemző azonban, hogy míg a huszas évek második felének fellendülésében a szükséglakásokból folyó *bevétel* kereken 23.000 pengőről 42.000 pengőre, tehát elég tekintélyes mértékben emelkedett, addig a harmincas évek első felében korántsem volt párhuzamos a szükséglakások igénybevételével. Így pl. 1932 és 1933 között, tehát a pangás mélypontja körül kereken 91.000 pengőről 74.000 pengőre hanyatlott, noha a szükséglakások lakóinak száma ugyanakkor kereken 6 ezerről 11 ezerre emelkedett. Ebből világosan látjuk, hogy a harmincas évek első felének pangásában egyre nagyobb tömegeknek kellett ingyenesen vagy elenyészően csekély bérért szükséglakást adnunk.

Függelékünk szóbanforgó táblájából egyrészt arra vonatkozólag is részletes felvilágosításokat kaphatunk, hogy a főváros egyes kerületeiben *mióta* állnak fenn szükséglakások, másrészt pedig azt is megállapíthatjuk, hogy a szükséglakások forgalma a főváros egyes *kerületei* között miképen oszlott meg.

Végezetül ebben az összefüggésben még a *hajléktalanok menhelyeire* is utalhatunk. Ezekkel az intézményekkel általában gazdaságilag még gyengébben álló egyéneket igyekszünk támogatni, mint egyrészt a Népszállóval, másrészt pedig a fővárosi szükséglakásokkal. Működésük tehát

társadalompolitikai szempontból általában még sürgősebbnek és még fontosabbnak fogható fel. *Függelékünk 46. táblájában* az 1925-től 1932-ig terjedő időre a »Hajléktalanok Menhelye Egyesület« és a »Menhely a Szenvedő Emberiségnek« szerint külön-külön tagolva tüntetjük fel a menhelyi ágyak számát és ingyenes, valamint összes forgalmukat. 1933-ra és 1934-re vonatkozólag már csak összesített adatok állnak rendelkezésünkre, amelyeknek értelmében a fővárosban összesen 1843, illetőleg 1824 menhelyi ágyunk volt és ezeknek forgalma összesen 469.433, illetőleg 431.267 személyre rúgott.

Az általános *gazdasági helyzet hullámzása* ezen a téren is éreztette hatásait. Részben abban a tényben, hogy a hajléktalanok menhelyeinek forgalma a harmincas évek első felének pangási mélypontján, azaz 1932-ben és azután még 1933-ban is erősen megduzzadt, részben pedig abban a körülményben, hogy ugyanekkor ugrásszerűen emelkedett azoknak száma, akiknek a menhelyek ingyenes hajlékot kényszerültek nyujtani. A harmincas évek közepe felé valamelyest javuló általános gazdasági helyzetünk a hajléktalanok menhelyei forgalmának is megint eléggé tetemes csökkenését hozta.

Akár országos összehasonlításban, akár pedig önmagukban nézzük fővárosunk társadalompolitikai intézményeit, egyaránt azt látjuk, hogy tevékenységük többnyire igen tekintélyes méretű. Közöttük csak határozott kisebbségben maradnak azok a társadalompolitikai intézmények, amelyeknek súlypontját évtizedünk folyamán inkább vidékre igyekeztünk eltolni. Többségükben inkább olyanokkal találkoztunk, amelyek terén *fővárosunknak* már évtizedünk elején is viszonylag nagy *országos súlya* volt és amelyekre vonatkozólag ez a súly évtizedünk folyamán azután még többé-kevésbbé tetemesen *növekedett*. Általában azt mondhatjuk tehát, hogy amily mértékben emelkedik újabban Budapest országos gazdasági jelentősége, megközelítőleg ugyanolyan nagy mértékben válik fontosabbá társadalompolitikai intézményeinek javarésze is. Egyes, inkább kivételes jelenségek ennek az általános összefüggésnek érvényét nem rontják le.

Nevezetesen azt is megállapíthatjuk, hogy Budapest országos *társadalompolitikai* szerepének újabb fejlődése párhuzamban van országos *jövedelemeloszlási* helyzetének újabb alakulásával is. Részben kétségtelenül éppen a főváros fejlettebb társadalmi politikája okozza, hogy társadalomgazdasági rétegződése kedvezőbb képet mutat, mint a vidéké. A fővárosra éppen azért esik csak csekélyebb arány az ország társadalomgazdaságilag legalsóbb rétegeiből, mert a vidéknél viszonylag jóval több társadalompolitikai segélyt tud nyujtani.

ÖTÖDIK RÉSZ:

KÖZÜLETI HÁZTARTÁS.

I. FEJEZET:

Közületi kiadások.

1. Egyéni és közületi szükségleteink.

Munkánk eddigi részeiben, azaz a mezőgazdaságról és az iparról, a kereskedelemről és a forgalomról, a hitelről, valamint a fogyasztásról és jövedelemeloszlásról szóló fejtegetéseinkben többnyire azokat az összefüggéseket néztük, amelyeket az egyéni gazdaságok egymásközti kapcsolata önmagából is létrehoz. Ezeknek az összefüggéseknek javarésze a teljesen szabad gazdaságon belül is megvan. Ezért azt mondhatjuk, hogy az eddigiekben főleg a *szabad gazdaság* összefüggéseivel foglalkoztunk. Budapest országos gazdasági jelentőségét főleg ezekre az összefüggésekre vonatkozólag vizsgáltuk. Most még egy lépéssel tovább megyünk és azon a síkon nézzük Budapest országos gazdasági szerepét, amelyen a felsőbbségi beavatkozások helyezkednek el. Ez pedig a tágabb értelemben vett *közületi gazdaság* síkja. Egyes szempontjait és részeit már eddig is érintettük. Ezt különösen legutóbbi fejezetünkben tettük, amely Budapest országos társadalompolitikai súlyát vizsgálja. Benne már hivatkoztunk is a közületi gazdaság bizonyos alapvető tényeire. Ezek jó átmenetet nyujtanak azon az úton, amely a közületi gazdaság behatóbb vizsgálatához vezet bennünket. Mielőtt azonban ilynemű vizsgálatainkat fővárosunkra vonatkoztatnánk, célirányosnak látszik, hogy egynéhány általános elméleti szempont tisztázásával teremtsünk szilárdabb talajt fejtegetéseink számára.

A mult század hetvenes éveiben útjára indult modern gazdaságelméletnek, amelyet bécsi, laussannei, cambridgei és amerikai árnyalataiban egyaránt legjobban a *neoklasszikus tanítás* nevén foglalhatunk össze, legfontosabb vívmánya, hogy többé-kevésbbé egységesen szükségleteink szemléletéből indul ki. Elveti tehát azt a régebbi felfogást, amely a javakat és a költségeket tekinti a gazdaságelmélet legalkalmasabb kiindulópontjainak. A szükségleteknek azonban mind a legújabb időkig csupán egyetlen fajtájára, az egyéni szükségletekre irányította figyelmének javát. Ez a beállítás jól felelt meg annak az individualisztikus, azaz *egyénies* világnézetnek, amely a mult

század végén és a jelen század elején közgazdasági felfogásainknak is termékeny alapját tette.

Tagadhatatlan azonban, hogy a világháború és a vele közvetlenül kapcsolatos nagy rázkódtatások mélyreható *változásokat* idéztek elő egész társadalmunk és így közgazdasági életünk összetételében is. Hogy ezek a változások tényleg mennyire mélyrehatók, azt csak a jövő nagyobb történeti távlatából leszünk képesek megítélni. Már manapság is valószínűnek látszik azonban, hogy itt legalább is hasonlóan nagyjelentőségű változásokról van szó, mint amilyeneket a francia forradalom és az utána következő napoleoni háborúk előidéztek. Általában úgy látjuk, hogy a XVIII. század végén főleg a francia forradalom kapcsán került előtérbe az az egyénies szabadságot dicsőítő világnézet, amely azután több mint egy évszázadon át uralkodott egész nyugati műveltségű világunkban.

Nagyon valószínű, hogy a világháború és a vele kapcsolatos események ezen a síkon jelentenek fordulópontot. Nagyon valószínű, hogy megint a francia forradalom előtti *szervesebb* társadalmi felfogást juttatta általános uralomra. Azt a felfogást, amely lényegében a középkor, valamint a kezdődő újkor folyamán uralkodott és amely társadalmi együvétartozásunkat, közös szenvedéseinket és közös boldogulásunkat erősebben hangsúlyozza. Vallja, hogy közös boldogulásunk csakis a többé-kevésbbé messzemenő egyéni áldozatok árán érhető el. A közös boldogulást azonban fontosabb eredménynek tartja, mint amilyen súlyos áldozatot szemében az egyénies szabadság csorbítása jelent. A mindenek felett álló egyén szerepét most a közület foglalja el. Az egyén pedig minden vonatkozásban csupán a közületnek alárendelt szerve. A leghelyesebben tehát *közületi* felfogásnak nevezhetjük azoknak az irányoknak összességét, amelyeket legújabb nagy változásaink felszínre vetettek.

A közületi felfogás lényegében találkoznak egymással nemcsak a bolsevizmus, a nemzeti szocializmus és a fascizmus, hanem többé-kevésbbé az államszocializmus és az államkapitalizmus, azaz az állami tőkegazdaság mindazon árnyalatai is, amelyek az utóbbi években az egész földkerekséget meghódították. Amidőn általában *tervgazdaságról* beszélünk a nélkül, hogy tartalmát is közelebbről megjelölnénk, rendszerint a közületi felfogás alapvető szempontjai lebegnek előttünk. A bolsevizmus, a nemzeti szocializmus, a fasizmus, az államszocializmus és az államkapitalizmus tervgazdasági törekvései a közületi felfogásban hozhatók közös nevezőre. Aki ennek a felfogásnak döntő fontosságát még manapság is tagadni hajlandó és aki egyoldalúan továbbra is csak az egyénies szabadság szemléletét helyesli, az legalább is csökönyös merevséggel helyezkedik szembe az élő valóság követelményeivel. Esetleg még a társadalomgazdasági tények helyes felismerésének síkján is rövidlátónak bizonyul. Egészen más lapra tartozik természetesen annak a kérdésnek vitatása, hogy a bolsevizmusnak, a nemzeti szocializmusnak, a fasizmus-

nak stb. többé-kevésbbé bőven akadnak oly társadalomgazdaságilag kártékony tanításai is, amelyeket világnézeti meggyőződésünk alapján kereken elvetünk.

A jelen vizsgálódásunk előterében álló évtized folyamán nevezetesen Magyarországon is messze távolodtunk már az egyénies szabadság alapján álló úgynevezett tiszta vagy szabad tőkegazdaság rendszerétől. Legközelebb a valósághoz akkor állunk, ha az évtizedünk folyamán előtérben álló magyar gazdaságpolitikai felfogásokat az államilag irányított vagy röviden *állami tőkegazdaság* rendszereihez utaljuk. Ezen ugyan sokat lehetne vitatkoznunk. Annyi azonban bizonyos, hogy manapság már nálunk is mindenképen a közületi felfogás jutott uralomra. Legújabb közgazdasági fejlődésünknek egyik-másik igen lényeges vonását is tehát csak akkor ítélhetjük meg helyesen, ha közületi szempontból, nem pedig az egyoldalúan egyénies gazdasági szabadság szemszögéből nézzük. Nevezetesen Budapest jelenlegi országos gazdasági szerepének is több oly vonatkozása van, amelyet csakis a közületi felfogás síkján látunk meg jól.

Térjünk mármost vissza a *szükségletekhez* mint közgazdasági gondolataink kiindulópontjához. Az oly közgazdasági összefüggéseket, amelyek többékevésbbé közületi felfogás alapján állnak, nem érthetjük meg kielégítően, ha magyarázatunkat egyoldalúan az egyéni szükségletből kiinduló gazdaságelmélettől tesszük függővé. Célirányosnak látszik, hogy már a szükségletek tanában jelentős lépéssel tovább menjünk.[1]) Egyéni szükségleteinknek csupán egyik fajtája az, amely minden társadalmi kapcsolatunktól függetlenül áll meg. Ilyen *tisztán egyéni szükségleteink* a táplálkozás vagy pedig a hideg elleni védekezés legegyszerűbb módjai. A társas együttélésre való tekintettel alapjában véve már ezen szükségleteink is módosulnak. Vannak azonban oly szükségleteink is, amelyek csakis a társas együttélésre való tekintettel jönnek létre és állnak fenn. Ezeket *társadalmi szükségleteinknek* mondhatjuk. Hozzájuk tartoznak a külső látszattal kapcsolatos mindazon szükségleteink, amelyeket társadalmi állásunkra vagy egyébként hiúságunkra való tekintettel hangsúlyozunk. Javarészt körükből kerülnek ki azok a szükségleteink is, amelyeket igen sokan vagy pedig többé-kevésbbé valamennyien átérzünk. Ezeket *közszükségleteknek* nevezhetjük. Ily értelemben közszükségleti cikkünk a kenyér, a szappan vagy az újság

[1]) Az itt következő elméleti gondolatmenetet szerző már több mint fél emberöltő óta különböző munkáiban részletesen fejtette ki. Ha az olvasó bővebb felvilágosítást kíván a jelen összefüggésben csupán vázlatosan egybefoglalt idevágó szempontokról, akkor a szerzőnek főleg következő munkái ajánlhatók figyelmébe: »Philosophie in der Volkswirtschaftslehre«, I—II. kötet, Jena 1923—26; — »A célkitűzés problémája a gazdaságpolitikában« Közgazdasági Szemle, Budapest 1924; — »A gazdaságpolitika tudományos alapkérdései«, Budapest 1927; — «Weltwirtschaftspolitik im Entstehen. Beiträge zur Lehre von den Gemeindebedürfnissen«, Jena, 1933; — »Magyar nemzetgazdaság és pénzügy«, Budapest 1936.

Nyilvánvaló azonban, hogy még a társadalmi szükségleteket és a közszükségleteket is csakúgy egyéni szükségleteknek kell tekinteni, mint a tisztán egyéni szükségleteket. Azért egyénieknek, mert nemcsak az egyénben jönnek létre, hanem mert az egyén másoktól függetlenül, saját eszközeivel elégíti ki őket. Közszükségleteinknek egyike-másika olyanná fejlődhet, hogy már csak közös eszközökkel vagy közös eredménnyel elégíthetjük ki. Ha egyébként már fenn nem állnak, bizonyos közösségeket, azaz közületeket kell teremtenünk, az ilynemű szükségletek kielégítése céljából. Ezért *közületi szükségleteknek* mondhatjuk őket. Valószínűleg a legrégibb és a legelemibb ily szükségletünk a vadállatok vagy pedig az ellenség elleni közös védekezés volt, amelyről beláttuk, hogy csakis közös eszközökkel és közös eredménnyel elégíthető ki, azaz valósítható meg. Ezek a szükségletek mármost szembekerülnek az egyéni szükségletek csoportjával. Igaz ugyan, hogy bármikor megint átalakulhatnak egyéni szükségletekké, aminthogy az egyéni közszükségletek jelentékeny részéből is bármikor válhat közületi szükséglet. A különbség csak azon múlik, hogy vajjon közületi eszközökkel törekszünk-e kielégítésükre.

A közületi szükségletek mennyiségi és minőségi emelkedésének szárnyán fejlődtek ki *közületeink*, azaz a községek, a városok, a városi szövetségek, a járások, a megyék, az állam és az államszövetségek. Jelentőségük annál nagyobb, minél több és minél többféle szükségletünket ismerjük el közületi szükségletnek. Az a folyamat viszont, amely közületi szükségleteinket megint egyéni szükségletekké változtatja vissza, a közületek szétbomlásához, bukásához vezet. Nagyjában ezen a síkon pereg le nemcsak egyes állami közületeknek, hanem egész kultúráknak emelkedése és hanyatlása; aminthogy ebben a vonatkozásban érthetjük meg legjobban a közületek szétválását, egyesülését és egész hierarchiájuknak, azaz rangsoruknak kifejlődését.

Jelen kulturális fejlődésünknek manapság mindenképen oly fokát éljük, amelyen szükségleteinknek tetemes részét közületi szükségletként elégítjük ki. *Magyar* közületeinknek, mint a magyar államnak, városainknak, megyéinknek és községeinknek is megvannak a maguk különleges közületi szükségleteik. Kielégítésükre közületi eszközöket, azaz közületi javakat és a közületi gazdálkodásnak egész rendszerét teremtik. *Budapest* országos gazdasági jelentőségét tehát csak csonkán látnánk, ha a közületi gazdálkodás vonatkozásában nem néznők.

Legnagyobb idevágó módszeres nehézségünk azonban a *közületi szükségletek statisztikai mérésének kérdése* körül támad. Milyen tények megfigyelése alapján állapíthatjuk meg számszerűen a legjobban a közületi szükségletek terjedelmét és egymásközti erőviszonyait?

Legközvetlenebb megoldásként a *közületi szervek* mindenkori *magatartásának* és *rendszabályainak* megfigyelése kínálkozna. Ha ugyanis fel-

tesszük — aminthogy többé-kevésbbé fel is kell tennünk — azt, hogy közületi szerveink mindenkori tevékenységei megfelelnek az általános közületi szükségletek rangsorának, akkor ezen tevékenységek közvetlen megfigyelése vezethetne a legkielégítőbb eredményhez. Nyilvánvaló azonban, hogy az ilynemű megfigyelés alapján számszerűen megragadható összefüggésekhez nem jutunk. Külön nehézségként merül fel az a kérdés is, hogy a közületi hatalom mindenkori birtokosai mennyiben bírják tényleg a népesség egészének bizalmát. Azaz mennyiben cselekszenek tényleg a népesség egészének nevében.

Második lehetőségként a *közületi terhek* mindenkori megoszlásának arányára is gondolhatnánk. Minél jobban nehezednek ugyanis közterheink egyes jövedelemeloszlási csoportjainkra vagy gazdasági tevékenységeinkre, annál kedvezőtlenebb helyzetbe juttatják őket. Azokat a jövedelemeloszlási csoportokat és tevékenységeket viszont, amelyek a közületi szükségletek mindenkori rangsora szerint több kíméletre érdemesek, kisebb közterhekkel sujtjuk. Ilyképen már a közterhek mindenkori megoszlása is bizonyos következtetési alapot nyujt. Ne feledjük azonban, hogy pénzügyi igazgatási, valamint különleges társadalompolitikai, gazdaságpolitikai és egyéb szempontjaink ezen a síkon igen zavarólag hathatnak.

Így jutunk el a *közületi kiadásokhoz* mint viszonylag leginkább még kielégítő következtetési alaphoz. Általában feltehetjük ugyanis, hogy a közület a szükségleteinek kielégítése céljából rendelkezésre álló eszközöket felhasználásukban a mindenkori szükségleti rangsorának megfelelően osztja meg. Minthogy pedig a közületi eszközök hovafordítása pénzgazdaságunkbantöbbé-kevésbbé közvetlenül a pénzben meghatározott közületi kiadásokban jut kifejezésre, általában feltehetjük, hogy a közületi kiadások mindenkori megoszlásából meglehetősen jól következtethetünk közületi szükségleteink mindenkori rangsorára is.

Igaz ugyan, hogy ezen a síkon szintén messzemenő *módszeres nehézségeink* támadnak. Olyanok, amelyeknek részletezésével itt nem foglalkozhatunk. Általában azonban mégsem elég súlyosak ahhoz, hogy egészen meghiúsítanák idevágó következtetési törekvéseinket.

2. Közületi kiadásaink területi megoszlása.

A) *Névleges közületi kiadásaink.*

Ha mármost *Budapest* országos gazdasági jelentőségét a közületi gazdaság síkján vizsgáljuk, akkor az eddigiek alapján viszonylag még leginkább járható útként a tekintetbejövő közületi kiadások boncolgatása kínálkozik. Egyrészt tehát Budapest közületi kiadásainak mennyiségét és megoszlását nézzük, másrészt pedig az ország többi közületi kiadásaiét.

Ezen többi közületeink részben a magyar *állam* és részben *megyéink*, vidéki *városaink*, valamint *községeink*. Kétségtelen ugyan, hogy rajtuk kívül még többé-kevésbbé közületi kiadásoknak tekinthető más kiadásaink is vannak. Ilyeneknek mondhatjuk egyházi kiadásainkat és bizonyos egyesületi, valamint társulati kiadásainkat (kereskedelmi és iparkamarák, ármentesítő társulatok stb. kiadásait). Messzemenő, inkább közjogi fejtegetésekbe kellene azonban bocsátkoznunk, hogy ezen utóbbi tételek idevágó jelentőségének csupán csekélyebb fontosságát kimutassuk. Általában módszeres szempontból is megelégedhetünk azzal, ha fővárosunk kiadásait elsősorban az állam, a vármegyék és a többi városok és községek kiadásaival hasonlítjuk össze.

144. Összes közületi kiadásaink.

Megnevezés	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
	A) *Ezer pengőben.*						
Állam	1,478.174	1,628.053	1,387.710	1,184.039	1,185.336	1,150.709	1,175.000
Budapest	332.115	338.365	313.305	294.714	271.482	270.760	261.621
Vármegyék	24.000	22.400	22.032	22.500	18.500	18.400	18.700
Törvényhatósági jogú városok	90.084	86.162	83.840	78.691	69.692	65.858	68.195
Megyei városok	77.391	71.348	72.571	70.531	62.745	57.482	56.666
Községek	111.600	104.000	98.580	102.260	73.100	71.300	74.000
Vidék összesen	**303.075**	**283.910**	**277.023**	**273.982**	**224.037**	**213.040**	**217.561**
Magyarország mindössze	**2,113.364**	**2,250.328**	**1,978.038**	**1,752.735**	**1,680.855**	**1,634.509**	**1,654.182**
	B) *Jelzőszámokban.*						
Állam	100	110	94	80	80	78	80
Budapest	100	102	94	89	82	82	79
Vármegyék	100	93	92	94	77	77	78
Törvényhatósági jogú városok	100	96	93	87	77	73	76
Megyei városok	100	92	94	91	81	74	73
Községek	100	93	88	92	66	64	66
Vidék összesen	**100**	**94**	**91**	**90**	**74**	**70**	**72**
Magyarország mindössze	**100**	**107**	**94**	**83**	**80**	**77**	**78**
	C) *Százalékokban.*						
Állam	69·9	72·3	70·2	67·6	70·5	70·4	71·0
Budapest	15·7	15·0	15·8	16·8	16·2	16·6	15·8
Vármegyék	1·1	1·0	1·1	1·3	1·1	1·1	1·1
Törvényhatósági jogú városok	4·3	3·9	4·2	4·5	4·1	4·0	4·1
Megyei városok	3·7	3·2	3·7	4·0	3·7	3·5	3·4
Községek	5·3	4·6	5·0	5·8	4·4	4·4	4·6
Vidék összesen	**14·4**	**12·7**	**14·0**	**15·6**	**13·3**	**13·0**	**13·2**
Magyarország mindössze	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Ezeket az adatokat még csak megközelítő helyességgel is csak akkor ítélhetjük meg, ha tekintettel vagyunk egynéhány fontosnak látszó módszeres szempontra. Forrásként a magyar állam kiadásaira vonatkozólag »A Magyar Állam Zárszámadása«, Budapest kiadásaira vonatkozólag pedig »Budapest Székesfőváros Zárszámadása és Vagyonleltára« megfelelő köteteit vettük igénybe. Az államra vonatkozó kötetek azonban július 1-én kezdődő és június 30-án végződő *költségvetési évekre* vonatkoznak. Az 1929—30. költségvetési évet itt az 1929. év rovatába vettük fel és a többi évekre vonat-

kozólag is hasonlóan jártunk el. Ezt a fogást nemcsak azért alkalmaztuk, mert többi tábláink zöme *naptári évekre* vonatkozik, hanem főleg azért, mert Budapest székesfőváros, valamint többi törvényhatóságaink és községeink is naptári évek szerint állapítják meg költségvetéseiket és zárszámadásaikat. A szóbanforgó csekély változtatást tehát táblánk adatainak egymásközti összehasonlíthatósága is megkívánta.

Már itt is külön hangsúlyozni kívánjuk, hogy mind a fővárosnál, mind pedig az államnál tekintettel igyekeztünk lenni zárszámadásaik *egészére*. Az államnál tehát egyaránt vettük tekintetbe mind az állami közigazgatás, mind pedig az állami üzemek tételeit és a fővárosnál is egyaránt mérlegeltük mind a községi háztartást, mind a különálló alapok, mind pedig az önálló vagyonkezelésű intézmények tételeit. Különös nehézséget itt ennek az utóbbi három résznek *közös nevezőre* hozatala okozott. A lehetőséghez képest azonban a tartalmilag együvétartozó kiadásokat a három részből egyaránt igyekeztünk összeválogatni és alábbi tábláinkba ennek megfelelőleg állítottuk be őket. Hogy ezek a törekvéseink mily súlyos akadályokba ütköztek és hogy ehhez képest sikerük is csak mennyire viszonylagos lehet, azt csupán az becsülheti meg, aki akár csak rövid pillantást is vet állami, különösen pedig székesfővárosi zárszámadásaink bonyolult felépítésére.

Vidéki városainknál a Magyar Statisztikai Évkönyvben és a Magyar Statisztikai Zsebkönyvben szereplő *költségvetési*, tehát nem zárszámadási adatokat vettük igénybe. A vármegyék kiadásainak tekintetében a Zelovich László idevágó munkájában közölt számokra[1]) támaszkodtunk. Az 1929/33. évekre vonatkozólag itt *zárszámadási* adatok szerepelnek, az 1934. évre nézve pedig *költségvetésiek*. Ugyancsak Zelovich adatait fogadtuk el alapul a községek kiadási tételeinél.

Törvényhatósági kiadásaink sorában azonban egynéhány évre vonatkozólag oly tételek is akadtak, amelyeket — mindennemű hivatalos adat híján — *becsléssel* kellett megállapítanunk és táblánkba beállítanunk. Így jártunk el nevezetesen törvényhatósági jogú városaink kiadásainál az 1935. évre, megyei városaink kiadásainál az 1929. és az 1935. évre, vármegyei kiadásainknál az 1931. évre, valamint községi kiadásainknál az 1931. és 1932. évekre vonatkozólag. Minden egyes esetben igyekeztünk a becslésnek még leginkább elfogadható módszereit alkalmazni.

A *törvényhatósági jogú városok* kiadásainak *1935.* évi tételeire vonatkozólag alapul Zelovich László azon adatát fogadtuk el, hogy ezen városaink összes közigazgatási kiadásai 1935-ben 41,600.000 pengőre rúgtak. Közigazgatási kiadásaiknak és összes kiadásaiknak egymásközti arányát az 1930-tól 1934-ig terjedő évötödre vonatkozólag ismerjük. Ezen arányok szerint közigazgatási kiadásaik összes kiadásaiknak a szóbanforgó évötödben

[1]) L. »Költségvetési helyzetünk alakulása az 1931. évi bankzárlat után«. Közgazdasági Könyvtár, XVIII. kötet, Budapest 1936, 45. l.

átlagosan 61·02%-ára rúgtak. Ezt az átlagos arányt fogadtuk el az 1935. évre vonatkozólag is és a közigazgatási kiadások ismert tételéből most már megfelelő részleges *extrapoláció* útján így számítottuk ki az összes kiadásoknak 68,195.000 pengős tételét.

Hasonlóképen jártunk el a *megyei városok* kiadásainak *1929-re* és *1935-re* vonatkozó tételeinél. Részben a Magyar Statisztikai Évkönyv, részben pedig Zelovich adatai alapján itt is először azt számítottuk ki, hogy az 1930., 1932., 1933. és 1934. években közigazgatási kiadásaik összes kiadásaiknak átlagosan 69·53%-át tették. Zelovich közlései alapján az 1929. évi idevágó közigazgatási kiadások 53,800.000 pengőre, az 1935. évek pedig 39,300.000 pengőre rúgtak. Az említett átlagos arány segítségével ezekből az adatokból számítottuk ki, hogy összes kiadásaik 1929-ben mintegy 77,391.000 pengőre, 1935-ben pedig mintegy 56,666.000 pengőre rúgtak.

A *vármegyéknek 1931-re* vonatkozó összes kiadásait az előbbi és az utóbbi évek tételeinek figyelembevételével közönséges *interpoláció* útján állapítottuk meg.

A *községek 1931.* és *1932.* évi kiadásainál pedig abból a feltevésből indultunk ki, hogy ezek a kiadások is megközelítőleg olymódon alakulhattak, mint a vármegyéknek ugyanezekben az években való kiadásai. Ezt a feltevésünket arra a tényre alapítottuk, hogy a kétféle kiadásoknak egymás mellé állított számsorai *lineáris korrelációban Pierson-féle kalkulusként 0·80-as* értéket mutatnak.[1]) Ezen az alapon azután a községek 1931. és 1932. évi összes kiadásainak tételeit a vármegyék megfelelő kiadásaihoz való arányosítás útján számítottuk ki.

Egészen nyilvánvaló, hogy részben szóbanforgó becsléseink, részben pedig az egyéb említett módszeres fogások révén többé-kevésbbé tetemes *hibaforrásokkal* kerülünk szembe. Ilyenekkel azonban mindenfajta becslés-

---

[1]) A vármegyék közületi kiadásainak sora = x
A községek közületi kiadásainak sora = y

Év	x	y	$x.y$	x^2
1929	24·0	111·6	2678·4	576·0
1930	22·4	104·0	2329·6	501·8
1933	18·5	73·1	1352·4	342·3
1934	18·4	71·3	1311·9	338·6
1935	18·7	74·0	1383·8	349·7
	102·0	**434·0**	**9056·1**	**2108·4**

A két normálegyenlet alakulása:

$$434 = 5a + 102b$$
$$9056 = 102a + 2108b$$
$$a = -63{\cdot}62$$
$$b = 7{\cdot}37$$

középhiba = 1·96
középeltérés = 5·50
Pierson-féle kalkulus = 0·80

y 1931 = 98·6
y 1932 = 102·3

nek számolnia kell. További hibaforrások állnak elő abból, hogy az említett zárszámadások adatait itt minden bírálat nélkül állítottuk be táblánkba. Pedig köztudomású, hogy — legalább is a közgazdasági tekintetbevétel síkján — egyes zárszámadási tételeinkkel szemben bizonyos bírálat jogosult. Az is hibaforrás, hogy táblánk egyes számai csupán költségvetések alapján állnak, míg zömük zárszámadási adat. Ilynemű módszeres aggályainkat még messze folytathatnánk. Mindazon hibaforrások azonban, amelyekre az említetteken kívül még vonatkozhatnának, nem túlságosan nagyok. Ha gyengítik is valamiképen a táblánkban szereplő adatok egymásközti összehasonlíthatóságát, reájuk támaszkodó következtetéseink nagy vonalait egészen semmi esetre sem rontják le.

Az *1925—1928.* évekre vonatkozólag viszont törvényhatósági kiadásainkat — a rendelkezésünkre álló hivatalos statisztikai forrásokhoz képest — csak annyira hiányosan tudjuk megítélni, hogy ezeknek az éveknek táblánkból való kikapcsolása helyesebb megoldásnak látszott. Hogy ennek ellenére mégis legalább valamelyest hosszabb időközt tekinthessünk át, itt kivételesen az *1935.* év adatait is felvettük táblánkba. Ezeknek javarésze ugyanis forrásmunkánk lezárásakor már rendelkezésünkre állt.

Előadott módszeres aggályaink ellenére is nagy vonalakban mindenekelőtt azt állapíthatjuk meg, hogy az *ország* egészének összes közületi kiadásai erősen konjunktúraérzékenyek. Tudjuk, hogy külön magyar pénzügyi összeomlásunk csak 1931-ben következett be. Így volt lehetséges, hogy összes közületi kiadásaink 1929-ről 1930-ra még elég tetemes mértékben emelkedtek. Hiszen akkor még benne voltunk a közgazdasági élet általános lendületében, amelyet többé-kevésbbé a közületi tevékenységek megfelelő terjeszkedésének is követnie kellett. Az 1931. évi pénzügyi összeomlás azonban ebben az évben közületi kiadásainknak már jelentékeny mérvű megszorítását tette szükségessé. Később pedig közületi szükségleteink lefaragása kiadásaink további zsugorodásában mutatkozott. Ennek a folyamatnak mélypontját 1934-ben értük el. Utóbb két tényező is közületi szükségleteink újbóli terjeszkedése felé serkentett. Az egyik az volt, hogy kiadásaink erőszakos lefaragása következtében a közületi élet számos területén kimerültség kezdett mutatkozni. Nagyobb bajok elhárítása céljából több vonatkozásban most megint nagyobb mértékben kellett közületi szükségleteinket kielégítenünk. Második tényezőként pedig a harmincas évek közepe felé mutatkozó újbóli általános gazdasági élénkülés esett latba.

Figyelemreméltók azok az eltérések is, amelyek egyrészt az *államnak*, másrészt *Budapest* székesfővárosnak idevágó konjunktúraérzékenysége között mutatkoznak. Az ország általános gazdasági érdekeinek elsősorban államunk az őre. A fellendülést tehát elsősorban neki kell tevékenységeinek megfelelő kiterjesztésével támogatnia, míg az általános gazdasági hanyatlás idején is elsősorban az ő feladata gondoskodni arról, hogy a szükségletkielégítés

egyéni és közületi vonatkozásai egymással egyensúlyban maradjanak. Főleg így indokolható az a körülmény, hogy az állami kiadások konjunktúraérzékenysége magasabb fokú, mint akár a fővárosiaké, akár pedig a vidéké. Nagyobb eltolódásokat azonban ezek a különbségek évhatodunk egészében mégsem szültek. Csekély eltérésekkel mind elején, mind pedig végén az ország összes közületi kiadásainak jóval több mint $^2/_3$-a jutott az államra, valamivel kevesebb mint $^1/_6$-a a fővárosra és mintegy $^1/_7$-e része a vidékre, azaz vármegyéinkre, törvényhatósági jogú városainkra, megyei városainkra és községeinkre együttvéve. Ha azonban a finomabb árnyalatok iránt is érdeklődünk, akkor megállapíthatjuk, hogy míg az államnak és a fővárosnak idevágó részesedése valamivel emelkedett, addig az egyéb vidéké valamivel csökkent. Ez pedig többé-kevésbbé azt jelenti, hogy az állam és a főváros közületi tevékenységei viszonylagosan valamelyest terjeszkedhettek, míg többi vidéki közületeinkéi viszonylag némileg zsugorodtak. Az állam és a főváros közületi ereje tehát a vidéki közületek jelentőségének rovására többé-kevésbbé emelkedett.

Ilynemű következtetéseinkben azonban figyelemmel kell lennünk két további körülményre, amelyek megfelelően újabb módszeres nehézségeket szülnek. Elsősorban nem szabad felednünk, hogy az állam bizonyos *hozzájárulásokkal* segíti a törvényhatóságok háztartását. Ezeket a hozzájárulásokat pedig táblánk kétszeresen veszi figyelembe ; egyaránt szerepelteti őket mind az állami, mind pedig a törvényhatósági kiadások sorában. Hiszen az állami kiadásokként egyszer elkönyvelt összegeket valamilyen alakban törvényhatóságaink a maguk részéről is elköltik és így az ő kiadásaik között szintén helyet kapnak. Itt azonban általában csak kisebb összegekről és megfelelően csekélyebb jelentőségű hibaforrásokról van szó.

Náluk fontosabb a második idevágó nehézség. Az a körülmény, hogy az *állam kiadásai* nyilvánvalóan nem a fővárostól és a vidéktől függetlenül, hanem részben a *fővárosban*, részben pedig *vidéken* kerülnek elköltésre. Más szóval : az állam kiadásainak tetemes részét is budapesti közületi szükségletek kielégítésére fordítjuk. Ezt a tételt gyakorlatilag is jól ismerjük. Hiszen többnyire csupán közigazgatási és pénzügyi jogi megfontolásokon szokott múlni, hogy budapesti közületi szükségleteinket községi vagy inkább állami eszközökkel elégítjük-e ki. A fővárosi szükségletkielégítés síkján lényegileg kevés különbséget jelent az olyan eltolódás, amidőn pl. községi rendőrségünket vagy egyik-másik községi közüzemünket államosítjuk. A kiadások megoszlása terén azonban ilyenkor a fővárosi tételek megfelelő csökkenését és az államiaknak megfelelő növekedését látjuk.

Ha tehát jelen gondolatmenetünkben különválasztjuk és egymással szembeállítjuk részben a budapesti, részben pedig az állami és a vidéki közületi kiadásokat, ezt csakis a szóbanforgó közületek önálló tevékenységeinek nagyobb hangsúlyozása kedvéért tesszük. Egyébként azonban

állandóan gondolnunk kell arra, hogy a közületi szükségletek kielégítésük folyamán területileg sokszorosan *egymásba nyúlnak át.* Ez a körülmény nevezetesen annak a szerepnek megítélése szempontjából is fontos, amelyet *Budapest* az ország egész közületi gazdálkodásának terén játszik. Az a tény ugyan, hogy fővárosunkra az ország összes közületi kiadásaiból már merőben alaki megoszlásuk síkján csaknem $^1/_6$ rész jut, önmagában is erősen kiemeli Budapest jelentőségét. Gondoljunk még arra, hogy az ország egész népességéből csak mintegy $^1/_9$ rész jut rá. Kiemelkedő szerepe azonban szembeötlőbbé válik, ha megfontoljuk, hogy az állam kiadásainak is viszonylag igen nagy része esik a fővárosra. Elég csak egyetlen pillantást vetnünk mindazon központi jóléti és igazgatási intézményeinkre, amelyeket Budapesten tart fenn az állam.

A szóbanforgó területi egymásbanyúlásra való tekintettel nem lehet haszontalan, ha *Budapest* közületi kiadásait a *vidék* kiadásaival még olyképen is szembeállítjuk, hogy az *állami kiadásokat egészen kikapcsoljuk.* A vidék részesedése körül itt ugyanis nem járhatunk el úgy, ahogyan azt egyéb tábláinkban tettük. Nagyon is fonák dolog lenne, ha a vidék közületi kiadásait úgy igyekeznénk megállapítani, hogy az állam kiadásaiból levonjuk a fővárosiakat. Hiszen az állam kiadásai egyaránt vonatkoznak — amint az imént mondtuk — mind a fővárosra, mind pedig a vidékre. Budapestnek közületi gazdálkodásunk terén való jelentősége ezért még jobban domborodik ki, ha az állami kiadásoktól egyelőre eltekintünk.

145. Budapest részesedése megyéink, városaink és községeink összes kiadásában.

Megnevezés	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
	A) *Ezer pengőben.*						
Összes megyei, városi és községi kiadásaink	635.190	622.275	590.328	568.696	495.519	483.800	479.182
	B) *Százalékokban.*						
Budapest részesedése	52·3	54·4	53·1	51·8	54·8	56·0	54·6
Vidék részesedése	47·7	45·6	46·9	48·2	45·2	44·0	45·4

Táblánkból azt látjuk, hogy az ország összes megyei, városi és községi kiadásaiból már a huszas évek végén is *több mint felerész* jutott egyedül *Budapestre.* Azt pedig tudjuk, hogy fővárosunk a harmincas évek első felének pangását általában jobban állta, mint a vidék. Nem meglepő ilyképen, hogy idevágó százalékos részesedése a harmincas évek közepéig még magasabbra emelkedett.

Következtetésünk nem túlmerész, ha azt állítjuk, hogy Budapest közületi élete önmagában *nagyobb arányú*, mint az összes többi városainké, valamint megyéinké és községeinké együttvéve. Ez pedig nagy szó. Hiszen tudjuk, hogy Budapesten kívül még 10 törvényhatósági jogú városunk, valamint 45 megyei, azaz rendezett tanácsú városunk, azonkívül 25 vármegyénk, 1084 nagy- és 2260 kisközségünk van. Tételünket úgy is fogalmazhatjuk, Budapest közületi szükségleteinek kielégítésére *többet fordít*, mint szóbanforgó összes többi közületünk. Tehát kielégítéshez jutott, azaz hatékony közületi szükségleteinek is megfelelően nagyobb súlya van. Ez a többlet árnyalatilag még növekedik, ha tekintetbe vesszük, hogy Budapest egyúttal megyei székhely is. Székhelyi jellege ugyanis azt jelenti, hogy még Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye kiadásainak is jelentékeny részét Budapestre költi. Tudjuk azonban, hogy az ezen a réven tekintetbejövő költségek — éppen megyei szükségleteinknek viszonylagos laza voltánál fogva, — aránylag igen csekélyek.

B) *Tényleges közületi kiadásaink.*

Figyeljünk jól arra, hogy eddigelé közületi kiadásaink alakulásából csupán egyrészt Budapest, másrészt pedig az állam és a vidék közületi súlyának *egymásközti arányaira* következtettünk. Nem pedig arra, hogy ezek a közületek évtizedünk folyamán *önmagukban* véve milyen mértékben bővítették avagy szűkítették tevékenységüket. Ilynemű következtetésekbe ugyanis csak akkor bocsátkozhatunk, ha az alapként tekintetbejövő *névleges* közületi kiadások helyett a *tényleges* közületi kiadásokat nézzük.

A kettő közötti különbség pénzünk értékének, azaz általános *árszínvonalunknak* változásaiból sarjadzik. Már korábbi fejtegetéseinkből is tudjuk, hogy ezek a változások évtizedünk folyamán eléggé tekintélyesek voltak. Nyilvánvaló, hogy közületeink kevesebb pénzköltség, azaz névlegesen kisebb kiadások árán is nagyobbszabású tevékenységet tudnak kifejteni, ha időközben az általános árszínvonal gyorsabb ütemben süllyed, mint amekkora a kiadások névleges csökkenése. Ebben az esetben a tényleges közületi kiadások emelkednek.

Nehézségeink csupán akkor állnak elő, ha az árszíntváltozások mérésének kérdését vetjük fel. Az árak másképen alakulnak a nagykereskedelemben és másképen a kiskereskedelemben. Azonkívül különböző cikkek árváltozásainak mérlegelt átlagaink kiszámításánál nemcsak önmagukban, hanem még a szerint is különböző súlyuk van, hogy az árváltozások általában milyen vonatkozásban érdekelnek bennünket. Már első ránézésre is közelfekvő azonban, hogy a szóbanforgó közületi kiadások tényleges magassága szempontjából részben *nagykereskedelmi áraink*, részben pedig a *létfenntartás* változó *költségei*, azaz a létfenntartás szempontjából tekintetbejövő kiskereskedelmi árak fontosak. Amazok elsősorban közületeink *dologi*

kiadásainak mérlegelésénél jönnek tekintetbe, emezek pedig főleg a *személyi* kiadások tényleges magasságának megítélésénél. Minthogy pedig, amint alább még közelebbről is látni fogjuk, a személyi és a dologi kiadások körülbelül egyenlő arányban részesednek a főváros összes közületi kiadásaiban, viszonylag még a legjobb megoldásként a nagykereskedelmi árak és a létfenntartási költségek egyenlő súlyú tekintetbevétele kínálkozik:

146. Nagykereskedelmi áraink és létfenntartási költségeink.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
A nagykereskedelmi árak jelzőszámai	100	89	94	96	86	69	68	66	54	56
A létfenntartási költségek jelzőszámai	100	92	98	104	104	95	90	88	81	80
A két jelzőszám számtani közepe	100	90	96	100	95	82	79	77	67	68

Nagykereskedelmi árjelző számaink itt *évvégi* átlagokra, létfenntartási költségeink jelzőszámai pedig a tekintetbejövő évek *július* havának végére vonatkoznak. Az összehasonlításuk szempontjából ilyképen előálló hibaforrás azonban csak kevésbbé jelentékeny.

Mindkét árjelző számunkat a Magyar Statisztikai Évkönyvből merítettük és az ottani *1913.* évi alapról csupán *1925.* évi alapra számítottuk át őket.

Szembeötlő, hogy a nagykereskedelmi árak évtizedünk egészében jóval több mint $^2/_5$-ükkel, a létfenntartási költségek azonban csak $^1/_5$-ükkel süllyedtek. Számtani közepükként így kapunk közel $^1/_3$-nyi általános ársüllyedést. Kettőjük különbségei már a huszas évek végének gazdasági javulásában is mutatkoztak. Míg a termelés fellendülése a nagykereskedelmi áraknak már akkor is hanyatlását hozta, addig a létfenntartási költségek terén inflációnk, azaz *pénzszaporításunk* valamelyes emelkedéshez vezetett. A harmincas évek elejének deflációja, azaz *pénzszűke* azután mindkét jelzőszámot erősen csökkentette. A nagykereskedelmi árak hanyatlása azonban ekkor is valamivel gyorsabbnak bizonyult. Főleg azért, mert az általános jövedelmezőség csökkenése következtében a többnyire nagyban forgalmazott termelési javak iránti kereslet átmenetileg még sokkal mélyebbre süllyedt, mint a fogyasztási javak kelendősége. A közterhek eloszlásának pénzügyi, valamint az áruforgalomnak kereskedelmi szempontjai is lényegesen játszottak közre a szóbanforgó különbségek előidézésénél.

Ha mármost a kétféle árjelző szám mérlegelt számtani közepének figyelembevételével számítjuk át azokat a névleges kiadásokat, amelyeket 144. táblánk mutat, a következő *tényleges* kiadásokat kapjuk.

147. Tényleges közületi kiadásaink.

Megnevezés	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Ezer pengőben.*					
Állam	1,552.083	1,921.103	1,679.129	1,456.368	1,576.497	1,518.936
Budapest	348.721	399.271	379.099	362.498	361.071	357.403
Vidék	318.229	335.014	335.198	336.999	297.969	281.213
Magyarország	**2,219.033**	**2,655.388**	**2,393.426**	**2,155.865**	**2,235.537**	**2,157.552**
	B) *Jelzőszámokban.*					
Állam	100	124	108	94	102	98
Budapest	100	114	109	104	104	102
Vidék	100	105	105	106	94	88
Magyarország	**100**	**120**	**108**	**97**	**101**	**97**
	C) *A népesség egy fejére eső pengőben.*					
Állam	180	221	192	166	178	171
Budapest	352	399	375	340	349	344
Vidék	42	44	43	44	38	36
Magyarország	**258**	**306**	**274**	**245**	**253**	**242**

Országos vonatkozásban itt mindenekelőtt az a körülmény szembeötlő, hogy a harmincas évek első felének folyamán összes közületi kiadásaink — minden takarékoskodási törekvésünk ellenére — csak árnyalatilag csökkentek. Ebből pedig joggal következtethetünk arra, hogy összes közületi tevékenységeink is csak árnyalatilag csorbultak.

Jelen gondolatmenetünk síkján különösen az a körülmény fontos, hogy míg 1929 és 1934 között az állam tényleges kiadásai kevéssel, a vidékéi pedig tetemesen csökkentek, addig *Budapest* székesfőváros tényleges kiadásai valamivel még emelkedni is tudtak. Míg tehát mind az államnak, mind pedig vidéki közületeinknek tevékenysége valamelyest zsugorodott, addig Budapesté egy kicsit terjeszkedni tudott. Ha azonban a lakosságnak időközben bekövetkezett szaporodását is tekintetbe vesszük, akkor még a főváros tényleges kiadásainak alakulása is eléggé figyelemreméltó csökkenést mutat.

Ezt a vonatkozást a közületi kiadások *egy főre eső* átlagos összegeinek alapján tekinthetjük át. Névleges adataink táblánknak ebben a részében is igen nagyarányú csökkenést mutatnak. Ha azonban tekintetbe vesszük az áraknak párhuzamos csökkenését, akkor az egy főre eső tényleges kiadá-

sok csökkenése már csak sokkalta kisebb arányú. A legnagyobb ezen a síkon a vidéki közületeké, a legkisebb pedig Budapest Székesfővárosé. Az államra vonatkozó adatok kettőjük között helyezkednek el.

Ezeknek a számoknak megítélésénél megint fokozott óvatosságra szorulunk. Különösen arra kell vigyáznunk, hogy ne tévesszük őket össze az egy főre eső *közterhek* összegével. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ezek sokkal nagyobbak. Hiszen az állam kiadásait mind a fővárosi, mind pedig a vidéki lakosság teherként viseli. A fővárosi népesség egy fejére eső közteher tehát nemcsak arra az összegre szorítkozik, amely a fővárosi kiadásokból reá jut, hanem még annyival növekszik, amennyit az állam kiadásaiból is viselnie kell. Hasonló helyzettel találkozunk a vidék népességénél is.

Most azonban már mindenképen szembeötlő, hogy a főváros mennyire *belterjesebb közületi életet* él, mint az ország többi része. Hiszen ha csak a tekintetbejövő helyi közületi kiadásokat nézzük, akkor a népesség egy fejére Budapesten már 1929-ben is több mint 8-szor annyi, 1934-ben pedig már csaknem 10-szer annyi közületi kiadás jutott, mint vidéken. Az országos átlag a megfelelő rovatokban azért mutat aránylag oly magas összegeket, mert kiszámításánál mind a vidék népességénél, mind pedig a fővárosénál hozzá kellett adnunk még a lakosság egy fejére jutó állami kiadásokat is. Ezeknek pedig ily számítás alapján mintegy $^8/_9$-része esik a vidékre és csupán $^1/_9$része a fővárosra. Mérlegelnünk kell ugyan, hogy a fővárosi népesség — nagyobb teherbíróképességénél fogva — aránylag megfelelően nagyobb részét viseli az állami közterheknek, mint a vidéki népesség. Általában azonban mégis kézenfekvő, hogy a vidéki népesség közterheinek csak kisebbrésze irányul a helyi és nagyobb része az állami kiadások fedezésére. A fővárosban viszont többé-kevésbbé fordított aránnyal találkozunk.

Összefüggésünkből az is nyilvánvaló egyúttal, hogy a fővárosi ember átlagosan jóval *nagyobb közterheket visel*, mint a vidéki. A fővárosi életet közvetve ez a körülmény teszi drágábbá a vidékinél. A budapesti ember azonban nagyobb közületi ellenszolgáltatásokban is részesül, mint a vidéki. Más szóval: Budapesten közületi szükségleteinket sokkalta magasabb színvonalon tudjuk kielégíteni és Budapest egész közületi élete ezen a réven megfelelő magasabb fejlődési fokon áll. Ezt a tényt már a társadalompolitikai intézmények megoszlásáról szóló fejtegetéseinkben is láttuk. Alább pedig még egyéb vonatkozásaiban is boncolgatni fogjuk.

Tényleges közületi kiadásaink alakulását eddig a nagykereskedelem és a létfenntartási költségek jelzőszámainak mérlegelt átlaga alapján számítottuk ki. Nem lehet érdektelen azonban, ha most még a két jelzőszám alapján *külön-külön* is megvizsgáljuk őket. Ebben a vonatkozásban már megelégedhetünk csupán az állam és Budapest kiadásainak taglalásával. Minthogy pedig ennél a két közületnél a megfelelő zárszámadási adatok

az 1925—1928. évekre vonatkozólag is rendelkezésünkre állnak, vizsgálódásainkat itt *évtizedünk egészére* kiterjeszthetjük.

148. A magyar állam és Budapest névleges és a nagykereskedelmi árak, valamint a létfenntartási költségek alapján kiszámított tényleges kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Ezer pengőben.*									
Névleges kiadások:										
Állam	1,145.039	1,250.083	1,354.341	1,472.852	1,478.174	1,628.053	1,387.710	1,184.039	1,185.336	1,150.709
Budapest	201.220	229.733	264.447	338.061	332.116	338.366	313.305	294.713	271.482	270.712
Tényleges kiadások a nagykereskedelmi árjelző számok alapján:										
Állam	1,145.039	1,387.594	1,435.599	1,531.768	1,685.118	2,132.749	1,831.777	1,586.612	1,730.591	1,657.021
Budapest	201.220	255.004	280.314	351.583	378.612	443.259	413.563	394.915	396.364	389.825
Tényleges kiadások a létfenntartási költségek jelzőszámai alapján:										
Állam	1,145.039	1,350.090	1,381.428	1,413.938	1,419.047	1,709.456	1,526.481	1,326.124	1,410.550	1,380.851
Budapest	201.220	248.112	269.736	324.539	318.831	355.284	344.636	330.079	323.064	324.854
	B) *A népesség egy fejére eső pengőben.*									
Névleges kiadások:										
Állam	138	148	160	172	172	187	159	135	134	129
Budapest	210	238	271	344	335	338	310	289	264	261
Tényleges kiadások a nagykereskedelmi árjelző számok alapján:										
Állam	138	165	169	179	196	245	210	181	196	186
Budapest	210	264	288	358	382	443	410	387	385	375
Tényleges kiadások a létfenntartási költségek jelzőszámai alapján:										
Állam	138	160	163	165	165	197	175	151	160	155
Budapest	210	257	277	330	322	355	341	324	314	312

Minthogy 144. táblánk csak az 1929. évvel kezdődött, itt pedig a huszas évek második felének korábbi részére is kiterjeszkedünk, célirányosnak tartottuk az államra és a fővárosra vonatkozó névleges összes kiadási tételek *újbóli* beiktatását. Idevágó áttekintésünk most már évtizedünk egészében teljessé válik.

Táblánkból nevezetesen azt is megállapíthatjuk, hogy a huszas évek közepén még erősen érezhetők voltak azoknak az időknek utóhatásai, amelyekben államháztartásunk egyensúlya hiányzott. Az államháztartás rendezése, azaz szanálása, tehát elsősorban az állami kiadások akkori erőteljes *lefaragása* már 1925-ben is nyomatékkal jelentkezett. Ez a lefaragás oly nagy arányú volt, hogy akkori népszövetségi kölcsönünk javarészét nem is kellett állam-

háztartásunk egyensúlyának biztosítására igénybe vennünk. Pedig ezt a kölcsönt elsősorban azért kaptuk volt, hogy belőle állami kiadásainknak a bevételekkel szemben várt átmeneti többleteit fedezni tudjuk.

Jól ismeretes körülmény, hogy a kölcsönnek ilyképen felszabaduló javarészét — a Nemzetek Szövetsége külön engedélyével — közgazdasági beruházásokra fordítottuk és ezzel még csak gyorsabb ütemet adtunk a huszas évek vége felé beköszöntő általános gazdasági fellendülésünknek. A *fellendülés* viszont megkövetelte, hogy közületi tevékenységeinket is megfelelően bővítsük. Innen van állami kiadásainknak a huszas évek második felében tapasztalható gyors emelkedése. Hasonló képet mutatnak Budapest közületi kiadásai is. Növekedésük azonban még az államiakénál is gyorsabb ütemű volt.

Hogy a további fejlődés azután milyen mederbe irányult, azt már korábban, 144. táblánkkal kapcsolatosan láttuk. Itt még csak arra a körülményre kell felhívnunk a figyelmet, hogy míg az *állam* kiadásai évtizedünk folyamán 1930-ban érték el kimagasló tetőpontjukat, addig a *fővárosi* kiadások 1928-ban elért színvonalukkal szemben ebben az évben már csak elenyészően csekély további emelkedést mutattak. Székesfővárosunk háztartásának módjában állt tehát, hogy az akkori fejlődés helyes közgazdasági értelmét már korábban vegye tekintetbe. A kiadások inflációjának terén korántsem kellett oly messze haladnia, mint az államnak. Ilyképen azután a pangás idején kiadásainak csökkentését sem kellett oly nagy mértékben megejtenie.

Ennek a különbségnek eredményeit jól látjuk, ha a huszas évek közepének megfelelő adatait a harmincas évek közepének állapotával hasonlítjuk össze. Míg az állami kiadások összege évtizedünk egészében csak csekély árnyalattal emelkedett, addig székesfővárosunk kiadásai *névlegesen* is csaknem harmadrésznyi növekedést mutattak. Az összehasonlítás tehát már ezen a síkon is azt bizonyítja, hogy székesfővárosunk évtizedünk egészében közületi tevékenységeit sokkalta kedvezőbb mederbe tudta terelni, mint az állam.

Még kirívóbban látjuk ezt a különbséget, ha a szóbanforgó kiadásoknak *a népesség egy fejére jutó összegét* nézzük. Névlegesen ugyanis évtizedünk egészében csökkent az az összeg, amely az ország egész népességének egy fejére állami kiadásainkból jutott. A székesfővárosban azonban megfelelő számítás útján mintegy negyedrésznyi emelkedést látunk.

Közelebb jutunk problémánkhoz, ha a kiadások névleges alakulása helyett itt is *tényleges* alakulásukat nézzük. A nagykereskedelmi árjelző számok alapján a tényleges kiadásoknak évtizedünk egészében sokkalta nagyobb emelkedését látjuk, mintha a létfenntartási költségek jelzőszámaira támaszkodnánk. Ez a különbség közvetlenül áll elő abból a fentebb már méltatott tényből, hogy a nagykereskedelmi árak évtizedünk folyamán jóval erősebb mértékben hanyatlottak, mint a létfenntartási költségek. Ha a nagykereskedelmi árak alapjára helyezkedünk, akkor évtizedünk

egészében az állam kiadásai ténylegesen csaknem felükkel emelkedtek, a székesfővároséi pedig majdnem megduplázódtak. A létfenntartási költségek tekintetbevétele alapján viszont állami kiadásaink ténylegesen csupán mintegy $^1/_5$ részükkel, a főváros tényleges kiadásai pedig csak mintegy $^3/_5$ részükkel emelkedtek. A korábbiakból már tudjuk, hogy a nagykereskedelmi árak és a létfenntartási költségek egyenlő tekintetbevétele alapján közepes értékeket kapunk. Ily számítás szerint az állam összes kiadásai évtizedünk egészében ténylegesen $^1/_3$ részükkel, a székesfőváros összes tényleges kiadásai pedig valamivel több mint $^3/_4$ részükkel emelkedtek.

Aki közgazdasági összefüggéseinket inkább a *termelés* oldaláról szereti nézni, az közületi kiadásaink tényleges fejlődését a nagykereskedelmi árak alakulása szerint fogja megítélni. Aki viszont inkább a *fogyasztás* szemüvegén át szemléli a közgazdaságot, az a létfenntartási költségek jelzőszámainak alapjára fog helyezkedni. Külön-külön mind a két szemlélet, ha nem is jogosult, úgy legalább is igen tanulságos. Mindkettőjüknek egyoldalúságait — amint már fentebb is mondtuk — a két árjelző szám párhuzamos tekintetbevételével küszöbölhetjük ki.

A tekintetbejövő közületi tevékenységek tényleges mértékét még világosabban látjuk, ha 148. táblánknak azt a részét nézzük, amely a népesség *egy fejére jutó tényleges* kiadási összegeket mutatja be. Benne ugyanis a népesség számának évtizedünk folyamán bekövetkezett gyarapodását is számbavesszük. Minthogy pedig ez a gyarapodás eléggé tetemes volt, az egy főre eső tényleges közületi kiadások ilyképen csak kisebb növekedést mutatnak, mint abban az esetben, ha a népesség számbeli emelkedésének szempontját kikapcsoljuk. Számszerű összehasonlításaink azonban még itt is világosan domborítják ki az állam és a székesfőváros fejlődése közötti nagy különbségeket. Most már nyugodtan következtethetjük, hogy évtizedünk egészében ugyan a magyar államnak is eléggé tekintélyes mértékben sikerült tevékenységeinek körét kiterjesztenie. Ez pedig azt jelenti, hogy mint közület a magyar állam is belterjesebbé, többoldalúvá, tevékenyebbé, tehát sűrűbb összetételűvé vált. A székesfőváros közülete azonban mindezen vonatkozásokban még sokkalta nagyobb haladásról tett bizonyságot: még jóval nagyobb mértékben vált valóban belterjes életet élő közületté. Önmagát még erősebb arányban sikerült erősítenie. Jól figyeljünk arra, hogy következtetéseinket itt *évtizedünk egészére* vonatkoztatjuk. Így nem jutunk ellentmondásba azon fentebbi fejtegetéseinkkel, amelyek csupán *második évtizedünk* idevágó összefüggéseit voltak hivatottak megvilágítani.

Ha tehát munkánk korábbi részeiben azt láttuk, hogy Budapest országos jelentősége évtizedünk folyamán az egyéniesen *szabad* gazdaság vonatkozásaiban tetemesen emelkedett, akkor most hozzáfűzhetjük, hogy országos szerepe a *közületi* gazdaság terén is hasonlóan szembeötlő növekedést mutatott.

3. Közületi kiadásaink alaki és anyagi megoszlása.

A) *Alaki megoszlás.*

a) Közigazgatási és közüzemi kiadásaink.

Közületi kiadásainkat pénzügytanunk hagyományosan részben alaki, részben pedig anyagi, azaz tartalmi szempontokból szokta osztályozni. Az *alaki* szempont szerint többek között rendes és rendkívüli, közigazgatási és közüzemi, valamint személyi és dologi kiadásokról szól. *Anyagi* szempontból pedig többnyire az államfő, a törvényhozás és a közigazgatás különböző tárcái szerint osztályozza az állam kiadásait. Kövessük ilynemű megkülönböztetéseinek útján először az alaki, azután pedig az anyagi osztályozás irányában.

Jelen okfejtésünk menetében a közületi kiadások alaki megkülönböztetésének csak meglehetősen csekély jelentősége van. Ezért az idevágó összefüggésekkel röviden végezhetünk. Olyfajta felületes megkülönböztetésekkel, mint amilyen a rendes és a rendkívüli közületi kiadások szerinti osztályozás, foglalkoznunk egészen felesleges. Ami pedig a közigazgatási és közüzemi kiadások szétválasztását illeti, elegendő, ha figyelmünket — a rendelkezésünkre álló adatokhoz igazodva — csupán a három legutóbbi év idevágó fejlődésére irányítjuk. Nevezetesen elegendő, ha csak a *közigazgatási* kiadásokra vonatkozó adatokat nézzük. Ami már ismert összes közületi kiadásainkból való levonásuk után megmarad, az adja a *közüzemi* kiadások összegét:

149. Közigazgatási kiadásaink.

Év	Állam	Budapest	Vármegyék	Törvényhatósági jogú városok	Megyei városok	Községek	Vidék összesen	Magyarország mindössze
	A) *Millió pengőben.*							
1933	755·4	155·7	8·3	46·9	42·2	78·3	175·7	1.086·8
1934	746·6	161·1	7·8	42·4	40·1	74·2	164·5	1.072·2
1935	766·5	145·9	7·1	41·6	39·3	74·0	162·0	1.074·4
	B) *Százalékokban.*							
1933	69·50	14·33	0·76	4·32	3·88	7·21	16·17	100·00
1934	69·63	15·02	0·73	3·96	3·74	6·92	15·35	100·00
1935	71·34	13·58	0·66	3·87	3·66	6·89	15·08	100·00

Az *állam* és *Budapest* közigazgatási kiadásaira vonatkozólag itt is állami és székesfővárosi zárszámadási, ill. költségvetési adatokra támaszkodunk. Budapest zárszámadásaiból a községi háztartás rovatait vettük tekintetbe. A *vármegyék*, a *városok* és a *községek* közigazgatási kiadási tételeit pedig részben a Magyar Statisztikai Zsebkönyvben közölt adatokból, részben

pedig Zelovich Lászlónak fentebb már ismételten említett munkájából vettük. Ahol a kettő között ellentmondás látszik fennforogni, ott a forrásszerűen helyesebbnek látszó adatot választottuk alapul. Tételeinknek ennél a csoportjánál tekintetbe vettük végül részben a Taylor-jelentéseknek idevágó megfelelő adatait is.

Összes közigazgatási kiadásaink alakulásával kapcsolatosan jelen gondolatmenetünk síkján különösen két szempont érdekel bennünket. Először az, hogy a közüzemi kiadásokkal való összehasonlításban évtizedünk folyamán mily fokú konjunktúraérzékenységet mutattak. Másodsorban pedig az, hogy fővárosunk bennök — megint csak a közüzemi kiadásokkal való összehasonlítás síkján — mily arányban részesedett. Vegyük ezt a két szempontot most egymás után.

Ami először a *konjunktúraérzékenységet* illeti, nyilvánvaló, hogy a közüzemek közvetlenebbül részesednek az általános gazdasági helyzet fellendülésében és hanyatlásában. Ezért nem kétséges, hogy közüzemi kiadásaink konjunktúraérzékenysége önmagában véve nagyobb, mint közigazgatási kiadásainké. A konjunktúraérzékenységnek azonban itt különböző vonatkozásai mutatkoznak egyrészt a kiadások növelése, másrészt pedig csökkentése irányában. Más szóval: a közüzemi és közigazgatási kiadásoknak kétirányú *változékonysága* különböző.

Rugalmasságukról általában *nem* szólhatunk. Főleg azért nem, mert közületeink belső szervezeti változásai, különösen pedig általános gazdasági rendszerünk átalakulásai könnyen ronthatják le az évtizedes konjunktúrahullám idevágó hatásait. Ha például a közüzemi kiadások általános gazdasági fellendülés idején megduzzadnak és velük párhuzamosan a közüzemek maguk is terjeszkednek, ebből még korántsem következik, hogy az általános gazdasági helyzet későbbi hanyatlása esetén a szóbanforgó kiadások megfelelő zsugorodást fognak mutatni. Hiszen napjainkban számos vonatkozásban látjuk, hogy a közüzemek az évtizedes gazdasági konjunktúrától függetlenül is terjeszkednek, ha időközben államszocialisztikus vagy esetleg kommunisztikus áramlatok kaptak lábra.

Magyarországon azonban a mi évtizedünk folyamán szembeötlőbb ilynemű változások nem fordultak elő. Mi inkább azt figyelhetjük meg, hogy a huszas évek második felének fellendülése folyamán közigazgatási és közüzemi kiadásaink megközelítőleg párhuzamosan duzzadtak meg, mert megközelítően *párhuzamosan* terjesztettük ki mind közüzemeinknek, mind pedig közigazgatásunknak tevékenységeit. A kettőjük közötti *különbség* a konjunktúraérzékenység tekintetében inkább csak akkor mutatkozott, amidőn a harmincas évek elején közületi kiadásaink erélyes csökkentésének szüksége következett be. Ekkor megint nyilvánvalóvá vált, hogy a közületek tevékenysége elsősorban a közigazgatás síkján fontos, mert az anyagi termelés terén számos vonatkozásban magánüzemek tevékenységével is jól helyette-

síthető. A közigazgatásnak az egész közületi élet szempontjából egyformán fontos tevékenységeit is a lehetőséghez képest megszorítottuk ugyan. A közüzemeknél azonban a kiadások csökkentése általában mégis kevésbbé fájdalmasan, azaz kisebb általános áldozatok nélkül volt elérhető. Hiszen ezen a téren nem kellett egyebet csinálnunk, mint egyes közüzemeink tevékenységét magánvállalatoknak átengednünk. Az viszont nyilvánvaló, hogy gyakorlatilag még az ilynemű törekvéseknek is messzemenő közgazdasági és magángazdasági nehézségei szoktak lenni. E helyen elegendő megállapítanunk, hogy eredményként a harmincas évek első felének pangásában közüzemi kiadásainkat valamivel gyorsabb ütemben tudtuk csökkenteni, mint a közigazgatásiakat.

Ez az állításunk azonban csakis az *állami* közigazgatási és közüzemi kiadások közötti eltolódásokra vonatkozik. Az állami közüzemi kiadások gyorsabb ütemű csökkentése merőben pénzügyi megfontolások alapján is azért vált szükségessé, mert — amint tudjuk — állami közüzemeink általában pénzügyi hiánnyal dolgoznak. Sorukban vannak ugyan olyanok is, amelyek nyereséget hoznak. Deficites állami közüzemeinknek azonban sokkalta nagyobb súlyuk van.

Más a helyzet a *községi* közüzemek terén. Ezeknél azok az országos termelékenységi szempontok, amelyek az állami közüzemek jövedelmezőségét háttérbe szorítják, kevésbbé játszanak szerepet. A községi közüzemeknél a város polgárságának érdekeltsége közvetlenebb és jövedelmezőségük már csak ezért is inkább szorítható ki.

Ilyképen *Budapesten* sem volt szükség arra, hogy a közüzemi kiadásokat nagyobb mértékben csökkentsük, mint a közigazgatásiakat. Eredményként 1929-ben a székesfőváros összes kiadásainak közigazgatási része még csaknem $^2/_3$-ra, 1935-ben azonban már csak kevesebb mint $^3/_5$-re rúgott. 149. táblánkból azonban — minthogy benne a vidéki közületekre vonatkozólag rendelkezésünkre álló statisztikai adatokhoz képest csupán három évet tudtunk felkarolni — ezek az eltolódások csak kevésbbé domborodnak ki. Annál kevésbbé, mert a harmincas évek közepe már megint az újabb lassú fellendülés jegyében állt.

Szempontunkból ezeknél az összehasonlításoknál fontosabb a *második* említett idevágó kérdés. 149. és 144. táblánk egybevetéséből kézenfekvő, hogy *székesfővárosunk* az ország közigazgatási kiadásaiban csekélyebb aránnyal részesedik, mint az ország összes közületi kiadásaiban. Míg ugyanis az ország összes közületi kiadásaiból 1935-ben 15·8% jutott a fővárosra, addig az összes közigazgatási kiadásokból csak 13·6%. Ha pedig csupán helyi jellegű közületeinket, tehát összes megyéinket, városainkat és községeinket vesszük tekintetbe, akkor összes kiadásaiknak, amint fentebb láttuk, jóval *több* mint fele jutott ebben az évben Budapestre, összes közigazgatási kiadásaiknak azonban csak jóval *kevesebb* mint fele. Ebből világosan azt

következtethetjük, hogy Budapest Székesfőváros *viszonylag* kisebb súlyt vet közigazgatására és nagyobbat közüzemeire, mint Magyarország többi közületei. Fővárosunknak a közüzemekkel kapcsolatos magángazdasági tevékenysége tehát igen fontos. A közigazgatási tevékenységek terén pedig az ország többi közületeinek van *viszonylag* nagyobb jelentőségük. Ennek a különbségnek közelebbi értelmét és hatásait alább, ahol majd a közüzemi kiadások megoszlásával külön foglalkozunk, még tüzetesebben fogjuk látni.

b) Személyi és dologi kiadásaink.

Az a megkülönböztetés, amelyet a közületek *személyi* és *dologi* kiadásai között tenni szoktunk, csakis közigazgatási és pénzügyi síkon indokolt. Ezekben a vonatkozásokban valóban fontos látnunk, hogy közületi kiadásainknak mekkora részét fizetjük ki személyi kiadásként a küzületi alkalmazottak kezeihez és mekkora részüket költjük oly árukra, amelyekre a a közületi tevékenységeknek szükségük van. Közgazdasági vonatkozásban azonban ez a megkülönböztetés vajmi vérszegény. Különösen akkor, ha a tágabb értelemben vett munkabérek vagy az általános jövedelemeloszlás kérdéseinek síkján nézzük. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a közületek dologi kiadásai is végeredményben munkabérek, tőkekamatok, földjáradékok és vállalkozói nyereségek alakját öltik. A különbség itt csupán az, hogy a személyi kiadások közvetlenül válnak egyéni jövedelmekké, a dologiak pedig csak a termelés különböző folyamatainak közbeiktatásával, azaz közvetve. Minthogy pedig bennünket itt elsősorban az általános közgazdasági összefüggések érdekelnek, a közületi kiadások alaki osztályozásának ennél a szempontjánál nem szükséges hosszasabban időznünk. Elegendő, ha csupán *Budapest* székesfőváros kiadásainak idevágó *százalékos* megoszlását nézzük.

150. Budapest községi háztartása személyi és dologi kiadásainak százalékos megoszlása.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Személyi kiadás	59	48	45	47	45	40	42	41	40	41
Dologi kiadás	41	52	55	53	55	60	58	59	60	59

Az évtizedünk folyamán bekövetkezett eltolódásokból nyilvánvaló, hogy a dologi kiadások általában nagyobb merevséget mutatnak, mint a személyiek. Az *1925. év* kiadásainak megoszlását itt kivételesnek kell tekintenünk. Hiszen akkor nem hajtottuk még egészen végre azt az erélyes létszámcsökkentést, amely az ország pénzügyeinek szanálásával, azaz rendezésével a főváros alkalmazottainak sorában is szükségessé vált.

Utóbb azonban, a huszas évek második felének későbbi folyamán az általános gazdasági *fellendülés* a dologi kiadásoknak nagyobbarányú növelését kényszerítette ki. Így állt elő az a helyzet, hogy a harmincas évek elejére az összes fővárosi kiadásokból már $^3/_5$ rész jutott rájuk, a személyi kiadásokra pedig csak $^2/_5$ rész. Ezt az arányt azután a harmincas évek egész első felének folyamán többé-kevésbbé megőriztük. Az eltolódás eredményeként nyilvánvaló, hogy a székesfőváros alkalmazottainak munkaerejét a harmincas évek első felének *pangásában* nagyobb arányban vette igénybe, mint a huszas évek második felének fellendülésében. Ez az eltolódás egyébként is megfelel a konjunktúra általános hullámzásának. Azok, akiknek nincsen fix-, azaz szilárdan megállapított fizetésük, a fellendülésben általában jóval nagyobb, a hanyatlásban viszont csak jóval csekélyebb jövedelmet szoktak élvezni. A szilárd fizetésűeknél ez a különbség korántsem hasonlóan nagy. Igaz ugyan, hogy a fizetések változtatása tetemes lehet. Általában azonban a főváros szilárd fizetésű alkalmazottai is főleg abban érezték meg a pangás súlyosságát, hogy jóval többet kellett dolgozniok, mint a fellendülés éveiben.

B) *Anyagi megoszlás.*

a) Közületi tevékenységeink csoportosítása.

A közületi szükségleteknek mindezen inkább alaki jellegű csoportosításánál sokkalta fontosabb *anyagi*, azaz *tartalmi* osztályozásuk. Ha azonban beérjük azzal a hagyományos eljárással, hogy anyagi osztályozásukat csupán a tekintetbejövő költségvetések belső felosztásai szerint ejtjük meg, nem sokat nyerünk. Hiszen önmagában véve abból, hogy pl. a pénzügyminisztériumnak, a belügyminisztériumnak vagy egyik-másik székesfővárosi igazgatási ágnak a kiadásai növekednek vagy csökkennek, csak vajmi sovány általános közgazdasági következtetéseket vonhatunk le. Ha ezen a síkon tisztábban akarunk látni és ha a rajta lepergő eltolódásoknak közgazdasági mélyére óhajtunk tekinteni, akkor a közületi kiadásoknak más természetű anyagi csoportosításához kell folyamodnunk. Hogy azonban a jobb, termékenyebb felosztás lényegét megértsük, röviden most megint vissza kell nyúlnunk a közületi kiadások mögött rejlő közületi szükségletek összetételére.

Mondtuk, hogy közületeink egész fejlődése — tehát létrejöttük, emelkedésük és hanyatlásuk, valamint egyesüléseik és szétválásaik egyaránt — a *közületi szükségletek* fejlődésében bírja alapját. Egyúttal benne is jut kifejezésre. Már azt is röviden érintettük, hogy a közületi élet bölcsőjében valószínűleg melyek voltak legelső közületi szükségleteink. Az ellenség és más közös veszélyek elleni közös védekezés szükségletére utaltunk. Nyilvánvaló azonban, hogy hasonló katonai természetű vállalkozások csak átmenetileg

állhatnak a fejlődés magasabb fokára törekvő közületek figyelmének középpontjában.

Tudjuk, hogy mindennemű közületünknek magasabb fejlődési fokán legfőbb célja a hozzátartozó *népesség általános jólétének emelése.* Közelebbről: mind szellemi, mind pedig anyagi jólétének gyarapítása. Hogy azonban közületeink ezt az elsőrendű feladatukat betölthessék, kézenfekvő annak szüksége, hogy először önmaguknak fennállását biztosítsák. Hiszen az a közület, amely általában gyengelábon áll vagy bomladozik, népességének szellemi és anyagi jólétét is csak gyatrán ápolhatja. A közületeknek tehát elsősorban arra kell törekedniök, hogy saját fennállásukat, azaz saját *hatalmukat* biztosítsák. Mind kifelé, mind pedig befelé.

Ügyeljünk itt jól. Mai állapotaink szerint logikailag, azaz *gondolatilag* mindenképen a közületek jóléti tevékenységeié az elsőbbség, és hatalmi téren kifejtett törekvéseik csak ezeknek a tevékenységeiknek szolgálatában állanak. *Gyakorlatilag* azonban, azaz a dolgok időbeli sorrendjében közületeinknek manapság is elsősorban hatalmi fennállásukat kell biztosítaniok és csak azután gondolhatnak jóléti tevékenységek kifejtésére. Itt a gondolati és az időbeli sorrend különbözőségének azzal az igen gyakorta előforduló esetével állunk szemben, amelynek fejtegetésével már Aristoteles és más görög bölcselők is előszeretettel foglalkoztak.

Gyakorlatilag, amint mondottuk, az időbeli sorrend a mérvadó. Ez tükröződik vissza történeti fejlődésünk általános vonalaiban is. Minden közület azzal indul el útjára, hogy először kifelé, utóbb pedig befelé igyekszik megszilárdítani saját fennállását, azaz hatalmát. Ebből az igyekezetéből adódik külső és belső *hatalmi politikája.* Amikor azután hatalmát már elég szilárdnak tartja, figyelmét nyomatékkal irányítja jóléti tevékenységére, azaz *jóléti politikájára.* Ennek két területe van. Egyik a népesség szellemi jólétét hangsúlyozó kultúrpolitika, azaz *művelődési politika;* a másik pedig főleg a népesség anyagi jólétét néző szociálpolitika, azaz *társadalmi politika.*

Hogy hatalmi, művelődési és társadalmi politikájuk célkitűzéseit el tudják érni, közületeinknek anyagi eszközökre van szükségük. Ezeket az anyagi eszközöket pedig, amint már fentebb is mondtuk, közületi bevételekből teremtik elő. Nyilvánvaló, hogy ezen bevételek végső forrása mindig csak az anyagi termelés lehet. Más szóval: a termelés eredményein való osztozkodásból, azaz a jövedelemeloszlásból a közület részt hasít ki magának, amelyet közgazdasági nyelven általában közületi járadéknak, pénzügyi nyelven pedig közületi bevételnek nevezünk. Ennek a résznek lehető nagysága elsősorban attól függ, hogy mekkora az egész társadalmi termelésnek az az eredménye, amely a jövedelemeloszlásban felosztásra kerül. A közületnek tehát már csak ezért is érdeke, hogy az általános termelési élet minél kedvezőbben peregjen. Hozzájárul még, hogy a termelés közületi támogatása útján a népesség anyagi jóléte is közvetlenül istápolható. Ezekből a megfontolá-

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

sokból sarjadzik a közület *termelési politikája* vagy *szűkebb értelemben vett gazdaságpolitikája*. A termeléspoltika mint elnevezés, ebben az vonatkozásban azonban azért szerencsésebb, mert közvetlenebbül utal a közületi tevékenységeknek egymásközti kapcsolataira.

A *közületi gazdálkodás egésze* ezeket a tevékenységeket egyaránt tekinti át. Célkitűzéseik mindenkori fontosságához és egymásközti rangsorához képest osztja meg közöttük a közületnek rendelkezésére álló eszközöket. A hatalmi politika, a művelődési politika, a társadalmi politika és a termelési politika egymásközti vonatkozásai tehát általános közületi gazdálkodásunk síkján dőlnek el.[1])

Itt egyelőre csak legáltalánosabb vonatkozásaiban utalunk az köületi tevékenységek különböző területeinek tartalmára. Részleteikkel alább még behatóbban is foglalkozni fogunk. A *hatalmi politika* már a jól ismert Montesquieu-féle felosztás alapján is legcélirányosabban háromfelé tagolható: a törvényhozás, az igazságszolgáltatás és a közigazgatás tevékenységeire. Amennyiben szuverén, azaz független közületről van szó, hozzájárulnak még az államfői tevékenységek is. Ehhez képest a hatalompolitikai kiadások is megfelelően csoportosíthatók. Jól tesszük továbbá, ha a külső hatalmi politikát, azaz a diplomáciát és egyéb külügyi tevékenységeket, valamint a közület védelmére irányuló hadügyet ezen a síkon elválasztjuk a belső hatalmi politikától, azaz a törvényhozásnak, az igazságszolgáltatásnak és a belső közigazgatásnak tevékenységeitől. Ily értelemben egyrészt külső hatalompolitikai, másrészt pedig belső hatalompolitikai kiadásokról szólhatunk.

A *jóléti politika* művelődési része legáltalánosabban a vallásos életnek, a művészeteknek és a tudományoknak ápolása szerint tagolódik. A társadalmi politika kiadásai pedig mindazon tevékenységek költségeit hivatottak fedezni, amelyek az alsó és a középső társadalomgazdasági rétegek különböző irányú megvédésére és felsegítésére irányulnak.

Termelési politikánk kiadásait végül legegyszerűbben a főbb termelési ágak szerint, azaz mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi politikánkra tagolva tekinthetjük át. Jól tesszük, ha a közüzemek kiadásait is ide csatoljuk.

Ha mármost még egyszer a *történeti fejlődés* síkján tekintjük át a közületi kiadásoknak ilyetén megoszlását, akkor azt látjuk, hogy a fejlődés elején álló, tehát ifjú közületek kiadásaiban eleinte a külső, később pedig a belső hatalompolitikai kiadások domborodnak ki. Utóbb azután egyre

[1]) Azon további szempontokra vonatkozólag, amelyek egyrészt a termelési politikának, tehát a szűkebb értelemben vett gazdaságpolitikának, másrészt pedig különösen a pénzügyi politikának és társadalmi politikának a közületi gazdálkodáson belül elfoglalt helyét közelebbről világítják meg, v. ö. szerző »Magyar nemzetgazdaság és pénzügy« (Budapest, 1936.) című munkájának második, a közületi gazdaságról szóló könyvét.

jobban válnak érezhetőkké a belső társadalmi ellentétek és reájuk való tekintettel egyre nagyobb fontosságra emelkednek a társadalompolitikai kiadások is. Velük párhuzamosan a népesség anyagi jólétét közületeink ezen a fejlődési színvonalon már a termelési politika nagyobb hangsúlyozásával is előmozdítani igyekeznek. Ilyképen a termeléspolitikai kiadások is megfelelő súlyra emelkednek. A művelődési politika túlnyomó része a közoktatásügy terén tevékenykedik. Ez pedig nem annyira a jelenbe, mint inkább a jövőbe tekint. Miként az egyéni gazdálkodásnak, úgy a közületi gazdálkodásnak is már magasabb színvonalát jelzi az az álláspont, amely a jövőbeli szükségleteknek viszonylagosan nagy súlyt tulajdonít. Vegyük tekintetbe továbbá azt, hogy a szellemi szükségletek hangsúlyozása egyébként is csak a keményebben és közvetlenebbül kényszerítő anyagi szükségleteknek — legalább valamelyes — kielégítése után szokott előtérbe nyomulni. Ily alapon többé-kevésbbé általános tételként fogadhatjuk el, hogy közületeink művelődéspolitikai kiadásai csak fejlődésük érettebb, magasabb fokain kezdenek nagyobb súlyúvá válni. Midőn ez a fordulat bekövetkezik, közületeink már közeledni szoktak fejlődésük csúcspontjához, amely után a hanyatlás útjára lépnek.

A közületi szükségletek szóbanforgó eltolódásait jól figyelhetjük meg, *korábbi kultúrák* emelkedésén és hanyatlásán. Gondoljunk például akár az egyiptomi, akár a görög-római, akár pedig az arab kultúrák sorsára. Fejlődésük csúcspontját akkor érték el, amidőn egész közületi érdeklődésük előterébe szellemi életüket emelték. Ezzel azonban utóbb bizonyos túlfinomodás és nyegleség, elpuhulás járt, amely a szóbanforgó kultúrák hanyatlásához vezetett. A közületi szükségletek ilynemű eltolódásainak rendjét jól alkalmazhatjuk a jelen nagyobb közületeinek, azaz többé-kevésbbé külön-külön kulturális kört jelentő országainak vagy országcsoportjainak fejlődésére. Ez azonban itt már túlmessze vezetne bennünket.

Jelen gondolatmenetünkre ugyanis a szóbanforgó összefüggések nyilvánvalóan csak kevésbbé alkalmazhatók. Hiszen itt csak *egyetlen évtized* rövid távlatáról van szó, amelyen belül az érintett évszázados eltolódások csak kevésbbé éreztetik hatásaikat. Másrészt figyelmünket itt egyetlen, aránylag szűk kulturális körnek, azaz a magyarság közületi életének fejlődésére irányítjuk.

Nyilvánvaló, hogy *Budapest* és az *állam* mint két egymásba illeszkedő közület az említett nagy eltolódásokat évtizedünkben nem mutathatja. Annál érdekesebb és tanulságosabb azonban, ha a különböző közületi tevékenységeknek magyar közületeink közötti megoszlását és ennek a megoszlásnak évtizedünk folyamán való fejlődését vizsgáljuk. Vizsgálatainkból ugyan más természetű, de azért nem kevésbbé nagy horderejű összefüggések derülnek ki.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

b) Közületi kiadásaink anyagi eltolódásai.

Már eleve is tisztában kell lennünk azzal, hogy közületi kiadásainknak hatalompolitikai, jólétpolitikai és termeléspolitikai kiadásokra való tagolása igen nagy *módszeres nehézségekkel* jár. Forrásunkul mindenesetben elsősorban csak közületeink zárszámadásaira vagy — amennyiben ilyenek nem állnak rendelkezésünkre — költségvetéseire kell támaszkodnunk. Az ilyfajta kimutatásoknak rendszere azonban, még ha legmesszebbmenő részleteikbe is elhatolunk, csak többé-kevésbbé erőszakosan osztható fel a három szóbanforgó területre. Gyakorlatilag is úgy áll a helyzet, hogy különböző hatalompolitikai, jólétpolitikai és termeléspolitikai tevékenységeink messzemenően egymásba nyúlnak és a legkülönbözőbb változatokban egyesülve jelennek meg. Nem könnyű feladat tehát, ha költségeiket három részre igyekszünk szétválasztani. Ezt a feladatot tökéletesen megoldanunk nyilvánvalóan lehetetlen. Itt legfeljebb csak arról lehet szó, hogy kisebb vagy nagyobb fáradsággal hatolunk-e a kiadási tételek boncolgatásába és hogy többé vagy csak kevésbbé szerencsés kézzel osztályozzuk-e őket.

Bármennyire is lelkiismeretesen igyekeztünk adatgyüjtésünkben eljárni, nyilvánvaló, hogy a mi csoporosításunkkal szemben is elmelhetők kifogások. Reájuk való tekintettel már eleve is hangsúlyozzuk, hogy idevágó adataink nem tartanak igényt túlzóan részletes és kicsinyes pontosságra, hanem csakis a fejlődésnek *nagy vonalait* igyekeznek megrögzíteni. Nagyon sokszor kerültünk azon fogas kérdés elé, hogy a zárszámadásokban vagy költségvetésekben mutatkozó egyes tételeket milyen arányban osszuk fel kiadási csoportjaink között. Számos esetben kellett az ilyfajta felosztásnál csupán megközelítő becslésekre szorítkoznunk. Végül többször arra kényszerültünk, hogy — alaki nehézségekre való tekintettel — egész tételeket egyetlen csoporthoz csatoljunk, noha nyilvánvalónak mutatkozott, hogy tartalmilag megosztva, több csoportba tartoznak.

A legnagyobb módszeres nehézségek elé itt vidéki közületeink kiadásainak csoportosítása állít bennünket. Részben ezért, részben pedig annak alapján, hogy a vidéki helyi közületek szükségleteinek fejlődése közelebbről itt nem is érdekel bennünket, az ország összes *közületi kiadásainak anyagi megoszlására* vonatkozólag beérhetjük az *1934. évi helyzet* szemléletével. (L. a 151. számú táblázatot.)

Adataink itt a vidéki városokra, illetve a községekre vonatkozólag a következő *két hivatalos kiadványra* támaszkodnak: 1. »A magyar városok háztartási viszonyai az 1934. évben.« Magyar Városok Statisztikai Évkönyve. I. Rész, (Budapest 1935.) és 2. »Magyarország községeinek háztartási viszonyai az 1934. évi költségelőirányzatok szerint«, Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 93. kötet, (Budapest 1935). Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala és a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal ezekkel a kötetekkel úttörő munkát

végzett. A korábbi évekről hasonló rendszerű és hasonlóan jó áttekintésünk nincsen. Ezért ezek az adataink valamelyest nevezetesen azoktól is különböznek, amelyeket 144. táblánkban közöltünk. Ott gondolatmenetünk egysége követelte meg az említett egyéb források igénybevételét. Itt viszont nem mondhattunk le legújabb kiváló hivatalos forrásaink felhasználásáról.

151. Közületi kiadásaink anyagi megoszlása 1934-ben.

Megnevezés	Állam	Budapest	Vármegyék	Törvényhatósági jogú városok	Megyei városok	Községek	Vidék összesen	Magyarország
	A) *Ezer pengőben.*							
Hatalmi politika	520.304	74.253	18.400	28.299	26.477	39.143	112.319	706.876
Jóléti politika:								
1. Művelődési politika.	113.415	36.699	—	5.952	5.528	9.686	21.166	171.280
2. Társadalmi politika.	36.066	65.895	—	9.682	6.798	5.179	21.659	123.620
Termelési politika	480.924	93.913	—	21.925	18.679	20.143	60.747	635.584
	B) *Százalékokban.*							
Hatalmi politika	45·22	27·42	100·00	42·97	46·06	52·79	52·03	43·17
Jóléti politika:								
1. Művelődési politika.	9.86	13·55	—	9·04	9·62	13·06	9·80	10·46
2. Társadalmi politika.	3·14	24·34	—	14·70	11·83	6·98	10·03	7·55
Termelési politika	41·78	34·69	—	33·29	32·49	27·17	2·814	38·82

Mégegyszer nyomatékkal hangsúlyozzuk, hogy a tényleges megoszlást illetőleg 151. táblánkban is csak megközelítő, nagy vonalakat keresünk. *Magyarország egészére* vonatkozólag itt mindenekelőtt szembeötlő, hogy összes közületi kiadásainknak 43%-a jutott a hatalmi politikára, 10% a művelődési politikára, 8% a társadalmi politikára, tehát összesen 18%-a a jóléti politikára és 39%-a a termelési politikára. Az így előálló arányokat se fogjuk fel túlszigorúan. Reájuk való tekintettel legfeljebb csak az a következtetés látszik annyira-amennyire jogosultnak, hogy egész közületi életünkben még manapság is hatalompolitikai tevékenységeink a legfontosabbak. Utánuk következnek termelespolitikai és végül jólétpolitikai törekvéseink. Ha azonban a két utóbbit egybefoglalva állítjuk szembe a hatalmi politikával, akkor ezen a síkon is azt látjuk, hogy magyar közületeink egésze sem tartozik már azoknak sorába, amelyek főleg csak a hatalmi szempontokat hangsúlyozzák. Ez különösen azokra a sokat firtatott összefüggésekre való tekintettel fontos, amelyeket a német szakirodalom egyrészt a »Machtstaat«, másrészt pedig a »Wohlfahrtstaat« és a »Kulturstaat« fogalmai köré felépített.

Fontosabb azonban megfigyelnünk, hogy *Budapestre* az ország összes hatalompolitikai kiadásaiból 10·5%, az összes jólétpolitikai kiadásokból

34·8% és az összes termeléspolitikai kiadásokból 14·8% jutott. Fűzzük mindjárt hozzá, hogy a *magyar állam* az összes hatalompolitikai kiadásokban 73·6%-kal, az összes jólétpolitikai kiadásokban 50·7%-kal és az összes termeléspolitikai kiadásokban 75·7%-kal részesedett. *Vidéki* helyi közületeinkre pedig, azaz vármegyéinkre, vidéki városainkra és községeinkre együttvéve az összes hatalompolitikai kiadásokból 15·9%, az összes jólétpolitikai kiadásokból 14·5%,az összes termeléspolitikai kiadásokból pedig csak 9·5% esett. Óvakodjunk attól is, hogy ezeket az arányokat számszerűen túlpontosaknak fogjuk fel. Értelmük csupán annyi, hogy fővárosunk összes jólétpolitikai tevékenységeink körében jóval nagyobb részt tulajdonít magának, mint akár a hatalmi politika, akár pedig a termelési politika területén.

Budapestnek a *jóléti politikában* mutatkozó országosan kiemelkedő szerepe azonban egyrészt a művelődési, másrészt pedig a társadalmi politikára vonatkozólag nem egyforma arányú. Míg ugyanis amannak összes kiadásaiban csak 21·4%-kal, addig emennek kiadásaiban 53·3%-kal részesedett. Az ország összes társadalompolitikai tevékenységeiből tehát jóval több mint kétszer olyan nagy rész jutott Budapestre, mint művelődéspolitikai tevékenységeinkből. Ezt az arányt is jól igazolják gyakorlati megfigyeléseink. Hiszen az állam művelődési politikánk körében sokkal többet vállal magára, mint társadalmi politikánk terén. Az utóbbit inkább tekinti a helyi közületek feladatának, mint az előbbit. A kiadások százalékos megoszlása is azt mutatja, hogy összes művelődéspolitikai kiadásainkban az állam 66·2%-kal, a vidéki helyi közületek pedig 12·4%-kal, összes társadalompolitikai kiadásainkban viszont az állam csak 29·2%-kal, vidéki helyi közületeink pedig 17·5%-kal részesednek. Az államnak idevágó részesedési arányai jól magyarázzák meg azt a megoszlást, amelyet részben a fővárosra, részben pedig vidéki helyi közületeinkre vonatkozólag láttunk.

Általában tehát bizonyítottnak mondhatjuk azt a közismert tényt, hogy magyar közületi életünkből helyi közületeink és így elsősorban a főváros főleg a jóléti politika terén lépnek előtérbe, míg a hatalmi politikában és a termelési politikában az állam jelentősége igen erősen domborodik ki. Mint különösen szembeötlő vonást kell kiemelnünk, hogy az ország összes *társadalompolitikai* tevékenységeiből több mint felerész jut egyedül *Budapest* székesfővárosra.

A rendelkezésünkre álló statisztikai adatokhoz képest egyrészt *Budapest* székesfőváros, másrészt pedig a magyar *állam* kiadásainak *anyagi* eltolódásait nagyobb részletességgel állíthatjuk egymással szembe. Itt már egész évtizedünkre kiterjeszkedhetünk. (L. a 152. számú táblázatot.)

Azon a réven, hogy *vidéki* közületeinket, azaz vármegyéinket, vidéki városainkat és községeinket itt nem vesszük tekintetbe, összehasonlításaink teljességükből nem is veszítenek sokat. Hiszen láttuk, hogy ezekre a vidéki közületekre összes közületi kiadásainkból aránylag csak igen csekély rész

jut. A bennünket érdeklő fontos vonatkozásokat akkor is jól kihámozhatjuk, ha figyelmünket csupán a főváros és a magyar állam közötti idevágó eltolódások vizsgálatára irányítjuk.

Tartsuk emlékezetünkben, hogy mind 152. táblánk, mind pedig az ebbe a gondolatkörbe tartozó későbbi tábláink nem tényleges, hanem csak *névleges* kiadási összegeket tartalmaznak. Arra azonban, hogy ezeket a névleges összegeket tényleges összegekre számítsuk át, ebben az összefüggésben nincsen szükségünk. Hiszen most már csak a Budapest székesfőváros és a magyar állam kiadásai közötti viszonylagos eltolódások érdekelnek bennünket. Ezek pedig akkor sem változnak, ha névleges tételeinket ténylegesekkel helyettesítjük.

A szóbanforgó viszonylagos eltolódásoknak *legáltalánosabb vonásaként* először is azt állapíthatjuk meg, hogy Budapest kiadásai évtizedünk egészében a hatalmi politika, jóléti politika és a termelési politika területén egyaránt gyorsabban emelkedtek, mint a magyar államéi. Úgy kell mondanunk, hogy míg az állam kiadásai részben csökkentek és részben csak árnyalatilag emelkedtek, addig Budapest megfelelő kiadásai mindhárom területen tetemes növekedést mutattak.

Hogy az eltolódások átlagos fejlődése, azaz az *összes kiadások* alakulása egyrészt a magyar államnál, másrészt pedig Budapestnél milyen képet mutat, azt már egyrészt 144., másrészt pedig 148. táblánkban is vázoltuk. A jobb összehasonlítás kedvéért az összes kiadások rovatát azonban 152. táblánkba is még egyszer felvettük. Belőle jól látjuk, hogy míg az állam összes kiadásai évtizedünk folyamán — amint azt már korábban is kiemeltük — csak elenyészően csekély árnyalattal emelkedtek, tehát úgyszólván változatlanok maradtak, addig Budapest összes kiadásainak emelkedése több mint $^1/_3$ részre rúgott.

Ezen átlagos $^1/_3$-nyi többlet mögött azonban nagyon is eltérő *részleges* tételek húzódnak meg. Míg a termelési politika terén az állam kiadásai évtizedünk egészében 3%-os emelkedést mutatnak, addig Budapest kiadásainak idevágó emelkedése is mindössze alig $^1/_{10}$ résznyi. A hatalompolitikai kiadások terén azonban az államnak mindössze 1%-nyi emelkedésével Budapestnek csaknem $^2/_3$-nyi növekedése áll szemben. Megközelítően hasonló arányt kapunk a jóléti politika kiadásainak alakulásában is, ahol az állami tételek $^1/_{10}$-nyi csökkenésről, a fővárosiak azonban csaknem felényi növekedésről tanúskodnak.

A vázolt különbségek *eredményeként* az állam összes kiadásaiban a hatalompolitikai és a termeléspolitikai tételek részesedése árnyalatilag emelkedett, a jólétpolitikaiaké pedig megfelelően csökkent. Budapest székesfővárosnak összes kiadásaiban pedig a hatalompolitikai rész tekintélyes és a jólétpolitikai rész kevéssel emelkedett, míg a termeléspolitikai rész jelentékenyen csökkent. Ez azt jelenti, hogy évtizedünk folyamán

152. A magyar állam és Budapest közületi kiadásainak anyagi eltolódásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					a) *Ezer pengőben.*					
					1. Hatalmi politika.					
Állam	513.557	575.568	626.427	658.398	661.740	748.854	629.823	534.250	512.966	520.304
Budapest	45.502	46.990	55.821	91.131	86.941	78.238	77.343	77.925	68.777	74.253
Művelődési politika:					2. Jóléti politika.					
Állam	110.002	119.036	134.347	158.158	154.282	154.553	140.563	116.118	113.787	113.415
Budapest	32.081	36.184	42.201	50.458	54.897	53.276	52.105	42.171	36.508	36.699
Társadalmi politika:										
Állam	55.472	61.550	72.798	78.546	77.732	79.592	76.641	40.535	39.061	36.066
Budapest	38.686	46.109	58.301	68.716	68.356	83.298	77.243	71.948	66.259	65.895
Összesen:										
Állam	165.474	180.586	207.145	236.704	232.014	234.145	217.204	156.653	152.848	149.481
Budapest	70.767	82.293	100.502	119.174	123.253	136.574	129.348	114.119	102.767	102.594
					3. Termelési politika.					
Állam	466.008	493.929	520.769	577.750	584.420	645.054	540.683	493.136	519.522	480.924
Budapest	84.951	100.450	108.124	127.756	121.921	123.553	106.614	102.670	99.938	93.913
					4. Mindössze.					
Állam	**1,145.039**	**1,250.088**	**1,354.841**	**1,472.852**	**1,478.174**	**1,628.053**	**1,387.710**	**1,184.039**	**1,185.336**	**1,150.709**
Budapest	**201.220**	**229.733**	**264.447**	**338.061**	**332.115**	**338.365**	**313.305**	**294.714**	**271.482**	**270.760**
					b) *Jelzőszámokban.*					
					1. Hatalmi politika.					
Állam	100	112	122	128	129	146	123	104	100	101
Budapest	100	103	123	200	191	172	170	171	151	163
Művelődési politika:					2. Jóléti politika.					
Állam	100	108	122	144	140	141	128	106	103	103
Budapest	100	113	132	157	171	166	162	131	114	114
Társadalmi politika:										
Állam	100	111	131	142	140	143	138	73	70	65
Budapest	100	119	151	178	177	215	200	186	171	170
Összesen:										
Állam	100	109	125	143	140	142	131	95	92	90
Budapest	100	116	142	168	174	193	183	161	145	145
					3. Termelési politika.					
Állam	100	106	112	124	125	138	116	106	111	103
Budapest	100	118	127	150	144	145	126	121	118	111
					4. Mindössze.					
Állam	**100**	**109**	**118**	**129**	**129**	**142**	**121**	**103**	**104**	**100**
Budapest	**100**	**114**	**131**	**168**	**165**	**168**	**156**	**146**	**135**	**135**
					c) *Százalékokban.*					
					1. Hatalmi politika.					
Állam	44·85	46·04	46·25	44·70	44·77	46·00	45·39	45·12	43·28	45·22
Budapest	22·61	20·45	21·11	26·96	26·18	23·12	24·69	26·44	25·33	27·42
Művelődési politika:					2. Jóléti politika.					
Állam	9·61	9·52	9·92	10·74	10·44	9·49	10·13	9·81	9·60	9·86
Budapest	15·94	15·75	15·95	14·92	16·53	15·74	16·63	14·31	13·44	13·55
Társadalmi politika:										
Állam	4·84	4·92	5·38	5·33	5·26	4·89	5·52	3·42	3·30	3·14
Budapest	19·23	20·07	22·05	20·33	20·58	24·62	24·66	24·41	24·41	24·34
Összesen:										
Állam	14·45	14·44	15·30	16·07	15·70	14·38	15·65	13·23	12·90	13·00
Budapest	35·17	35·82	38·00	35·25	37·11	40·36	41·29	38·72	37·85	37·89
					3. Termelési politika.					
Állam	40·70	39·52	38·45	39·23	39·53	39·62	38·96	41·65	43·82	41·78
Budapest	42·22	43·73	40·89	37·79	36·71	36·52	34·02	34·84	36·82	34·69
					4. Mindössze.					
Állam	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Budapest	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**

Budapest termeléspolitikai tevékenységeiből bizonyos részt az állam vett át, míg az állam jólétpolitikai tevékenységeinek egy részét Budapest székesfőváros vállalta magára. A hatalmi politika terén pedig évtizedünk folyamán mind az állam, mind pedig Budapest fokozott igyekezettel építették tovább szervezetüket.

Hogy közelebbről mily természetű eltolódásokról van itt szó, azt később még látni fogjuk. Most inkább csak azt fűzzük hozzá, hogy a *jóléti politikán* belül az állam már évtizedünk elején is jóval nagyobb súlyt vetett a művelődési politikára, míg Budapest már akkor is erősebben hangsúlyozta társadalmi politikáját. Évtizedünk folyamán azután ezekben az irányokban még tetemes további eltolódás következett be. Az állam művelődéspolitikai kiadásai összes jólétpolitikai kiadásainak $^2/_3$ részéről $^3/_4$ részére, Budapest társadalompolitikai kiadásai pedig összes jólétpolitikai kiadásainak valamivel több mint feléről csaknem $^2/_3$ részére emelkedtek. Ezek az eltolódások a jóléti politikán belül is bizonyos fokozódó munkamegosztásról tanúskodnak. Évtizedünk folyamán az állam a művelődési politika terén egyre többet vett át Budapest székesfővárosnak szerepéből is, míg a társadalmi politikában Budapest vállalt magára további tekintélyes részeket azokból a tevékenységekből, amelyek korábban az államra hárultak. Ily kölcsönös elvállalás azonban mégis csak részben történt. Nagyobbrészt úgy áll a helyzet, hogy évtizedünk folyamán jóléti politikájukon belül egymástól függetlenül is az állam művelődési politikáját, Budapest pedig társadalmi politikáját fejlesztette erősebben.

Konjunktúraérzékenység ezeken az eltolódásokon belül csak egynéhány halványabb vonásban mutatkozik. Sorukból elegendő kiemelnünk azt az egyetlen tényt, hogy a huszas évek második felének fellendülése folyamán Budapest hatalompolitikai szervezetének kiépítésére fordíthatott nagyobb figyelmet. Az általános gazdasági helyzet kedvező állapota ezt akkor lehetővé tette. Amint viszont beköszöntött a harmincas évek első felének pangása, a főváros kénytelen volt hatalmi politikájától bizonyos mennyiségű eszközöket elvonni, hogy főleg társadalompolitikai tevékenységeinek kiterjesztésére fordítsa őket. Ez azért vált szükségessé, mert a pangás első éveiben fővárosunk népességének társadalomgazdasági osztályellentétei is különösen erősen éleződtek ki. Hiszen az általános gazdasági romlás ezekben az években nagyarányú volt és így a társadalmi hangulat is feszültebbé vált. Innen volt Budapest jólétpolitikai kiadásainak erőteljes előnyomulása 1930-ban és 1931-ben. Amint viszont a helyzet valamelyest enyhülni kezdett, újbóli eltolódás köszöntött be: most a fővárosi jólétpolitikai kiadások terhére és a hatalompolitikai, valamint a termeléspolitikai kiadások javára tapasztalhattunk változásokat. Fővárosunknak különösen hatalompolitikai kiadásai duzzadtak meg erősen a harmincas évek közepe felé, amidőn népességének társadalompolitikai helyzete sem volt többé annyira aggályos.

Eddigelé azt láttuk tehát, hogy abban a *munkamegosztásban*, amely a közületi szükségletek kielégítése terén egyrészt Budapest székesfőváros és másrészt a magyar állam között fennáll, a hatalompolitikai tevékenységek zömét az állam vállalja magára, míg a jóléti politikának terén székesfővárosunk tevékenykedik sokkalta nagyobb súllyal. A termelési politikának ugyan mindketten fokozott figyelmet szentelnek. Az állami feladatoknak idevágó súlya azonban valamivel még viszonylag is nagyobb, mint a székesfővárosiaké. Ez a megoszlás jól felel meg a szóbanforgó területek általános szervezeti tulajdonságainak. Egyrészt ugyanis hatalmi politikánk és újabban termelési politikánk is oly nagyobbszabású egységes tervek alapján álló irányítást követel meg, amelynek terén az egybefogó állami kezelés már eleve is sikeresebbnek látszik. Másrészt viszont a jóléti politikának és annak keretén belül is különösen a társadalmi politikának oly természetű feladatai állnak előtérben, amelyeket csakis a helyi állapotok sajátosságának figyelembevételével lehet jól megoldanunk. Ezért került itt annyira előtérbe székesfővárosunk tevékenysége.

Az általános vonásoknak ilyetén áttekintése után most még célirányos lesz, hogy *részleteiben* is boncolgassuk azt az állami és fővárosi megoszlást, amely évtizedünk folyamán hatalmi politikánk, jóléti politikánk és termelési politikánk terén külön-külön mutatkozik. Vizsgálódásaink *gazdaságtudományi* jellege továbbra is abban domborodik ki, hogy figyelmünket kizárólag a közületi kiadások szempontjára irányítjuk.

4. Hatalompolitikai kiadásaink.

A) *Külső és belső hatalmi politikánk.*

Részletező összehasonlításainkban első helyen a *hatalompolitikai* kiadások megoszlásáról szólunk. Fentebb legáltalánosabb vonalaiban már bemutattuk, hogy hatalmi politikán és kiadásain mit kell értenünk. Bizonyos fokú módszeres nehézségeink még akkor is vannak, ha két államnak — különösen pedig két hasonló felépítésű államnak — vagy két városnak — különösen pedig két hasonló összetételű városnak — hatalmi politikáját kívánjuk egybevetve vizsgálni. Hiszen nincs két olyan állam, vagy két olyan város, amelynek hatalompolitikai szervezete azonos lenne és amelynek hatalompolitikai költségvetése is ilyképen azonos részekre, valamint fejezetekre oszlana. Imitt-amott tehát még ily esetekben is zavarba jutunk. Nevezetesen akkor, amidőn egymással nem egyező, sőt egymásnak még csak meg sem felelő zárszámadási vagy költségvetési tételek összehasonlításáról van szó. Főleg ez a nehézség érezteti hatásait minden nemzetközi pénzügyi összehasonlítás terén is.

Itt keresendő az oka annak a jelenségnek, hogy *összehasonlító nemzetközi pénzügyi statisztikánk* még manapság is annyira kezdetleges állapotban van. Az utóbbi évtized folyamán a Nemzetek Szövetségének gazdaság- és pénzügykutató osztálya sok erőkifejtésről tett ugyan tanúságot abban az irányban, hogy idevágó nemzetközi szakirodalmunkat fejlessze. Aki azonban közelebbről ismeri egyrészt a Nemzetek Szövetségének pénzügystatisztikai kiadványait, másrészt pedig a főtitkárság megfelelő osztályának belső tevékenységét, az jól tudja, hogy még ezeknek a munkálatoknak is mennyire messzemenő gyöngéi vannak. Pedig a Nemzetek Szövetségének statisztikusai egyes államok hivatalos statisztikai szerveinek részéről messzemenő támogatásban részesülnek. Genfi üzemükben is igen tekintélyes mértékben állnak rendelkezésükre mind segéderők, mind pedig a statisztikai munkának egyéb szükséges irodalmi és műszaki kellékei.

Igazán nagy módszeres nehézségeink azonban ott támadnak, ahol nem egynemű, hanem *különnemű közületeket* kívánunk kiadásaik összetételének és fejlődésének síkján egymással összehasonlítani. Ily különnemű közületek az *állam* és a *főváros*. Bővebb indokolás nélkül is kézenfekvő, hogy hatalmi politikát ugyan mindkettőjük folytat. Idevágó tevékenységeik azonban tartalmilag messzemenően eltérnek egymástól. Tartalmukon kívül nevezetesen alaki felépítésük is egészen különböző. Míg az állam mint legátfogóbb közületünk külső és belső hatalmi politikáját az egész ország érdekeire való tekintettel építi fel és irányítja, addig fővárosunk hatalmi politikája csak ezen tágabbkörű állami tevékenységen belül helyezkedik el és csakis a főváros helyi hatalmi érdekeit nézi. Ebből az következik, hogy az állami hatalmi politikának több oly tág és fontos tevékenységi köre van, amelynek megfelelő tevékenységeket fővárosunk hatalmi politikájában hiába keresnénk. Gondoljunk csak az oly állami hatalompolitikai tevékenységekre, amilyen a diplomácia, a hadügy vagy pedig az általános igazságszolgáltatás. Ezeket és az ezekhez hasonlóan általános érdekű és egységes szervezetet megkövetelő tevékenységeket államunk eleve önmagának tartja fenn és bennük a főváros legfeljebb csak imitt-amott nyujthat segédkezet. Másrészt viszont a fővárosnak is akadnak oly különlegesen helyi természetű közigazgatási feladatai, amelyekhez még csak hasonlókat sem találunk az állam hatalmi politikájában.

Arról tehát már eleve is le kell mondanunk, hogy a hatalmi politikának az állam és a főváros közötti összehasonlító vizsgálatában azt a csoportosítást alkalmazzuk, amely hatalompolitikai fejtegetésekben egyébként általában szokásos. Hiszen az államfői kiadások, a törvényhozás, a közigazgatás és a diplomácia terén fővárosi kiadási tételeink a dolgok természetéből kifolyólag egyáltalában nincsenek. A főváros külső hatalmi politikájáról is csak inkább erőltetett módon és még ilyképen is csak igen szerény keretek között szólhatunk. Azokra az úgynevezett katonai szolgáltatásokra célzunk,

amelyek ily néven szerepelnek fővárosunk kiadásai között. A külső politikát ugyan ezekkel a fenntartásokkal valahogyan még csak megtarthatjuk az állam és a főváros hatalompolitikai kiadásait összehasonlító beosztásunk egyik részéül. A belső hatalmi politikán belül azonban már *egészen más csoportosításhoz* kell folyamodnunk. A kínálkozó lehetőségekhez képest meg kell elégednünk azzal, hogy itt egyrészt általános igazgatási, másrészt közbiztonsági, valamint pénzügyi kiadásokat különböztetünk meg egymástól. Ilyképen kapjuk a *főváros és az állam hatalompolitikai kiadásainak* viszonylag még legjobb szembeállítását. (L. a 153. számú táblázatot.)

Legáltalánosabb osztályozásunk itt az, amely belső hatalmi politikát különböztet meg a külső hatalmi politikától. Amint már előrebocsátottuk, a fővárosra vonatkozólag ez a beosztás csak nagyon is töredékesen indokolt. Inkább csak azért tartottuk meg, hogy összehasonlításainkban ilyképen az állam külső hatalompolitikai kiadásait jobban különválaszthassuk.

Évtizedünk folyamán a Budapest zárszámadásaiban szereplő katonai szolgáltatások csaknem fele összegükre süllyedtek. Ezzel szemben a magyar állam *külső hatalompolitikai* kiadásai ¼ részükkel emelkedtek. Így a külső hatalompolitikai kiadások Budapest összes hatalompolitikai kiadásainak közel másfél százalékáról, fél százalékára csökkentek. Az államnál azonban az összes hatalompolitikai kiadásoknak idevágó ¼ részéről csaknem ⅓ részére való emelkedésről szóltunk. Az utóbbi emelkedés üteme ugyan korántsem volt egyenletes. A huszas évek végének fellendülésében nagyobb súlyt vethettünk külső hatalmi politikánkra, de a harmincas évek elejének pangása ezen törekvéseinket is erősen visszavetette. Csupán a harmincas évek közepe felé mutatkozó újabb fellendülés és részben az akkoriban igen feszültté váló nemzetközi helyzet nyomása indokolta megint, hogy államunk külső hatalompolitikai tevékenységeit erőteljesebben fejlesszük. Kétségtelen egyúttal, hogy évtizedünk egészében a trianoni békeszerződéstől való fokozatos időbeli távolodás is érezteti idevágó hatásait. Minél jobban távolodunk ugyanis időben a lealázó békeszerződéstől és minél inkább tudunk megint nemzetközi megbecsülést szerezni Magyarország külső tekintélyének, annál nagyobb figyelmet kell szentelnünk külső hatalmi politikánkra. Ez pedig szükségszerűen az állam külső hatalompolitikai kiadásainak emelkedésében tükröződik vissza.

Az *általános igazgatási tevékenységek* terén, amelyeknek tartalmát alább még szintén részletezni fogjuk, Budapest kiadásai viszonylag sokkal nagyobbak, mint az államéi. A *közbiztonság* és a *pénzügyek* feladataira pedig az állam vet viszonylagosan nagyobb súlyt. Évtizedünk folyamán mármost úgy alakult a helyzet, hogy Budapest pénzügyeire aránylag fokozódó, általános igazgatására és közbiztonságára azonban aránylag csökkenő kiadásokat fordított. Az állam viszont egyrészt általános igazgatásának, valamint közbiztonságának javára, másrészt pénzügyeinek terhére eszközölt

153. A magyar állam és Budapest hatalompolitikai kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Ezer pengőben.*									
	1. Külső hatalmi politika.									
Állam	127.500	131.268	152.744	173.172	176.646	177.953	153.720	161.131	157.211	159.739
Budapest	637	241	237	385	279	280	283	359	425	369
	2. Belső hatalmi politika.									
Igazgatási kiadások:										
Állam	87.281	93.956	104.381	111.301	117.553	117.644	108.937	99.233	98.920	95.282
Budapest	25.302	27.880	32.002	44.347	50.796	44.408	39.503	34.524	33.443	33.954
Közbiztonsági kiadások:										
Állam	66.102	66.393	76.070	86.599	87.976	87.595	81.544	76.100	74.139	74.485
Budapest	3.986	5.042	5.526	7.553	7.756	8.025	6.275	5.369	5.086	5.078
Pénzügyi kiadások:										
Állam	232.674	283.951	293.232	287.326	279.565	365.662	285.622	197.786	182.696	190.798
Budapest	15.577	13.827	18.056	38.846	28.110	25.525	31.282	37.673	29.823	34.852
Összesen:										
Állam	386.057	444.300	473.683	485.228	485.094	570.901	476.103	373.119	355.755	360.565
Budapest	44.865	46.749	55.584	90.746	86.662	77.958	77.060	77.566	68.352	73.884
	3. Mindössze.									
Állam	513.557	575.568	626.427	658.398	661.740	748.854	629.823	534.250	512.966	520.304
Budapest	45.502	46.990	55.821	91.131	86.941	78.238	77.343	77.925	68.777	74.258
	b) *Jelzőszámokban.*									
	1. Külső hatalmi politika.									
Állam	100	103	120	136	139	140	121	126	123	125
Budapest	100	38	37	60	44	44	44	56	67	58
	2. Belső hatalmi politika.									
Igazgatási kiadások:										
Állam	100	108	120	128	135	135	125	114	113	109
Budapest	100	110	126	175	201	176	156	136	132	134
Közbiztonsági kiadások:										
Állam	100	100	115	131	133	133	123	115	112	113
Budapest	100	126	139	189	191	201	157	135	128	127
Pénzügyi kiadások:										
Állam	100	122	126	123	120	157	123	85	79	82
Budapest	100	89	116	249	180	164	201	242	191	224
Összesen:										
Állam	100	115	123	126	126	148	123	97	92	93
Budapest	100	104	124	202	193	174	172	173	152	165
	3. Mindössze.									
Állam	100	112	122	128	129	146	123	104	100	101
Budapest	100	103	123	200	191	172	170	171	151	163

153. A magyar állam és Budapest hatalompolitikai kidásai. (Vége.)

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	c) *Az összes hatalompolitikai kiadások százalékaiban.*									
	1. Külső hatalmi politika.									
Állam	24·83	22·81	24·38	26·30	26·69	23·76	24·41	30·16	30·65	30·70
Budapest	1·40	0·51	0·42	0·42	0·32	0·36	0·37	0·46	0·62	0·50
Igazgatási kiadások:	2. Belső hatalmi politika.									
Állam	17·00	16·32	16·66	16·91	17·77	15·71	17·29	18·57	19·28	18·31
Budapest	55·61	59·33	57·33	48·66	58·43	56·76	51·07	44·30	48·63	45·72
Közbiztonsági kiadások:										
Állam	12·87	11·54	12·15	13·15	13·29	11·70	12·95	14·25	14·45	14·32
Budapest	8·76	10·73	9·90	8·29	8·92	10·26	8·11	6·89	7·39	6·84
Pénzügyi kiadások:										
Állam	45·30	49·33	46·81	43·64	42·25	48·83	45·35	37·02	35·62	36·67
Budapest	34·23	29·43	32·35	42·63	32·33	32·62	40·45	48·35	43·36	46·94
Összesen:										
Állam	75·17	77·19	75·62	73·70	73·31	76·24	75·59	69·84	69·35	69·30
Budapest	98·60	99·49	99·58	99·58	99·68	99·64	99·63	99·54	99·38	99·50
	3. Mindössze.									
Állam	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00
Budapest	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00
Igazgatási kiadások:	d) *A belső hatalompolitikai kiadások százalékaiban.*									
Állam	22·61	21·15	22·04	22·94	24·23	20·61	22·88	26·60	27·81	26·43
Budapest	56·40	59·64	57·57	48·87	58·61	56·96	51·26	44·51	48·93	45·96
Közbiztonsági kiadások:										
Állam	17·12	14·94	16·06	17·85	18·14	15·34	17·13	20·40	20·84	20·66
Budapest	8·89	10·79	9·94	8·32	8·95	10·29	8·14	6·92	7·44	6·87
Pénzügyi kiadások:										
Állam	60·27	63·91	61·90	59·21	57·63	64·05	59·99	53·00	51·35	52·91
Budapest	34·71	29·57	32·49	42·81	32·44	32·75	40·60	48·57	43·63	47·17
Összesen:										
Állam	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00
Budapest	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00

kiadásbeli átcsoportosításokat. Amazon a területen kiadásai viszonylag nőttek, emezen pedig viszonylag csökkentek. Eredményként az általános igazgatási költségeknek az összes belső hatalompolitikai kiadásokban való része évtizedünk folyamán az államnál alig $^1/_5$-ről több mint $^1/_4$-re emelkedett; Budapestnél pedig jóval több mint felényiről jóval kevesebb, mint felényire süllyedt. A közbiztonság költségeire jutó rész az államnál kevesebb mint $^1/_6$ részről több mint $^1/_5$ részre emelkedett; Budapestnél viszont kevesebb, mint $^1/_{11}$ részről kevesebb mint $^1/_{14}$ részre csökkent. A pénzügy költségei végül az államnál $^3/_5$ részről alig felényire hanyatlottak, a fővárosnál pedig alig $^1/_3$-ról csaknem felényire emelkedtek.

Az állam *összes belső hatalompolitikai kiadásai* ilyképen összes hatalompolitikai kiadásainak $^3/_4$ részéről csak valamivel több mint $^2/_3$ részére süllyedtek. Budapestnél pedig a megfelelő emelkedés 98·6%-ról 99·5%-ig vezetett. Az a körülmény tehát, hogy egyrészt az állam hatalmi politikájában a külső hatalmi politikának növekedő súlya van, másrészt pedig, hogy Budapest hatalmi politikájában a külső hatalmi politika alig talál helyet, az egész belső hatalmi politika viszonylagos erejének alakulásában is erősen érezteti hatásait. Kiemelkedő vonásokként itt azt állapíthatjuk meg, hogy évtizedünk folyamán fővárosunk legjobban pénzügyeinek kiépítését, az állam viszont inkább általános igazgatási és közbiztonsági tevékenységeinek fejlesztését hangsúlyozta.

B) *Katonai és külügyi kiadásaink.*

A hatalompolitikai kiadások alakulásának általános áttekintése után feladatunk mármost az, hogy *egyenként* vegyük szemügyre egyrészt a külső hatalompolitikai, másrészt pedig a belső hatalompolitikai kiadások állami és fővárosi fejlődését.

Budapest külső hatalompolitikai kiadásai, amint már fentebb is jeleztük, mindössze bizonyos katonai szolgáltatásokra szorítkoznak, amelyeket fővárosunk a katonai kincstárnak szállásadás és egyéb, többé-kevésbbé vele kapcsolatos vonatkozásokban nyujt. Ezen szolgáltatások kiadási tételei annyira csekélyek és évtizedünk folyamán is még annyira csökkennek, hogy bővebb méltatásuk itt nem szükséges.

Az *állam külső hatalompolitikai kiadásai* már rendszeresebb taglalást igényelnek. A békeszerződési terhek, valamint a külügyminisztérium és a honvédelmi minisztérium kiadásaira oszthatjuk őket. *Békeszerződési terheink* azokból a jóvátételi szolgáltatásokból állnak, amelyekre a trianoni megállapodások köteleztek bennünket és a melyeket utóbb az államháztartásunk szanálását, azaz rendezését ellenőrző párisi és főleg londoni tárgyalások alapján sikerült mérsékeltetnünk. Közismert körülmény, hogy ezen utóbbi tárgyalások értelmében évente növekedő részletfizetési kötelezettségeket

vállaltunk magunkra. *Külügyminisztériumunk* kiadásai a központi igazgatás, a külföldi szolgálat és a nyugellátások, a *honvédelmi minisztérium* kiadásai pedig a központi igazgatás, a katonai parancsnokságok és hatóságok, a csapatok, a katonai képző és egyéb intézetek, a testőrség és a koronaőrség, valamint ugyancsak az idevágó nyugellátások tételeire oszlanak.

Nem meglepő, hogy a honvédelmi kiadások itt önmagukban is sokszorosan múlják felül a békeszerződési terhek és a külügyminisztérium kiadásainak együttes összegét. Évtizedünk folyamán békeszerződési terheinket 1930-ig megállapodásszerűen teljesíteni tudtuk. Amint azonban 1931-ben beköszöntöttek pénzügyi, különösen pedig átváltási nehézségeink, ezen a téren legott fennakadás következett be. Már 1931-ben is azévi békeszerződési terheinknek csak egy részét voltunk képesek átutalni. Utóbb pedig egészen meg kellett szüntetnünk idevágó fizetéseinket. 1932-ben és 1933-ban ilynemű kiadásaink tehát nem is voltak, és csak 1934-ben engedte meg az újból lassanként javuló általános gazdasági helyzet kisebb idevágó tétel fizetését. Külügyi és honvédelmi kiadásaink viszont évtizedünk egészében emelkedést mutattak. Az előbbieké csupán kevesebb mint $^1/_7$ résznyi, az utóbbiaké azonban több mint $^1/_3$ résznyi volt. A különbség magyarázatául főleg az szolgál, hogy külügyi szervezetünket már közvetlenül a világháború után is tekintélyes mértékben építettük ki, míg önálló magyar katonai szervezetünk magasabb kifejlesztésére inkább csak évtizedünk folyamán kerülhetett sor. Így azután honvédelmi kiadásainknak összes állami külső hatalompolitikai kiadásainkban való részesedése évtizedünk folyamán jóval a $^9/_{10}$-nyi arányon felül emelkedett, míg külügyi kiadásaink megmaradtak mintegy $^1/_{14}$ résznyi színvonalukon. Békeszerződési terheink pedig egészen összezsugorodtak. Mindezeket az *eltolódásokat* számszerűen *függelékünk 47. táblájában* részletezzük.

C) *Általános igazgatási, közbiztonsági és pénzügyi kiadásaink.*

Függelékünk 48. és 49. táblájában *igazgatási kiadásaink* alakulását mutatjuk be. Ezekről már csak azért is többet kell szólnunk, mert — amint már fentebb láttuk — nemcsak az állam, hanem különösképen székesfővárosunk hatalompolitikai kiadásaiban is igen jelentékeny szerepet játszanak.

A magyar *állam* általános igazgatási kiadásait *48. függeléki táblánkban* három csoportra osztjuk: az államfő és a törvényhozás, az igazságügyek, valamint a szorosabb értelemben vett közigazgatási kiadásaira. Az *első* csoport a kormányzó tiszteletdíját, a kabinetiroda és a királyi épületek, valamint tartozékaik kezelésének, a magyar főudvarnagyi bíróságnak, felsőháznak és a képviselőháznak, az országgyűlés igazgatásának, a képviselőházi őrségnek, valamint a kormányzósági és az országgyűlési nyug-

ellátásoknak költségeit foglalja magában. A *második* csoport a közigazgatási bíróság igazgatásának és nyugellátásainak, az igazságügyi minisztérium központi igazgatásának, a királyi bíróságoknak, a királyi vádhatóságoknak, a büntetések végrehajtásának, az igazságügyi gazdasági ellátásoknak és üzemeknek, a fiatalkorúak bűnözése elleni védekezésnek, a jogügyi igazgatóságnak és az igazságügyminisztériumi nyugellátásoknak költségeiből áll. A *harmadik* csoport végül a legfőbb állami számvevőszékünk igazgatásának, a miniszterelnökségnek, a Vitézi Rend Főszéktartóságának, a Központi Statisztikai Hivatalnak, a belügyminisztérium központi igazgatásának, a városoknak és vármegyéknek, valamint a legfőbb állami számvevőszéki, a miniszterelnökségi, és a belügyminisztériumi nyugellátásoknak költségeire, illetőleg kiadásaira terjeszkedik ki. Talán nem is szükséges különlegesen hangsúlyoznunk, hogy 48. függeléki táblánkban 1934-re vonatkozólag csak költségvetési adatokat tudtunk tekintetbe venni. A többi évnél azonban már zárszámadási adatokra támaszkodtunk.

Az állam általános igazgatási kiadásaiból legnagyobb rész az igazságügy költségeire jut és a szorosabb értelemben vett közigazgatás csak utána következik. A törvényhozás kiadásai viszonylag csak kis tétellel szerepelnek. Minthogy azonban a szorosabb értelemben vett közigazgatás kiépítésére a magyar állam évtizedünk folyamán növekvő súlyt vetett, némi *eltolódás* következett be. Így a harmincas évek közepe táján az összes állami igazgatási kiadásokból már csak árnyalatilag több mint felerész esett az igazságügyiekre, több mint $^2/_5$ rész a közigazgatásiakra és mindössze nem is egészen $^1/_{16}$ rész a törvényhozásiakra.

Budapest Székesfőváros általános igazgatási kiadásait hat csoportra oszthatjuk: a közigazgatási alkalmazottak rendes illetményeire, a különböző segélyekre és jutalmakra, a nyugdíjasok járandóságaira, a hivatali épületek és helyiségek fenntartási költségeire, a különböző igazgatási intézmények egyéb költségeire és rajtuk kívül bizonyos vegyes kiadásokra. Igazgatási intézményeken itt a székesfővárosi gazdasági hivatalt és a gondnoki hivatalt értjük és ide sorozzuk még a székesfővárosi házinyomda és az anyagszertár kiadásait is. A vegyes közigazgatási kiadások tétele különböző közjogi szolgáltatásokra vonatkozik. Hozzájuk számítottuk még a közigazgatási alkalmazottak bizonyos rendkívüli járandóságait (élelmezési, eljárási és külön munkadíjak stb.) is.

Így csoportosított székesfővárosi általános igazgatási kiadásaink alakulását *függelékünk 49. táblája* mutatja. Évtizedünk folyamán közöttük legsúlyosabbak a közigazgatási alkalmazottak rendes illetményei voltak. Utánuk pedig sorban következtek a nyugdíjasok járandóságai, az említett vegyes kiadások, az igazgatási intézményeknek, a hivatali épületeknek és helyiségeknek költségei, valamint segélyek és jutalmak tételei. Közöttük a legnagyobb emelkedést évtizedünk egészében az igazgatási intézmények

tétele mutatta. A növekedés üteme szerint utána sorakoztak: a közigazgatási alkalmazottak rendes illetményei, a vegyes tételek, a nyugdíjasok járandóságai, valamint a segélyek és jutalmak. A hivatali épületekre és helyiségekre fordított kiadások évtizedünk egészében csökkentek. Ilyképen azután a harmincas évek közepe táján a székesfőváros közigazgatási költségeiből mintegy $^2/_5$ jutott a közigazgatási alkalmazottak rendes illetményeire, $^1/_5$ a nyugdíjasok járandóságaira, csaknem $^1/_5$ a vegyes tételekre, alig $^1/_7$ a közigazgatási intézményekre, míg a hivatali épületek és helyiségek kiadásaira, valamint a segélyekre és jutalmakra összesen csak $^1/_{16}$ rész esett.

Az állam megfelelő kiadásaival ezeknek a tételeknek fejlődését csak nehezen hasonlíthatjuk össze. *Párhuzam* legfeljebb annyiban lenne vonható, hogy az államnál is a szorosabb értelemben vett közigazgatási kiadások mutatták évtizedünk folyamán a legnagyobb emelkedést, és székesfővárosunknál is az úgynevezett igazgatási intézmények tétele emelkedett a legtetemesebben. Nyilvánvaló azonban, hogy a két tételnek javarészt egészen különböző tartalma van, és hogy nagyon is erőszakolt módon járnánk el, ha ennek a párhuzamnak bármiféle nagyobb jelentőséget igyekeznénk tulajdonítani.

A *közbiztonsági kiadások* részletezésére *függelékünk* 50. és 51. táblája szolgál. Az *50. táblában* a magyar *állam* közbiztonsági kiadásainak alakulását taglalaljuk. Négy csoportra oszthatjuk őket: a csendőrség, az államrendőrség, a folyamőrség, valamint az egyéb közbiztonsági és rendészeti szolgálat kiadásaira. Utóbbiak a Nemzeti Munkavédelmi Hivatalnak, a rendészeti és a nyilvántartó szolgálatnak, valamint az államrendészeti szervek ellátási üzemeinek költségeit foglalják magukban. A négy csoport közül legnagyobb súlya az államrendőrség és a csendőrség kiadásainak volt. A folyamőrség költségei és az említett vegyes tételek csak kisebb jelentőségűek voltak.

Évtizedünk folyamán az államrendőrség és a csendőrség fejlesztését hasonló arányokban hangsúlyoztuk, míg a folyamőrségre, valamint az egyéb közbiztonsági és rendészeti szolgálatra csak csökkenő összeget költöttünk. A harmincas évek közepe táján összes állami közbiztonsági kiadásainknak fele jutott államrendőrségünkre és több mint $^2/_5$ része csendőrségünkre. A maradványon pedig a folyamőrség, valamint a közbiztonsági és rendészeti szolgálat osztoztak.

Budapest közbiztonsági kiadásaihoz csupán a tűzrendészet és a közvilágítás költségeinek tételeit sorolhatjuk. Igaz, hogy ezeknek is csak részben van közbiztonsági jellegük. Különösen a közvilágításról tudjuk, hogy a városi közlekedést, valamint a főváros külső képének szépítését is szolgálja. Költségei már évtizedünk elején is valamivel többre rúgtak, mint a budapesti tűzrendészeté. Évtizedünk folyamán azután még gyors ütemben emelkedtek is, úgyhogy a harmincas évek közepén Budapest összes közbiztonsági

kiadásaiból már közel $^3/_5$ rész esett rájuk. A tűzrendészet megfelelő részesedése pedig csak valamivel több mint $^2/_5$ volt. Kétségtelen viszont, hogy ha a közvilágításnak nem közbiztonsági célú kiadásait a szóbanforgó tételekből leszámítjuk, akkor a tűzrendészet kiadásai jutnak túlsúlyba.

A magyar *állam pénzügyi kiadásait* a zárszámadási csoportosításhoz képest a legjobban két részre bonthatjuk. Az elsőhöz a pénzügyminisztérium kiadásait, a másodikhoz pedig az állami adósságok szolgálatának tételeit sorozhatjuk.

A *pénzügyminisztérium kiadásai* a központi igazgatás, a pénzügyigazgatóságok, a központi díj- és illetékkiszabási hivatal, a központi illetményhivatal, a székesfővárosi kerületi adófelügyelőségek, a földadónyilvántartás, az állami földmérés és állami térképészet, a bányakapitányságok, az adóhivatalok és a pénzügyőrség kiadásaira, rajtuk kívül az egyenes adók, a forgalmi adók és illetékek, a fogyasztási adók, a vám-, dohány- és egyéb állami jövedékek kezelésének, valamint az állami épületek, a bányamérnöki és erdőmérnöki főiskola fenntartásának költségeire, végül pedig az állami bányászat és fémkohászat, valamint az állami nyomda a velük kapcsolatos más különféle kiadások és a pénzügyminisztériumi nyugellátások tételeire oszlanak.

Az *államadósságok szolgálatának* kiadási tételei a háborúelőtti időkből származó adósságokra, a háború kezdetétől a békeszerződés életbeléptetéséig felvett államadósságokra, a békeszerződés óta felvett államadósságokra, a Magyar Királyság 1924. évi állami kölcsönére, a vasúti kamatbiztosítás alapján eszközölt előlegezésekre, valamint az Osztrák Magyar Bank és a Magyar Királyi Állami Jegyintézet felszámolásából eredő terhekre jutnak. Amint tehát látjuk, itt erősen vegyes tételekről van szó.

Mindenesetre vitatható, hogy indokolt-e az államadósságok szolgálatára jutó kiadásokat idesorolnunk. Hiszen nyilvánvaló, hogy azokat a kölcsönöket, amelyekből ezek az adósságok erednek, nemcsak hatalompolitikai célra fordítottuk. Felvételük körül különösen termeléspolitikai szükségletek fedezése játszott nagy szerepet. Igen kényes és bizonytalan sikerű feladat lenne azonban, ha az államadósságok szolgálatára fordított kiadásokat tartalmilag a szerint igyekeznénk osztályozni, hogy a megfelelő kölcsönöket eredetileg *milyen célra vettük fel.* Kétségtelen, hogy minél inkább fedezzük valamilyen közületi szükségletünket kölcsönökből, annál több jut folyó közületi bevételeinkből más szükségletek fedezésére. Az összehasonlítás ezen a síkon tehát tetemes nehézségekbe ütközne.

Helyesebben járunk el, ha az adósságok szolgálatára fordított kiadásokat más szempontból nézzük. Jól tudjuk, hogy a korábbi adósságok törlesztése és kamataik fizetése nemcsak az általános jogbiztonság fenntartásának, hanem a *közületi tekintély* megőrzésének céljait is szolgálja. Így tehát köz-

vetlenül az állami hatalom érdekeinek megvédéséről van szó. Ennek a megfontolásnak alapján a legkisebb hibát kétségtelenül akkor követjük el, ha az állami adósságaink szolgálatával járó kiadások egészét, amint azt fenti felosztásunkban is tesszük, a hatalompolitikai kiadásokhoz soroljuk. Minthogy pedig ezekkel a kiadásokkal közigazgatásilag is elsősorban a pénzügyek kezelésén belül foglalkozunk, legjobb megoldásként kínálkozik, ha az általános pénzügyi kiadások részének tekintjük őket.

Azt, hogy állami pénzügyi kiadásaink miképen oszlottak meg egyrészt a pénzügyminisztérium kiadásai, másrészt pedig az államadósságokra jutó kiadások között, *függelékünk 52. táblájában* részletezzük. Mindkét tétel évtizedünk egészében megközelítően hasonló ütemű *hanyatlást* mutatott. A pénzügyminisztériumi kiadások $^1/_5$-ükkel csökkentek, csaknem hasonlóan nagy süllyedést mutatott az állami adósságok szolgálatával járó kiadások tétele is. Így az állam összes pénzügyi kiadásaiban mind évtizedünk elején, mind pedig évtizedünk végén felénél valamivel több jutott a pénzügyminisztériumra és felénél valamivel kevesebb az állami adósságokra. Évtizedünk folyamán azonban a két tétel egymástól *igen különbözően alakult.* Az állami adósságok tétele ugyanis mindvégig csupán csekély változásokat mutatott és ezek is inkább a csökkenés felé hajlottak. Pénzügyminisztériumunk kiadásai viszont a huszas évek második felének fellendülésében gyors ütemben emelkedtek és 1930-ban már mintegy kétszeresén álltak az 1925. évi színvonaluknak. Ezt a növekedést nemcsak az említett állami pénzügyminisztériumi szervek fejlesztése, hanem a nagyobb állami bevételek kapcsán kifejtett tágabbkörű tevékenységeik is indokolták. A harmincas évek első felének pangásában azután az állami bevételek csökkenésével párhuzamosan az idevágó kiadásoknak is erélyes megszorítása vált szükségessé. Így magyarázható, hogy a harmincas évek közepére — az egy évtizeddel előbbi színvonalhoz hasonlítva — még mélyebb csökkenést mutattak, mint az állami adósságok szolgálatával kapcsolatos kiadások.

Székesfővárosunk pénzügyi kiadásainak alakulását *53. függeléki táblánk* mutatja. Az idevágó tételeket három csoportra osztottuk: a községi közszolgáltatások kezelésének, a kölcsönök törlesztő szolgálatának és a vegyes pénzügyi kiadásoknak tételeire. Az utóbbiakhoz soroltuk azokat a tételeket, amelyek a székesfőváros zárszámadásaiban a háztartási készletekkel, az értékpapírokkal és követelésekkel, valamint a községi üzemeknek a községi háztartáshoz való hozzájárulásával kapcsolatos költségekre jutnak.

Az állami pénzügyi kiadásokkal való *összehasonlítás* síkján a legszembeötlőbb vonás itt a kölcsönök törlesztő szolgálatával kapcsolatos kiadásoknak viszonylag nagy súlya. Évtizedünk elején Budapest összes pénzügyi kiadásainak $^4/_5$ és évtizedünk végén is még jóval több mint $^1/_2$ része esett rájuk. Az itteni egyes tételek erős kilengéseinek oka az, hogy székesfővárosunk

»háztartási készlet (rendkívüli kezelés)« címen 1928-ban egyszerre 16 millió pengőt, utóbb pedig kisebb, de tetemesen ingadozó összegeket állított be ide. Főleg ez a körülmény magyarázza a községi közszolgáltatások kezelési kiadásának csökkenését is. Itt tehát főleg zárszámadási átcsoportosításokról van szó. Szempontunkból inkább csak az fontos, hogy a székesfőváros folyó bevételeinek kezelése még viszonylag is csak jóval csekélyebb összegeket emészt fel, mint az állami pénzügyminisztériumi tevékenységek. Ez egyébként önként folyik a dolgok természetéből. Hiszen a közszolgáltatások behajtásának általános feladatait elsősorban az állam oldja meg a maga pénzügyi szervezetével. Ezeknek tevékenységével szemben a főváros megfelelő szerveinek működése többnyire csak másodlagos jellegű.

Az sem meglepő, hogy székesfővárosunk háztartásában a *kölcsönök* mint túlnyomórészt magángazdasági jellegű bevételek nagyobb szerepet játszanak, mint az állami pénzügyekben. Hiszen a helyi közületek, amint azt már a közüzemekkel kapcsolatosan is érintettük, nemcsak a jövedelmezőségi, hanem általában az egyéb magángazdasági szempontokat is közvetlenebbül és sikeresebben domboríthatják ki, mint az átfogó állami közületek, amelyek tekintetüket elsősorban a közigazdasági termelékenység követelményeire kényszerülnek szögezni. Azt pedig jól tudjuk, hogy a termelékenység közgazdasági és a jövedelmezőség magángazdasági szempontjai között fájdalmas összeütközéseink vannak.

Érdekes továbbá megfigyelnünk, hogy míg az állami adósságok szolgálatának kiadásai *évtizedünk folyamán* még tetemesen csökkentek, addig Budapest székesfőváros kiadásainak megfelelő tétele tekintélyes mértékben emelkedett. Ennek oka nyilvánvalóan az, hogy állami adósságaink nagyobb részükben jutnak oly külföldi tartozásokra, amelyeknek törlesztése és kamatszolgálata főleg az angol font és az amerikai dollár árfolyamhanyatlásának következtében lényegesen enyhült. Elsősorban ezzel indokolható az a körülmény, hogy az állami adósságaink szolgálatával kapcsolatos kiadások *1931 és 1933 között* nem kevesebb mint ¼ részükkel csökkentek. Az a hanyatlás viszont, amelyet Budapest megfelelő kiadásai ugyanekkor mutatnak, csak lényegesen kisebb: alig rúg többre $^1/_{10}$ résznél. Az végül, hogy mind az állami, mind pedig a székesfővárosi adósságaink szolgálatával járó kiadások a harmincas évek első felében, amidőn átváltási nehézségeink következtében külföldre csak igen töredékes fizetéseket teljesíthettünk, *csak az említett mértékben* és még sokkalta nagyobb arányban csökkentek, kézenfekvő okokra vezethető vissza. Tudjuk ugyanis, hogy a megfelelő összegeket ezekben az években mind az állam, mind pedig székesfővárosunk a helyett, hogy közvetlenül külföldi hitelezőinek fizette volna ki őket, a Nemzeti Banknál kezelt transzfer-alapba utalta be. Ezek az összegek ilyképen csakúgy kiadásaik között szerepeltek, mintha közvetlenül a külföldre fizették volna ki őket.

5. Jólétpolitikai kiadásaink.

A) *Jóléti politikánk tevékenységei.*

Fentebb már igyekeztünk röviden meghatározni a jóléti politika általános tevékenységi körét. Amidőn most még ennek részleteivel is foglalkozni szándékszunk, mindenekelőtt azzal kell tisztába jönnünk, hogy a *közületi jólét fogalma* korántsem határolható körül egykönnyen. Egyrészt ugyanis számos vonatkozásban függ össze és nyúl egymásba a hatalmi politikával; másrészt pedig hasonlóan messzemenő kölcsönös összefüggéseket látunk a termelési politika irányában is.

Ha egyrészt megáll az a tétel, hogy minden *hatalompolitikai* tevékenység közvetve az általános jólétre irányul, akkor másrészt kétségtelen, hogy minden jólétpolitikai teljesítmény egyúttal a közület hatalmi viszonyait is szilárdítja. Ahol a népesség jóléte viszonylag magas szinvonalú, ott a közületi hatalom helyzete sokkalta könnyebb, mint oly népesség körében, amely nyomorban él.

A *termelési politikáról* viszont már megállapítottuk, hogy részben közvetlenül is a népesség anyagi jólétének emelésére irányul. Ez pedig egyúttal a jóléti politikának is célja. A különbség közöttük mindössze az, hogy más és más oldaláról fogják meg ugyanazt a problémát. A jóléti politikának társadalompolitikai része a társadalmi osztálykülönbségek enyhítésével, a termelési politika pedig a termelés közvetlen támogatásával igyekszik az általános anyagi színvonalat emelni. Nyugodtan kimondhatjuk azonban, hogy nincs olyan társadalompolitikai rendszabály, amelynek közvetlen termeléspolitikai kihatásai ne lennének; aminthogy oly termeléspolitikai beavatkozást sem tudunk elképzelni, amely a társadalomgazdasági osztályok közötti viszonyt közvetlenül ne érintené.

Gyakorlatilag úgy szoktuk mondani, hogy minden szorosabb értelemben vett gazdaságpolitikai intézkedés *számos tekintetben szövődik egybe* társadalompolitikai vonatkozásokkal. Helyes társadalmi politika csakis úgy építhető fel, ha gazdasági tartalmát is lépésről-lépésre jól lemérjük. Gondoljunk továbbá arra a körülményre, hogy a közgazdasági összefüggéseken belül a fogyasztási, valamint a jövedelemeloszlási jelenségek semmiképen sem szakíthatók el a termelési vonatkozásoktól. Míg ugyanis a termelést közvetlenül a fogyasztás indokolja, addig a jövedelemeloszlás a maga részéről közvetlenül azokból az áralakulási folyamatokból sarjadzik, amelyeknek alapja a termelésben gyökerező forgalom. A fogyasztás és különösképen a jövedelemeloszlás felsőbbségi irányításáról azonban már fentebb hangsúlyoztuk, hogy tartalma javarészt közvetlenül társadalompolitikai jellegű. Ezért állítottuk, hogy a társadalmi politika alapjában véve nem is más, mint tágabb értelemben felfogott jövedelemeloszlási politika. Akkor tehát, amidőn az ily összetételű társadalmi politikát a szűkebb értelemben vett gazdaságpolitikától, azaz a termelési politikától a közületi kiadások síkján szétválasztani igyek-

szünk, nyilvánvalóan leküzdhetetlen nehézségekkel találkozunk. Minden közület társdalompolitikai kiadásainak számos oly tétele van, amelyet egész nyugodtan és ugyanoly jogosultsággal mondhatnánk termelespolitikainak és viszont. A nehézségek leküzdhetetlen mivoltával indokolható, hogy alábbi csoportosításaink is legfeljebb csak arra tarthatnak igényt, hogy *viszonylagosan* jól tükröztessék vissza közületi szükségleteink megfelelő eltolódásait.

Amidőn pedig arra a térre lépünk, ahol a jóléti politikán *belül* igyekszünk válaszfalat vonni egyrészt a művelődési, másrészt pedig a társadalmi politika között, még súlyosabb akadályokba ütközünk. Az alapvető nehézség itt abban a tényben gyökerezik, hogy *szellemi* vonatkozásainkat az *anyagiaktól* még a legáltalánosabb fizikai és metafizikai bölcselkedések síkján sem tudjuk élesen elválasztani. Ezeknek a távolabb eső határoknak elmosódottságáról azonban a jelen összefüggésben nem értekezhetünk. Elég bajunk akad már akkor is, ha figyelmünket közvetlenül a gyakorlat vonatkozásaira irányítjuk.

Állapítsuk meg először azt a tényt, hogy minden magasabbfokú *művelődés* minden bántóan éles társadalomgazdasági osztályellentét fennállásának már önmagában is ellentmond. Másrészt pedig minden egészséges *társadalomgazdasági egyensúly* egyúttal magasabbfokú műveltséget is jelent. A műveltségi politikát tehát a társadalmi politikától már ezen a síkon is csak bajosan választhatnók el.

Fontoljuk meg azonban továbbá, hogy minden *művelődéspolitikai rendszabály* a népesség szellemi és erkölcsi színvonalának emelésén át közvetve a társadalomgazdasági egyensúly állapotát is mérlegeli. Művelődési politikánk minden lépésénél tudatában vagyunk annak, hogy az erkölcsileg jobb érzületű és szellemileg nagyobb képességű népesség belső társadalomgazdasági osztályellentéteit is más szemmel nézi, mint az, amely erkölcsileg és szelemileg alacsony színvonalon áll. Kellő erkölcsi és szellemi előkészítés alapján társadalomgazdasági osztályellentéteinket is csak kevésbbé durva erőszakkal, mint inkább kölcsönös megértéssel és együttműködéssel igyekszünk elintézni. Ily előkészítés alapján tudjuk, hogy különböző társadalomgazdasági osztályaink egymástól a legkülönbözőbb tartalmú és igen szoros függőségi viszonyban vannak. Egyiküknek romlása vagy hanyatlása közvetlenül mindig átnyúl a másikra is. Menenius Agrippa klasszikus meséje mai viszonyainkra csakúgy vonatkozik, mint az ókoriakra. Minden jól lemért művelődéspolitikai rendszabály tehát egyúttal társadalmi politikánknak is javára könyvelhető el.

Összefüggésünket azonban meg is fordíthatjuk. Hasonló eredményhez jutunk akkor is, ha *társadalompolitikai rendszabályainkból* indulunk ki. Ha ezek a rendszabályaink sikeresek, akkor alsó társadalomgazdasági rétegeinket jobb anyagi körülményekbe emelik. Ilyen körülmények között ezeknek a

rétegeknek is inkább nyílik alkalmuk a művelődésre. A rendelkezésükre álló nagyobb anyagi eszközök segítségével jobban támaszthatják alá mind erkölcsi, mind pedig szellemi műveltségüket. Az erkölcsi és a szellemi műveltségnek ugyan nem elengedhetetlen előfeltétele az anyagi jómód. Másrészt azonban tagadhatatlan, hogy anyagi jómód nélkül különösen nagyobb tömegeket nehéz magasabb erkölcsi és szellemi színvonalra emelnünk. Anyagi jólétünknek előmozdításával viszont a nagyobb tömegek többékevésbbé már önmaguktól is rátérnek erkölcsi és szellemi emelkedésük útjára. Ebből pedig az következik, hogy a társadalmi politikának minden helyes intézkedése közvetve egyúttal a művelődési politika célkitűzéseinek elérését is elősegíti.

A *gyakorlati kormányzat* terén ezekre a sokirányú kölcsönös összefüggésekre többé-kevésbbé állandóan tekintettel vagyunk. Művelődési politikánkat társadalmi politikánkkal nemcsak a legfelsőbb igazgatás síkján, hanem a lehetőséghez képest még a legaprólékosabb részletek gyakorlati megvalósítása terén is szoros kapcsolatba igyekszünk hozni. Társadalompolitikai intézményeinket úgy rendezzük be, hogy egyúttal az általános művelődés szolgálatába is álljanak. Művelődéspolitikai rendszabályainkon belül pedig közvetlenül és elsősorban társadalompolitikai tevékenységeket is kifejtünk. A fentebb említett gyógypedagógiai intézetek, árvaházak, szeretetházak és hasonló társadalompolitikai intézmények közvetlenül foglalkoznak tanítással is, noha célkitűzésük elsősorban társadalompolitikai. Amidőn viszont egyéb iskoláinkban a szegényebb sorsú növendékek számára tandíjmentességet nyujtunk és természetbeni adományokkal, élelemmel stb. igyekszünk rajtuk segíteni, akkor általában művelődéspolitikai tevékenységünkön belül oly intézkedésekhez folyamodunk, amelyeknek célja elsősorban tagadhatatlanul társadalompolitikai.

Gondoljunk továbbá azokra a közületi kiadásokra, amelyeket *egyházak támogatására* fordítunk. Az egyházak tevékenysége elsősorban a vallási élet ápolására, tehát erkölcsi és szellemi jólétünk emelésére irányul. Tevékenységüknek igen nagy része jut azonban szegényebb híveik közvetlen anyagi felsegítésére, azaz a jótékonyság terére. Ha tehát az egyházaknak juttatott közületi segélyeket egyoldalúan művelődési politikánk kiadásaihoz soroljuk, nyilvánvalóan önkényesen és részben hibásan is járunk el. Ilynemű hibaforrásokkal azonban többszörösen is és szükségképen számolnunk kell, amidőn az idevágó osztályozást mégis megkíséreljük.

Kézenfekvő módon mosódnak el továbbá határvonalaink, amidőn azt kérdjük, hogy jólétpolitikai tevékenységünknek milyen része tartozik inkább az átfogóbb *állami* közület és milyen része inkább a *helyi* közületek feladatainak sorába. Hiszen különösen fővárosunk országos súlya oly nagy, hogy minden művelődési és társadalmi egyensúlyváltozása közvetlenül hat vissza az ország egészére. Igaz ugyan, hogy — amint már fentebb is mondot-

tuk — gyakorlatilag többé-kevésbbé meghatározhatunk oly jólétpolitikai tevékenységeket, amelyeknél a helybeli gazdasági és művelődési különbségek rendkívül fontosak. Ilyen tevékenységekkel főleg a társadalmi politika terén találkoztunk és ezzel indokoltuk már fentebb is, hogy Budapest társadalmi politikáját oly erősen hangsúlyozza.

Kétségtelen azonban, hogy ilynemű elhatárolásaink is erősen *önkényesek*. Ezt semmi sem bizonyítja jobban annál a körülménynél, hogy az országos egységesítés az utóbbi évek folyamán társadalmi politikánk terén szintén hatalmas lépésekkel haladt előre. Még fél embreöltővel ezelőtt is a társadalmi biztosítást például inkább helyi érdekű tevékenységnek szerettük tekinteni. Azóta azonban megérett az a felfogásunk, hogy kielégítő módon a társadalmi biztosítás fontos feladatai csakis országosan egységes, tehát állami intézkedésekkel szabályozhatók. Hasonló helyzetekkel találkozunk a közoktatásügy terén is. Iskoláink eredetileg többnyire helyi művelődési törekvésekből jöttek létre. Az országosan egységes szabályozás szükségét tetemes részükre vonatkozólag csak utóbb ismertük fel. Ilyképen kétségtelen, hogy a *jólétpolitikai államosítás* gondolatának manapság nagy súlya van. Nagyobb súlya, mint amekkorát a helyi érdekek különálló ápolásának általában tulajdonítunk.

B) *Művelődéspolitikai és társadalompolitikai kiadásaink.*

a) Általános eltolódások.

Ha mégis azt tapasztaljuk, hogy *fővárosunk* jóléti politikájának egészét évtizedünk folyamán gyorsabb ütemben tudta fejleszteni, mint az *állam*, akkor ez nem annyira általános célkitűzéseinken, mint inkább a *gyakorlati lehetőségek* különbözőségén mult. A magyar államot egyrészt a világháború, másrészt pedig az utána bekövetkezett nagy társadalomgazdasági rázkódtatások utóhatásai közvetlenül még sokkalta nagyobb terhekkel sujtották, mint a fővárost. Az államnak nevezetesen közvetlenül kellett felelnie a háborúvesztésért, míg ilynemű felelősséget a fővárosra csak kevésbbé róhattak. Hiszen ez a dolgok természetéből közvetlenül folyik. Következménye azonban az, hogy fővárosunk jóléti politikájának fejlesztésére még évtizedünk folyamán is általában viszonylag nagyobb összegeket tudott fordítani, mint az állam. (L. a 154. számú táblázatot.)

Táblánk összefüggéseinek azt a *legfontosabb vonását*, hogy jóléti politikáján belül fővárosunk társadalmi politikájának, az állam pedig művelődési politikájának szentel jóval nagyobb súlyt, már fentebb méltattuk. Ott ennek a különbségnek vázlatos magyarázatát is igyekeztünk már megadni. Most inkább arra a körülményre irányítsuk figyelmünket, hogy fővárosi és állami kiadásaink egyrészt a művelődési politikán, másrészt pedig a társadalmi politikán belül miképen oszlanak meg.

154. A magyar állam és Budapest jólétpolitikai kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Ezer pengőben.*									
	1. Művelődési politika.									
Vallás:										
Állam	3.928	4.586	7.597	9.693	9.036	8.351	7.648	7.092	6.788	6.891
Budapest	462	1.056	2.334	2.797	2.674	2.598	2.094	1.179	1.494	1.394
Művészet:										
Állam	3.772	4.554	4.650	5.188	5.002	5.759	4.493	3.860	3.592	3.059
Budapest	655	985	1.336	1.695	1.851	1.857	1.341	736	681	709
Tudomány:										
Állam	102.302	109.896	122.100	143.277	140.244	140.443	128.422	105.166	103.407	103.465
Budapest	30.964	34.143	38.531	45.966	50.372	48.821	48.670	40.256	34.333	34.596
Összesen:										
Állam	110.002	119.036	134.347	158.158	154.282	154.553	140.563	116.118	113.787	113.415
Budapest	32.081	36.184	42.201	50.458	54.897	53.276	52.105	42.171	36.508	36.699
	2. Társadalmi politika.									
Közegészség és köztisztaság:										
Állam	41.937	45.272	53.302	53.840	51.608	56.447	46.022	21.768	20.090	20.189
Budapest	23.222	28.318	39.166	39.630	39.408	35.286	32.965	28.090	26.710	28.000
Egyéb társadalmi politika:										
Állam	13.535	16.278	19.496	24.706	26.124	23.145	30.619	18.767	18.971	15.877
Budapest	15.464	17.791	19.135	29.086	28.948	48.012	44.278	43.858	39.549	37.895
Összesen:										
Állam	55.472	61.550	72.798	78.546	77.732	79.592	76.641	40.535	39.061	36.066
Budapest	38.686	46.109	58.301	68.716	68.356	83.298	77.243	71.948	66.259	65.895
	3. Mindössze.									
Állam	165.474	180.586	207.145	236.704	232.014	234.145	217.204	156.653	152.848	149.481
Budapest	70.767	82.293	100.502	119.174	123.253	136.574	129.348	114.119	102.767	102.594
	b) *Jelzőszámokban.*									
	1. Művelődési politika.									
Vallás:										
Állam	100	117	193	247	230	213	195	181	173	175
Budapest	100	228	505	605	579	562	453	254	323	302
Művészet:										
Állam	100	121	123	138	133	153	119	102	95	81
Budapest	100	150	204	259	283	286	205	112	104	108
Tudomány:										
Állam	100	107	119	140	137	137	126	103	101	101
Budapest	100	110	124	148	163	158	157	130	111	112
Összesen:										
Állam	100	108	122	144	140	141	128	106	103	103
Budapest	100	113	132	157	171	166	162	131	114	114
	2. Társadalmi politika.									
Közegészség és köztisztaság:										
Állam	100	108	127	128	123	135	110	52	48	48
Budapest	100	122	169	171	170	152	142	121	115	121
Egyéb társadalmi politika:										
Állam	100	120	144	183	193	171	226	139	140	117
Budapest	100	115	124	188	187	310	286	284	256	245
Összesen:										
Állam	100	111	131	142	140	143	138	73	70	65
Budapest	100	119	151	178	177	215	200	186	171	170
	3. Mindössze.									
Állam	100	109	125	143	140	142	131	95	92	90
Budapest	100	116	142	168	174	193	183	161	145	145

154. A magyar állam és Budapest jólétpolitikai kiadásai. (Vége.)

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	c) *Az összes jólétpolitikai kiadások százalékaiban.*									
	1. Művelődési politika.									
Vallás :										
Állam	2·37	2·54	3·67	4·10	3·89	3·57	3·52	4·53	4·44	4·61
Budapest	0·65	1·28	2·32	2·35	2·17	1·90	1·62	1·03	1·46	1·36
Művészet :										
Állam	2·28	2·52	2·24	2·19	2·16	2·46	2·07	2·46	2·35	2·05
Budapest	0·93	1·20	1·33	1·42	1·50	1·36	1·04	0·64	0·66	0·69
Tudomány :										
Állam	61·82	60·86	58·95	60·53	60·45	59·98	59·13	67·13	67·65	69·21
Budapest	43·75	41·49	38·34	38·57	40·87	35·75	37·63	35·28	33·41	33·72
Összesen :										
Állam	66·47	65·92	64·86	66·82	66·50	66·01	64·72	74·12	74·44	75·87
Budapest	45·33	43·97	41·99	42·34	44·54	39·01	40·29	36·95	35·53	35·77
	2. Társadalmi politika.									
Közegészség és köztisztaság :										
Állam	25·35	25·07	25·73	22·74	22·24	24·11	21·19	13·90	13·15	13·51
Budapest	32·82	34·41	38·97	33·25	31·97	25·84	25·48	24·62	25·99	27·29
Egyéb társadalmi politika :										
Állam	8·18	9·01	9·41	10·44	11·26	9·88	14·09	11·98	12·41	10·62
Budapest	21·85	21·62	19·04	24·41	23·49	35·15	34·23	38·43	38·48	36·94
Összesen :										
Állam	33·53	34·08	35·14	33·18	33·50	33·99	35·28	25·88	25·56	24·13
Budapest	54·67	56·03	58·01	57·66	55·46	60·99	59·71	63·05	64·47	64·23
	3. Mindössze.									
Állam	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00
Budapest	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00
	d) *A művelődéspolitikai, illetőleg társadalompolitikai kiadások százalékában.*									
	1. Művelődési politika.									
Vallás :										
Állam	3·57	3·85	5·65	6·13	5·86	5·40	5·44	6·10	5·96	6·07
Budapest	1·44	2·92	5·53	5·54	4·87	4·87	4·03	2·79	4·09	3·80
Művészet :										
Állam	3·43	3·83	3·46	3·28	3·24	3·73	3·20	3·33	3·16	2·70
Budapest	2·04	2·72	3·17	3·36	3·37	3·49	2·57	1·75	1·87	1·93
Tudomány :										
Állam	93·00	92·32	90·89	90·59	90·90	90·87	91·36	90·57	90·88	91·23
Budapest	96·52	94·36	91·30	91·10	91·76	91·64	93·40	95·46	94·04	94·27
Összesen :										
Állam	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00
Budapest	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00
	2. Társadalmi politika.									
Közegészség és köztisztaság :										
Állam	75·60	73·55	73·22	68·55	66·39	70·92	60·05	53·70	51·43	55·98
Budapest	60·03	61·42	67·18	57·67	57·65	42·36	42·68	39·04	40·31	42·49
Egyéb társadalmi politika :										
Állam	24·40	26·17	26·78	31·45	33·61	29·08	39·95	46·30	48·57	44·02
Budapest	39·97	38·58	32·82	42·33	42·35	57·64	57·32	60·96	59·69	57·51
Összesen :										
Állam	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00
Budapest	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00

Ha először a *művelődési politika* terét nézzük, a *tudományok ápolására* fordított kiadásoknak feltűnően kiemelkedő szerepe nem lephet meg bennünket. Azért nem, mert a *közoktatásügy* kiadásait — amint később mindjárt látni fogjuk — ide kellett soroznunk. Ezeknek a kiadásoknak pedig döntő súlyuk van egész művelődési politikánkban. Már itt előre kell bocsátanunk azonban, hogy osztályozásunknak ez a módja is többé-kevésbbé ingatag alapon áll. Hiszen nyilvánvaló, hogy tágabb értelemben vett közoktatásügyünkön belül nemcsak tudományos, hanem egyúttal vallásos és művészeti nevelést is nyujtunk. Önmagában véve annak a körülménynek tehát, hogy évtizedünk folyamán az összes művelődéspolitikai kiadásokból mind a fővárosnál, mint pedig az államnál több mint $^{9}/_{10}$ rész egyedül a tudományok ápolására jutott, túlnagy közvetlen jelentőséget ne tulajdonítsunk.

Annak a ténynek megítélésénél is legyünk óvatosak, hogy *székesfővárosunk* kiadásainak emelkedése a jóléti politika minden egyes tételénél évtizedünk folyamán *sokkalta magasabb* volt, mint a megfelelő állami kiadásoké. Hiszen az állami kiadásoknál itt több tételre vonatkozólag emelkedés helyett csökkenést tapasztalunk. Miként ugyanis a belső hatalmi politika terén, úgy a jóléti politikában is erősen érezteti hatását az a már fentebb fejtegetett körülmény, hogy az állam kiadásainak igen nagy és évtizedünk folyamán is növekedő része jutott külső hatalmi politikájára. Budapestnél viszont ily címen csak elenyésző és még évtizedünk folyamán is csökkenő kiadásokkal találkoztunk. Nyilvánvaló, hogy minél jobban hangsúlyozza államunk külső hatalmi politikáját, általában a tevékenységeknek annál nagyobb részét kénytelen átengedni a jóléti politika terén is a fővárosnak.

A művelődési politikán belül ez a helyzet különösen a *művészet* támogatására fordított kiadásokkal kapcsolatosan szembeötlő. Míg ugyanis az állam összes idevágó kiadásai évtizedünk folyamán $^{1}/_{5}$-nyi csökkenést mutattak, addig Budapest még ezen a téren is csaknem $^{1}/_{10}$-del fokozta kiadásait. $^{1}/_{10}$-nél jóval nagyobb arányban növelte költségeit a *tudományok* ápolásának terén is, míg az állam megfelelő kiadásainak összege évtizedünk egészében csupán elenyésző árnyalattal emelkedett.

Nagyot haladtunk azonban mind az államnál, mind pedig a fővárosnál a *vallási élet* közületi támogatása tekintetében. Itt kétségtelenül azok a visszahatások éreztetik súlyukat, amelyek még a tanácsköztársaság vallásellenes magatartása nyomán köszöntöttek be. A nemzeties felbuzdulással karöltve járt vallási életünk fellendülése: a nemzeti megújhodás egyúttal vallásos életünknek is megújhodását jelentette. Államunk évtizedünk egészében $^{3}/_{4}$ résszel növelte a vallási élet ápolására fordított kiadásait, Budapest pedig nem kevesebb mint háromszorosára emelte megfelelő kiadási tételeit. Ez a különbség különösen azért nagy horderejű, mert az utóbbi nemzedékek fejlődésének során vallásosságunk a fővárosban többet szenvedett, mint vidéken. A fővárosi élet lázasabb anyagi tülekedése is inkább ellensége a

vallásosságnak, mint a vidéki hangulat lassúbb üteme. Annál nagyobb fontossága van annak a körülménynek, hogy fővárosunk évtizedünk folyamán többszörösen gyorsabb ütemben fokozta a vallásos élet támogatására irányuló figyelmét, mint az állam. Ilyképen évtizedünk ezen a téren a megelőző évtizedekkel szemben éppen fordított helyzetet mutat. Míg korábban a főváros lankadó vallásossága inkább a vallásosabb vidékről pótolta hanyatló erőit, addig évtizedünkben inkább a vidék meríthetett a fővárosnak gyorsabb ütemű vallási lendületéből. Ennek a különbségnek eredménye az, hogy évtizedünk folyamán legalább is tetemesen csökkent az a nagy különbség, amely nálunk a vallásosság foka terén korábban a főváros terhére és a vidék javára mutatkozott.

Tekintetbejövő zárszámadásaink beosztásához képest művelődési politikánk kiadásait még mindig áttekinthetőbben tudjuk tagolni, mint *társadalompolitikai kiadásainkat.* Hogy az utóbbiak terén az állam és Budapest között valamelyes összehasonlíthatósághoz jussunk, ahhoz a fogáshoz kellett folyamodnunk, hogy csupán két alcsoportot különböztettünk meg: egyrészt a közegészségügyi és a köztisztaságügyi kiadásokat, másrészt pedig azokat, amelyeket a rövidség kedvéért egyéb társadalompolitikai kiadásoknak nevezünk. Amint alább még tüzetesebben is látni fogjuk, ehhez az alcsoporthoz sorozzuk összes a szó szorosabb értelmében vett társadalompolitikai kiadásainkat. Közegészségügyi és köztisztaságügyi kiadásainkról viszont már korábbi kapcsolatban mondtuk, hogy egyébként rendszerint nem is szoktuk őket a tulajdonképeni társadalmi politika területéhez tartozóknak tekinteni.

Összes tágabb értelmű társadalompolitikai kiadásainkból a *közegészségügyre* és a *köztisztaságügyre* az államnál főleg azért jut jóval nagyobb rész, mint a fővárosnál, mert az állami kórházak fenntartási költségei különösen nagy súllyal esnek latba. Évtizedünk folyamán a szóbanforgó kiadások mind az államnál, mind pedig Budapest Székesfővárosnál visszaestek és helyükbe a társadalmi politika *egyéb*, tehát *tulajdonképeni* kiadásai nyomultak előtérbe. Hogy ez a folyamat a székesfővárosnál mennyivel nagyobb pénzösszegeket mozgatott meg, mint az államnál, arról már korábban szóltunk.

Most még csak azt kell hozzáfűznünk, hogy az állam társadalompolitikai kiadásainak évtizedünk folyamán való megitélésénél különösen *óvatosaknak* kell lennünk. Említettük már, hogy a huszas évek második fele társadalmi politikánk állami központosításának korszaka volt. A társadalmi biztosítás egységesítésén kívül akkoriban még néhány más nagy jelentőségű társadalompolitikai reform is megszületett. Ezek egyaránt az állam idevágó jelentőségét emelték ki. A különálló *népjóléti minisztérium* működése azonban csak 1931-ig tartott, és 1932-től kezdve ennek a minisztériumnak tevékenységét a többi tárcák között osztottuk szét. Zömük a belügyminisztériumra jutott. Mind itt, mind pedig más tárcáknál azonban részben más tevékenységekkel egyesí-

tettük a társadalompolitikaiakat, úgyhogy tételeik az 1932. évi zárszámadásból már csak igen nehezen hámozhatók ki. Kétségtelen, hogy az a nagyarányú csökkenés, amely 154. táblánkban az állam társadalompolitikai kiadásaira vonatkozólag 1931 és 1932 között mutatkozik, főleg ennek a *szervezeti átcsoportosításnak* tudható be. Csak kisebb szerepet játszott benne az a körülmény, hogy a népjóléti minisztérium feloszlatásával együtt korábbi tevékenységei is valamelyest összezsugorodtak. Az a nagyarányú eltolódás tehát, amely idevágó összehasonlításainkban az állami társadalmi politika terhére mutatkozik, tetemes részében csupán optikai csalódásnak bizonyul.

Mind az állami, mind pedig a fővárosi társadalompolitikai kiadásoknak valamennyi tétele *konjunktúraérzékenységről* tanúskodik. Valamennyiök ugyanis többé-kevésbbé a huszas évek végén vagy 1930-ban mutatja emelkedése tetőpontját. Innen kezdve pedig a harmincas évek első felének folyamán csökkentek. Azoktól a rendellenességektől, amelyek a népjóléti minisztérium feloszlatásával voltak kapcsolatosak, nyugodtan eltekinthetünk. A többi tételek között pedig fontos idevágó különbségek állapíthatók meg.

Leginkább változékonyaknak a művészet közületi támogatásának költségei mutatkoztak. A huszas évek második felének folyamán az államnál is, különösképen azonban a székesfővárosnál igen magasra emelkedtek, hogy azután a harmincas évek első felében annál mélyebbre zuhanjanak. 1934-ben Budapestnél megint megközelítőleg egy évtizeddel korábbi színvonalukra helyezkedtek, az államnál viszont még ennél is sokkalta mélyebbre estek. Ez a jelenség nyilvánvalóan azzal indokolható, hogy manapság uralkodó felfogásunk szerint összes jólétpolitikai kiadásaink közül talán még a művészetek támogatására fordított kiadásoknak van leginkább fényűzési jellegük. Az idevágó tételek nagyfokú konjunktúraérzékenysége tehát többé-kevésbbé hasonló összefüggésekből sarjadzik, mint fényűzési cikkeink árának nagy változékonysága.

Összes többi jólétpolitikai kiadásaink a harmincas évek első felének pangásában zsugorodásuk irányában nagyobb *merevséget* tanúsítottak. Nyilvánvalóan azért, mert úgy tekintettük őket, hogy sürgősebb közületi szükségleteink kielégítésére hivatottak. A vallási élet támogatására fordított kiadások már csak annál a nyomatéknál fogva sem voltak a művészetpártolási kiadásokhoz hasonlóan nagy arányban csökkenthetők, amely a vallási élet fellendülése javára egész évtizedünkben mutatkozott. A tudománypolitikai kiadások pedig a zömüket tevő közoktatásügyi kiadásoknak merevsége révén hanyatlottak csak viszonylag kisebb arányban. Közoktatásügyünk területén még átmeneti általános gazdasági hanyatlás idején sem hozunk szívesen nagyobb áldozatokat, mert jól tudjuk, hogy a távolabbi jövőben az ilyen áldozatoknak aránytalanul súlyos kárait látnánk. A közegészségügyi és köztisztaságügyi kiadásoknak a harmincas évek első felében

mutatkozó viszonylagos merevsége főleg onnan ered, hogy ezeken a területeken való fejlődésünk éppen a legújabb kor haladó követeléseinek előterében áll. Az egyéb társadalompolitikai kiadásoknál pedig arra kell gondolnunk, hogy ezek elsősorban éppen a pangás okozta nyomor enyhítésére irányultak. Kézenfekvő, hogy a pangás idején nagyobb arányban csökkenthetők nem voltak.

Innen van, hogy *Budapest összes társadalompolitikai kiadásai* a huszas évek közepe és 1930 között több mint kétszeresükre emelkedtek, 1930 és a harmincas évek közepe között csupán mintegy ¼ részükkel estek vissza. Ha akarjuk, ezt a fejlődést hosszabb lejáratú irányvonaluk emelkedéseként könyvelhetjük el. A magyar *államra* vonatkozólag viszont ilynemű arányok felállításával azért jutnánk csak csalóka képhez, mert a népjóléti minisztériumnak a harmincas évek elején bekövetkezett megszüntetése és tevékenységeinek szétosztása számításainkat ebben a vonatkozásban erősen zavarja. Államunk tényleg a harmincas évek közepe táján is sokkal többet adott ki társadalompolitikai célokra, mint amennyit megfelelő zárszámadási tételeiből kihámozhatunk. Azok az állami társadalompolitikai kiadások ugyanis, amelyek más tételekkel kapcsolatosan szerepelnek és ezért csak kevésbbé jól választhatók külön, tetemes összegre rúgnak.

b) A vallási élet és a művészetek ápolására fordított kiadásaink.

Ha általános áttekintésünk után mármost részletesebben nézzük jólétpolitikai kiadásainkat, akkor figyelmünket — fenti csoportosításunk szerint — elsősorban a *művelődéspolitikai*, közelebbről pedig a *vallási élet* támogatására fordított közületi kiadásokra kell irányítanunk. Az *állam* idevágó kiadásai bővebb boncolgatást nem igényelnek. Elegendő, ha röviden megjegyezzük, hogy itt zárszámadásaink azon tételeiről van szó, amelyek vallási célok támogatásának és egyházak javadalmazásának címén szerepelnek. Főleg az alsó papság illetményeihez és egyéb egyházi kiadásokhoz való állami hozzájárulások tartoznak ide.

Budapest Székesfőváros vallási célokra fordított kiadásait már jobban oszthatjuk legalább két alcsoportra. A fővárosi kegyuraságggal járó kiadásoktól megkülönböztethetjük a fővárostól fizetett felekezeti segélyeket. *Függelékünk 54. táblájában* megmutatjuk, hogy kettőjük közül a kegyuraság mennyivel nagyobb kiadásokat jelent. Évtizedünk elején az összes székesfővárosi vallási célra fordított kiadásoknak még több, mint $^{9}/_{10}$ részére rúgtak. Minthogy azonban évtizedünk egészében a felekezeti segélyek tételei gyorsabb ütemben emelkedtek, a harmincas évek közepén az összes vallási célra fordított székesfővárosi kiadásokból már csak kevesebb mint ¾ rész jutott a kegyurasági kiadásokra és több mint ¼ rész a felekezeti segélyekre.

Mindkét csoportban ugyan erős *konjunktúraérzékenység* mutatkozik. Míg azonban a *kegyurasági kiadások* a huszas évek vége és a harmincas évek közepe között felükre estek vissza, addig a *felekezeti segélyek* tétele ugyanekkor csak mintegy $^2/_5$-nyi csökkenést mutatott. Igaz, hogy az idevágó kiadások már a huszas évek második felének fellendülésében is sokkalta gyorsabban emelkedtek, mint a kegyuraságiak. Részben mégis az okozta a felekezeti segélyek tételeinek viszonylagos előnyomulását, hogy a harmincas évek első felének pangásában csak nehezebben és így kisebb mértékben voltak csökkenthetők, mint a kegyurasági kiadások. A háttérben arról van szó, hogy a felekezeti segélyekből viszonylag nagy rész jut közoktatási tevékenységek támogatására. Ezek pedig, amint már fentebb is hangsúlyoztuk, még általános gazdasági pangás idején is csak nehezen szoríthatók le. Merevségük itt különösen abban a körülményben gyökerezik, hogy javarészük az alsófokú oktatás segélyezésére vonatkozik.

Függelékünk 55. és 56. táblájában a művészeti célokra fordított közületi kiadásokat tagoljuk. Először az *állam* idevágó kiadásait osztjuk egyrészt az állami művészeti tanintézetek kiadásaira, másrészt pedig a művészeti célok egyéb támogatásának költségeire. Utóbbiakhoz a Műemlékek Országos Bizottságára, az állami színházakra és a mozgófényképügyi célokra fordított kiadások tartoznak. Ha mindennemű állami művészeti oktatásunkra fordított kiadásainkat az első csoporthoz csatolnánk, akkor annak tételei erősen megduzzadnának. Hiszen, amint fentebb mondtuk, alig van oly általános tanintézetünk, amelynek tanrendjében a művészeti oktatásnak legalább alapelemei ilyen vagy amolyan vonatkozásban nem szerepelnének. Itt azonban csakis azoknak a művészeti tanintézeteknek kiadásaira irányítjuk figyelmünket, amelyek kizárólag, vagy legalább is túlnyomórészt művészeti oktatást nyujtanak. Így körülírt tételük az állam összes művészeti célokra fordított kiadásainak mind évtizedünk elején, mind pedig végén csupán nem egészen $^1/_4$ részére rúgtak. Ilyképen az itt említett összes állami kiadásoknak több mint $^3/_4$ része a művészeti célok egyéb támogatására jutott.

Nem meglepő, hogy ezek az utóbbi kiadások a *huszas évek második felének* fellendülése folyamán jóval gyorsabb ütemben emelkedtek, mint a művészeti tanintézetek költségei. A viszonylagos jólét éveiben a szóbanforgó egyéb célokra, műemlékeinkre, állami színházainkra, mozgófényképügyünkre stb. könnyebben költhettünk, mint amilyen mértékben művészeti tanintézeteink fejlesztésére szántuk el magunkat. A *harmincas évek első felében* viszont a művészeti tanintézetek kiadásainak tétele meglehetős merevséget mutatott, míg a művészeti célok egyéb támogatásának kiadásai igen erősen visszaestek.

Székesfővárosunknak művészeti célokra fordított kiadásait részben a székesfővárosi színházak, részben pedig az egyéb művészeti célokra fordított kiadások tételeire oszthatjuk. Évtizedünk elején a színházak költségei

valamivel nagyobbak voltak az egyéb művészeti célokra fordított fővárosi kiadások összegénél; évtizedünk végén pedig az utóbbiak haladták túl az előbbieket.

A két alcsoport között *konjunktúraérzékenységük* síkján itt is tanulságos különbségek mutatkoznak. Önmagukban véve ugyan a *színházakra* fordított kiadások is meglehetősen konjunktúraérzékenyek. Hiszen a huszas évek közepe és vége között kétszeresükre emelkedtek, hogy azután a harmincas évek első felében megint felükre essenek vissza. Náluk azonban mégis sokkal inkább konjunktúraérzékeny az *egyéb művészeti célokra* fordított fővárosi kiadások. Összegük a huszas évek közepe és 1930 között több mint négyszeresen emelkedett; a harmincas évek közepére pedig csaknem megint egy évtizeddel korábbi színvonalukra süllyedtek vissza. A két tétel közötti különbség hasonlít itt ahhoz, amelyet az állami művészeti tanintézetek kiadásai és az egyéb művészeti célokat támogató állami kiadások között láttunk. A fővárosi színházaknál köztudomásúlag oly intézményekről van szó, amelyek márholnapra egykönnyen általában nem létesíthetők és nem is szüntethetők meg. Az egyéb művészeti célokra fordított fővárosi kiadások viszont oly támogatásokból és vásárlásokból állnak, amelyek általános gazdasági fellendülés idején sokkalta könnyebben terjeszkednek ki, a pangás éveiben pedig sokkalta kisebb akadályok árán is összezsugoríthatók.

C) *Tudománypolitikai kiadásaink.*

Amint már ismételten mondtuk, *tudománypolitikai* kiadásaink zöme közoktatásügyi kiadásokra jut. Aránylag csekély részük szolgál csak az egyéb tudományos célok támogatására. Ebből már önként adódik két csoportra való felosztásuk: egyrészt a közoktatási kiadásokra, másrészt pedig az egyéb tudományos célok támogatásának kiadásaira. Ezt a felosztást követjük *függelékünk 57. és 58. tábláiban*, amelyekben közelebbről is részletezzük először az állam, azután pedig a székesfőváros tudománypolitikai kiadásait. Az alcsoportok beosztása azután a szóbanforgó főcsoportokon belül egyrészt az állami, másrészt pedig a székesfővárosi zárszámadások felépítéséhez képest már valamelyest különbözően alakul.

Ami először az *állami tudománypolitika közoktatásügyi* kiadásait illeti, azokat négy csoportra oszthatjuk: az állami felső-, az állami közép- és az állami alsófokú tanintézetek kiadásaira, valamint az egyéb közoktatási kiadások tételeire.

Ezen négy csoport közül az *első* a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem, a szegedi Ferenc József Tudományegyetem, a decreceni Tisza István Tudományegyetem, a pécsi Erzsébet Tudományegyetem, a budapesti Tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Kar, a József Műegyetem, az állami Tanárképző Intézet költségeit foglalja magában. 1934 óta a buda-

pesti Tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Kar, a József Műegyetem, az Állatorvosi Főiskola, valamint a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola egyetlen felső tanintézetté, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemmé egyesültek. A megfelelő kiadási tételeket is ilyképen összevontuk.

A *középfokú* állami oktatás kiadásai a tankerületi főigazgatóságok, a középiskolák és középiskolai internátusok, a testnevelés, a polgári iskolák, a felsőkereskedelmi iskolák, a szakiskolák és gyógyítva nevelő iskolák, valamint a bábaképző intézetek költségeire terjeszkednek ki. Egészen nyilvánvaló, hogy ez az alcsoport erősen vegyes jellegű. Annyiben vegyes, hogy különösen a termelési politika és a társadalmi politika területére átnyúló kiadási tételeket is magában foglal. Ilyenek a felsőkereskedelmi iskolák és a szakiskolák kiadásai, amelyeknek főleg általános termelési életünk látja hasznát, valamint a gyógyítva nevelő iskolák, amelyekről korábbi összefüggésben mint gyógypedagógiai intézetekről szóltunk és amelyeknek társadalompolitikai céljai egészen kézenfekvők. Az is kétségtelen, hogy ebben a csoportban oly tanintézetek is szerepelnek, amelyeket egyébként részben főiskoláknak, részben pedig alsófokú iskoláknak szoktunk tekinteni. Így utalhatnánk egyrészt a testnevelési főiskolára, másrészt pedig az általában alsófokú tanintézeteknek tekintett polgári iskolákra.

Az *alsófokú* állami közoktatás költségei a népnevelési tanfelügyelőségek, az elemi iskolai tanító- és tanítónőképzők, az elemi népiskolák, valamint a kisdedóvónőképző intézetek, továbbá a kisdedóvó intézetek és menedékházak költségeire oszlanak.

A negyedik csoport végül is, amelyet az *egyéb oktatásügyre* fordított állami kiadások tételének neveztünk, a nem állami iskolák támogatásából áll.

Az *egyéb tudományos célok* támogatásának állami kiadásai a tudományos és diákjóléti célok támogatásának, valamint az Országos Magyar Gyüjteményegyetemnek és Tanácsának költségeire oszlanak. A tudományos és diákjóléti célok támogatásának kiadásai viszont a Magyar Tudományos Akadémia segélyezésére, közkönyvtárak támogatására a külföldi tudományos intézetek szükségleteire, a közalkalmazottak gyermekeinek tanulmányi ösztöndíjára és más ösztöndíjakra, a természettudományi kutatások támogatására, az orvosi továbbképzés céljaira, tudományos kiadványok támogatására, segélyekre, továbbá külföldi és hazai tudományos mozgalmak költségeire, a Horthy Miklós Kollégiumra, az egyetemi ifjúság és az internátusok támogatására, a gyüjtemények felügyeletére és az iskolánkívüli népművelésre fordított összegekből állnak.

Az itt érintett *nyugellátási* tételek túlnyomó részükben a tulajdonképeni közoktatási kiadásokhoz tartoznak. Hiszen bennük javarészt a közoktatásügyi tanszemélyzet nyugdíjairól van szó.

Ha mármost eltekintünk ezektől a nyugellátási tételektől, akkor megállapíthatjuk, hogy az állam a *harmincas évek közepének* költségvetési adatai

szerint a közoktatásügyi kiadások legnagyobb tételét az alsófokú oktatásra fordítja. Utána következnek a középfokú oktatásra fordított kiadások, azután pedig a nem állami iskolák támogatásának és az állami felső oktatásnak költségei. *Évtizedünk elején*, azaz a huszas évek közepén azonban még más volt a helyzet. Akkor az összes állami közoktatásügyi kiadásoknak még több mint $^1/_3$-a jutott a nem állami iskolák támogatására, valamivel kevesebb mint $^1/_4$ részük az állami középiskolákra, valamivel több mint $^1/_5$ részük az állami felsőiskolákra és csak $^1/_5$ részük az állami alsóiskolákra. A sorrend tehát akkor még csaknem fordított volt.

Évtizedünk folyamán kétirányú igen fontos *eltolódásnak* voltunk tanui. Az első, a nem állami iskolák támogatásának tetemes csökkentésére vonatkozik. Ezeknek a támogatásoknak összege évtizedünk egészében csaknem felére süllyedt. A süllyedésnek tulajdonképeni értelme az, hogy elsősorban a közoktatásügy *államosítására* törekedtünk. Közoktatásügyi kiadásainkat tehát inkább új állami tanintézetek létesítésére, mintsem nem állami iskolák támogatására fordítottuk. Az eltolódások másik fontos iránya az volt, amely nagy nyomatékkal hangsúlyozta az *alsófokú* oktatás fejlesztését.

Költségvetési vonatkozásban ezek az eltolódások nem annyira a huszas évek második felének fellendülésében, mint inkább a harmincas évek első felének hanyatlásában domborodtak ki. *Első évtödünkben* ugyanis, azaz 1925 és 1930 között viszonylag a legnagyobb mértékben a középiskoláinkra fordított állami kiadásainkat emeltük. Utánuk következtek a nem állami iskolák támogatására, azután az állami felsőoktatásügyre és csak legvégül az állami alsófokú iskolákra fordított kiadások.

A harmincas évek első felének *pangásában* azonban, amidőn összes közoktatásügyi kiadásaink jelentékeny megszorítása vált szükségessé, legnagyobb mértékben a nem állami iskolák támogatására fordított kiadásainkat csökkentettük. A csökkentés arányának vonatkozásában második helyen az állami középiskolákra, harmadik helyen a felsőiskolákra és negyedik helyen az alsófokú iskolákra fordított kiadások következtek. Közelebbről úgy alakult a helyzet, hogy 1930 és 1934 között a nem állami iskolák támogatására fordított kiadásainkat csaknem $^1/_3$-ukra, az állami közép-, felső és alsófokú iskoláinkra fordított kiadásainkat pedig mintegy $^2/_5$-ükkel, $^1/_3$-ukkal, illetőleg csupán mintegy $^1/_{10}$ részükkel csökkentettük. Állami közoktatásügyünk terén tehát a szóbanforgó nagy eltolódások tulajdonképen csak a harmincas évek első felének pangásában, az akkor szükségessé vált különböző arányú csökkentések révén következtek be.

Ha pedig állami *közoktatásügyi kiadásaink egészét* hasonlítjuk össze egyrészt a tudománypolitika nyugellátási kiadásaival, másrészt pedig az egyéb tudományos célok támogatására fordított kiadásokkal, akkor szembeötlő az utóbbi két csoportnak viszonylagos előnyomulása. Az eltolódások itt is a harmincas évek első felének pangásában jöttek létre. A közoktatásügy

részesedése a huszas évek közepétől egészen 1932-ig nem kevesebb, mint $^4/_5$-nyi, sőt javarészt még annál is jóval több volt. A harmincas évek közepéig azután hirtelen $^2/_3$-nyi színvonalra esett vissza.

A *nyugellátások* tétele viszont a huszas évek második felében tapasztalt körülbelül $^1/_{10}$-nyi színvonaláról a harmincas évek közepe felé $^1/_4$-nyi magasságba emelkedett. Nyilvánvalóan azért, mert a harmincas évek első felének pangásában a közoktatásügyben nyugdíjaztatások révén megürült állásoknak tetemes részét éppen takarékoskodási megfontolások alapján nem töltöttük be. A nyugellátások tételének így viszonylagosan emelkedniök kellett.

Az *egyéb tudományos célok* állami támogatására fordított kiadások tételének viszonylagos súlya különösen azért emelkedett valamelyest a harmincas évek közepe táján, mert akkoriban részben diákjóléti ügyeinknek kellett fokozott figyelmet szentelnünk, részben pedig az állami gyüjtemények felügyeletét és egyéb idevágó intézményeinket fejlesztettük erélyesebben. Értsük meg azonban jól: itt nem abszolút, hanem csak viszonylagos emelkedésről van szó. A viszonylagosságot az összes állami tudománypolitikai kiadásokon belül nézzük.

Budapest székesfőváros tágabb értelemben vett tudománypolitikai kiadásait, amint azt függelékünk 58. táblájában tesszük, szintén részben közoktatásügyi, részben pedig egyéb tudománytámogató kiadásokra oszthatjuk. A közoktatásügyi kiadások csoportján belül alcsoportokként a középfokú iskolákra, az alsófokú iskolákra, a szakiskolákra és a vegyes tanintézetekre, az egyéb közoktatási intézményekre és szükségletekre, valamint a közoktatási nyugellátásokra fordított kiadásokat különböztethetjük meg. Az egyéb tudományos célú kiadások pedig egyrészt a fővárosi múzeumok költségeire, másrészt pedig vegyes idevágó kiadásokra, azaz főleg a fővárosi nyilvános könyvtár, a fővárosi állat- és növénykert, valamint a fővárosi pedagógiai filmműhely és -raktár költségeire oszlanak.

A szóbanforgó főcsoportok között a legnagyobb tételek fővárosunknál is a *közoktatásügy* kiadásaira jutnak. Ezek évtizedünk egész folyamán az összes fővárosi tudománypolitikai kiadásoknak több mint $^9/_{10}$-ére rúgtak. A *vegyes* kiadások csoportja bizonyos ingadozásokkal az $^1/_{10}$-nyi színvonalon alul marad. Csak 1929-ben, 1930-ban és 1931-ben süllyedt mélyebbre, amidőn viszont a fővárosi *múzeumokra* vonatkozó tételek emelkednek tekintélyesebben. Közelfekvő azonban, hogy ezekben az években részben belső elszámolási átcsoportosítások is szerepet játszottak.

Az összes fővárosi közoktatásügyi kiadásokból évtizedünk elején $^2/_5$ rész az *alsófokú*, $^1/_3$ rész a *középfokú oktatásra*, csaknem $^1/_5$ rész a *nyugellátásokra*, a maradék pedig részben a *szakiskolákra* és részben az *egyéb* közoktatásügyi intézményekre, valamint szükségletekre jutott. Évtizedünk folyamán fővárosunk azután nagy eréllyel fejlesztette szakiskoláit és valamint úgynevezett »egyéb« közoktatási intézményeit, úgyhogy a harmincas évek

közepére ezeknek együttes szóbanforgó részesedése már több mint $^1/_6$-re rúgott. A nyugellátások tételét évtizedünk egészében csaknem $^1/_5$-évei sikerült csökkentenünk. A közép- és alsófokú tanintézetekre fordított kiadások évtizedünk egészében megközelítően változatlanok maradtak. Így az évtized végén az összes székesfővárosi közoktatásügyi kiadásokból a nyugellátásokra már csak alig $^1/_7$ rész, az alsófokú oktatásra alig $^1/_3$ rész, a középfokú oktatásra pedig csak jóval kevesebb mint $^1/_3$ rész esett. A helyzet természetesen itt is az, hogy — meglehetősen nagyfokú idevágó konjunktúraérzékenységünk következtében — a nyugellátások kivételével az összes szóbanforgó tételek a huszas évek végén viszonylag igen magasra emelkedtek, hogy azután a harmincas évek első felének pangásában többé-kevésbbé tetemes mértékben újra csökkenjenek.

A *fővárosi* és az *állami* tudománypolitikai kiadások *egybevetésében* mindenekelőtt az szembeötlő, hogy a fővárosnak felsőoktatási kiadásai nincsenek. Azért nincsenek, mert a főváros nem tart fenn főiskolát. Második vonásként különösen az fontos, hogy míg az a rész, amely az összes közoktatásügyi kiadásokból az alsófokú oktatásra jut, az államnál erőteljesen emelkedett, addig a fővárosnál valamelyest még vissza is esett. Ennek a fontos különbségnek indokai azonban egészen kézenfekvők. Fővárosi alsófokú oktatásunk ugyanis már a huszas évek közepe táján is viszonylag magas színvonalon állt. Ugyanezt a vidék egynémely részéről korántsem mondhatnók. Különösen Alföldünknek voltak a közoktatásügy szempontjából igen elhanyagolt részei. A hiányokat itt teljes erővel kellett pótolnunk. Ezt tettük évtizedünk folyamán. Vidéki és különösen alföldi alsófokú oktatásunknak azonban sokat kell majd még a jövőben fejlődnie, hogy a fővárosi állapotok közelébe emelkedhessék.

D) *Közegészségügyi és köztisztaságügyi kiadásaink.*

Térjünk át mármost *társadalompolitikai* kiadásaink részletezésére. A magyar *állam közegészségügyi* és *köztisztaságügyi* kiadásait a legcélirányosabban két csoportra oszthatjuk: egyrészt a közegészségügy és a köztisztaságügy általános igazgatási költségeire, másrészt pedig a különös egészségügyi intézmények kiadásaira. Az *első* csoporthoz tartoznak a fertőző betegségek elleni védekezésnek, az ivóvízszerzésnek, a népbetegségek elleni védekezésnek, a tisztviselői betegsegélyezésnek stb., a háború áldozatairól való gondoskodásnak és az ezen gondoskodás céljait szolgáló intézeteknek, az állami művégtag-gyárnak, a háborúban elesettek árvái gondozásának és a népgondozó kirendeltségeknek költségei. A *második* csoporthoz pedig az Országos Egészségügyi Tanácsra, a kerületi közegészségügyi felügyelőkre, az állami elmeés ideggyógyintézetekre, az állami szemkórházra és a gyulai állami kórházra, az egyéb állami kórházakra, az országos közegészségügyi intézetre, valamint a társadalomegészségügyi intézetre és múzeumra fordított kiadásokat sorolhatjuk.

Függelékünk 59. táblájának tanúsága szerint az első csoport tételeinek egésze *évtizedünk folyamán* sokkalta fontosabbnak bizonyult a második csoporténál. A második csoportba tartozó egyik-másik intézményünk kiadásait azonban a harmincas évek első felének pangásában csak sokkalta csekélyebb mértékben csökkenthetik, mint az első csoportba tartozó kiadások zömét. Hiszen különös egészségügyi intézményeink sorában a kórházak nagy súllyal esnek latba. Ezeknek költségei pedig még az általános gazdasági pangás idején is csak nehezen és csekélyebb mértékben csökkenthetők. Így magyarázható, hogy a szóbanforgó első csoportra a huszas évek közepén összes állami közegészségügyi és köztisztaságügyi kiadásainknak majdnem $^9/_{10}$ része, a harmincas évek közepén már csak $^3/_4$ része jutott. A második csoport részesedése pedig megfelelően valamivel több, mint $^1/_{10}$ részről $^1/_4$ részre emelkedett.

Budapest székesfőváros közegészségügyi és köztisztaságügyi kiadásait a rendelkezésünkre álló zárszámadási és költségvetési adatok alapján már részletesebben is áttekinthetjük és megfelelően több csoportra oszthatjuk. Ezt tesszük *függelékünk 60. táblájában.* Benne hat csoportot különböztetünk meg: a népfürdőkre,[1]) a gyógyfürdőkre és gyógyforrásokra,[2]) a közkórházakra, a Községi Temetkezési Intézetre, a köztisztasági szolgálatra, valamint a közegészségügyi intézményekre[3]) fordított kiadásokat.

Közöttük *nagyobb tételek* csak a közkórházakra, a köztisztasági szolgálatra, valamint a gyógyfürdőkre és gyógyforrásokra jutnak. A közkórházaknak a székesfővárosi közegészségügyi és köztisztaságügyi összes kiadásokban való részesedése évtizedünk folyamán valamivel több mint $^1/_3$-ról csaknem felényire emelkedett; a köztisztasági szolgálaté több mint $^1/_3$-ról $^1/_4$-re süllyedt; a gyógyfürdők és gyógyforrásoké pedig megközelítően megmaradt $^1/_8$-nyi színvonalán. A közegészségügyi intézmények részesedése a huszas évek közepe táján még több mint $^1/_7$-es színvonalon állt. Átmeneti erőteljes emelkedés után azonban a harmincas évek közepére $^1/_{10}$ alá süllyedt. Ugyanekkor a népfürdőkre és a Községi Temetkezési Intézetre jutó kiadások együttes összege is az $^1/_{10}$-nyi színvonalon alul maradt. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy különösen a Községi Temetkezési Intézet részesedése évtizedünk elején még csak sokkalta csekélyebb volt.

Évtizedünk tehát azt mutatja, hogy fővárosunk közegészségügyi és köztisztaságügyi tevékenységeinek sorában különösen kórházügyére, valamint gyógyfürdőinek és gyógyforrásainak fejlesztésére vetett súlyt. A *közkórházakra*

[1]) Ezekhez tartoznak az ingyenes dunafürdők is.

[2]) Részletezésük: Szent Gellért-gyógyfürdő és szálló, Széchenyi Gyógyfürdő, Rudas-gyógyfürdő, Székesfővárosi Ásványvízüzem.

[3]) Idetartoznak: a Közegészségügyi és Bakteriológiai Intézet, a Fertőtlenítő Intézet, az egészségügyi gondozó intézetek kiadásai és egynéhány velük kapcsolatos vegyes kiadási tétel.

fordított kiadások csökkentésük irányában a harmincas évek első felének pangásában, miként az államnál, úgy itt is meglehetősen mereveknek bizonyultak. Különösen ezért sikerült ekkortájt emelniök viszonylagos fontosságukat.

Gyógyfürdőink és *gyógyforrásaink* ügye pedig — főleg idegenforgalmunkra való tekintettel — a harmincas évek első felének pangásában sem volt elhanyagolható. Itt közgazdaságilag oly elsőrendű érdekeinkről volt szó, amelyeknek jelentősége messze túlnyúlik a főváros saját gazdálkodásán. Hiszen idegenforgalmunkkal kapcsolatosan fizetési mérlegünk is közvetlenül tekintetbe jön. Javításának egyik fontos eszköze, amint megfelelő helyen már bővebben is kifejtettük, manapság éppen idegenforgalmunk élénkítése. Innen van a gyógyfürdőkre és gyógyforrásokra vonatkozó fővárosi kiadási tételek viszonylagos emelkedése.

E) *Szorosabb értelemben vett társadalompolitikai kiadásaink.*

A közegészségügyön és köztisztaságügyön kívüleső *tulajdonképeni társadalompolitikai kiadások* alakulását a magyar államra vonatkozólag *függelékünk 61. táblájában*, Budapest székesfővárosra vonatkozólag pedig az ottani *62. táblában* részletezzük.

Az *állam* idevágó kiadásait a legcélszerűbben négy csoportra oszthatjuk: az állami gyermekvédelem, a munkásbiztosítás, az állami közjótékonysági és emberbaráti intézmények, valamint az egyéb, azaz a vegyes állami társadalompolitikai kiadásokra. Az első csoporthoz az általános állami *gyermekvédelem* és az állami gyermekmenhelyek költségeit sorozzuk. Az állami *munkásbiztosítás* kiadásai részben a munkásbiztosítási alkalmazottak személyi járandóságaiból, részben pedig az Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI) és a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete (MABI) ügyviteli költségeihez való állami hozzájárulásokból és a velük kapcsolatos egyéb kiadásokból állnak. Az állami *közjótékonysági* és emberbaráti intézmények kiadásaihoz a vitás községi illetőségű, ellátásra szoruló szegények tartási költségei, a Magyar Vöröskereszt Egylet, a budai Erzsébet Zárda, a mentőegyesületek és a jótékony egyesületek segélyezésének, valamint az idevágó nyugellátásoknak kiadásai tartoznak.

A szóbanforgó negyedik csoportba, azaz a *vegyes* állami társadalompolitikai kiadások rovatába részben a *Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium* központi igazgatási és nyugellátási kiadásait, részben pedig az *Országos Földbirtokrendező Bíróság* (OFB) költségeit sorozuk. Az nem vitás, hogy az első mindenképen idetartozik. A második vonatkozásában már eltérő véleményekkel is találkozhatunk. Hiszen az Országos Földbirtokrendező Bíróság tevékenységei mezőgazdasági politikai szempontból is elsőrangúan fontosak. Ennyiben pedig kétségtelen, hogy a termelési politika területére

nyúlnak át. Fontoljuk meg azonban, hogy ennek az intézménynek tevékenysége még a mezőgazdasági politikán belül is elsősorban a birtokpolitikát érdekli. Földbirtokpolitikánknak pedig, amint már több vonatkozásban is említettük, elsősorban társadalompolitikai éle van. Azért, mert benne is elsősorban a különböző birtoknagyságok közötti egységes kiegyenlítésről, tehát végeredményben a társadalomgazdasági osztályellentétek kisimításáról van szó. Ily alapon tartottuk helyesebbnek, hogy ennek az intézménynek költségeit inkább az állam vegyes társadalompolitikai kiadásai közé soroljuk. 1932-ben egyébként, amint azt már korábban is érintettük, mindkét említett intézménynek különálló költségvetése megszűnt és így ettől az évtől kezdve 61. függeléki táblánk vegyeskiadásai rovata üresen marad. A Népjóléti és Munkaügyi Minisztériumról már fentebb mondtuk, hogy az 1932 : XIII. t. c.-kel megszüntettük és hogy tevékenységeinek körét a Belügyminisztérium hatáskörébe utaltuk. Az OFB kiadásai pedig 1932 óta az Igazságügyi Minisztérium kiadásai között szerepeltek. 1933-ban ugyanott a »Földbirtokreform befejezése« című kiadási rovat felelt meg nekik.

A négy csoportnak együttes kiadásai, tehát a magyar állam *összes* tulajdonképeni társadalompolitikai kiadásai viszonylagosan nem rúgnak túlnagy összegekre. Ezt már abból a tényből is következtetjük, hogy mind évtizedünk elején, mind pedig évtizedünk végén kiemelkedően nagy tételük az állami gyermekvédelem költsége volt. Évtizedünk egészében azonban ez a tétel nagyjában változatlan maradt, míg a munkásbiztosításra fordított állami kiadások több mint négyszeresükre, az állami közjótékonysági és emberbaráti intézmények kiadásai pedig kilencszeresükre emelkedtek. Indokolásul egyrészt a munkásbiztosítás államosításával járó nagy szervezeti átalakulások, másrészt pedig azoknak a tevékenységeknek széleskörű kiterjesztése szolgál, amelyeket állami segélyezésben részesített közjótékonysági és emberbaráti intézményeink évtizedünk folyamán kifejtettek.

Így magyarázható, hogy összes állami tulajdonképeni társadalompolitikai kiadásainkból *évtizedünk elején* több mint $^3/_5$ rész jutott a gyermekvédelemre; több mint $^1/_4$ rész a vegyes tételekre; munkásbiztosításra, valamint a közjótékonyságra és emberbaráti intézményekre együttvéve csak $^1/_{10}$ rész. A *harmincas évek közepetáján* azután a gyermekvédelem részesedése már csak alig felényire rúgott; a munkásbiztosításé önmagában több mint $^1/_5$ részre; a közjótékonysági és emberbaráti intézményeké pedig több mint $^1/_4$ részre emelkedett. A vegyes tételek ekkorra, mint már közelebbről is kifejtettük, egészen megszüntek. Kétségtelen, hogy a munkásbiztosítás, valamint a közjótékonysági és emberbaráti intézmények idevágó részesedéseinek a harmincas évek első felében mutatkozó emelkedését javarészt közvetlenül a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium megszüntetése indokolja. Ennek kiadásai ugyanis most már részben közvetlenül a szóbanforgó egyéb társadalompolitikai tevékenységek javára voltak fordíthatók.

Szembeötlő egyébként, hogy az állami közjótékonysági és emberbaráti intézményekre fordított kiadások évtizedünk folyamán mily sokkal erősebben voltak *konjunktúraérzékenyek*, mint akár a gyermekvédelemre, akár pedig a munkásbiztosításra fordított állami kiadások. Míg a gyermekvédelem költségei a huszas évek második felének fellendülése folyamán mindössze $^1/_3$-nyi emelkedést mutattak, hogy azután megint korábbi színvonalukra süllyedjenek vissza, és míg a munkásbiztosítás kiadásai a harmincas évek eleje és közepe között mindössze mintegy $^1/_4$ résszel süllyedtek, addig a közjótékonysági és emberbaráti intézményekre államunk 1931-ben — meglehetősen hirtelen kiugrással — csaknem 30-szor annyit adott ki, mint 1925-ben. 1934-ig azután ez a korábban már elért 30-szoros színvonal 9-szeresre, azaz kevesebb mint $^1/_3$-ára süllyedt vissza. Tetemes mértékben éppen a szóbanforgó közjótékonysági és egyéb intézményekre fordított kiadások megduzzadása okozta 1931-ben, hogy a szorosabb értelemben vett állami társadalompolitikai kiadások egésze is kivételesen magas színvonalat ért el: akkor több mint 30 millió pengőre rúgott.

Budapest székesfőváros tulajdonképeni társadalompolitikai kiadásai — a bonyolult székesfővárosi zárszámadások tételeihez képest — legjobban még két főcsoportra: a közélelmezési és a közjótékonysági politika költségeire oszthatók.

Az *első* főcsoporthoz tartoznak a Fővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet, a Marha-közvágóhíd és -vásár, a Sertés-közvágóhíd és -vásár, a Vásárcsarnok, az Állategészségügyi Telep költségei és az ezekkel közvetlenül kapcsolatos kiadások. Külön is hangsúlyozni kívánjuk, hogy idesoroltuk nevezetesen a székesfővárosi közélelmezési intézmények, azaz elsősorban a közélelmezés céljait szolgáló fővárosi közüzemek kiadásait is. Utóbbiakként Budapesten a Községi Élelmiszerárusító Üzem, a Községi Kenyérgyár és a Községi Lóhúsüzem, a Községi Zöldségelárusító Üzem, a Községi Szőlőtelep és a Községi Konyhakert-gazdaság jönnek tekintetbe. Ezek a közüzemek éppen úgy az önálló vagyonkezelésű székesfővárosi intézmények sorában szerepelnek, mint akár a székesfővárosi gyógyfürdők, azaz a Szent Gellért-gyógyfürdő és -szálló, a Rudas-gyógyfürdő és a Széchenyi-gyógyfürdő és a Székesfővárosi Ásványvízüzem, akár pedig a Községi Temetkezési Intézet, amelyeknek kiadásait a közegészségüggyel és a köztisztaságüggyel kapcsolatosan említettük. Alább még majd visszatérünk arra a kérdésre, hogy a székesfővárosi közüzemi kiadásoknak ilyetén szétbontása mennyiben indokolt.

Székesfővárosunk *közjótékonysági* kiadásait 62. függeléki táblánkban négy alcsoportra osztjuk: az állami csecsemő- és gyermekvédelem, a székesfővárosi ínségakció, a különböző közjótékonysági intézmények és a közjótékonysági szolgálat kiadásaira. Közjótékonysági intézményekként székesfővárosi szeretetotthonaink, a Hajléktalanok Menhelye, az árvaházak, a különböző lakásügyi intézmények, a Népszálló, a népotthonok és a városházi

étkező jönnek főleg tekintetbe. Az utóbbi két alcsoportba tartoznak még a közsegélyre szorultak ellátásának, valamint a háziipari és kertgazdasági foglalkoztatásnak költségei.

Az említett két főcsoport közül a székesfővárosi közélelmezési politika kiadásai évtizedünk egész folyamán — részben tetemesen is — felülmúlták a közjótékonysági politikáét. *Közélelmezési* politikára székesfővárosunk összes szorosabb értelemben vett társadalompolitikai kiadásaiból évtizedünk *elején* $^2/_3$ rész és évtizedünk *végén* is még csaknem $^3/_5$ rész jutott. Székesfővárosunk tehát igen egészséges érzékkel főleg a táplálkozás elsőrendű életszükséglete terén igyekszik megsegíteni alsó népességi rétegeit. Kétségtelen, hogy ennek a segítségnek igen kedvező társadalompolitikai hatásai vannak.

A székesfővárosi *közjótékonysági* politikán belül a *huszas évek közepe* táján még az említett »közjótékonysági intézmények« hangsúlyozása állt előtérben. Akkor az összes székesfővárosi közjótékonysági kiadásokból több mint $^2/_3$ rész jutott rájuk és több mint $^1/_5$ rész a »közjótékonysági szolgálat« tételeire. A helyzetet gyökeresen csak a harmincas évek első felének gazdasági hanyatlása változtatta meg, amidőn székesfővárosunknak közjótékonysági politikáján belül egyre nagyobb súlyt kellett fordítania ínségakciójára. Ez ugyanis a legsúlyosabb anyagi helyzetbe jutott fővárosi népességi rétegeknek közvetlen felsegítését célozta. Az eltolódások eredményeképen a *harmincas évek közepe* táján összes székesfővárosi közjótékonysági kiadásainkból már több mint $^3/_5$ rész esett egyedül az ínségakcióra ; az úgynevezett közjótékonysági intézményekre azonban már csak $^1/_5$ rész ; az úgynevezett közjótékonysági szolgálatra pedig mindössze $^1/_{10}$ rész. Az anya-, csecsemő- és gyermekvédelem végül kevesebb, mint $^1/_{10}$-nyivel részesedett.

Ebből a megoszlásból jól látjuk, hogy a gazdasági helyzet hullámzása mennyire közvetlenül nyomta rá bélyegét a székesfőváros tulajdonképeni társadalmi politikájára. Általában azt mondhatjuk, hogy fővárosi háztartásunk *nagyobb mozgékonyságával* ezen a területen is jobban tudott alkalmazkodni a konjunkturális változásokhoz, mint államháztartásunk.

Ebben a vonásban pedig megint csak azok az általános különbségek jutnak kifejezésre, amelyeket egyrészt székesfővárosi, másrészt pedig állami jóléti politikánk alakulása között fentebb kifejtettünk. Míg az *államnak* figyelmét elsősorban általánosabb és a távolabbi *jövőbe* tekintő feladatokra kell irányítania, addig *fővárosunk* mozgékonyabban és közvetlenebbül alkalmazkodhat a *mindenkori* konjunktúrától függő társadalomgazdasági változásokhoz. Tágabb értelemben vett ínségpolitikája is ezért lehet belterjesebb, mint az államé. A szóbanforgó különbségből azonban székesfővárosi és állami jóléti politikánk között eredményes *munkamegosztás* sarjadzik.

6. Termeléspolitikai kiadásaink.

A) *Termelési politikánk igazgatási és közüzemi feladatai.*

Azoknak a közületi beavatkozásoknak összességét, amelyeket már fentebbi általános átnézetünkben *termeléspolitikaiaknak* neveztünk, *szűkebb értelemben gazdaságpolitikaiaknak* is mondhatjuk. Korábban már ezt is említettük. A fogalmi szabatosság kedvéért itt mégegyszer hangsúlyozni kívánjuk, hogy termelési politika mint kifejezés a jelen összefüggésben azért látszik inkább helyénvalónak, mert a hagyományos értelemben vett gazdaságpolitikának fogyasztási és jövedelemeloszlási szempontjait már előbb taglaltuk. Most tehát tekintetünket ennek a hagyományos értelemben vett gazdaságpolitikának azokra a tevékenységeire összpontosíthatjuk, amelyeknek hivatása elsősorban és közvetlenül a termelési élet fellendítése. Felesleges még egyszer kidomborítanunk, hogy ezen tevékenységei folyamán egyúttal lépésről-lépésre többé-kevésbbé nagy horderejű fogyasztási és jövedelemeloszlási, valamint velük kapcsolatosan általános társadalompolitikai hatásokat is kivált.

Igy meghatározott termelési politikánk részben *igazgatási*, részben pedig *közüzemi* tevékenységekre oszlik. A két tevékenységi terület közötti különbségek azonban csak első ránézésre tünnek fel éleseknek. Amint az idevágó összefüggéseknek jobban mélyére tekintünk, kettőjüket igen könnyen hozhatjuk *közös nevezőre*.

Lényegében a helyzet ugyanis úgy áll, hogy a teljesen *szabad tőkegazdaság*, amint már korábban is mondtuk, semmiféle termelési politikát nem tűr meg. Siessünk azonban, hozzáfűzni, hogy ily teljesen szabad tőkegazdaságunk gyakorlatilag még soha és sehol nem volt. Legfeljebb csak közgazdasági tudósok elgondolásaiban létezett. Még a mult század közepetájának Angliájában is, amely pedig történelmünkben talán a legjobban közelítette meg a szabad tőkegazdaság eszményeit, számos termeléspolitikai rendszabályt alkalmaztak.

Mai gyakorlati megoldásaink is azokban az országokban, amelyek elvben még ragaszkodnak a tőkegazdaság rendszeréhez, az államkapitalizmus, vagy helyesebben az *állami tőkegazdaság* különböző árnyalatai között ingadoznak. Ez azt jelenti, hogy a tőkegazdaság állami irányításának többékevésbbé erélyesen beavatkozó rendszabályait alkalmazzák. Amíg az állami tőkegazdaság különböző árnyalatai uralkodnak, addig a termelési politikának is mindenképen *igazgatási* tevékenységei állnak előtérben. Az igazgatás ezen a téren az állami irányítással egyértelmű, amely azonban legalább alakilag meghagyja a tőkegazdasági magánkezdeményezés és a magánvállalati versengés rendszerét. Itt tehát még kapitalisztikus, azaz tőkegazdasági jövedelmezőségi költségszámításra felépített magánvállalatok állnak egymással szemben, amelyek egyaránt lehetnek akár egyéni, akár pedig társas vállalatok.

Amint viszont az állam nem elégszik meg többé a merőben igazgatási rendszabályok alakjába bujtatott irányítással, hanem egy lépéssel tovább megy, azaz az *államosítás* terére lép, akkor már az állami tőkegazdaság rendszere is alapjaiban változik meg. A tágabb értelemben vett államosításon itt részben már korábban is fennállt magánvállalatoknak állami kézbe való átvételét, részben pedig új állami vállalatoknak, azaz állami *közüzemeknek* létesítését értjük. A kettőnek szempontunkból való eredménye lényegében azonos: az államnak a termelésben való közvetlen részesedését jelenti. Minél számosabb és minél nagyobb fontosságú állami közüzemeink vannak, annál jobban tolódunk el az állami tőkegazdaság rendszerétől az államszocializmus terére.

A *tiszta államszocializmus* rendszerét akkor követjük, ha egész termelésünk állami közüzemek láncolatából épül fel. Ez az állapot teljesen még a bolsevista szovjetállamban sem valósult meg, mert a magánvállalkozásnak bizonyos igen szűk területen még ott is érvényesülést engednek. Az államszocializmussal szemben a municipálszocializmus vagy helyesebben *községi szocializmus* felületes megítélésben csak szervezési különbséget jelent. Ez utóbbinak rendszerében ugyanis a községek és városok kezén lévő közüzemek teljesítik lényegében ugyanazokat a feladatokat, amelyeket az államszocializmusban az állami közüzemek látnak el. Figyelmünket egyelőre annak megállapítására irányítjuk, hogy a községi és az esetleg fennálló megyei közüzemek súlyát is tekintetbe kell vennünk, amidőn mindenkori gazdasági rendszerünknek állami tőkegazdasági vagy inkább államszocialisztikus jellegét vitatjuk.

Most már sokkal jobban látjuk a termelési politika igazgatási és közüzemi tevékenységei közötti *különbség lényegét* is. Amíg egyiküknek sincsen említésre méltó súlya, addig a szabad tőkegazdaság rendszeréhez állunk közel. Amint viszont igazgatási tevékenységei magasra fejlődnek és amíg a közüzemekkel szemben még túlsúlyban maradnak, az állami tőkegazdaság rendszerét követjük. Ha pedig már a közüzemek, tehát a termelési politika közüzemi tevékenységei játszanak fontosabb szerepet, akkor az államszocializmus vagy esetleg a községi szocializmus terére siklottunk át.

A szóbanforgó három általános gazdasági rendszer *egymásközti határai* a gyakorlatban többnyire erősen elmosódnak. Megfelelően mosódik el a határ termelési politikánk igazgatási és közüzemi tevékenységei között is. Ezt különösen jól akkor látjuk, ha az ú. n. *vegyes üzemekre*, tehát azokra a vállalatokra gondolunk, amelyekben a közületeknek csupán kisebb-nagyobb részük van. Bennük az államkapitalisztikus és az államszocialisztikus törekvések közvetlen házasságra lépnek. Fűzzük mindjárt hozzá, hogy rendszerint szerencsétlen házasságra. Hogy miért szerencsétlenre, azt alább még indokolni fogjuk. Nyilvánvaló azonban, hogy az ily vegyes vállalatoknál termelési politikánknak egyrészt igazgatási, másrészt pedig közüzemi tevékenységei már különösen messzemenően folynak egymásba.

Az imént azt mondtuk, hogy egyrészt állami, másrészt pedig községi közüzemeink között inkább csak a felületes megítélés síkján mutatkoznak merőben szervezési, azaz csupán alaki különbségek. Ha azonban működésüket általános közgazdasági megfontolások síkjába vetítjük, akkor fontos anyagi, tehát lényegbevágó különbségeket találunk közöttük. Mint minden közületi tevékenységünknek, úgy a közüzemi tevékenységnek szeme előtt is elsősorban mindig a *termelékenység* eszményei lebegnek. Közüzemi tevékenységünk is azt nézi tehát, hogy közületi szükségleteink — a távolabbi jövő tekintetbevételével — miképen elégíthetők ki legjobban. Más szóval: a közüzemi tevékenységek szintén elsősorban azoknak a közületi szükségleteknek kielégítésére törekszenek, amelyeknek alapján a közüzemek létrejöttek. Ezt lényegében hasonló hangsúllyal teszik, mint a termelési politikának igazgatási tevékenységei. Ezen a síkon tehát, azaz a termelékenységi eszmények megvalósítására való törekvés vonatkozásában termelési politikánknak egyrészt igazgatási, másrészt pedig közüzemi tevékenységei között lényeges különbségek nincsenek.

Tételünk ezért fontos, mert belőle a termelési politikának mind igazgatási mind pedig közüzemi kiadásai hasonló megítélést nyernek. Kézenfekvően nagyon fonák álláspont lenne az, amely pl. a központi kereskedelmi közigazgatásban, azaz a Kereskedelmi Minisztérium tevékenységében mindenekelőtt pénzügyi deficittel, azaz hiánnyal dolgozó működési kört látna. Hiszen nyilvánvaló, hogy a kereskedelmi közigazgatás érdekében közületi anyagi áldozatokat kell hoznunk, azaz hogy pl. a Pénzügyminisztérium háztartási feleslegeiből kell fedeznünk azokat a hiányokat, amelyek a kereskedelmi tárca külön költségvetésében mutatkoznak. Mai állapotaink között még csak eszünkbe sem jutna a Kereskedelmi Minisztérium külön háztartására vonatkozólag *jövedelmezőségi* szempontokat felvetnünk. Elméleti síkon tehát mindenképen vitatható, hogy a közüzemek tevékenységénél vajjon jogos-e a jövedelmezőségi szempont kidomborítása. Hiszen egyes közüzemeink hiányait nemcsak másoknak feleslegeiből, hanem közigazgatási bevételeinkből is kiegyenlíthetjük. Csupán az a közgazda fogja egyoldalúan hangsúlyozni a közüzemek közvetlen jövedelmezőségének követelményeit, aki vagy nem tud felülemelkedni a rövidlátó magángazdasági szemléleten, vagy pedig többé-kevésbbé rosszhiszemű érvekkel óhajtja alátámasztani engesztelhetetlen szabadelvűségét. Az első esetben a közüzemeket a magánüzemekkel téveszti össze ; a másodikban pedig gondolatainak hátterében az a követelés rejtőzik, hogy közüzemeink egyáltalában ne legyenek. Álláspontja itt azért rosszhiszemű, mert nem egyenesen követeli a közüzemek megszüntetését, hanem jövedelmezőségi bírálatukon át mond róluk kedvezőtlen véleményt.

A való helyzet a következőképen áll. Az oly termelő üzemek, amelyek a mindenkori gazdasági helyzethez képest közvetlenül jövedelmezők, tőkegazdasági elgondolásunkban mindenképen a magánkezdeményezés, tehát

a *magánvállalkozás* körébe tartoznak. Az ily üzemek tevékenysége magánkezdeményezéssel és a szabad versenytől ösztökélt egyéni erők érvényesülésével mindenképen sikeresebben vezethető, mint közüzemi alapon. Az ily üzemek termékeinél vagy szolgáltatásainál ugyanis arról van szó, hogy a fogyasztóközönség — mindenkori közületi felfogásához (Gemeingeist) képest — közvetlenül is szívesen hajlandó értük teljes értékű anyagi ellenszolgáltatást adni, azaz a szabad piacon kialakuló árukat közvetlenül megfizetni. Ez az összefüggés ott érvényesül, ahol tisztán egyéni szükségletek állnak előtérben.

Közületi szükségleteink tetemes részének kielégítésénél azonban hiányzik a közvetlen egyéni ellenszolgáltatás szükségének teljes tudata. Hiszen épen ezért válnak közületi szükségletekké. Tudjuk, hogy kielégítésük csak közös eredménnyel lehetséges és ilyképen főleg vagy egészen társainktól várjuk a kielégítés érdekében hozandó áldozatokat. Magunk csak kevésbbé vagy egyáltalában nem vagyunk hajlandók az ily áldozatokhoz hozzájárulni. Éppen ezért nyúlunk a szóbanforgó szükségleteknek közös eszközökkel való kielégítéséhez és teszük őket ilyképen *közületi szükségletekké.*

Gondoljunk csak a *közvilágításra* vagy a *közutakra.* Mindkettőre valamennyiünknek csaknem egyaránt szükségünk van. Minthogy azonban megvalósításuk érdekében egyéni áldozatot legalább is csak igen egyenlőtlen arányban lennénk hajlandók hozni, a közület vállalja magára előteremtésüket és fenntartásukat. Így válik a közvilágítás és a közutak iránti szükségletünk közületi szükségletté. A felmerülő költségeket a közület tagjaitól, azaz a lakosságtól kétféle módon hajthatja be: vagy közvetlenül fizetteti meg őket a tekintetbejövő szükségletkielégítés kapcsán, vagy pedig a közvilágítás és a közutak szolgálatainak tényleges igénybevételét figyelembe nem véve vet ki rájuk megfelelő közterheket. Ha az első utat választaná, akkor közvilágításunk és közutaink inkább *közüzemi* alapon működnének. Ha pedig a második megoldás mellett dönt, akkor mind a közvilágításnak, mind pedig a közutaknak kiadásait általános *közigazgatási* kiadásaink körébe sorozzuk. Nyilvánvaló azonban, hogy a kétféle megoldás között inkább csak külső szervezeti különbségekről van szó. Míg közutainkon és közúti hídjainkon oly magas út- vagy kövezetvámot, illetőleg hídvámot szedünk, hogy belőlük nemcsak közutaink és hídjaink fenntartása, hanem építésük költségeinek törlesztése is fedezhető, addig inkább közüzemi megoldással állunk szemben. Amidőn pedig eltörüljük ezeket a vámokat, akkor közutainkról és közhidainkról már közületi igazgatási tevékenységeinken belül kell gondoskodnunk.

Államvasutainknál pl. inkább közbenső megoldás mellett döntünk. Kiadásaikat részben közvetlen bevételeikből fedezzük. Minthogy azonban ezek nem elegendők, azaz minthogy államvasutainknak pénzügyi hiányai mutatkoznak, részben közigazgatási bevételeinkből is hozzájárulunk kiadá-

saik fedezéséhez. Ha azonban államvasutainkat egészen magángazdasági, azaz — amint a gyakorlatban mondani szokás — kommerciális, kereskedelmi alapra helyeznénk, akkor feltétlenül közvetlen bevételeikből kellene fedeznünk összes kiadásaikat. Kézenfekvő azonban, hogy ebben az esetben már nem annyira tulajdonképeni közüzemről, hanem inkább oly üzemről lenne szó, amely lényegénél fogva inkább a magánvállalkozás körébe tartozik.

Talán már ennyiből is tisztán látjuk, hogy *korántsem kell mindenáron* törekednünk a közüzemek *közvetlen* jövedelmezőségére. Egyrészt azért nem, mert közvetlen jövedelmezőségüknél sokkalta fontosabb céljuk, hogy termékenységi feladataikat hibátlanul betöltsék. Másrészt pedig azért nem, mert ha közvetlenül jövedelmezőkké válnak, akkor — ismételjük — már inkább a magánkezdeményezés terére tartoznak.

Minél nagyobb valamely közület, annál általánosabb termelékenységi szempontjai vannak és közüzemei is annál inkább nélkülözhetik a közvetlen jövedelmezőséget. Minél kisebb azonban a közület, annál közvetlenebb tagjainak, azaz népességének egybetartozási tudata, a közüzem termékeinek fogyasztója annál inkább hajlandó értük megfizetni és a közüzemek jövedelmezőségi érdekei is annál inkább védhetők meg. Más szóval: minél kisebb a közület, annál könnyebben hozhatók egymással összhangba közüzemeinek termelékenységi és jövedelmezőségi feladatai. Ez a különbség okozza, hogy a *községi* közüzemek általában inkább tehetők jövedelmezőkké, mint az államiak. Általános gondolatmenetünk értelmében úgy is mondhatjuk, hogy *székesfővárosi* közüzemeink magángazdasági jellege jobban domborodik ki, mint az *államiaké*. Állami közüzemeink *viszont* valódibb közüzemek, mint a fővárosiak. Itt tehát messzemenő anyagi különbséget látunk egyrészt állami, másrészt pedig fővárosi közüzemeink között.

Ne gondoljuk, hogy a termelékenységi és a jövedelmezőségi elv közötti ellentmondások jól küszöbölhetők ki a fentebb már érintett *vegyes üzemek* útján, amelyekben egyaránt részesedik mind a közületi, mind pedig a magántőke. Amint már előrebocsátottuk, bennük a két elv tényleg többnyire csak sikertelenül egyesülhet. Ha a közületi részesedés teng túl, akkor a magántőke nem találja meg jövedelmezőségi számításait. Ha pedig ez utóbbinak részesedése nagyobb, akkor könnyen elhanyagoljuk a közület szeme előtt lebegő termelékenységi célokat. E két elv tehát az ilyen vegyes üzemekben mindenképen kölcsönösen zavarja egymást. Ezért hasonlítottuk őket fentebb a szerencsétlen házassághoz.

Vessük fel most még röviden azt a kérdést is, hogy *tartalmilag* miben is rejlik a *közüzemek termelékenységi célja?* Amint láttuk, céljaik között — helyes elgondolás szerint — a közvetlen jövedelmezőség, tehát a közvetlen anyagi nyereség elérése nem igen szerepelhet. Azt a feltevést tehát már eleve

ki kell kapcsolnunk, hogy a közüzemek, ha feladataikat helyesen fogják fel, hasonló értelemben törekszenek a piacra szánt árutermelésre, mint magánüzemeink. Ilyképen közvetlen anyagi termelési céljuk nem lehet. Valóságos céljuk ezzel szemben mindig az, hogy a közület hatalmi politikájának, jóléti politikájának vagy pedig termelési politikájának törekvéseit támogassák. Ily értelemben van hatalompolitikai célja pl. az állami lőszergyárnak, művelődéspolitikai célja az állami vagy közelebbről az egyetemi nyomdának, társadalompolitikai célja a községi élelmiszerüzemnek és termeléspolitikai célja az állami vagy községi faiskolának.

Jól vigyázzunk itt. A *közületi faiskolának* elsőrendű célja tehát nem az, hogy piacra szánt fákat termeljen, hanem az, hogy a fatermelés vagy pedig általában az erdősítés nagy közgazdasági, közelebbről termeléspolitikai céljait szolgálja. Tehát — ha szükségesnek bizonyul — esetleg ellenszolgáltatás nélkül is, azaz ingyenesen szállít facsemetéket. Hasonlóképen a *községi élelmiszerárusító üzemnek* elsőrendű célja helyesen sohasem lehet az, hogy kereskedelmi szolgálatait jövedelmezőségi alapon árulja a fogyasztóközönségnek. Helyes elgondolás szerint mindig csak az lehet a feladata, hogy vagy közegészségügyi, vagy pedig egyéb társadalompolitikai célokat szolgáljon. Ezt pedig úgy teszi, hogy jobb vagy olcsóbb élelmiszereket bocsát a nagyközönségnek rendelkezésére, mint a megfelelő magánvállalkozások. Társadalompolitikai céljait esetleg már akkor is eléri, ha versenyével a magánvállalkozásokat a tőlük árusított élelmiszerek árainak leszállítására kényszeríti.

Közüzemeinket tehát általában akkor osztályozzuk helyesen, ha anyagi céljaik szerint hatalompolitikai, jólétpolitikai és termeléspolitikai közüzemeket különböztetünk meg egymástól. Indokolt-e azonban erre való tekintettel közületi kiadásainkat — legalább is javarészükben — termeléspolitikai kiadásainkhoz sorolnunk? Anyagi szempontból indokolatlan. Csupán alaki szempontból látszik indokolhatónak. Ily szempontból is csak azért, mert közüzemeink javarésze az *anyagi termelés* terén működik még akkor is, ha alaki célkitűzésük inkább a hatalmi politika vagy pedig a jóléti politika körébe tartozik.

Midőn pedig azon töprengünk, hogy itt inkább az anyagi vagy pedig az alaki osztályozás mellett döntsünk-e, a leginkább járhatónak még a *középút* mutatkozik. Már eddigi fejtegetéseinkben is erre a középútra kanyarodtunk. Ezt tettük nevezetesen akkor, amidőn a székesfőváros és az állam egyes kizárólag hatalompolitikai vagy jólétpolitikai jellegű közüzemeit a kiadások síkján a hatalmi politikához, illetőleg a jóléti politikához soroltuk. Kifejezetten így jártunk el pl. a városi élelmiszerüzemekkel, amelyeket a társadalmi politikához és a városi színházzal, amelyet a művelődési politikához soroltunk. Hasonlóképen a külső, illetőleg a belső hatalmi politikához soroltuk az államnak egyes főleg katonai és közbiztonsági célkitűzésű anyagi-

lag termelő üzemeit. Utóbbiak egyébként is csak lényegükben közüzemek, gyakorlatilag azonban inkább közigazgatási üzemeknek szeretjük őket nevezni.

A termelési politikához főleg csak azokat a közüzemeket soroljuk, amelyeknek legalább részben *termelespolitikai jellege* is van. Annál a 8 közüzemi csoportnál, amelyekre az *állam* közüzemeit általában osztani szoktuk, ezek a legalább részbeni termelespolitikai vonatkozások egyaránt megvannak. Javarészük elsősorban termelespolitikai jellegű. Ezért osztályozásunkban mind a 8 csoport kiadásait termelespolitikaiaknak tekinthetjük. A *fővárosi* közüzemek közül viszont hasonló megfontolások alapján csak egynéhányat sorolhattunk ide. Azoknak a kiadásoknak a javarészét, amelyeket székesfővárosi zárszámadásaink az önálló vagyonkezelésű intézeteknél könyvelnek el, már székesfővárosunk hatalmi politikájának és jóléti politikájának méltatásánál vettük tekintetbe.

B) *A magyar állam termelespolitikai kiadásai.*

Azt, hogy a termelespolitikai kiadások egyrészt a székesfőváros, másrészt pedig többi magyar közületeink háztartásában általában mekkora szerepet játszanak és hogy ez a szerep évtizedünk folyamán milyen eltolódásokat mutatott, már fentebb boncolgattuk. 152. táblánkkal kapcsolatosan nevezetesen azt is láttuk, hogy a *termelési politika a maga egészében* az államnál ugyan nagyobb szerepet játszik, mint a székesfővárosi háztartásunkban. Évtizedünk folyamán azonban az állam termelespolitikai kiadásai csak 3%-kal, a fővárosiak pedig 11%-kal emelkedtek. Igaz viszont, hogy ezzel szemben a termelespolitikai kiadások viszonylagos súlya évtizedünk folyamán az államnál árnyalatilag emelkedett, a fővárosnál pedig tekintélyes mértékben csökkent.

Feladatunk mármost az lesz, hogy *részletesebb tételekre* bontsuk és így nézzük egyrészt a székesfőváros, másrészt pedig az állam termelespolitikai kiadásainak alakulását. A székesfőváros és az állam háztartása közötti idevágó különbségek azonban oly nagyok, hogy helyesebben tesszük, ha termelespolitikai kiadásainkat egyelőre különválasztva vizsgáljuk és csak azután igyekszünk összehasonlításukból következtetéseket levonni.

A székesfőváros termelési politikájának alakulását is helyesebben érthetjük meg, ha először az *államra* vonatkozólag tekintjük át a megfelelő fejlődési folyamatokat. Idevágó állami kiadásainknál pedig célirányosnak mutatkozik, hogy először szintén különválasztva nézzük egyrészt a termelési politika igazgatási, másrészt pedig közüzemi kiadásait. Így érkezünk mindenekelőtt a magyar *állam termelési politikájának igazgatási kiadásaihoz.*

155. Az állam termelési politikájának igazgatási kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Ezer pengőben.*									
Kereskedelem és ipar	22.827	23.005	27.689	39.977	40.681	51.275	50.107	47.593	43.941	43.653
Földművelés ..	25.890	27.387	29.860	39.306	39.551	40.615	51.001	42.666	45.667	33.216
Vegyes	—	—	—	28	9	—	—	—	—	—
Összesen ..	**48.717**	**50.392**	**57.549**	**79.311**	**80.241**	**91.890**	**101.108**	**90.259**	**89.608**	**76.869**
	B) *Jelzőszámokban.*									
Kereskedelem és ipar	100	101	121	175	178	225	220	209	193	191
Földművelés ..	100	106	115	152	153	157	197	165	176	128
Vegyes	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen ..	**100**	**103**	**118**	**163**	**165**	**189**	**208**	**185**	**184**	**158**
	C) *Százalékokban.*									
Kereskedelem és ipar	47	46	48	50	51	56	50	53	49	57
Földművelés ..	53	54	52	50	49	44	50	47	51	43
Vegyes	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen ..	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Táblánk kereskedelmi és ipari rovata a Kereskedelemügyi Minisztérium hatáskörébe tartozó tevékenységek kiadásait, a földművelési rovat pedig a Földművelésügyi Minisztérium tárcájának kiadásait tartalmazza. Közelebbről a *kereskedelmi és ipari* rovatba a központi kereskedelem- és iparügyi igazgatásnak, az országos magasépítési igazgatóságnak, a légügyi hivatalnak, a szabadalmi bíróságnak, a vasúti és hajózási főfelügyelőségnek, a központi mértékügyi intézetnek és a mértékhitelesítésnek, az államépítészeti hivatalnak, a közutaknak és a közúti hidaknak, az ipari felügyeletnek, az ipari és kereskedelmi szakoktatásnak, az egyéb ipari és kereskedelmi célok megvalósításának, valamint az összes idevágó nyugellátásoknak költségeit soroztuk. Évtizedünk folyamán a kereskedelemügyi és ipari igazgatásunk egy minisztérium kebelében összpontosult. Tudjuk, hogy különálló Iparügyi Minisztériumunknak felállítása és ügykörének a régi kereskedelemügyi minisztériumtól való szétválasztása csak 1935-ben következett be. Azt is tudjuk, hogy ezt az új minisztériumunkat 1936 őszén megint egyesítettük Kereskedelem- és Közlekedésügyi Minisztériumunkkal.

A *földművelési* rovat tételei a Földművelésügyi Minisztérium központi igazgatásának, az államerdészetnek, a gazdasági felügyelőségeknek, az állattenyésztésnek és a tejgazdaságnak, az állami lótenyésztésnek, az állategészségügynek, a gazdasági szakoktatásnak, a vízügyi szolgálatnak, az állami kertészetnek és a kisebb gazdasági ágaknak, az állami szőlészetnek és borászatnak, a mezőgazdasági tudományos és kísérletügyi intézményeknek, a földbirtokrendezési szolgálatnak és a gazdasági műszaki hivatalnak, a »mező- és

közgazdaság« különböző ágainak, a gazdasági munkaügyi igazgatásnak és az összes idevágó nyugellátásoknak költségeiből állnak.

A *vegyes* rovat végül az 1928—29-ben működött Közgazdasági Minisztérium kiadásaira vonatkozik. Ezek a kiadások azonban viszonylag oly csekélyek és csak annyira múló természetűek voltak, hogy bővebb fejtegetést nem is igényelnek.

Összes állami termeléspolitikai igazgatási kiadásaink a huszas évek közepe és a harmincas évek eleje között kétszeresükre emelkedtek. A harmincas évek első felének takarékoskodási törekvései nyomán is csak annyira süllyedtek vissza, hogy 1934-ben még mindig csaknem $^3/_5$-nyivel álltak magasabban, mint 1925-ben. Nehéz lenne tehát meg nem látnunk itt azt az erősen felfelé kanyarodó hosszabb lejáratú irányvonalat, amely az évtizedes gazdasági helyzethullámon át is érvényesül. Értelme a termeléspolitikai igazgatás tervgazdasági fejlesztésére utal.

Ezen a síkon fontos *különbség* mutatkozik egyrészt a *kereskedelemügyi*, másrészt pedig a *földművelésügyi* tárca tételei között. Míg ugyanis az elsőnek kiadási tételei évtizedünk egészében csaknem kétszeresükre emelkedtek, addig az utóbbiakéi mindössze alig $^1/_4$ résznyi növekedést mutattak. A kettőjük közötti különbség különösen a harmincas évek első felének pangásában vált érezhetővé, amidőn a kereskedelemügyi tárca kiadásait csak jóval lassabb ütemben csökkentettük, mint a földművelésügyéit. A különbségnek legfontosabb oka nyilvánvalóan az, hogy *iparunk*, amely évtizedünkben és különösen a harmincas évek első felének folyamán ment át nagyszabású fejlődésen, megfelelően sok igazgatási munkával járó állami támogatást és irányítást igényelt. Erre való tekintettel az iparügyi igazgatás költségei legalább is csak megfelelően lassú ütemben voltak csökkenthetők. Évtizedünk folyamán pedig — amint az imént már mondtuk — iparügyi igazgatásunk a kereskedelemügyi tárca keretébe tartozott.

A szóbanforgó különbségnek *eredménye* az volt, hogy míg a huszas évek közepe táján földművelésügyi tárcánknak kiadásai még valamivel nagyobbak voltak a kereskedelemügyi tárcáéinál, addig a harmincas évek közepére a helyzet már megfordult. 1934-ben a magyar állam összes termeléspolitikai igazgatási kiadásainak már majdnem $^3/_5$ része jutott a kereskedelem- és iparügyre; a földművelésügyre pedig csak alig $^2/_5$ részük esett. Ebben az eltolódásban az a nagy horderejű általános változás is jól tükröződik vissza, amely évtizedünk folyamán *iparunk és kereskedelmünk javára* bekövetkezett. Hiszen több vonatkozásban volt már alkalmunk hangsúlyozni, hogy évtizedünk folyamán mennyire gyors ütemben ráztuk le mezőgazdasági egyoldalúságunk utolsó vonásait és mennyivel inkább váltunk egyúttal ipari és kereskedelmi országgá.

Hasonló rövidséggel még a magyar *állam közüzemi kiadásainak* évtizedünk folyamán való alakulását is áttekinthetjük.

156. Állami közüzemi kiadásaink.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Ezer pengőben.*									
Posta, távirda, távbeszélő	81.872	81.717	95.410	103.584	121.943	113.182	99.096	87.825	87.834	85.330
Államvasutak	275.502	291.143	297.123	306.381	303.210	365.317	269.636	266.187	275.387	267.903
Állami vas-, acél- és gépgyárak	41.589	49.921	48.688	64.235	51.860	48.151	37.697	26.309	44.152	28.480
Állami erdőgazdasági birtokok	1.785	2.121	2.247	2.442	2.506	2.670	4.008	2.750	2.581	2.465
Állami mezőgazdasági birtokok	5.701	6.680	6.671	7.028	7.229	6.037	5.118	4.814	4.589	5.166
Állami selyemtenyésztés	1.628	2.031	1.803	1.959	2.184	2.505	2.846	1.238	1.060	1.265
Postatakarékpénztár	6.992	7.579	8.869	10.331	12.408	12.537	12.333	11.126	11.268	10.922
Állami kőszénbányászat	2.222	2.345	2.409	2.478	2.839	2.765	2.841	2.628	3.043	2.524
Összesen	417.291	443.537	463.220	498.438	504.179	553.164	438.575	402.877	429.914	404.055
	b) *Jelzőszámokban.*									
Posta, távirda, távbeszélő	100	100	117	127	149	138	121	107	107	104
Államvasutak	100	106	108	111	110	133	98	97	100	97
Állami vas-, acél- és gépgyárak	100	120	117	154	125	116	91	63	106	68
Állami erdőgazdasági birtokok	100	119	126	137	140	150	225	154	145	138
Állami mezőgazdasági birtokok	100	117	117	123	127	106	90	84	81	91
Állami selyemtenyésztés	100	125	111	120	134	154	175	76	65	78
Postatakarékpénztár	100	108	127	148	178	179	176	159	161	156
Állami kőszénbányászat	100	106	108	112	128	125	128	118	137	114
Összesen	100	106	111	120	121	133	104	97	103	97
	c) *Százalékokban.*									
Posta, távirda, távbeszélő	20	18	21	21	24	20	23	22	20	21
Államvasutak	66	66	64	61	60	66	62	66	64	66
Állami vas-, acél- és gépgyárak	10	11	11	13	10	9	9	7	10	7
Állami erdőgazdasági birtokok, Állami mezőgazdasági birtokok, Állami selyemtenyésztés, Postatakarékpénztár, Állami kőszénbányászat	4	5	4	5	6	5	6	5	6	6
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Itt állami közüzemeinknek arról a 8 csoportjáról van szó, amelyekre már fentebb is utaltunk. Közöttük az államvasutaknak, az állami vas-, acél- és gépgyáraknak, az állami erdőgazdasági birtokoknak, az állami mezőgazdasági birtokoknak, az állami selyemtenyésztésnek, valamint az állami kőszénbányászatnak tartalmilag és elsősorban termelespolitikai feladataik vannak. Egyedül a posta, a távirda és a távbeszélő, valamint a postatakarékpénztár üzemeiben szerepelnek nagy súllyal hatalom- és jólétpolitikai célkitűzések. Termelespolitikai feladataik azonban nem kevésbbé kézenfekvők. Ezért indokolt, hogy mind a 8 állami közüzemi csoportunkat *termelési politikánkon* belül említsük.

Ha *összes* kiadásainknak tételeit állami termelési politikánk igazgatási kiadásainak összegeivel hasonlítjuk össze, két körülmény is szembeötlő. *Elsősorban* az, hogy az összes állami közüzemi kiadásaink mily sokszorosan mulják felül állami termelespolitikánk igazgatási kiadásait. Ebből már közvetlenül is következtethetünk állami közüzemeinknek viszonylagosan nagy súlyára és arra, hogy az államszocializmus terén már korábban viszonylag igen messze mentünk. *Második* vonásként azonban egyúttal az is feltűnő, hogy míg állami termelespolitikánk igazgatási kiadásai évtizedünk egészében — amint mondtuk — közel $^3/_5$-nyi emelkedést mutattak, addig összes állami üzemi kiadásaink árnyalatilag csökkentek. Ilyképen összes állami közüzemi

kiadásaink termelési politikánk igazgatási kiadásainak a huszas évek közepén még csaknem 9-szeresére, a harmincas évek közepén azonban már csak alig 5-szörösére rúgtak. Ez pedig azt jelenti, hogy évtizedünk folyamán az államszocializmus rovására inkább tervszerű államkapitalizmus, azaz állami tőkegazdaság szempontjait szorítottuk előtérbe. Ez a különbség is főleg a harmincas évek első felének általános gazdasági pangásában erősödött meg. A takarékoskodás éveiben ugyanis közüzemi kiadásainkat jóval nagyobb mértékben csökkenthettük, mint termeléspolitikai igazgatásunk költségeit. Korábbi összefüggésben már gazdaságelméleti szempontból is indokoltuk, hogy amazok nagyobbmérvű megszorítása mily összefüggések alapján vált lehetővé. Láttuk, hogy itt a különböző nagyságú változékonyság szempontjai mérvadók.

Állami közüzemi kiadásainknak egymásközti összehasonlításából az *államvasutak* nagy fontossága domborodik ki. Évtizedünk egész folyamán erre a közüzemre egyedül összes közüzemi kiadásainknak közel $^2/_3$-a jutott. A *posta, a távirda és a távbeszélő* az összes közületi kiadásokban mintegy $^1/_5$-del, állami *vas-, acél- és gépgyáraink* pedig évtizedünk elején még mintegy $^1/_{10}$ résszel, évtizedünk végén pedig már csak mintegy $^1/_{14}$-del részesedtek. Ez a három csoport tekinthető fontosabb közüzemeinknek, míg a többi ötnek csak jóval kisebb jelentősége van. Hiszen évtizedünk elején valamennyiükre együttvéve összes közüzemi kiadásainknak mindössze 4%-a és még évtizedünk végén is csak 6%-a esett.

A legnagyobb viszonylagos *emelkedést* sorukban a postatakarékpénztár kiadásai mutatták; utánuk következtek — az emelkedés ütemének sorrendjében — állami erdőgazdasági birtokaink és állami kőszénbányászatunk kiadásai. Az állami mezőgazdasági birtokok és különösen az állami selyemtenyésztés kiadásai évtizedünk folyamán eléggé tetemes *csökkenést* mutattak. Három fontosabb állami közüzemünk közül évtizedünk egészében a posta, távirda és távbeszélő kiadásai árnyalatilag *emelkedtek*, az államvasutakéi árnyalatilag *csökkentek*, míg az állami vas-, acél- és gépgyárak kiadásai tekintélyes mértékben *hanyatlottak*.

Amint korábban hangsúlyoztuk, közüzemeink jövedelmezőségi szempontjainak ebben az összefüggésben különösebb jelentőséget nem tulajdonítunk. Itt mégis röviden utalnunk kell arra a jól ismert tényre, hogy államvasutaink igen magas pénzügyi *hiányai* és mellettük valamelyest még állami vas-, acél- és gépgyáraink pénzügyi hiányai is erősen nyomják államháztartásunkat. Velük szemben a posta, távirda, távbeszélő, valamint egyik-másik kisebb állami közüzemünk pénzügyi *feleslegei* csak vajmi keveset nyomnak a latban. A harmincas évek közepe táján egyedül az államvasutak hiánya megközelítőleg ugyanannyira rúgott, mint az egész magyar államháztartás hiánya. Más szóval: az államvasutak pénzügyi hiányának kiküszöbölése ezekben az években egész államháztartási hiányunknak kiküszöbölésével

lett volna egyértelmű. Tudjuk viszont, hogy az ilyfajta kiküszöbölést inkább csak a hozzá nem értők kegyes óhajának kell tekintenünk. Indokai nem sokkal teherbíróbbak azoknál, amelyeknek alapján valaki például a Belügyminisztérium vagy pedig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tárcájának hiányait kívánná megszüntetni.

C) *Budapest termeléspolitikai kiadásai.*

Mondtuk, hogy *Budapest* székesfőváros közüzemi kiadásainak tekintélyes részét már a jóléti politikával kapcsolatosan volt alkalmunk érinteni. Ilyképen a termelési politikához csak egynéhány fővárosi közüzemnek kiadásait kell sorolnunk. Ez a módosítás megengedi, hogy Budapest *összes termeléspolitikai kiadásait* egységes átnézetben vizsgálhassuk.

157. Budapest székesfőváros termeléspolitikai kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Ezer pengőben.*									
Város-, út- és csatornaépítés ...	13.652	17.123	18.270	24.197	23.302	20.483	15.954	12.597	10.492	8.976
Köz- és városgazdasági ipar és közlekedés	3.964	4.242	5.852	5.914	8.400	11.803	10.821	9.352	9.456	2.636
Közüzemek	60.709	66.874	72.094	78.145	80.696	81.630	79.839	80.721	75.943	81.753
Vegyes intézmények	6.626	12.211	11.908	19.500	9.523	9.637	—	—	4.047	548
Összesen	**84.951**	**100.450**	**108.124**	**127.756**	**121.921**	**123.553**	**106.614**	**102.670**	**99.938**	**93.913**
	b) *Jelzőszámokban.*									
Város-, út- és csatornaépítés ...	100	126	134	177	171	150	117	92	77	66
Köz- és városgazdasági ipar és közlekedés	100	107	148	149	212	298	273	236	239	67
Közüzemek	100	110	119	129	133	135	132	133	125	135
Vegyes intézmények	100	191	180	294	144	145	—	—	61	8
Összesen	**100**	**118**	**127**	**150**	**144**	**146**	**126**	**121**	**118**	**111**
	c) *Százalékokban.*									
Város-, út- és csatornaépítés ...	16	17	17	19	19	17	15	12	10	9
Köz- és városgazdasági ipar és közlekedés	5	4	5	5	7	10	10	9	9	3
Közüzemek	71	67	67	61	66	66	75	79	76	87
Vegyes intézmények	8	12	11	15	8	7	—	—	5	1
Összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Az itteni négy rovat közül az elsőnek, azaz a *város-, út- és csatornaépítés* rovatának tételei azokat a kiadásokat foglalja magában, amelyek a székesfővárosi zárszámadásokban a városépítésre, a fővárosi rétekre és szántóföldekre, az üres telkekre, a fővárosi ingatlanok szerzésére, fővárosi közutak építésére és karbantartására, a közcsatornákra, a fővárosi sétányokra és faültetvényekre, a székesfővárosi anyagvizsgáló intézetre, az ujabban szünetelő gellérthegyi kőporbánya-üzemre és egyéb hasonló tevékenységekre vonatkoznak. A táblánkban szereplő *köz- és városgazdasági, valamint ipari és közlekedési* tételek azokból a kiadásokból állnak, amelyekkel a fővárosi közraktárak, a zsibárús tőzsdecsarnok és az árubódék, az árumintakiállítási csarnokok, a Dunapartok és egyéb fővárosi közterületek karbantartása, a hordójelző

hivatal, a ferencvárosi helyi kikötő, a fővárosi bérházak, vigadók, kioszkok és különálló vendéglő-helyiségek, a kisajátított házak, a fővárosi erdőüzem, a mezőrendészet és a fővárosi idegenforgalmi hivatal járnak.

Közüzemekként itt már csak az elsősorban termeléspolitikai jellegű székesfővárosi elektromos műveket, a gáz- és vízműveket vettük tekintetbe.

Táblánk *vegyes intézményei* egyik-másik oly önálló vagyonkezelésű fővárosi üzemünket jelzik, amelyet eddigi csoportosításainkban nem érintettünk. Szóbanforgó üzemeink száma évtizedünk folyamán márcsak azért is erősen ingadozott, mert fővárosunk gyakorlati célszerűségi szempontok alapján a községi háztartás, a különálló alapok és az önálló vagyonkezelésű intézmények kiadási tételeinek tekintetében eléggé jelentékeny költségvetési és zárszámadási átcsoportosításokat végzett. Már a huszas évek végétől kezdve általában az a törekvése érvényesült, hogy az önálló vagyonkezelésű intézmények számát lehetőleg csökkentse. Innen van, hogy vegyes intézményeink idevágó tételei — erős ingadozásaik mellett — évtizedünk egészében határozottan süllyedő irányzatot mutattak.

A *közüzemek* tételeinek súlya még így is szembeötlő. Hiszen évtizedünk folyamán fővárosunk termeléspolitikai kiadásaiból eleinte mintegy $^2/_3$ rész, utóbb pedig már mintegy $^4/_5$ rész jutott rájuk. 1934-ben pedig már csaknem $^9/_{10}$ rész. Fontosság szerint második helyen álltak a *város-, út- és csatornaépítés* kiadásai, míg a köz- és városgazdasági, valamint az ipari és közlekedési tételek csak azután következtek. Ezen utóbbi tételeknek 1934-ben tapasztalható nagy esését az magyarázza, hogy a korábban hozzájuk tartozó fővárosi autobuszüzem és a budai hegypálya ebben az évben a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság (BSzKRt) kötelékébe került.

Évtizedünk egészében 157. táblánk kiadási rovatai közül csupán a közüzemeké mutat $^1/_3$-nyi *emelkedést*. Budapest székesfőváros többi termeléspolitikai kiadásai elég jelentékeny mértékben *visszafejlődtek*. A különbség nevezetesen akkor szembeötlő, ha a harmincas évek közepének kiadási tételeit a harmincas évek elejének állapotával vetjük egybe. Míg ezek a tételek 1930 és 1934 között a város-, út- és csatornaépítésnél kevesebb mint felükre, a köz- és városgazdasági, valamint az ipari és közlekedési kiadásoknál pedig kevesebb mint $^1/_4$ részükre süllyedtek, addig a közüzemeknél csekély árnyalattal még emelkedtek is. A különbséget akkor értjük meg jól, ha tekintetbe vesszük egyrészt azoknak a szolgálatoknak fontosságát és sürgősségét, amelyeket a székesfővárosi elektromos művek, gázművek és vízművek nyujtanak, másrészt pedig azon tevékenységek javarészének kisebb-nagyobb halaszthatóságát, amelyekre a többi székesfővárosi termeléspolitikai kiadások vonatkoznak. Halaszthatóságuk következtében kiadási tételeiket a harmincas évek első felének pangása idején, amidőn Budapest Székesfőváros is erősen takarékoskodni volt kénytelen, legalább is átmenetileg tetemesen lehetett csökkentenünk.

Három említett *székesfővárosi közüzemünk* kiadási tételei oly jelentékenyek, hogy szükségesnek mutatkozik még részletesebb összetételüket is látnunk.

158. Budapest szorosabb értelemben vett közüzemi kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A) *Ezer pengőben.*									
Elektromosművek	31.694	37.208	39.231	40.435	41.008	40.791	37.350	35.108	34.178	37.499
Gázművek	21.186	22.719	23.690	26.777	29.599	29.520	31.766	33.708	30.634	32.687
Vízművek	7.829	6.947	9.173	10.933	10.089	11.319	10.723	11.905	11.131	11.567
Összesen ...	**60.709**	**66.874**	**72.094**	**78.145**	**80.696**	**81.630**	**79.839**	**80.721**	**75.943**	**81.753**
	B) *Jelzőszámokban.*									
Elektromosművek	100	117	124	128	129	129	118	111	108	118
Gázművek	100	107	112	126	140	139	150	159	145	154
Vízművek	100	89	117	140	129	145	137	152	142	148
Összesen ...	**100**	**110**	**119**	**129**	**133**	**135**	**132**	**133**	**125**	**135**
	C) *Százalékokban.*									
Elektromosművek	52	56	54	52	51	50	47	43	45	46
Gázművek	35	34	33	34	37	36	40	42	40	40
Vízművek	13	10	13	14	12	14	13	15	15	14
Összesen ...	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

A huszas évek közepén, amint látjuk, az *elektromosművekre* egyedül még valamivel több kiadás jutott, mint a *gázművekre* és *vízművekre* együttvéve. Ez a többlet a huszas évek második felének folyamán átmenetileg még emelkedett is. Az elektromosművek idevágó részesedési aránya utább azonban — különösen gázműveink erősebb fejlesztése következtében — süllyedni kezdett. A harmincas évek közepén azután az összes tekintetbejövő székesfővárosi közüzemi kiadásokból már csak jóval kevesebb mint felerész esett rájuk, $^2/_5$ rész a gázművekre és közel $^1/_7$ rész a vízművekre.

Mindenesetre szembeötlő, hogy évtizedünk egészében ugyanakkor, amidőn az állami közüzemekre fordított összes kiadások valamivel *csökkentek*, fővárosunk szóbanforgó közüzemeire fordított kiadásai tetemesen *növekedtek*. Ez ugyan általában azt jelenti, hogy a községi szociálizmus számára évtizedünkben sokkalta jobb talaj kínálkozott, mint az államszocializmus számára. Tekintetbe kell azonban vennünk különösen azt a fentebb már részleteiben is indokolt tényt, hogy fővárosi közüzemeink a jövedelmezőség szempontjait sikeresebben tudják érvényesíteni, mint állami közüzemeink. Ezek a szempontok pedig bármennyire is kevésbbé felelnek csak meg a tulajdonképeni közüzemek lényeges természetének, főleg a harmincas évek első felének általános gazdasági pangásában, amikor közületeink is messzemenő takarékosságra szorultak, kivételesen fontosakká váltak. Rájuk való tekintettel érthető, hogy fővárosi közüzemeink kiterjesztésének különösen ezekben

az években általában több figyelmet szentelhettünk, mint állami közüzemeink fejlesztésének.

Ez a különbség erősen nyomta rá bélyegét egyrészt *állami*, másrészt pedig *székesfővárosi* termelési politikánknak évtizedünk folyamán tapasztalható alakulására. Míg ugyanis a *közüzemek* terén erősen emelkedő fővárosi kiadásainkkal valamelyest csökkenő állami kiadásaink állnak szemben, addig a termelési politika *igazgatási* kiadásai éppen ellenkező értelmű eltolódásokat mutatnak. Ezek a termeléspolitikai igazgatási kiadások évtizedünk folyamán az államnál tetemesen emelkedtek, míg a székesfővárosnál erősen érezhető hanyatlásukat látjuk. Nyomatékkal kell ugyan figyelemmel lennünk tételeinknek csak korlátozott fokú összehasonlítására. Nagy vonalakban mégis arra következtethetünk, hogy a csupán felsőbbségi irányításra törekvő tervgazdaságnak államunk szervezetében évtizedünk folyamán inkább sikerült tért hódítania, mint fővárosunk tevékenységeinek terén.

Itt ismételten kell utalnunk különösen a *társadalmi* politika és a *termelési* politika közötti szoros kapcsolatokra. Ezekre a kapcsolatokra való tekintettel székesfővárosunk termeléspolitikai igazgatási kiadásainak csökkenése részben éppen társadalompolitikai kiadásainak jelentékeny emelkedésével magyarázható. Részben tehát megint csak a termelési politika és a társadalmi politika közötti szervezeti jellegű eltolódásokról van szó. Székesfővárosunk több oly célkitűzésének megvalósítására, amelyekben korábban inkább termeléspolitikai eszközökre támaszkodott, újabban inkább társadalompolitikai rendszabályok alkalmazásával törekszik.

Az eltolódásnak itt is főleg *konjunkturális indokai* vannak. A huszas évek második felének fellendülésében több területen elengedőnek mutatkozott az általános termelési érdekek segítése. A harmincas évek első felének pangásában azonban célirányosabbnak bizonyult, hogy fővárosunk közvetlenül támogassa a társadalomgazdaságilag alsóbb rétegeket. A pangás éveiben ily társadalompolitikai rendszabályokkal több vonatkozásban rövidebb és közvetlenebb úton értünk célt.

II. FEJEZET:

Közületi bevételek.

1. Közteher és közületi bevétel.

A közületi gazdálkodás összefüggéseinek vizsgálatához úgy jutottunk, hogy az egyéni szükségletekkel a közületi szükségleteket állítottuk szembe. Így azután célirányosnak láttuk, hogy az egyéni gazdálkodás összefüggésein túlnyúljunk és Budapest országos szerepének fejlődését a közületi gazdálkodás síkján is mérlegeljük. Mérlegeléseink folyamán figyelmünk középpontjába azért jutottak a közületi *kiadások*, mert rajtuk keresztül tudjuk még

leginkább elfogadhatóan megfigyelni a közületi szükségletek mennyiségi és minőségi eltolódásait. A közületi kiadások kapcsán áttekintettük magyar pénzügyeink tetemes részét. Áttekintésünk eredményeként egyúttal azt is láttuk, hogy pénzügyeink kiadási vonatkozásaiban fővárosunk országos gazdasági jelentősége miképen alakult.

Közelfekvő lépés mármost, hogy kiegészítésül még pénzügyeinknek további részeire is kiterjeszkedjünk. Célunk az, hogy Budapest országos szerepét bennük is kidomborítsuk. Ezeknek a vizsgálatainknak azonban inkább már csak *alakilag kiegészítő* jellegük lehet. Azért csak ilyen, mert vezérlő szempontunk bennük az, hogy megkezdett pénzügyi szemlélődéseinket ne hagyjuk csonkán. Igaz ugyan, hogy valamelyest — amint fentebb már mondtuk — pénzügyeinknek a kiadásokon kívüli, egyéb összefüggéseiből is következtethetünk közületi gazdálkodásunk mindenkori állására. Ezek a következtetések azonban már sokkal gyöngébbek. Így már eleve feltehetjük, hogy lényeges vonásaiban nem fogják megváltoztatni azt a képünket, amelyet a közületi kiadások alakulásából Budapest idevágó országos szerepköréről kaptunk.

A közületi kiadásoktól hagyományos pénzügyi gondolkodásunk logikus rendjében közvetlenül jutunk a *közületi bevételek* kérdéséhez. Vele már fentebb is foglalkoztunk. Ott, ahol különböző egyenes adóinkból igyekeztünk következtetni Budapestnek az ország társadalomgazdasági rétegződésében elfoglalt szerepére. Figyelmünk középpontjában ott fogyasztási és jövedelemeloszlási, azaz — a közületi beavatkozások szemszögéből — tágabb értelemben vett társadalompolitikai összefüggések álltak. A tulajdonképeni pénzügypolitikai megfontolásokat vizsgálódásunk körén kívül hagytuk és inkább zavaró tényezőknek tekintettük. Most pedig egészen más vonatkozásban térünk megint vissza a közületi bevételek jelenségéhez. Merőben *pénzügyi síkon* a kiadásokkal állítjuk őket szembe.

Ha egyrészt a közületi kiadásokban közületi szükségletek kielégítését kerestük és ilyképen segítést, támogatást láttunk abban az irányban, amelyben a kiadások folytak, akkor másrészt a közületi bevételeket oly terheknek kell tekintenünk, amelyek a velük megterhelt személyekre vagy összefüggésekre gátlólag, többé-kevésbbé bénítólag hatnak. Kiindulópontunk tehát az a feltevés, hogy a közület bevételeit onnan és olyan arányban veszi, azaz a tágabb értelmű közterheket olyképen osztja el, hogy velük szándékainak megfelelően hátráltassa a tekintetbejövő összefüggések lendületét. Más szóval: ahová nagyobb terheket ró, ott *hátráltat*, ahol pedig bizonyos közteherviselési könnyítéseket nyujt, ott megfelelő értelemben *támogat*.

Nyilvánvaló azonban, hogy ezekből az összefüggésekből a közületi gazdálkodás fejlődésére vonatkozólag közelebbi következtetéseket csak akkor vonhatnánk, ha a közületi bevételek megoszlásának részletesebb boncolgatásába bocsátkoznánk. Minthogy pedig a szóbanforgó következte-

tések, amint előrebocsátottuk, a kiadások megoszlásából nyert eredményeinkhez hasonlítva, még így is csak gyengéknek bizonyulhatnának, be kell érnünk egynéhány általánosságban tartott *nagy vonás* bemutatásával. Annyival is inkább be kell érnünk vele, mert a jelen munkában túlmesszе kalandoznánk el vizsgálódásaink fővonalától, ha a közületi bevételeket az említett módon, behatóbb fejtegetések tárgyává tennénk. Nagy vonalaink Budapest országos részesedését legfeljebb csak a közteherviselés általános arányainak terén nézhetik.

Pénzügyi irodalmunkban hagyományossá vált, hogy *közterhekről* főleg csupán oly értelemben szólunk, amilyenben a közszolgáltatásokat általában felfogjuk. Ezeken pedig főleg azokat a közületi bevételeket értjük, amelyek a közülettől nyujtott közvetlen ellenszolgáltatások nélkül folynak be. Azokat a közületi bevételeket viszont, amelyekkel kapcsolatosan nagyobbarányú közvetlen közületi ellenszolgáltatások forognak fenn, nem közszolgáltatásoknak, hanem inkább a közület magángazdasági bevételeinek szeretjük tekinteni.

Fentebb azonban — éppen a közüzemek tevékenységére vonatkoztatva — már kifejtettük, hogy lényegileg többnyire mily erősen mosódik el a határ a szóbanforgó közületi ellenszolgáltatások *közvetett* és *közvetlen* jellege között. A gyakorlat is több esetet ismer, amelyben legalább is »nem tiszta« közszolgáltatásokkal állunk szemben. Ilyenek például az illetékek vagy pedig még inkább az úgynevezett jövedéki bevételek. Hiszen náluk a közvetlen közületi ellenszolgáltatás bizonyos mértékben már kétségtelenül fennforog. Hogy mégis inkább közszolgálatoknak tekintjük őket, azt főleg közjogi jellegükkel igyekszünk indokolni.

Nyilvánvaló azonban, hogy ez az indokolás jogi és nem gazdasági síkon mozog. *Jogilag* valóban éles különbség van például a jogi egyedáruséggal támogatott dohányjövedéki bevételek és például az állami mezőgazdasági üzemek bevételei között, amelyek a szabad piacon versenyeznek magángazdasági, mezőgazdasági üzemeinkkel. *Gazdaságilag* azonban ezek a különbségek erősen elmosódnak. Hiszen egyik-másik kizárólagossággal felruházott közüzemünknek, mint például a postának, a távirdának és a távbeszélőnek is módjában áll szolgálataiért hasonlóan magasabb árakat szabnia, mint akár a dohányjövedéknek, akár pedig a sójövedéknek. Másrészt pedig bizonyos társadalompolitikai szempontok jövedéki bevételeinkben csakúgy érvényesülhetnek, mint üzemi bevételeink terén.

Gazdasági irányú fejtegetéseinkben helyesen akkor járunk el, ha a közterheknek szűkebb fogalmával tágabb fogalmukat állítjuk szembe. *Szűkebb* értelmű közterheknek hagyományos módon azokat mondhatjuk, amelyeknél közvetlen közületi ellenszolgálatatás nincs vagy csak kevésbbé van és amelyeket ilyképen egyúttal közszolgáltatásoknak is nevezünk. *Tágabb* értelemben azonban közterheknek tekinthetjük összes közületi bevételeinket. Hiszen

tágabb értelemben egyaránt terheljük meg lakosságunkat, amidőn legkülönbözőbb közületi szolgálattásainkért akár közvetlen, akár pedig közvetett ellenszolgáltatást fizettetünk vele. Ezt a gyakorlatban is jól látjuk, ha például a vasúti vagy pedig a postai tarifális, azaz díjszabási kedvezményekért folyó érdekképviseleti harcot nézzük. A magasabb postai vagy vasúti díjszabási tételeket pedig köznyelvünk is előszeretettel szereti különös megterheléseknek nevezni. Tágabb értelemben ilyképen közterheknek tekintjük nevezetesen a közüzemi bevételeket is.

2. Állami és fővárosi bevételeink.

Szempontunkból a szóbanforgó eljárásnak előnye főleg az, hogy a fővárosi közteherviselés országos jelentőségének vizsgálatánál egyaránt lehetünk tekintettel *összes közületi bevételeinkre*. Ezeket, mint a kiadásokkal is tettük, célirányos lesz először az *ország összes közületeinek egybevetése* síkján vizsgálnunk:

159. Közületi bevételeink.

É v	Állam	Budapest	Vármegyék	Törvényhatósági jogú városok	Megyei városok	Községek	Vidék összesen	Magyarország
				A) *Ezer pengőben.*				
1929	1,480.300	330.189	22.500	82.739	64.138	111.200	280.577	2,091.066
1930	1,579.800	341.014	20.000	78.797	62.598	105.000	266.395	2,187.209
1931	1,412.900	323.961	20.500	75.764	62.183	91.400	249.847	1,986.708
1932	1,177.500	315.690	23.700	70.581	59.853	101.000	255.134	1,748.324
1933	1,231.900	288.914	19.300	66.845	53.741	78.000	217.886	1,738.700
1934	1,084.600	290.607	18.600	57.257	49.190	74.400	199.447	1,574.654
				B) *Jelzőszámokban.*				
1929	100	100	100	100	100	100	100	100
1930	107	103	89	95	98	94	95	105
1931	95	98	91	92	97	82	89	95
1932	80	96	105	85	93	91	91	84
1933	83	88	86	81	84	70	78	83
1934	73	88	82	69	77	67	71	75
				C) *Százalékokban.*				
1929	71	16	1	4	3	5	13	100
1930	72	16	1	3	3	5	12	100
1931	71	16	1	4	3	5	13	100
1932	67	18	1	4	4	6	15	100
1933	71	17	1	4	3	4	12	100
1934	69	18	1	4	3	5	13	100

Táblánkban nemcsak ugyanazokat a forrásokat használtuk, mint a közületi kiadások főáttekintésére vonatkozó 144. táblánkban, hanem egyúttal tételeink összeállításánál is egészen hasonló módszerek szerint jártunk el. Ebből az következik, hogy ugyanazon *módszeres aggályaink*, amelyeket

kiadásaink főátnézetével szemben kidomborítottunk, lényegükben bevételi összehasonlításainkkal szemben is fennállnak. Aggályaink tehát ezeket az összehasonlításainkat és belőlük vont következtetéseinket is hasonló mértékben gyengítik.

Különösen arra kell ügyelnünk, hogy helyi közületeink bevételeiben itt oly összegek is szerepelnek, amelyeket kiadásaikhoz való *hozzájárulásként* az államtól kaptak. Nyilvánvaló, hogy ha az ország összes közületi bevételeinek alakulását nézzük, akkor ezeket az összegeket először a magyar államnál, azután pedig a helyi közületeknél még külön is, tehát kettősen vesszük figyelembe. Az ilyképen duplán számított összegek azonban viszonylagosan nem nagyok.

Táblánk egyes adatait, amelyeket forrásainkból számszerűen közvetlenül meg nem állapíthattunk, itt is vagy *korrelációra*, vagy pedig egyszerű becslésekre alapított *interpoláció* illetőleg *extrapoláció* útján számítottuk ki. Ily eljárásokkal jutottunk nevezetesen a megyei városoknak 1929-re, a vármegyéknek 1931-re, valamint a községeknek 1931-re és 1932-re vonatkozó összes bevételeihez. Ezeknek az adatoknak megítélésénél tehát fokozott óvatosságot kell alkalmaznunk.

Külön kell még kiemelnünk azt a körülményt is, hogy táblánk egyikmásik adatának mérlegelését az előző évekről áthozott háztartási *feleslegek* tételei is zavarják. Így például Budapestnek 1929-ben zárszámadásszerűen kimutatott kereken 330 millió pengőnyi összes bevételéhez hozzá kell még számítanunk azt a 9,361.921 pengőnyi felesleget is, amely székesfővárosunk háztartásában az előző évről megmaradt.

Ilyen és hasonló, viszonylag kisebb pontatlanságok azonban itt sem gátolhatnak meg bennünket abban, hogy a bevételek megoszlásának nagy vonalaiból bizonyos *óvatos következtetéseket* vonjunk.

Leginkább az szembeötlő, hogy *Budapest* viszonylag magas arányban részesedik az ország összes tágabb értelmű közterheinek viselésében. Gondolatmenetünk síkján pedig nevezetesen az fontos, hogy ez a részesedése a táblánkban szereplő évhatod folyamán még igen tetemesen emelkedett. Az ország összes közületi bevételeiből külön Budapestre 1929-ben még csak kevesebb mint $^1/_6$ rész, 1934-ben azonban már csaknem $^1/_5$ rész jutott.

Ha azonban ebből a megoszlásból a tágabb értelemben vett közteherviselés megfelelő arányaira kívánunk következtetni, akkor nyomatékkal kell tekintetbe vennünk még azt a körülményt, hogy a magyar *állam bevételeinek* igen tekintélyes része is *Budapestről folyik be.* Ezt világosan és számszerűen is láttuk már azon fentebbi vizsgálódásaink során, amelyek a különböző egyenes adónemekből eredő összes bevételeknek fővárosi és vidéki megoszlására vonatkoznak. Igaz ugyan, hogy Budapesten a közületi szükségletek tetemes részének kielégítését az állam vállalja magára. Nagyon is indokoltan felvethető kérdés azonban, hogy államunk ezt valóban oly arányban teszi-e,

amilyen arányban Budapest az összes állami bevételekhez hozzájárul. Ezt a kérdést számszerű bizonyítással eldöntenünk aligha lehet. Kétségtelen, hogy ezen a síkon nemcsak Budapestet táplálja bizonyos tekintetben a vidék, hanem számos vonatkozásban vidékünk is javát látja a főváros gazdasági erőfeleslegeinek. Számszerűen azt sem dönthetnénk el egykönnyen, hogy Budapest az ország összes tágabb értelmű közterhében kiemelkedő gazdasági erejének tényleg megfelelő arányban részesedik-e? Szempontunkból beérhetjük azzal a megállapítással, hogy fővárosunknak idevágó részesedése is igen tekintélyes.

Ez a jelenség különösen azért fontos, mert megmutatja, hogy fővárosunk az ország egész közületi bevételi politikájában legalább is nem részesül különösebb kedvezményekben. Vállain *akkora közterhek* nyugszanak, hogy önmagukban véve inkább a főváros kiemelkedően nagy országos gazdasági jelentőségének visszafejlesztésére lennének alkalmasak. Korábbi fejtegetéseinkből azonban azt kellett kivennünk, hogy fővárosunk *gazdasági erőforrásai* általában jól bírják az ily nagyarányú megterhelést is. Általános következtetésünk tehát inkább az, hogy Budapest gazdasági erőforrásainak és a reámért közterheknek küzdelméből — legalább is évtizedünk folyamán — egyelőre még az előbbiek kerültek ki győztesen. Ez pedig azt jelenti, hogy a vállain nyugvó közterhek magassága előreláthatólag a közeljövőben sem fogja Budapest további gazdasági emelkedését komolyabban gátolni. Hiszen a közületi bevételek ellentételeiként mutatkozó közületi kiadások síkján a közterhek közületi szükségletkielégítés alakjában sugároznak vissza fővárosunkra is és közületi gazdaságának lendítésével közvetve egyéni gazdaságait szintén gyarapítják.

159. táblánkból jól látjuk, hogy a huszas évek végének *fellendülési* tetőpontján a vidék is viszonylag elég tekintélyes arányban tudta kivenni részét az ország összes közterheinek viseléséből. Ez az állításunk egyaránt vonatkozik mind a vármegyékre, mind a vidéki törvényhatósági és megyei városokra, mind pedig a községekre. A harmincas évek első felének *pangásában* az ő erőforrásaik azonban nagyobb mértékben apadtak el. Aminthogy egyéb vonatkozásokban is most nagyobb nyomatékkal fordultak a fővároshoz gazdasági segítségért, úgy az ország összes közterheinek viselésében való részesedésük is most feltűnően gyors ütemben csökkent. Az összes bevételek csökkenésének mértéke 1929 és 1934 között náluk majdnem $^1/_3$-nyi volt ugyanakkor, amidőn a fővárosnál ezen a téren csak alig $^1/_8$-nyi hanyatlást látunk. Nem lehet érdektelen hozzáfűznünk, hogy a magyar állam összes bevételei is ugyanezen idő alatt több mint $^1/_4$ részükkel süllyedtek.

Ezek a különbségek ékes bizonyítékai annak a már többször hangoztatott ténynek, hogy a harmincas évek első felének pangásában, különösen pedig annak későbbi fejlődése folyamán *Budapest* az ország gazdaságának *szilárd bástyája* volt. 1933-ról 1934-re, amidőn mind vidéki közületeinknek,

mind pedig a magyar államnak bevételei még rohamosan csökkentek, Budapest székesfőváros a maga bevételeit már megint valamivel emelni tudta. Ez pedig ismét azt tanusítja, hogy a harmincas évek közepe felé beköszöntő újbóli lassú általános gazdasági fellendülés nálunk Budapesten indult meg és innen kapta az ország többi részeiben is serkentését.

Vigyázzunk azonban, hogy a bevételek különböző ütemű alakulásából vont általános közgazdasági következtetéseink folyamán ne essünk egyoldalú túlzásokba. Ne feledjük, hogy a székesfőváros és az ország többi közületei közötti szóbanforgó különbségek tetemes részükben *pénzügypolitikai* tényezőkre vezethetők vissza. A közületi kiadásokkal kapcsolatosan is több vonatkozásban láttuk, mennyire másképen épült fel Budapest székesfőváros háztartása, mint akár a vármegyéké, a vidéki városoké és községeké, akár pedig a magyar államé. Különösen arra kell gondolnunk, hogy székesfővárosunk bevételeinek viszonylag kedvező alakulásához nem csekély mértékben járult hozzá közüzemeinek általában kielégítő jövedelmezősége.

3. Pénzügyi mérlegeink.

Gondolatmenetünk itt azonban már átvezet bennünket közületi bevételeink és kiadásaink közvetlen szembeállításához. Ilyképen jutunk *pénzügyi mérlegeink* vizsgálatához.

160. Pénzügyi mérlegeink.

Megnevezés	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	millió pengőben					
Állam	+ 2·1	—48·2	+ 25·2	— 6·5	+ 46·6	—66·1
Budapest	— 1·9	+ 2·6	+ 10·7	+ 21·0	+ 17·4	+ 19·8
Vidék	—22·5	—17·5	—27·2	—18·9	— 6·2	—13·6
Magyarország	—22·3	—63·1	+ 8·7	— 4·4	+ 57·8	—59·9

Táblánk szigorúan ragaszkodik a tekintetbejövő *zárszámadási* eredményekhez. Ahol azonban szükségesnek bizonyult, ott — egyes vidéki közületek részadataira vonatkozólag — azokra az *interpolációkra* és *extrapolációkra* támaszkodtunk, amelyeknek módszerét fentebb, közületi kiadásainkkal és utóbb közületi bevételeinkkel kapcsolatosan már bemutattuk.

Abból a körülményből, hogy adatainkat hivatalos zárszámadási végeredmények szerint állítottuk össze, megítélésüknél különleges szempontok válnak szükségesekké. Tudjuk, hogy zárszámadásaink azokat az összegeket, amelyek a közületi *kölcsönök* legkülönbözőbb fajtáiból folynak be, csakúgy a közületi bevételek sorában könyvelik el, mint *folyó bevételeiket*. Táblánkból tehát közületi háztartásainknak azok a hiányai, amelyek kölcsönműveletek útján nyertek fedezést, nem derülnek ki. Pedig nyilvánvaló, hogy ezeknek a

hiányoknak általános közgazdasági megfontolásaink síkján igen nagy jelentőségük van. Adatainknak éppen ezért ne is tulajdonítsunk különösebb fontosságot. Hiszen javarészt csupán oly *pénztári feleslegeket*, illetőleg *hiányokat* tükröztetnek vissza, amelyeknek közületi háztartásainkban inkább csak felületes szerepük van.

Újabb szakirodalmunk különböző változatokban mutatta be, hogy különösen államháztartásunknak a harmincas évek első felének pangásában a táblánkban feltüntetett adatoknál mily sokszorosan nagyobb *tényleges hiányai* mutatkoztak. Oly hiányai azonban, amelyeket kölcsönműveletekkel sikerült, ha nem is teljesen lepleznünk, úgy legalább is hatásaikban egyelőre enyhítenünk. Elegendő talán egyedül *Zelovich Lászlónak* jól indokolt adataira hivatkoznunk[1]), amelyek szerint a magyar állam összes pénzügyi hiánya az 1930/31. pénzügyi évben több mint 300 millió pengőre rúgott; 1931/32-ben kereken 200 millióra, 1932/33-ban 90 millióra és még 1933/34-ben, valamint 1934/35-ben is kereken 50 millióra. Ha ezekkel a tételekkel szemben mi mégis a zárszámadások bevételi adataira támaszkodunk, akkor tudatosan elégszünk meg az idevágó pénzügyi összefüggéseknek merőben alaki szemléletével.

Ebből az egész alaki szemléletből gondolatmenetünk síkján elegendő annak megállapítása, hogy míg vidéki közületeink összesített zárszámadásaikban 1929-től 1934-ig viszonyaikhoz képest mindvégig eléggé tekintélyes *hiányokat* mutattak ki és míg évhatodunk egészében összegszerűen az állami zárszámadásokban is a hiányok tengtek túl, addig Budapest Székesfőváros számadásai csaknem mindvégig eléggé tekintélyes *feleslegekkel* zárultak. Ha ugyanis tekintetbe vesszük az előző évről áthozott feleslegeket, akkor még az a csekély hiány is kiküszöbölődik, amelyet a székesfőváros háztartása zárszámadásszerűen az 1929. évre vonatkozólag mutat.

Ezekből a különbségekből egyelőre csak azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Budapest Székesfőváros pénzügyi mérlege — legalább is merőben alaki szempontokból — *kedvezőbb képet* nyujt, mint az államé és még sokkalta előnyösebbet, mint a vidéki közületeké. Különösképen pedig azt kell kiemelnünk, hogy a székesfőváros pénzügyi mérlegéből nyert alaki benyomásunk főleg a harmincas évek első felének *pangásában* mutatja a szóbanforgó viszonylagosan kedvező képet. Azokban az években, amelyekben az általános gazdasági pangás súlyosan nehezedett közületi gazdálkodásunkra is. Merőben alaki síkon fővárosunk tehát itt is bebizonyította, hogy az általános konjunkturális hanyatlással szemben nagyobb ellenálló erőt volt képes kifejteni.

A pangásban erre mindenképen inkább volt alkalma, mint a huszas évek második felének *fellendülésében*. Ekkoriban ugyanis többi magyar közületeink bevételei szintén lendületesen emelkedtek. Így az *állam* bevételeinek

[1]) L. »Költségvetési helyzetünk alakulása az 1931. évi bankzárlat után« című, már többször említett munkájának 14. lapját.

összessége 1925-ben még csak 1233·4 millió pengőre rúgott, 1926-ban azonban 1401·1 millióra, 1927-ben 1451·4 millióra és 1928-ban már nem kevesebb mint 1483·2 millióra. Az állam zárszámadási feleslegei tehát, ha a szóbanforgó adatokat 152. táblánk számaival hasonlítjuk össze, 1925-ben 88·4 millió, 1926-ban 151·1 millió, 1927-ben 97·1 millió és 1928-ban 10·4 millió pengőt tettek.

Ezek még akkor is igen tekintélyes feleslegek, ha őket *Budapestnek* ugyanazokban az években mutatkozó zárszámadásszerű feleslegeivel hasonlítjuk össze. Budapest bevételei az 1925. évi 216·2 millió pengőnyi színvonalukról 1926-ban 245·0 millióra, 1927-ben 270·3 millióra, 1928-ban pedig 349·1 millió pengőre emelkedtek. Nyomatékkal hangsúlyozzuk, hogy itt szintén tekintetbe vettük a mindenkori előző évekről fennmaradó háztartási feleslegeket. Ha most megint 152. táblánk megfelelő kiadási adatait mérlegeljük, akkor kiderül, hogy székesfővárosunk zárszámadásszerű feleslegei 1925-ben 14·9 millió pengőre, 1926-ban 15·3 millióra, 1927-ben 5·9 millióra, 1928-ban 11·0 millióra rúgtak. A huszas évek második felének fellendülése folyamán tehát Budapest Székesfőváros alaki pénzügyi rendje az államháztartásával szemben nem mutat különösebb előnyöket.

Ismételnünk kell azonban, hogy ezekben a mérlegszerű összehasonlításokban csupán *alaki* érvénnyel felruházott, zárszámadásszerű közületi mérlegeinkről van szó. Hogy tartalmukba és *anyagi* hátterükbe is legalább valamelyest betekinthessünk, tudnunk kell, hogy részben a székesfőváros, részben pedig az állam évtizedünk folyamán mily összegű újabb kölcsönöket vettek fel azoknak a tényleges hiányoknak fedezésére, amelyek egyébként zárszámadásaiknak végeredményéből is kiderültek volna. A pénzügyi mérlegek anyagi szemlélete ilyképen közületi adósságaink alakulása felé tereli figyelmünket.

III. FEJEZET:

Közületi adósságok és közületi vagyon.

1. Közületi adósságaink.

A) *Közületi szükséglet és közületi kölcsön.*

Az erősen eladósodott közület általában kedvezőtlenebb helyzetben van, mint az, amelynek nincsenek adósságai. Ebben a vonatkozásban felületesen csak kevés eltérés mutatkozik az egyéni és a közületi gazdálkodás között. Az összefüggések hátterében azonban ezen a síkon már csak arra a körülményre való tekintettel is lényeges különbségeknek kell támadniok, hogy a *közületi adósságok* természete más jellegű, mint a *magánadósságoké*.

Az utóbbiak felvételénél érzett *felelősség közvetlenebb*. A magánegyének, valamint az ő személyes felelősségükre felépülő társaságok és egyéb egye-

sülések kölcsönök felvételénél közvetlenebbül érzik át már eleve is azon áldozataiknak súlyát, amelyeket a visszafizetéskor majd hozniok kell. Tudják, hogy ezen áldozatok terheivel sajátmaguknak vagy legalább is közvetlen jogutódaiknak kell majd megküzdeniök. A szóbanforgó terhek náluk már a jelenben előrevetítik árnyékukat és így kölcsöneik felvételénél legalább is alapos megfontolásra késztetik őket.

A közületi kölcsönöknél a dolog valamelyest másképen áll. Ezeket a közületi hatalom mindenkori birtokosai veszik fel. Még viszonylag rövidlejáratú közületi kölcsönök esetében is gyakran fordul elő, hogy visszafizetésük már nem azoknak az egyéneknek okoz gondot, akik felvételükkor hatalmon voltak. Annál inkább van ez így a hosszúlejáratú közületi kölcsönök esetében. A visszafizetésükkel kapcsolatos áldozatok terhét esetleg csak következő nemzedékek viselik. Nyilvánvaló azonban, hogy azoknak az anyagi eszközöknek segítségével, amelyeket közületeink kölcsöneik útján teremtenek elő, a jelenben felmerülő számos és fontos közületi szükséglet számára kielégítést nyujthatnak. A közületi hatalomnak mindenkori birtokosai ilymódon a nagy tömegek előtt viszonylag könnyen fokozhatják *népszerűségüket*. Minél burkoltabb alakban történik a kölcsönök felvétele, népszerűségük fokozásának annál biztosabb eszközeiről van szó. Ezért fordulnak a közületi hatalomnak *történelmi felelősségüket* csupán kisebb mértékben átérző tagjai oly előszeretettel az inflációban, azaz pénzszaporításban rejlő közületi kölcsönfelvételekhez. A jelenben elérhető felületes népszerűség kedvéért gyakorta könnyelműen áldozzák fel a közületnek távolabbi jövőbe tekintő jólétét. Azzal sem sokat törődnek, hogy szóbanforgó működésük a későbbi jövő távlatából mennyire kedvezőtlen színekben fog feltűnni.

A közületek eladósodásának veszélye tehát abban a különleges körülményben rejlik, hogy a közületi kölcsönök javarészét nem ugyanazok a személyek, tehát a közületi hatalomnak személyileg nem ugyanazok a birtokosai fizetik vissza, mint akik a kölcsönöket felvették. Vigyázzunk azonban, hogy ezen az úton egyoldalú tévedésekbe ne essünk. Kétségtelen, hogy számos esetben még oly közületi kölcsönök felvétele is mindenképen indokolt, amelyeknek visszafizetésére csak hosszabb idő mulva kerül sor. Indokoltságuk foka mindig azon múlik, hogy az általuk befolyó összegekből kielégített közületi szükségletek mennyire a *jelennek* és mennyire a *jövőnek* szükségletei. Ha például oly utaknak, tanintézeteknek építéséről vagy pedig általában oly közületi beruházásokról van szó, amelyek gyümölcseiket legalább részint csak a jövőben fogják nyujtani, helyesnek fog látszani, hogy a létesítésükkel járó áldozatok megfelelő részét is a jövő vállaira hárítsuk. Indokolt tehát, hogy költségeik megfelelő részét közületi kölcsön útján teremtsük elő. A kölcsön lejárati idejének ezen elgondolás szerint a szóbanforgó gyümölcsök beérésének idejéhez kell alkalmazkodnia. Ha tehát például oly híd közületi építésének terve merül fel, amely előre-

láthatólag fél évszázadon át lesz használható, mindenképen indokolt, hogy költségeit is oly közületi kölcsön felvétele útján teremtsük elő, amelynek törlesztési részletei — megfelelő arányban — fél évszázadra oszlanak el.

Részletvonatkozások firtatását itt nyugodtan elhagyhatjuk. Ezeknél fontosabb rámutatnunk azokra a *veszélyekre*, amelyek a szóbanforgó elvek elhanyagolásával kapcsolatosak. Ezek a veszélyek akkor mutatkoznak, ha csupán vagy főleg a jelenben felmerülő közületi szükségleteink fedezésére veszünk fel közületi kölcsönöket: ha tehát például tisztviselőink fizetésemelését vagy egyéb folyó kiadásainkat fedezzük közületi kölcsönökből. Ilyenkor ugyanis azt tesszük, hogy a jelenben élvezett szükségletkielégítés terheit a jövőre hárítjuk. Arra a jövőre, amely ennek a szükségletkielégítésnek esetleg már semmiféle előnyét nem látja.

Igaz viszont, hogy ez az utóbbi kérdés is erősen vitatható. Az a kérdés, hogy egyáltalában van-e oly jelenben élvezett közületi szükségletkielégítés, amelynek előnyeit a jövő egyáltalában ne látná. Hiszen közületi szükségleteink is időben szakadatlan és egymással mindenképen *szoros kölcsönhatásban* álló láncszemeknek tekintendők. A későbbi láncszem helyzetét is megszilárdítjuk, ha a korábbiakat erősítjük. Bizonyos mértékben tehát joggal állíthatjuk, hogy tisztviselőink jelen fizetésemelésének a jövő is előnyeit látja, ha közületi életünkből a tisztviselők hangulatának és munkaerejének ily eszközökkel való javítása útján esetleg nagyobb zökkenőket vagy zavarokat sikerül kiküszöbölnünk. Oly zavarokat, amelyeknek esetleg a jövő is káros hatásait látná. Végeredményben tehát itt is megint az optimizmus és a pesszimizmus, azaz az általános társadalomgazdasági bizakodás és bizalmatlanság ellentétének kérdéséhez jutottunk.

Aki *bizakodóan* tekint a társadalomgazdasági fejlődés mindenkori jövőjébe, az későbbi közteherviselő képességünket nagyobbnak fogja látni. Erre a nagyobb teherviselő képességre pedig szívesen fogja a közületi kölcsönök visszafizetésének terhét is ráróni.

Aki viszont a jövő társadalomgazdasági fejlődésétől inkább csak *rosszat vár*, az általában húzódni fog oly közületi kölcsönök felvételétől, amelyeknek visszafizetési terhe a jövő vállait nyomja. Attól fog ugyanis tartani, hogy a visszafizetés a jövőben még nagyobb áldozatokkal fog járni, mint amilyen áldozatot a jelenben a közületi kölcsön felvételéről való lemondással magunkra vállalunk.

B) *Állami és fővárosi adósságaink.*

Mindezeket az összefüggéseket alaposan le kell mérnünk, amidőn adósságaik mindenkori állásából közületeink gazdasági erejére következtetünk. Összefüggéseink érvénye megáll nevezetesen azokra a *változásokra* is, amelyek évtizedünk folyamán egyrészt a magyar *állam*, másrészt pedig *Budapest székesfőváros adósságainak terén* mutatkoznak.

161. Közületi adósságaink álladéka.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	Ezer pengőben.									
Állam	1,482.783	1,505.062	1,489.384	1,487.687	1,595.169	1,894.380	2,064.391	2,016.778	1,893.545	1,958.410
Budapest	28	11.456	394.441	373.707	372.436	416.093	406.939	400.514	353.148	343.409

Az *államadósságok* álladékának adatait a Magyar Statisztikai Évkönyv megfelelő rovataiból, a *székesfővárosra* vonatkozó tételeket pedig »Budapest zárszámadása és vagyonleltára« köteteiből merítettük. Ahol az 1925—26. évekre vonatkozólag hivatalos forrásainkból még *papírkorona*-értékeket találunk, ott a papírkoronát 12.500 : 1 arányban pengőre számítottuk át.

Összehasonlításaink sokat nyernének, ha itt is tekintetbe vehetnénk az ország *vidéki* közületeit. Adósságaik áttekintése azonban rendkívüli nehézségekkel jár. Inkább csak szórványosan, egynéhány évre vonatkozólag állnak idevágó adatok rendelkezésünkre. Így például a Magyar Városok Statisztikai Évkönyvéből (I. Rész : A magyar városok háztartási viszonyai 1934-ben), amelyet Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala 1935-ben adott ki, tudjuk, hogy 1933-ban Budapest kivételével összes törvényhatósági jogú városainknak 125·8 millió és összes megyei városainknak 74·9 millió pengőnyi adóssága volt. Többé-kevésbbé teljesen csak az 1930. év állapotait vagyunk képesek megvizsgálni. Erre az évre vonatkozólag ugyanis részben *Zelovich László* többször említett munkája, részben pedig *Hajdrik Sándor* adatai[1]) alapján vidéki közületeink adósságait is valamelyest át tudjuk tekinteni. Összes vármegyéinknek ekkor 68·4 millió, Budapest kivételével összes törvényhatósági városainknak 114·4 millió, összes megyei városainknak 87·8 millió és összes községeinknek 43·4 millió pengőre rúgó adósságuk volt. Összes vidéki közületeink adósságai tehát ebben az évben kereken 314 millió pengőt tettek. Ha ezt az összeget hozzáadjuk a magyar államnak és Budapest székesfővárosnak adósságaihoz, akkor eredményül azt kapjuk, hogy Magyarország összes közületeinek 1930-ban kereken 2624 millió pengőnyi adóssága volt.

Ez az összeg inkább csak *európai összehasonlításban* tekintélyes magasságú. A tengerentúli országok között, különösen ha Ausztráliára, Uj-Zeelandra, vagy Latin-Amerika egyik-másik részére gondolunk, több oly ország akad, amelynek eladósodása sokkal nagyobb fokú. Magyar viszonyaink között azonban itt mégis tetemes tételekről van szó. Súlyuk különösen akkor érezhető, ha nemzeti vagyonunknak és nemzeti jövedelmünknek nemzetközi összehasonlításban viszonylag alacsony tételeivel hasonlítjuk őket össze.

[1]) L. »A törvényhatósági jogú városok háztartása«, Városi Szemle, 1932. 5. sz. 695. l.

1930-ban országos viszonylatban sem Budapest székesfővárosnak, sem pedig vidéki helyi közületeinknek eladósodása általában nem volt túlságosan súlyos. Fenti adatainkból azt látjuk ugyanis, hogy ebben az évben Magyarország összes közületi adósságaiból a székesfővárosra kereken 16%, az összes vidéki közületekre pedig csak 12% jutott. Ez nagyjában megfelel azoknak az arányoknak, amelyekkel az ország akkori összes közületi bevételeiben és kiadásaiban részesedtek. A *párhuzam* különösen azért említésre méltó, mert egyik-másik nagyobb vidéki városunknak, különösen pedig a fővárosnak általában sűrűbb külföldi kapcsolatainál fogva viszonylag nagyobb mértékű eladósodottságát várhatnánk. Hiszen élénken emlékezetünkben vannak még azok az idők, amidőn — a huszas évek második felének általános gazdasági fellendülésében — a külföldi nagy pénzcsoportok képviselői hónapokig tartózkodtak budapesti dunaparti szállóinkban és keresték a tőkeelhelyezési alkalmakat. Különösen a főváros számára lett volna csábító akkoriban, hogy az ily erős igyekezettel elhelyezést kereső külföldi tőkét nagyobb mértékben vegye igénybe. A székesfőváros akkori vezetőinek inkább *dicséretére* mondható, hogy ennek a csábításnak tekintélyes mértékben voltak képesek ellenállni.

Ha mármost egyrészt az *állami*, másrészt pedig a *székesfővárosi adósságoknak* évtizedünk folyamán tapasztalható alakulását nézzük, 161. táblánk kapcsán elsősorban az szembeötlő, hogy míg amazok már a *huszas évek közepén is* tekintélyes színvonalon álltak, addig emezek nagyobb mérvű emelkedése csak *utóbb* következett be. Tudjuk, hogy pénzünk elértéktelenedése a huszas évek első felének mind állami, mind pedig székesfővárosi adósságait tetemes részükben megszüntette. Pénzünk rendezése idején tehát az volt a helyzet, hogy mindkettőjüknek adósságai viszonylagosan igen alacsony színvonalon álltak. Az állam részben már a pénzrendezés kapcsán, részben pedig mindjárt utána igen jelentékeny kölcsönökhöz folyamodott. Fővárosunknál ez a folyamat csak 1927-ben következett be. Az akkori évek bizakodó hangulatában gondtalanul születtek meg nagy összegű közületi kölcsöneink. Akkor úgy látszott, hogy a fa égig fog nőni és hogy akkori fellendülésünk legalább is még igen hosszú ideig fog tartani.

A későbbi fejlődés azután államunk és székesfővárosunk adósságainak alakulása között két vonatkozásban is *lényeges különbséget* mutat. *Elsősorban* azáltal, hogy míg székesfővárosunk 1927-ben elért színvonalához képest adósságait később is már csak árnyalatilag emelte, addig államunk még 1930-ban és 1931-ben is tetemesen fokozta adósságait. Az 1927. évi színvonalhoz hasonlítva itt még jóval több mint $^1/_3$ résznyi további növekedés következett be. Eredményképen a harmincas évek elején államunk — a székesfővárossal való egybevetésben — jobban volt eladósodva, mint a huszas évek második felében. Azt a bölcs mérsékletet, amelyet székesfővárosunk ezen a téren 1930-ban és 1931-ben tanúsított, részben vezetői előrelátásának, részben pedig viszonylag nagyobb saját tőkebőségének tulajdoníthatjuk.

Második fontos különbségként azt kell kiemelnünk, hogy székesfővárosunk adósságait a harmincas évek első felének folyamán jóval nagyobb mértékben tudta csökkenteni, mint az állam. Budapest helyzete tehát ebben a vonatkozásban is kedvezőbbnek bizonyult. Ez az utóbbi összefüggés azonban nyilvánvalóan az *adósságok törlesztésének* kérdéseit érinti, amellyel már korábbi összefüggésben foglalkoztunk. A háttérben arról van szó, hogy székesfővárosunk nagyobb mozgékonyságával jobban tudta kihasználni azokat a lehetőségeket, amelyek főleg amerikai dollárban és angol fontban felvett külföldi kölcsön címletei névértékének és egyúttal árfolyamértékének is tetemes hanyatlásában kínálkoztak.

Bármikép áll is ez az összefüggés, annyi bizonyos, hogy székesfővárosunk a harmincas évek első felének általános gazdasági pangásában még adóssági vonatkozásban is *javítani tudott országos helyzetén.* Ez pedig megint azt mutatja, hogy a pangás Budapestet aránylag csak kevésbbé sujtotta, mint az ország többi részét.

2. Közületi vagyonunk.

A) *Nemzeti vagyon és közületi vagyon.*

A közületi adósságok a közületek vagyonát csorbító tehertételeket jelentenek. Minél nagyobbak az adósságok, annál kisebb a közületi tiszta vagyon. Ennek az összefüggésnek kapcsán pénzügyi vizsgálódásaink utolsó fejezeteként most még *Budapest közületi vagyonára* vonatkozólag is tehetünk egynéhány megjegyzést.

Tudatában kell lennünk azonban annak, hogy itt nagy fába vágjuk fejszénket. Óvatosan kell tehát eljárnunk. Mindenekelőtt arra kell vigyáznunk, hogy a közületi vagyon fogalmát ne tévesszük össze a *nemzeti vagyonéval.* Utóbbi köztudomásúlag közgazdasági gondolatkörünknek egyik legbonyolultabb részét teszi. Ember legyen a talpán, aki ezen a területen csak valamelyest is elfogadható számadatokat tud nyujtani.

Magyarországon abban a kivételesen kedvező helyzetben vagyunk, hogy ennek a tárgynak egyik nemzetközileg leginkább elismert nevű szakértője, id. *Fellner Frigyes* figyelmét évtizedek óta elsősorban a mi nemzeti vagyonunk vizsgálatára irányította. Az ő becslései, amelyek részint a háború előtti állapotokra, részben pedig a huszas évek végének viszonyaira vonatkoznak,[1]) igen nagy értékűek. Ameddig tudományunk mai színvonalán a nemzeti vagyon fogalmát egyáltalában meg lehet közelítenünk, addig Fellner Frigyes sikeresen ment el szóbanforgó munkáiban. Azok a *módszeres nehézségek,* amelyekkel szembe kellett néznie, nyilvánvalóan súlyosak voltak.

[1]) L. »Csonka-Magyarország nemzeti vagyona«, Budapest 1929; — »Csonka-Magyarország nemzeti jövedelme«, Budapest 1930.

Hasonlóan súlyosak, mint azok, amelyek a nemzeti jövedelem egyoldalúan helyes megállapításának útját állják. Náluk azonban nem sokkalta nagyobbak. Nem oszthatjuk ugyanis azt az újabb felfogást, amely egyrészt a nemzeti jövedelem problémáinak betonnal kiépített lövészárkairól azt gondolja, hogy azok könnyű lovassággal is sikeresen rohamozhatók meg, másrészt azonban a nemzeti vagyon kérdéseit teljesen bevehetetlen várnak tekinti.

Varga István és *Matolcsy Mátyás* kétségtelenül mélyenszántó alapossággal és igen hasznos eredménnyel világítják meg[1]) a nemzeti jövedelem jelenségének számos vonatkozását. Kár, hogy az idevágó munkájuk, mely újabb közgazdasági irodalmunk egyik legbecsesebb terméke, csak jelen vizsgálódásaink forrástanulmányainak lezárása után látott napvilágot és hogy eredményeiket ilyképen már nem használhattuk fel. Abban azonban határozottan tévednek, hogy a nemzeti jövedelem kérdéseit oly sokkal egyszerűbbeknek látják, mint a nemzeti vagyonéit. A valóságban ugyanis mind a nemzeti vagyon, mind pedig a nemzeti jövedelem vizsgálatánál egyaránt tekintettel kell lennünk a nemzetgazdasági egyensúly oly *szervezeti* összefüggéseire, amelyek számszerűen csak igen nehezen ragadhatók meg. Aki főleg csupán mintegy leltárszerűen állítja össze a nemzet vagyonát vagy jövedelmét, az elfelejti, hogy egyes vagyontárgyaknak és jövedelmi csoportoknak hozzátétele esetleg oly súlyos egyensúlyi zavarokat okoz, amelyek a nemzeti jövedelem vagy nemzeti vagyon egészét inkább csökkenteni alkalmasak.

Az idevágó kérdések tárgyalásánál is igen könnyen esünk abba a tévedésbe, hogy az egyedül helyes *közgazdasági* szemléletet a *magángazdasági*-*val* helyettesítjük. Ez a veszély különösen akkor fenyeget bennünket, ha egyoldalúan hajlunk a társadalomgazdasági jelenségek individuális, azaz *egyénies* szemlélete felé. Aki viszont mélyebben hatol a *közületi* gazdálkodás bonyodalmas összefüggéseibe, az sokkal messzebbmenő óvatosságot fog tanúsítani minden olyfajta számszerű becsléssel szemben, amely akár a nemzeti jövedelemre, akár pedig a nemzeti vagyonra vonatkozik.

A nemzeti vagyon megállapításának módszeres nehézségeire vonatkozó megjegyzéseink részben a *közületi vagyon* meghatározásával kapcsolatosan is megállnak. De csak részben. Azok a szerves egyensúlyi szempontok ugyanis, amelyekre az imént hivatkoztunk, a közületi vagyonnál csak kisebb szerepet játszanak. Különösen az oly közületi vagyonnál, mint amilyen városi és nevezetesen *székesfővárosi vagyonunk*. Ennek tetemes része elvben a szabad piaci forgalomnak is tárgyát tehetné és ennyiben egyenként is értékelhető vagyontárgyakból áll. Amidőn egyébként itt is *módszeres nehézségekről* szólunk, akkor különösen két szempontra gondolunk. Elsősorban arra, amely kisebb súllyal bár, de azért a közületi vagyontárgyaknak

[1]) L. »A magyar nemzeti jövedelem 1924/25—1934/35.« A Magyar Gazdaságkutató Intézet 11. sz. kiadványa, Budapest 1936.

értékelési módja körül is felmerül. Másodsorban pedig arra, amely az úgynevezett szabad javak közületi vonatkozásaiban áll.

Ami az első szempontot illeti, kézenfekvő, hogy oly közületi vagyontárgyaink is vannak, amelyek forgalmi értékük, azaz *csereértékük szerint mégsem becsülhetők meg jól.* Ilyen például a közületi ingatlanok tekintélyes része. Ezeknél a vagyontárgyaknál inkább költségértéküket, azaz előállítási költségeiket kell tekintetbe vennünk. Itt azonban újabb nehézségként merül fel az a kérdés, hogy vajjon eredeti és tényleges költségeik, vagy pedig valószínű újraelőállítási költségeik szerint értékeljünk-e. Hiszen nyilvánvaló, hogy részben a termelés állandó tökéletesedésének, részben pedig a pénzérték változásainak révén az eredeti költségek és az újraelőállítási költségek között lényeges különbségek támadhatnak. Mindezek a szempontok ugyan az esetek többségében az értékbecslés terén is az arany középutat ajánlják. Szükségszerű hatás azonban, hogy már itt is állandó és részben tekintélyes hibaforrásokkal kell számolnunk. Ezek a hibaforrások mégis sokkalta csekélyebbek azoknál, amelyekkel hasonló síkon a nemzeti vagyon becsléseinél találkozunk.

Másodsorban figyelemreméltó hibák eredhetnek abból a körülményből, hogy az úgynevezett *szabad javaknak* kétségtelenül közeli közük van a közületi vagyonokhoz is. Budapest szép természeti fekvése a Duna két partján és a budai hegyek alján vagy pedig az a kivételesen kedvező helybeli összetalálkozás, amelyet egyrészt a világvárosi élet előnyei és másrészt budai gyógyforrásaink között láttunk, a fővárosi népesség, azaz a fővárosban lakó egyének szempontjából szabad jószágnak számítható. A fővárosi ember ezeket az előnyöket élvezi ugyan, egyéni vagyonához azonban nyilvánvalóan nem számítja hozzá őket. Másként fest a helyzet, ha mérlegeléseinket a közületi vagyonra vonatkoztatjuk. Budapest idegenforgalmának például a szóbanforgó előnyös vonások igen fontos alapjait teszik. Az idegenforgalom révén pedig nemcsak a székesfővárosunk népességének, hanem a városi háztartásnak is jelentékeny bevételei vannak. Gondoljunk csak mindazokra az adókra, illetékekre, valamint közüzemi bevételekre, amelyek az idegenforgalom révén közvetlenül vagy közvetve folynak a főváros pénztárába. Nagyon is indokolt tehát vitatnunk, hogy a szóbanforgó »szabad javak« a közületi vagyon szempontjából is még ilyeneknek tekintendők-e?

Mindezeken a nehézségeken jelen gondolatmenetünkben úgy tehetjük túl magunkat, hogy egyszerűen elfogadjuk a közületi vagyonnak azt a *meghatározását*, amelyet a nyilvántartó illetékes *hatóságok* használnak. Kétségtelen ugyan, hogy ezek a meghatározások távolról sem hibamentesek. Szempontunkból azonban még mindig jobb, ha segítségükkel valamelyest összehasonlítási alaphoz jutunk, mint hogyha csak azért kellene teljesen lemondanunk minden idevágó számszerű megismerésről, mert mereven ragaszkodunk fogalmi meghatározásaink tökéletességéhez.

B) *Székesfővárosunk vagyona.*

A magyar állam és vidéki közületeink vagyonára vonatkozólag csak nagyon hozzávetőleges és kevésbbé jól használható adatok állnak rendelkezésünkre. *Állami* zárszámadásaink az idevágó nagy módszeres nehézségekre való tekintettel egészen lemondanak arról, hogy vagyonszerű összeállításokat közöljenek. Ily összeállításaink általában *vidéki* közületeinkre vonatkozólag sincsenek.

Ezért be kell érnünk azzal, hogy Budapest székesfőváros zárószámadása és vagyonleltára alapján csupán *fővárosi vagyonunknak* évtizedünk folyamán tapasztalható változásait tekintjük át. (L. a 162. számú táblázatot.)

Ha Budapest székesfőváros idevágó adatait egyéb közületeink vagyonával kívánjuk összehasonlítani, úgy ezt legfeljebb csak töredékesen tehetjük. Így például a Magyar Városok Statisztikai Évkönyvének 1935-ben megjelent és már többször említett kötetéből (v. ö. 148. l.) tudjuk, hogy *összes vidéki városaink* nyers vagyona 1933-ban 1,003.651.324 pengőre, összes terheik 255,163.348 pengőre, tiszta vagyonuk tehát 748,487.976 pengőre rúgott. Ezekből az adatokból legfeljebb csak az ragadhatja meg figyelmünket, hogy Budapest székesfőváros tiszta vagyona egymagában ebben az évben jóval több mint $^1/_3$ résszel volt nagyobb, mint összes vidéki városaink tiszta vagyona. Nyers vagyona pedig csaknem kétszer akkora volt. Ezzel szemben azonban terhei majdnem háromszor oly magasra rúgtak. Az összehasonlításból már mindenképen kitűnik, hogy Budapestnek közületi vagyonaink terén mennyire kimagasló szerepe van.

Fővárosi tiszta vagyonunk alakulása már az első ránézésre is *konjunktúraérzékenységet* mutat. Kétségtelen azonban, hogy egyúttal más tényezők is érvényesülnek benne. Annak a hirtelen emelkedésnek, amely *1927-ben* fővárosunknak mind összes nyers vagyonában és terheiben, mind pedig tiszta vagyonában mutatkozott, az általános konjunkturális fellendüléssel járó fokozatos gazdagodás nyilvánvalóan csak részben lehet magyarázata. Az ugrásszerű különbségnek túlnyomóan nagy részét itt inkább az a körülmény indokolja, hogy 1925-ben és 1926-ban még koronaértékben történt a székesfővárosi nyers vagyonnak és terheknek elszámolása. 1927-ben pedig, amidőn ezen a téren is áttértünk a pengőszámításra, részben mintegy újra is értékeltük székesfővárosunk nyers vagyonát és nyers terheit. A szóbanforgó nagy különbség tehát javarészében számítási, azaz csupán névleges és nem tényleges értékbeli változásokra vezethető vissza. A következő évek azután a fővárosi nyers vagyonnak fokozatos emelkedését hozták. Minthogy a terhek jóval lassúbb ütemben növekedtek, fővárosunk névleges tiszta vagyona további tetemes emelkedést mutatott. A növekedésnek tetőpontját 1933-ban érte el, 1934-ben pedig annak következtében, hogy a nyers vagyon sokkal nagyobb arányban esett, mint a terhek, igen tekintélyes csökkenését látjuk.

162. Székesfővárosunk vagyona.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					A) *Pengőben.*					
Vagyon:										
Községi háztartás	304,976.752	342,993.680	1.195,259.989	1.243,316.247	1.225,216.500	1.276,049.885	1.283,113.581	1.301,965.592	1.311,783.755	1.332,808.163
Különálló alapok	634.256	739.192	12,837.820	12,741.747	12,932.874	55	—	—	—	—
Önálló vagyonkezelésű üzemek	234,252.768	255,540.200	284,377.720	315,043.615	339,856.716	397,475.803	424,283.309	446,289.854	465,276.185	290,951.093
Összesen	**539,863.776**	**599,273.072**	**1.492,475.529**	**1.571,101.609**	**1.578,006.090**	**1.673,525.743**	**1.707,396.890**	**1.748,255.446**	**1.777,059.940**	**1.623,759.256**
Teher:										
Községi háztartás	74,526.504	84,274.800	438,962.767	490,414.085	454,278.876	452,044.383	433,313.788	471,436.755	454,352.706	437,612.502
Különálló alapok	65.128	48.280	40.702	74.135	269.508	227.701	—	—	—	—
Önálló vagyonkezelésű üzemek	180,466.712	179,738.016	190,945.242	206,546.732	217,709.291	233,181.415	251,324.669	257,608.905	263,879.754	269,849.759
Összesen	**255,058.344**	**264,061.096**	**629,948.711**	**697,034.952**	**672,257.735**	**685,453.499**	**684,638.457**	**729,045.660**	**718,232.460**	**707,462.261**
Tiszta vagyon	284,805.432	335,211.976	862,526.818	874,066.657	905,748.355	988,072.244	1.022,758.433	1.019,209.786	1.058,827.480	916,296.995
					B) *Jelzőszámokban.*					
Vagyon:										
Községi háztartás	100	112	392	408	402	418	421	427	430	437
Különálló alapok	100	117	2.024	2.009	2.039	—	—	—	—	—
Önálló vagyonkezelésű üzemek	100	109	121	134	145	170	181	191	199	124
Összesen	**100**	**111**	**277**	**291**	**292**	**310**	**316**	**324**	**329**	**301**
Teher:										
Községi háztartás	100	113	589	658	610	607	581	633	610	587
Különálló alapok	100	74	63	114	414	350	—	—	—	—
Önálló vagyonkezelésű üzemek	100	100	106	114	121	129	139	143	146	150
Összesen	**100**	**104**	**247**	**273**	**264**	**269**	**268**	**286**	**282**	**277**
Tiszta vagyon	100	118	303	307	318	347	359	358	372	322

Nem kétséges, hogy ezek a változások is jelentékeny részükben megint csak értékelési, azaz könyvelési szempontokra vezethetők vissza. Más szóval: ezekből a változásokból is csupán fővárosunk *névleges*, nem pedig tényleges vagyonának alakulását vehetjük ki. Azt ugyan egyéb alapon is jól tudjuk, hogy székesfővárosunk tiszta vagyona a huszas évek második felének fellendülésében lényegesen emelkedett. Mindenképen óvatosan kell azonban fogadnunk azt a további növekedést, amelyről adataink 1930 és 1933 között tanúskodnak. Ugyancsak messzemenő vigyázattal kell kezelnünk az 1933 és 1934 között mutatkozó lényeges csökkenést is, melyet szintén csupán névlegesnek fogadhatunk el és amelynek lényegére más szempontból alább még majd visszatérünk. Különösen az Autobusz-üzemmel és a budai hegypályával kapcsolatos eltolódásokra fogunk utalni. A valóságos helyzet az, hogy székesfővárosunk tiszta vagyona a harmincas évek pangásában inkább csökkent és 1934-ben már megint inkább az emelkedés útjára lépett. A tiszta vagyontételeknek egészen 1933-ig tartó zárszámadásszerű névleges növekedését főleg azzal magyarázhatjuk, hogy a pangás elején bekövetkezett tényleges értékcsökkenéseket székesfővárosunk zárszámadásai és vagyonleltárai összeállításánál szándékosan nem vettük figyelembe. Ezt csak 1934-ben tettük meg, amikor az általános gazdasági helyzet javulásának következtében a tényleges értékcsökkenések már nem is voltak oly nagyon ijesztők.

Ha mármost az ezen könyvelési eltolódások mögött rejlő *tényleges* helyzet alakulását kérdjük, mégis indokoltan tehetjük fel, hogy a harmincas évek első felének pangása székesfővárosunk tiszta vagyonában nem okozott rendkívülien nagy pusztításokat. Az 1934. évi helyzet is inkább azt mutatja, hogy fővárosunk tiszta vagyona a harmincas évek közepén valószínűleg megint ugyanazon a színvonalon állt, amelyre a huszas évek végének fellendülése emelte. Helyesen tehát akkor következtetünk, ha feltesszük, hogy a harmincas évek első felének pangása székesfővárosunk tiszta vagyonának növekedését lényegében csupán — mintegy fél évtizedre — megállította; ténylegesen azonban nem csökkentette.

Székesfővárosunknak mind vagyontételeit, mind pedig tehertételeit zárszámadásának és vagyonleltárának taglalásához képest *három csoportra* oszthatjuk: a községi háztartás, a különálló alapok és az önálló vagyonkezelésű intézmények megfelelő tételeire.

Ezeknek sorában, amint 162. táblánk is mutatja, általában kiemelkedően a legnagyobb súlyuk a *községi háztartás* vagyon- és tehertételeinek van. Az idevágó *vagyontételeknek* a harmincas évek közepének állása szerint több mint fele egyedül a székesfőváros tulajdonában lévő ingatlanokra jut. Fontosság szerint második helyen áll az úgynevezett cselekvő tőkék tétele, amely könyvelésszerűen értékpapírokra, az elhelyezett pénzkészletre, letétekre, kölcsönökre, előlegekre, beruházott tőkékre és egyéb követelésekre oszlik.

Tetemes idevágó vagyontételt jelentenek még a vasútüzemi és az egyéb közlekedési beruházások is, amelyek a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság (BSzKRt) kezelésében állnak. Viszonylag kisebb vagyontételek jutnak végül a bútorokra és felszerelési tárgyakra, az anyagokra és különböző termékekre, valamint a székesfőváros vagyonleltárában szereplő bevételi hátralékokra, haszonvételi jogokra és pénzkészletre.

A községi háztartás *tehertételei* közül legnagyobb súlyuk a részben törlesztéses kölcsönben, részben pedig függőkölcsönökben fennálló adósságoknak van. Székesfővárosunk vagyonleltára szerint viszonylag kisebb összegekként idetartoznak még a kiadási hátralékok, a folyó tartozások, a fenntartott hitelösszegek, a kétes követelések és az »egyéb tehertételek« csoportja. Azok a nagy vagyonleltári átcsoportosítások, amelyek az 1927. év ugrásszerű emelkedését előidézték, erősen túlnyomó részükben a községi háztartás nyers vagyonára és terheire vonatkoztak.

Névlegesen ugrásszerű idevágó emelkedést mutattak még a *különálló alapok* is. Ezek összes vagyonának és terheinek azonban viszonylag csak csekély súlya van. 1931-től kezdve székesfővárosunk vagyonleltára ily címen már nem is mutat ki külön tételeket.

Az *önálló vagyonkezelésű intézmények* vagyona javarészt a főváros azon tágabb értelmű közüzemeinek vagyonát teszi, amelyeknek pénzügyi helyzetével a művelődési politika, a társadalmi politika és a termelési politika kiadásaival kapcsolatosan foglalkoztunk. Ezekre az intézményekre vonatkozólag különösen azt érdekes megfigyelnünk, hogy leltárszerű tiszta vagyonuk mindaddig igen jelentékeny volt, amíg az 1934. évi újabb vagyonleltári átcsoportosítást végre nem hajtottuk. 1934-ben azonban terheik közvetlenül nyers vagyonuknak közelébe emelkedtek, úgyhogy leltárszerű tiszta vagyonuk ebben az évben viszonylag igen csekély összegre zsugorodott. Ne feledjük azonban, hogy a szóbanforgó nagy csökkenéshez az a körülmény is hozzájárult, hogy a székesfővárosi autobuszüzem és a budai hegypálya 1934-ben került a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság kötelékébe. Ez pedig nyilvánvalóan hozzájárul annak a körülménynek magyarázatához, hogy az 1934-ben eszközölt és fentebb már említett vagyonleltári leírások egésze az önálló vagyonkezelésű intézményekre jut, míg a községi háztartás keretében elkönyvelt nyers vagyon még ebben az évben is emelkedést mutatott. Kétségtelen, hogyha a tényleges helyzetnek megfelelő leírásoktól általában nem idegenkednénk, itt is csekélyebb összegeket kellene a vagyonleltárba beállítanunk. Kétségtelen azonban egyúttal az is, hogy terheink 1934-ben már a névlegesnél sokkal nagyobb tényleges csökkenést mutattak. Így ennek az évnek tényleges fővárosi tiszta vagyonára vonatkoztatott fenti következtetéseinkkel itt sem jutunk ellentmondásba.

Kiegészítésül még hozzáfűzhetjük, hogy 1933-ban a Magyar Városok Statisztikai Évkönyvének tanúsága szerint abból a valamivel több mint

1 milliárd pengőnyi nyers vagyonból, amellyel *összes vidéki városaink* rendelkeztek, 861,608.222 pengő jutott községi háztartásukra, 33,017.413 pengő különálló alapjaikra és 109.025.689 pengő önálló vagyonkezelésű intézményeikre. Ebből az arányból közvetlenül is látjuk, hogy székesfővárosunkban a közüzemek még viszonylagosan is mennyire sokkal fontosabb szerepet játszottak, mint vidéki városainkban. Míg ugyanis utóbbiaknak összes nyers vagyonából csak mintegy $^1/_{10}$ rész esett önálló vagyonkezelésű intézményeikre, addig a fővárosi önálló vagyonkezelésű intézmények megfelelő részesedése jóval több mint $^1/_3$-nyi volt.

Vázlatos megjegyzéseink folyamán itt is számos oly kérdést kellett nyitva hagynunk, amelyre a részletkutatás még hasznosan felvilágosító válaszokat adhat. Miként azonban más vonatkozásban, úgy itt is meg kell elégednünk egynéhány nagyvonalú összefüggés bemutatásával. Ezek az összefüggések pedig azt mutatják, hogy évtizedünk folyamán székesfővárosunknak *még vagyona sem alakult viszonylag kedvezőtlenül.* A huszas évek második felének általános gazdasági fellendülése jelentékeny emelkedését hozta; a harmincas évek első felének pangása pedig ténylegesen minden valószínűség szerint nem csökkentette. A valószínűség tényezőjére itt azért kell utalnunk, mert állandóan nyomatékkal gondolunk azokra a hatalmas módszeres nehézségekre, amelyek a közületi vagyonok megállapításának útjában állnak és amelyekre fentebb behatóbban is figyelmeztettünk.

Budapest vagyonának alakulásáról alkotott általános képünk nagy vonalaiban megfelel annak, amelyet egyrészt kiadásainak, másrészt pedig bevételeinek és adósságainak összhasonlító szemlélete alapján kaptunk. A *közületi háztartás egészének* terén Budapest országos gazdasági jelentősége tehát általában szintén növekedőben van.

Összefoglalás.

1. Eredményeink történeti távlatai.

Sokféle változatban vizsgáltuk, sokfajta részletében is áttekintettük azt a szerepet, amelyet Budapest Magyarország gazdasági életében betölt. Amíg figyelmünket egyes részletkérdésekre összpontosítjuk, ennek a szerepnek egésze könnyen mosódik el szemünk előtt. Feladatunk most még az lesz, hogy *összefoglaló képet* rajzoljunk. Miután apránként bejártuk a főváros utcáit és tereit, miután tüzetesen szemügyre vettük egyik-másik fontosabb épületét, kertjeit és hídjait, most még a város egészének képét nézzük. Mintegy a Jánoshegy ormára igyekszünk felemelkedni, hogy onnan tekinthessük át a főváros egészének körvonalait. A részleteket most már elhagyhatjuk. Itt kizárólag csak a legfontosabb vonások érdekelhetnek bennünket.

Kétségtelen azonban, hogy az ily tárgyú vizsgálódások részleteit többnyire könnyebb felderítenünk, mint a nagy összefüggések egészéről megbízható benyomást szereznünk. Oly magaslatnak, amelyről társadalomgazdasági fejlődésünket jól tekinthetjük át, csakis a *történeti távlatot* mondhatjuk. Ez a távlatunk pedig a huszas évek közepe és a harmincas évek közepe között lezajlott évekre vonatkozólag még nincs meg. Történeti távlat hiányában pedig könnyen eshetünk optikai csalódások áldozataivá. Amit a társadalomgazdasági fejlődés valódi képének tekintünk, az a későbbi események tükrében könnyen bizonyulhat csalfa délibábnak. Oly délibábnak, amely csupán a mi szemünkben él, azaz oly fejlődési képnek, amely csupán a szemlélő alany felfogásában tükröződik. Összefoglalásunkban tehát a lehetőséghez képest emelkedjünk felül a közvetlen jelen múló fontosságú szempontjain és azokra a vonatkozásokra vessünk súlyt, amelyek előreláthatólag a távolabbi jövőben is még érvényeseknek fognak bizonyulni.

A jelen munka szerzője hosszú évek tanulmányainak alapján 1932 végére foglalta össze egy kötetbe azokat a fejlődési vonalakat, amelyeket az újabb nemzetközi gazdasági élet fejlődése mutat. Eredményül azt szürte le, hogy a nemzetközi gazdasági egybefogás útján — kisebb-nagyobb zökkenőkkel bár —, de azért mégis irányvonalszerűen haladunk előre. Könyvének[1]) Németországban való megjelenése után egynéhány héttel jutott uralomra a német nemzeti szocializmus. A kicsinyeskedő és szűkebb látókörű bírálók egyike-másika ebben az eseményben a munka végső következtetéseinek cáfolatát látta. Pedig legújabb fejleményeink azóta is azt mutatják, hogy a nemzetközi gazdasági egyetértést csak átmenetileg tudjuk meggátolni; fokozatos térfoglalását azonban el nem nyomhatjuk. Ily értelemben ajánljuk az olvasó figyelmébe a jelen munka végső következtetéseit is. Lehet, hogy a munka megjelenése után következő *egynéhány hónap* vagy *egynéhány év* következtetéseinkkel — felületesen — ellenkező irányú fejlődést mutat. Ha azonban következtetéseink valóban logikusak s a részletek megrajzolása után a bennük mutatkozó nagy vonalakat is biztos kézzel dolgozzuk ki, akkor a *későbbi jövő* távlatai eredményeinket igazolni hivatottak.

Ha jól rajzoltuk meg Budapest országos gazdasági szerepének vonalait, akkor *székesfővárosunknak 1925-től 1934-ig terjedő gazdaságtörténetét* nyujtottuk. Oly gazdaságtörténetét, amely nevek említése és egyénekre való hivatkozás nélkül, közvetlenül igyekszik megragadni mindazt, ami a nagy tömegek számára valóban fontos. Oly történetét, amely pl. a mult század első évtizedének Európáját nem Napoleonnak, tábornokainak és ellenfeleinek egyéni életrajzával és cselekedeteivel tölti be, hanem számszerű vonatkozások kidomborításával közvetlenül is mutatja, hogy Európa népe akkoriban miképen élt, miképen szenvedett és gazdaságilag miképen boldogult.

[1]) Weltwirtschaftspolitik im Entstehen, Jena 1933.

2. Eredményeink számszerű áttekintése.

A) *Irányvonalak.*

Összefoglalásunkban mármost elvileg két út áll előttünk. Az egyiken *analitikus*, a másikon *szintétikus* módon foglalhatunk össze. Az elsőn tehát újabb boncolgatás segítségével, közelebbről : a modern statisztika egybevető módszereinek felhasználásával, azaz megint csak számszerű pontossággal igyekezhetünk a fejlődés nagy vonalait kifejteni. A másodikon pedig a számszerű pontosság mellőzésével, a merő gondolati egyesítés szempontjaira vethetjük a súlyt. Itt mennyiségi érvelés helyett minőségi összesítés segítségével törekedhetünk nagy vonalainkhoz jutni. Mindkét útnak megvannak a maga előnyei és hátrányai. Az első mód pontosabb és kézzelfoghatóbb eredményeket nyújt ; a második azonban igazabbakat, azaz a valósághoz közelebb állókat. Hogy ezeket az előnyöket a lehetőséghez képest egyaránt elérjük, összefoglalásunkban röviden mind a két módszert alkalmazzuk.

Részletkutatásaink azt mutatták, hogy fővárosunknak az ország *mezőgazdaságában* csak igen csekély és általában továbbra inkább még hanyatló része van. Nagy súllyal donborodott ki viszont a fővárosi *ipar* fontossága. Láttuk, hogy egynéhány iparágunk túlnyomórészt Budapesten összpontosul és megfigyeltük, hogy ennek az összpontosulásnak különösen a legutóbbi évek folyamán mily erősen serkentő ereje volt.

Kereskedelmünk terén is Budapest kiemelkedő országos szerepével találkoztunk. Ez egyaránt kiviláglott mind a bel-, mind pedig a külkereskedelem vonatkozásaiból. Idegenforgalmunknak is székesfővárosunk a központja, és a vidék éppen évtizedünk folyamán kezdett csak nagyobb nyomatékkal bekapcsolódni. A közlekedés különböző ágaiban, egymástól eltérő súllyal bár, de általában azért Budapestnek van országosan vezető szerepe.

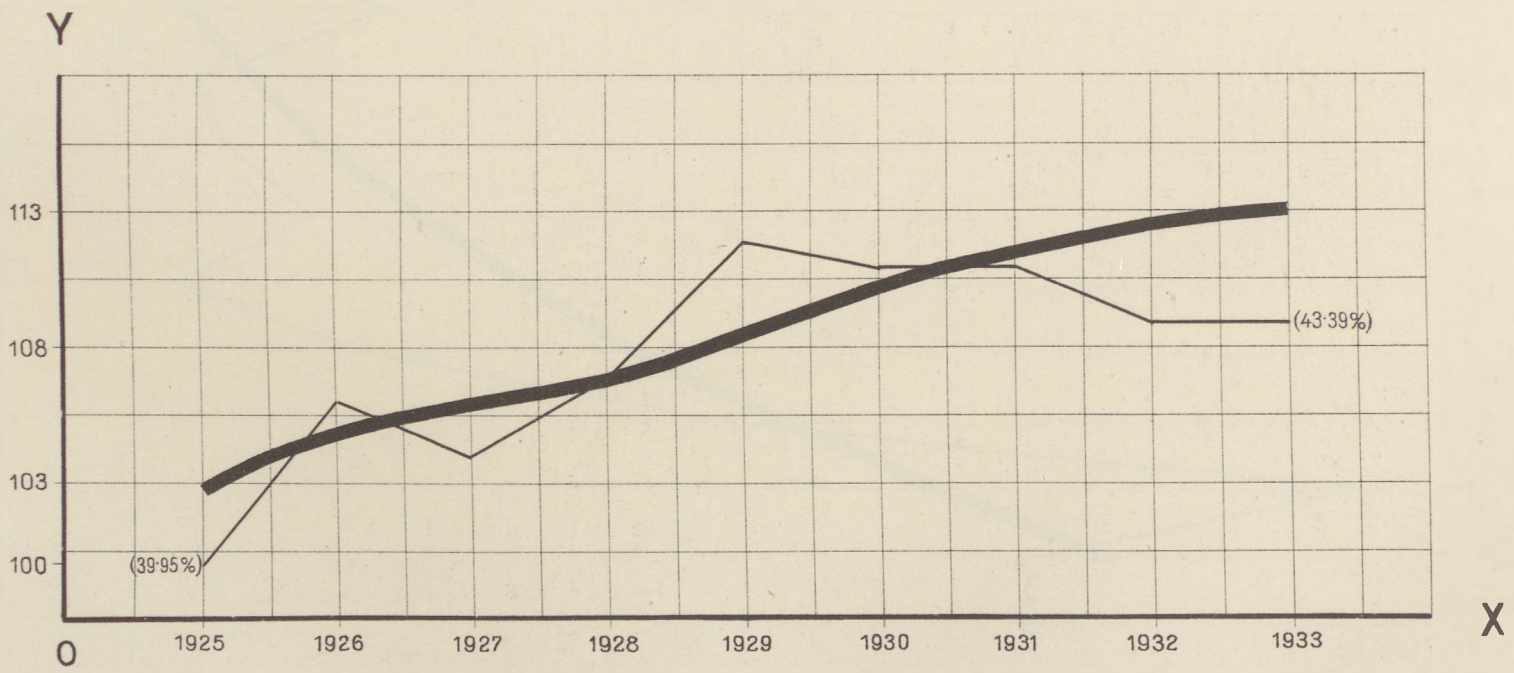
Még jobban kitűnik ez a vezetés *hiteléletünk* különböző vonatkozásaiban : mind általános, mind pedig különös jellegű hitelintézeteink tevékenységeiben.

A *fogyasztás* és a *jövedelemeloszlás* jelenségeinek vizsgálatából azt láttuk, hogy Budapestre viszonylag jóval nagyobb rész jut az ország magasabb társadalomgazdasági rétegeiből, mint a vidékre. Budapest fogyasztása is általában magasabb színvonalat képvisel. Fővárosunk munkanélkülisége nem kedvezőtlenebb a vidékénél és budapesti helyzetünk a munkaviszályok terén sem túlságosan súlyos. Társadalompolitikai intézményeink pedig fővárosunkban általában sokkal fejlettebbek, mint vidéken.

A *közületi gazdaság* síkján végül azt tapasztaltuk, hogy Budapest mind közületi szükségleteinek kielégítésében, azaz kiadási politikájában, mind pedig közületi eszközeinek előteremtésében, azaz bevételi politikájában szintén sokkalta nagyobb erőt tud kifejteni, mint a vidék. Országos viszonylatban székesfővárosunknak nevezetesen pénzügyi mérlege is kedvező.

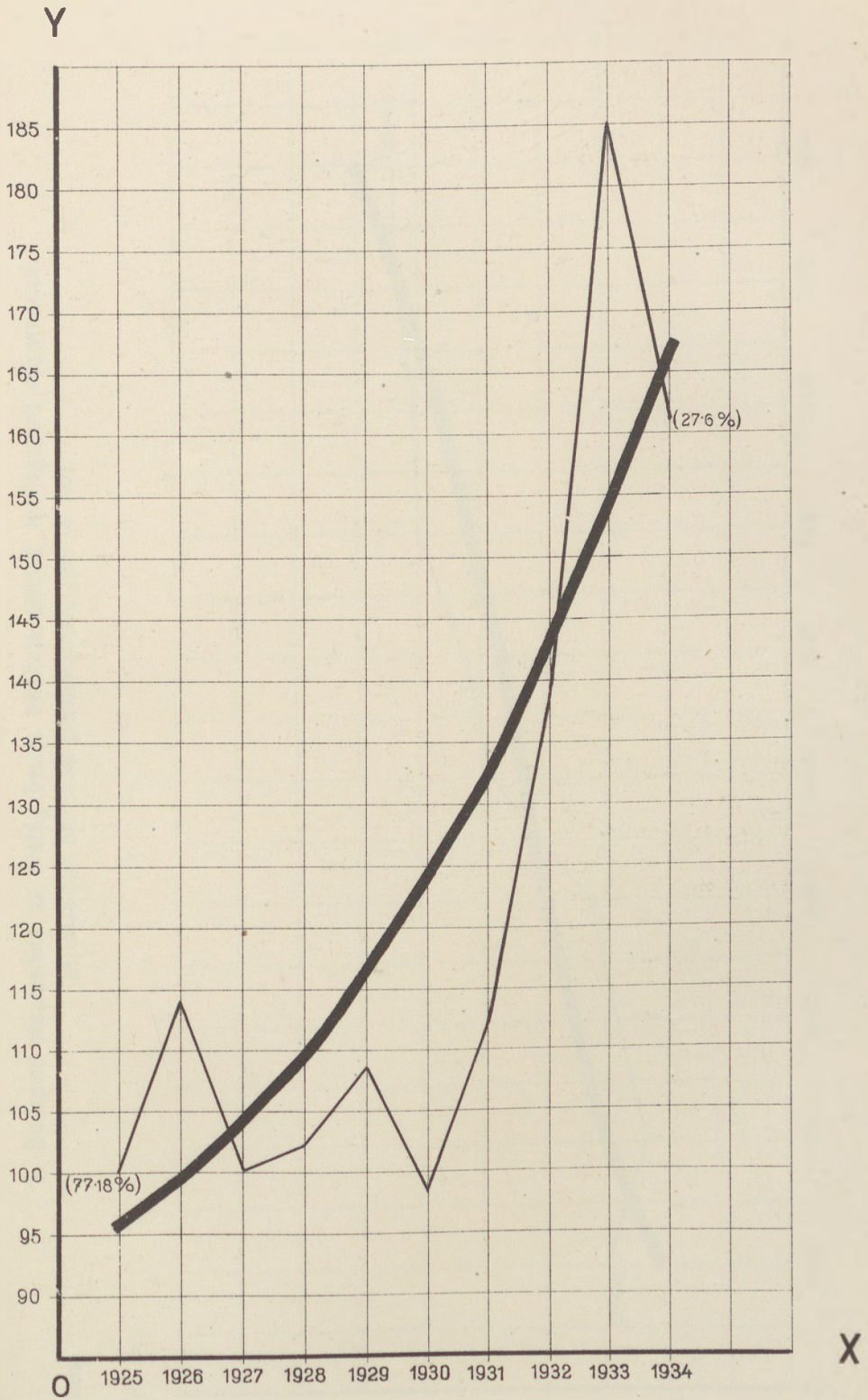
1. Budapest részesedése az ország összes ipari termelésének értékében.

(A százalékos részesedés jelzőszámaiban. 1925 = 100).

2. Budapest részesedése az ország összes áruforgalmában.

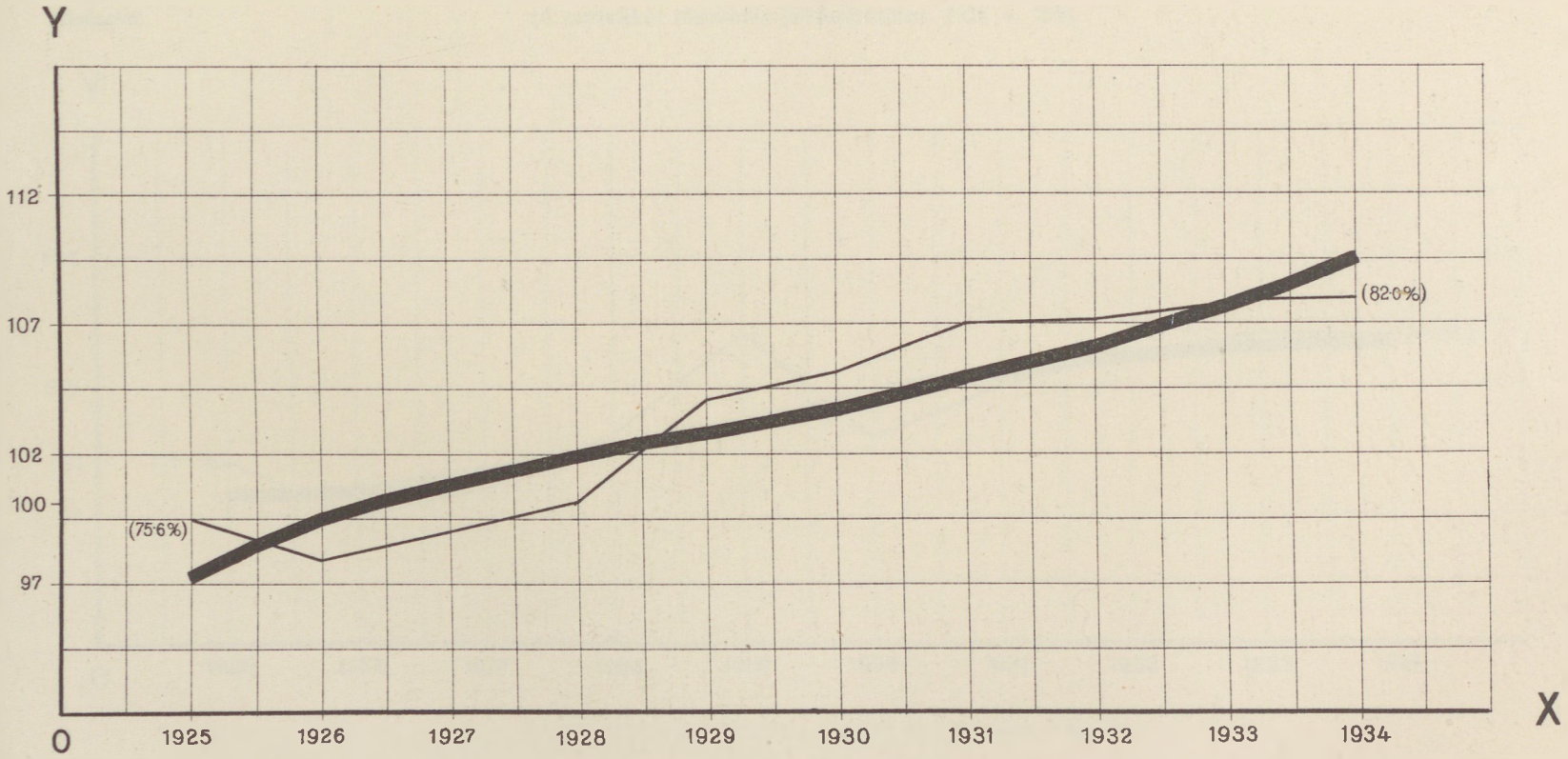
Jelzőszám. (A százalékos részesedés jelzőszámaiban. 1925 = 100).

3. Budapest részesedése az ország összes hitelintézeteinek mérlegszerű vagyonában.

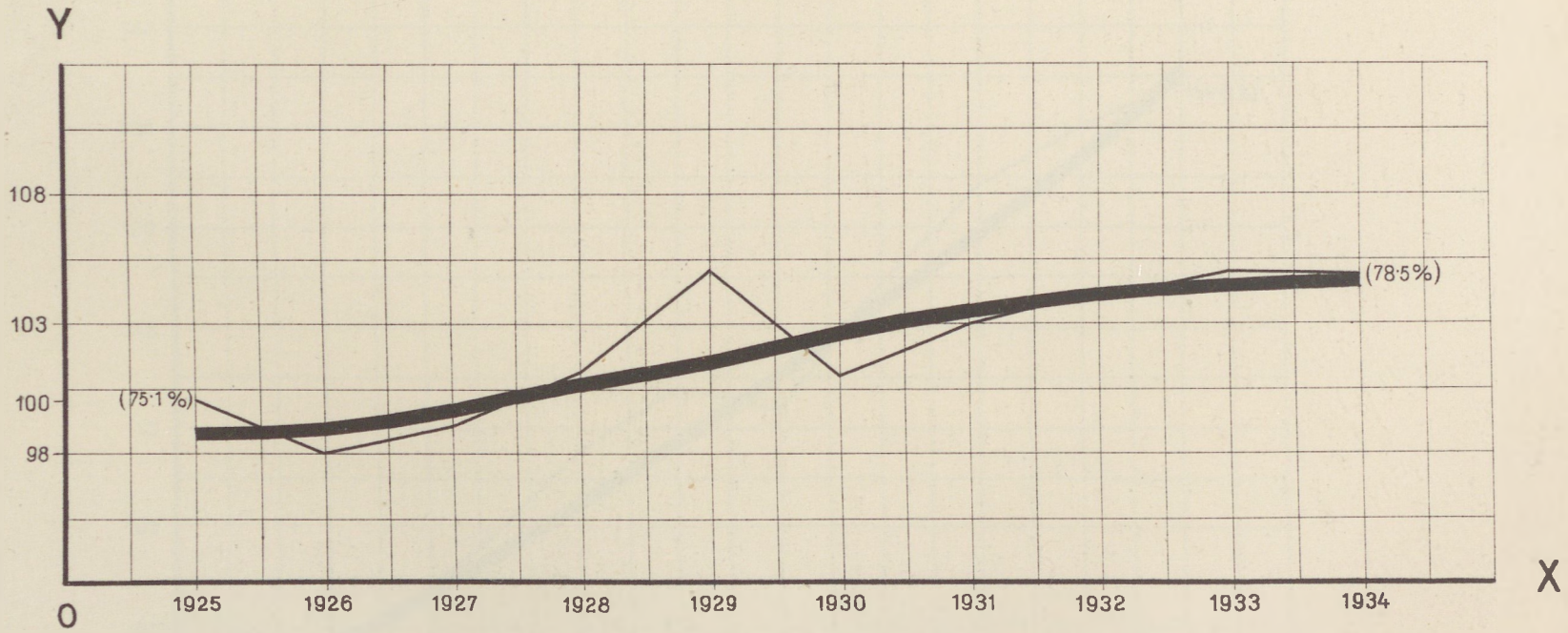
Jelzőszám.

(A százalékos részesedés jelzőszámaiban. 1925 = 100).

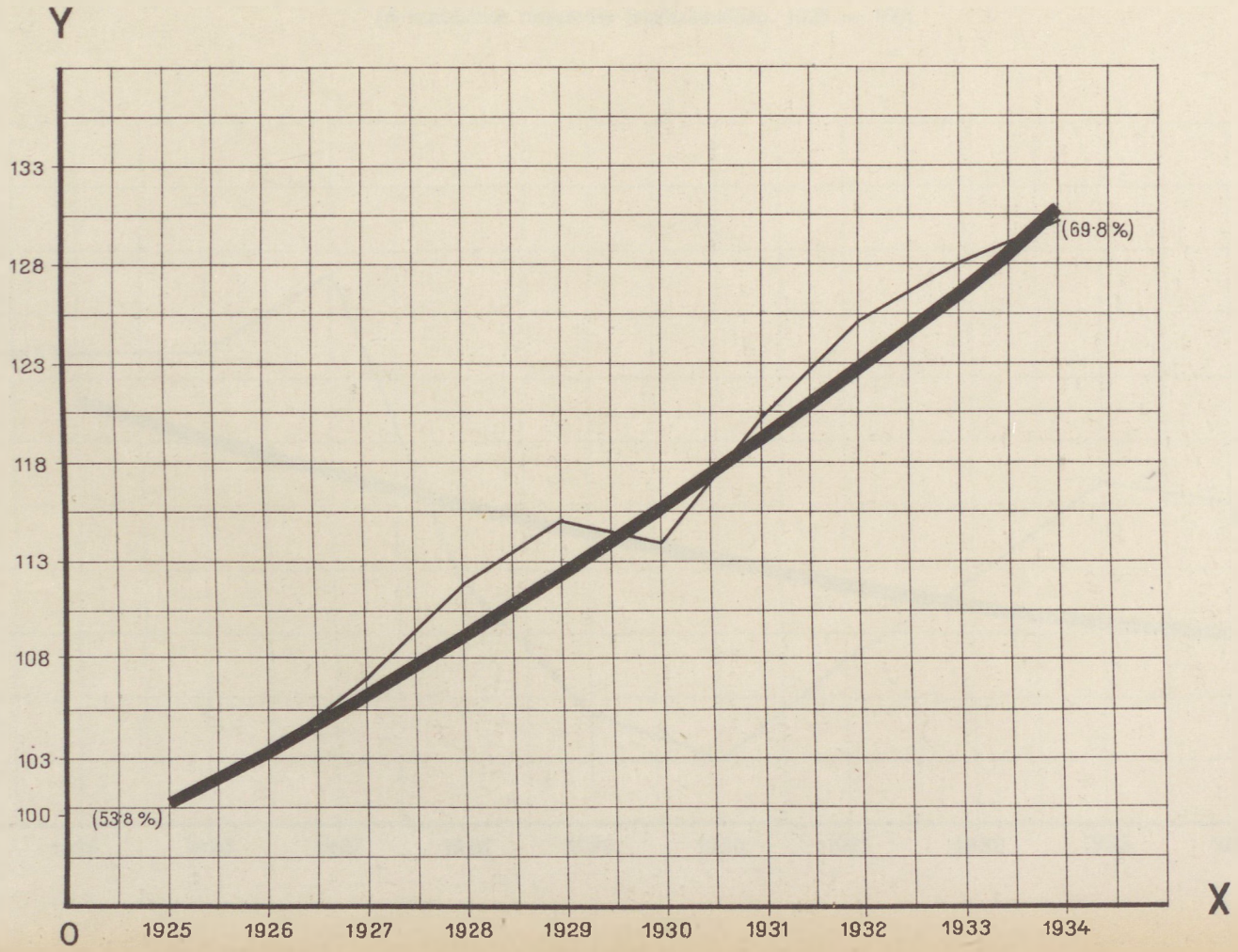
4. Budapest részesedése az ország összes hitelintézeteinek mérlegszerű idegen tőkéiben.

Jelzőszám. (A százalékos részesedés jelzőszámaiban. 1925 = 100).

5. Budapest részesedése az ország összes hitelintézeteinek betétállományában.

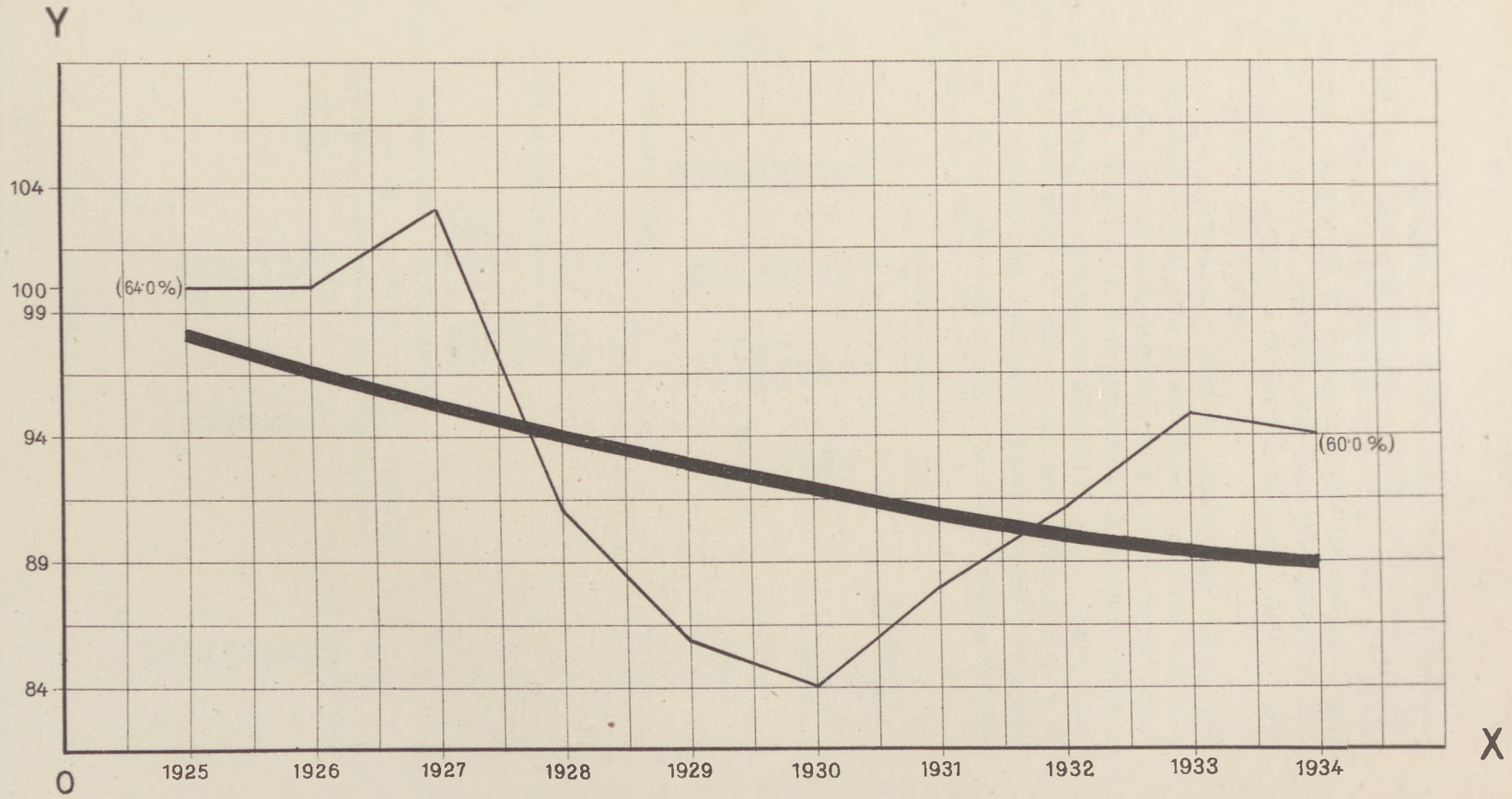
(A százalékos részesedés jelzőszámaiban. 1925 = 100).

6. Budapest részesedése az ország összes munkanélkülieinek számában.

(A százalékos részesedés jelzőszámaiban. 1925 = 100).

Mindezekben a vonatkozásokban azt állapítottuk meg, hogy Budapest országos gazdasági súlya évtizedünk folyamán általában erősen gyarapodott. A székesfőváros országos gazdasági súlyát mutató *irányvonalak* tehát általában felfelé haladtak. Ragadjunk ki egynéhány ilyen általánosabb jellegű irányvonalat. Oly irányvonalakat, amelyeket különösen jellegzeteseknek tarthatunk. A felsorolásszerű teljességről itt tehát eleve lemondunk és inkább csak példálódzó esetekre szorítkozunk.

Budapest országos mezőgazdasági súlya oly csekély, hogy vele itt újból foglalkoznunk nem látszik szükségesnek. Annál többet mond, ha székesfővárosunknak *az ország egész ipari termelése értékében való részesedési arányát* ábrázoljuk irányvonalban. Az arányt tehát Budapest százalékos részesedési jelzőszámaival, ill. ezen jelzőszámok változásaival fejezzük ki. (L. az 1. számú ábrát.)

Irányvonalszámításunkat itt azzal a ma már nemzetközileg is elismert módszerrel[1]) ejtettük meg, amelyet a *legkisebb négyzetek* szempontjá-

[1]) y = Budapest százalékos részesedése az ország egész ipari termelésének értékében, jelzőszámokban kifejezve (1925 = 100).
x = Idősor.

Binominális nyomaték:

x	y	μ 0	1	2	3
8	109	109	109	109	109
7	109	218	327	436	545
6	111	329	656	1.092	1.637
5	111	440	1.096	2.188	3.825
4	112	552	1.648	3.836	7.661
3	107	659	2.307	6.143	**13.804**
2	104	763	3.070	**9.213**	
1	106	869	**3.939**		
0	100	**969**			

Az átlagos binominális nyomaték:

$T_0 = 107{\cdot}67$

$T_1 = 109{\cdot}42$

$T_2 = 109{\cdot}68$

$T_3 = 109{\cdot}56$

Az »Ay« koefficiensek értékei:

$$a_0 = 107{\cdot}67$$
$$a_1 = 1{\cdot}05$$
$$a_2 = -0{\cdot}02214$$
$$a_3 = 0{\cdot}0006$$

A parabolának és differenciáinak értékei:

$$y(\beta) = 103{\cdot}17$$
$$\Delta y(\beta) = 1{\cdot}51$$
$$\Delta^2 y(\beta) = -0{\cdot}08$$
$$\Delta^3 y(\beta) = 0{\cdot}009$$

A parabola behelyettesített Newton-egyenlete:

$$y = 103{\cdot}17 + 1{\cdot}51\binom{x}{1} - 0{\cdot}08\binom{x}{2} + 0{\cdot}009\binom{x}{3}$$

A trend értékei pedig a differenciák összegezése alapján:

x	$\Delta^3 y(x)$	$\Delta^2 y(x)$	$\Delta y(x)$	$y(x)$ = a trend értékei
0	0·009	— 0·08	1·51	103
1		— 0·071	1·43	105
2		— 0·062	1·36	106
3		— 0·053	1·30	107
4		— 0·044	1·25	109
5		— 0·035	1·19	110
6		— 0·026	1·16	111
7			1·13	112
8				114

nak alkalmazásával a magyar *Jordán Károly* dolgozott ki.[1]) Alább következő irányvonalainkban is következetesen ezt az igen jól bevált módszert alkalmazzuk anélkül, hogy az olvasó figyelmét számításaink részleteinek bemutatásával feleslegesen igénybe vennénk. Ezért az alábbiakban már csak a számításaink eredményeként megrajzolt kész irányvonalakat adjuk.

1. ábránk szemléltetően mutatja, hogy Budapest országos ipari súlya évtizedünk egész folyamán többé-kevésbbé *meredeken haladt felfelé*. Emelkedését csak viszonylag parányi zökkenők tették változatossá. Közöttük csupán annak volt irányvonalszerűen is némi jelentősége, amely a huszas évek második felének fellendülésében volt érezhető. A fellendülésben ugyanis vidéki iparunk átmenetileg fokozott arányban részesedett.

Kereskedelmünk terén összefoglaló adatokat leginkább még úgy állapíthatunk meg, ha *Budapestnek az ország összes áruforgalmában való részesedését* nézzük. (L. a 2. számú ábrát.)

Itt arról az áruforgalomról van szó, amelyre vizsgálódásainkat kiterjesztettük: tehát összes távolsági vasúti, közúti vasúti, folyami, légi és autobuszvállalatoktól lebonyolított közúti áruforgalmunkról. Vonalunk emelkedése a huszas évek második felének bizonyos kilengései ellenére is általában egyenletes. Az az ugrásszerű emelkedés ugyanis, amelyet Budapest idevágó részesedése a harmincas évek első felében mutat, *magával rántja* a magasba évtizedünk egész irányvonalát. Meredekségét még az az újabb valamelyes hanyatlás is aránylag csak kevéssé rontja le, amelyet évtizedünk legvégén tapasztalhatunk.

A hitelélet terén figyelmünket elsősorban ú. n. általános *hitelintézeteinkre* irányíthatjuk. Azokra tehát, amelyek forgalmának fővárosi és vidéki megoszlását hat csoportra osztva boncolgattuk és amelyekhez a Magyar Nemzeti Bankot, a M. Kir. Postatakarékpénztárt és biztosító intézeteinket nem számítottuk hozzá. *Összes mérlegszerű vagyonukban* Budapest tetemesen emelkedő mértékben részesedik. (L. a 3. számú ábrát.)

Korábbi hitelszervezetünknek az ország feldarabolása révén szükségessé vált átépítése a huszas évek második felében itt érezteti még hatását. A harmincas évek első felében azonban már nagyobb súllyal domborodik ki Budapestnek mint *hiteléletünk gócpontjának* jelentősége. Különösen pedig azt a tényt is látjuk, hogy mily nagy mértékben igyekezett akkor a vidék hitelélete Budapestre támaszkodni.

Valamelyes részleteiben is megfigyelhetjük a fejlődésnek ezt az irányvonalát, ha Budapestnek az *ország összes mérlegszerű hitelintézeti idegen tőkéiben való részesedését* nézzük. (L. a 4. számú ábrát.)

[1]) L. »A trendvonal kiszámítása a legkisebb négyzetek elmélete alapján« című munkáját, mely »Az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottság Közleményei«-nek »Tanulmányok« sorozata 1. számaként Budapesten, 1930-ban jelent meg. Mind levezetésünk sorrendjében, mind pedig jelzéseink módjában erre a munkára támaszkodtunk.

Hogy budapesti hitelintézeteinknek idevágó súlya is emelkedett, az elsősorban a *szenvedő hitelügyletek* terén való nagyobbszabású tevékenységüket jelenti. Ezen túlmenőleg pedig azt mutatja, hogy székesfővárosi hitelintézeteink fokozottan vették ki részüket országos hitelkeretünk tágításából. A harmincas évek első felének pangásában inkább a korábbi keretnek az általános alaki hitelbiztonság kedvéért való fenntartásáról volt szó.

További szemszögből világítja meg Budapest jelentőségét egész hitelszervezetünkben a fővárosi hitelintézetek részesedése az *ország összes hitelintézeti betétállományában.* (L. az 5. számú ábrát.)

Ennek az irányvonalnak emelkedése azt jelzi, hogy Budapestnek évtizedünk folyamán emelkedő jelentősége volt az ország takarékoskodásában és ezáltal *tőkeképződésében.* Idevágó jelentőségének súlya majdnem egyenletes ütemben növekedett és évtizedünk közepén mutatkozó némi megtorpanása csupán múló átmenetnek bizonyult. Tőkeszegény magyar gazdaságunkban a tőkeképződésnek eléggé meg nem becsülhető fontossága van. Így Budapest itteni fokozódó emelkedése igen nagy horderejű.

Ha mármost jövedelemoszlásunkra és a vele kapcsolatos társadalmi jelenségekre térünk át, akkor Budapest viszonylagosan kedvező helyzete már az ország *összes szakszervezetileg kimutatott munkanélkülieinek számában való csökkenő részesedéséből* is kitűnik. (L. a 6. számú ábrát.)

A kilengések ugyan, amelyeknek elsimítására trendvonalunk hivatott, itt igen nagyok. Oly évekkel is találkozunk, amelyekben Budapestre az ország összes munkanélkülieinek számából növekvő rész jut. Az a tény viszont, hogy Budapest konjunkturális fellendüléseinek idején, tehát mind a huszas évek végén, mind pedig a harmincas évek közepén tetemesen tudja idevágó részesedését csökkenteni, az egész irányvonalat *lefelé* hajlítja. Minthogy pedig a munkanélküliségben egész társadalomgazdasági életünknek egyik leginkább egyoldalúan hátrányos jelenségét ismertük fel, Budapest igen jól jár azzal, hogy munkanélkülisége évtizedünk folyamán országos viszonylatban csökkent.

A munkanélküliséggel kapcsolatos társadalompolitikai összefüggéseknek egyik legfontosabb újabb területén, azaz a társadalmi biztosításban is a főváros erősen javuló helyzetét látjuk. Ezt bizonyítja Budapest részesedése az *ország összes társadalmilag biztosítottjainak* számában. (L. a 7. számú ábrát.)

Az irányvonal meredek emelkedése itt Budapest *társadalompolitikai haladását* tükrözi vissza. Fővárosunk gazdaságilag gyengébb néprétegeinek viszonylagosan egyre nagyobb részét tudja társadalmi biztosítással támogatni. Ez pedig egész társadalomgazdasági egyensúlyának tekintélyes szilárdulásával és ilyképpen országos gazdasági erejének megfelelő növekedésével egyértelmű.

A közületi gazdaság síkján leginkább a közületi kiadások alakulása mutatja Budapest emelkedését. Ez derül ki Budapestnek az *ország összes közületi kiadásaiban* való részesedéséből. (L. a 8. számú ábrát.)

Módszerileg bármennyire is támadhatók azok a statisztikai felvételek és feldolgozási eljárások, amelyekre ezen ábránk adatai támaszkodnak, az irányvonal erős emelkedése mégis szembeötlő. Értelmét elegendő arra a következtetésre szorítanunk, hogy Budapestnek nemcsak az ország egyéni gazdálkodásában, hanem közületi gazdálkodásában is erősen *növekvő súlya* van.

Csak igen egyoldalú képet festenénk azonban, ha összefoglalásunknak ebben a részében nem hivatkoznánk olyan jelenségekre is, amelyek a fővárossal szemben inkább *a vidék előnyeit* domborítják ki. Ily jelenségek pl. a közlekedési élet terén is előfordulnak. Budapest részesedése az *ország összes személyforgalmában* évtizedünk egészében inkább valamelyest csökkenő irányzatot mutat. (L. a 9. számú ábrát.)

Alapul itt — fejtegetéseinkhez képest — megint összes távolsági és közúti vasúti, hajózási, légi és autobuszvállalatoktól lebonyolított közúti személyforgalmunkat vettük. A harmincas évek első felében Budapest személyforgalma ugyan lényegesen kedvezőbben alakult, mint a vidéké. A huszas évek második felének fellendülésében azonban a vidék oly tetemes idevágó kiugrással dicsekedhetett, hogy évtizedünk egészét még mindig *Budapest hátrányára* kell elkönyvelnünk.

Ha megmaradunk a forgalom összefüggéseinek területén, első ránézésre hasonlóan kedvezőtlen képét kapjuk Budapestnek az idegenforgalom vonatkozásában is. Legalább is ezt mutatja Budapest részesedése az *ország összes idegenforgalmi bevételeiben.* (L. a 10. számú ábrát.)

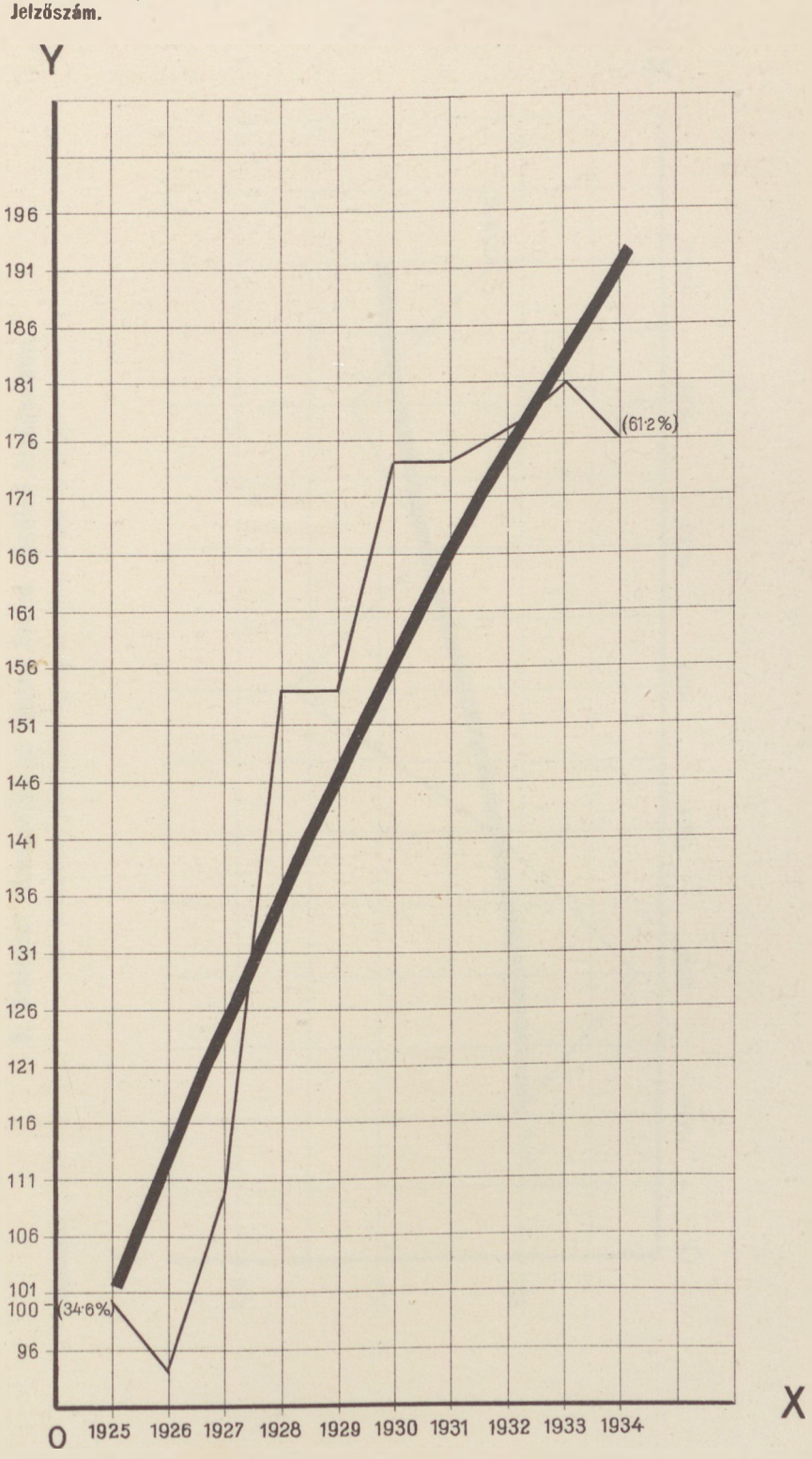
Fővárosunk idevágó részesedésének *hanyatlását* csak az az aránylag rövid idő szakította meg és fordította ellenkező irányba, amely az 1931-ben beköszöntött bankzárlat és átváltási nehézségek után közvetlenül következett. Ne felejtsük azonban, hogy évtizedünk folyamán abszolút értelemben azért Budapest idegenforgalmi bevételei is igen nagy arányban növekedtek. Azt, hogy az önmagában véve gyenge idegenforgalmú vidék ezen a téren tetemes javulást mutatott, végeredményben szintén inkább Budapest javára kell értelmeznünk. Hiszen a vidék idegenforgalmának emelkedése sok vonatkozásban sugárzik vissza fővárosunkra és annak idegenforgalmát is tovább emeli.

Székesfővárosunkra nézve ugyancsak alakilag kedvezőtlen jelenséget mutatunk be, ha az *ország összes bérharcainak* számában való részesedését nézzük. (L. a 11. számú ábrát.)

Itt két különös szempontra kell figyelemmel lennünk. Elsősorban arra, hogy évtizedes irányvonalunk egészének emelkedését főleg azok a budapesti bérharcok indokolják, amelyek a huszas évek végének fellendülésében csak *átmenetileg* emelkedtek magas színvonalra. Azóta azonban Budapest idevágó részesedése is inkább hanyatlik. Másodszor pedig legyünk tekintettel arra, hogy egész magyarországi munkanélküliségünk *nemzetközi* összehasonlí-

7. Budapest részesedése az ország összes társadalombiztosító intézeteinek taglétszámában.

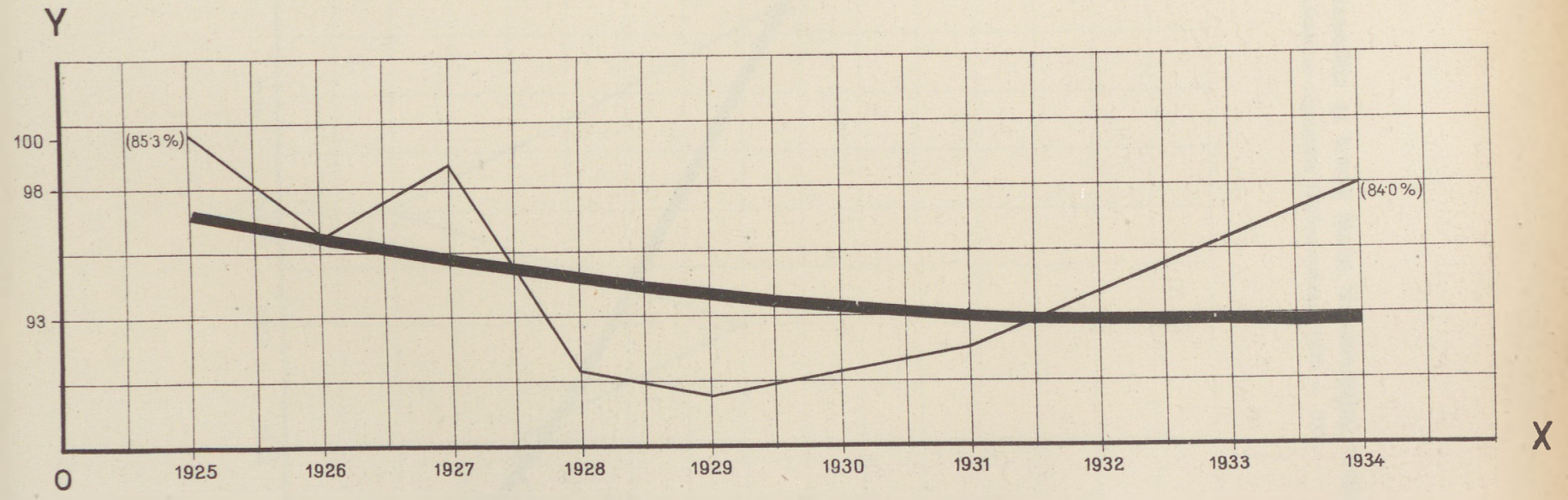
(A százalékos részesedés jelzőszámaiban. 1925 = 100).

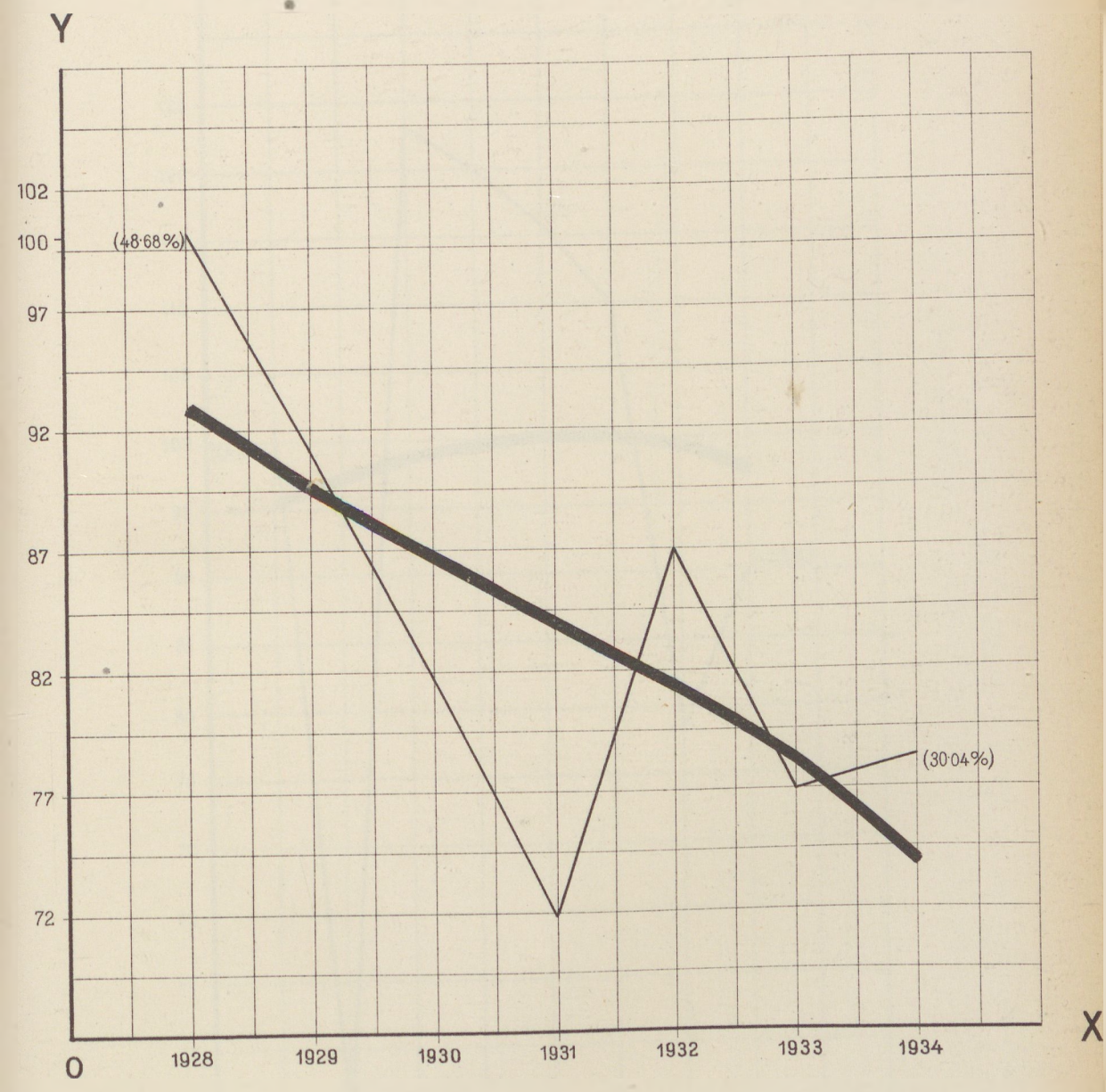
9. Budapest részesedése az ország összes személyforgalmában.

(A százalékos részesedés jelzőszámaiban. 1925 = 100).

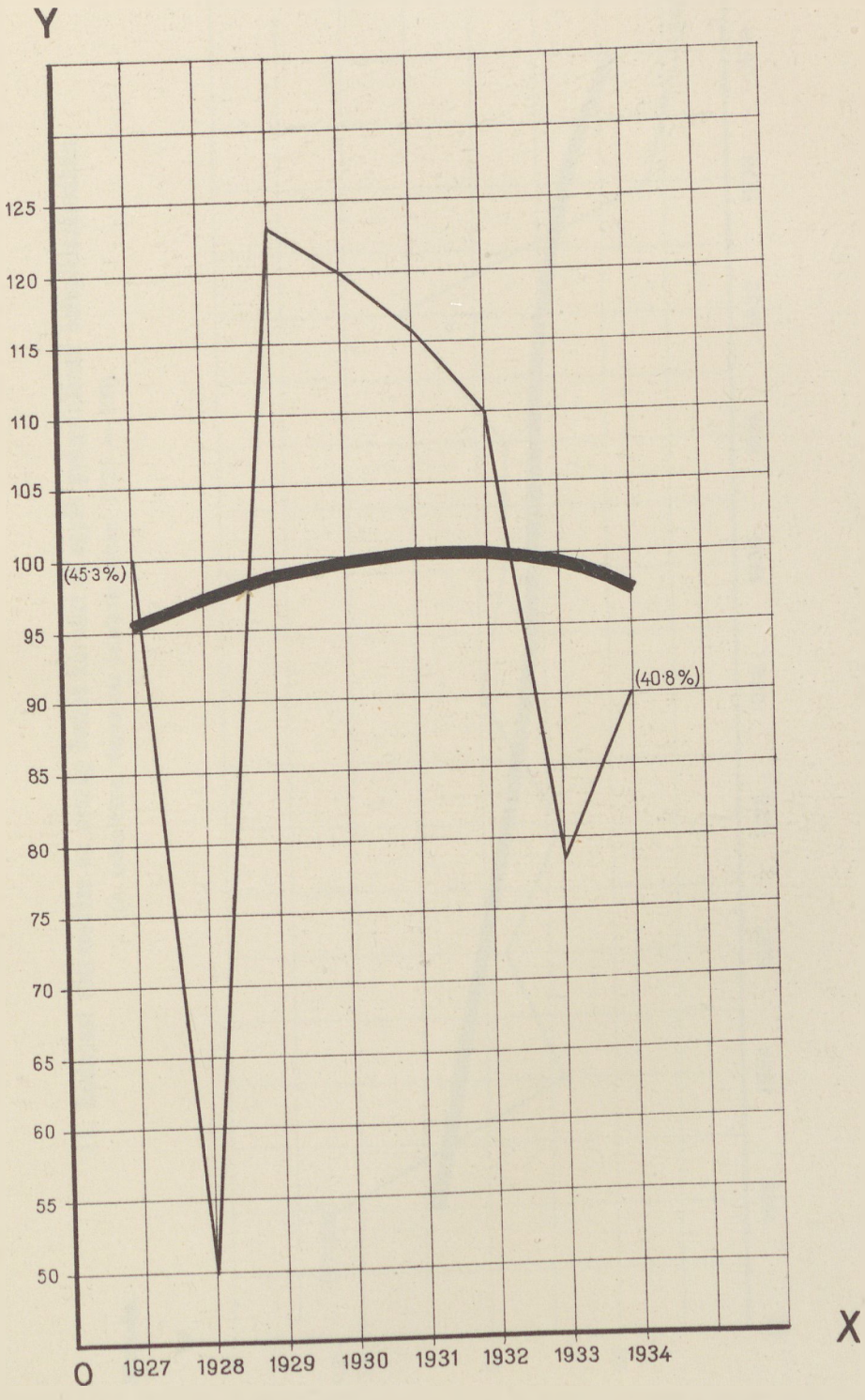
10. Budapest részesedése az ország összes idegenforgalmi bevételeiben.

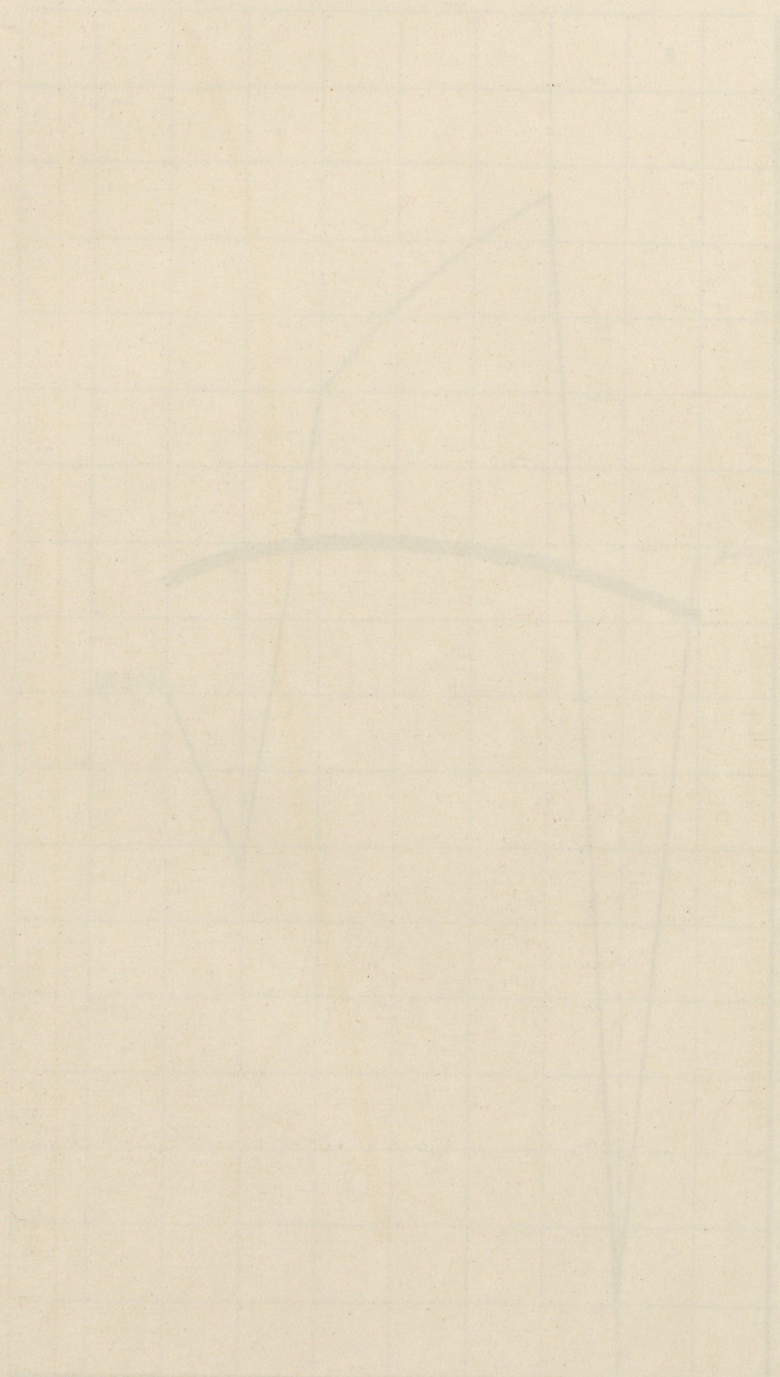
(A százalékos részesedés jelzőszámaiban. 1925 = 100).

11. Budapest részesedése az ország összes bérharcainak számában.

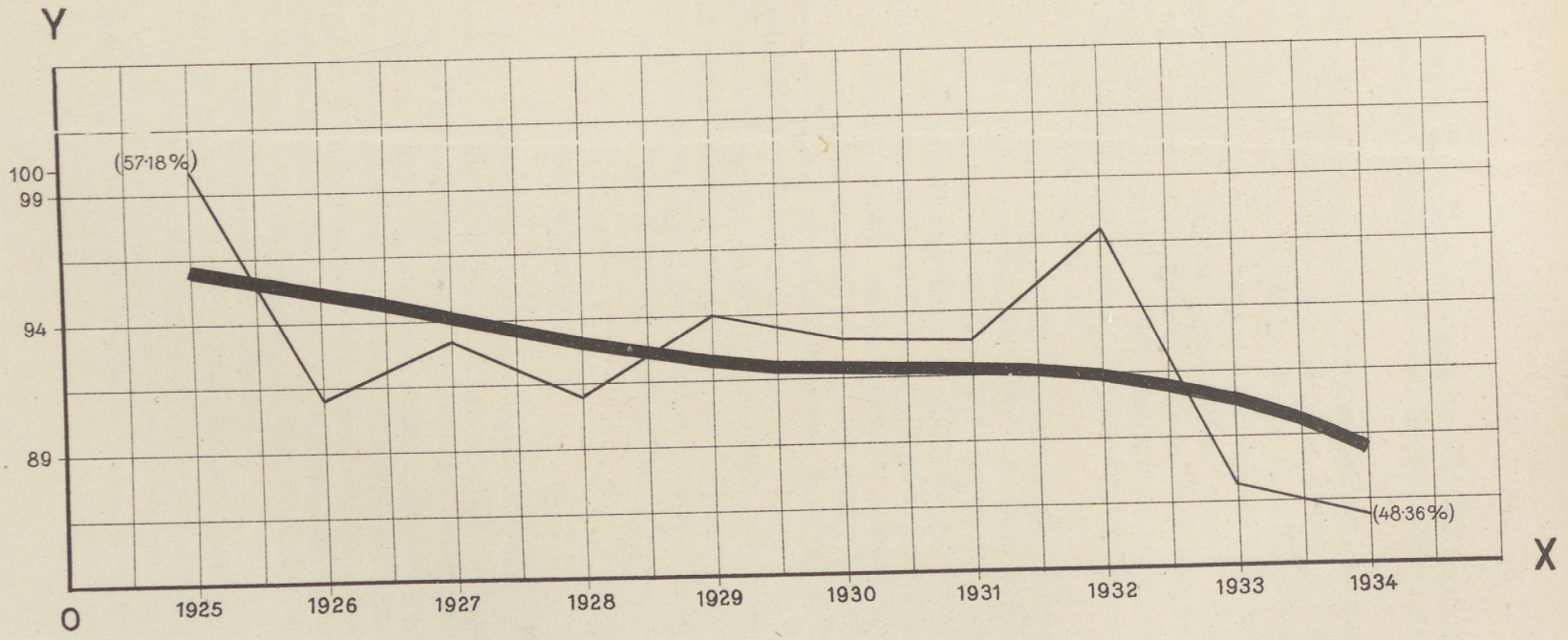
(A százalékos részesedés jelzőszámaiban. 1925 = 100).

12. Budapest részesedése az ország összes kórházi és egyéb gyógyintézeti beteglétszámában.

(A százalékos részesedés jelzőszámaiban. 1925 = 100).

tásban igen enyhe. Ilyképen önmagában véve még az sem volt nagy baj, hogy a székesfőváros idevágó részesedése irányvonalszerűen inkább valamelyest emelkedett.

Hogy végül még egyéb társadalompolitikai kérdések köréből is kiragadjunk egy példát, utalhatunk Budapestnek az *ország összes kórházi és egyéb gyógyintézeti beteglétszámában* való részesedésére. (L. a 12. számú ábrát.)

Ez a részesedés is azt mutatja, hogy budapesti kórházügyünk évtizedünk egész folyamán csak valamivel *lassabban* gyarapodott, mint a vidéki. Ennek oka főleg a vidéki egyetemek klinikáinak újabb fejlesztésében keresendő. Itt pedig oly fejlődési folyamatról van szó, amelynek — különösen a ragályos természetű társadalmi betegségekre való tekintettel — végeredményben Budapestnek is megint csak örülnie kell.

Irányvonalaink bemutatását még sokáig folytathatnánk. Vegyesen vonultathatnánk fel oly további irányvonalakat, amelyek Budapest országos gazdasági szerpének emelkedését tükrözik vissza és részben olyanokat is, amelyek ennek a szerepnek hanyatlását tanúsítják. Az előbbieket mindenesetre könnyebben és nagyobb számban találjuk. Ezenkívül súlyuk is aránytalanul nagyobb. Hiszen az utóbbiak köréből idézett egynéhány példánk is azt mutatja, hogy vagy önmagukban aránylag jelentéktelen esetekről van szó vagy pedig olyanokról, amelyeknek hátteréből mégis csak Budapest kedvező fejlődésére következtethetünk. Többé-kevésbbé hasonló értelme van azon egyéb, felületes budapesti hanyatlást mutató irányvonalaknak is, amelyek részletes vizsgálódásainkból hasonló módszerrel kidolgozhatók. Annál nagyobb fontossággal esnek latba azok az irányvonalaink, amelyek Budapest országos gazdasági *emelkedését közvetlenül* domborítják ki.

B) *Korrelációk.*

Az analitikai, azaz a számszerűen boncolgató statisztikai összefoglalás terén második módszerül *korrelációk* kiszámítását választhatjuk. Segítségükkel vizsgálódásaink egyes részleteredményei között kölcsönös összefüggéseket mutathatunk ki. Amint azt már jelen munkánk elején, a mezőgazdaságról szóló fejezetünkben alkalmazott korrelációval kapcsolatosan hangsúlyoztuk, a *Pearson-féle korrelációs kulcs* meglehetősen közvetlenül mutatja a szóbanforgó összefüggések párhuzamának fokát. Ha ezzel a kulccsal mérjük azokat az összefüggéseket, amelyek vizsgálódásaink egyes részletei között mutatkoznak, igen jól egybefogó eredményekhez juthatunk.

Ha pl. egyrészt *Budapestnek az ország összes lakossága számában* való részesedését, másrészt pedig *készáru-behozatalunknak egész behozatalunk értékében* való részesedését nézzük és ennek a két jelenségnek egymás melletti fejlődését korreáljuk, akkor Pearson-féle korrelációs kulcsunk értékeként

— *0·86-ot kapunk.*[1]) Ez pedig azt mondja, hogy a két jelenség fejlődés között évtizedünkben aránylag igen szoros, de fordított, azaz ellentétes irányú összefüggés volt. Más szóval: Budapest az ország lakosságának számában általában annál nagyobb arányban részesedik, minél kisebb szerepet játszanak egész behozatalunkban a készáruk. Kevesebb készáru behozatalára pedig azért szorulunk, mert az ilyen árukat saját iparunkban állítjuk elő. A készáruknak az egész behozatal értékében való alacsonyabb részesedéséből tehát saját iparunk magasabb fejlődésére következtethetünk. Minthogy pedig iparunknak, különösen készárukat termelő iparunknak országos gócpontja Budapest és minthogy Budapest népességi gyarapodásának egyik vezető tényezője iparának emelkedése, nyilvánvaló, hogy egész behozatalunk összetétele és Budapest országos népességi szerepének alakulása között bár csak erősen közvetett, de azért mégis szoros összefüggés áll fenn. Korrelációnkkal ennek az összefüggésnek fokát bizonyítjuk.

Bizonyításunk csak csekély árnyalattal lehetne pontosabb, ha *lineáris*, azaz egyenesvonalú korreláció helyett *parabolikus* vagy egyéb korrelációhoz folyamodnánk. Minthogy azonban jelen összefoglalásunkban az árnyalati eltérések nem fontosak, az egyszerűség kedvéért alább is következetesen csak lineáris korrelációkat alkalmazunk. Eljárásunk megismétlődő azonosságára való tekintettel alább már a korrelációs számítások részleteit is elhagyjuk.

Még szorosabb összefüggést találunk, ha egy lépéssel továbbmegyünk és egyrészt ipari, másrészt pedig fogyasztási viszonyaink között keresünk

[1])

	x	y	$x.y$	x^2	y_1	k	k^2	k_1	k_1^2
1925	11·48	57·7	662·396	131·74	51·4	6·3	39·69	15·9	252·81
1926	11·46	54·6	625·716	131·33	54·4	0·2	0·04	12·8	163·84
1927	11·48	55·6	638·288	131·79	51·4	4·2	17·64	13·6	184·96
1928	11·49	52·3	600·927	132·02	49·9	2·4	5·76	10·5	110·25
1929	11·52	39·5	455·040	132·71	45·4	5·9	34·81	1·3	1·69
1930	11·51	38·2	439·682	132·48	46·9	8·7	75·69	3·6	12·96
1931	11·55	32·6	376·530	133·40	40·9	8·3	68·89	9·0	81·00
1932	11·61	29·5	342·495	134·79	31·9	2·4	5·76	12·1	146·41
1933	11·65	29·6	344·840	135·72	25·9	3·7	13·69	12·0	144·00
1934	11·69	28·3	330·827	136·66	19·9	8·4	70·56	13·3	176·89
	$\Sigma(x) = 115·44$	$\Sigma(y) = 417·9$	$\Sigma(x.y) = 4816·74$	$\Sigma(x^2) = 1332·7$			$\Sigma(k^2) = 332·53$		$\Sigma(k_1^2) = 1274·81$

y_1 = elméleti y.

k = az y és y_1 közötti különbség.

k_1 = az y és az összes y-ok számtani közepe közötti különbség.

A két normál egyenlet: $\Sigma(y) = na + \Sigma(x)\,b$ .....[1])

$\Sigma(x.y) = \Sigma(x)a + \Sigma(x^2)b$ .....[2])

Behelyettesítve: $417·9 = 10a + 115·44b$

$4816·74 = 115·44a + 1332·7b$

amiből $a = 1773·4$ és $b = -150$

Az $y_1 = a + bx$ regressziós egyenletbe helyettesítve:

$$y_1 = 1773·4 - 150x$$

$$r = \text{Pearson-féle kulcs} = \sqrt{1 - \frac{\text{normálhiba}^2}{\text{normáleltérés}^2}} = \sqrt{1 - \frac{33·25}{127·48}} = -0·86$$

hasonló párhuzamot. Ha tehát pl. egyrészt *Budapestnek az ország egész gyáripari termelése értékében* való részesedését, másrészt pedig *az ország egész húsfogyasztásában* való részesedését állítjuk egymással párhuzamba és ha ezt a párhuzamot az 1928-tól 1932-ig terjedő évötöd fejlődésének tükrében nézzük, akkor Pearson-féle korrelációs kulcsként + *0·93-as* értéket kapunk. Ha megfontoljuk, hogy a tökéletes, tehát a százszázalékos párhuzamot a szóbanforgó kulcsnak 1·0 értéke tükrözi vissza, akkor itt már igen magasfokúnak tekinthető kölcsönös összefüggést kell megállapítanunk. Az összefüggés tartalma az, hogy a mezőgazdasági árolló fokozatos szétnyílása idején népességünk azon rétegei, amelyek közvetlenül vagy közvetve az ipar révén jutnak jövedelemhez, viszonylagosan jó helyzetben vannak. Ennek következtében viszonylagosan több húst is fogyaszthatnak, mint azok a rétegek, amelyeknek jövedelme ilyenkor a mezőgazdaságból ered. Minél nagyobb rész esik pedig Budapestre az ország egész ipari termelésének értékéből, népességéből annál nagyobb rész jut azokra, akik az ipar kedvező piaci helyzetét élvezik. Innen van szóbanforgó szoros kapcsolatunk. Tartalma kézenfekvő és korrelációnkkal számszerűen is igazolható.

Fővárosi gyáriparunk országos fontosságát egyéb gazdasági jelenségekkel is hasznosan hozhatjuk összefüggésbe. Ha *Budapestnek egyrészt az ország összes gyáripari munkásai számában*, másrészt pedig *az ország összes közületi kiadásaiban* tapasztalható részesedését nézzük, akkor az 1929-től 1934-ig terjedő évhatod fejlődésére vonatkozólag *+0·79-re* rúgó Pearson-féle korrelációs kulcsot számíthatunk ki. Az idevágó meglehetősen szoros kölcsönhatások kiindulópontja az a körülmény, hogy szóbanforgó évhatodunkban — megint csak a mezőgazdasági árolló szétnyílása következtében — az ipari és különösen a gyáripari népesség viszonylagosan jóval nagyobb jólétben volt, mint a mezőgazdasági. Ennek következtében közületi szükségleteinek kielégítését is megfelelően több közületi kiadással fedezhette. Nyilvánvaló tehát, hogy minél magasabb arányban részesedett székesfővárosunk a szóbanforgó évhatod folyamán az ország összes gyáripari munkásainak számában, annál nagyobb rész juthatott rá az ország összes közületi kiadásaiból is. Ez pedig azt jelenti, hogy tetemes részében a gyáriparra alapított fővárosi jólétünk a közületi gazdaság fellendülésének is erősen kedvezett.

Térjünk át most a kereskedelemre és a hiteléletre. Keressünk közöttük is hasonló összefüggéseket. Ily összefüggés mutatkozik *Budapestnek* egyrészt *az ország összes áruforgalmában*, másrészt *az ország összes hitelintézeti betétállományában* való részesedése között. Egész évtizedünkre vonatkozólag ezen két jelenség korrelációja *+0·76-os* Pearson-féle korrelációs kulcsot eredményez. Önmagában véve ez az érték nem nagyon magas. A szóbanforgó összefüggés azonban mégis kézenfekvő, ha megfontoljuk, hogy benne csak mennyire közvetett kölcsönhatások érvényesülnek. Az áruforgalmat általános gazdasági

élénkségünk meglehetősen hű fokmérőjének fogadhatjuk el. A gazdasági élénkség pedig megfelelő termelési lendületet és ebből kifolyólag ugyancsak megfelelően kedvező általános jövedelmezőséget jelent. Ahol pedig az általános jövedelmezőség megvan, ott többnyire ugyanoly mértékben nyílik lehetősége nemcsak a fogyasztási színvonal és a befektetések, hanem egyúttal a megtakarítások növekedésének is. Csak mellesleg említjük, hogy ezen a síkon általában jól állja meg a helyét Wicksellnek és újabb követőinek az ú. n. pénzelméleti egyensúlyra vonatkozó felfogása is. Minthogy pedig megtakarításaink részben hitelintézeti betétek alakját öltik, nyilvánvaló, hogy végeredményben a mindenkori áruforgalom élénksége és a hitelintézeti betétállományok magassága között is párhuzamot kell találnunk. Ez a párhuzam Budapest megfelelő országos részesedési arányaiban — korrelációnk bizonysága szerint — kézenfekvő módon forog fenn. Félreértések elkerülése végett hozzáfűzhetjük, hogy hitelintézeteinkhez itt sem számítjuk hozzá a Magyar Nemzeti Bankot, a M. Kir. Postatakarékpénztárt és a biztosító vállalatokat. Ez utóbbiakat márcsak azért sem, mert betéti üzlettel nem foglalkoznak.

Végezetül példaként még oly korrelációt is bemutathatunk, amely egyrészt közvetlenül érinti mind mezőgazdasági és ipari termelésünket, valamint jövedelmezőségi helyzetünket, mind pedig társadalomgazdasági rétegződésünket és pénzügyeinket. Ily többoldalú összefüggéshez jutunk, ha egyrészt *mezőgazdasági árollónk szétnyílását*, másrészt pedig azt a részesedést nézzük, amely *az ország összes jövedelmi adójából Budapesten* folyik be. Ha ezt az összefüggést az 1928-tól 1933-ig terjedő évekre vonatkoztatjuk, Pearson-féle korrelációs kulcsként $+0{\cdot}90$-*es* értéket kapunk. Ez pedig szintén feltűnően szoros párhuzamról tanúskodik. A mezőgazdasági árolló szétnyílását itt — a Magyar Gazdaságkutató Intézet Gazdasági Helyzetjelentéseiben[1]) alkalmazott módszer szerint — úgy számítottuk ki, hogy jelzőszámaink alapjául az 1925—27 évek átlagos árait fogadtuk el. Ezekhez viszonyítottuk egyrészt a mezőgazdasági termékek, másrészt az ipari készgyártmányok és félgyártmányok árainak későbbi jelzőszámait. A kétféle jelzőszámok közötti különbséget fogadtuk el azután a mezőgazdasági árolló mindenkori szétnyílási mértékének. Minél jobban nyilt ki ez az ilyképen kiszámított mezőgazdasági árolló, annál kedvezőtlenebb helyzetbe jutott a mezőgazdaság és viszonylagosan annál jobb lett az ipar és részben a kereskedelem helyzete. Minthogy pedig mezőgazdasággal elsősorban vidékünk, iparral és kereskedelemmel pedig kimagaslóan nagy arányban székesfővárosunk foglalkozik, nyilvánvaló, hogy minél szélesebbre nyílik ki az árolló, viszonylagosan annál magasabbra emelkednek a fővárosi jövedelmek és általuk a fővárosban befolyt jövedelmi adóösszegek is. Figyeljük meg, hogy itt nem abszolút, azaz önmagában megálló, hanem csak relatív, azaz viszonylagos emelkedésről

[1]) L. 25. szám, 1935. február 28., 32. l.

szólunk. Korrelációs kulcsunk magas értékéből kitűnik azonban, hogy ez a viszonylagos emelkedés igen szoros összefüggésben áll a mezőgazdasági árolló szétnyílásával.

Ilynemű korrelációs összefüggéseink fejtegetésében is messze haladhatnánk még. *Számos hasonlóan megépített*, de részben vagy egészen más jelenségeket felölelő korrelációval mutathatnánk ki azoknak az egyes tüneteknek szoros együvétartozását, amelyeket Budapest országos gazdasági szerepének fejlődésére vonatkozólag külön-külön kidolgoztunk.

3. Budapest országos gazdasági szerepének jelene és jövője.

A helyett azonban, hogy analitikai áttekintésünk útján még továbbmennénk, térjünk át most inkább összefoglalásunk második részére. Arra a részére, amelyben *szintétikus*, azaz gondolatilag egybefogó és főleg csak minőségi szempontokat kidomborító nagy vonalakat ismételünk. Itt tehát egynéhány szóban mégegyszer megrajzoljuk azokat a legfontosabb eltolódásokat, amelyeket évtizedünk fejlődése Budapest országos gazdasági szerepére vonatkozólag mutat.

Évtizedünk, amint azt már a munkánkat bevezető fejtegetésekben is előrebocsátottuk, önmagában záródó, *teljes konjunktúraciklusnak* tekinthető. Elején, azaz a huszas évek második felének közepén székesfővárosunkból indult ki az a gazdasági lendítő erő, amely utóbb országos gazdasági *fellendüléssé* fejlődött. Kiindulópontja azért volt Budapest, mert egyrészt innen irányítottuk a huszas évek első felének gazdasági zavarait befejező államháztartási és pénzügyi szanálásunkat, azaz rendezésünket, amely gazdasági helyzetünk javulásának — legalább átmenetileg — szilárd alapjává lett. Másrészt pedig elsősorban Budapestnek vannak meg azok a szoros külföldi gazdasági kapcsolatai, amelyeknek révén közvetlenül vehette át a világgazdaság akkor mutatkozó többé-kevésbbé általános élénkülését. Mivel a huszas évek második felének országos gazdasági fellendülése ilyképen fővárosunktól kapta első serkentését, közelfekvő következmény, hogy jótékony hatásait is először itt éreztette. A fellendülés kezdetén tehát először Budapest gazdasági élete mutatott sokféle irányban emelkedő élénkséget. A vidék ezt az ütemet csak valamivel később vette át. A fellendülés ott azonban csakhamar oly kedvező visszhangot váltott ki, hogy vidéki gazdaságunk fejlődése egyes vonatkozásaiban még a főváros lendületét is felülmulta.

Ez a kedvező helyzet vidéken azonban nem sokáig tartott. Még a huszas évek végén megkezdődött *mezőgazdasági árollónk* erős szétnyílása, amelynek következtében vidéki mezőgazdaságunk és vele kapcsolatosan többé-kevésbbé egész vidéki gazdasági életünk részben már akkor aggasztó tüneteket vetett felszínre. Ilyképen a huszas évek legvégén székesfővárosunkban az országos

gazdasági fellendülés általában már megint jóval gazdagabb gyümölcsöket hozhatott, mint vidéken.

A viszony azonban hamarosan megint megváltozott. Ekkortájt ugyanis fővárosunkban lassanként éreztetni kezdte már hatásait a *világgazdasági válság*, amely még 1929 őszén közvetlenül a new-yorki értéktőzsdéről indult ki. Hatásai azért mutatkoztak megint elsősorban székesfővárosunkban, mert külföldi gazdasági kapcsolatai változatlanul sokkal erősebbek voltak, mint a vidékéi. Egyelőre azonban még reménykedtünk abban, hogy a világgazdasági válság bennünket meg fog kímélni.

1930 és 1931 első fele nálunk ennek a *lappangó válságnak* ideje volt. A lappangó betegség, amint mondtuk, először Budapesten ütötte fel fejét. Ugyanakkor azonban vidéki gazdasági helyzetünk is egyre romlott, mert a mezőgazdasági árolló egyre szélesebbre nyílt ki. Vonjunk azonban itt válaszfalat: míg Budapest lappangó gazdasági bajainak oka akkoriban már főleg az általános világgazdasági válság volt, addig vidéki gazdasági helyzetünk romlása — a mezőgazdasági árolló szétnyílása alakjában — javarészt különleges okokból sarjadzott. Más kérdés természetesen az, hogy mezőgazdasági árollónk szétnyílása a maga részéről végeredményben szintén nemzetközi okokra volt visszavezethető.

1931 derekán azután egyszeriben be kellett látnunk, hogy lappangó bajainkat többé nem palástolhatjuk. A *bankzárlat* kimondása és külföldi fizetéseink beszüntetése, illetőleg átváltási nehézségeink hirtelen elmérgesedése gazdasági fejlődésünkben egészen új szakaszt nyitott meg. A válságszerű összeomlás most megint Budapestről indult ki és ezért fővárosunkra közvetlenül súlyosabb csapásokat mért, mint a vidékre. Különösen azért súlyosabbakat, mert a válság elsősorban hiteléletünket érintette, amelynek kiemelkedő gócpontja akkor is Budapest volt. Az szintén kedvezőtlenül esett latba, hogy fővárosunk most különösen nagy mértékben szenvedte sűrű nemzetközi kapcsolatainak hátrányait. Meg kellett látnia ezeknek a kapcsolatoknak visszáját is. Meg kellett tanulnia, hogy amilyen nagy előnyeiket élvezi világgazdasági fellendülések idején, oly nagy hátrányaikat kell viselnie, amidőn világgazdaságunkban válság tör ki. A vidékre azután az általános világgazdasági válság javarészt csak Budapesten át terjedt ki.

Gazdaságpolitikánk hamarosan arra a felfogásra jutott, hogy a válság terjedésének, ha súlyos áldozatok árán is, de gátat kell vetnie. Ezt a gátat elsősorban *hitelpolitikai rendszabályok* alakjában emelte. A gazdaságilag gyengébb kezek hitelképességét rendkívüli eszközökkel támasztotta alá és ezzel mesterségesen szilárdította meg egész hitelszervezetünket. Anyagilag erősen aláásta ugyan hitelbiztonságunkat, alakilag azonban hitelgazdaságunk épületét megóvta a nagyobb rázkódtatásoktól. Most megint közvetlenül érvényesült Budapest kiemelkedően vezető országos hitelgazdasági szerepe.

Áldozatos hitelpolitikánk gyümölcseit elsősorban a székesfőváros aratta és így viszonylag rövid idő alatt megint kilábolni kezdett a válságból. Vidéken viszont a válságot sokkal hosszabban tartó fájdalmas pangás követte. Vidékünk nagyarányú tőkeszegénysége egyszeriben erősen érezhetővé vált. A tőkeszegény vidék a hosszadalmas pangás éveiben egyre nagyobb figyelemmel tekintett Budapest felé és egyre inkább innen várta a segítséget. Főleg így magyarázható, hogy fővárosunk országos gazdasági jelentősége különösen gyors ütemben éppen a pangás folyamán emelkedett. Ezt az emelkedést annál is inkább vállalhatta, mert gazdasági életében csakhamar egyre világosabban kezdtek mutatkozni az újbóli fellendülés jelei.

Amint látjuk, fővárosunk aránylag kedvezőbb *tőkeviszonyai* már a harmincas évek gazdasági pangásának mélypontján, azaz 1932 végén és 1933 elején is nagy súllyal estek latba. Budapest említett hitelpolitikai mentőrendszabályainknak is haszonélvezője volt és ilyképen a vidéket már akkor is fokozottabban támogathatta tőkével.

Fővárosunk különös szerencséjének tekinthető, hogy egyúttal a világgazdasági válságtól kiváltott általános nemzetgazdasági *elzárkózásnak* is előnyeit látta. Iparunk ugyanis ennek az elzárkózásnak szárnyán fejlődött rohamos ütemben. Legiendületesebben emelkedő iparágaink pedig nagy részükben az iparos Budapesten működnek.

A fellendülő fővárosi ipar csakhamar megint megélénkítette a fővárosi kereskedelmet is, és 1933 második felében Budapestről kiindulva *újabb általános gazdasági javulás* kezdett kibontakozni. Minthogy a világgazdasági helyzet ugyanakkor már szintén a gyógyulás útjára lépett, Budapest fejlett külföldi gazdasági kapcsolatainak most ismét inkább előnyeit élvezte. Az újból javuló világgazdasági konjunktúra nálunk most elsősorban megint Budapestet érte el és javarészt csak a fővároson át terjedt tovább vidékre. Vidékünket ekkor azonban már az agrárolló fokozatos összecsukódása is tetemesen segítette. A harmincas évek közepének helyzete nemkevésbbé az volt, hogy az ország lassanként újból fellendülő gazdasági ütemének élén a székesfőváros állt. Az ország gazdaságának gyeplőit most keményebben tartotta kezében, mint valaha, és vidéki gazdaságunkat is a sikernek erősen kecsegtető reményével vezette a fellendülési emelkedés felé.

Legáltalánosabban tehát *két vonást* emelhetünk ki. Elsősorban azt, hogy az ország gazdasági életének fejlődése évtizedünk folyamán fokozódó mértékben vált *függővé* a székesfőváros kezdeményezésétől. Másodsorban pedig azt, hogy ennek kapcsán Budapest országos gazdasági *jelentősége megfelelően növekedett.* A vidék gazdasági súlya viszont hasonló arányban csökkent. Pedig az országnak a trianoni békeszerződésben megpecsételt feldarabolása alapján éppen ellenkező irányú fejlődést várhattunk volna.

Az a tény, hogy a korábban Nagy-Magyarország fővárosaként magasba emelkedett Budapest most csak a felényinél is kisebb Csonka-Magyarországnak vált fővárosává, inkább rohamos gazdasági visszaesését indokolta volna. Inkább azt várhattuk volna, hogy Budapest most gazdaságilag is egyszeriben túlméretezettnek fog mutatkozni és hogy az ebből eredő egyensúlyi zavarok következtében még országos gazdasági jelentősége terén is gyorsütemű hanyatlásának leszünk tanúi. Ilynemű várakozásaink azonban téveseknek bizonyultak. Fővárosunk országos gazdasági helyzetének a békeszerződési feltételekkel járó megrázkódtatása nagyjában már a huszas évek első felében lebonyolódott. A huszas évek közepétől kezdve pedig a vázolt emelkedés útjára léptünk.

De vajjon örvendetes jelenségnek mondhatjuk-e nemzetgazdaságunk egészének szempontjából Budapestnek ezt az emelkedését? Vajjon nemcsak a vidék szempontjából kedvezőtlen eltolódásokról van-e itt szó? Így most visszaérkeztünk ahhoz a kérdéshez, amelyet gondolatmenetünk legelején vetettünk fel. A választ reá most már nemcsak elméleti okoskodással, hanem tapasztalati eredményeink alapján is megadhatjuk. Kétségtelen, hogy Csonka-Magyarországunk vállain, ha egyoldalúan mezőgazdasági ország lennénk, a gazdasági jelentőségében egyre emelkedő Budapest csak felfuvódott vízfejnek bizonyulhatna. Ma azonban, épen iparunk legutóbbi erőteljes fejlődésére való tekintettel, egyoldalúságunkat már levetköztettük. Minél gyorsabb ütemben sikerül tovább *iparosodnunk*, annál indokoltabb Budapest gazdasági nagysága, mert a főváros is annál közvetlenebbül kapcsolódik be az ország termelésébe. Elsősorban iparos Csonka-Magyarország még a jelenleginél sokkalta nagyobb Budapestet is jól elbírna.

Itt azonban megint fájdalmas ellentmondásba ütközünk. Nyilvánvaló, hogy mind további iparosodásunk, mind pedig kereskedelmi és hiteléletünk, valamint idegenforgalmunk további fejlődése, amely tényezők egyaránt éltető erői székesfővárosunk gazdaságának, a külfölddel való gazdasági kapcsolataink szoros függvényei. Ilynemű kapcsolatokat pedig csakis megfelelően élénk *nemzetközi munkamegosztás* alapján tarthatunk fenn. A külfölddel való munkamegosztásunk azonban mind a jelenben, mind pedig az előrelátható közeli jövőben is főleg mezőgazdasági kivitelünkre és ennek megfelelő ipari behozatalunkra épül fel. Amily arányban iparosodunk, olyan arányban válik feleslegessé ipari behozatalunk. Ugyanoly arányban válik nehezebbé mezőgazdasági feleslegeink külföldi elhelyezése és ugyanoly arányban zsugorodik a külfölddel való munkamegosztásunk, azaz — ami ezzel egyértelmű — nemzetközi forgalmunk. Budapest országos gazdasági jelentőségének iparosodásunk szárnyán való emelkedése tehát oly bumeránghoz bizonyulhat, amely előbb-utóbb visszaszáll és elsősorban éppen fővárosunkat sujtja. Utóbb pedig magával ránthatja a vidéket és így egész nemzetgazdaságunkat is.

A szóbanforgó veszélyes ellentmondásból csak egyetlen kiút mutatkozik. Az a kiút, amely egyébként is élén áll minden nemzeti célkitűzésünknek: a *revízió*, azaz a trianoni békeszerződés területi feltételeinek megváltoztatása. Ha ezt elérjük, akkor oly területeket kapunk vissza, amelyekre a gazdaságilag emelkedő Budapest kiterjesztheti a maga védő és serkentő karjait. Oly területeket, amelyeknek fokozott mértékben lesz megint szükségük művelődéspolitikai és társadalompolitikai vezetésre. Ily vezetést pedig nálunk csakis Budapest nyujthat a maga világvárosi fejlődési lendületével. Gondoljunk a bennünket környező utódállamok fővárosainak rohamos újabb emelkedésére. Budapestnek gazdaságilag nagynak és erősnek kell lennie, hogy sikeresen pótolhassa majdan visszaszerzendő területeinken ezeknek az új fővárosoknak mind gazdasági, mind pedig művelődési és társadalmi teljesítményeit. Az a kockázat tehát, amelyet székesfővárosunk országos gazdasági szerepének gyarapításával vállalunk, csupán függvénye mindazon egyéb kockázatoknak, amelyek reviziós törekvéseinkkel kapcsolatosak. Ezek a törekvéseink azonban elsőrendűen fontosak.

FÜGGELÉK

1. A hitelintézeteinknél leszámított váltók értéke.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					A) *Ezer pengőben.*					
A váltóállomány összege az év elején :										
Budapest	213.525	421.795	543.735	798.908	1,041.496	1,118.827	1,296.104	1,282.340	1,400.883	1,510.080
Vidék	113.187	289.888	399.167	665.049	881.196	966.068	1,015.968	977.879	904.482	876.989
Magyarország összesen	**326.712**	**711.683**	**942.902**	**1,463.957**	**1,922.692**	**2,084.895**	**2,312.072**	**2,260.219**	**2,305.365**	**2,387.069**
A váltóállomány összege az év végén :										
Budapest	426.005	547.102	810.109	1,050.536	1,111.860	1,302.597	1,395.814	1,430.658	1,510.080	1,586.961
Vidék	299.730	438.300	670.795	886.281	977.444	1,049.942	955.407	918.567	877.215	866.986
Magyarország összesen	**725.735**	**985.402**	**1,480.904**	**1,936.817**	**2,089.304**	**2,352.539**	**2,351.221**	**2,349.225**	**2,387.295**	**2,453.947**
Az év folyamán leszámított váltók összege :										
Budapest	1,598.223	2,160.078	3,140.955	4,123.201	4,781.653	4,994.799	5,476.555	5,059.715	5,532.049	5,605.067
Vidék	942.092	1,480.074	2,219.853	2,982.831	3,645.987	3,818.768	3,761.302	3,305.950	3,057.440	2,978.786
Magyarország összesen	**2,540.315**	**3,640.152**	**5,360.808**	**7,106.032**	**8,427.640**	**8,813.567**	**9,237.857**	**8,365.665**	**8,589.489**	**8,583.853**
A váltóállományból leírt összeg :										
Budapest	108	927	370	144	422	1.285	1.528	952	2.103	1.309
Vidék	157	171	171	224	626	733	2.114	1.827	1.353	1.318
Magyarország összesen	**265**	**1.098**	**541**	**368**	**1.048**	**2.018**	**3.642**	**2.779**	**3.456**	**2.627**
					B) *Jelzőszámokban.*					
A váltóállomány összege az év elején :										
Budapest	100	198	255	374	488	524	607	601	656	707
Vidék	100	256	353	588	779	854	898	864	799	775
Magyarország összesen	**100**	**218**	**289**	**448**	**588**	**638**	**708**	**692**	**706**	**731**
A váltóállomány összege az év végén :										
Budapest	100	128	190	247	261	306	328	336	354	373
Vidék	100	146	224	296	326	350	319	306	293	289
Magyarország összesen	**100**	**136**	**204**	**267**	**288**	**324**	**324**	**324**	**329**	**338**
Az év folyamán leszámított váltók összege :										
Budapest	100	135	197	258	299	313	343	317	346	351
Vidék	100	157	236	317	387	405	399	351	325	316
Magyarország összesen	**100**	**143**	**211**	**280**	**332**	**347**	**364**	**329**	**338**	**338**
A váltóállományból leírt összeg :										
Budapest	100	858	343	133	391	1.190	1.415	881	1.947	1.220
Vidék	100	109	109	143	398	467	1.346	1.164	862	839
Magyarország összesen	**100**	**414**	**204**	**139**	**395**	**762**	**1.374**	**1.049**	**1.304**	**991**
					C) *Százalékokban.*					
A váltóállomány összege az év elején :										
Budapest	65·4	59·3	57·7	54·6	54·2	53·7	56·1	56·7	60·8	63·3
Vidék	34·6	40·7	42·3	45·4	45·8	46·3	43·9	43·3	39·2	36·7
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A váltóállomány összege az év végén :										
Budapest	58·7	55·5	54·7	54·2	53·2	55·4	59·4	60·8	63·3	64·7
Vidék	41·3	44·5	45·3	45·8	46·8	44·6	40·6	39·2	36·7	35·3
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Az év folyamán leszámított váltók összege :										
Budapest	62·9	59·3	58·6	58·0	56·7	56·7	59·3	60·5	64·4	65·3
Vidék	37·1	40·7	41·4	42·0	43·3	43·3	40·7	39·5	35·6	34·7
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A váltóállományból leírt összeg :										
Budapest	40·8	84·4	68·4	39·1	40·3	63·7	42·0	34·3	60·9	49·8
Vidék	59·2	15·6	31·6	60·9	59·7	36·3	58·0	65·7	39·1	50·2
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

2. Hitelintézeteink váltóállományának darabszáma.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					a) *Abszolút számokban.*					
A váltók darabszáma az év elején:										
Budapest	223.236	373.157	457.494	585.121	709.219	796.754	781.608	766.794	752.184	776.449
Vidék	217.208	493.670	709.995	914.334	1,080.791	1,151.113	1,206.560	1,166.652	1,074.923	1,033.825
Magyarország összesen	**440.444**	**866.827**	**1,167.489**	**1,499.455**	**1,790.010**	**1,947.867**	**1,988.168**	**1,933.446**	**1,827.107**	**1,810.274**
A váltók darabszáma az év végén:										
Budapest	374.372	461.169	587.404	715.798	800.940	795.886	775.106	732.841	776.449	778.823
Vidék	516.538	724.764	927.664	1,090.522	1,145.264	1,235.787	1,147.405	1,100.536	1,021.218	1,023.712
Magyarország összesen	**890.910**	**1,185.933**	**1,515.068**	**1,806.320**	**1,946.204**	**2,031.673**	**1,922.511**	**1,833.377**	**1,797.667**	**1,802.535**
					b) *Jelzőszámokban.*					
A váltók darabszáma az év elején:										
Budapest	100	167	205	262	318	357	350	343	337	348
Vidék	100	227	327	421	498	530	555	537	495	476
Magyarország összesen	**100**	**197**	**265**	**329**	**406**	**442**	**451**	**439**	**415**	**411**
A váltók darabszáma az év végén:										
Budapest	100	123	157	191	214	213	207	196	207	208
Vidék	100	140	180	211	222	239	222	213	198	198
Magyarország összesen	**100**	**133**	**170**	**203**	**218**	**228**	**216**	**206**	**202**	**202**
					c) *Százalékokban.*					
A váltók darabszáma az év elején:										
Budapest	50·7	43·0	39·2	39·0	39·6	40·9	39·3	39·7	41·2	42·9
Vidék	49·3	57·0	60·8	61·0	60·4	59·1	60·7	60·3	58·8	57·1
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A váltók darabszáma az év végén:										
Budapest	42·0	38·9	38·8	39·6	41·2	39·2	40·3	40·0	43·2	43·2
Vidék	58·0	61·1	61·2	60·4	58·8	60·8	59·7	60·0	56·8	56·8
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

3. A hitelintézeteinknél viszontleszámított váltók értéke.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					a) *Ezer pengőben.*					
A váltóállomány összege az év elején:										
Budapest	98.359	96.608	153.995	229.513	269.523	225.968	228.812	539.345	607.943	672.329
Vidék	59.798	122.218	176.996	313.202	425.340	465.846	502.628	535.052	518.297	514.123
Magyarország összesen	**158.157**	**218.826**	**330.991**	**542.715**	**694.863**	**691.814**	**731.440**	**1,074.397**	**1,126.240**	**1,186.452**
A váltóállomány összege az év végén:										
Budapest	97.262	156.518	230.301	270.639	225.619	230.128	540.234	600.398	672.330	685.197
Vidék	126.547	182.096	316.344	434.350	474.096	518.240	522.034	530.464	514.026	506.248
Magyarország összesen	**223.809**	**338.614**	**546.645**	**704.989**	**699.715**	**748.368**	**1,062.268**	**1,130.862**	**1,186.356**	**1,191.445**
Az év folyamán viszontleszámított váltók összege:										
Budapest	701.693	1,050.593	1,624.600	2,041.382	2,620.559	2,280.085	2,827.210	3,224.283	3,337.819	3.388.867
Vidék	511.643	776.996	1,343.042	951.200	2,354.886	2,399.997	2,529.824	2,427.502	2,326.918	2,218.507
Magyarország összesen	**1,213.336**	**1,827.589**	**2,967.642**	**2,992.582**	**4,975.445**	**4,680.082**	**5,357.034**	**5,651.785**	**5,664.737**	**5,607.374**
					b) *Jelzőszámokban.*					
A váltóállomány összege az év elején:										
Budapest	100	98	157	233	274	230	233	548	618	684
Vidék	100	204	296	524	711	779	841	895	867	860
Magyarország összesen	**100**	**138**	**209**	**343**	**439**	**437**	**462**	**679**	**712**	**750**
A váltóállomány összege az év végén:										
Budapest	100	161	237	278	232	237	555	617	691	704
Vidék	100	144	250	343	375	410	413	419	406	400
Magyarország összesen	**100**	**151**	**244**	**315**	**313**	**334**	**475**	**505**	**530**	**532**
Az év folyamán viszontleszámított váltók összege:										
Budapest	100	150	232	291	373	325	403	460	476	483
Vidék	100	152	262	186	460	469	494	474	455	434
Magyarország összesen	**100**	**151**	**245**	**247**	**410**	**386**	**442**	**466**	**467**	**462**
					c) *Százalékokban.*					
A váltóállomány összege az év elején:										
Budapest	62·2	44·1	46·5	42·3	38·8	32·7	31·3	50·2	54·0	56·7
Vidék	37·8	55·9	53·5	57·7	61·2	67·3	68·7	49·8	46·0	43·3
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A váltóállomány összege az év végén:										
Budapest	43·5	46·2	42·1	38·4	32·2	30·8	50·9	53·1	56·7	57·5
Vidék	56·5	53·8	57·9	61·6	67·8	69·2	49·1	46·9	43·3	42·5
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Az év folyamán viszontleszámított váltók összege:										
Budapest	57·8	57·5	54·7	68·2	52·7	48·7	52·8	57·0	58·9	60·4
Vidék	42·2	42·5	45·3	31·8	47·3	51·3	47·2	43·0	41·1	39·6
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

4. Hitelintézeteink viszontleszámított váltóinak darabszáma.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					a) *Abszolút számokban.*					
Váltók darabszáma az év elején:										
Budapest	116.627	131.467	149.592	183.365	192.988	183.879	151.477	278.314	308.965	320.179
Vidék	88.512	179.781	260.349	350.426	436.268	443.905	476.652	563.931	579.717	574.178
Magyarország összesen	**205.139**	**311.248**	**409.941**	**533.791**	**629.256**	**627.784**	**628.129**	**842.245**	**888.682**	**894.357**
Váltók darabszáma az év végén:										
Budapest	131.626	152.293	185.548	194.580	156.836	152.681	280.716	301.908	320.179	309.112
Vidék	186.536	288.903	358.569	445.853	449.010	475.133	557.417	590.828	573.052	571.386
Magyarország összesen	**318.162**	**441.196**	**544.117**	**640.433**	**605.846**	**627.814**	**838.133**	**892.736**	**893.231**	**880.498**
					b) *Jelzőszámokban.*					
Váltók darabszáma az év elején:										
Budapest	100	113	128	157	165	158	130	239	265	275
Vidék	100	203	294	396	493	502	539	637	655	649
Magyarország összesen	**100**	**152**	**200**	**260**	**307**	**306**	**306**	**411**	**433**	**436**
Váltók darabszáma az év végén:										
Budapest	100	116	141	148	119	116	213	229	243	235
Vidék	100	155	192	239	241	255	299	317	307	306
Magyarország összesen	**100**	**139**	**171**	**201**	**190**	**197**	**263**	**281**	**281**	**277**
					c) *Százalékokban.*					
Váltók darabszáma az év elején:										
Budapest	56·9	42·2	36·5	34·4	30·7	29·3	24·1	33·0	34·8	35·8
Vidék	43·1	57·8	63·5	65·6	69·3	70·7	75·9	67·0	65·2	64·2
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Váltók darabszáma az év végén:										
Budapest	41·4	34·5	34·1	30·4	25·9	24·3	33·5	33·8	35·8	35·1
Vidék	58·6	65·5	65·9	69·6	74·1	75·7	66·5	66·2	64·2	64·9
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

5. Hitelintézeteink hátrálékos váltói.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					1. Abszolút számokban.					
					a) *A hátrálékos váltók összes darabszáma.*					
Budapest	12.237	9.662	11.046	9.170	20.623	31.122	52.314	50.094	24.024	23.780
Vidék	18.647	18.368	18.546	21.639	29.399	34.546	68.853	94.873	92.814	81.985
Magyarország összesen	**30.884**	**28.030**	**29.592**	**30.809**	**50.022**	**65.668**	**121.167**	**144.967**	**116.838**	**105.765**
					b) *A hátrálékos váltók összege ezer pengőben.*					
Budapest	9.907	20.313	18.759	24.236	31.669	63.002	104.895	117.602	87.868	89.560
Vidék	13.555	16.317	23.800	29.089	48.592	64.445	125.898	149.919	150.632	131.290
Magyarország összesen	**23.462**	**36.630**	**42.559**	**53.325**	**80.261**	**127.447**	**230.793**	**267.521**	**238.500**	**220.850**
					2. Jelzőszámokban.					
					a) *A hátrálékos váltók összes darabszáma.*					
Budapest	100	78	90	74	167	252	424	406	195	193
Vidék	100	99	99	116	158	185	369	509	498	440
Magyarország összesen	**100**	**91**	**96**	**100**	**162**	**213**	**392**	**469**	**378**	**342**
					b) *A hátrálékos váltók összege ezer pengőben.*					
Budapest	100	205	189	245	320	636	1.059	1.187	887	904
Vidék	100	120	176	215	358	475	929	1.106	1.111	969
Magyarország összesen	**100**	**156**	**181**	**227**	**342**	**543**	**984**	**1.140**	**1.017**	**941**
					3. Százalékokban.					
					a) *A hátrálékos váltók összes darabszáma.*					
Budapest	39·6	34·5	37·3	29·8	41·2	47·4	43·2	34·6	20·6	22·5
Vidék	60·4	65·5	62·7	70·2	58·8	52·6	56·8	65·4	79·4	77·5
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
					b) *A hátrálékos váltók összege ezer pengőben.*					
Budapest	42·2	55·5	44·1	45·4	39·5	49·4	45·4	44·0	36·8	40·6
Vidék	57·8	44·5	55·9	54·6	60·5	50·6	54·6	56·0	63·2	59·4
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

6. Hitelintézeteink óvatolt váltói.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
1. Abszolút számokban.										
a) A hátrálékos váltók közül óvatoltak darabszáma.										
Budapest	1.079	1.236	1.924	2.910	6.783	5.597	5.480	4.917	8.541	5.051
Vidék	3.878	5.246	4.987	5.311	7.672	9.351	18,991	22.025	14.415	13.091
Magyarország összesen	**4.957**	**6.482**	**6.911**	**8.221**	**14.455**	**14.948**	**24.471**	**26.942**	**22.956**	**18.142**
b) A hátrálékos váltók közül óvatoltak összege ezer pengőben.										
Budapest	1.540	1.918	3.565	4.226	6.124	9.825	12.854	12.035	20.202	11.055
Vidék	3.706	5.741	6.469	6.643	11.978	18.436	34.000	33.965	23.207	19.942
Magyarország összesen	**5.246**	**7.659**	**10.034**	**10.869**	**18.102**	**28.261**	**46.854**	**46.000**	**43.409**	**30.997**
2. Jelzőszámokban.										
a) A hátrálékos váltók közül óvatoltak darabszáma.										
Budapest	100	115	178	270	629	519	508	456	792	468
Vidék	100	135	129	137	198	241	490	568	372	338
Magyarország összesen	**100**	**131**	**139**	**166**	**292**	**302**	**494**	**544**	**463**	**366**
b) A hátrálékos váltók közül óvatoltak összege ezer pengőben.										
Budapest	100	125	231	274	398	638	835	781	1.312	718
Vidék	100	155	175	179	323	497	917	916	626	538
Magyarország összesen	**100**	**146**	**191**	**207**	**345**	**539**	**893**	**877**	**827**	**591**
3. Százalékokban.										
a) A hátrálékos váltók közül óvatoltak darabszáma.										
Budapest	21·8	19·1	27·8	35·4	46·9	37·4	22·4	18·3	37·2	27·8
Vidék	78·2	80·9	72·2	64·6	53·1	62·6	77·6	81·7	62·8	72·2
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
b) A hátrálékos váltók közül óvatoltak összege ezer pengőben.										
Budapest	29·4	25·0	35·5	38·9	33·8	34·8	27·4	26·2	46·5	29·4
Vidék	70·6	75·0	64·5	61·1	66·2	65·2	72·6	73·8	53·5	70·6
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

7. Hitelintézeteink perelt váltói.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
1. Abszolút számokban.										
a) A hátrálékos váltók közül pereltek darabszáma.										
Budapest	1.326	1.841	1.887	2.633	5.671	9.068	9.368	7.265	10.920	11.994
Vidék	5.235	6.386	6.747	6.991	11.618	15.043	28.189	40.340	39.520	36.945
Magyarország összesen	**6.561**	**8.227**	**8.634**	**9.624**	**17.289**	**24.111**	**37.557**	**47.605**	**50.440**	**48.939**
b) A hátrálékos váltók közül pereltek összege ezer pengőben.										
Budapest	1.543	2.225	3.003	5.167	13.250	13.031	22.350	29.637	42.632	47.429
Vidék	4.178	7.512	8.828	9.371	19.060	30.574	56.922	73.404	70.216	63.957
Magyarország összesen	**5.721**	**9.737**	**11.831**	**14.538**	**32.310**	**43.605**	**79.272**	**103.041**	**112.848**	**111.386**
2. Jelzőszámokban.										
a) A hátrálékos váltók közül pereltek darabszáma.										
Budapest	100	139	142	199	428	684	706	548	824	905
Vidék	100	122	129	134	222	287	538	771	755	706
Magyarország összesen	**100**	**125**	**132**	**147**	**264**	**367**	**572**	**726**	**769**	**746**
b) A hátrálékos váltók közül pereltek összege ezer pengőben.										
Budapest	100	144	195	335	859	845	1.448	1.921	2.763	3.074
Vidék	100	180	211	224	456	732	1.362	1.757	1.681	1.531
Magyarország összesen	**100**	**170**	**207**	**254**	**565**	**762**	**1.386**	**1.801**	**1.973**	**1.947**
3. Százalékokban.										
a) A hátrálékos váltók közül pereltek darabszáma.										
Budapest	20·2	22·4	21·9	27·4	32·8	37·6	24·9	15·3	21·6	24·5
Vidék	79·8	77·6	78·1	72·6	67·2	62·4	75·1	84·7	78·4	75·5
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
b) A hátrálékos váltók közül pereltek összege ezer pengőben.										
Budapest	27·0	22·9	25·4	35·5	41·0	29·9	28·2	28·8	37·8	42·6
Vidék	73·0	77·1	74·6	64·5	59·0	70·1	71·8	71·2	62·2	57·4
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

8. Hitelintézeti váltóink fedezete.

Megnevezés	1933			1934			1933		1934	
	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Budapest	Vidék	Budapest	Vidék
A váltók fedezete:	*a)* Ezer pengőben						*b)* Százalékokban			
Kincstári váltók	126.418	126.418	—	137.993	137.993	—	100·0	—	100·0	—
Saját vagy érdekkörébe tartozó vállalati elfogadványok	140.038	133.177	6.861	147.460	139.870	7.590	95·1	4·9	94·8	5·2
Városi vagy községi elfogadványok	85.709	61.916	23.793	86.673	62.726	23.947	72·2	27·8	72·3	27·7
Pénzintézetektől viszontleszámításba vett váltók	639.232	620.489	18.743	662.221	645.241	16.980	97·0	3·0	97·4	2·6
Személyi hitelű váltók	247.387	138.212	109.175	249.702	156.137	93.565	55·8	44·2	62·5	37·5
Áruval fedezett váltók	14.089	11.780	2.309	18.783	14.562	4.221	83·6	16·4	77·5	22·5
Értékpapírral fedezett váltók	40.897	35.336	5.561	41.435	37.148	4.287	86·4	13·6	89·6	10·4
Jelzálogilag biztosított váltók:										
földbirtokkal fedezve	702.676	172.342	530.334	715.991	180.241	535.750	24·5	75·5	25·1	74·9
házzal «	370.725	195.268	175.457	380.191	203.482	176.709	52·6	47·4	53·5	46·5
gyárral «	20.124	15.142	4.982	13.498	9.561	3.937	75·2	24·8	70·8	29·2

9. Hitelintézeteink folyószámlás ügyletei.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Ezer pengőben.*									
Az év elején a követelések és tartozások szenvedő (passzív) egyenlege:										
Budapest	70.729	110.054	56.053	141.916	259.070	192.066	198.899	107.820	230.337	228.908
Vidék	2.743	1.207	1.572	759	22.799	22.333	16.097	42.358	57.840	55.111
Magyarország összesen...	**73.472**	**111.261**	**57.625**	**142.675**	**281.869**	**214.399**	**214.996**	**150.178**	**288.177**	**284.019**
Az év végén a követelések és tartozások szenvedő (passzív) egyenlege:										
Budapest	111.708	67.599	141.969	290.426	189.295	197.735	108.414	227.371	229.220	257.090
Vidék	2.156	1.385	597	23.363	21.680	23.354	38.576	60.104	55.021	43.337
Magyarország összesen...	**113.864**	**68.984**	**142.566**	**313.789**	**210.975**	**221.089**	**146.990**	**287.475**	**284.241**	**300.427**
Az év folyamán teljesített kifizetések:										
Budapest	17,858.531	23,056.137	30,425.819	37,429.136	40,808.738	42,575.157	35,839.908	24,236.214	23.560.320	22,925.170
Vidék	2,352.011	2,998.299	4,212.879	5,819.852	6,904.928	6,742.336	5,903.575	4,135.322	3,786.369	3,846.781
Magyarország összesen...	**20,210.542**	**26,054.436**	**34,638.698**	**43,248.988**	**47,713.666**	**49,317.493**	**41,743.483**	**28,371.536**	**27,346.689**	**26,771.951**
Az év folyamán teljesített befizetések:										
Budapest	17,899.510	23,013.682	30,511.735	37,577.646	40,738.963	42,580.826	35,749.423	24,355.765	23.559,203	22,953.352
Vidék	2,351.424	2,998.477	4,211.904	5,842.456	6,903.809	6,743.357	5,926.054	4,153.068	3,783.550	3,835.007
Magyarország összesen...	**20,250.934**	**26,012.159**	**34,723.639**	**43,420.102**	**47,642.772**	**49,324.183**	**41,675.477**	**28,508.833**	**27,342.753**	**26,788.359**

9. Hitelintézeteink folyószámlás ügyletei. (Folytatás.)

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					b) *Jelzőszámokban.*					
Az év elején a követelések és tartozások szenvedő (passzív) egyenlege:										
Budapest	100	156	79	201	366	272	281	152	326	324
Vidék	100	44	57	28	831	814	587	1.544	2.109	2.009
Magyarország összesen...	**100**	**151**	**78**	**194**	**384**	**292**	**293**	**204**	**392**	**387**
Az év végén a követelések és tartozások szenvedő (passzív) egyenlege:										
Budapest	100	61	127	260	169	177	97	204	205	230
Vidék	100	64	28	1.084	1.006	1.083	1.789	2.788	2.552	2.010
Magyarország összesen...	**100**	**61**	**125**	**276**	**185**	**194**	**129**	**252**	**250**	**264**
Az év folyamán teljesített kifizetések:										
Budapest	100	129	170	210	229	238	201	136	132	128
Vidék	100	127	179	247	294	287	251	176	161	164
Magyarország összesen...	**100**	**129**	**171**	**214**	**236**	**244**	**207**	**140**	**135**	**132**
Az év folyamán teljesített befizetések:										
Budapest	100	129	170	210	228	238	200	136	132	128
Vidék	100	128	179	248	294	287	252	177	161	163
Magyarország összesen...	**100**	**128**	**171**	**214**	**235**	**244**	**206**	**141**	**135**	**132**

9. Hitelintézeteink folyószámlás ügyletei. (Vége.)

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					c) *Százalékokban.*					
Az év elején a követelések és tartozások szenvedő (passzív) egyenlege:										
Budapest	96·3	99·0	97·3	99·4	91·9	89·5	92·5	71·7	79·9	80·5
Vidék	3·7	1·0	2·7	0·6	8·1	10·5	7·5	28·3	20·1	19·5
Magyarország összesen...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Az év végén a követelések és tartozások szenvedő (passzív) egyenlege:										
Budapest	98·1	98·0	99·6	92·5	89·7	89·4	73·7	79·0	80·6	85·5
Vidék	1·9	2·0	0·4	7·5	10·3	10·6	26·3	21·0	19·4	14·5
Magyarország összesen...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Az év folyamán teljesített kifizetések:										
Budapest	88·3	88·5	87·9	86·6	85·6	86·4	85·9	85·5	86·2	85·7
Vidék	11·7	11·5	12·1	13·4	14·4	13·6	14·1	14·5	13·8	14·3
Magyarország összesen...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Az év folyamán teljesített befizetések:										
Budapest	88·4	88·5	87·9	86·6	85·6	86·4	85·8	85·5	86·2	85·7
Vidék	11·6	11·5	12·1	13·4	14·4	13·6	14·2	14·5	13·8	14·3
Magyarország összesen...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

10. Hitelintézeti betéteink.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					a) *Ezer pengőben.*					
Álladék az év elején:										
Budapest	32.636	165.642	276.812	407.372	531.661	639.637	654.488	548.816	509.588	517.149
Vidék	36.729	139.178	219.450	296.201	354.534	388.233	406.882	309.507	244.581	235.291
Magyarország összesen...	**69.365**	**304.820**	**496.262**	**703.573**	**886.195**	**1,027.870**	**1,061.370**	**858.323**	**754.169**	**752.440**
Álladék az év végén:										
Budapest	166.096	277.235	407.718	538.252	629.827	657.886	549.085	509.283	517.151	555.193
Vidék	143.062	222.348	299.313	356.491	391.874	416.990	305.286	249.022	235.410	240.694
Magyarország összesen...	**309.158**	**499.583**	**707.031**	**894.743**	**1,021.701**	**1,074.876**	**854.371**	**758.305**	**752.561**	**795.887**
Új betét:										
Budapest	314.257	454.178	725.096	754.747	873.875	827.907	856.540	571.878	505.518	545.359
Vidék	241.086	302.434	382.610	419.858	405.904	392.901	309.789	170.570	145.124	153.705
Magyarország összesen...	**555.343**	**756.612**	**1,107.706**	**1,174.605**	**1,279.779**	**1,220.808**	**1,166.329**	**742.448**	**650.642**	**699.064**
Visszafizetett tőke:										
Budapest	186.794	351.602	609.833	646.745	807.933	838.679	989.495	630.695	514.014	523.481
Vidék	143.882	231.332	317.711	379.306	393.907	388.537	433.445	243.762	163.383	156.831
Magyarország összesen...	**330.676**	**582.934**	**927.544**	**1,026.051**	**1,201.840**	**1,227.216**	**1,422.940**	**874.457**	**677.397**	**680.312**
A betétek után felgyülemlett kamatok:										
Budapest	8.602	13.716	18.903	26.874	38.028	34.124	33.355	22.095	17.976	18.135
Vidék	11.782	14.532	17.841	22.536	28.571	27.319	25.369	14.390	10.044	9.263
Magyarország összesen...	**20.384**	**28.248**	**36.744**	**49.410**	**66.599**	**61.443**	**58.724**	**36.485**	**28.020**	**27.398**
Kifizetett kamatok:										
Budapest	2.605	4.699	3.260	3.996	5.804	5.103	5.803	2.811	1.917	1.969
Vidék	2.653	2.467	2.877	2.798	3.228	2.926	3.309	1.683	956	734
Magyarország összesen...	**5.258**	**7.166**	**6.137**	**6.794**	**9.032**	**8.029**	**9.112**	**4.494**	**2.873**	**2.703**

10. Hitelintézeti betéteink. (Folytatás.)

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					b) *Jelzőszámokban.*					
Álladék az év elején:										
Budapest	100	508	848	1.248	1.629	1.960	2.005	1.682	1.561	1.585
Vidék	100	379	597	806	965	1.057	1.108	843	666	641
Magyarország összesen...	**100**	**439**	**715**	**1.014**	**1.278**	**1.482**	**1.530**	**1.237**	**1.087**	**1.085**
Álladék az év végén:										
Budapest	100	167	245	324	379	396	331	307	311	334
Vidék	100	155	209	249	274	291	213	174	165	168
Magyarország összesen...	**100**	**162**	**229**	**289**	**330**	**348**	**276**	**245**	**243**	**257**
Új betét:										
Budapest	100	145	231	240	278	263	273	182	161	174
Vidék	100	125	159	174	168	163	128	71	60	64
Magyarország összesen...	**100**	**136**	**199**	**212**	**230**	**220**	**210**	**134**	**117**	**126**
Visszafizetett tőke:										
Budapest	100	188	326	346	433	449	530	338	275	280
Vidék	100	161	221	264	274	270	301	169	114	109
Magyarország összesen...	**100**	**176**	**280**	**310**	**363**	**371**	**430**	**264**	**204**	**206**
A betétek után felgyülemlett kamatok:										
Budapest	100	159	220	312	442	397	388	257	209	211
Vidék	100	123	151	191	242	232	215	122	93	79
Magyarország összesen...	**100**	**139**	**180**	**242**	**327**	**301**	**288**	**179**	**137**	**134**
Kifizetett kamatok:										
Budapest	100	180	125	153	223	196	223	108	74	76
Vidék	100	93	108	105	122	110	125	63	36	28
Magyarország összesen...	**100**	**136**	**117**	**129**	**172**	**153**	**173**	**85**	**55**	**51**

10. Hitelintézeti betéteink. (Vége.)

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	c) *Százalékokban.*									
Álladék az év elején:										
Budapest	47·0	54·3	55·7	57·8	59·9	62·2	61·6	63·9	67·5	68·7
Vidék	53·0	45·7	44·3	42·2	40·1	37·8	38·4	36·1	32·5	31·3
Magyarország összesen...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Álladék az év végén:										
Budapest	53·7	55·4	57·6	60·1	61·6	61·2	64·2	67·1	68·7	69·7
Vidék	46·3	44·6	42·4	39·9	38·4	38·8	35·8	32·9	31·3	30·3
Magyarország összesen...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Új betét:										
Budapest	56·6	60·0	65·4	64·2	68·2	67·8	73·4	77·0	77·6	78·0
Vidék	43·4	40·0	34·6	35·8	31·8	32·2	26·6	23·0	22·4	22·0
Magyarország összesen...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Visszafizetett tőke:										
Budapest	56·4	60·3	65·7	63·0	67·2	68·3	69·5	72·1	75·9	76·9
Vidék	43·6	39·7	34·3	37·0	32·8	31·7	30·5	27·9	24·1	23·1
Magyarország összesen...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A betétek után felgyülemlett kamatok:										
Budapest	42·2	48·5	51·4	54·3	57·1	55·5	56·7	60·5	64·1	66·1
Vidék	57·8	51·5	48·6	45·7	42·9	44·5	43·3	39·5	35·9	33·9
Magyarország összesen...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Kifizetett kamatok:										
Budapest	49·5	65·5	53·1	58·8	64·2	63·5	63·6	62·5	66·7	72·8
Vidék	50·5	34·5	46·9	41·2	35·8	36·5	36·4	37·5	33·3	27·2
Magyarország összesen...	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

11. Hitelintézeti betétkönyveink darabszáma a takarékbetétek forgalma szerint.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Abszolút számokban.*									
Álladék az év elején:										
Budapest	341.166	387.789	412.013	454.169	477.663	498.629	525.042	498.208	483.877	491.445
Vidék	775.321	753.057	532.282	500.433	504.632	519.090	516.281	472.463	405.904	385.996
Magyarország összesen	1,116.487	1,140.846	944.295	954.602	982.295	1,017.719	1,041.328	970.671	889.781	877.441
Álladék az év végén:										
Budapest	388.218	412.751	454.681	478.746	497.953	525.436	497.483	483.568	491.467	503.530
Vidék	768.822	547.186	505.948	508.394	522.748	532.847	469.504	415.801	387.605	384.658
Magyarország összesen	1,157.040	959.937	960.629	987.140	1,020.701	1,058.283	966.987	899.369	879.072	888.188
Újonnan kiállított könyvek:										
Budapest	105.578	135.038	162.585	160.908	175.128	181.286	173.665	118.146	113.673	115.070
Vidék	110.843	120.226	139.555	137.206	130.178	124.172	92.800	51.289	50.938	57.679
Magyarország összesen	216.421	255.264	302.140	298.114	305.306	305.458	266.465	169.435	164.611	172.749
Megszünt könyvek:										
Budapest	58.526	110.076	119.917	136.331	154.838	154.479	201.224	132.786	106.083	102.985
Vidék	117.342	326.097	165.889	129.245	112.062	110.415	139.577	107.951	69.237	59.017
Magyarország összesen	175.868	436.173	285.806	265.576	266.900	264.894	340.801	240.737	175.320	162.002
	b) *Jelzőszámokban.*									
Álladék az év elején:										
Budapest	100	114	121	133	140	146	154	146	142	144
Vidék	100	97	69	65	65	67	67	61	52	50
Magyarország összesen	100	102	85	86	88	91	93	87	80	79
Álladék az év végén:										
Budapest	100	106	117	123	128	135	128	125	127	130
Vidék	100	71	66	66	68	69	61	54	50	50
Magyarország összesen	100	83	83	85	88	91	84	78	76	77
Újonnan kiállított könyvek:										
Budapest	100	128	154	152	166	172	164	112	108	109
Vidék	100	108	126	124	117	112	84	46	46	52
Magyarország összesen	100	118	140	138	141	141	123	78	76	80
Megszünt könyvek:										
Budapest	100	188	205	233	265	265	344	227	181	176
Vidék	100	278	141	110	96	94	119	92	59	50
Magyarország összesen	100	248	163	151	152	150	194	137	100	92
	c) *Százalékokban.*									
Álladék az év elején:										
Budapest	30·6	34·0	43·7	47·6	48·7	49·0	50·5	51·4	54·4	56·1
Vidék	69·4	66·0	56·3	52·4	51·3	51·0	49·5	48·6	45·6	43·9
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Álladék az év végén:										
Budapest	33·6	43·0	47·4	48·5	48·8	49·7	51·5	53·9	56·0	56·7
Vidék	66·4	57·0	52·6	51·5	51·2	50·3	48·5	46·1	44·0	43·3
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Újonnan kiállított könyvek:										
Budapest	48·8	47·1	53·9	54·0	57·4	59·4	65·2	69·8	69·1	66·7
Vidék	51·2	52·9	46·1	46·0	42·6	40·6	34·8	30·2	30·9	33·3
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Megszünt könyvek:										
Budapest	33·3	25·3	42·0	51·4	58·1	58·4	59·1	55·2	60·6	63·6
Vidék	66·7	74·7	58·0	48·6	41·9	41·6	40·9	44·8	39·4	36·4
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

12. Hitelintézeti betétkönyveink darabszáma érték szerint.

Év	100 pengős vagy annál kisebb			101—1000 pengőig terjedő			1001—5000 pengőig terjedő			5001—10.000 pengőig terjedő			10.000 pengőn felüli		
	betétösszegge														
	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék	Magyarország	Budapest	Vidék
	a) *Abszolút számokban.*														
1927	568.587	268.301	300.286	245.165	108.212	136.953	103.718	52.903	50.815	28.678	16.632	12.046	14.481	8.633	5.848
1928	567.653	277.227	290.426	250.935	109.809	141.126	122.897	64.996	57.901	28.779	16.522	12.257	16.876	10.192	6.684
1929	584.524	284.915	299.609	255.422	110.700	144.722	131.615	71.784	59.831	29.560	18.222	11.338	19.580	12.332	7.248
1930	603.226	309.722	293.504	270.576	112.881	157.695	133.514	71.107	62.407	29.259	17.719	11.540	21.708	14.007	7.701
1931	595.348	311.405	283.943	226.656	99.552	127.104	105.771	60.705	45.066	23.372	15.187	8.185	15.840	10.634	5.206
	b) *Jelzőszámokban.*														
1927	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1928	100	103	97	102	101	103	118	123	114	100	100	102	117	118	114
1929	103	106	100	104	102	106	127	136	118	103	110	94	135	143	124
1930	106	115	98	110	104	115	129	134	123	102	107	96	150	162	132
1931	105	116	95	92	92	93	102	114	89	82	91	68	109	123	89
	c) *Százalékokban.*														
1927	100	47·2	52·8	100	44·1	55·9	100	51·0	49·0	100	57·9	42·1	100	59·6	40·4
1928	100	48·8	51·2	100	43·7	56·3	100	52·8	47·2	100	57·4	42·6	100	60·3	39·7
1929	100	48·7	51·3	100	43·3	56·7	100	54·5	45·5	100	61·6	38·4	100	62·9	37·1
1930	100	51·3	48·7	100	41·7	58·3	100	53·2	46·8	100	60·5	39·5	100	64·5	35·5
1931	100	50·6	49·4	100	43·9	56·1	100	57·3	42·7	100	64·9	35·1	100	67·1	32·9

13—14. Hitelintézeti takarékbetéteink a kamatláb magassága szerint.

Megnevezés	a) Betétkönyvek darabszáma				b) Betétek összege ezer pengőben			
	1925	1926	1927	1928	1925	1926	1927	1928
	1. Abszolút számokban.							
6 és annál kisebb százalékos kamatozással:								
Budapest	239.648	354.207	381.587	323.685	30.366	193.135	272.459	146.008
Vidék	137.476	144.333	192.326	172.185	3.791	19.243	53.681	43.617
Magyarország összesen	**377.124**	**498.540**	**573.913**	**495.870**	**34.157**	**212.378**	**326.140**	**189.625**
7—10 százalékos kamatozással:								
Budapest	117.825	58.304	73.094	155.060	115.141	83.550	135.259	392.237
Vidék	423.369	389.078	313.585	336.052	76.351	194.476	245.452	312.706
Magyarország összesen	**541.194**	**447.382**	**386.679**	**491.112**	**191.492**	**278.026**	**380.711**	**704.943**
11—15 százalékos kamatozással:								
Budapest	27.214	240	—	1	18.965	550	—	7
Vidék	173.741	12.938	37	157	52.284	8.421	180	168
Magyarország összesen	**200.955**	**13.178**	**37**	**158**	**71.249**	**8.971**	**180**	**175**
16—20 százalékos kamatozással:								
Budapest	3.531	—	—	—	1.624	—	—	—
Vidék	30.059	837	—	—	8.465	208	—	—
Magyarország összesen	**33.590**	**837**	—	—	**10.089**	**208**	—	—
20-nál nagyobb százalékos kamatozással:								
Budapest	—	—	—	—	—	—	—	—
Vidék	4.177	—	—	—	2.171	—	—	—
Magyarország összesen	**4.177**	—	—	—	**2.171**	—	—	—
	2. Százalékokban.							
6 és annál kisebb százalékos kamatozással:								
Budapest	63·6	71·1	66·5	65·3	89·0	91·0	83·6	77·0
Vidék	36·4	28·9	33·5	34·7	11·0	9·0	16·4	23·0
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
7—10 százalékos kamatozással:								
Budapest	21·8	13·1	19·0	31·6	60·2	30·1	35·6	55·7
Vidék	78·2	86·9	81·0	68·4	39·8	69·9	64·4	44·3
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
11—15 százalékos kamatozással:								
Budapest	13·6	1·9	—	0·6	26·7	6·2	—	4·0
Vidék	86·4	98·1	100·0	99·4	73·3	93·8	100·0	96·0
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
16—20 százalékos kamatozással:								
Budapest	10·6	—	—	—	16·1	—	—	—
Vidék	89·4	100·0	—	—	83·9	100·0	—	—
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	—	—	**100·0**	**100·0**	—	—
20-nál nagyobb százalékos kamatozással:								
Budapest	—	—	—	—	—	—	—	—
Vidék	100·0	—	—	—	100·0	—	—	—
Magyarország összesen	**100·0**	—	—	—	**100·0**	—	—	—

13—14. Hitelintézeti takarékbetéteink a kamatláb magassága szerint. (Folytatás.)

Megnevezés	*a)* Betétkönyvek darabszáma			*b)* Betétek összege ezer pengőben		
	1929	1930	1931	1929	1930	1931
			1. Abszolút számokban.			
5 és annál kisebb százalékos kamatozással:						
Budapest	260.592	437.396	297.188	63.878	500.624	177.112
Vidék	50.837	104.856	80.228	5.122	21.700	10.233
Magyarország összesen	**311.429**	**542.252**	**377.416**	**69.000**	**522.324**	**187.345**
5—6 százalékos kamatozással:						
Budapest	56.841	74.446	149.511	68.231	132.413	271.424
Vidék	63.424	165.472	118.273	17.821	110.850	44.482
Magyarország összesen	**120.265**	**239.918**	**267.784**	**86.052**	**243.263**	**315.906**
6—7 százalékos kamatozással:						
Budapest	99.689	11.313	44.196	301.022	18.793	87.170
Vidék	94.159	199.393	197.211	55.499	210.163	142.020
Magyarország összesen	**193.848**	**210.706**	**241.407**	**356.521**	**228.956**	**229.190**
7—10 százalékos kamatozással:						
Budapest	80.831	2.281	6.588	196.696	6.056	13.379
Vidék	314.263	63.105	73.791	312.546	74.204	108.539
Magyarország összesen	**395.094**	**65.386**	**80.379**	**509.242**	**80.260**	**121.918**
10-nél nagyobb százalékos kamatozással:						
Budapest	—	—	—	—	—	—
Vidék	65	21	1	886	73	12
Magyarország összesen	**65**	**21**	**1**	**886**	**73**	**12**
			2. Százalékokban.			
5 és annál kisebb százalékos kamatozással:						
Budapest	83·7	80·7	78·8	92·6	95·9	94·6
Vidék	16·3	19·3	21·2	7·4	4·1	5·4
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
5—6 százalékos kamatozással:						
Budapest	47·3	31·1	55·9	79·3	54·5	86·0
Vidék	52·7	68·9	44·1	20·7	45·5	14·0
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
6—7 százalékos kamatozással:						
Budapest	51·5	5·4	18·4	84·5	8·3	38·1
Vidék	48·5	94·6	81·6	15·5	91·7	61·9
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
7—10 százalékos kamatozással:						
Budapest	20·5	3·5	8·2	38·7	7·6	10·2
Vidék	79·5	96·5	91·8	61·3	92·4	89·8
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
10-nél nagyobb százalékos kamatozással:						
Budapest	—	—	—	—	—	—
Vidék	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

13—14. Hitelintézeti takarékbetéteink a kamatláb magassága szerint. (Vége.)

Megnevezés	a) Betétkönyvek darabszáma			b) Betétek összege ezer pengőben		
	1932	1933	1934	1932	1933	1934
	1. Abszolút számokban.					
3 és annál kisebb százalékos kamatozással:						
Budapest	266.449	282.238	326.758	122.579	122.287	141.770
Vidék	50.358	70.764	82.891	4.500	8.249	13.621
Magyarország összesen	**316.807**	**353.002**	**409.649**	**127.079**	**130.536**	**155.391**
3—4 százalékos kamatozással:						
Budapest	143.620	141.175	154.380	261.849	258.224	365.010
Vidék	93.052	128.849	156.727	28.307	54.599	72.038
Magyarország összesen	**236.672**	**270.024**	**311.107**	**290.156**	**312.823**	**437.048**
4—5 százalékos kamatozással:						
Budapest	65.138	61.497	22.305	101.350	120.330	45.604
Vidék	207.801	166.758	143.850	128.589	130.583	153.839
Magyarország összesen	**272.939**	**228.255**	**166.155**	**229.939**	**250.913**	**199.443**
5—7 százalékos kamatozással:						
Budapest	8.361	6.557	87	23.505	16.310	2.809
Vidék	64.473	21.233	1.190	87.464	41.774	1.196
Magyarország összesen	**72.834**	**27.790**	**1.277**	**110.969**	**58.084**	**4.005**
7-nél nagyobb százalékos kamatozással:						
Budapest	—	—	—	—	—	—
Vidék	117	1	—	162	205	—
Magyarország összesen	**117**	**1**	—	**162**	**205**	—
	2. Százalékokban.					
3 és annál kisebb százalékos kamatozással:						
Budapest	84·2	80·0	79·8	96·5	93·7	91·3
Vidék	15·8	20·0	20·2	3·5	6·3	8·7
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
3—4 százalékos kamatozással:						
Budapest	60·7	52·3	49·7	90·3	82·6	83·6
Vidék	39·3	47·7	50·3	9·7	17·4	16·4
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
4—5 százalékos kamatozással:						
Budapest	30·0	52·3	85·8	44·1	48·0	22·9
Vidék	70·0	47·7	14·2	55·9	52·0	77·1
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
5—7 százalékos kamatozással:						
Budapest	11·5	23·6	6·9	21·2	28·1	70·2
Vidék	88·5	76·4	93·1	78·8	71·9	29·8
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
7-nél nagyobb százalékos kamatozással:						
Budapest	—	—	—	—	—	—
Vidék	100·0	100·0	—	100·0	100·0	—
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	—	**100·0**	**100·0**	—

15. Hitelintézeteink jelzálogos kölcsönforgalma.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					a) *Ezer pengőben.*					
Álladék az év elején :										
Budapest	1.616	7.251	100.511	242.334	464.482	575.586	598.411	622.771	593.185	548.486
Vidék	266	807	2.181	6.857	7.264	8.126	8.274	7.980	7.124	6.475
Magyarország összesen	**1.882**	**8.058**	**102.692**	**249.191**	**471.746**	**583.712**	**606.685**	**630.751**	**600.309**	**554.961**
Álladék az év végén :										
Budapest	7.191	98.698	242.334	464.488	[1])820.972	599.096	603.870	593.211	548.737	525.678
Vidék	958	2.204	6.858	7.260	7.896	8.290	7.809	7.192	6.351	5.954
Magyarország összesen	**8.149**	**100.902**	**249.192**	**471.748**	**828.868**	**607.386**	**611.679**	**600.403**	**555.088**	**531.632**
Új kölcsönök az év folyamán :										
Budapest	6.989	94.522	154.225	249.494	393.421	44.233	49.375	13.718	6.990	9.537
Vidék	2.287	1.920	5.291	1.989	1.855	1.933	1.318	462	233	425
Magyarország összesen	**9.276**	**96.442**	**159.516**	**251.483**	**395.276**	**46.166**	**50.693**	**14.180**	**7.223**	**9.962**
Törlesztések az év folyamán :										
Budapest	1.414	3.075	12.402	27.340	36.931	20.723	43.916	43.278	51.438	32.345
Vidék	1.595	523	614	1.586	1.223	1.769	1.783	1.250	1.006	946
Magyarország összesen	**3.009**	**3.598**	**13.016**	**28.926**	**38.154**	**22.492**	**45.699**	**44.528**	**52.444**	**33.291**
					b) *Jelzőszámokban.*					
Álladék az év elején :										
Budapest	100	449	6.220	14.996	28.743	35.618	37.030	38.538	36.707	33.941
Vidék	100	303	820	2.578	2.731	3.055	3.111	3.000	2.678	2.434
Magyarország összesen	**100**	**428**	**5.457**	**13.241**	**25.066**	**31.016**	**32.336**	**33.515**	**31.897**	**29.488**
Álladék az év végén :										
Budapest	100	1.373	3.370	6.459	11.417	8.331	8.398	8.249	7.631	7.310
Vidék	100	230	716	758	824	865	815	751	663	622
Magyarország összesen	**100**	**1.238**	**3.058**	**5.789**	**10.171**	**7.454**	**7.506**	**7.368**	**6.812**	**6.524**
Új kölcsönök az év folyamán :										
Budapest	100	1.352	2.207	3.570	5.629	633	706	196	100	136
Vidék	100	84	231	87	81	85	58	20	10	19
Magyarország összesen	**100**	**1.040**	**1.720**	**2.711**	**4.261**	**498**	**547**	**153**	**78**	**107**
Törlesztések az év folyamán :										
Budapest	100	217	877	1.934	2.612	1.466	3.106	3.061	3.638	2.287
Vidék	100	33	39	100	77	111	112	78	63	59
Magyarország összesen	**100**	**120**	**433**	**961**	**1.268**	**747**	**1.519**	**1.480**	**1.743**	**1.106**
					c) *Százalékokban.*					
Álladék az év elején :										
Budapest	85·9	90·0	97·9	97·3	98·5	98·6	98·7	98·8	98·9	98·8
Vidék	14·1	10·0	2·1	2·7	1·5	1·4	1·3	1·2	1·1	1·2
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Álladék az év végén :										
Budapest	88·3	97·9	97·4	98·5	99·1	98·7	98·8	98·9	98·9	98·9
Vidék	11·7	2·1	2·6	1·5	0·9	1·3	1·2	1·1	1·1	1·1
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Új kölcsönök az év folyamán :										
Budapest	75·3	98·1	96·7	99·3	99·6	95·9	97·4	96·8	96·8	95·8
Vidék	24·7	1·9	3·3	0·7	0·4	4·1	2·6	3·2	3·2	4·2
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Törlesztések az év folyamán :										
Budapest	47·1	85·5	95·3	94·6	96·8	92·2	96·1	97·2	98·1	97·2
Vidék	52·9	14·5	4·7	5·4	3·2	7·8	3·9	2·8	1·9	2·8
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

[1]) Ebben az összegben bennfoglaltatik a földhöz jutottaknak a Földbirtokrendezés Pénzügyi Lebonyolítására Alakult Szövetkezet által folyósított 154,540.500, továbbá a vagyonváltsági földhöz jutottaknak folyósított 90,882.592, összesen 245,423.092 pengő értékű jelzálogos kölcsön.

16. Hitelintézeteink jelzálogos kölcsöneinek fedezet szerinti, évvégi megoszlása.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					a) *Pengőben.*					
Földbirtokra adott kölcsönök:										
Budapest	5,053.886	87,164.462	167,578.299	294,650.631	347,870.339	356,803.630	362,246.386	355,940.492	336,294.299	326,493.825
Vidék	431.370	1,466.489	5,555.449	5,643.872	5,774.302	5,678.615	5,357.143	4,607.440	3,672.620	3,601.715
Magyarország összesen	**5,485.256**	**88,630.951**	**173,133.748**	**300,294.503**	**353,644.641**	**362,482.245**	**367,603.529**	**360,547.932**	**339,966.919**	**330,095.540**
Bérházakra és gyárakra adott kölcsönök:										
Budapest	2,137.112	11,533.806	74,755.782	169,837.175	227,677.525	242,291.842	241,623.531	237,270.053	212,443.039	199,182.637
Vidék	526.620	737.517	1,303.159	1,616.055	2,121.583	2,611.776	2,451.256	2,585.326	2,677.589	2,354.362
Magyarország összesen	**2,663.732**	**12,271.323**	**76,058.941**	**171,453.230**	**229,799.108**	**244,903.618**	**244,074.787**	**239,855.379**	**215,120.628**	**201,536.999**
					b) *Jelzőszámokban.*					
Földbirtokra adott kölcsönök:										
Budapest	100	1.725	3.316	5.830	6.883	7.060	7.168	7.043	6.654	6.460
Vidék	100	340	1.288	1.308	1.339	1.316	1.242	1.068	851	835
Magyarország összesen	**100**	**1.616**	**3.156**	**5.475**	**6.447**	**6.608**	**6.699**	**6.573**	**6.198**	**6.018**
Bérházakra és gyárakra adott kölcsönök:										
Budapest	100	540	3.498	7.947	10.654	11.337	11.306	11.102	9.941	9.320
Vidék	100	140	247	307	403	496	465	491	508	447
Magyarország összesen	**100**	**461**	**2.855**	**6.437**	**8.627**	**9.194**	**9.163**	**9.004**	**8.076**	**7.566**
					c) *Százalékokban.*					
Földbirtokra adott kölcsönök:										
Budapest	92·2	98·4	96·8	98·2	98·4	98·5	98·6	98·9	99·0	99·0
Vidék	7·8	1·6	3·2	1·8	1·6	1·5	1·4	1·1	1·0	1·0
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Bérházakra és gyárakra adott kölcsönök:										
Budapest	80·6	94·0	98·3	99·1	99·1	99·0	99·0	99·0	98·8	98·9
Vidék	19·4	6·0	1·7	0·9	0·9	1·0	1·0	1·0	1·2	1·1
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

17. Földbirtokra adott hitelintézeti kölcsöneink.

Megnevezés	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Abszolút számokban.*						
A Budapesten székelő hitelintézetektől adott jelzálogos kölcsönökkel telekkönyvileg megterhelt földbirtokok nagysága kat. holdakban	1,984.846	2,132.581	2,152.058	2,161.179	1,939.966	1,884.720	1,849.625
A vidéken székelő hitelintézetektől adott jelzálogos kölcsönökkel telekkönyvileg megterhelt földbirtokok nagysága kat. holdakban	39.474	43.923	40.310	24.810	36.255	33.097	32.445
Az összes hitelintézetektől adott jelzálogos kölcsönökkel telekkönyvileg megterhelt földbirtokok nagysága kat. holdakban	**2,024.320**	**2,176.504**	**2,192.368**	**2,185.989**	**1,976.221**	**1,917.817**	**1,882.070**
	b) *Jelzőszámokban.*						
A Budapesten székelő hitelintézetektől adott jelzálogos kölcsönökkel telekkönyvileg megterhelt földbirtokok nagysága kat. holdakban	100	107	108	109	98	95	93
A vidéken székelő hitelintézetektől adott jelzálogos kölcsönökkel telekkönyvileg megterhelt földbirtokok nagysága kat. holdakban	100	111	102	63	92	84	82
Az összes hitelintézetektől adott jelzálogos kölcsönökkel telekkönyvileg megterhelt földbirtokok nagysága kat. holdakban	**100**	**108**	**108**	**108**	**98**	**95**	**93**
	c) *Százalékokban.*						
A Budapesten székelő hitelintézetektől adott jelzálogos kölcsönökkel telekkönyvileg megterhelt földbirtokok nagysága kat. holdakban	98·0	98·0	98·2	98·9	98·2	98·3	98·3
A vidéken székelő hitelintézetektől adott jelzálogos kölcsönökkel telekkönyvileg megterhelt földbirtokok nagysága kat. holdakban	2·0	2·0	1·8	1·1	1·8	1·7	1·7
Az összes hitelintézetektől adott jelzálogos kölcsönökkel telekkönyvileg megterhelt földbirtokok nagysága kat. holdakban	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

18. Hitelintézeteink értékpapírügyletei.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
	a) Ezer pengőben.						
Az év folyamán vásárolt értékpapírok vételi ára:	*1. Kötvények, állami és más közkölcsönök, záloglevelek, kölcsön- és elsőbbségi kötvények.*						
Budapest	9.837	31.508	77.286	69.418	87.072	103.386	153.802
Vidék	190	334	493	215	224	405	251
Magyarország összesen	**10.027**	**31.842**	**77.779**	**69.633**	**87.296**	**103.791**	**154.053**
Az értékpapírokon elért nyereség:							
Budapest	307	1.375	680	277	613	1.260	2.839
Vidék	41	201	21	13	13	16	7
Magyarország összesen	**348**	**1.576**	**701**	**290**	**626**	**1.276**	**2 846**
Az év folyamán eladott értékpapírok eladási ára:							
Budapest	9.516	24.637	54.303	55.385	69.688	93.954	126.079
Vidék	243	311	428	151	166	157	226
Magyarország összesen	**9.759**	**24.948**	**54.731**	**55.536**	**69.854**	**94.111**	**126.305**
Az év folyamán értékpapírok eladásából származó veszteség:							
Budapest	15	23	519	403	1.010	542	2.713
Vidék	11	10	78	92	48	47	51
Magyarország összesen	**26**	**33**	**597**	**495**	**1.058**	**589**	**2.764**
Az év folyamán vásárolt értékpapírok vételi ára:	*2. Egyéb értékpapírok.*						
Budapest	201.786	278.154	756.344	448.278	335.856	232.852	190.956
Vidék	5.596	5.175	14.478	9.633	7.054	4.138	2.313
Magyarország összesen	**207.382**	**283.329**	**770.822**	**457.911**	**342.910**	**236.990**	**193.269**
Az értékpapírokon elért nyereség:							
Budapest	3.820	6.611	6.938	6.088	8.843	2.587	6.031
Vidék	274	496	387	224	371	326	156
Magyarország összesen	**4.094**	**7.107**	**7.325**	**6.312**	**9.214**	**2.913**	**6.187**
Az év folyamán eladott értékpapírok eladási ára:							
Budapest	197.242	274.323	737.830	386.858	318.108	204.035	163.767
Vidék	5.023	5.674	12.361	6.449	5.537	3.213	2.425
Magyarország összesen	**202.265**	**279.997**	**750.191**	**393.307**	**323.645**	**207.248**	**166.192**
Az év folyamán értékpapírok eladásából származó veszteség:							
Budapest	533	850	1.332	1.232	6.429	7.905	12.762
Vidék	188	136	168	244	1.598	730	1.009
Magyarország összesen	**721**	**986**	**1.500**	**1.476**	**8.027**	**8.635**	**13.771**
Az év folyamán vásárolt értékpapírok vételi ára:	*3. Összes értékpapírok.*						
Budapest	211.623	309.662	833.630	517.696	422.928	336.238	344.758
Vidék	5.786	5.509	14.971	9.848	7.278	4.543	2.564
Magyarország összesen	**217.409**	**315.171**	**848.601**	**527.544**	**430.206**	**340.781**	**347.322**
Az értékpapírokon elért nyereség:							
Budapest	4.127	7.986	7.618	6.365	9.456	3.847	8.870
Vidék	315	697	408	237	384	342	163
Magyarország összesen	**4.442**	**8.683**	**8.026**	**6.602**	**9.840**	**4.189**	**9.033**
Az év folyamán eladott értékpapírok eladási ára:							
Budapest	206.758	298.960	792.133	442.243	387.796	297.989	289.846
Vidék	5.266	5.985	12.789	6.600	5.703	3.370	2.651
Magyarország összesen	**212.024**	**304.945**	**804.922**	**448.843**	**393.499**	**301.359**	**292.497**
Az év folyamán értékpapírok eladásából származó veszteség:							
Budapest	548	873	1.851	1.635	7.439	8.447	15.475
Vidék	199	146	246	336	.646	777	1.060
Magyarország összesen	**747**	**1.019**	**2.097**	**1.971**	**9.085**	**9.224**	**16.535**

18. Hitelintézeteink értékpapírügyletei. (Folytatás.)

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
	b) Jelzőszámokban.						
Az év folyamán vásárolt értékpapírok vételi ára:	*1. Kötvények, állami és más közkölcsönök, záloglevelek, kölcsön- és elsőbbségi kötvények.*						
Budapest	100	320	786	706	885	1.051	1.564
Vidék	100	176	259	113	118	213	132
Magyarország összesen	**100**	**318**	**776**	**694**	**871**	**1.035**	**1.536**
Az értékpapírokon elért nyereség:							
Budapest	100	448	222	90	200	410	925
Vidék	100	490	51	32	32	39	17
Magyarország összesen	**100**	**453**	**201**	**83**	**180**	**367**	**818**
Az év folyamán eladott értékpapírok eladási ára:							
Budapest	100	259	571	582	732	987	1.325
Vidék	100	128	176	62	68	65	93
Magyarország összesen	**100**	**256**	**561**	**569**	**716**	**964**	**1.294**
Az év folyamán értékpapírok eladásából származó veszteség:							
Budapest	100	153	3.460	2.687	6.733	3.613	18.087
Vidék	100	91	709	836	436	427	464
Magyarország összesen	**100**	**127**	**2.296**	**1.904**	**4.069**	**2.265**	**10.631**
Az év folyamán vásárolt értékpapírok vételi ára:	*2. Egyéb értékpapírok.*						
Budapest	100	138	375	222	166	115	95
Vidék	100	92	259	172	126	74	41
Magyarország összesen	**100**	**137**	**372**	**221**	**165**	**114**	**93**
Az értékpapírokon elért nyereség:							
Budapest	100	173	182	159	232	68	158
Vidék	100	181	141	82	135	119	57
Magyarország összesen	**100**	**174**	**179**	**154**	**225**	**71**	**151**
Az év folyamán eladott értékpapírok eladási ára:							
Budapest	100	139	374	196	161	103	83
Vidék	100	113	246	128	110	64	48
Magyarország összesen	**100**	**138**	**371**	**194**	**160**	**102**	**82**
Az év folyamán értékpapírok eladásából származó veszteség:							
Budapest	100	159	250	231	1.206	1.483	2.394
Vidék	100	72	89	130	850	388	537
Magyarország összesen	**100**	**137**	**208**	**205**	**1.113**	**1.198**	**1.910**
Az év folyamán vásárolt értékpapírok vételi ára:	*3. Összes értékpapírok.*						
Budapest	100	146	394	245	200	199	163
Vidék	100	95	259	170	126	79	44
Magyarország összesen	**100**	**145**	**390**	**243**	**198**	**157**	**160**
Az értékpapírokon elért nyereség:							
Budapest	100	194	185	154	229	93	215
Vidék	100	221	130	75	122	109	52
Magyarország összesen	**100**	**195**	**181**	**149**	**222**	**94**	**203**
Az év folyamán eladott értékpapírok eladási ára:							
Budapest	100	145	383	214	188	144	140
Vidék	100	114	243	125	108	64	50
Magyarország összesen	**100**	**144**	**380**	**212**	**186**	**142**	**138**
Az év folyamán értékpapírok eladásából származó veszteség:							
Budapest	100	159	338	298	1.357	1.541	2.824
Vidék	100	73	124	169	827	390	533
Magyarország összesen	**100**	**136**	**281**	**264**	**1.216**	**1.235**	**2.214**

18. Hitelintézeteink értékpapírügyletei. (Vége.)

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
	c) Százalékokban.						
Az év folyamán vásárolt értékpapírok vételi ára:	*1. Kötvények, állami és más közkölcsönök, záloglevelek, kölcsön- és elsőbbségi kötvények.*						
Budapest	97·8	98·9	99·3	99·6	99·7	99·6	99·8
Vidék	2·2	1·1	0·7	0·4	0·3	0·4	0·2
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Az értékpapírokon elért nyereség:							
Budapest	88·2	87·2	97·0	95·5	97·9	98·7	99·7
Vidék	11·8	12·8	3·0	4·5	2·1	1·3	0·3
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Az év folyamán eladott értékpapírok eladási ára:							
Budapest	97·5	98·8	99·2	99·7	99·7	99·8	99·8
Vidék	2·5	1·2	0·8	0·3	0·3	0·2	0·2
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Az év folyamán értékpapírok eladásából származó veszteség:							
Budapest	57·7	69·7	86·9	81·4	95·4	92·0	98·1
Vidék	42·3	30·3	13·1	18·6	4·6	8·0	1·9
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
	2. Egyéb értékpapírok.						
Az év folyamán vásárolt értékpapírok vételi ára:							
Budapest	97·3	98·1	98·1	97·9	97·9	99·5	98·8
Vidék	2·7	1·9	1·9	2·1	2·1	0·5	1·2
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Az értékpapírokon elért nyereség:							
Budapest	93·3	93·0	94·7	96·4	95·9	88·8	97·4
Vidék	6·7	7·0	5·3	3·6	4·1	11·2	2·6
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Az év folyamán eladott értékpapírok eladási ára:							
Budapest	97·5	97·9	98·3	98·3	98·2	98·4	98·5
Vidék	2·5	2·1	1·7	1·7	1·8	1·6	1·5
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Az év folyamán értékpapírok eladásából származó veszteség:							
Budapest	73·9	86·2	88·8	83·4	80·0	91·5	92·6
Vidék	26·1	13·8	11·2	16·6	20·0	8·5	7·4
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
	3. Összes értékpapírok.						
Az év folyamán vásárolt értékpapírok vételi ára:							
Budapest	97·3	98·2	98·2	98·1	98·3	98·6	99·2
Vidék	2·7	1·8	1·8	1·9	1·7	1·4	0·8
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Az értékpapírokon elért nyereség:							
Budapest	92·9	91·9	94·9	96·4	96·0	91·8	98·1
Vidék	7·1	8·1	5·1	3·6	4·0	8·2	1·9
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Az év folyamán eladott értékpapírok eladási ára:							
Budapest	97·5	98·0	98·4	98·5	98·5	98·8	99·0
Vidék	2·5	2·0	1·6	1·5	1·5	1·2	1·0
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Az év folyamán értékpapírok eladásából származó veszteség:							
Budapest	73·3	85·6	88·2	82·9	81·8	91·5	93·5
Vidék	26·7	14·4	11·8	17·1	18·2	8·5	6·5
Magyarország összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

19. Hitelintézeteink nyereség- és veszteségszámlája.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Ezer pengőben.*									
Költségek:										
Budapest	125.402	128.414	169.503	217.307	282.425	271.114	284.012	251.276	219.149	190.776
Vidék	57.501	63.816	78.708	101.397	131.964	120.271	119.804	100.014	77.328	72.833
Magyarország összesen ..	**182.903**	**192.230**	**248.211**	**318.704**	**414.389**	**391.385**	**403.816**	**351.290**	**296.477**	**263.609**
Jövedelmek:										
Budapest	144.501	153.407	223.085	274.864	337.908	311.112	306.931	265.525	233.755	205.512
Vidék	67.091	75.199	96.624	122.662	151.145	139.972	131.306	102.489	79.856	76.542
Magyarország összesen ..	**211.592**	**228.606**	**319.709**	**397.526**	**489.053**	**451.084**	**438.237**	**368.014**	**313.611**	**282.054**
Tiszta hozadék:										
Budapest	19.099	24.993	53.582	57.557	55.483	39.998	22.919	14.249	14.606	14.736
Vidék	9.590	11.383	17.916	21.265	19.181	19.701	11.502	2.475	2.528	3.709
Magyarország összesen ..	**28.689**	**36.376**	**71.498**	**78.822**	**74.664**	**59.699**	**34.421**	**16.724**	**17.134**	**18.445**
	b) *Jelzőszámokban.*									
Költségek:										
Budapest	100	102	135	173	225	216	226	200	175	152
Vidék	100	111	137	176	228	209	208	174	134	127
Magyarország összesen ..	**100**	**105**	**136**	**174**	**226**	**214**	**221**	**192**	**162**	**144**
Jövedelmek:	100	106	154	190	234	215	212	184	162	142
Budapest	100	112	144	183	225	209	196	153	119	114
Vidék								..		
Magyarország összesen ..	**100**	**108**	**151**	**188**	**231**	**213**	**207**	**173**	**148**	**133**
Tiszta hozadék:										
Budapest	100	131	280	301	290	209	120	75	76	77
Vidék	100	119	187	222	200	205	120	26	26	39
Magyarország összesen ..	**100**	**127**	**249**	**275**	**260**	**208**	**120**	**58**	**60**	**64**
	c) *Százalékokban.*									
Költségek:										
Budapest	68·56	66·80	68·29	68·18	68·15	69·27	70·33	71·53	73·92	72·37
Vidék	31·44	33·20	31·71	31·82	31·85	30·73	29·67	28·47	26·08	27·63
Magyarország összesen ..	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Jövedelmek:										
Budapest	68·07	67·10	69·78	69·14	69·09	68·97	70·03	72·15	74·54	72·86
Vidék	31·93	32·90	30·22	30·86	30·91	31·03	29·97	27·85	25·46	27·14
Magyarország összesen ..	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Tiszta hozadék:										
Budapest	66·57	68·70	74·94	73·02	74·31	67·00	66·58	85·20	85·24	79·88
Vidék	33·43	31·30	25·06	26·98	25·69	33·00	33·42	14·80	14·76	20·12
Magyarország összesen ..	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**

20. A Magyar Nemzeti Bank helyi váltóinak értéke.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					a) *Ezer pengőben.*					
Álladék az év elején :										
Budapest	94.313	67.227	102.203	156.995	179.888	127.848	112.187	186.360	197.796	382.994
Vidék	28.012	37.446	61.553	82.953	125.677	106.455	99.086	110.723	108.356	103.964
Magyarország össz.	**122.325**	**104.673**	**163.756**	**239.948**	**305.565**	**234.303**	**211.273**	**297.083**	**306.152**	**486.958**
Álladék az év végén :										
Budapest	67.227	102.203	156.995	179.888	127.848	112.187	186.360	197.796	382.994	386.319
Vidék	37.446	63.553	82.953	125.677	106.455	99.086	110.723	108.356	103.964	98.836
Magyarország össz.	**104.673**	**165.756**	**239.948**	**305.565**	**234.303**	**211.273**	**297.083**	**306.152**	**486.958**	**485.155**
Az év folyamán leszámított váltók :										
Budapest	517.407	729.718	1,234.505	1,539.838	1,390.125	954.535	1,967.759	3,108.678	2,707.663	2,471.158
Vidék	169.149	271.579	391.764	587.805	626.526	507.932	601.116	544.437	506.116	474.416
Magyarország össz.	**686.556**	**1,001.297**	**1,626.269**	**2,127.643**	**2,016.651**	**1,462.467**	**2,568.875**	**3,658.115**	**3,213.779**	**2,945.574**
Az év folyamán beszedett váltók :										
Budapest	544.493	694.743	1,179.713	1,516.945	1,442.165	970.195	1,893.586	3,097.242	2,522.465	2,467.834
Vidék	159.715	245.471	370.364	545.081	645.748	515.302	589.479	546.804	510.508	479.543
Magyarország össz.	**704.208**	**940.214**	**1,550.077**	**2,062.026**	**2,087.913**	**1,485.497**	**2,483.065**	**3,644.046**	**3,032.973**	**2,947.377**
					b) *Jelzőszámokban.*					
Álladék az év elején :										
Budapest	100	71	108	166	191	136	119	198	210	406
Vidék	100	134	220	296	449	380	354	395	387	371
Magyarország össz.	**100**	**86**	**134**	**196**	**250**	**192**	**173**	**243**	**250**	**398**
Álladék az év végén :										
Budapest	100	152	234	268	190	167	277	294	570	575
Vidék	100	170	222	336	284	265	296	289	276	264
Magyarország össz.	**100**	**158**	**229**	**292**	**224**	**202**	**284**	**292**	**370**	**463**
Az év folyamán leszámított váltók :										
Budapest	100	141	239	298	269	184	380	601	523	478
Vidék	100	161	232	348	370	300	355	322	299	280
Magyarország össz.	**100**	**146**	**237**	**310**	**294**	**213**	**374**	**532**	**468**	**429**
Az év folyamán beszedett váltók :										
Budapest	100	128	217	279	265	178	348	569	463	453
Vidék	100	149	227	334	404	316	361	335	313	294
Magyarország össz.	**100**	**134**	**220**	**293**	**296**	**211**	**353**	**517**	**431**	**419**
					c) *Százalékokban.*					
Álladék az év elején :										
Budapest	77·1	64·2	62·4	65·4	58·9	54·6	53·1	62·7	64·6	78·7
Vidék	22·9	35·8	37·6	34·6	41·1	45·4	46·9	37·3	35·4	21·3
Magyarország össz.	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Álladék az év végén :										
Budapest	64·2	61·7	65·4	58·9	54·6	53·1	62·7	64·6	78·7	79·6
Vidék	35·8	38·3	34·6	41·1	45·4	46·9	37·3	35·4	21·3	20·4
Magyarország össz.	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Az év folyamán leszámított váltók :										
Budapest	75·4	72·9	75·9	72·4	68·9	65·3	76·6	85·1	84·3	83·9
Vidék	24·6	27·1	24·1	27·6	31·1	34·7	23·4	14·9	15·7	16·1
Magyarország össz.	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Az év folyamán beszedett váltók :										
Budapest	77·3	73·9	76·1	73·6	69·1	65·3	76·3	85·0	83·2	83·7
Vidék	22·7	26·1	23·9	26·4	30·9	34·7	23·7	15·0	16·8	16·3
Magyarország össz.	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

21. A Magyar Nemzeti Bank helyi váltóinak darabszáma.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1933
					a) *Abszolút számokban.*					
Álladék az év elején :										
Budapest	63.859	49.181	66.502	85.379	111.446	75.323	66.944	104.283	119.985	188.964
Vidék	24.974	36.033	65.530	85.874	138.695	121.280	117.498	166.648	172.930	164.348
Magyarország összesen	**88.833**	**85.214**	**132.032**	**171.253**	**250.141**	**196.603**	**184.442**	**270.931**	**292.915**	**353.312**
Álladék az év végén :										
Budapest	49.181	66.502	85.379	111.446	75.323	66.944	104.283	119.985	188.964	180.484
Vidék	36.033	65.530	85.874	138.695	121.280	117.498	166.648	172.930	164.348	151.980
Magyarország összesen	**85.214**	**132.032**	**171.253**	**250.141**	**196.603**	**184.442**	**270.931**	**292.915**	**353.312**	**332.464**
Az év folyamán leszámított váltók :										
Budapest	424.758	551.522	762.144	974.400	833.817	600.548	997.570	1,393.571	1,224.948	1,118.121
Vidék	184.854	318.104	427.962	653.952	720.721	617.146	819.778	865.260	811.310	742.861
Magyarország összesen	**609.612**	**869.626**	**1,190.106**	**1,628.352**	**1,554.538**	**1,217.694**	**1,817.348**	**2,258.831**	**2,036.258**	**1,860.982**
Az év folyamán beszedett váltók :										
Budapest	439.436	534.201	743.267	948.333	869.940	608.927	960.231	1,377.869	1,155.969	1,126.601
Vidék	173.795	288.607	407.618	601.131	738.136	620.928	770.628	858.978	819.892	755.229
Magyarország összesen	**613.231**	**822.808**	**1,150.885**	**1,549.464**	**1,608.076**	**1,229.855**	**1,730.859**	**2,236.847**	**1,975.861**	**1,881.830**
					b) *Jelzőszámokban.*					
Álladék az év elején :										
Budapest	100	77	104	134	175	118	105	163	188	296
Vidék	100	144	262	344	555	486	470	667	692	658
Magyarország összesen	**100**	**96**	**149**	**193**	**282**	**221**	**208**	**305**	**330**	**398**
Álladék az év végén :										
Budapest	100	135	174	227	153	136	212	244	384	367
Vidék	100	182	238	385	337	326	462	480	456	422
Magyarország összesen	**100**	**155**	**201**	**294**	**231**	**216**	**318**	**344**	**415**	**390**
Az év folyamán leszámított váltók :										
Budapest	100	130	179	229	196	141	235	328	288	263
Vidék	100	172	232	354	390	334	443	468	439	402
Magyarország összesen	**100**	**143**	**195**	**267**	**255**	**200**	**298**	**371**	**334**	**305**
Az év folyamán beszedett váltók :										
Budapest	100	122	169	216	198	139	219	314	263	256
Vidék	100	166	235	346	425	357	443	494	472	435
Magyarország összesen	**100**	**134**	**188**	**253**	**262**	**201**	**282**	**365**	**322**	**307**
					c) *Százalékokban.*					
Álladék az év elején :										
Budapest	71·9	57·7	50·4	49·9	44·6	38·3	36·3	38·5	41·0	53·5
Vidék	28·1	42·3	49·6	50·1	55·4	61·7	63·7	61·5	59·0	46·5
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Álladék az év végén :										
Budapest	57·7	50·4	49·9	44·6	38·3	36·3	38·5	41·0	53·5	54·3
Vidék	42·3	49·6	50·1	55·4	61·7	63·7	61·5	59·0	46·5	45·7
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Az év folyamán leszámított váltók :										
Budapest	69·7	63·4	64·0	59·8	53·6	49·3	54·9	61·7	60·2	60·1
Vidék	30·3	36·6	36·0	40·2	46·4	50·7	45·1	38·3	39·8	39·9
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Az év folyamán beszedett váltók :										
Budapest	71·7	64·9	64·6	61·2	54·1	49·5	55·5	61·6	58·5	59·9
Vidék	28·3	35·1	35·4	38·8	45·9	50·5	44·5	38·4	41·5	40·1
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

22. A Magyar Nemzeti Bank küldvényváltóinak értéke.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					a) *Ezer pengőben.*					
Álladék az év elején :										
Budapest	7.030	3.727	4.453	6.416	6.744	3.351	1.994	7.122	1.950	1.780
Vidék	25.322	24.379	46.973	81.230	97.169	87.626	83.606	134.438	128.619	104.318
Magyarország összesen	**32.352**	**28.106**	**51.426**	**87.646**	**103.913**	**90.977**	**85.600**	**141.560**	**130.569**	**106.098**
Álladék az év végén : [1]										
Budapest	3.809	4.466	6.436	6.760	3.395	1.994	7.282	1.960	1.786	1.538
Vidék	25.324	47.003	81.354	97.188	90.491	83.606	134.454	128.638	104.321	97.495
Magyarország összesen	**29.133**	**51.469**	**87.790**	**103.948**	**93.886**	**85.600**	**141.736**	**130.598**	**106.107**	**99.033**
Az év folyamán beérkezett váltók :										
Budapest	26.456	29.568	31.921	38.924	29.451	18.984	45.033	25.933	11.605	10.087
Vidék	230.478	371.561	680.478	903.779	1,119.286	1,069.490	1,287.118	862.154	725.825	684.016
Magyarország összesen	**256.934**	**401.129**	**712.399**	**942.703**	**1,148.737**	**1,088.474**	**1,332.151**	**888.087**	**737.430**	**694.103**
Az év folyamán beszedett váltók :										
Budapest	29.759	28.843	29.958	38.596	32.844	20.340	39.905	31.105	11.784	10.395
Vidék	231.421	348.966	646.221	887.840	1,128.829	1,073.512	1,236.284	867.973	750.146	690.849
Magyarország összesen	**261.180**	**377.809**	**676.179**	**926.436**	**1,161.673**	**1,093.852**	**1,276.189**	**899.078**	**761.930**	**701.244**
					b) *Jelzőszámokban.*					
Álladék az év elején :										
Budapest	100	53	63	91	96	48	28	101	28	25
Vidék	100	96	186	321	384	346	330	531	508	412
Magyarország összesen	**100**	**87**	**159**	**271**	**321**	**281**	**265**	**438**	**404**	**328**
Álladék az év végén :										
Budapest	100	117	169	177	89	52	191	51	47	40
Vidék	100	186	321	384	357	330	531	508	412	385
Magyarország összesen	**100**	**177**	**301**	**357**	**322**	**294**	**487**	**448**	**364**	**340**
Az év folyamán beérkezett váltók :										
Budapest	100	112	121	147	111	72	170	98	44	38
Vidék	100	161	295	392	486	464	558	374	315	297
Magyarország összesen	**100**	**156**	**277**	**367**	**447**	**424**	**518**	**346**	**287**	**270**
Az év folyamán beszedett váltók :										
Budapest	100	97	101	130	110	68	134	105	40	35
Vidék	100	151	279	384	488	464	534	375	324	299
Magyarország összesen	**100**	**145**	**259**	**355**	**445**	**419**	**489**	**344**	**292**	**268**
					c) *Százalékokban.*					
Álladék az év elején :										
Budapest	21·7	13·3	8·7	7·7	6·5	3·7	2·3	5·0	1·5	1·7
Vidék	78·3	86·7	91·3	92·3	93·5	96·3	97·7	95·0	98·5	98·3
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Álladék az év végén :										
Budapest	13·1	8·7	7·3	6·5	3·6	2·3	5·1	1·5	1·7	1·6
Vidék	86·9	91·3	92·7	93·5	96·4	97·7	94·9	98·5	98·3	98·4
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Az év folyamán beérkezett váltók :										
Budapest	10·3	7·4	4·5	4·1	2·6	1·7	3·4	2·9	1·6	1·5
Vidék	89·7	92·6	95·5	95·9	97·4	98·3	96·6	97·1	98·4	98·5
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Az év folyamán beszedett váltók :										
Budapest	11·4	7·6	4·4	4·2	2·8	1·9	3·1	3·5	1·5	1·5
Vidék	88·6	92·4	95·6	95·8	97·2	98·1	96·9	96·5	98·5	98·5
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

[1]) Bennefoglaltatnak az év végén útban volt küldvényváltók.

23. A Magyar Nemzeti Bank küldvényváltóinak darabszáma.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					a) *Abszolút számokban.*					
Álladék az év elején :										
Budapest	4.616	3.330	3.680	5.580	5.981	3.497	2.597	2.574	1.201	2.289
Vidék	33.911	31.100	46.621	64.093	65.902	58.833	57.446	86.809	85.201	76.202
Magyarország összesen	**38.527**	**34.430**	**50.301**	**69.673**	**71.883**	**62.330**	**60.043**	**89.383**	**86.402**	**78.491**
Álladék az év végén[1]) :										
Budapest	3.486	3.696	5.615	6.014	3.603	2.743	2.671	1.209	2.312	2.186
Vidék	32.219	46.690	64.255	65.956	60.677	57.640	86.852	85.222	76.205	73.878
Magyarország összesen	**35.705**	**50.386**	**69.870**	**71.970**	**64.280**	**60.383**	**89.523**	**86.431**	**78.517**	**76.064**
Az év folyamán beérkezett váltók :										
Budapest	34.135	37.142	35.634	48.726	40.671	28.974	38.988	13.965	11.047	12.627
Vidék	336.300	433.654	583.927	672.355	775.975	719.008	833.701	586.656	514.596	511.592
Magyarország összesen	**370.435**	**470.796**	**619.561**	**721.081**	**816.646**	**747.982**	**872.689**	**600.621**	**525.643**	**524.219**
Az év folyamán beszedett, illetve visszaváltásra elküldött váltók :										
Budapest	35.421	36.792	33.734	48.325	43.155	29.874	39.011	15.338	9.967	12.800
Vidék	339.111	418.133	566.455	670.546	783.044	720.395	804.338	588.264	523.616	513.965
Magyarország összesen	**374.532**	**454.925**	**600.189**	**718.871**	**826.199**	**750.269**	**843.349**	**603.602**	**533.583**	**526.765**
					b) *Jelzőszámokban.*					
Álladék az év elején :										
Budapest	100	72	80	121	130	76	56	56	26	50
Vidék	100	92	137	189	194	173	169	256	251	225
Magyarország összesen	**100**	**89**	**131**	**181**	**187**	**162**	**156**	**232**	**224**	**204**
Álladék az év végén :										
Budapest	100	105	161	173	103	79	77	35	66	63
Vidék	100	145	199	205	188	179	270	265	237	229
Magyarország összesen	**100**	**141**	**196**	**202**	**180**	**169**	**251**	**242**	**220**	**213**
Az év folyamán beérkezett váltók :										
Budapest	100	109	104	143	119	85	114	41	32	37
Vidék	100	129	174	200	231	214	248	174	153	152
Magyarország összesen	**100**	**127**	**167**	**195**	**220**	**202**	**236**	**162**	**142**	**142**
Az év folyamán beszedett, illetve visszaváltásra elküldött váltók :										
Budapest	100	104	95	136	122	84	110	43	28	36
Vidék	100	123	167	198	231	212	237	173	154	152
Magyarország összesen	**100**	**121**	**160**	**192**	**221**	**200**	**225**	**161**	**142**	**141**
					c) *Százalékokban.*					
Álladék az év elején :										
Budapest	12·0	9·7	7·3	8·0	8·3	5·6	4·3	2·9	1·4	2·9
Vidék	88·0	90·3	92·7	92·0	91·7	94·4	95·7	97·1	98·6	97·1
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Álladék az év végén :										
Budapest	9·8	7·3	8·0	8·3	5·6	4·5	3·0	1·4	2·9	2·9
Vidék	90·2	92·7	92·0	91·7	94·4	95·5	97·0	98·6	97·1	97·1
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Az év folyamán beérkezett váltók :										
Budapest	9·2	7·9	5·8	6·8	5·0	3·9	4·5	2·3	2·1	2·4
Vidék	90·8	92·1	94·2	93·2	95·0	96·1	95·5	97·7	97·9	97·6
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
Az év folyamán beszedett, illetve visszaváltásra elküldött váltók :										
Budapest	9·5	8·1	5·6	6·7	5·2	4·0	4·6	2·5	1·9	2·4
Vidék	90·5	91·9	94·4	93·3	94·8	96·0	95·4	97·5	98·1	97·6
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

[1]) Bennefoglaltatnak az év végén útban volt küldvényváltók.

24. Értelmiségi foglalkozású keresőink száma.

Foglalkozási csoport	1920			1930		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
			Magyarországon.			
I. Közszolgálat és szabadfoglalkozás	.	.	104.179	.	.	117.999
II. Őstermelés szolgálatában álló tisztviselő	5.712	185	5.897	5.409	202	5.611
III. Bányászat, kohászat, ipar, kereskedelem, hitel, forgalom és közlekedés szolgálatában álló tisztviselő	66.465	33.057	99.522	88.266	35.260	123.526
IV. Véderő szolgálatában álló tisztviselő	9.499	—	9.499	5.604	—	5.604
V. Egyéb foglalkozások szolgálatában álló tisztviselő	120	98	218	163	132	295
Összesen ...	.	.	**219.315**	.	.	**253.035**
			Budapesten.			
I. Közszolgálat és szabadfoglalkozás	.	.	36.902	.	.	38.540
II. Őstermelés szolgálatában álló tisztviselő	430	51	481	435	43	478
III. Bányászat, kohászat, ipar, kereskedelem, hitel, forgalom és közlekedés szolgálatában álló tisztviselő	39.260	20.207	59.467	.	.	69.792
IV. Véderő szolgálatában álló tisztviselő	3.967	—	3.967	2.168	—	2.168
V. Egyéb foglalkozások szolgálatában álló tisztviselő	80	49	129	101	76	177
Összesen ...	.	.	**100.946**	.	.	**111.155**

25. Szellemi és testi foglalkozású keresőink.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
A szellemi foglalkozást űzők száma:										
Budapest	105.925	106.950	107.985	109.030	110.085	111.155	112.225	113.311	114.407	115.514
Vidék	129.593	131.963	134.376	136.833	139.331	141.880	144.478	147.120	149.810	152.550
Magyarország összesen	**235.576**	**238.970**	**242.413**	**245.906**	**249.449**	**253.035**	**256.689**	**260.387**	**264.139**	**267.945**
A testi foglalkozást űzők száma:										
Budapest	423.716	431.111	438.635	446.291	454.080	462.006	470.069	478.273	486.621	495.114
Vidék	3,215.873	3,229.440	3,243.065	3,252.747	3,270.487	3,284.201	3,298.141	3,312.055	3,326.028	3,340.060
Magyarország összesen	**3,640.349**	**3,661.278**	**3,682.327**	**3,703.497**	**3,724.789**	**3,746.207**	**3,767.741**	**3,789.402**	**3,811.188**	**3,833.099**

26. A szakszervezeti munkanélküliek foglalkozás szerinti, évvégi megoszlása.

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Abszolút számokban.*								
Bőrmunkás (szűcs):									
Budapest	148	203	350	381	854	1.010	749	594	622
Vidék	—	—	—	—	306	521	428	282	346
Cipész: [1])									
Budapest	427	465	290	399	.	.	.	.	.
Vidék	213	162	381	366	.	.	.	.	.
Élelmezési munkás:									
Budapest	441	341	322	288	460	524	289	259	215
Vidék	143	229	222	231	279	331	367	386	362
Építőmunkás:									
Budapest	890	804	846	1.338	3.582	2.482	2.369	1.986	2.182
Vidék	3.872	2.539	2.727	5.158	5.200	5.962	4.506	3.266	2.642
Éttermi alkalmazott:									
Budapest	663	541	446	225	345	483	663	633	399
Vidék	172	220	306	—	150	193	154	186	131
Famunkás:									
Budapest	711	554	843	1.017	969	2.772	2.901	1.928	1.021
Vidék	299	226	703	766	494	1.330	1.321	965	620
Húsipari munkás:									
Budapest	359	364	269	394	316	406	294	350	353
Vidék	198	164	176	194	197	159	165	—	—
Kereskedelmi alkalmazott:									
Budapest	221	239	245	287	241	311	299	283	218
Vidék	50	21	17	47	36	32	40	27	18
Könyvkötő:									
Budapest	60	212	294	795	937	1.487	1.414	901	859
Vidék	12	16	18	78	73	98	86	63	61
Magántisztviselő:									
Budapest	1.239	798	583	472	394	529	576	397	270
Vidék	31	8	7	—	—	—	—	—	—
Nyomdász:									
Budapest	319	364	611	1.075	1.673	2.220	2.230	1.947	1.647
Vidék	51	61	73	185	300	491	497	404	339
Pénzintézeti tisztviselő:									
Budapest	2.452	1.095	673	248	231	238	284	270	272
Vidék	85	58	29	13	8	14	31	66	70
Vas- és fémmunkás:									
Budapest	3.807	1.424	1.224	1.928	2.442	3.366	4.068	4.049	2.931
Vidék	3.520	1.657	2.135	2.526	3.830	4.971	4.986	4.785	4.320
Egyéb:									
Budapest	1.842	1.552	1.374	1.819	1.984	2.994	3.112	2.778	1.935
Vidék	107	51	23	58	282	222	244	239	198
Összesen:									
Budapest	**13.579**	**8.956**	**8.370**	**10.666**	**14.428**	**18.822**	**19.248**	**16.375**	**12.924**
Vidék	**8.753**	**5.412**	**6.817**	**9.622**	**11.155**	**14.324**	**12.825**	**10.669**	**9.107**

[1]) 1930-tól kezdődőleg a bőrmunkások adataiban foglaltatik.

26. A szakszervezeti munkanélküliek foglalkozás szerinti, évvégi megoszlása. (Folytatás.)

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	b) *Jelzőszámokban.*								
Bőrmunkás (szűcs):									
Budapest	100	137	236	257	577	682	506	401	420
Vidék	—	—	—	—	100	170	140	92	113
Cipész: [1]									
Budapest	100	109	68	93	.	.	.	.	.
Vidék	100	76	179	172	.	.	.	.	.
Élelmezési munkás:									
Budapest	100	77	73	65	104	119	66	59	49
Vidék	100	160	155	162	195	231	257	270	253
Építőmunkás:									
Budapest	100	90	95	150	402	279	266	223	245
Vidék	100	66	70	133	134	154	116	84	68
Éttermi alkalmazott:									
Budapest	100	82	67	34	52	73	100	95	60
Vidék	100	128	178	—	87	112	90	108	76
Famunkás:									
Budapest	100	78	119	143	136	390	408	271	144
Vidék	100	76	235	256	165	445	442	323	207
Húsipari munkás:									
Budapest	100	101	75	110	88	113	82	98	98
Vidék	100	83	89	98	100	80	83	—	—
Kereskedelmi alkalmazott:									
Budapest	100	108	111	130	109	141	135	128	99
Vidék	100	42	34	94	72	64	80	54	36
Könyvkötő:									
Budapest	100	353	490	1.325	1.562	2.478	2.357	1.502	1.431
Vidék	100	133	150	650	609	817	717	525	509
Magántisztviselő:									
Budapest	100	64	47	38	32	43	46	32	22
Vidék	100	26	23	—	—	—	—	—	—
Nyomdász:									
Budapest	100	114	192	337	524	697	699	610	516
Vidék	100	120	143	363	588	963	975	792	665
Pénzintézeti tisztviselő:									
Budapest	100	45	27	10	9	10	12	11	11
Vidék	100	68	34	15	9	16	36	78	82
Vas- és fémmunkás:									
Budapest	100	37	32	51	64	88	107	106	77
Vidék	100	47	61	72	109	141	142	136	123
Egyéb:									
Budapest	100	84	74	99	108	162	169	151	105
Vidék	100	48	21	54	264	207	228	223	195
Összesen:									
Budapest	**100**	**66**	**62**	**78**	**106**	**139**	**142**	**120**	**95**
Vidék	**100**	**62**	**78**	**110**	**127**	**164**	**146**	**122**	**104**

[1]) 1930-tól kezdődőleg a bőrmunkások adataiban foglaltatik.

26. A szakszervezeti munkanélküliek foglalkozás szerinti, évvégi megoszlása. (Vége.)

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	c) *Százalékokban.*								
Bőrmunkás (szűcs):									
Budapest	1·1	2·3	4·2	3·6	5·9	5·4	3·9	3·6	4·8
Vidék	—	—	—	—	2·8	3·6	3·3	2·6	3·8
Cipész: [1])									
Budapest	3·1	5·2	3·5	3·7	.	.	.	.	.
Vidék	2·4	3·0	5·6	3·8	.	.	.	.	.
Élelmezési munkás:									
Budapest	3·3	3·8	3·9	2·7	3·2	2·8	1·5	1·6	1·7
Vidék	1·6	4·2	3·2	2·4	2·5	2·3	2·9	3·6	4·0
Építőmunkás:									
Budapest	6·6	9·0	10·1	12·5	24·8	13·2	12·3	12·1	16·9
Vidék	44·2	46·9	40·0	53·6	46·6	41·6	35·1	30·6	29·0
Éttermi alkalmazott:									
Budapest	4·9	6·0	5·3	2·1	2·4	2·6	3·4	3·9	3·1
Vidék	2·0	4·1	4·5	—	1·4	1·4	1·2	1·7	1·4
Famunkás:									
Budapest	5·2	6·2	10·1	9·5	6·7	14·7	15·1	11·8	7·9
Vidék	3·4	4·2	10·3	8·0	4·4	9·3	10·3	9·1	6·8
Húsipari munkás:									
Budapest	2·7	4·1	3·2	3·7	2·2	2·1	1·5	2·1	2·7
Vidék	2·3	3·0	2·6	2·0	1·8	1·1	1·3	—	—
Kereskedelmi alkalmazott:									
Budapest	1·6	2·7	2·9	2·7	1·7	1·6	1·5	1·7	1·7
Vidék	0·6	0·4	0·3	0·5	0·3	0·2	0·3	0·3	0·2
Könyvkötő:									
Budapest	0·4	2·4	3·5	7·5	6·5	7·9	7·4	5·5	6·6
Vidék	0·1	0·3	0·3	0·8	0·7	0·7	0·7	0·6	0·7
Magántisztviselő:									
Budapest	9·1	8·9	7·0	4·4	2·7	2·8	3·0	2·4	2·1
Vidék	0·4	0·1	0·1	—	—	—	—	—	—
Nyomdász:									
Budapest	2·4	4·0	7·3	10·1	11·6	11·8	11·6	11·9	12·7
Vidék	0·6	1·1	1·1	1·9	2·7	3·4	3·9	3·8	3·7
Pénzintézeti tisztviselő:									
Budapest	18·0	12·2	8·0	2·3	1·6	1·3	1·5	1·7	2·1
Vidék	1·0	1·1	0·4	0·1	0·1	0·1	0·2	0·6	0·7
Vas- és fémmunkás:									
Budapest	28·0	15·9	14·6	18·1	16·9	17·9	21·1	24·7	22·7
Vidék	40·2	30·6	31·3	26·3	34·3	34·7	38·9	44·9	47·4
Egyéb:									
Budapest	13·6	17·3	16·4	17·1	13·8	15·9	16·2	17·0	15·0
Vidék	1·2	1·0	0·3	0·6	2·4	1·6	1·9	2·2	2·3
Összesen:									
Budapest	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Vidék	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

[1]) 1930-tól kezdődőleg a bőrmunkások adataiban foglaltatik.

27. Hatósági munkaközvetítőink férfi- és női munkások, valamint tanoncok szerint részletezett forgalma.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					a) **Abszolút számokban**					
					1. Budapest.					
A munkaadók által keresett munkások száma:										
Férfimunkások	16.152	19.135	28.022	24.784	25.519	15.949	13.134	9.077	12.435	17.299
Női munkások	10.683	11.344	13.891	13.868	14.479	10.543	9.692	7.444	7.930	10.739
Tanoncok	2.083	2.114	2.735	2.686	2.142	1.651	1.417	1.022	870	1.108
A jelentkezett munkakereső munkások száma:										
Férfimunkások	42.556	43.891	51.478	51.127	50.559	40.946	36.522	31.754	31.084	38.358
Női munkások	18.326	18.313	19.656	21.683	23.221	19.995	19.677	18.252	17.977	19.841
Tanoncok	1.289	1.047	1.330	1.670	1.166	1.197	1.180	1.076	952	1.155
					2. Vidék.					
A munkaadók által keresett munkások száma:										
Férfimunkások	12.539	13.820	14.490	15.787	16.008	22.740	35.055	60.609	50.772	45.821
Női munkások	12.404	11.792	11.890	15.983	16.274	14.474	11.286	10.505	12.752	13.368
Tanoncok	606	521	537	553	493	445	309	226	180	227
A jelentkezett munkakereső munkások száma:										
Férfimunkások	22.394	23.425	23.756	26.300	29.329	42.521	59.822	84.650	69.510	60.205
Női munkások	13.441	13.387	13.676	17.811	18.321	17.802	15.593	14.687	15.303	16.598
Tanoncok	334	262	213	251	193	221	213	168	133	180
					3. Magyarország.					
A munkaadók által keresett munkások száma:										
Férfimunkások	28.691	32.955	42.512	40.571	41.527	38.689	48.189	69.686	63.207	63.120
Női munkások	23.087	23.136	25.781	29.851	30.753	25.017	20.978	17.949	20.682	24.107
Tanoncok	2.689	2.635	3.272	3.239	2.635	2.096	1.726	1.248	1.050	1.335
A jelentkezett munkakereső munkások száma:										
Férfimunkások	64.950	67.316	75.234	77.427	79.888	83.467	96.344	116.404	100.594	98.563
Női munkások	31.767	31.700	33.332	39.494	41.542	37.797	35.270	32.939	33.280	36.439
Tanoncok	1.623	1.309	1.543	1.921	1.359	1.418	1.393	1.244	1.085	1.335
					b) **Jelzőszámokban**					
					1. Budapest.					
A munkaadók által keresett munkások száma:										
Férfimunkások	100	118	173	153	158	99	81	56	77	107
Női munkások	100	106	130	130	135	99	91	70	74	100
Tanoncok	100	101	131	129	103	79	68	49	42	53
A jelentkezett munkakereső munkások száma:										
Férfimunkások	100	103	121	120	119	96	86	75	73	90
Női munkások	100	100	107	118	127	109	107	99	98	108
Tanoncok	100	81	103	130	90	93	91	83	74	90
					2. Vidék.					
A munkaadók által keresett munkások száma:										
Férfimunkások	100	110	115	126	128	181	279	483	405	365
Női munkások	100	95	96	129	131	117	91	85	103	108
Tanoncok	100	86	89	91	81	73	51	37	30	37
A jelentkezett munkakereső munkások száma:										
Férfimunkások	100	105	106	117	131	190	267	378	310	269
Női munkások	100	99	102	132	136	132	116	109	114	123
Tanoncok	100	78	64	75	58	66	64	50	40	54
					3. Magyarország.					
A munkaadók által keresett munkások száma:										
Férfimunkások	100	115	148	141	145	135	168	243	220	220
Női munkások	100	100	112	129	133	108	91	78	89	104
Tanoncok	100	98	122	120	98	78	64	46	39	50
A jelentkezett munkakereső munkások száma:										
Férfimunkások	100	104	116	119	123	128	148	179	155	152
Női munkások	100	100	105	124	131	119	111	104	105	115
Tanoncok	100	81	95	118	84	87	86	77	67	82

28. Munkaviszályaink időtartama.

Megnevezés	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Abszolút számokban.*							
	1 nap:							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	3	—	4	3	1	1	—	—
Vidék	4	2	5	3	2	—	3	4
Magyarország összesen..	**7**	**2**	**9**	**6**	**3**	**1**	**3**	**4**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	76	—	328	61	57	107	—	—
Vidék	125	444	2.115	207	1.263	—	172	1.984
Magyarország összesen..	**201**	**444**	**2.443**	**268**	**1.320**	**107**	**172**	**1.984**
	2—6 nap:							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	10	2	17	10	9	7	2	9
Vidék	25	8	11	6	6	5	7	13
Magyarország összesen..	**35**	**10**	**28**	**16**	**15**	**12**	**9**	**22**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	1.219	62	910	1.816	862	868	891	548
Vidék	4.042	6.027	1.906	423	587	1.869	1.464	5.163
Magyarország összesen..	**5.261**	**6.089**	**2.816**	**2.239**	**1.449**	**2.737**	**2.355**	**5.711**
	7—14 nap:							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	14	2	5	3	6	2	3	4
Vidék	7	6	8	1	5	3	7	4
Magyarország összesen..	**21**	**8**	**13**	**4**	**11**	**5**	**10**	**8**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	3.692	48	86	128	3.186	286	397	2.036
Vidék	674	112	2.717	136	1.281	221	1.018	206
Magyarország összesen..	**4.366**	**160**	**2.803**	**264**	**4.467**	**507**	**1.415**	**2.242**
	15 nap—1 hónap:							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	11	1	7	2	3	—	3	3
Vidék	9	5	3	3	3	1	1	5
Magyarország összesen..	**20**	**6**	**10**	**5**	**6**	**1**	**4**	**8**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	6.362	102	430	50	126	—	2.316	553
Vidék	6.655	363	3.331	899	2.422	389	247	1.036
Magyarország összesen..	**13.017**	**465**	**3.761**	**949**	**2.548**	**389**	**2.563**	**1.589**
	1 hónapnál hosszabb idő:							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	—	2	2	1	1	—	3	4
Vidék	1	3	1	3	2	1	2	3
Magyarország összesen..	**1**	**5**	**3**	**4**	**3**	**1**	**5**	**7**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	—	512	278	756	17	—	1.971	392
Vidék	102	2.027	151	44	821	321	57	373
Magyarország összesen..	**102**	**2.539**	**429**	**800**	**838**	**321**	**2.028**	**765**

28. Munkaviszályaink időtartama. (Vége.)

Megnevezés	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	b) *Százalékokban.*							
	1 nap:							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	42·8	—	44·5	50·0	33·3	100·0	—	—
Vidék	57·2	100·0	55·5	50·0	66·7	—	100·0	100·0
Magyarország összesen..	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	37·9	—	13·4	22·8	4·3	100·0	—	—
Vidék	62·1	100·0	86·6	77·2	95·7	—	100·0	100·0
Magyarország összesen..	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
	2—6 nap:							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	28·6	20·0	60·7	62·5	60·0	58·3	22·2	40·9
Vidék	71·4	80·0	39·3	37·5	40·0	41·7	77·8	59·1
Magyarország összesen..	**100·0**	**100·00**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	23·2	1·0	32·3	81·1	59·5	31·7	37·9	9·6
Vidék	76·8	99·0	67·7	18·9	40·5	68·3	62·1	90·4
Magyarország összesen..	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
	7—14 nap:							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	66·7	25·0	38·5	75·0	54·5	40·0	30·0	50·0
Vidék	33·3	75·0	61·5	25·0	45·5	60·0	70·0	50·0
Magyarország összesen..	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	84·6	30·0	3·1	48·5	71·3	56·5	28·1	90·8
Vidék	15·4	70·0	96·9	51·5	28·7	43·5	71·9	9·2
Magyarország összesen..	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
	15 nap—1 hónap:							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	55·0	16·7	70·0	40·0	50·0	—	75·0	37·5
Vidék	45·0	83·3	30·0	60·0	50·0	100·0	25·0	62·5
Magyarország összesen..	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	48·9	21·9	11·4	5·3	4·9	—	90·4	34·9
Vidék	51·1	78·1	88·6	94·7	95·1	100·0	9·6	65·1
Magyarország összesen..	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
	1 hónapnál hosszabb idő:							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	—	40·0	67·0	25·0	33·3	—	60·0	57·1
Vidék	100·0	60·0	33·0	75·0	66·7	100·0	40·0	42·9
Magyarország összesen..	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	—	20·2	64·8	94·5	2·0	—	97·2	51·2
Vidék	100·0	79·8	35·2	5·5	98·0	100·0	2·8	48·8
Magyarország összesen..	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

29—30—31. Munkaviszályaink sikerük szerinti megoszlása.

Megnevezés	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	1. Teljes sikerrel végződött munkaviszályaink.															
	a) *Abszolút számokban.*								b) *Százalékokban.*							
A munkaviszályok száma:																
Budapest	3	1	4	5	4	2	1	9	7·9	14·3	11·4	26·3	20·0	20·0	9·1	45·0
Vidék	4	5	2	7	1	4	1	4	8·7	20·8	7·1	43·8	5·6	40·0	5·0	13·8
Magyarország összesen	**7**	**6**	**6**	**12**	**5**	**6**	**2**	**13**	**8·3**	**19·4**	**9·5**	**34·3**	**13·2**	**30·0**	**6·5**	**26·5**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:																
Budapest	279	33	137	119	2.995	34	144	1.079	2·5	4·6	6·7	4·2	70·5	2·7	2·6	30·6
Vidék	660	234	416	610	1.245	1.863	163	184	5·7	2·6	4·1	3·6	19·5	66·6	5·5	2·1
Magyarország összesen	**939**	**267**	**553**	**729**	**4.240**	**1.897**	**307**	**1.263**	**4·1**	**2·7**	**4·5**	**16·1**	**39·9**	**46·7**	**3·6**	**10·3**
	2. Részleges sikerrel végződött munkaviszályaink.															
	a) *Abszolút számokban.*								b) *Százalékokban.*							
A munkaviszályok száma:																
Budapest	20	2	13	8	6	2	7	3	52·6	28·6	37·2	42·1	30·0	20·0	63·6	15·0
Vidék	23	4	14	4	8	4	8	11	50·0	16·7	50·0	25·0	44·4	40·0	40·0	37·9
Magyarország összesen	**43**	**6**	**27**	**12**	**14**	**6**	**15**	**14**	**51·2**	**19·4**	**42·9**	**34·3**	**36·8**	**30·0**	**48·3**	**28·6**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:																
Budapest	9.455	473	926	2.404	306	104	5.076	1.865	83·3	65·3	45·6	85·5	7·2	8·3	91·0	52·8
Vidék	8.153	5.924	3.819	156	4.550	530	1.426	5.638	70·3	66·0	37·4	9·1	71·4	18·9	48·2	64·3
Magyarország összesen	**17.608**	**6.397**	**4.745**	**2.560**	**4.856**	**634**	**6.502**	**7.503**	**76·7**	**66·0**	**38·7**	**56·7**	**45·7**	**15·6**	**76·2**	**61·0**
	3. Sikertelenül végződött munkaviszályaink.															
	a) *Abszolút számokban.*								b) *Százalékokban.*							
A munkaviszályok száma:																
Budapest	15	4	18	6	10	6	3	8	39·5	57·1	51·4	31·6	50·0	60·0	27·3	40·0
Vidék	19	15	12	5	9	2	11	14	41·3	62·5	42·9	31·2	50·0	20·0	55·0	48·3
Magyarország összesen	**34**	**19**	**30**	**11**	**19**	**8**	**14**	**22**	**40·5**	**61·2**	**47·6**	**31·4**	**50·0**	**40·0**	**45·2**	**44·9**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma: :																
Budapest	1.615	218	969	288	947	1.123	355	585	14·2	30·1	47·7	10·3	22·3	89·0	6·4	16·6
Vidék	2.785	2.815	5.985	943	579	407	1.369	2.940	24·0	31·4	58·5	87·3	9·1	14·5	46·3	33·6
Magyarország összesen	**4.400**	**3.033**	**6.954**	**1.231**	**1.526**	**1.530**	**1.724**	**3.525**	**19·2**	**31·3**	**56·8**	**27·2**	**14·4**	**37·7**	**20·2**	**28·7**

32. Munkaviszályaink hatalmi kérdésre vonatkozó követeléseinek eredménye.

Megnevezés	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) **Abszolút számokban.**							
	1. Teljes sikerrel járt.							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	1	—	—	1	1	—	—	2
Vidék	1	2	1	2	—	—	—	1
Magyarország összesen	**2**	**2**	**1**	**3**	**1**	—	—	**3**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	67	—	—	8	2.922	—	—	24
Vidék	229	42	380	184	—	—	—	79
Magyarország összesen	**296**	**42**	**380**	**192**	**2.922**	—	—	**103**
	2. Részleges sikerrel járt.							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	—	—	—	1	—	—	1	—
Vidék	2	—	—	1	—	1	—	—
Magyarország összesen	**2**	—	—	**2**	—	**1**	**1**	—
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	—	—	—	756	—	—	1.715	—
Vidék	87	—	—	34	—	321	—	—
Magyarország összesen	**87**	—	—	**790**	—	**321**	**1.715**	—
	3. Sikertelenül végződött.							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	3	1	3	1	2	1	1	1
Vidék	1	6	4	2	1	1	1	6
Magyarország összesen	**4**	**7**	**7**	**3**	**3**	**2**	**2**	**7**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	315	102	169	62	162	530	24	101
Vidék	30	997	1.952	705	72	389	600	1.950
Magyarország összesen	**345**	**1.099**	**2.121**	**767**	**234**	**919**	**624**	**2.051**

32. **Munkaviszályaink hatalmi kérdésre vonatkozó követeléseinek eredménye.** (Folytatás.)

Megnevezés	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	b) **A Budapest és a vidék közötti megoszlás százalékaiban.**							
	1. Teljes sikerrel járt.							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	50·0	—	—	33·3	100·0	—	—	66·7
Vidék	50·0	100·0	100·0	66·7	—	—	—	33·3
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	—	—	**100·0**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	22·6	—	—	4·2	100·0	—	—	23·3
Vidék	77·4	100·0	100·0	95·8	—	—	—	76·7
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	—	—	**100·0**
	2. Részleges sikerrel járt.							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	—	—	—	50·0	—	—	100·0	—
Vidék	100·0	—	—	50·0	—	100·0	—	—
Magyarország összesen	**100·0**	—	—	**100·0**	—	**100·0**	**100·0**	—
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	—	—	—	95·7	—	—	100·0	—
Vidék	100·0	—	—	4·3	—	100·0	—	—
Magyarország összesen	**100·0**	—	—	**100·0**	—	**100·0**	**100·0**	—
	3. Sikertelenül végződött.							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	75·0	14·2	42·9	33·3	66·7	50·0	50·0	14·3
Vidék	25·0	85·8	57·1	66·7	33·3	50·0	50·0	85·7
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	91·3	9·3	8·0	8·1	69·2	57·7	3·8	5·0
Vidék	8·7	90·7	92·0	91·9	30·8	42·3	96·2	95·0
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

32. Munkaviszályaink hatalmi kérdésre vonatkozó követeléseinek eredménye. (Vége.)

Megnevezés	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	c) Az összes érintett munkaviszályok, ill. sztrájkoló és kizárt munkások számának százalékaiban.							
	1. Teljes sikerrel járt.							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	25·0	—	—	33·3	33·3	—	—	66·7
Vidék	25·0	33·3	20·0	40·0	—	—	—	14·3
Magyarország összesen	**25·0**	**22·2**	**12·5**	**37·5**	**25·0**	—	—	**30·0**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	17·5	—	—	0·9	94·7	—	—	19·2
Vidék	66·2	4·0	16·3	11·2	—	—	—	3·9
Magyarország összesen	**40·1**	**3·7**	**15·2**	**11·0**	**92·6**	—	—	**4·8**
	3. Részleges sikerrel járt.							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	—	—	—	33·3	—	—	50·0	—
Vidék	50·0	—	—	20·0	—	50·0	—	—
Magyarország összesen	**25·0**	—	—	**25·0**	—	**33·3**	**33·3**	—
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	—	—	—	91·5	—	—	98·6	—
Vidék	25·1	—	—	46·0	—	45·2	—	—
Magyarország összesen	**11·8**	—	—	**45·2**	—	25·9	73·3	—
	3. Sikertelenül végződött.							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	75·0	100·0	100·0	33·4	66·7	100·0	50·0	33·3
Vidék	25·0	66·7	80·0	40·0	100·0	50·0	100·0	85·7
Magyarország összesen	**50·0**	**77·8**	**87·5**	**37·5**	**75·0**	**66·7**	**66·7**	**70·0**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	82·5	100·0	100·0	7·6	5·3	100·0	1·4	80·8
Vidék	8·7	96·0	83·7	42·8	100·0	54·8	100·0	96·1
Magyarország összesen	**48·1**	**96·3**	**84·8**	**43·8**	**7·4**	**74·1**	**26·7**	**95·2**

33—34. A munkabérre és munkaidőre vonatkozó munkaviszályi követelések eredménye.

Megnevezés	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
I. A munkabérre vonatkozó munkaviszályi követelések eredménye:								
a) **Abszolút számokban.**								
1. Teljes sikerrel járt.								
A munkaviszályok száma:								
Budapest	2	1	3	4	3	2	1	4
Vidék	3	2	1	5	1	4	1	3
Magyarország összesen	**5**	**3**	**4**	**9**	**4**	**6**	**2**	**7**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	212	33	103	111	73	34	144	589
Vidék	431	159	36	426	1.245	1.863	163	105
Magyarország összesen	**643**	**192**	**139**	**537**	**1.318**	**1.897**	**307**	**694**
2. Részleges sikerrel járt.								
A munkaviszályok száma:								
Budapest	20	2	13	7	6	2	6	3
Vidék	21	4	14	3	8	2	8	8
Magyarország összesen	**41**	**6**	**27**	**10**	**14**	**4**	**14**	**11**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	9.455	473	926	1.648	306	104	3.361	1.865
Vidék	8.066	5.924	3.819	122	4.550	203	1.426	5.338
Magyarország összesen	**17.521**	**6.397**	**4.745**	**1.770**	**4.856**	**307**	**4.787**	**7.203**
3. Sikertelenül végződött.								
A munkaviszályok száma:								
Budapest	12	3	15	5	6	5	1	7
Vidék	18	10	7	3	8	1	9	8
Magyarország összesen	**30**	**13**	**22**	**8**	**14**	**6**	**10**	**15**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	1.300	116	800	226	662	593	323	484
Vidék	2.755	1.851	3.833	238	507	18	729	990
Magyarország összesen	**4.055**	**1.967**	**4.633**	**464**	**1.169**	**611**	**1.052**	**1.474**
b) **A Budapest és a vidék közötti megoszlás százalékaiban.**								
1. Teljes sikerrel járt.								
A munkaviszályok száma:								
Budapest	40·0	33·3	75·0	44·4	75·0	33·3	50·0	57·1
Vidék	60·0	66·7	25·0	55·6	25·0	66·7	50·0	42·9
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	33·0	17·2	74·1	20·7	5·5	1·8	46·9	84·9
Vidék	67·0	82·8	25·9	79·3	94·5	98·2	53·1	15·1
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
2. Részleges sikerrel járt								
A munkaviszályok száma:								
Budapest	48·8	33·3	48·2	70·0	42·9	50·0	42·8	27·3
Vidék	51·2	66·7	51·8	30·0	57·1	50·0	57·2	72·7
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	54·0	7·4	19·5	93·1	6·3	33·9	70·2	25·9
Vidék	46·0	92·6	80·5	6·9	93·7	66·1	29·8	74·1
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
3. Sikertelenül végződött.								
A munkaviszályok száma:								
Budapest	40·0	23·1	68·2	62·5	42·9	83·3	10·0	46·7
Vidék	60·0	76·9	31·8	37·5	57·1	16·7	90·0	53·3
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	32·0	5·9	17·3	48·7	56·6	97·0	30·7	32·8
Vidék	68·0	94·1	82·7	51·3	43·4	3·0	69·3	67·2
Magyarország összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

33—34. A munkabérre és munkaidőre vonatkozó munkaviszályi követelések eredménye. (Vége.)

Megnevezés	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	c) Az összes érintett munkaviszályok, ill. sztrájkoló és kizárt munkások számának százalékaiban.							
	1. Teljes sikerrel járt.							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	5·9	16·7	9·7	25·0	20·0	22·2	12·5	28·6
Vidék	7·3	12·5	4·8	45·4	5·9	57·1	5·6	15·8
Magyarország összesen	6·6	13·6	7·5	33·3	12·5	37·5	7·7	21·2
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	1·9	5·3	5·6	5·6	7·0	4·7	3·8	20·0
Vidék	3·8	2·0	0·5	54·2	19·8	70·1	7·0	1·6
Magyarország összesen	2·9	2·2	1·4	19·4	17·9	67·4	5·0	7·4
	2. Részleges sikerrel járt.							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	58·8	33·3	41·9	43·8	40·0	22·2	75·0	21·4
Vidék	51·2	25·0	66·7	27·3	47·1	28·6	44·4	42·1
Magyarország összesen	54·0	27·3	50·9	37·0	43·8	25·0	53·8	33·3
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	86·2	76·0	50·6	83·0	29·4	14·2	87·8	63·5
Vidék	71·7	74·7	49·7	15·5	72·2	7·6	61·5	83·0
Magyarország összesen	18·3	72·2	49·9	68·9	66·1	10·9	77·9	76·9
	3. Sikertelenül végződött.							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	35·3	50·0	48·4	31·2	40·0	55·6	12·5	50·0
Vidék	41·5	62·5	28·5	27·3	47·0	16·3	50·0	42·1
Magyarország összesen	39·4	59·1	41·6	29·7	43·7	37·5	38·5	45·5
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	11·9	18·7	43·8	11·4	63·6	81·1	8·4	16·5
Vidék	24·5	23·3	49·8	30·3	8·0	22·3	31·5	15·4
Magyarország összesen	78·8	25·6	48·7	16·7	16·0	21·7	17·1	15·7
	II. A munkaidőre vonatkozó munkaviszályi követelések eredménye:							
	1. Teljes sikerrel járt.							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	—	—	1	—	—	—	—	3
Vidék	—	—	—	—	—	—	—	—
Magyarország összesen	—	—	1	—	—	—	—	3
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	—	—	34	—	—	—	—	466
Vidék	—	—	—	—	—	—	—	—
Magyarország összesen	—	—	34	—	—	—	—	466
	2. Részleges sikerrel járt.							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	—	—	—	—	—	—	—	—
Vidék	—	—	—	—	—	1	—	3
Magyarország összesen	—	—	—	—	—	1	—	3
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	—	—	—	—	—	—	—	—
Vidék	—	—	—	—	—	6	—	300
Magyarország összesen	—	—	—	—	—	6	—	300
	3. Sikertelenül végződött.							
A munkaviszályok száma:								
Budapest	—	—	—	—	2	—	1	—
Vidék	—	—	1	—	—	—	1	—
Magyarország összesen	—	—	1	—	2	—	2	—
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:								
Budapest	—	—	—	—	123	—	8	—
Vidék	—	—	200	—	—	—	40	—
Magyarország összesen	—	—	200	—	123	—	48	—

35. Budapesti, budapest-környéki és vidéki ipari munkaviszályaink megoszlása.

Megnevezés	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
A munkaviszályok száma:							
Budapest	36	6	35	18	20	10	11
Budapest-környék	19	5	5	4	9	4	10
Egyéb vidék	18	12	13	11	7	3	8
A munkaviszályoktól érintett telepek száma:							
Budapest	52	16	82	18	23	42	224
Budapest-környék	21	5	5	4	55	4	15
Egyéb vidék	59	18	38	15	16	3	19
A sztrájkoló és kizárt munkások száma:							
Budapest	10.572	709	2.032	2.781	4.248	1.261	5.575
Budapest-környék	7.455	292	398	811	3.353	36	1.124
Egyéb vidék	1.713	1.689	1.302	715	937	877	1.384
A kénytelenségből nem dolgozó munkások száma:							
Budapest	336	154	909	685	322	788	1.146
Budapest-környék	785	—	132	91	195	20	393
Egyéb vidék	78	35	1.193	474	45	37	295
Az összes szünetelő munkások száma:							
Budapest	10.908	863	2.941	3.466	4.570	2.049	6.721
Budapest-környék	8.240	292	530	902	3.548	56	1.517
Egyéb vidék	1.791	1.724	2.495	1.189	982	914	1.679
A munkaviszályoktól érintett telepeken alkalmazott munkások száma:							
Budapest	21.741	2.333	5.117	7.496	9.563	3.870	9.397
Budapest-környék	10.832	2.764	1.758	3.869	4.278	159	2.537
Egyéb vidék	3.204	2.421	4.366	1.858	1.101	990	2.186
Az összes szünetelők az alkalmazott munkások százalékában:							
Budapest	50·1	37·0	57·5	46·2	47·8	52·9	71·5
Budapest-környék	76·1	10·6	30·2	23·3	82·9	35·2	59·8
Egyéb vidék	55·3	71·2	57·1	64·0	89·2	92·3	76·8

35. Budapesti, budapest-környéki és vidéki ipari munkaviszályaink megoszlása. (Vége.)

Megnevezés	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
A sztrájkoló és kizárt munkások által elvesztett munkanapok száma :							
Budapest	133.686	24.269	25.189	39.641	47.684	4.371	87.251
Budapest-környék	116.692	7.429	3.242	15.242	75.473	125	7.787
Egyéb vidék	17.907	32.097	9.197	10.497	12.880	21.351	9.835
A kénytelenségből nem dolgozó munkások által elvesztett munkanapok száma :							
Budapest	1.359	3.811	7.291	2.921	8.877	2.108	12.595
Budapest-környék	3.764	—	336	849	2.579	60	4.981
Egyéb vidék	629	129	6.136	8.857	855	484	1.183
Az összes szünetelő munkások által elvesztett munkanapok száma :							
Budapest	135.045	28.080	32.480	42.562	56.561	6.479	99.846
Budapest-környék	120.456	7.429	3.578	16.091	78.052	185	12.768
Egyéb vidék	18.536	32.226	15.333	19.354	13.735	21.835	11.018
A sztrájkoló és kizárt munkások által elvesztett munkabér összege pengőben :							
Budapest	731.086	184.759	227.700	264.603	268.868	30.445	453.170
Budapest-környék	627.697	47.974	23.924	89.457	260.370	982	31.668
Egyéb vidék	78.245	114.760	52.945	56.710	29.858	41.948	24.374
A kénytelenségből nem dolgozó munkások által elvesztett munkabér összege pengőben :							
Budapest	5.525	54.760	35.640	11.154	37.460	7.943	38.605
Budapest-környék	15.549	—	1.295	2.446	11.006	300	20.375
Egyéb vidék	1.721	332	19.083	17.922	581	1.425	4.061
Az összes szünetelő munkások által elvesztett munkabér összege pengőben :							
Budapest	736.611	239.519	263.340	275.757	306.328	38.388	491.775
Budapest-környék	643.246	47.974	25.219	91.903	271.376	1.282	52.043
Egyéb vidék	79.966	115.092	72.028	74.632	30.439	43.373	28.435
Szünetelő munkás átlagosan esett egy munkaviszályra :							
Budapest	303	144	84	193	228	205	611
Budapest-környék	434	58	106	225	394	14	152
Egyéb vidék	64	144	192	108	140	305	210
Elvesztett munkanap átlagosan esett egy munkaviszályra :							
Budapest	3.751	4.680	928	2.364	2.828	648	9.077
Budapest-környék	6.340	1.486	716	4.023	8.672	46	1.277
Egyéb vidék	662	2.686	1.179	1.759	1.962	7.278	1.377
Bérveszteség pengőben átlagosan esett egy munkaviszályra :							
Budapest	20.461	39.920	7.524	15.320	15.316	3.839	44.707
Budapest-környék	33.855	9.595	5.044	22.976	30.153	321	5.204
Egyéb vidék	2.856	9.591	5.541	6.785	4.348	14.458	3.554
Elvesztett munkanap átlagosan esett egy szünetelő munkásra :							
Budapest	12·4	32·5	11·0	12·3	12·4	3·2	14·9
Budapest-környék	14·6	25·4	6·8	17·8	22·0	3·3	8·4
Egyéb vidék	10·3	18·7	6·1	16·3	14·0	23·9	6·6
Bérveszteség pengőben átlagosan esett egy szünetelő munkásra :							
Budapest	68	278	90	80	67	19	73
Budapest-környék	78	164	48	102	76	23	34
Egyéb vidék	45	67	29	63	31	47	17
A munkaviszályok folytán elmaradt termelés értéke pengőben :							
Budapest	2,927.394	559.760	1,815.851	1,528.636	1,081.790	141.350	1,370.670
Budapest-környék	2,082.166	360.700	197.915	801.137	1,394.800	10.042	236.270
Egyéb vidék	202.463	891.860	196.096	366.449	160.504	470.000	316.452

36. Társadalmi biztosításunk szerveinek száma.

Megnevezés	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	1. Országos Társadalombiztosító Intézet.						
I. Kerületi pénztárak:							
Budapest	1	1	1	1	1	1	1
Vidék	21	21	21	21	21	21	27
Magyarország összesen...	22	22	22	22	22	22	28
II. Vállalati pénztárak:							
Budapest	16	15	14	14	12	10	10
Vidék	6	7	7	7	7	7	7
Magyarország összesen...	22	22	21	21	19	17	17
III. Debreceni Kereskedelmi Betegsegélyző Pénztár							
Vidék	1	1	1	1	1	1	1
Összesen:							
Budapest	17	16	15	15	13	11	11
Vidék	28	29	29	29	29	29	35
Magyarország összesen...	45	45	44	44	42	40	46
	2. Önálló biztosítóintézetek.						
I. Közlekedési biztosító intézetek:							
Budapest	5	5	5	5	5	4	4
Vidék	4	5	5	5	5	5	5
Magyarország összesen...	9	10	10	10	10	9	9
II. M. Kir. Dohányjövedék Betegségi Biztosító Intézete:							
Budapest	1	1	1	1	1	1	1
Vidék	—	—	—	—	—	—	—
Magyarország összesen...	1	1	1	1	1	1	1
III. M. Kir. Postatakarékpénztár Betegségi Biztosító Intézete:							
Budapest	1	1	1	1	1	1	1
Vidék	—	—	—	—	—	—	—
Magyarország összesen...	1	1	1	1	1	1	1
IV. Magánalkalmazottak Biztosító Intézete:							
Budapest	1	1	1	1	1	1	1
Vidék	—	—	—	—	—	—	—
Magyarország összesen...	1	1	1	1	1	1	1
Összesen:							
Budapest	8	8	8	8	8	7	7
Vidék	4	5	5	5	5	5	5
Magyarország összesen...	12	13	13	13	13	12	12

37. Budapest közületi és magánkórházai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					a) *Abszolút számokban.*					
I. Ágyak száma:										
Állami kórházak	2.590	2.539	2.987	3.925	4.097	4.121	4.169	4.262	3.894	3.960
Községi kórházak	7.363	7.523	7.430	7.495	7.703	7.655	7.635	7.259	7.165	7.164
Magánkórházak	2.007	2.169	2.346	2.436	2.762	2.961	3.051	3.241	3.305	3.529
Katonai kórházak	1.000	1.000	1.010	1.068	1.166	1.176	1.246	1.248	1.246	1.296
Tébolydák	1.652	1.620	1.660	1.749	1.772	1.720	1.720	2.072	1.973	1.995
Gyógyintézetek	656	638	747	781	931	955	944	965	1.021	1.201
II. Beteglétszám:										
Állami kórházak	36.016	35.124	38.657	52.038	61.459	64.129	63.441	59.417	59.658	58.360
Községi kórházak	77.954	80.580	85.838	87.065	89.968	90.339	98.302	96.315	89.753	92.591
Magánkórházak	26.733	28.123	33.197	36.844	40.394	49.368	49.474	53.244	55.140	62.268
Katonai kórházak	10.465	9.083	10.178	10.016	11.161	12.045	12.251	11.903	13.855	13.480
Tébolydák	3.274	3.319	3.533	3.606	3.852	3.751	4.126	4.612	4.628	4.865
Gyógyintézetek	6.910	6.753	8.898	8.685	11.226	9.624	8.584	9.817	10.029	13.593
					b) *Jelzőszámokban.*					
I. Ágyak száma:										
Állami kórházak	100	98	115	151	158	159	161	164	150	153
Községi kórházak	100	102	101	102	105	104	104	98	97	97
Magánkórházak	100	108	117	121	138	148	152	161	165	176
Katonai kórházak	100	100	101	107	117	118	125	125	125	130
Tébolydák	100	98	100	106	107	104	104	125	119	121
Gyógyintézetek	100	97	114	119	142	146	144	147	156	183
II. Beteglétszám:										
Állami kórházak	100	97	107	144	171	178	176	165	166	162
Községi kórházak	100	103	110	112	115	116	126	123	115	119
Magánkórházak	100	105	124	138	151	185	185	199	206	233
Katonai kórházak	100	87	97	96	107	115	117	114	132	129
Tébolydák	100	101	108	110	117	114	126	141	141	148
Gyógyintézetek	100	98	129	126	162	139	124	142	145	197

38. Fontosabb budapesti rendelőintézeteink.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Abszolút számokban.*									
Poliklinika:										
új betegek száma	58.831	63.350	61.287	64.903	54.931	52.556	45.532	47.055	45.412	41.085
rendelések száma (új betegek nélkül)	175.736	166.834	185.655	179.592	166.438	145.664	127.379	125.806	122.193	107.408
Charité:										
új betegek száma	40.456	43.905	42.419	40.802	35.802	30.499	27.871	26.306	26.737	27.326
rendelések száma (új betegek nélkül)	167.117	167.803	170.629	150.162	118.496	102.672	91.445	93.097	85.732	77.800
Munkásbiztosítópénztár, 1928-tól kezdve O. T. I.										
új betegek száma	438.913	476.269	582.340	768.610	883.817	1,002.712	1,056.925	1,087.702	893.874	1,038.813
rendelések száma (új betegek nélkül)	1,028.494	1,194.912	1,360.583	1,750.967	2,549.090	2,735.539	2,855.378	2,810.177	2,440.511	2,569.473
Összesen:										
új betegek száma	**538.200**	**583.524**	**686.046**	**874.315**	**974.550**	**1,085.767**	**1,130.328**	**1,161.063**	**966.023**	**1,107.224**
rendelések száma (új betegek nélkül)	**1,371.347**	**1,529.549**	**1,716.867**	**2,080.721**	**2,834.024**	**2,983.875**	**3,074.202**	**3,029.080**	**2,648.436**	**2,754.681**
	b) *Jelzőszámokban.*									
Poliklinika:										
új betegek száma	100	108	104	110	93	89	77	80	77	70
rendelések száma (új betegek nélkül)	100	95	106	102	95	83	72	71	69	61
Charité:										
új betegek száma	100	108	105	101	88	75	69	65	66	67
rendelések száma (új betegek nélkül)	100	100	102	90	71	61	55	56	51	46
Munkásbiztosítópénztár, 1928-tól kezdve O. T. I.										
új betegek száma	100	108	133	175	201	228	241	248	204	237
rendelések száma (új betegek nélkül)	100	116	132	170	248	266	278	273	237	250
Összesen:										
új betegek száma	**100**	**108**	**127**	**162**	**181**	**202**	**210**	**216**	**179**	**206**
rendelések száma (új betegek nélkül)	**100**	**111**	**125**	**152**	**207**	**217**	**224**	**221**	**193**	**201**

39. A tüdőbeteggondozó intézeteinktől kezelésre elhelyezett betegek száma.

Megnevezés	1930	1931	1932	1933	1934
			a) *Abszolút számokban.*		
A szanatóriumban elhelyezett betegek száma:					
Budapest	77	184	333	383	1.072
Vidék	296	273	307	377	403
Magyarország összesen...	**373**	**457**	**640**	**760**	1.475
A kórházban elhelyezett betegek száma:					
Budapest	575	756	1.056	1.013	348
Vidék	1.477	1.447	1.216	1.294	1.369
Magyarország összesen...	**2.052**	**2.203**	**2.272**	**2.307**	**1.717**
Az egyéb módon elhelyezett betegek száma:					
Budapest	17	73	304	318	587
Vidék	264	58	334	350	626
Magyarország összesen...	**281**	**131**	**638**	**668**	**1.213**
			b) *Jelzőszámokban.*		
A szanatóriumban elhelyezett betegek száma:					
Budapest	100	239	432	497	1.392
Vidék	100	92	103	127	136
Magyarország összesen...	**100**	**122**	**171**	**204**	**395**
A kórházban elhelyezett betegek száma:					
Budapest	100	131	184	176	60
Vidék	100	98	82	88	93
Magyarország összesen...	**100**	**107**	**111**	**112**	**84**
Az egyéb módon elhelyezett betegek száma:					
Budapest	100	429	1.788	1.871	3.453
Vidék	100	22	126	133	237
Magyarország összesen...	**100**	**47**	**227**	**238**	**432**
			c) *Százalékokban.*		
A szanatóriumban elhelyezett betegek száma:					
Budapest	20·64	40·26	52·03	50·36	72·68
Vidék	79·36	59·74	47·97	49·64	27·32
Magyarország összesen...	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
A kórházban elhelyezett betegek száma:					
Budapest	28·02	34·32	46·48	43·91	20·27
Vidék	71·98	65·68	53·52	56·09	79·73
Magyarország összesen...	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Az egyéb módon elhelyezett betegek száma:					
Budapest	6·05	55·73	47·65	47·60	48·39
Vidék	93·95	44·27	52·35	52·40	51·61
Magyarország összesen...	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**

40. Budapest tüdőbeteggondozó intézeteinek kerületekkénti betegforgalma.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	A kezelésre jelentkezett betegek száma.									
Központ	2.710	3.470	3.520	3.790	3.363	3.175	2.930	3.011	3.620	3.722
I. belső kerület	—	—	—	2.238	2.002	2.045	3.121	2.841	2.562	2.247
I. külső «								1.871	2.200	2.270
II. « «	—	—	—	—	—	—	—	1.450	2.975	3.011
III. « «	999	1.766	1.840	2.647	1.456	1.384	1.260	1.416	1.774	1.486
VII. belső «	—	—	—	—	135	2.318	3.652	2.442	2.670	2.520
VII. külső «								2.002	2.212	2.260
VIII. « «	2.156	2.838	2.550	2.700	2.640	1.904	1.815	2.060	2.182	2.271
IX. « «	—	—	—	2.292	2.639	2.248	2.160	2.061	2.098	2.449
X. « «	1.454	1.807	2.397	2.019	2.579	1.614	2.736	3.180	3.058	3.599
Összesen	**7.319**	**9.881**	**10.307**	**15.686**	**14.814**	**14.688**	**17.674**	**22.334**	**25.351**	**25.835**

41. Gyógypedagógiai intézeteink.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Abszolút számokban.*									
Vakok intézetei:										
1. Intézetek száma:										
Budapest	2	2	2	3	3	3	3	3	3	3
Vidék	3	4	4	3	3	3	3	3	3	3
Magyarország összesen...	**5**	**6**	**6**	**6**	**6**	**6**	**6**	**6**	**6**	**6**
2. Növendékek száma az iskolaév végén:										
Budapest	225	227	234	264	265	255	243	237	172	207
Vidék	121	145	117	99	222	277	294	286	353	332
Magyarország összesen...	**346**	**372**	**351**	**363**	**487**	**532**	**537**	**523**	**525**	**539**
Siketnémák intézetei:										
1. Intézetek száma:										
Budapest	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Vidék	7	9	9	9	9	9	9	9	9	9
Magyarország összesen...	**9**	**11**	**11**	**11**	**11**	**11**	**11**	**11**	**11**	**11**
2. Növendékek száma az iskolaév végén:										
Budapest	201	200	205	218	198	196	186	178	181	184
Vidék	660	743	744	817	851	795	820	817	800	835
Magyarország összesen...	**861**	**943**	**949**	**1.035**	**1.049**	**991**	**1.006**	**995**	**981**	**1.019**
Beszédhibák javítására szolgáló tanfolyamok:										
1. Intézetek száma:										
Budapest	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Vidék	—	—	—	—	28	28	12	12	11	12
Magyarország összesen...	**1**	**1**	**1**	**1**	**29**	**29**	**13**	**13**	**12**	**13**
2. Növendékek száma az iskolaév végén:										
Budapest	.	71	69	59	77	69	57	63	58	61
Vidék	—	—	—	—	594	660	427	608	591	501
Magyarország összesen...	.	**71**	**69**	**59**	**671**	**729**	**484**	**671**	**649**	**562**

41. Gyógypedagógiai intézeteink. (Vége.)

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Vakok intézetei:										
2. Növendékek száma az iskolaév végén:					b) *Jelzőszámokban.*					
Budapest	100	101	104	117	118	113	108	105	76	92
Vidék	100	120	97	82	184	229	243	236	292	274
Magyarország összesen...	**100**	**107**	**101**	**105**	**141**	**154**	**155**	**151**	**152**	**156**
Siketnémák intézetei:										
2. Növendékek száma az iskolaév végén:										
Budapest	100	100	102	108	98	97	92	88	90	91
Vidék	100	112	113	124	129	120	124	124	121	126
Magyarország összesen...	**100**	**109**	**110**	**120**	**122**	**115**	**117**	**115**	**114**	**118**
Beszédhibák javítására szolgáló tanfolyamok:										
2. Növendékek száma az iskolaév végén:										
Budapest	.	.	.	.	100	90	74	82	75	79
Vidék	—	—	—	—	100	111	72	101	99	84
Magyarország összesen...	.	.	.	.	**100**	**109**	**72**	**100**	**97**	**84**
Vakok intézetei:										
2. Növendékek száma az iskolaév végén:					c) *Százalékokban.*					
Budapest	65·03	61·02	66·67	72·73	54·41	47·93	45·25	45·32	32·76	38·40
Vidék	34·97	38·98	33·33	27·27	45·59	52·07	54·75	54·68	67·24	61·60
Magyarország összesen...	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Siketnémák intézetei:										
2. Növendékek száma az iskolaév végén:										
Budapest	23·34	21·21	21·60	21·06	18·88	19·78	18·49	17·89	18·45	18·05
Vidék	76·66	78·79	78·40	78·94	81·12	80·22	81·51	82·11	81·55	81·95
Magyarország összesen...	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Beszédhibák javítására szolgáló tanfolyamok:										
2. Növendékek száma az iskolaév végén:										
Budapest	.	100·00	100·00	100·00	11·47	9·47	11·78	9·39	8·94	10·85
Vidék	—	—	—	—	88·53	90·53	88·22	90·61	91·06	89·15
Magyarország összesen...	.	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**

42. Mentőegyesületeink.

Megnevezés	1929	1930	1931	1932	1933	1934
			a) *Abszolút számokban.*			
Mentőegyesületek száma:						
Budapest	1	1	1	1	1	1
Vidék	14	14	15	15	15	15
Magyarország összesen	**15**	**15**	**16**	**16**	**16**	**16**
Első segélyben részesültek száma:						
Budapest	28.181	28.812	29.542	28.801	28.872	30.752
Vidék	6.648	18.686	20.286	21.248	20.670	22.280
Magyarország összesen	**34.829**	**47.498**	**49.828**	**50.049**	**49.542**	**53.032**
Betegszállítás, szállított betegek száma:						
Budapest	18.914	20.063	22.356	23.020	21.217	20.977
Vidék	19.277	42.000	46.347	47.720	42.843	46.744
Magyarország összesen	**38.191**	**62.063**	**68.703**	**70.740**	**64.060**	**67.721**
Mozgóőrség-kivonulás, előfordult kivonulások száma:						
Budapest	612	700	692	646	590	332
Vidék	196	232	168	206	253	213
Magyarország összesen	**808**	**932**	**860**	**852**	**843**	**545**
			b) *Jelzőszámokban.*			
Első segélyben részesültek száma:						
Budapest	100	102	105	102	102	109
Vidék	100	281	305	320	311	335
Magyarország összesen	**100**	**136**	**143**	**144**	**142**	**152**
Betegszállítás, szállított betegek száma:						
Budapest	100	106	118	122	112	111
Vidék	100	218	240	247	222	242
Magyarország összesen	**100**	**162**	**180**	**185**	**168**	**177**
Mozgóőrség-kivonulás, előfordult kivonulások száma:						
Budapest	100	114	113	105	96	54
Vidék	100	118	86	105	129	109
Magyarország sszesen	**100**	**115**	**106**	**105**	**104**	**67**
			c) *Százalékokban.*			
Első segélyben részesültek száma:						
Budapest	80·91	60·66	59·29	57·55	58·28	57·99
Vidék	19·09	39·34	40·71	42·45	41·72	42·01
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Betegszállítás, szállított betegek száma:						
Budapest	49·52	32·33	32·54	32·54	33·12	30·97
Vidék	50·48	67·67	67·46	67·46	66·88	69·03
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**
Mozgóőrség-kivonulás, előfordult kivonulások száma:						
Budapest	75·74	75·11	80·47	75·82	69·99	60·92
Vidék	24·26	24·89	19·53	24·18	30·01	39·08
Magyarország összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**

43. A budapesti rendőrség életvédelmi osztályának működése.

Megnevezés	1930	1931	1932	1933	1934
	Tett intézkedések száma.				
	a) *Férfi és nő összesen.*				
Állásszerzés	216	257	587	639	425
Segélyezés	1.073	1.218	4.807	1.976	2.121
Tanácsadás	576	184	1.417	246	213
Elajánlás	461	226	1.440	1.486	1.015
Életvédelmi otthonba utalás	497	485	545	488	728
Kórházi elhelyezés	1.467	82	609	385	558
Elmegyógyintézeti elhelyezés	—	—	124	112	176
Lebeszélve szándékáról, hozzátartozóinak átadva	1.269	1.813	2.074	1.530	1.670
Egyéb	25	58	235	27	61
Véghezvitt öngyilkosságok	1.721	2.274	2.222	2.223	2.186
Preventive elintézett esetek	4.422	2.329	1.867	2.183	1.723
	b) *Jelzőszámokban.*				
Állásszerzés	100	119	272	296	197
Segélyezés	100	113	448	184	198
Tanácsadás	100	32	246	43	37
Elajánlás	100	49	312	322	220
Életvédelmi otthonba utalás	100	98	110	98	146
Kórházi elhelyezés	100	6	41	26	38
Elmegyógyintézeti elhelyezés	—	—	.	.	.
Lebeszélve szándékáról, hozzátartozóinak átadva	100	140	160	118	129
Egyéb	100	232	940	108	244
Véghezvitt öngyilkosságok	100	132	129	129	127
Preventive elintézett esetek	100	53	42	49	38

44. A budapesti Községi Népszálló forgalma.

Megnevezés	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Abszolút számokban.*								
Hálófülékek:									
egy éjjelre	6.495	21.491	34.426	39.565	50.989	59.801	49.448	33.082	25.145
egy hétre	16.650	16.477	13.401	12.730	11.037	8.989	6.368	3.982	3.428
egy hóra	771	593	597	582	478	367	318	198	164
Különfülkék:									
egy éjjelre	900	2.047	2.220	2.928	1.894	752	449	619	619
egy hétre	1.786	1.923	1.964	1.895	1.593	1.453	1.291	979	901
egy hóra	338	299	235	232	244	236	183	142	118
Élelmezés:									
reggeli	54.081	104.881	120.333	117.793	126.329	128.319	134.750	131.884	70.894
ebéd	47.973	56.862	60.199	65.059	69.356	171.362	302.158	289.794	314.146
	b) *Jelzőszámokban.*								
Hálófülkék:									
egy éjjelre	100	331	530	609	785	921	761	509	387
egy hétre	100	99	80	76	66	54	38	24	20
egy hóra	100	77	77	75	62	48	41	26	21
Különfülkék:									
egy éjjelre	100	227	247	325	210	83	50	69	69
egy hétre	100	108	110	106	89	81	72	55	50
egy hóra	100	88	69	69	72	70	54	42	35
Élelmezés:									
reggeli	100	194	222	218	233	237	249	244	131
ebéd	100	118	125	136	144	357	632	604	655

45. Budapesti szükséglakásaink forgalma.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	Szükséglakásokban lakott az év végén felnőtt és gyermek együtt.									
I. ker., Lenke-út	85	87	85	89	85	94	89	56	25	—
VI. « Babér-utca	991	1.234	1.244	1.221	1.179	1.203	1.166	1.175	1.650	1.387
VI. « Frangepán-út	—	—	—	—	—	—	—	—	30	67
VII. « Alsóerdősor	111	109	111	113	116	120	124	128	125	140
IX. « Mester-utca	85	80	78	76	73	72	72	87	90	97
IX. « Vágóhíd-utca 22.	145	157	165	165	163	164	157	158	164	172
X. « Ceglédi-út	—	—	—	—	—	1.677	1.681	2.288	2.408	2.431
X. « Külső Jászberényi-út	—	—	—	—	—	443	476	566	596	599
X. « Bihari-út	—	—	—	—	—	781	790	1.023	1.031	1.029
Egyéb szükséglakások	—	—	—	—	—	—	—	—	4.197	6.002
IX. ker., Vágóhíd-utca 15.	591	602	595	599	603	604	604	561	596	645
Összesen	**2.008**	**2.269**	**2.278**	**2.263**	**2.219**	**5.158**	**5.159**	**6.042**	**10.912**	**12.569**
					Pengőben:					
Bevétel az év folyamán összesen	**22.889·66**	**31.479·82**	**39.167·80**	**39.310·80**	**42.273·80**	**117.674·—**	**121.623·80**	**90.724·10**	**73.853·80**	**100.147·67**

46. A hajléktalanok budapesti menhelyei.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
	a) *Abszolút számokban.*							
Hajléktalanok Menhelye Egyesület:								
Ágyak száma	569	569	573	573	573	573	573	573
Összes forgalom	198.802	203.775	206.990	202.928	206.124	207.943	204.836	205.068
Ebből ingyenes	—	—	916	1.464	1.460	1.460	1.460	6.008
Menhely a Szenvedő Emberiségnek:								
Ágyak száma	140	140	140	147	200	200	200	474
Összes forgalom	49.803	49.272	48.507	51.221	58.782	68.462	68.291	175.669
Ebből ingyenes	—	—	—	17.402	—	—	—	3.746
	b) *Jelzőszámokban.*							
Hajléktalanok Menhelye Egyesület:								
Ágyak száma	100	100	101	101	101	101	101	101
Összes forgalom	100	102	104	102	104	104	103	103
Ebből ingyenes	—	—	100	159	159	159	159	659
Menhely a Szenvedő Emberiségnek:								
Ágyak száma	100	100	100	105	143	143	143	338
Összes forgalom	100	99	97	103	118	137	137	352

47. A magyar állam külső hatalompolitikai kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					a) *Ezer pengőben.*					
Békeszerződési terhek	8.345	5.359	5.793	6.372	4.866	8.689	2.933	—	—	969
Külügyminisztérium	8.889	10.125	12.457	11.539	12.239	12.545	10.886	9.698	10.318	10.205
Honvédelmi minisztérium	110.266	115.784	134.494	155.261	159.541	156.719	139.911	151.433	146.893	148.565
Összesen	**127.500**	**131.268**	**152.744**	**173.172**	**176.646**	**177.953**	**153.730**	**161.131**	**157.211**	**159.739**
					b) *Jelzőszámokban.*					
Békeszerződési terhek	100	64	69	76	58	104	35	—	—	12
Külügyminisztérium	100	114	140	130	138	141	122	109	116	115
Honvédelmi minisztérium	100	105	122	141	145	142	127	137	133	135
Összesen	**100**	**103**	**120**	**136**	**139**	**140**	**121**	**126**	**123**	**125**
					c) *Százalékokban.*					
Békeszerződési terhek	6·55	4·08	3·79	3·68	2·76	4·88	1·91	—	—	0·61
Külügyminisztérium	6·97	7·71	8·16	6·66	6·93	7·05	7·08	6·02	6·56	6·39
Honvédelmi minisztérium	86·48	88·21	88·05	89·66	90·31	88·07	91·01	93·98	93·44	93·00
Összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**

48. A magyar állam igazgatási kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					a) *Ezer pengőben.*					
Államfő és törvényhozás	5.589	5.956	6.495	6.640	6.481	6.462	5.092	5.204	5.220	5.200
Igazságszolgáltatás	47.727	50.886	56.347	61.366	62.935	61.546	57.012	50.897	50.080	49.058
Közigazgatás	33.965	37.114	41.539	43.295	48.137	49.636	46.833	43.132	43.620	41.024
Összesen	**87.281**	**93.956**	**104.381**	**111.301**	**117.553**	**117.644**	**108.937**	**99.233**	**98.920**	**95.282**
					b) *Jelzőszámokban.*					
Államfő és törvényhozás	100	107	116	119	116	116	93	93	93	93
Igazságszolgáltatás	100	107	118	129	132	129	120	107	105	103
Közigazgatás	100	109	122	127	142	146	134	127	128	121
Összesen	**100**	**108**	**120**	**128**	**135**	**135**	**125**	**114**	**113**	**109**
					c) *Százalékokban.*					
Államfő és törvényhozás	6·40	6·34	6·22	5·96	5·51	5·49	5·42	5·24	5·27	5·46
Igazságszolgáltatás	54·68	54·16	53·98	55·14	53·54	52·32	52·51	51·29	50·63	51·49
Közigazgatás	38·92	39·50	39·80	38·90	40·95	42·19	42·07	43·47	44·10	43·05
Összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**

49. Budapest székesfőváros igazgatási kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					a) *Ezer pengőben.*					
Közigazgatási alkalmazottak rendes illetményei	10.271	11.225	11.906	23.167	26.985	16.882	17.014	14.984	13.844	14.084
Segélyek és jutalmak	386	1.406	1.740	1.550	1.331	1.336	482	570	235	482
Nyugdíjasok járandóságai	5.345	4.939	5.880	6.692	7.120	7.482	7.539	6.830	6.661	6.726
Hivatali épületek és helyiségek fenntartása	1.830	1.217	1.394	2.844	2.212	1.765	1.593	1.448	1.443	1.317
Igazgatási intézmények	2.872	4.816	4.578	4.616	5.637	6.493	5.402	4.749	5.509	5.225
Vegyes	4.598	4.277	6.504	5.478	7.511	10.450	7.473	5.943	5.751	6.120
Összesen	**25.302**	**27.880**	**32.002**	**44.347**	**50.796**	**44.408**	**39.503**	**34.524**	**33.443**	**33.954**
					b) *Jelzőszámokban.*					
Közigazgatási alkalmazottak rendes illetményei	100	109	116	226	263	164	166	146	135	137
Segélyek és jutalmak	100	364	451	402	345	346	125	148	61	125
Nyugdíjasok járandóságai	100	92	110	125	133	140	141	128	125	126
Hivatali épületek és helyiségek fenntartása	100	67	76	155	121	96	87	79	79	72
Igazgatási intézmények	100	168	159	161	196	226	188	165	192	182
Vegyes	100	93	141	119	163	227	163	129	125	133
Összesen	**100**	**110**	**126**	**175**	**201**	**176**	**156**	**136**	**132**	**134**
					c) *Százalékokban.*					
Közigazgatási alkalmazottak rendes illetményei	41	40	37	52	53	38	43	43	41	41
Segélyek és jutalmak	2	6	7	5	3	2	1	2	2	2
Nyugdíjasok járandóságai	21	18	18	15	14	17	19	20	20	20
Hivatali épületek és helyiségek fenntartása	7	4	4	6	4	4	4	4	4	4
Igazgatási intézmények	11	17	14	10	11	15	14	14	16	15
Vegyes	18	15	20	12	15	24	19	17	17	18
Összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

50. A magyar állam közbiztonsági kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Ezer pengőben.*									
Csendőrség	26.835	26.766	30.902	34.881	34.011	33.727	32.488	31.313	30.759	31.628
Államrendőrség	31.872	32.032	36.448	41.577	43.899	44.772	42.423	38.852	37.798	37.578
Folyamőrség	4.468	4.490	5.218	6.599	6.991	6.048	3.975	3.778	3.486	4.259
Egyéb közbiztonsági és rendészeti szolgálat	2.927	3.105	3.502	3.542	3.075	3.048	2.658	2.157	2.096	1.020
Összesen	**66.102**	**66.393**	**76.070**	**86.599**	**87.976**	**87.595**	**81.544**	**76.100**	**74.139**	**74.485**
	b) *Jelzőszámokban.*									
Csendőrség	100	100	115	130	127	126	121	117	115	118
Államrendőrség	100	101	114	130	138	140	133	122	119	118
Folyamőrség	100	100	117	148	156	135	89	85	78	95
Egyéb közbiztonsági és rendészeti szolgálat	100	106	120	121	105	104	91	74	72	35
Összesen	**100**	**100**	**115**	**131**	**133**	**133**	**123**	**115**	**112**	**113**
	c) *Százalékokban.*									
Csendőrség	40·59	40·31	40·63	40·28	38·65	38·50	39·83	41·14	41·49	42·46
Államrendőrség	48·22	48·25	47·91	48·01	49·90	51·11	52·03	51·05	50·98	50·45
Folyamőrség	6·76	6·76	6·86	7·62	7·95	6·91	4·88	4·97	4·70	5·72
Egyéb közbiztonsági és rendészeti szolgálat	4·43	4·68	4·60	4·09	3·50	3·48	3·26	2·84	2·83	1·37
Összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**

51. Budapest székesfőváros közbiztonsági kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					a) *Ezer pengőben.*					
Közvilágítás	2.092	2.326	2.843	4.651	4.696	4.683	3.430	2.846	2.801	2.854
Tűzrendészet	1.894	2.716	2.683	2.902	3.060	3.342	2.845	2.523	2.285	2.224
Összesen	**3.986**	**5.042**	**5.526**	**7.553**	**7.756**	**8.025**	**6.275**	**5.369**	**5.086**	**5.078**
					b) *Jelzőszámokban.*					
Közvilágítás	100	111	136	222	224	224	164	136	134	136
Tűzrendészet	100	143	142	153	162	176	150	133	121	117
Összesen	**100**	**126**	**139**	**189**	**195**	**201**	**157**	**135**	**128**	**127**
					c) *Százalékokban.*					
Közvilágítás	52	46	51	62	61	58	54	53	55	56
Tűzrendészet	48	54	49	38	39	42	46	47	45	44
Összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

52. A magyar állam pénzügyi kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					a) *Ezer pengőben.*					
Pénzügyminisztérium	128.602	187.364	187.739	189.101	186.438	253.653	184.707	115.577	107.274	103.615
Állami adósságaink szolgálata	104.072	96.587	105.493	98.225	93.127	112.009	100.915	82.209	75.422	87.183
Összesen	**232.674**	**283.951**	**293.232**	**287.326**	**279.565**	**365.662**	**285.622**	**197.786**	**182.696**	**190.798**
					b) *Jelzőszámokban.*					
Pénzügyminisztérium	100	146	146	147	145	197	144	90	83	81
Állami adósságaink szolgálata	100	93	101	94	89	108	97	79	72	84
Összesen	**100**	**122**	**126**	**123**	**120**	**157**	**123**	**85**	**79**	**82**
					c) *Százalékokban.*					
Pénzügyminisztérium	55·27	65·98	64·02	65·81	66·69	69·37	64·67	58·43	58·72	54·31
Állami adósságaink szolgálata	44·73	34·02	35·98	34·19	33·31	30·63	35·33	41·57	41·28	45·69
Összesen	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**	**100·00**

53. Budapest székesfőváros pénzügyi kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
					a) *Ezer pengőben.*					
Községi közszolgáltatások kezelése	2.864	3.674	4.597	5.422	2.391	2.767	2.705	2.112	2.186	2.225
Kölcsönök törlesztő szolgálata...	12.435	9.675	13.028	16.480	16.223	18.104	22.941	22.886	19.536	18.674
Vegyes pénzügyi kiadások	278	478	431	16.944	9.496	4.654	5.636	12.675	8.101	13.953
Összesen	**15.577**	**13.827**	**18.056**	**38.846**	**28.110**	**25.525**	**31.282**	**37.673**	**29.823**	**34.852**
					b) *Jelzőszámokban.*					
Községi közszolgáltatások kezelése	100	128	161	189	83	97	94	74	76	78
Kölcsönök törlesztő szolgálata...	100	78	105	133	130	146	184	184	157	150
Vegyes pénzügyi kiadások	100	172	155	6.094	3.416	1.674	2.027	4.559	2.914	5.019
Összesen	**100**	**89**	**116**	**249**	**180**	**164**	**201**	**242**	**191**	**224**
					c) *Százalékokban.*					
Községi közszolgáltatások kezelése	18	27	25	14	9	11	9	6	7	6
Kölcsönök törlesztő szolgálata...	80	70	72	42	58	71	73	61	66	54
Vegyes pénzügyi kiadások	2	3	3	44	33	18	18	33	27	40
Összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

54. Budapest székesfőváros vallási célra fordított kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Ezer pengőben.*									
Kegyurasági kiadások	423	875	1.782	2.214	1.979	1.928	1.426	825	1.084	988
Felekezeti segélyek	39	181	552	583	695	670	668	354	410	406
Összesen ...	**462**	**1.056**	**2.334**	**2.797**	**2.674**	**2.598**	**2.094**	**1.179**	**1.494**	**1.394**
	b) *Jelzőszámokban.*									
Kegyurasági kiadások	100	207	421	523	468	456	337	195	256	234
Felekezeti segélyek	100	464	1.416	1.495	1.782	1.718	1.713	908	1.051	1.041
Összesen ...	**100**	**228**	**505**	**605**	**579**	**562**	**453**	**254**	**323**	**302**
	c) *Százalékokban.*									
Kegyurasági kiadások	92	83	76	79	74	74	68	70	73	71
Felekezeti segélyek	8	17	24	21	26	26	32	30	27	29
Összesen ...	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

55. A magyar állam művészeti célokra fordított kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Ezer pengőben.*									
Művészeti tanintézetek	887	925	1.029	1.139	1.130	1.073	975	781	770	780
Művészeti célok támogatása.	2.885	3.629	3.621	4.049	3.872	4.686	3.518	3.079	2.822	2.279
Összesen ...	**3.772**	**4.554**	**4.650**	**5.188**	**5.002**	**5.759**	**4.493**	**3.860**	**3.592**	**3.059**
	b) *Jelzőszámokban.*									
Művészeti tanintézetek	100	104	116	128	127	121	110	88	87	88
Művészeti célok támogatása.	100	126	126	140	134	162	122	107	98	79
Összesen ...	**100**	**121**	**123**	**138**	**133**	**153**	**119**	**102**	**95**	**81**
	c) *Százalékokban.*									
Művészeti tanintézetek	24	20	22	22	23	19	22	20	21	24
Művészeti célok támogatása.	76	80	78	78	77	81	78	80	79	76
Összesen ...	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

56. Budapest székesfőváros művészeti célokra fordított kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Ezer pengőben.*									
Színházak	346	486	603	691	689	530	322	317	271	342
Egyéb művészeti kiadások .	309	499	783	1.004	1.162	1.327	1.019	419	410	367
Összesen ...	**655**	**985**	**1.386**	**1.695**	**1.851**	**1.857**	**1.341**	**736**	**681**	**709**
	b) *Jelzőszámokban.*									
Színházak	100	141	174	200	199	153	93	92	78	99
Egyéb művészeti kiadások .	100	162	253	325	376	430	330	136	133	119
Összesen ...	**100**	**150**	**212**	**259**	**283**	**286**	**205**	**112**	**104**	**108**
	c) *Százalékokban.*									
Színházak	53	49	44	41	37	29	24	43	40	48
Egyéb művészeti kiadások .	47	51	56	59	63	71	76	57	60	52
Összesen ...	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

57. A magyar állam tudománypolitikai kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
I. Közoktatási kiadások.	a) *Ezer pengőben.*									
Felsőoktatás	17.847	19.435	23.241	24.010	24.276	24.554	22.671	15.861	15.022	15.618
Középfokú oktatás	19.248	20.593	23.516	26.217	28.614	28.875	25.154	16.663	15.489	16.638
Alsófokú oktatás	16.785	17.388	19.203	21.704	22.988	22.475	20.817	18.212	17.674	19.694
Egyéb oktatásügy	30.631	32.546	37.266	42.215	42.498	42.679	40.106	33.697	21.754	15.980
Összesen	**84.511**	**89.962**	**103.226**	**114.146**	**118.376**	**118.583**	**108.748**	**84.433**	**69.939**	**67.930**
II. Nyugellátások	11.563	11.760	13.653	14.972	15.438	15.956	15.138	13.884	26.253	26.235
III. Egyéb tudományos célok támogatása	6.228	8.174	5.221	14.159	6.430	5.904	4.536	6.849	7.215	9.300
Mindössze	**102.302**	**109.896**	**122.100**	**143.277**	**140.244**	**140.443**	**128.422**	**105.166**	**103.407**	**103.465**
I. Közoktatási kiadások.	b) *Jelzőszámokban.*									
Felső oktatás	100	109	130	135	136	138	127	89	84	88
Középfokú oktatás	100	107	122	136	149	150	131	87	81	86
Alsófokú oktatás	100	103	114	129	137	134	124	109	105	117
Egyéb oktatásügy	100	106	122	138	139	139	131	110	71	52
Összesen	**100**	**106**	**122**	**135**	**140**	**140**	**129**	**100**	**83**	**80**
II. Nyugellátások	100	102	118	130	134	138	131	120	227	228
III. Egyéb tudományos célok támogatása	100	131	84	227	103	95	73	110	116	149
Mindössze	**100**	**107**	**119**	**140**	**137**	**137**	**126**	**103**	**101**	**101**
I. Közoktatási kiadások.	c) *Az összes állami tudománypolitikai kiadások százalékaiban.*									
Felső oktatás	17	18	19	17	17	17	18	15	15	15
Középfokú oktatás	19	19	19	18	20	21	20	16	15	16
Alsófokú oktatás	16	16	16	15	16	16	16	17	17	19
Egyéb oktatásügy	31	29	31	30	31	30	31	32	21	16
Összesen	**83**	**82**	**85**	**80**	**84**	**84**	**85**	**80**	**68**	**66**
II. Nyugellátások	11	11	11	10	11	11	12	13	25	25
III. Egyéb tudományos célok támogatása	6	7	4	10	5	5	3	7	7	9
Mindössze	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
	d) *Az állami közoktatási kiadások százalékaiban.*									
Felső oktatás	21	22	23	21	21	21	21	19	21	23
Középfokú oktatás	23	23	23	23	24	24	23	20	22	24
Alsófokú oktatás	20	19	19	19	19	19	19	22	25	29
Egyéb oktatásügy	36	36	35	37	36	36	37	39	32	24
Összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

58. Budapest székesfőváros tudománypolitikai kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
I. Közoktatásügyi kiadások.	a) *Ezer pengőben.*									
Középfokú iskolák	9.511	9.715	11.671	13.354	12.685	12.837	11.309	9.958	9.294	9.163
Alsófokú iskolák	11.020	12.842	13.884	18.315	15.293	15.417	13.531	11.901	11.146	11.146
Szakiskolák és vegyes tanintézetek	1.619	3.664	2.115	2.479	4.009	4.012	3.610	2.631	2.489	2.977
Egyéb közoktatási intézmények és szükségletek	931	1.591	2.867	3.226	9.273	7.686	11.657	8.485	4.130	3.745
Nyugellátás	5.400	4.423	4.267	5.218	5.131	5.306	5.147	4.554	4.321	4.467
Összesen	**28.481**	**32.235**	**34.804**	**42.592**	**46.391**	**45.258**	**45.254**	**37.529**	**31.380**	**31.498**
II. Egyéb tudományos célú kiadások.										
Múzeumok	46	58	73	72	1.819	1.797	1.767	106	115	109
Vegyes tételek	2.437	1. 850	3.654	3.302	2.162	1.766	1.649	2.621	2.838	2.989
Mindössze	**30.964**	**34.143**	**38.531**	**45.966**	**50.372**	**48.821**	**48.670**	**40.256**	**34.333**	**34.596**
I. Közoktatásügyi kiadások.	b) *Jelzőszámokban.*									
Középfokú iskolák	100	102	123	140	133	135	119	105	98	96
Alsófokú iskolák	100	117	126	166	139	140	123	108	101	101
Szakiskolák és vegyes tanintézetek	100	226	131	153	248	248	224	163	154	184
Egyéb közoktatási intézmények és szükségletek	100	171	308	347	996	826	1.252	911	444	402
Nyugellátás	100	82	79	97	95	98	95	84	80	83
Összesen	**100**	**113**	**122**	**150**	**163**	**159**	**159**	**132**	**110**	**111**
II. Egyéb tudományos célú kiadások.										
Múzeumok	100	126	159	157	3.954	3.907	3.841	230	250	237
Vegyes tételek	100	76	150	136	89	73	68	108	117	123
Mindössze	**100**	**110**	**124**	**148**	**163**	**158**	**157**	**130**	**111**	**112**
I. Közoktatásügyi kiadások.	c) *Az összes székesfővárosi tudománypolitikai kiadások százalékaiban.*									
Középfokú iskolák	31	28	30	29	25	26	23	25	27	26
Alsófokú iskolák	36	38	36	40	30	32	28	30	32	32
Szakiskolák és vegyes tanintézetek	5	11	5	5	8	8	7	7	8	9
Egyéb közoktatási intézmények és szükségletek	3	5	7	7	18	16	24	21	12	11
Nyugellátás	17	12	12	12	11	11	11	10	12	13
Összesen	**92**	**94**	**90**	**93**	**92**	**93**	**93**	**93**	**91**	**91**
II. Egyéb tudományos célú kiadások.										
Múzeumok	—	—	—	—	4	4	4	—	1	—
Vegyes tételek	8	6	10	7	4	3	3	7	8	9
Mindössze	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
	d) *A székesfővárosi közoktatásügyi kiadások százalékaiban.*									
Középfokú iskolák	33	30	34	31	27	28	25	27	30	29
Alsófokú iskolák	39	40	40	43	33	34	30	32	36	35
Szakiskolák és vegyes tanintézetek	6	11	6	6	9	9	8	7	8	9
Egyéb közoktatási intézmények és szükségletek	3	5	8	8	20	17	26	23	13	12
Nyugellátás	19	14	12	12	11	12	11	11	13	15
Összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

59. A magyar állam közegészségügyi és köztisztaságügyi kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Ezer pengőben.*									
Közegészségügy és köztisztaságügy	36.982	40.446	47.805	47.390	43.844	48.689	39.594	17.140	15.462	15.135
Egészségügyi intézmények	4.955	4.826	5.733	6.450	7.764	7.758	6.428	4.628	4.628	5.054
Összesen ...	**41.937**	**45.272**	**53.538**	**53.840**	**51.608**	**56.447**	**46.022**	**21.768**	**20.090**	**20.189**
	b) *Jelzőszámokban.*									
Közegészségügy és köztisztaságügy	100	109	129	128	119	132	107	46	42	41
Egészségügyi intézmények	100	97	116	130	157	157	130	93	93	102
Összesen ...	**100**	**108**	**128**	**128**	**123**	**135**	**110**	**52**	**48**	**48**
	c) *Százalékokban.*									
Közegészségügy és köztisztaságügy	88	89	89	88	85	86	86	79	77	75
Egészségügyi intézmények	12	11	11	12	15	14	14	21	23	25
Összesen ...	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

60. Budapest székesfőváros közegészségügyi és köztisztaságügyi kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Ezer pengőben.*									
Népfürdők	110	70	678	460	84	189	273	157	142	154
Gyógyfürdők és gyógyforrások	2.682	3.077	3.348	4.105	6.245	5.318	4.177	3.736	3.406	3.609
Közkórházak	8.118	11.499	19.331	12.609	13.550	14.202	14.008	11.862	11.282	13.096
Községi temetkezési intézet	693	915	995	1.953	2.225	2.024	1.995	2.014	1.922	1.828
Köztisztasági szolgálat	8.185	8.844	9.389	10.143	10.764	9.937	9.452	7.757	7.540	6.977
Közegészségügyi intézmények	3.434	3.913	5.425	10.360	6.540	3.616	3.060	2.564	2.418	2.336
Összesen ...	**23.222**	**28.318**	**39.166**	**39.630**	**39.408**	**35.286**	**32.965**	**28.090**	**26.710**	**28.000**
	b) *Jelzőszámokban.*									
Népfürdők	100	64	616	418	76	172	248	143	129	140
Gyógyfürdők és gyógyforrások	100	115	125	153	233	198	156	139	127	135
Közkórházak	100	142	238	155	167	175	173	146	139	161
Községi temetkezési intézet	100	132	144	282	321	292	288	291	277	264
Köztisztasági szolgálat	100	108	115	124	132	121	116	95	92	85
Közegészségügyi intézmények	100	114	158	302	191	105	89	75	70	68
Összesen ...	**100**	**122**	**169**	**171**	**170**	**152**	**142**	**121**	**115**	**121**
	c) *Százalékokban.*									
Népfürdők	—	—	1	1	—	1	1	1	1	1
Gyógyfürdők és gyógyforrások	12	11	9	10	16	15	13	13	13	13
Közkórházak	35	41	49	32	34	40	42	42	42	46
Községi temetkezési intézet	3	3	3	5	6	6	6	7	7	7
Köztisztasági szolgálat	35	31	24	26	27	28	29	28	28	25
Közegészségügyi intézmények	15	14	14	26	17	10	9	9	9	8
Összesen ...	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

61. A magyar állam szorosabb értelemben vett társadalompolitikai kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Ezer pengőben.*									
Gyermekvédelem	8.459	10.002	11.299	11.261	9.314	8.335	7.530	7.022	8.271	8.103
Munkásbiztosítás	774	788	1.540	2.992	3.490	3.482	4.653	4.131	3.352	3.388
Közjótékonyság és emberbaráti intézmények	488	1.428	1.987	5.259	7.948	6.548	14.174	7.614	7.348	4.386
Vegyes	3.814	4.060	4.670	5.194	5.372	4.780	4.262	—	—	—
Összesen	**13.535**	**16.278**	**19.496**	**24.706**	**26.124**	**23.145**	**30.619**	**18.767**	**18.971**	**15.877**
	b) *Jelzőszámokban.*									
Gyermekvédelem	100	118	134	133	110	99	89	83	98	96
Munkásbiztosítás	100	102	199	387	451	450	601	534	433	438
Közjótékonyság és emberbaráti intézmények	100	293	407	1.078	1.629	1.342	2.905	1.560	1.506	899
Vegyes	100	106	123	136	141	125	112	—	—	—
Összesen	**100**	**120**	**144**	**183**	**193**	**171**	**226**	**139**	**140**	**117**
	c) *Százalékokban.*									
Gyermekvédelem	62	61	58	46	36	36	25	37	43	51
Munkásbiztosítás	4	5	8	12	13	15	15	22	18	21
Közjótékonyság és emberbaráti intézmények	6	9	10	21	30	28	46	41	39	28
Vegyes	28	25	24	21	21	21	14	—	—	—
Összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

62. Budapest székesfőváros szorosabb értelemben vett társadalompolitikai kiadásai.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	a) *Ezer pengőben.*									
Közélelmezési politika	10.364	9.726	9.723	13.123	15.240	32.635	32.555	28.697	23.110	21.249
Közjótékonysági politika.										
Anya-, csecsemő- és gyermekvédelem	—	—	—	450	547	1.152	927	1.313	1.357	1.189
Ínségakció	207	553	813	1.944	2.039	2.827	4.486	7.735	9.249	10.261
Közjótékonysági intézmények	3.576	4.282	5.836	10.684	7.692	9.177	4.273	4.081	3.691	3.350
Közjótékonysági szolgálat ...	1.317	3.230	2.763	2.885	3.430	2.221	2.037	2.032	2.142	1.846
Összesen	**5.100**	**8.065**	**9.412**	**15.963**	**13.708**	**15.377**	**11.723**	**15.161**	**16.439**	**16.646**
Mindössze	**15.464**	**17.791**	**19.135**	**29.086**	**28.948**	**48.012**	**44.278**	**43.858**	**39.549**	**37.895**
	b) *Jelzőszámokban.*									
Közélelmezési politika	100	94	94	127	147	315	314	277	223	205
Közjótékonysági politika.										
Anya-, csecsemő- és gyermekvédelem	—	—	—	100	122	256	206	292	302	264
Ínségakció	100	267	393	939	985	1.366	2.167	3.737	4.468	4.957
Közjótékonysági intézmények	100	120	163	299	215	257	120	114	103	94
Közjótékonysági szolgálat ..	100	245	210	219	261	169	155	154	163	140
Összesen	**100**	**158**	**185**	**313**	**269**	**302**	**230**	**297**	**322**	**326**
Mindössze	**100**	**115**	**124**	**188**	**187**	**310**	**286**	**284**	**256**	**245**
	c) *Az összes szorosabb értelemben vett székesfővárosi társadalompolitikai kiadások százalékaiban.*									
Közélelmezési politika	67	55	51	45	53	68	74	65	58	56
Közjótékonysági politika.										
Anya-, csecsemő- és gyermekvédelem	—	—	—	2	2	2	2	3	3	3
Ínségakció	1	3	4	7	7	6	10	18	23	27
Közjótékonysági intézmények	23	24	30	37	27	19	10	9	9	9
Közjótékonysági szolgálat ..	9	18	15	9	11	5	4	5	7	5
Összesen	**33**	**45**	**49**	**55**	**47**	**32**	**26**	**35**	**42**	**44**
Mindössze	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
Közjótékonysági politika.	d) *A székesfővárosi közjótékonysági kiadások százalékaiban.*									
Anya-, csecsemő- és gyermekvédelem	—	—	—	3	4	8	9	9	9	7
Ínségakció	8	7	9	12	15	18	38	51	56	62
Közjótékonysági intézmények	70	53	62	67	56	60	36	27	22	20
Közjótékonysági szolgálat ..	22	40	29	18	25	14	17	13	13	11
Összesen	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 55319./1951. sz.